

**TIOMSÚ AGUS RANGÚ i mBUNACHAR SONRAÍ AR
CHNUASACH NATHANNA GAEILGE AS SAOTHAR
PHEADAIR UÍ LAOGHAIRE**

Katie Ní Loingsigh, B.C.L., M.A.
Fiontar, Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath

This thesis is submitted to Dublin City University for the award of
PhD in the Faculty of Humanities and Social Sciences

Stiúrthóirí: An Dr Brian Ó Raghallaigh, Fiontar, DCU
An Dr Caoilfhionn Nic Pháidín, Fiontar, DCU

Samhain 2016

Dearbhú

I hereby certify that this material, which I now submit for assessment on the programme of study leading to the award of Doctor of Philosophy is entirely my own work, and that I have exercised reasonable care to ensure that the work is original, and does not to the best of my knowledge breach any law of copyright, and has not been taken from the work of others save and to the extent that such work has been cited and acknowledged within the text of my work.

Signed: (Katie Ní Loingsigh)

ID No.: 12210350

Date: 24 May 2016

Clár ábhair

Dearbhú	i
Clár ábhair	ii
Fíoracha.....	v
Liosta na ngiorrúchán	vii
Buíochas	ix
Achoimre.....	xi
Caibidil 1 Léargas ginearálta ar an taighde	1
1.1 Réamhrá.....	1
1.2 Téarmaíocht	2
1.3 Cúlra an tionscadail	6
1.4 Cuspóirí an taighde	11
1.5 Leagan amach an tráchtas	12
1.6 Achoimre	13
Caibidil 2 An léirbhreithniú litríochta.....	15
2.1 Réamhrá.....	15
2.1.1 Scóip an léirbhreithnithe litríochta	15
2.1.2 Foinsí	16
2.1.3 Sainmhínithe	18
2.2 An fhrásaíocht	19
2.2.1 Cineálacha frásaeimí	21
2.2.2 Nathanna.....	23
2.2.3 Comhlogaíochtaí	27
2.2.4 Scála nádúrthachta	29
2.2.5 Airíonna nathanna	32
2.2.6 Achoimre.....	35
2.3 An teangeolaíocht corpais	35
2.3.1 An corpas mar acmhainn	36
2.3.2 An corpas agus an fhrásaíocht	37
2.3.3 Taighde corpasbhunaithe agus corpasdírthe.....	39
2.3.4 Dea-chleachtas: corpas a thiomsú	41
2.3.5 Anótáil corpais	43
2.3.6 Córas cuardaigh corpais	46
2.3.7 Achoimre.....	50
2.4 Rangú nathanna	51
2.4.1 Scéimeanna rangaithe nathanna	51
2.4.2 Mórbhunachair frásaíochta	57
2.4.3 Léaclann: ardán foclóireachta agus téarmaíochta	61
2.4.4 Achoimre.....	62
2.5 Nathanna na Gaeilge.....	63
2.5.1 An fhoclóireacht agus nathanna na Gaeilge	63
2.5.2 Taighde ar nathanna na Gaeilge ó 1880	67
2.5.3 Peadar Ó Laoghaire agus nathanna Mhúscaí	71
2.5.4 Achoimre.....	79
2.6 An léirbhreithniú litríochta: achoimre	80
Caibidil 3 An mhodheolaíocht.....	82
3.1 Réamhrá.....	82
3.2 Sonraí corpais: foinsí agus ullmhú	83

3.2.1	Struchtúr an chorpais.....	84
3.2.2	Corpas a thiomsú	87
3.3	Imscrúdú corpais.....	91
3.3.1	Feidhmeanna an chuardaigh.....	93
3.3.2	Struchtúr an chuardaigh	96
3.3.3	An cuardach a thástáil.....	97
3.3.4	An corpas a chuardach agus na dúshláin a bhain leis	101
3.3.5	Nathanna sa bhunachar nathanna.....	106
3.4	An bunachar nathanna (BNL).....	108
3.4.1	Scéimre BNL: nathanna a thaifeadadh agus a mhíniú	109
3.4.2	Scéimre BNL: nathanna a rangú.....	116
3.4.3	Dúshláin	118
3.5	Achoimre ar na modheolaíochtaí taighde	120
Caibidil 4	BNL: An bunachar nathanna	123
4.1	Réamhrá.....	123
4.2	Struchtúr BNL.....	123
4.2.1	Struchtúr inmheánach: catagóir <i>nath</i>	124
4.2.2	Struchtúr inmheánach: catagóirí eile.....	136
4.3	Áiseanna eagarthóireachta Léacslann	145
4.4	BNL poiblí	150
4.5	Dúshláin	150
4.6	Achoimre.....	153
Caibidil 5	Plé agus conclúidí.....	154
5.1	Achoimre	154
5.2	Srianta leis an taighde	155
5.2.1	Corpas a thiomsú agus a chuardach	156
5.2.2	Bunachar nathanna a chruthú	157
5.3	Torthaí an taighde.....	158
5.3.1	Tábhacht an réamhfhocail i nathanna	161
5.3.2	Úsáid uimhreacha i nathanna	162
5.3.3	Comhréir nathanna	163
5.3.4	Focail choitianta i nathanna	164
5.3.5	Béim a chur in iúl i nathanna	165
5.3.6	Nathanna iontaisithe.....	166
5.4	Moltaí le haghaidh tuilleadh taighde	169
5.4.1	Taighde teangeolaíochta.....	169
5.4.2	Taighde canúineolaíochta	171
5.5	Nóta Scoir.....	172
Tagairtí	173
Gluais.....		213
Aguisín A	An bunachar nathanna i bhformáid PDF.....	216
Aguisín B	Doiciméadacht an bhunachair nathanna	451
B.1	<aicme comhréire>	451
B.2	<aicme séimeantaice>	451
B.3	<aicme úsáide>	451
B.4	<faisnéiseoir>	452
B.5	<foinse bhreise>.....	453
B.6	<foinse chorpais>	453
B.7	<nath>	454
Aguisín C	Liosta nathanna (sampla)	458
C.1	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977a)	458
C.2	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927a)	463
Aguisín D	Liosta minicíochta leamaí (sampla).....	466

D.1	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977a)	466
D.2	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927a)	467
Aguisín E	Foinsí an chorpais.....	468

Fíoracha

Fíor 1: Achoimre Cowie (1998a, lch 7) ar fhorbairt scéim rangaithe Vinogradov	8
Fíor 2: Scála bunaithe ar rangú Cowie, Mackin agus McCaig (1983)	30
Fíor 3: Contanam bunaithe ar rangú Howarth (1998)	30
Fíor 4: Contanam bunaithe ar rangú Moon (1998)	31
Fíor 5: Contanam comhlogaíochtaí agus nathanna	54
Fíor 6: Leabhair fhoilsithe le Peadar Ó Laoghaire de réir aicmiú Uí Chuív (1954)	86
Fíor 7: Aibhsiú ar roinnt samplaí de bhuntéacs neamhchaighdeánaithe	90
Fíor 8: Aibhsiú ar roinnt samplaí de bhuntéacs caighdeánaithe	90
Fíor 9: Cuardach simplí ar an bhfocal ‘cluas’ in <i>Sketch Engine</i>	94
Fíor 10: Achoimre focail ar an bhfocal ‘béal’ in <i>Sketch Engine</i>	95
Fíor 11: Leamaí an liosta minicíochta cuardaigh	100
Fíor 12: Torthaí an chuardaigh ar leamaí a bhain le baill den chorp liostaithe in ord minicíochta na leamaí	103
Fíor 13: Torthaí Thástáil 1 agus Thástáil 2 liostaithe in ord minicíochta na leamaí	103
Fíor 14: Torthaí Thástáil 2a liostaithe in ord minicíochta na leamaí	104
Fíor 15: Torthaí Thástáil 3 liostaithe in ord minicíochta na leamaí	104
Fíor 16: Torthaí an chuardaigh ar chomhpháirteanna den nath: <i>ar thalamh (tirim) na hÉireann</i>	105
Fíor 17: Torthaí an chuardaigh: <i>[lemma="talamh"][]{1,4}[lemma="Éire"]</i>	106
Fíor 18: Sampla de nath iontaisithe	111
Fíor 19: Nath gan sampla i gcomhthéacs	113
Fíor 20: Leagan amach na faisnéise sna samplaí breise	114
Fíor 21: Cur síos ar an nath	115
Fíor 22: Sampla de nótaí breise a fuarthas ó fhaisnéiseoirí	116
Fíor 23: Nótaí úsáide	116
Fíor 24: Rangú séimeantach nathanna	117
Fíor 25: Rangú comhréireach nathanna	118
Fíor 26: Iontráil shamplach: <i>nath</i>	125
Fíor 27: Aitreabúidí catagóire: <i>nath</i>	125
Fíor 28: Maceilimintí catagóire: <i>nath</i>	125
Fíor 29: Aitreabúidí: <bunfhoirm>	126
Fíor 30: Aitreabúidí: <ceannfhocal>	127
Fíor 31: Aitreabúidí: <sampla corpais>	128
Fíor 32: Aitreabúidí: <cur síos>	129
Fíor 33: Aitreabúidí: <sampla breise>	130
Fíor 34: Aitreabúidí: <aicme úsáide>	131
Fíor 35: Aitreabúidí: <aicme séimeantaice>	132
Fíor 36: Aitreabúidí: <aicme comhréire>	134
Fíor 37: Aitreabúidí: <crostagairt>	134
Fíor 38: Aitreabúidí: <eolas breise>	135
Fíor 39: Sampla d’eolas breise	135
Fíor 40: Iontráil shamplach: <i>aicme comhréire</i>	136
Fíor 41: Maceilimintí catagóire: <i>aicme comhréire</i>	136
Fíor 42: Aitreabúidí: <teideal>	137
Fíor 43: Iontráil shamplach: <i>aicme séimeantaice</i>	137
Fíor 44: Aitreabúidí: <aicme séimeantaice>	137
Fíor 45: Maceilimintí catagóire: <i>aicme séimeantaice</i>	137
Fíor 46: Aitreabúidí: <teideal>	138
Fíor 47: Iontráil shamplach: <i>aicme úsáide</i>	138
Fíor 48: Aitreabúidí: <aicme úsáide>	138
Fíor 49: Maceilimintí catagóire: <i>aicme úsáide</i>	138
Fíor 50: Aitreabúidí: <teideal>	139

Fíor 51: Iontráil shamplach: <i>faisnéiseoir</i>	139
Fíor 52: Maceilimintí catagóire: <i>faisnéiseoir</i>	139
Fíor 53: Aitreabúidí: < <i>faisnéiseoir</i> >.....	140
Fíor 54: Aitreabúidí: < <i>aois</i> >.....	140
Fíor 55: Aitreabúidí: < <i>slí bheatha</i> >.....	140
Fíor 56: Aitreabúidí: < <i>seoladh</i> >.....	141
Fíor 57: Iontráil shamplach: <i>foinse bhreise</i>	141
Fíor 58: Aitreabúidí: < <i>foinse bhreise</i> >.....	141
Fíor 59: Maceilimintí catagóire: <i>foinse bhreise</i>	142
Fíor 60: Aitreabúidí: < <i>teideal</i> >.....	142
Fíor 61: Aitreabúidí: < <i>údar</i> >.....	142
Fíor 62: Aitreabúidí: < <i>dáta</i> >.....	143
Fíor 63: Iontráil shamplach: <i>foinse chorpais</i>	143
Fíor 64: Aitreabúidí: < <i>foinse bhreise</i> >.....	143
Fíor 65: Maceilimintí catagóire: <i>foinse chorpais</i>	143
Fíor 66: Aitreabúidí: < <i>teideal</i> >.....	144
Fíor 67: Aitreabúidí: < <i>údar</i> >.....	144
Fíor 68: Aitreabúidí: < <i>foilsitheoir</i> >.....	144
Fíor 69: Aitreabúidí: < <i>dáta</i> >.....	145
Fíor 70: Leathanach baile <i>Léacslann</i>	145
Fíor 71: Stoc: <i>An tAthair Peadar</i>	146
Fíor 72: Maceilimintí na haicme comhréire.....	146
Fíor 73: Torthaí: CUARDACH.....	147
Fíor 74: Torthaí: ARDCHUARDACH.....	148
Fíor 75: Catagóir: <i>nath</i> : liosta na n-iontrálacha.....	149
Fíor 76: Rogha réamhshocraithe na catagóire <i>nath</i>	149
Fíor 77: Rogha na catagóire <i>nath</i>	149
Fíor 78: Leathnath: <i>áthas an domhain</i>	151
Fíor 79: Leagan amach nathanna ina bhfoirmeacha diúltacha.....	152
Fíor 80: Bunfhoirm mholta an natha.....	153
Fíor 81: Comparáid idir líon na nathanna a liostaítear in <i>Foclóir Gaeilge-Béarla</i> (Ó Dónaill 1977a) agus <i>Foclóir Gaedhilge agus Béarla</i> (Dinneen 1927a).....	159
Fíor 82: Comparáid idir nathanna in BNL agus in <i>Foclóir Gaeilge-Béarla</i> (Ó Dónaill 1977a).....	159
Fíor 83: Sampla de nath iontaisithe.....	167
Fíor 84: Sampla de nath neamhchaighdeánach.....	168

Liosta na ngiorrúchán

BNC	British National Corpus
BNL	Bunachar Nathanna as saothar Pheadair Uí Laoghaire
CELT	Corpus of Electronic Texts
COBUILD	Collins Birmingham University International Language Database
COCA	Corpus of Contemporary American English
CWB	Open Corpus Workbench
DANTE	Database of Analysed Texts in English
DIAS	Dublin Institute for Advanced Studies 'Institiúid Ard-Léinn Bhaile Átha Cliath'
DuELME	Dutch Electronic Lexicon of Multiword Expressions
DWDS	Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache 'Foclóir digiteach na Gearmáinise'
EAGLES	The Expert Advisory Group on Language Engineering Standards 'An Sainghrúpa Comhairleach maidir le Caighdeáin Innealtóireachta Teanga'
ECD	Explanatory Combinatorial Dictionary
ERPD	English-Russian Phraseological Dictionary
EURALEX	European Association for Lexicography
EUROPHRAS	European Society of Phraseology
FEI	Fixed Expressions and Idioms
ITÉ	Institiúid Teangeolaíochta Éireann
NLTK	Natural Language Toolkit
NCÉ	Nua-Chorpas na hÉireann
NEID	New English-Irish Dictionary
OldPhras	Online-Lexikon zur diachronen Phraseologie 'Foclóir ar líne na frásaíochta diacronaí'
LE-PAROLE	Language Engineering – Preparatory Action for Linguistic Resources Organization for Language Engineering
SkE	SketchEngine
TLex	TshwanLex
WS	WordSmith Tools

XCES	XML Corpus Encoding Standard
XML	Extensible Markup Language 'Teanga Mharcála Inbhreisiú

Buíochas

Ba mhaith liom buíochas ó chroí a ghabháil le mo stiúrthóirí, An Dr Brian Ó Raghallaigh agus An Dr Caoilfhionn Nic Pháidín, a roinn a gcuid saineolais liom agus a chuir comhairle fhóna orm i gcónaí. Ina theannta sin, táim faoi chomaoín ag Fiontar, Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath, a chuir maoiniú ar fáil don chomhaltacht taighde.

Gabhaim buíochas ar leith le mo mhuintir, Jerry, Deirdre, Diarmuid agus Máire Rós, a thugann tacaíocht sheasta dom agus a spreagann m'intinn i gcónaí.

Tá mé go mór faoi chomaoín ag gach duine a thug cúnamh dom i leith an corpas a thiomsú, go háirithe, foireann Acadamh Ríoga na hÉireann, a sholáthair foinsí an chorpais dom mar aon le Mícheál Ó Meachair, Edel Ní Bhraonáin, Máire Rós Ní Loingsigh agus David Webb a thug cúnamh dom i leith an ábhair thras-scríofa don chorpas. Táim fíorbhuíoch de Kevin Scannell agus d'Antóin Ó Riagáin as a gcúnamh maidir le foinsí an chorpais a chaighdeánú. Ina theannta sin, ba mhaith liom buíochas a ghabháil leis An Dr Elaine Uí Dhonnchadha, a chuidigh liom i saibhriú teangeolaíochta fhoinsí an chorpais.

Ní mór dom buíochas a ghabháil le mo chomhghleacaithe in Fiontar, go háirithe Michal Boleslav Měchura i dtaobh stoc nathanna a chruthú in *Léacslann* dom agus Gearóid Ó Cleircín a chuir comhairle orm. Ina theannta sin, tá mé go mór faoi chomaoín ag Treasa Ní Lochlainn a roinn a cuid saineolais liom ó thús deireadh an tráchtais.

Faoi dheireadh, ba mhaith liom buíochas ó chroí a ghabháil le pobal Mhúscaí as an tsuim a léirigh muintir na háite sa taighde agus as an gcabhair fhial a thug gach duine sa cheantar dom, go háirithe na faisnéiseoirí breise – Domhnall Ó Loingsigh, Dónal Mac Suibhne, Dónal Ó hÉalaithe, Donnchadh Ó Luasaigh, Liam Ó hÉigeartaigh, Tomás Breathnach, Máiréad Uí Lionáird agus Peadar Ó Ceallaigh.

Do mhuintir Mhúscraí,

*“Is iomaí ábhar le cailc is peann,
Do scríobh na húdair cois na habhann.”*
(Ó Tuathaigh 1993, Tíolacadh, v)

Tiomsú agus rangú i mbunachar sonraí ar chnuasach nathanna Gaeilge as saothar Pheadair Uí Laoghaire

Katie Ní Loingsigh, B.C.L., M.A.

Fiontar, Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath

Achoimre

Cuirtear i láthair sa tráchtas seo cnuasach nathanna, a rangáítear i mbunachar sonraí, as leabhair a foilsíodh i nGaeilge le Peadar Ó Laoghaire (1839–1920). Tugtar forléargas ar nathanna faoi dhá mhórshruth léinn: (i) mór-réimse léinn na teangeolaíochta agus (ii) réimse foclóireachta agus réimse canúineolaíochta na Gaeilge. Sa tráchtas seo, sainmhínítear nath mar chineál frásaeime, a bhfuil brí fháthchiallach leis i gcás an chlásail ina iomláine nó brí aonadach nach féidir a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath. Ní féidir na comhpháirteanna sin a athrú ach taobh istigh de theorainneacha cúnga réamhshainithe.

Déantar scrúdú ar nathanna faoi shainréimse léinn na frásaíochta agus cuirtear leis an staidéar acadúil a rinneadh sa réimse sin i nGaeilge roimhe seo. Déantar sin trí chorpas de leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire a thiomsú de réir an dea-chleachtais idirnáisiúnta agus trí chur chuige corpais a leanúint. Déantar imscrúdú ar an gcorpas chun nathanna a nochtadh. Cruthaítear bunachar nathanna agus déantar nathanna a thaifeadadh, a mhíniú agus a rangú ann. Tugtar léargas ar scéimre an bhunachair agus rangáítear na nathanna de réir tíopeolaíochtaí éagsúla na frásaíochta ann. Taighde úrnua i gcás nathanna na Gaeilge is ea an taighde seo ina gcuirtear bunachar digiteach mar aon lena fheidhmeanna cuardaigh agus taifeadta i gcoílár an taighde. Suitear an staidéar ar nathanna na Gaeilge i sainréimse na frásaíochta agus leagtar síos cur chuige a d'fhéadfadh a bheith mar eiseamláir ag taighdeoirí eile amach anseo.

Caibidil 1 Léargas ginearálta ar an taighde

1.1 Réamhrá

If natural language had been designed by a logician, idioms would not exist. They are a feature of discourse that frustrates any simple logical account of how the meanings of utterances depend on the meanings of their parts and on the syntactic relation among those parts. (Johnson-Laird 1993 arna lua in Cacciari agus Tabossi 1993, Brollach, vii)

Ó thús na 1980idí ar aghaidh, aithnítear go bhfuil borradh faoin staidéar ar nathanna faoi scáth réimse na teangeolaíochta (Asher agus Simpson 1994). Suíonn an staidéar ar nathanna faoi shainréimse léinn na frásaíochta a bhfuil spéis á léiriú ann ag teangeolaithe teoiriciúla le tríocha bliain anuas go háirithe (Abdou 2012). Aithníonn Dobrovól'skij agus Piirainen (2005) nathanna mar chatagóir lárnach sa fhrásaíocht, ach ina ainneoin sin, bíonn nathanna mar ábhar taighde fós ina chnámh spairne ag taighdeoirí agus teangeolaithe toisc gur ábhar plé é an stádas atá acu i ngramadach agus i léacsacan intinne an chainteora go fóill (Fellbaum 2007b). Maíonn Cowie (1998a) gurb as réimse neamhfhorbartha taighde a d'éascair sainréimse na frásaíochta ó na 1980idí ar aghaidh. Ina theannta sin, is minic a bhíonn forluí ann idir réimse na frásaíochta agus réimsí acadúla eile in aon anailís a dhéantar ar nathanna. Ós rud é gur taighde idirdhisciplíneach é an tionscadal taighde seo, díritear ar roinnt réimsí eile sa bhreis ar réimse na frásaíochta chun anailís chuimsitheach a dhéanamh ar nathanna.

Is réimse taighde é réimse na frásaíochta ar tarraingíodh aird air ar dtús i measc speisialtóirí teanga i réimsí na foclóireachta, na hanailíse dioscúrsa, an tsealbhaithe teanga agus i dteagasc teangacha iasachta (Asher agus Simpson 1994). Roimhe sin, agus sular tháinig an fhrásaíocht chun cinn mar réimse neamhspleách taighde, rinneadh anailís ar nathanna faoi shainréimsí áirithe sa teangeolaíocht, e.g. an tséimeantaic léacsach (Cruse 1986), an fhoclóireolaíocht (Lipka 1990 agus Carter 1987), an fhoclóireacht i dteagasc teangacha (Carter agus McCarthy 1988) agus i dtiomsú foclóirí frásaíochta (Sinclair 1995; Kjellmer 1994; Benson, Benson agus Ilson 1986; Cowie, Mackin agus McCaig 1983). Ó shin i leith, agus le teacht chun cinn an chur chuige corpais, cuireadh dlús leis an anailís ar chineálacha frásaí seasta agus ar an anailís eimpíreach ar a minicíochtaí faoi réimse na frásaíochta agus i dtiomsú foclóirí frásaíochta. De bhreis air sin, admhaíonn Pawley (2001) gurb iad foclóirithe san Eoraip an grúpa taighdeoirí is gníomhaí a shaothraigh an réimse ó na 1990idí ar aghaidh. Aithníonn Mel'čuk (1998) an tábhacht a bhaineann leis an staidéar ar fhrásaí seasta toisc go mbaintear níos mó úsáide as frásaí seasta ná focail aonair sa chaint. Ina ainneoin sin, admhaítear (ibid. lch 24) gur mórdhúshláin iad na frásaí seasta céanna i leith foclóirí a thiomsú. Dá bharr sin, cé gur réimse

réasúnta nua taighde é an fhrásaíocht, agus an anailís shonrach ar nathanna faoi scáth an réimse, is réimse é a bhfuil borradh ar leith faoi san Eoraip i láthair na huaire.

Is é atá sa tráchtas seo ná staidéar ar nathanna Gaeilge as leabhair fhoilsithe i nGaeilge le Peadar Ó Laoghaire (1839–1920), an scríbhneoir “is mó a mhúin an teanga agus is troime a d’fhág a rian ar scríobh na Gaeilge i dtús na hathbheochana” (Breathnach agus Ní Mhurchú 1990). Cumascann gnéithe den taighde seo roinnt mórshruthanna taighde, is iad sin, an fhrásaíocht, an teangeolaíocht chorpais agus foclóireacht agus canúineolaíocht na Gaeilge. Is é saothar Ailbhe Uí Chorráin (1989) an t-aon mhórtábhachtas taighde acadúil ar tugadh faoi ar mhionscrúdú nathanna Gaeilge go dtí seo. Tugadh faoin taighde sin sula raibh corpais mhóra forbartha ar fáil le húsáid mar acmhainn anailíse teanga. Roimhe sin, díriodh ar nathanna a bhailiú agus a fhoilsiú i dteannta ábhar eile faoi scáth thaighde foclóireachta agus canúineolaíochta na Gaeilge. Cíortar an traidisiún taighde i nGaeilge go mion i mír 2.5.2 ar ball. Tá corpais tagtha chun cinn agus á n-úsáid go forleathan anois sa staidéar ar nathanna agus, dá bharr sin, tá léargas breise faighte againn ar dháileadh nathanna agus ar a n-úsáid i gcomhthéacsanna éagsúla (Pinnavaia 2012, lch 702).

Sa tráchtas seo, cruthaítear bunachar nathanna (i.e. Bunachar Nathanna as saothar Pheadair Uí Laoghaire (BNL)) as corpas leabhar foilsithe le Peadar Ó Laoghaire agus mínítear agus rangaítear iad sa bhunachar de réir dea-chleachtais idirnáisiúnta. Leantar príomhtheoiricí agus mórfhrionsabail idirnáisiúnta na frásaíochta chun na críche sin. Ina theannta sin, tugtar forléargas ar an taighde ar tugadh faoi sna réimsí ábhartha teangeolaíochta sa léirbhreithniú litríochta i gCaibidil 2, rud a leagfaidh síos bonn teoiriciúil don mhodheolaíocht i gCaibidil 3. Leagtar síos bunús teoiriciúil an tráchtas i gCaibidil 1 anseo trí fhorléargas a thabhairt ar chúlra agus ar scóip an taighde. Pléitear an téarmaíocht agus an easpa cinnteachta maidir le húsáid na téarmaíochta sa réimse. Lena chois sin, léirítear cuspóirí an taighde agus na cúiseanna ar cinneadh staidéar a dhéanamh ar nathanna Gaeilge i saothar mórscribhneora ón bhfichiú haois. Ar deireadh, leagtar amach struchtúr na gcaibidlí sa tráchtas agus tugtar achoimre ghearr ar Chaibidil 1 mar chríoch. Díritear anois ar an téarmaíocht i sainréimse na frásaíochta agus tugtar léargas ar an téarmaíocht a úsáidtear tríd síos sa tráchtas seo.

1.2 Téarmaíocht

Is réimse taighde é an fhrásaíocht nach bhfuil aon téarmaíocht chomhaontaithe leagtha síos ina leith maidir le coincheapa an réimse go fóill.

Phraseology is 'bedivilled' (Cowie's description) by the proliferation of different terms for the same category and by conflicting uses of the same terms. (Pawley 2001)

Ní hamháin go bhfuil míréireachtaí téarmaíochta san anailís ar chomhcheangail focal (Asher agus Simpson 1994) ach maíonn Burger et al. (2007a) nach bhfuil teideal ginearálta intuigthe ag an réimse teangeolaíochta féin taobh amuigh de shainghrúpaí áirithe acadúla ach oiread. Baintear leas as an téarma 'frásaíocht' sa tráchtas seo chun cur síos a dhéanamh ar an sainréimse teangeolaíochta faoina ndéantar anailís ar nathanna. Déantar sin de thoradh thosaíocht na dtéarmaí *Phraseologie* sa Ghearmáinis, *phraseology* sa Bhéarla agus *phraseologia* sa tSlavais mar aon lena gcoibhéisí comhchosúla i roinnt teangacha Rómánsacha.

Tá réimse forleathan téarmaí ar fáil chun cur síos a dhéanamh ar na bunaonaid anailíse teangeolaíochta sa réimse. Orthusan, áirítear: 'aonad ilfhoclach' ar *multi-word unit* (Grant agus Bauer 2004; Wulff 2008); 'comhcheangal focal' ar *word-combination*; (Zgusta 1972); 'frása seasta' ar *fixed expression* (Carter 1987; Alexander 1984); 'frásaeim' ar *phrase* (Mel'čuk 1995); 'aonad ilfhoclach' ar *composite* (Howarth 1996; Cowie 1981); 'léicséim fhrásach' ar *phrasal lexeme* (Moon 1998; Lipka 1990); 'aonad frásaíochta' ar *phraseological unit* (Gläser 1986, Ginzburg et al. 1979); 'frása ilfhoclach' ar *multi-word expression* (Fernando 1996) agus 'frása coinbhinsiúnach' ar *conventional expression* (Pawley 2001). Luann Miller (2011, lch 21) na dúshláin a thagann chun cinn do thaighdeoirí a bhíonn ag iarraidh cur síos a dhéanamh ar ghnéithe sonracha sa réimse, i.e. an rogha idir seantéarma a úsáid, ach léamh nua teangeolaíochta a dhéanamh air, nó téarma nua a cheapadh agus cur leis an gcarn mór téarmaí agus sainmhínithe atá ar fáil cheana. Dar le Cowie (1999, lch 308), ba cheart *phraseological unit* nó *phrase* a thabhairt ar an mbunaonad anailíse seachas *fixed phrase* i ngeall ar na hathruithe a thagann ar an mbunaonad go minic, bídis sin ina n-athruithe séimeantacha, moirfeolaíocha nó léacsacha. Baintear úsáid fhorleathan as an aistriúchán ar an téarma *phrase* sa Fhraincis agus sa Ghearmáinis chun cur síos a dhéanamh ar an mbunaonad anailíse faoina gcuimsítear nathanna, comhlogaíochtaí teoranta, samhlacha agus foirmlí eile. Dá bharr sin, áirítear réimse leathan aonad teangeolaíochta faoi scáth na frásaeime ós rud é go mbíonn i bhfad Éireann níos mó frásaeimí ná focail i dteanga ar bith (Mel'čuk 1998, lch 24). Dá bharr sin, baintear úsáid as an téarma 'frásaeim' chun cur síos a dhéanamh ar an aonad teangeolaíochta faoina dtagann nathanna sa tráchtas seo. Sainmhínítear (Burger et al. 1982 arna lua in Dobrovol'skij agus Piirainen 2005, lch 31) frásaeim mar seo leanas:

Phraseologisch ist eine Verbindung von zwei oder mehr Wörtern dann, wenn (1) die Wörter eine durch die syntaktischen und semantischen Regularitäten der Verknüpfung

nicht voll erklärbare Einheit bilden, und wenn (2) die Wortverbindung in der Sprachgemeinschaft, ähnlich wie ein Lexam, gebräuchlich ist.¹

Aithnítear nath mar chineál frásaeime sa tráchtas seo. Is iomaí sainmhíniú éagsúil atá ar fáil sa litríocht chun cur síos a dhéanamh ar nathanna agus maíonn Liu (2008) gur minic a bhíonn éagsúlachtaí móra idir údair i leith scóip na sainmhínithe éagsúla. Maíonn Moon (1998) gur téarma débhríoch é an téarma ‘nath’ mar gheall ar an iliomad bríonna agus mínithe contrártha a ghabhann leis sa litríocht. Aithníonn Liu (2008) an tábhacht a bhaineann le nathanna a shainmhíniú i gceart, ach admhaítear (ibid. lch 3) gur deacair teacht ar shainmhíniú comhchoiteann de dheasca líon na sainmhínithe éagsúla atá le fáil sa litríocht (e.g. Grant agus Bauer 2004; Liu 2003; Moon 1998; Howarth 1996; Wood 1986). Cíortar na sainmhínithe uile go mion i gCaibidil 2 ar ball.

In áit sainmhíniú cúng a dhéanamh ar nathanna, is fearr le roinnt mhaith teangeolaithe cur síos a dhéanamh orthu de réir scála nó contanam nádúrthachta (Grant 2003). Go ginearálta, glactar leis go suíonn nathanna ar scála de réir leibhéal nádúrthachta an natha (Hanks 2004). Déantar mionchur síos ar an scála sin i mír 2.2.4 ar ball ach leagtar síos anois na ceithre mhórchatagóir shéimeantacha nathanna, de réir achoimre Mulhall (2010), chun léargas a thabhairt ar an scála nádúrthachta.

- (i) **fiornath:** nath neamh-chomhdhéanta iontaisithe is ea fiornath, i.e. ní féidir brí an natha a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath. Ní thagann aon athrú léacsach, séimeantach ná moirfeolaíoch air toisc go gcailltear brí aonadach an natha, i.e. *Conchúr mór sa chúinne* = gorta, ganntanas bia. Suíonn nathanna a léiríonn na hairíonna sin ar bharr an scála nádúrthachta.
- (ii) **nath fáthchiallach:** tá brí neamh-chomhdhéanta leis an nath fáthchiallach ach tá nasc níos intuigthe ann idir ciall litriúil agus ciall fháthchiallach an natha ná mar atá ag an bhfiornath, e.g. *ag tarraingt uisce chun a mhuilinn féin* = ag obair ar son a leasa féin. Is féidir an féinleas a thuiscint tríd an ngníomh a chur i gcomhthéacs litriúil.
- (iii) **Leathnath (comhlogaíocht theoranta):** tá gné litriúil amháin agus gné fháthchiallach amháin i leathnathanna. Dá bhrí sin, tá brí

¹ Tugtar comhcheangal frásaíochta ar chomhcheangal a mbíonn dhá fhocal nó níos mó ann agus: (1) más aonad é nach féidir a mhíniú go hiomlán trí ghnáthrialtacht shéimeachtach agus chomhréireach an chomhcheangail agus (2) má bhaineann an pobal teanga úsáid rialta as an gcomhcheangal. (Is liom féin gach aistriúchán mura mbíonn a mhalairt luaite).

pháirt-chomhdhéanta le leathnathanna. Is iad leathnathanna na nathanna is fusa le tuiscint agus a léiríonn an méid is lú nádúrthachta i ngeall ar an ngné litriúil den nath, e.g. *ag fáil na pingine* = ag fáil luach saothair. Tá brí litriúil le comhpháirt amháin den nath (*ag fáil*) agus brí fháthchiallach leis an gcomhpháirt eile den nath (*pingin*). Dar le Mulhall (2010, lch 1358), agus de réir an taighde eimpírich, is minic a choimeádann an briathar an chiall litriúil i gcás leathnathanna.

- (iv) Nathanna a mbíonn neamhfhocail iontu (nó ‘bréagnathanna’ dar le Makkai (1972 lch 169)). Tá líon teoranta nathanna ann a mbíonn neamhfhocail iontu, i.e. grúpa litreacha a mbíonn cuma an fhocail orthu, ach nach nglacann cainteoirí dúchais leo mar fhocail toisc nach mbíonn aon bhrí aonair ag baint leo. Ní áirítear ach líon teoranta nathanna sa ghrúpa seo agus tugtar ‘míreanna foléacsacha ar leith’ orthu (Gouws 1991 arna lua in Mulhall 1998) toisc nach dtagann siad chun cinn ach i struchtúir frásaíochta áirithe, e.g. *dúirse dúirse* = scéal scéil nó ráflaí.

Déantar fíornathanna a idirdhealú ó nathanna fáthchiallacha de réir chumas an léirtheora nó an éisteora bunús an natha a thuiscint, is é sin, cumas an duine an difear idir nath follas agus nath neamhfhollas a aithint. Mar shampla, aithnítear bunús an natha: *an lámh láidir* = ansmacht a imirt ar dhuine, as brí na gcomhpháirteanna den nath agus ón mbrí fháthchiallach a ghabhann leis. Dá bharr sin, glactar leis gur nath follas é. Ach, i gcás an natha: *rith caillí le fána*, ní féidir bunús an natha a dhéanamh amach as na comhpháirteanna aonair den nath agus glactar leis gur nath neamhfhollas é dá réir. Is nathanna follasa iad nathanna fáthchiallacha agus is nathanna neamhfhollasa iad fíornathanna. In ainneoin na deighilte sin, admhaíonn Howarth (1996, lch 24) go mbítear ag brath ar iomas an duine aonair chun idirdhealú a dhéanamh idir fíornathanna agus nathanna fáthchiallacha. Ina theannta sin, bíonn tuiscintí éagsúla ag an duine maidir le bunús nathanna de thoradh cúinsí éagsúla, e.g. aois, cultúr agus cúinsí diacronacha. Baineann na nathanna a aimsítear sa tionscadal seo le tréimhse ar leith, i.e. deireadh an naoú haois déag agus tús an fichiú haois agus, dá bharr sin, is deacair ar uairibh idirdhealú docht daingean a dhéanamh idir nathanna follasa agus neamhfhollasa. Is difear suibichtúil é an difear idir fíornathanna agus nathanna fáthchiallacha, difríocht a bhraitheann ar thuiscint agus ar chúlra pearsanta an duine. Dá bhrí sin, dar le Cowie (2007), aithnítear go dtagann deacrachtaí chun cinn i gcónaí i leith nathanna fáthchiallacha agus fíornathanna a idirdhealú go comhréireach agus go séimeantach.

Pléitear cúlra teoiriciúil an tráchtais anois agus tugtar forléargas ar fhorbairt an taighde ar nathanna ón luath-thaighde ginearálta a rinneadh i réimse na teangeolaíochta roimh theacht chun cinn shainréimse na frásaíochta. De bhreis air sin, déantar cur síos ar fhorbairt an chur chuige corpais faoi scáth mhór-réimse léinn na teangeolaíochta agus an ról lárnach atá ag an gcur chuige corpais san anailís a dhéantar ar nathanna. Ar deireadh, suitear an staidéar ar nathanna na Gaeilge i gcomhthéacs an taighde idirnáisiúnta a cuireadh i gcrích go dtí seo agus tugtar forléargas ansin ar Pheadar Ó Laoghaire agus a scríbhinní.

1.3 Cúlra an tionscadail

Baineann an taighde ar nathanna le sainréimse na teangeolaíochta go príomha, is é sin, réimse na frásaíochta, nár tháinig chun cinn mar réimse taighde aitheanta go dtí go luath sna 1980idí (Cowie 1998a). Sainréimse taighde is ea an fhrásaíocht atá fréamhaithe i dtraidisiún taighde a d’eascair as luathobair scoláirí de chuid Aontas na bPoblachtaí Sóivéadacha Sóisialacha agus tíortha eile de chuid Oirthear na hEorpa. Maíonn Miller (2011, lch 88) go bhfuil míréireacht agus plé ann i dtaobh na téarmaíochta sa réimse go fóill i ngeall ar an luathobair sin, i.e. toisc gurbh in Oirthear na hEorpa agus sna tíortha Slavacha a forbraíodh an réimse mar aon leis an téarmaíocht ábhartha sula raibh aon mhórbhaint ag teangeolaithe an lathair leis an taighde sa réimse agus ba dheacair cuid de na téarmaí agus na coincheapa i Rúisis a aistriú go teangacha eile. Dá bhrí sin, baineadh leas as go leor téarmaí éagsúla chun cur síos a dhéanamh ar choincheapa cosúla agus éagsúla araon.

Aithnítear an fhrásaíocht mar réimse leathan taighde anois, ceann nach mbaineann le taighde tuairisciúil amháin ar fhrásaí seasta (Pawley agus Syder 1983) agus cuireann gné idirdhisiplíneach an taighde leis na deacrachtaí téarmaíochta. Mar shampla, tarraingíonn Pawley agus Syder (ibid.) aird ar leitheadúlacht na gcomhcheangal réamhdhéanta focal sa teanga labhartha agus scríofa. De bhreis air sin, tugtar aitheantas níos leithne don ról tábhachtach a bhíonn ag na comhcheangail réamhdhéanta focal i sealbhú teanga agus i ngingchumas teanga i ndaoine fásta (ibid.) Cé nach bhfuil aitheantas tugtha don fhrásaíocht mar shainréimse taighde ach le tríocha bliain anuas, tá staidéar á dhéanamh ar fhrásaí seasta ón naoú céad déag ar aghaidh (Cowie 1998a). Tugtar forléargas ar an gcúlra sin anois agus ar fhorbairt réimse na frásaíochta le linn an fichiú haois.

Is minic a thugtar réamhtheachtaí an taighde comhaimseartha ar an bhfrásaíocht ar Charles Bally (1865–1947), ach ba iad scoláirí na Rúise i lár an naoú haois déag na chéad scoláirí a thagair do “special larger-than-word units” a raibh brí ar leith leo (Tarasevitch 1991, lch 484). Ba é Bally a bhain an chéad úsáid as an téarma ‘frásaíocht’ chun cur síos a dhéanamh ar an

staidéar ar ghrúpaí focal a raibh leibhéil éagsúla dolúbthachta ag baint leo (Bally 1909 arna lua in Cowie 1998a). Le linn na tréimhse céanna, agus ó thús na 1920idí ar aghaidh, cuireadh dlús leis an staidéar ar réimse leathan frásaí seasta a bhailiú agus a scrúdú (Palmer 1933). Tharraing H.E. Palmer (1877–1949) aird ar úsáid leathan na gcomhcheangal focal sa chaint agus sa scríobh. Cé gur fhág Palmer (agus A.S. Hornby (1898–1978) ina dhiaidh) a rian ar an anailís ar fhrásaí seasta ina mhórstaidéar *Second Interim Report on English Collocations* (Palmer 1933) agus ar an rangú comhréireach go háirithe, maíonn Cowie (1998a) gur fágadh lúb ar lár toisc nach ndearnadh aon taighde ar mhalartáin eile den teanga, i.e. go háirithe an scála nádúrthachta atá bunaithe ar dhoiléire shéimeantach agus/nó ar an gcobhsaíocht struchtúrach. Déantar mionchur síos ar na gnéithe sin ar ball i gCaibidil 2 míreanna 2.2.4 agus 2.2.5.

Maíonn Cowie (1998a, lch 4) gurb é teoiric chlasaiceach na Rúise, mar aon leis an bhforbairt a rinneadh uirthi ina diaidh, an teoiric is forleithne i réimse na frásaíochta inniu agus an teoiric is mó a mhúnlaigh teoiric fhrásaíocht an Bhéarla go dtí an lá inniu. Is é príomhoidhreacht thraidisiún taighde na Rúise an rangú córasach cuimsitheach ar chatagóirí frásaeimí a soláthraíodh. Tarraingíonn Cowie (1998c, lch 210) aird ar na deacrachtaí a bhaineann le nathanna a rangú de dheasca malartán a thagann chun cinn go rialta sa chatagóirí a dhéantar orthu – malartáin chomhréireacha, phragmatacha, shéimeantacha agus stíle. Ina ainneoin sin, téann bunchatagóirí an traidisiúin siar go teoiric Bally a d'fhorbair Victor Vladimirovich Vinogradov (1895–1969) ina dhiaidh, mórscoláire Rúiseach ar a dtugtar athair na frásaíochta Rúisise. Bunaítear mórscéimeanna idirnáisiúnta rangaithe na linne seo ar bhunrangú Vinogradov agus an fhorbairt a rinne Natalya Nikolaevna Amosova air ina dhiaidh (Cowie 1998c, lch 213). Tugtar léargas ginearálta ar rangú Vinogradov de réir achoimre Burger et al. (2007a) anois.

- (i) *frazeologičeskies raščeniija* (*phraseological fusion* nó ‘cumasc frásaíochta’): nathanna neamhfholasa, is é sin, nathanna nach féidir a mbrí a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath;
- (ii) *frazeologičeskie edinstva* (*phraseological unity* nó ‘aontacht frásaíochta’): nathanna follasacha a bhfuil foirm bheo inmheánach acu, is é sin, nathanna ar féidir a mbrí a dhéanamh amach as díorthú séimeantach na gcomhpháirteanna aonair den nath;
- (iii) *frazeologičeskie sočetanija* (*phraseological combination* nó ‘comhcheangal frásaíochta’): comhlogaíochtaí ar féidir a mbrí a dhéanamh amach as brí na

gcomhpháirteanna aonair, is é sin, ní bhíonn ach comhpháirt amháin den chomhlogaíocht faoi cheangal frásaíochta.

Dar le Cowie (1998c, lch 215), ní féidir teorainn dhocht a leagan síos idir aonaid frásaíochta agus comhcheangail frásaíochta i rangú Vinogradov toisc go n-athraíonn an rangú de réir chúlra teangeolaíochta agus cultúrtha an duine. Maíonn Burger et al. (2007a) go ndéantar na cineálacha éagsúla frásaeimí a idirdhealú inniu de réir trí chatagóir ar leith bunaithe ar bhunrangú Vinogradov, is iad sin, (i) nathanna (an chatagóir frásaeime is fairsinge agus is coitianta a thagann chun cinn sa fhrásaíocht – cineál frásaeimí a fhreagraíonn don chéad dá chatagóir a leag Vinogradov amach, (ii) comhlogaíochtaí (cineál frásaeime a fhreagraíonn do thríú catagóir Vinogradov) agus (iii) seanfhocail. Dá bharr sin, taispeántar le scéim rangaithe Vinogradov go rangaítear nathanna ar scála de réir a leibhéal doiléire agus de réir a ndolúbthachta coibhneasta agus freagraíonn na cineálacha nathanna ar an scála sin do bhunteoiric chlasaiceach frásaíochta a forbraíodh de réir mar a leagann Cowie (1998b) amach i bhFíor 1 thíos.

Author	General category	Opaque, invariable unit	Partially motivated unit	Phraseologically bound unit
Vinogradov (1947)	Phraseological unit	Phraseological fusion	Phraseological unity	Phraseological combination
Amosova (1963)	Phraseological unit	Idiom	Idiom (not differentiated)	Phraseme, or Phraseoid
Cowie (1981)	Composite	Pure idiom	Figurative idiom	Restricted collocation
Mel'čuk (1988)	Semantic phraseme	Idiom	Idiom (not differentiated) ²	Collocation
Gläser (1988)	Nomination	Idiom	Idiom (not differentiated)	Restricted collocation
Howarth (1996)	Composite unit	Pure idiom	Figurative idiom	Restricted collocation

Fíor 1: Achoimre Cowie (1998a, lch 7) ar fhorbairt scéim rangaithe Vinogradov

Is as an mbuntaighde a rinneadh sa Rúis a d'eascair léann Rúiseach na frásaíochta Béarla. Bhí tionchar an-mhór ag scoláirí ceannródaíocha na Rúise, ina measc siúd áirítear an ról lárnach a bhí ag Vinogradov agus Amosova, ar theoiricí frásaíochta an Bhéarla le linn na 1970idí agus na 1980idí (Cowie 1998c, lch 213). Ba é foilsiú fhoclóir A.V. Kunin in 1984, *English-Russian Phraseological Dictionary* (ERPD), an chéad staidéar suntasach a rinneadh ar shonraí eimpíreacha an Bhéarla sa réimse. Leagadh amach na prionsabail theoiriciúla le haghaidh

² Mel'čuk also recognizes a so-called quasi-idiom, in which the meaning of the whole is derived compositionally from those of the parts, but where there is also 'an unpredictable addition'. An example is *bacon and eggs* (where both ingredients are often fried and the whole is traditionally served – in the UK at least – as a breakfast dish) (Cowie 1998b).

roghnú agus rangú aonad frásaíochta go soiléir agus cuireadh i bhfeidhm iad den chéad uair riamh. Ina theannta sin, foilsíodh na chéad mhórfhoclóirí nathanna Béarla sna 1970idí (e.g. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English, Volume 1: Verbs with Prepositions and Particles* (Cowie agus Mackin 1975) agus *Longman Dictionary of English Idioms* (Long 1979)) a raibh mórtionchar ag traidisiún taighde na Rúise orthu.

Tháinig an cur chuige corpais chun tosaigh mar chur chuige anailíse agus tiomsaithe foclóirí i réimse na foclóireachta i gcaitheamh na tréimhse céanna. Go ginearálta, glactar leis gurb ionann corpas agus bailiúchán téacsanna a roghnaítear go cúramach chun an léiriú is fearr a thabhairt ar an teanga nó ar an gcineál teanga a bhíonn á scrúdú (McEnery agus Wilson 1996). Foilsíodh an chéad eagrán de *Collins COBUILD English Language Dictionary* (Sinclair 1987) agus an dara heagrán de *Longman Dictionary of Contemporary English* (Summers et al. 1987) sa bhliain chéanna. Baineadh úsáid as mórcorpas i dtiomsú na bhfoclóirí úd agus moladh an cur chuige corpais mar aon leis an tionchar forleathan a bheadh aige sa staidéar ar theangacha (Carter 1989). Cuireadh tús le ré an chur chuige corpais agus, ó shin i leith, tiomsaítear foclóirí nathanna trí úsáid a bhaint as mórcorpais agus trí chur chuige corpais a leanúint, i.e. *Collins COBUILD Dictionary of Idioms* (Sinclair 1995).

Aithníonn Tognini-Bonelli (2001) dhá chineál cur chuige corpais, is é sin, cur chuige corpasbhunaithe agus cur chuige corpasdírthe. Deimhnítear teoiricí réamhbhunaithe trí fhianaise ón gcorpas sa chur chuige corpasbhunaithe. Déantar anailís ar na patrúin chórasacha athraithe agus úsáide le haghaidh gnéithe teangeolaíochta réamhshunaithe. Dar le Tognini-Bonelli (ibid. lch 84), is cur chuige níos turgnamhaí é an cur chuige corpasdírthe sa chaoi a n-eascraíonn na comhstruchtúir theanga as anailís a dhéanamh ar an gcorpas. Dá bharr sin, cur chuige ón mbun aníos is ea an cur chuige corpasdírthe. Bunaíodh an cur chuige corpais ar theoiric J.R. Firth (1890–1960) inar leagadh síos bonn teoiriciúil do theoiric chomhthéacsúil brí agus a bhfuil feidhm fós léi san obair reatha ar chorpais (ibid. lch 157). Tá príomhphrionsabal theoiric teanga Firth bunaithe ar an tuiscint seo a leanas:

We must take our facts from speech sequences, verbally complete in themselves and operating in contexts of situation which are typical, recurrent, and repeatedly observable. Such contexts of situation should themselves be placed in categories of some sort, sociological and linguistic, within the wider context of culture. (Firth 1957, lch 35)

Tugtar léargas níos doimhne ar an dá chur chuige i gCaibidil 2 mar aon leis na mórstaidéir a cuireadh i gcrích ar fhrásaeimí i réimse na frásaíochta trí chur chuige corpasbhunaithe a

leanúint (e.g. Abdou 2012; Fellbaum 2007b; Moon 1998; etc.) Molann Moon (1998) an cur chuige corpais sa chaoi gur féidir anailís oibiachtúil a dhéanamh ar fhrásaeimí, agus ar nathanna faoina scáth, agus leantar an cur chuige céanna sa tráchtas seo:

I take it as axiomatic that effective and robust descriptions of any kind of lexical item must be based on evidence, not intuition, and that corpora provide evidence of a suitable type and quality. (ibid. lch 44)

Maíonn Atkins, Clear agus Ostler (1992) gur cheart corpas dea-dhearthra a thiomnú chun a chinntiú go soláthraítear corpas cothromaithe agus corpas ionadaíoch. Cruthaítear corpas sa taighde seo ina dtugtar léiriú ar chanúint ar leith – canúint Ghaeilge Mhúscraí. Áirítear réimse téacsanna éagsúla sa chorpas idir théacsanna reiligiúnacha, aistriúcháin, athinsintí, drámaí agus téacsanna próis. Leagtar síos céimeanna na hoibre a bhaineann le corpas a thiomnú, e.g. roghnú na bhfoinsí don chorpas, na téacsanna a chur in oiriúint don chorpas agus an mhodheolaíocht oibre ar fad i gCaibidil 3 ar ball. Maíonn Hunston (2011) go bhfuil an taighde frásaíochta tar éis teacht chun cinn de thoradh thionchar an chur chuige corpais agus is ar an taighde céanna, i.e. ar shaothar mórscribhneora Gaeilge, a dhírítear sa tráchtas seo.

Dar le Korhonen (2012), tá móraird tarraingthe ar thaighde frásaíochta sa litríocht agus faoi scáth an taighde sin, áirítear taighde ar shaothar scríbhneoirí próis agus filí ó na Méanaoiseanna go dtí an lá inniu, e.g. Crystal (2010) agus Kermode (2003). Ina theannta sin, foilsíodh roinnt saothar bunaithe ar thaighde frásaíochta as saothar mórscribhneoirí iomráiteacha “und zum anderen moderne Idiom- und Sprichwortgedichte aufgenommen wurden”³ (Korhonen 2012). Is ar an gcúis chéanna a roghnaítear saothar mórscribhneora Gaeilge, is é sin, Peadar Ó Laoghaire, a d’fhág a rian ar an teanga scríofa agus ar fhoirm na teanga ó thús an fichiú haois (Ó Cearúil 1999), mar ábhar taighde don tráchtas seo.

Rugadh Peadar Ó Laoghaire i Lios Carragáin i nGaeltacht Mhúscraí, Contae Chorcaí, in 1839 agus tugtar aitheantas dó go fóill mar mhórscoláire Gaeilge an fichiú haois (Ó Raghallaigh 2015). Maíonn Ó Cuív (1989) go ndearna sé “cion céad fear” i ngnó na teanga agus dar le Ó Céirín (1973), ba cheannródaí é a réitigh an bealach dóibh siúd a tháinig ina dhiaidh. Roghnaíodh a shaothar mar ábhar taighde sa tráchtas seo i ngeall ar an tionchar a bhí aige ar mhórphobal na Gaeilge agus mar gheall ar an léargas a thugtar ina scríbhinní ar chanúint Mhúscraí fad agus a bhí an teanga sa cheantar i mbarr a réime. Pléitear cúlra agus scríbhinní Pheadair Uí Laoghaire go mion i mír 2.5.3 ar ball. Cuireann an tráchtas seo leis an taighde

³ inar féidir teacht ar nathanna agus ar sheanfhocail éagsúla nua-aoiseacha.

acadúil ar tugadh faoi ar nathanna na Gaeilge go dtí seo, is é sin, taighde Ailbhe Uí Chorráin (1989) ina ndírítear ar nathanna as saothar an mhórscribhneora Séamus Ó Grianna (1889–1969) as Gaeltacht Thír Chonaill.

Léirítear staid an taighde ar nathanna mar chuid de léann na Gaeilge san fhichiú haois sa léirbhreithniú litríochta ar ball i gCaibidil 2. Tugtar forléargas ar an saothar acadúil a rinne scoláirí Gaeilge an fichiú haois ar nathanna na Gaeilge faoi bhrat léann na foclóireachta agus na canúineolaíochta. Roghnaítear na príomhshaothair thagartha eiseamláireacha a chuidigh leis an taighdeoir i mbun anailíse ar shaothar Pheadair Uí Laoghaire. Tugtar léargas ar scóip agus ar stádas shaothar Uí Laoghaire de réir na dtráchtairí acadúla i gCaibidil 2 agus mínítear bunús roghnaithe na saothar féin i gCaibidil 3, an mhodheolaíocht.

Tugadh forléargas anseo ar chúlra an tionscadail agus ar fhorbairt shainréimse na frásaíochta. Rinneadh cur síos ar fhorbairt na frásaíochta mar shainréimse léinn faoi scáth mhór-réimse léinn na teangeolaíochta agus leagadh síos na míréireachtaí téarmaíochta agus deacrachtaí rangaithe a thagann chun cinn agus frásaeimí agus nathanna á sainmhíniú.

As we learn more about the complexity of idiomatic phrases, it seems increasingly likely that no single theory or model can account for all kinds of idioms. (Gibbs 1993)

Ar deireadh, tugadh forléargas ar chúlra Pheadair Uí Laoghaire agus tagraíodh don taighde teoranta a cuireadh i gcrích ar nathanna Gaeilge faoi scáth shainréimse na frásaíochta. Tugtar mionléargas ar thraidisiún fada taighde ar nathanna na Gaeilge faoi scáth réimse na foclóireachta agus canúineolaíochta ar ball i mír 2.5.2 agus ar an gcaoi a suíonn an taighde seo sa traidisiún sin. Agus cúlra an taighde pléite thuas, déantar cuspóirí an taighde a leagan amach anois.

1.4 Cuspóirí an taighde

Up to the present day, less than 20% of the languages of Europe have been represented in phraseology research, and reliable phraseological data exist for less than 10% of the European languages. (Pirainen 2013)

Luadh roimhe seo gur réimse neamhfhorbartha taighde é an fhrásaíocht agus is é cuspóir an tráchtais seo anailís a dhéanamh ar nathanna faoi scáth an réimse chéanna. Is é príomhchuspóir an tráchtais seo tiomsú agus rangú i mbunachar sonraí ar chnuasach nathanna as leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire. Déantar an taighde a shuí i gcomhthéacs idirnáisiúnta faoi shainréimse na frásaíochta, rud a chuirfidh nathanna na Gaeilge ar bhonn

cothrom idirnáisiúnta le haghaidh comparáide agus anailíse amach anseo. Tugtar léargas ar réimse nua taighde sa Ghaeilge trí nathanna a scrúdú agus a rangú de réir an dea-chleachtais idirnáisiúnta dá dtagraítear arís i mír 2.4 ar ball. Ina theannta sin, cuirfear bunachar nathanna leis an taighde ar tugadh faoi cheana ar nathanna na Gaeilge faoi réimse fhoclóireacht agus canúineolaíocht na Gaeilge, ach i gcomhthéacs an léinn idirnáisiúnta nua-aimseartha.

Déantar anailís ar na nathanna a nochtar sa chorpas agus mínítear iad. Leagtar síos bonn teoiriciúil do thaighdeoirí agus do thaighde eile ar nathanna Gaeilge amach anseo, e.g. taighde eimpíreach ar mhinicíochtaí nathanna, ar phatrúin frásaíochta nathanna nó ar athruithe léacsacha nathanna i mórchorpais (Fellbaum 2007b; Moon 1998); anailís traschultúrtha ar nathanna i dteangacha éagsúla (Piirainen 2012; Dobrovolskij agus Piirainen 2005); anailís shíceolaíoch ar an gcaoi a dtuigtear nathanna (Nayak agus Gibbs 1990; Gibbs 1986); anailís ar an gcaoi a bhfoghlaímítear nathanna (Liu 2008); agus anailís chomparáideach idir nathanna na Gaeilge a bhaineann le tréimhsí stairiúla ar leith nó le canúintí éagsúla.

Ina theannta sin, is é cuspóir an taighde seo léiriú a thabhairt ar scríbhinní Pheadair Uí Laoghaire trí chorpas dá shaothar a thiomsú mar áis dhigiteach inchuadaithe. Ní hamháin sin, ach tiomsaítear corpas stairiúil ina dtugtar léargas ar theanga a bhain le ceantar, le scríbhneoir agus le tréimhse ar leith. Nasctar an saothar canúnach a sholáthair Ó Laoghaire go luath san fhichiú haois leis an taighde reatha ar nathanna. De bhreis air sin, cuireann an tionscadal seo leis an taighde a rinneadh cheana féin ar fhocalstór na Gaeilge go ginearálta agus ar fhocalstór chanúint Mhúscraí go sonrach.

1.5 Leagan amach an tráchtas

Leagtar síos bonn teoiriciúil agus aidhmeanna an taighde i gCaibidil 1 tríd an ábhar a shuí i gcomhthéacs acadúil. Pléitear an easpa cinnteachta maidir le húsáid na téarmaíochta sa réimse mar aon leis na cineálacha éagsúla nathanna. Ina theannta sin, leagtar síos cuspóirí an taighde agus struchtúr chaibidlí an tráchtas.

I gCaibidil 2, cíortar an litríocht ábhartha a bhaineann le dhá mhórshruth léinn ar leith, is é sin, (a) an litríocht a bhaineann le nathanna i réimse na teangeolaíochta, i.e. an fhrásaíocht agus an teangeolaíocht chorpais go sonrach, agus (b) an litríocht a bhaineann le nathanna Gaeilge. Leagtar síos an dea-chleachtas maidir le corpas a thiomsú agus na scéimeanna molta maidir le rangú nathanna i réimsí na frásaíochta agus na teangeolaíochta chorpais mar aon le réimsí canúineolaíochta agus foclóireachta na Gaeilge. Réimse neamhfhorbartha taighde is ea an taighde ar nathanna Gaeilge sa fhrásaíocht, agus dá thoradh sin, scrúdaítear nathanna Gaeilge

faoi scáth an taighde foclóireachta agus an taighde canúineolaíochta a cuireadh i gcrích go dtí seo.

Pléitear tiomsú agus cuardach an chorpais mar aon le cruthú an bhunachair nathanna i gCaibidil 3. Tugtar léargas ar fhoinsí an chorpais, i.e. leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire, agus ar struchtúr agus ar mhéid an chorpais chomh maith. Ina theannta sin, leagtar síos an mhodheolaíocht a bhaineann le corpas a thiomsú agus a shaibhriú i réimse na teangeolaíochta corpais. De bhreis air sin, tugtar léargas ar an mbunachar nathanna agus ar an modheolaíocht a bhaineann le bunachar nathanna a chruthú mar aon le nathanna a ionchur agus a rangú ann. Roghnaítear agus leagtar síos an modh is oiriúnaí chun nathanna a nochtadh sa chorpas agus a ionchur i mbunachar bunaithe ar an spléachadh a thugtar ar an litríocht ábhartha i gCaibidil 2. Leagtar síos an tástáil a dhéanfar ar an modh sin i dteannta le haon athruithe a bheidh le déanamh uirthi le linn na gcéimeanna asbhainte agus ionchurtha nathanna.

Léirítear scéimre an bhunachair nathanna i gCaibidil 4 agus mínítear struchtúr inmheánach an bhunachair mar aon leis an gcaoi a dtaifeadtar, a rangáítear agus a mínítear nathanna ann. Leagtar amach na nathanna uile a bhailítear mar aon le torthaí praiticiúla an taighde, i.e. bunachar nathanna as leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire mar aon le córas crostagartha agus rangaithe nathanna. Baintear úsáid as *Léacslann* (Méchura 2012a) (córas gréasánbhunaithe chun bailiúcháin sonraí ordlathacha struchtúracha a thaifeadadh agus a chur in eagar) chun é sin a dhéanamh. Tugtar léargas ar fheidhmeanna *Léacslann* ar ball i mír 2.4.3. Ar deireadh, leagtar amach modhanna eagarthóireachta chun nathanna a thaifeadadh agus a bhainistiú sa bhunachar. Bunaítear an rangú, an taifeadadh agus an bainistiú ar theoiricí aitheanta sna réimsí cuí a phléitear i gCaibidil 2.

Ar deireadh, pléitear torthaí na hoibre i gCaibidil 5 mar aon leis na ceisteanna a d’eascair as an taighde ar fad. Pléitear na tástáil a bhaintear as an taighde agus é curtha i gcrích mar aon leis an taighde breise a bhféadfaí tabhairt faoi sa réimse amach anseo.

1.6 Achoimre

Leagadh síos bonn teoiriciúil don tráchtas sa chaibidil seo. Tugadh forléargas ar thraidisiún agus ar scóip an taighde i mór-réimse léinn na teangeolaíochta mar aon le cúlra an taighde sa Ghaeilge. Léiríodh gur cumasc de dhá mhórshruth taighde é an tráchtas seo, is é sin, (i) an taighde ar nathanna faoi mhór-réimse léinn na teangeolaíochta agus (ii) an taighde ar nathanna na Gaeilge. Tarraingíodh aird ar an nasc idir an chaibidil seo agus an chéad dá chaibidil eile den tráchtas, is é sin, an léirbhreithniú litríochta (Caibidil 2) agus an

mhodheolaíocht (Caibidil 3). Díreofar i gCaibidil 2 ar an dá mhórshruth taighde thuas tríd an litríocht ábhartha sna réimsí cuí a phlé.

Caibidil 2 An léirbhreithniú litríochta

2.1 Réamhrá

Sa chaibidil seo, déantar léirbhreithniú ar dhá phríomhshruth litríochta, is é sin (a) an litríocht a bhaineann le nathanna i mór-réimse léinn na teangeolaíochta agus (b) an litríocht a bhaineann leis an taighde ar nathanna Gaeilge. Ar dtús, tugtar mionléargas ar an litríocht ar nathanna faoi réimse na teangeolaíochta agus faoi scáth shainréimse na frásaíochta go sonrach. Ina dhiaidh sin, leagtar síos mórtheoiricí na teangeolaíochta corpais mar aon le príomhscéimeanna rangaithe nathanna. Déantar sin chun léargas a thabhairt ar mhodhanna anailíse agus rangaithe nathanna. Ina theannta sin, pléitear an litríocht a bhaineann leis an taighde a rinneadh ar nathanna Gaeilge faoi scáth an taighde foclóireachta agus canúineolaíochta. Ar deireadh, déantar cur síos ar Pheadar Ó Laoghaire, ar a chuid scríbhinní agus ar an taighde foclóireachta agus canúineolaíochta a rinneadh ar chanúint Mhúscraí ó 1880 ar aghaidh. Is é sprioc an léirbhreithnithe litríochta an taighde seo (a) a shuí i sainréimsí sonracha teangeolaíochta agus (b) a chur i gcomhthéacs an taighde a cuireadh i gcrích ar nathanna na Gaeilge go nuige seo.

2.1.1 Scóip an léirbhreithnithe litríochta

Luadh dhá phríomhaidhm an léirbhreithnithe litríochta thuas. Leagadh síos i gCaibidil 1 bonn teoiriciúil le haghaidh an tráchtais seo, i.e. bunachar nathanna a chruthú agus nathanna as leabhair fhoilsithe i nGaeilge le Peadar Ó Laoghaire a rangú ann. Tabharfaidh an léirbhreithniú seo léargas ar an saothar acadúil go léir atá mar bhunús don chúlra teoiriciúil sin. Roinntear an léirbhreithniú seo i gceithre mhórchuid. I dtosach, pléitear i mír 2.2 nathanna i sainréimse léinn na frásaíochta agus tugtar forléargas ar an gcur síos a rinneadh sa litríocht ar nathanna go dtí seo. Pléitear nathanna faoi scáth na teangeolaíochta corpais i mír 2.3 agus díritear isteach níos mine ansin ar cheist an dea-chleachtais maidir le corpas a thiomsú. Tugtar léargas ar na cineálacha saibhrithe corpais, na córais cuardaigh corpais agus ar na modhanna éagsúla maidir le nathanna a chuardach i gcorpas. Leagtar síos an chaoi a rangáitear nathanna i mír 2.4 trí léargas a thabhairt ar roinnt scéimeanna rangaithe nathanna. Ina theannta sin, déantar cur síos ar mhórbhunachair frásaíochta agus ar *Léacslann*, ardán digiteach chun bailiúcháin sonraí ordlathacha struchtúracha a stóráil agus a chur in eagar.

Ar deireadh, tugtar mionléargas ar nathanna na Gaeilge i mír 2.5. Léirítear nach sainréimse forbartha taighde é an staidéar acadúil ar nathanna na Gaeilge. Dá bhrí sin, pléitear nathanna na Gaeilge faoi scáth an taighde foclóireachta agus an taighde canúineolaíochta. Ina dhiaidh

sin, déantar cur síos ar Pheadar Ó Laoghaire – a chúlra, a shaothar agus ar an rian a d'fhág sé ar an teanga le linn an fichiú haois.

2.1.2 Foinsí

Baineann an léirbhreithniú litríochta seo le dhá phríomhshruth litríochta agus dhá phríomhchineál foinsí. Ar an gcéad dul síos, díritear ar fhoinsí litríochta ina ndéantar cur síos ar nathanna i réimse na teangeolaíochta. I measc sin, áirítear an litríocht a bhaineann le nathanna faoi scáth shainréimse na frásaíochta agus na teangeolaíochta corpais. Ina dhiaidh sin, déantar an litríocht agus an taighde a cuireadh i gcrích ar nathanna na Gaeilge a léirbhreithniú. I ngeall ar an taighde teoranta acadúil a rinneadh ar nathanna na Gaeilge go dtí seo, leagtar síos na modhanna dea-chleachtais agus na foinsí tábhachtacha idirnáisiúnta sna réimsí léinn thuas chun an taighde a shuí i gcomhthéacs acadúil.

Tá cuid mhaith foinsí tagartha de chineálacha éagsúla ar fáil ina bpléitear nathanna. Ina measc siúd áirítear: téacsleabhair, ailt fhoilsithe in irisí acadúla, imeachtaí comhdhála, tráchtas fhoilsithe agus neamhfhoilsithe agus léirmheasanna ar na saothair chéanna. Breathnítear ar *Phraseology* (Cowie 1998c) agus ar *Idioms and fixed expression in English language study before 1800* (Knappe 2004) chun forléargas a thabhairt ar an bhfrásaíocht mar fhoréimse teangeolaíochta. Níl aon mhórshaothair eile ar fáil i mBéarla ina dtugtar léargas ar chúlra agus ar shruthanna teoiriciúla an taighde frásaíochta. De bhreis air sin, is é saothar Cowie (1998c) an t-aon saothar acadúil Béarla ina ndéantar cur síos ar na disciplíní gaolmhara taighde ar a mbíonn tionchar ag an bhfrásaíocht, e.g. anailís eimpíreach corpasbhunaithe, an fhoghlaím teanga, cúrsaí stíliochta agus an fhoclóireacht.

Breathnaítear ar shaothair Liu (2008); Dobrovol'skij agus Piirainen (2005); Moon (1998); Cowie, Mackin agus McCaig (1983) agus Cowie agus Mackin (1975) mar phríomhshaothair thagartha i ngeall ar an miniú a thugtar iontu ar fhrásaeimí nó ar fhrásaí seasta na teanga. Ina theannta sin, cloítear le cur chuige corpais sa tráchtas seo, cur chuige reatha foclóireachta chun anailís a dhéanamh ar mhórbhailiúchán téacs i bhformáid dhigiteach agus ar nathanna mar a leagtar síos i saothar Fellbaum (2007b) agus Moon (1998). Tugtar léargas ar thionscadail ina ndírítear ar fhrásaeimí i gcorpais stairiúla, e.g. *Online-Lexikon zur diachronen Phraseologie* (<http://www.oldphras.net/web/>), toisc go mbaintear leas as corpas a bhaineann le tréimhse ar leith sa tráchtas seo. Áirítear taighde Abdou (2012) sa chur síos céanna mar gheall ar a staidéar ar nathanna na hAraibise agus ar an dá chur chuige – corpasbhunaithe agus corpasdírithe – a leagann sé síos ina chuid taighde. Pléitear an dá chur chuige corpais trí idirdhealú

Tognini-Bonelli (2001) a mhíniú. Déantar sin chun an fheidhm is fearr a bhaint as corpas agus chun anailís chuimsitheach a dhéanamh ar nathanna i gcomhthéacs.

Mar a luadh i gCaibidil 1, níor tugadh faoi thaighde ar nathanna na Gaeilge ar bhonn acadúil in aon saothar foilsithe ó thaighde Uí Chorráin (1989) i leith. Déantar mionscagadh sa léirbhreithniú litríochta seo ar na bailiúcháin nathanna a tiomsaíodh le linn an fichiú haois faoi scáth fhoclóireacht na Nua-Ghaeilge mar léargas ar ar cuireadh i gcrích i nGaeilge go nuige seo. D'fhonn léargas a thabhairt ar nathanna Mhúscraí, tagraítear do na mórshaothair taighde ar chanúint agus ar fhoclóireacht Mhúscraí le linn na tréimhse céanna, e.g. *The Irish of West Muskerry, Co. Cork: a phonetic study* (Ó Cuív 1944); *Cnósach focal ó Bhaile Bhúirne i gCunndae Chorcaí* (Ó Cuív 1947) agus *Cnuasach Focal ó Mhúscraí* (ARÉ M055) mar aon le saothar foilsithe agus neamhfhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire féin.

Leagtar síos anois teorainneacha na litríochta agus roinnt fadhbanna áirithe a bhaineann leis an litríocht sa réimse. Mar a luadh thuas, is réimse nua taighde é an anailís ar nathanna sa fhrásaíocht (Cowie 1998a) agus maíonn Fernando (1996, lch 2) go ndearnadh neamhaird de nathanna sna staidéir léacsacha a cuireadh i gcrích ar theangacha go dtí le déanaí. Ina theannta sin, déanann Barkema (1996b) cur síos ar na deacrachtaí a bhaineann le saintearmaíocht sa réimse céanna, i.e. an mhírteir téarmaíochta nó an easpa téarmaíochta aontaithe a luadh i gCaibidil 1. Dá bharr sin, is gá don taighdeoir téarmaíocht shonrach a leagan amach i nGaeilge anseo. Leagtar amach gluais téarmaí de na téarmaí teicniúla agus teangeolaíochta nach dtagann chun cinn go rialta i dtéacsanna Gaeilge ag deireadh an tráchtais.

Ar an mbonn céanna, tagraíonn Mulhall (2010) don deacracht leanúnach a bhaineann le rangú agus le leamú nathanna i ngnáthfhoclóirí. Admhaíonn Atkins agus Rundell (2008) go mbíonn nathanna ar na gnéithe is deacra le rangú i bhfoclóirí agus cé go bhfuil creatlacha molta anailíseacha agus rangaithe ag teoiricthe áirithe (e.g. Fernando 1996; Howarth 1996; Mel'čuk 1995; Cowie, Mackin agus McCaig 1983), ní chloítear leis na teoracha sin agus foclóirí á dtiomsú (Mulhall 2010).

Mar a luadh thuas, is réimse nua acadúil taighde é an staidéar ar nathanna Gaeilge. Dá bhrí sin, is beag foinse atá ar fáil i nGaeilge ina ndéantar anailís ar nathanna ar bhonn acadúil. Is é saothar Uí Chorráin (1989) an t-aon mhórshaothar taighde acadúil a cuireadh i gcrích ar nathanna Gaeilge ach áiríodh roinnt frásaí seasta eile de bhreis ar nathanna faoi scáth an taighde chéanna, e.g. seanfhocail, frásaí meafaracha nó fáthchiallacha, frásaí seasta agus frásaí nathacha eile (ibid. Réamhrá, vi). Aithníonn Mac Coinnigh (2013) an deacracht chéanna a bhaineann leis an gcur síos leathan a dhéantar ar sheanfhocail na Gaeilge agus ar an gcur síos

éagsúil a dhéantar ar sheanfhocail sa chaoi “go n-aicmítear an-chuid ráiteas traidisiúnta mar ‘sheanfhocail’, go háirithe i gcás na seachnuasach, cé nach fíor-sheanfhocail iad de réir shainmhíniú pairímeolaíochta an lae inniu” (Mac Coinnigh 2007, lch 47). D’fhoill an taighde seo a shuí i gcomhthéacs acadúil níos cuimsithí, ba ghá mionscagadh ar na saothair bharántúla Ghaeilge agus ar shaothar Pheadair Uí Laoghaire a áireamh sa léirbhreithniú litríochta.

Léadh na príomhthéacsanna tagartha a luadh thuas agus rinneadh anailís orthu. Rinneadh mionscagadh ar leabharliostaí sna saothair chéanna, ag baint úsáide as leabharliosta Cowie (1996) ar an bhfrásaíocht agus leabharliosta Uí Chuív (1954) ar shaothar Pheadair Uí Laoghaire mar bhunchlocha tagartha. Díriodh ar an dá leabharliosta sin mar gheall ar an mionscagadh a rinne Cowie (1996) ar fhoinsí tagartha acadúla i réimse na frásaíochta agus mar gheall ar an rianú cuimsitheach a rinne Ó Cuív (1954) ar shaothar foilsithe uile Pheadar Uí Laoghaire. Ina theannta sin, rinneadh mionscrúdú ar irisí acadúla i réimse na teangeolaíochta (e.g. *Applied Linguistics*, *Corpora*, *International Journal of Corpus Linguistics* agus *International Journal of Lexicography*) agus imeachtaí comhdhála (e.g. *EUROPHRAS* (www.euophras.org) agus *EURALEX* (www.euralex.org)) chun na hailt idirnáisiúnta is barántúla a mheas agus a áireamh sa léirbhreithniú litríochta seo. Baineadh leas as clár foinsí *Foclóir na Nua-Ghaeilge* (Royal Irish Academy 2012) chun teacht ar na foinsí foclóireachta agus canúineolaíochta cuí i nGaeilge. Ar deireadh, rinneadh mionscagadh ar shaothar Pheadair Uí Laoghaire, idir a shaothar foilsithe agus neamhfhoilsithe, chun léargas a thabhairt ar na nathanna a leagtar síos iontu agus chun a stádas eiseamláireach mar scríbhneoir a léiriú.

2.1.3 Sainmhínithe

What constitutes an idiom is a very important yet difficult initial question for all those interested in the study of idioms. (Liu 2008, lch 3)

Ó tharla nach ndéantar mórán plé ar an bhfrásaíocht trí mheán na Gaeilge, leagtar síos anseo cúpla sainmhíniú do na téarmaí a bheidh in úsáid sa léirbhreithniú seo. Luadh i gCaibidil 1 go n-áirítear nathanna mar chineál frásaeime, gné den teanga a aithnítear mar cheann de na príomhdhúshláin sa teangeolaíocht theoriciúil agus i dtiomsú foclóirí (Mel’čuk 1998). Díritear go príomha ar nathanna agus ar chomhlogaíochtaí sa tionscadal seo i ngeall ar an bhforluí atá ann idir an dá chineál frásaeimí sin sa chur síos a dhéantar ar nathanna.

I ngeall ar an easpa téarmaíochta aontaithe sa réimse, tógadh na sainmhínithe as cur síos Cowie (1981) chun cur síos ginearálta a dhéanamh ar nathanna agus comhlogaíochtaí. Déanann Cowie (ibid. lgh 237–8) nath agus comhlogaíocht a shainmhíniú mar seo a leanas:

idiom	an idiom is immutable in the sense that its parts are unproductive in relation to the whole in terms of the normal operational processes of substitution, transposition, expansion, etc.
collocation	a collocation is by definition a composite unit which permits the substitutability of items for at least one of its constituent elements (the sense of the other element, or elements, remaining constant).

In ainneoin an tsainmhínithe thuas ar chomhlogaíocht, tagraítear do chomhlogaíochtaí i gciall ginearálta Firth (1957), i.e. “actual words in habitual company” i míreanna 2.3.6, 2.4.2 agus i mír 3.3 i gCaibidil 3 den tráchtas seo. Tá dlús curtha leis an taighde comhlogaíochta, i.e. an bhrí a ghabhann le comhlogaíochtaí a mhíniú trí anailís staitistiúil ríomhaireachtúil a dhéanamh ar bhailiúcháin mhóra téacsanna, faoi scáth an taighde foclóireolaíochta le roinnt blianta anuas (Howarth 1996, lch 27) agus tugtar léargas air sna míreanna atá luaite thuas ar ball. Déantar mionchur síos ar nathanna agus ar chomhlogaíochtaí mar a shainmhínítear thuas iad ar ball i míreanna 2.2.1 agus 2.2.2. Tá ról lárnach ag an nádúrthacht sa chur síos ar nathanna ach aithnítear go mbíonn dhá bhrí ar leith leis sa litríocht. Cloítear le hidirdhealú Grant agus Bauer (2004) mar a leagtar amach thíos.

‘Idiomacity’ is used ambiguously in the literature. It represents both the quality of being marked by idioms, as well as the ability to speak a fluent and appropriate version of a language. To avoid this ambiguity, we reserve the term ‘idiomaticity’ for the first usage and employ ‘native like selection’ (Pawley and Syder 1983: 191) for the second. (Grant agus Bauer 2004, lch 39)

Soláthraítear sainmhíniú níos mionsonraithe ar nath i mír 2.2.6 bunaithe ar an gcur síos a dhéantar ar nathanna agus ar phríomhairíonna nathanna sa litríocht. Ina theannta sin, baintear úsáid as * sna samplaí de nathanna chun an difear idir sampla dea-chumtha gramadúil agus sampla droch-chumtha neamhghramadúil a léiriú, e.g. *taibhse gan tairbhe* (sampla dea-chumtha) agus **tairbhe gan taibhse* (sampla droch-chumtha). Tugtar forléargas anois ar réimse na frásaíochta agus ar na cineálacha frásaeimí éagsúla a chuimsítear faoin réimse céanna sa tráchtas seo.

2.2 An fhrásaíocht

Léiríodh i gCaibidil 1 gur réimse é an fhrásaíocht a forbraíodh le linn an fichiú haois (Knapp 2004, lch 4) a bhfuil dlús curtha leis ó thús na 1980idí i leith (Cowie 1998a). Cé go n-aithníonn Howarth (1998) go ndéantar cur síos i roinnt disciplíní ar chomhcheangail focal sa fhrásaíocht

mar réimse, ní réimse é a bhfuil mór-aitheantas tugtha dó faoi scáth na teangeolaíochta feidhmí (Dobrovol'skij agus Piirainen 2005, lch 32).

Forbraíodh an spéis sa staidéar ar chomhcheangail focail go neamhspleách i raon disciplíní éagsúla agus is beag taighde a cuireadh i gcrích ar an bhfrásaíocht mar réimse neamhspleách aonair, e.g. Cowie (1998c, 1994). Dá bharr sin, tá teorainneacha neamhbheachta ag an bhfrásaíocht mar shainréimse (Burger et al. 2007a) agus tá tionchar aici dá réir ar réimsí éagsúla na teangeolaíochta, e.g. cúrsaí comhréire, teangeolaíocht téacsanna, cúrsaí pragmataice agus an anailís dioscúrsa (ibid.) Cé go n-adhmaíonn Cowie (1998a) gur réimse é an fhrásaíocht atá ag teacht chun cinn mar réimse neamhspleách, is réimse idirdhisciplíneach taighde é ón tús a mbíonn tionchar aige ar réimsí teangeolaíochta eile. Maíonn Wulff (2008) gurb é príomhthionchar na frásaíochta nasc a chruthú idir aitheantas a thabhairt ar thábhacht na teanga foirmlí i ndioscúrsa ar thaobh amháin agus ar theoiricí gramadaí ar an taobh eile. Déantar sin trí scrúdú a dhéanamh ar an gceangal atá ann idir frásaí nathacha agus aonaid ilfhoclacha eile faoi scáth múnlaí frásaíochta (ibid.)

Breathnaítear ar nathanna sa tráchtas seo faoi scáth shainréimse na frásaíochta. Mar a luadh i gCaibidil 1, breathnaítear ar nathanna as leabhair fhoilsithe mórscribhneora amháin ón bhfichiú haois, is é sin, Peadar Ó Laoghaire. Le linn an scrúdaithe sin, pléitear go sonrach le nathanna a bhí in úsáid i nGaeltacht Mhúscraí le linn an naoú haois déag agus le linn an fichiú haois. Déantar sin chun léargas a thabhairt ar nathanna na haimsire sin. Maíonn Biber, Breiteneder agus Dobrovol'skij (2002, lch 85) gur gá tabhairt faoi thaighde teangeolaíochta ar théacsanna liteartha a bhfuil tábhacht stairiúil agus cultúrtha ag baint leo mar bhonn d'obair foclóireachta agus teangeolaíochta agus chun léargas a thabhairt ar theangacha agus ar théacsanna mar tháirgí cultúrtha. Cuimsítear an ghné sin den anailís sa léargas a thugtar ar ball i mír 2.5.3 ar thábhacht shaothar Pheadair Uí Laoghaire mar aon leis an bhforléargas a thugtar ar cheantar Mhúscraí agus ar an traidisiún teanga sa cheantar céanna.

Ní hamháin go bhfuil tábhacht chultúrtha ar leith le saothar próis Uí Laoghaire, e.g. *Séadna* (Ua Laoghaire 1904) sa chaoi ar “chinntigh sé ceannasaíocht an bhéaloidis agus na staire mar bhunús na n-úrscéalta Gaeilge go ceann i bhfad” (Ó Conchubhair 2015), ach d'aithin Ó Laoghaire ról an aistriúcháin i leith nualitríocht i nGaeilge a fhorbairt. Maíonn Cronin (1996) go raibh tionchar mór ag Ó Laoghaire i dtaobh stíl an aistriúcháin a tháinig chun cinn i nGaeilge ag tús an fichiú haois. Thuig sé nach féidir aistriú i bhfolús teangeolaíochta amháin i ngeall ar an tionchar a bhí ag an mBéarla ar an nGaeilge in Éirinn. Dá bharr sin, chloígh Peadar Ó Laoghaire le seanchleachtas agus le teoiricí seanbhunaithe an aistriúcháin sa chaoi ar cuireadh téacs nádúrtha ar fáil sa sprioctheanga, i.e. “the text would be ‘naturalised’ in translation, rendered

in the idiom of Gaeltacht speakers” (ibid. lgh 147–8). Aithníonn Knapp (2004, lch 330) na dúshláin a bhaineann le frásaeimí a aistriú de dheasca a bpríomhairíonna, is é sin, na deacrachtaí a thagann chun cinn nuair a dhéantar iarracht dolúbthacht léacsach, íomhánna inmheánacha agus airíonna séimeantacha sonracha frásaeimí a aistriú. Chreid Peadar Ó Laoghaire go docht le tuiscint scoláirí nua-aimseartha an aistriúcháin, e.g. Nida (1964, lch 236), gur cheart frásaeimí a aistriú le frásaeimí dúchais sa sprioctheanga in áit frásaeimí a aistriú focal ar fhocal nó go litriúil.

The consensus of modern theories on the translation of phraseological units is that their communicative function should be preserved. It is in particular their expressive force which characterizes the function of phraseological units in literary texts. (Knapp 2004, lch 342)

Déantar iarracht na príomhthéarmaí agus na príomhchoincheapa a bhaineann leis an staidéar seo a shoiléiriú sa léirbhreithniú litríochta seo. D’fhonn é sin a dhéanamh, déantar cur síos ar fhrásaeimí agus ar nathanna agus ar chomhlogaíochtaí faoina scáth i míreanna 2.2.1 – 2.2.3 agus nasctar an forléargas sin leis an gcur síos a dhéantar ar nathanna sa chaibidil seo. Taispeántar sa chaibidil seo go bhfuil bearna sa taighde ar nathanna Gaeilge agus go bhfuil gá le breis taighde sa réimse.

2.2.1 Cineálacha frásaeimí

Léiríodh i gCaibidil 1 an easpa aontachta i leith an aonaid teangeolaíochta nó an chomhcheangail focal a shainmhíniú sa fhrásaíocht. Dar le Miller (2011), is réimse casta é an fhrásaíocht de dheasca líon na dtéarmaí éagsúla a mbaineann taighdeoirí úsáid astu. Admhaíonn Howarth (1996, lch 14), nár dhírigh teangeolaithe an larthair ar nathanna go príomha ina staidéar frásaíochta go dtí le fíordhéanaí. Aithnítear anois, go háirithe teangeolaithe a bhfuil tuiscint acu ar thraidisiún na frásaíochta a d’eascair as traidisiún taighde na Rúise, nach bhfuil sa staidéar ar nathanna ach sciar beag de na haonaid teangeolaíochta a thagann chun cinn faoi réimse na frásaíochta. Aithnítear sa tráchtas seo gur réimse fairsing é an réimse úd agus déantar cur síos ar nathanna mar chineál frásaeime. Sainmhínítear frásaeim de réir chur síos Burger et al. (1982 arna lua in Dobrovol’skij agus Piirainen 2005, lch 31) mar a leagadh síos i gCaibidil 1 roimhe seo. Is é sin, tugtar frásaeim ar chomhcheangal frásaíochta a mbíonn dhá fhocal nó níos mó aige – (1) nach féidir a mhíniú go hiomlán trí ghnáthrialtacht shéimeantach agus chomhréireach an chomhcheangail agus (2) a mbaineann pobal teanga úsáid rialta as.

Cuimsítear roinnt cineálacha frásaeimí éagsúla faoi scáth an tsainmhínithe sin, is iad sin, samhlaíocht, comhlogaíochtaí teoranta, seanfhocail, foirmle gnáthaimh agus frásaeimí gramadaí. Tugann Dobrovolskij agus Piirainen (2005, lgh 38–53) mionléargas ar na cineálacha éagsúla frásaeimí sin ina saothar *Figurative language: cross-cultural and cross-linguistic perspectives*. Admhaítear (ibid.) gurb iad nathanna an cineál frásaeime is lárnaí agus is tábhachtaí sa chur síos a rinneadh ar fhrásaeimí go dtí seo sa litríocht. Ina theannta sin, feictear go bhfuil dlúthnasc idir an teanga fháthchiallach, meafair agus nathanna faoi scáth an taighde frásaíochta. Dar le Miller (2011, lch 75) tá an staidéar ar an bhfrásaíocht fite fuaite ina chéile leis an staidéar a dhéantar ar an meafar agus is minic gur deacair idirdhealú a dhéanamh idir eatarthu i ngeall ar an gcur síos leathan a dhéantar ar mheafair sa litríocht. Dar le Moon (1998, lgh 22–3), tagann trí chineál meafair chun cinn, e.g. meafar soiléire (*alarm bells ring*), meafar leathshoiléire (*grasp the nettle*) agus meafar doiléire (*kick the bucket*) ina cur síor ar fhrásaí seasta agus nathanna. Ina ainneoin sin, tá roinnt easaontais sa litríocht maidir leis sin. Maíonn Nuccorini (1986 arna lua in Miller 2011) nach ionann meafar doiléire agus meafar, agus ba cheart iad a rangú mar nathanna. Ina theannta sin, aithníonn Hanks (2004) leibhéil éagsúla meafar agus dá bharr sin, ní dhéantar idirdhealú docht daingean idir nathanna agus meafair sa litríocht. Tá an meafar ar cheann de na fíoracha is coitianta i dteanga fháthchiallach sa chaoi a ndéantar an dá théarma ‘fáthchiallach’ agus ‘meafarach’ a idirmhalartú go minic (Grant agus Bauer 2004). Déanann Grant agus Bauer (ibid.) an meafar a idirdhealú ar dhá leibhéal – meafar coincheapúil agus meafar teangeolaíochta.

The term ‘conceptual metaphor’ is used to refer to a connection between two semantic areas at the level of thought... for example, ANGER IS HEAT. Linguistic metaphors are the spoken or written realizations of a conceptual metaphor... examples of linguistic metaphors include ‘I grew hot under the collar’ and ‘She’s got a fiery temper’ (Deignan, Gabrys and Solska 1997)

Cé bhfuil an-obair déanta ar mheafair choincheapúla i réimse na teangeolaíochtaí cogaíche (Kövecses 2010; Kövecses agus Szabó 1996; Gibbs agus O’Brien 1990; Taylor 1989; Lakoff agus Johnson 1980; etc.) le roinnt blianta anuas, díreann ar nathanna agus ar an tionchar a bhíonn ag an meafar sa tuiscint agus sa rangú nathanna anseo. Go traidisiúnta, measadh gurb ionann nathanna agus meafair atá imithe as feidhm nó frásaí a raibh gné mheafarach ag baint leo, i.e. meafar marbh (Gibbs 1993). Ina ainneoin sin, tá Lakoff (1987) agus Gibbs agus a chomhoibrithe (Gibbs agus Nayak 1991; Nayak agus Gibbs 1990) den tuairim go spreagann na bunmheafair choincheapúla (e.g. ANGER IS HEAT nó LIFE IS A JOURNEY) brí fháthchiallach nathanna agus ní meafair mharbha iad dá bharr sin. Nasc is ea na meafair choincheapúla idir an bhrí

fháthchiallach agus an nath agus cuirtear srian ar an gcaoi a dtuigtear nathanna dá bhrí sin (Gibbs agus O'Brien 1990). Luaitear tábhacht bhrí neamh-chomhdhéanta an natha go minic sa chur síos a dhéantar ar nathanna agus treisíonn an cur síos sin an tseantuisint gur meafair mharbha iad nathanna nach féidir aon athrú léacsach a dhéanamh orthu (Gibbs 1993).

e.g. the words *kick the bucket* do not appear to contribute to this phrase's figurative meaning of "to die"... Thus, *John kicked the bucket* cannot be altered lexically into *John kicked the pail* without disrupting its figurative meaning (ibid.)

Ina ainneoin sin, is deighilt thábhachtach é mar léiriú ar ról an mheafair i leith nathanna áirithe a thuiscint agus maidir le rangú nathanna. Díritear ar nathanna agus ar chomhlogaíochtaí, comhlogaíochtaí teoranta go sonrach, sa chéad mhír eile i ngeall ar an stádas lárnach atá acu sa chur síos a dhéantar ar nathanna sa tráchtas seo.

2.2.2 Nathanna

Dar le Hanks (2004, lch 256), glactar leis go ginearálta sa litríocht gurb ionann nath agus gné shéimeantach faoi leith den teanga nach féidir a brí a dhéanamh amach as anailís a dhéanamh ar bhrí litriúil na mbunfhocal sa nath. Glacadh le nathanna mar eisceachtaí ar na gnáthrialacha gramadaí sa luath-thaighde sa réimse (Wulff 2008) agus dá dheasca sin, "...idioms become a ragbag of teaching problems for teachers and learners to cope with" (Grant agus Bauer 2004, lch 44). De thoradh an staidéir ar nathanna i réimse na frásaíochta, agus le teacht chun cinn na frásaíochta mar réimse neamhspleách taighde, áirítear nathanna anois mar fhochatagóir frásaeimí agus ní mar eisceachtaí teangeolaíochta i dteangacha.

Réimníonn Howarth (1996) an taighde ar nathanna i gcúig mhórchatagóir ghinearálta, is iad sin, (a) sainmhínte neamhtheicniúla, (b) an struchtúrachas, (c) an ghramadach bhunathraithe, (d) príomhtheoiricí theangeolaithe an Iarthair agus (e) traidisiún taighde na Rúise (ibid. lgh 14–23). Tugtar léargas ar na cúig mhórchatagóir sin anois. Tá an cur síos ar nathanna fite fuaite ina chéile le nathanna a rangú i ngrúpaí de réir a n-airíonna teangeolaíochta, bídís ina n-airíonna séimeantacha, comhréireacha nó eile, agus pléitear na hairíonna sin go mion i mír 2.4 sa rangú nathanna ar ball. Tugtar forléargas anois ar na cúig phríomhshraith a leantar chun nathanna a aithint.

(a) Sainmhínte neamhtheicniúla: Maíonn Howarth (1996, lch 14), gurb é an téarma 'nath' an téarma is mó a aithníonn an gnáthdhuine sa staidéar ar chomhcheangail focal. Cé go bhfuil mionstaidéir curtha i gcrích ag teangeolaithe ar fheidhmeanna nathanna sa chóras teanga agus ar an gcaoi gur féidir cineálacha nathanna éagsúla a idirdhealú óna chéile, tá

formhór na sainmhínithe neamhtheicniúla ar nathanna an-chosúil leis an mbéim a leagtar ar airíonna séimeantacha agus struchtúracha an natha i sainmhínithe teicniúla. Léirítear cuid de na sainmhínithe sin i ngnáthfhoclóirí Béarla thíos.

Collins English Dictionary online (2015), s.v. *idiom*

1. a group of words whose meaning cannot be predicted from the meanings of the constituent words.

Longman Dictionary of Contemporary English online (2015), s.v. *idiom*

1. a group of words that has a special meaning that is different from the ordinary meaning of each separate word.

Oxford English Dictionary online (2015), s.v. *idiom*

3. ...a group of words established by usage as having a meaning not deducible from the meanings of the individual words.

(b) An struchtúrachas: Díríonn Hockett (1958) ar na próisis atá taobh thiar de chruthú agus de chomhshamlú nathanna ina chur síos struchtúrach ar nathanna. Maíonn Liu (2008) gurb é sainmhíniú Hockett an cur síos is leithne sa litríocht ar nathanna. Áirítear, i gcur síos Hockett, mar nath aon ghné den teanga nach féidir a brí a dhéanamh amach as a struchtúr. Áirítear mionaonaid ar nós moirféimí, e.g. *work, ed, tele, phone, class, agus room*, sa chur síos sin. Míníonn Hockett (1958) a chur síos ar nathanna mar seo a leanas:

Thus *new* in *She wants a new hat*, but not in *I'm going to New York*, because it is part of the larger idiom *New York*. *New York*, in turn, is an idiom in the preceding sentence but not in *The New York Times* or the *New Yorker*, since in the latter expression *New York* occurs as part of larger idioms. (ibid. lch 172)

Feictear ón sampla thuas nach féidir úsáid phraiticiúil a bhaint as sainmhíniú Hockett toisc go gcuimsítear an iomad gnéithe den teanga faoin sainmhíniú sin. Dar le Howarth (1996, lch 17) nár cheart mórán airde a thabhairt ar shainmhíniú Hockett agus nathanna á sainmhíniú toisc go soláthraítear torthaí “that are so counterintuitive that the term becomes meaningless and a valueless tool in linguistic description” (ibid.) Cé gurb é Hockett an t-aon scoláire amháin a áiríonn moirféimí aonair ina chur síos ar nathanna, áiríonn teangeolaithe eile, is iad sin, Katz agus Postal (1963) agus Makkai (1972), ainmfhocail comhshuite, briathra agus aidiachtaí a mbíonn dhá mhoirféim nó níos mó acu ina gcur síos ar nathanna. Suítear teoiric Katz agus Postal (1963) faoi thríú sraith Howarth (1996) agus pléitear é sin, nathanna i gcomhthéacs na gramadaí bunathraithe, anois.

(c) An ghramadach bhunathraithe: Go príomha, áitíonn teangeolaithe a luaitear le scoil na gramadaí bunathraithe (e.g. Fraser 1970; Weinreich 1969; Chafe 1968 agus Katz agus Postal

1963) gur dúshláin iad nathanna i leith na gramadaí giniúnaí. Ar thaobh amháin, aithnítear go mbíonn nathanna neamhrialta ó thaobh na séimeantaice de agus gur cheart iad a áireamh mar chuid den léacsacan. Ach, is aonaid chomhréireacha iad a chloíonn le rialacha comhréireacha, agus má áirítear mar chuid den léacsacan iad, áireofar go leor faisnéise nach mbíonn de dhíth sa ghramadach mar thoradh air sin (Howarth 1996, lch 17).

Dar le Katz agus Postal (1963 arna lua in Liu 2008, lch 5), ní hionann feidhm chomhdhéanta brí na bpríomh-chomhpháirteanna gramadaí den nath agus brí iomlán an natha ná brí aon abairte a mbíonn struchtúr nathach aici. Is é sin, áirítear mar nath aon struchtúr teangeolaíochta nach ionann a bhrí agus brí chomhdhéanta a chomhpháirteanna. Déanann Katz agus Postal (1963) idirdhealú idir dhá chineál nathanna, (i) nathanna léacsacha, nathanna a mbíonn focail pholamorfacha ag gabháil leo, e.g. *tele+phone*, agus (ii) nathanna frásacha, nathanna a mbíonn roinnt focal iontu, e.g. *kick the bucket*. Ní féidir caitheamh le nathanna frásacha ar an gcaoi chéanna le nathanna léacsacha toisc go mbíonn brí litriúil mar aon le brí nathach le nathanna frásacha i ngeall ar ghné chomhréireach na gramadaí (Howarth 1996, lch 17).

Using a generative-transformational approach, Katz and Postal's identification of "phrase idioms" relies largely on the test of whether a phrase is productive or transformation-permissible. Phrase idioms are not productive or transformation-permissible. (Liu 2008, lch 5)

Dá bharr sin, ní féidir nathanna ar nós: *tá a phort seinnte ná ag ligean na gaoithe isteach a úsáid san fhaí chéasta* i nGaeilge mar cailítear brí nathach an natha agus ní áirítear mar nathanna iad mar sin. Pléitear teoiric Katz agus Postal arís i mír 2.4.1 ar ball sa chur síos ar rangú nathanna. Leanann Chafe (1968) teoiric Katz agus Postal (1963) sa chaoi a n-aithnítear nathanna mar 'ghnéithe aimhrialta' na teanga. Leagann sé béim ar mhinicíocht nathanna mar bhunús do staidéar a dhéanamh orthu. Tarraingíonn sé aird ar cheithre mhórphointe ina chur síos ar nathanna.

- (i) ní féidir brí an natha a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna den nath, i.e. is ionann brí an natha agus brí aon mhíre léacsaí amháin.
- (ii) ní féidir mórán athraithe a dhéanamh ar bhunstruchtúr an natha
- (iii) ní nathanna dea-chumtha gramadúla iad nathanna áirithe. Dá bhrí sin, ní féidir iad a ghiniúint tríd an ngramadach.
- (iv) ní thagann bunstruchtúr litriúil an natha chun cinn chomh minic leis an macasamhail nathach i dtéacsanna. (Chafe 1968 arna lua in Howarth 1996, lch 18)

Cloíonn Weinreich (1969) le teoiric na gramadaí bunathraithe chomh maith, ach déanann sé cur síos an-chúng ar nathanna. Leagann Weinreich béim ar dhá ghné ar leith i nath. Ar dtús, ní ghlacann sé ach le frásaí ilfhoclacha mar nathanna agus ní áiríonn sé focail pholamhorfacha mar nathanna, e.g. *telephone*. Cé go n-aontaíonn Weinreich (1969) le Katz agus Postal (1965) sa chaoi nach n-áirítear mar nathanna ach frásaí nach ionann a mbrí agus brí chomhdhéanta a gcomhpháirteanna, déanann Weinreich cur síos an-chúng ar nathanna. Is é sin, (i) bíonn brí litriúil agus brí nathach le nathanna agus (ii) bíonn éiginnteacht féideartha ag nathanna (1969 arna lua in Liu, lch 7). Ina theannta sin, déanann sé idirdhealú docht idir nathanna agus comhlogaíochtaí seasta. Mar shampla, ní áirítear *two wrongs don't make a right* mar nath toisc nach léirítear aon ghné nathach ná frásaíochta ann, is é sin, maíonn Weinreich gur gné sheasta agus choitianta amháin den teanga é.

I feel that the relation between idiomatic and literal meaning is so unsystematic as to deserve no place in the theory. (Weinreich 1969 arna lua in Howarth 1996, lch 20).

Ar deireadh, leanann Fraser (1970) cur chuige na gramadaí bunathraithe ach díritear go príomha ar na hathruithe féideartha a thagann ar nathanna ar scála in áit díriú ar an teorainn a chuirtear ar athruithe i nathanna. Maíonn Fraser (*ibid.* lgh. 39–40) gur beag athrú léacsach a dhéantar ar na nathanna is dolúbtha (leibhéal L0) i gcomparáid leis na nathanna is solúbtha ar leibhéal L5 den scála⁴. Pléitear an scála seo arís i mír 2.2.4. Aontaíonn Fraser (1970) le Katz agus Postal (1963) agus le Weinreich (1969) sa chaoi nach n-áirítear mar nathanna ach struchtúir nach féidir a mbrí a dhéanamh amach as bríonna a gcomhpháirteanna aonair. Ina ainneoin sin, ní leantar teoiric Weinreich sa chaoi a maítear go mbíonn brí litriúil agus brí nathach le nath agus ní dhéantar idirdhealú docht daingean idir nathanna agus frásaí seasta eile. Dar le Liu (2008, lch 8), is é sainmhíniú Fraser an sainmhíniú is leithne a thagann chun cinn faoi scáth na gramadaí bunathraithe. Díritear ar phríomhtheoiricí teangeolaithe an lathair de réir cheathrú grúpa Howarth (1996) anois.

(d) Príomhtheoiricí theangeolaithe an lathair: Déanann Makkai (1972) cur síos ar nathanna trí shainmhíniú nach luíonn le teoiric na gramadaí bunathraithe a mholadh. Cur síos níos leithne is ea cur síos Makkai sa chaoi a ndéantar idirdhealú idir dhá chineál nathanna, is iad sin, nathanna ionchódaithe agus nathanna díchódaithe. Is ionann nathanna ionchódaithe agus ‘airíonna frásaíochta’ nó ‘nathanna frásaíochta’ a bhaineann le roghnuithe agus le srianta comhlogaíochta, e.g. tugtar an sampla d’úsáid an réamhfhocail *at* sa fhrása *he drove at 70*

⁴ Tá catagóir eile ag Fraser (1970) ar L6 den scála, nathanna neamhshrianta, ach ní rangáítear aon nathanna sa chatagóir sin.

m.p.h. Is ionann nathanna díchódaithe agus ‘carn léacsach’ ar nós: *hot potato* agus *fly off the handle*, ach is nathanna ionchódaithe na samplaí sin chomh maith (arna lua in Moon 1998, lch 10). Pléitear na cineálacha nathanna sin i mír 2.4.1 sa rangú nathanna ar ball. Áiríonn Makkai (1972) roinnt focal polamorfach ina chur síos ar nathanna ach murab ionann agus teoiric Katz agus Postal (1963), ní áirítear ach focail a bhfuil dhá mhoirféim shaora acu mar nathanna, i.e. dhá mhoirféim a bhfuil brí aonair leo, e.g. *blackmail* (*black* + *mail*). Ina ainneoin sin, tá cosúlachtaí ann idir cur síos Makkai (1972) agus Katz agus Postal (1963) sa chaoi nach féidir brí an natha a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath. Le cois Makkai, déanann Fernando agus Flavell (1981 arna lua in Moon 1998, lgh 10–11 agus in Howarth 1996, lch 21) cur síos ar nathanna taobh amuigh de theoiric na gramadaí bunathraithe agus cuirtear ceithre chritéir chun cinn ina gcur síos ar nathanna:

- 1) ní hionann brí an natha agus feidhm chomhdhéanta a chomhpháirteanna;
- 2) bíonn a mhacasamhail litriúil chomhainmneach aige;
- 3) is aonad comhréire é;
- 4) is gné institiúidithe na teanga é, i.e. baineann formhór an phobail teanga úsáid rialta as.

Cáineann Howarth (1996, lch 22) dara pointe Fernando agus Flavell sa chaoi nach n-áirítear mar nathanna frásaeimí nach mbíonn a macasamhail litriúil acu. Maíonn Howarth (*ibid.*) go mbíonn bunbhrí litriúil nó brí chomhdhéanta ag nathanna i gcónaí agus le himeacht ama tagann an bhrí fháthchiallach i dtreis. I gcásanna áirithe, cailltear an bhunbhrí litriúil. Ní hamháin go gcáineann Howarth dara pointe Fernando agus Flavell, ach maíonn sé gurb iad na nathanna sin na nathanna is lárnaí sa chur síos ar fhíornathanna (Howarth 1996, lch 22).

Luadh i gCaibidil 1 gurb é teoiric chlasaiceach na Rúise an teoiric is forleithne i réimse na frásaíochta inniu agus an teoiric is mó a mhúnlaigh teoiric na frásaíochta go dtí an lá inniu. Ní dhírítear ar nathanna amháin ach déantar scrúdú ar scála frásaíochta agus áirítear nathanna i dteannta le comhlogaíochtaí mar fhrásaeimí ar an scála. Dírítear sa chéad mhír eile ar chomhlogaíochtaí agus ar an scála nádúrthachta faoi scáth thraidisiún taighde na Rúise agus de réir chur síos Howarth (1996).

2.2.3 Comhlogaíochtaí

Dar le Aisenstadt (1979) agus Sinclair (1991) tá dhá chineál comhlogaíochta ann — (i) comhlogaíochtaí oscailte/saora, ar comhlogaíochtaí iad inar féidir na comhpháirteanna a ath-chomhcheangal go héasca, e.g. an doras/an fhuinneog/an cófra a dhúnadh, agus (ii) comhlogaíochtaí teoranta, ar comhlogaíochtaí iad lena mbíonn brí fháthchiallach le haon

chomhpháirt amháin den chomhlogaíocht agus gnáthbhrí litriúil leis an gcomhpháirt eile, e.g. *ag fáil* (gnáthbhrí litriúil) *na pingine* (brí fháthchiallach). Cé go mbaineann comhlogaíochtaí oscailte/saora le cúrsaí comhréire amháin, tá nasc díreach idir comhlogaíochtaí teoranta agus nathanna (Grant 2003).

Tagraíonn Sinclair (1991) go sonrach do chomhlogaíochtaí teoranta agus do chomhlogaíochtaí oscailte/saora mar thoradh ar dhá phrionsabal – prionsabal na rogha oscailte agus prionsabal an natha. Is léiriú iad an dá phrionsabal sin ar an gcaoi a dtuigtear téacsanna teanga.

1. *the open-choice principle*, a ‘slot-and-filler’ way of seeing language text as the result of a very large number of complex choices. For example, ‘set the cup on the bench’, ‘put the mug in the cupboard’ and so on.
2. *the idiom principle*, when a language user has available to them a large number of what Sinclair calls ‘semi-preconstructed phrases’ that constitute single choices, even though they might appear to be analysable into segments. For example, ‘of course’, ‘set eyes on’ and so on. (ibid. lch 109)

Maíonn Sinclair (1991) go mbíonn an dá phrionsabal ar neamhréir le chéile ach léiríonn nathanna agus comhlogaíochtaí teoranta prionsabal an natha. Bíonn prionsabal an natha le fáil i mbeannachtaí, seanráite, seanfhocail, samhlacha, etc. (Moon 1998). Dá bharr sin, bíonn an forlámhas ag prionsabal an natha thar phrionsabal na rogha oscailte (ibid.) In ainneoin na deighilte idir an dá phrionsabal, tá teorainn dhoiléir agus roinnt forluí fós ann idir nathanna agus comhlogaíochtaí (Wulff 2008) sa chaoi is go n-admhaíonn Kjellmer (1994) “the borderland between idioms and other collocations is then a very fuzzy area”. Léirítear an forluí sin ar chontanam nó ar scála nádúrthachta (Wulff 2008). In áit sainmhíniú cúng ar nath a sholáthar, is fearr le teangeolaithe cur síos a dhéanamh ar nathanna ar scála nó ar chontanam nádúrthachta. Glacann teangeolaithe áirithe (e.g. Moon 1998; Fernando 1996; Carter 1987; Alexander 1984; Cowie 1981; etc.) leis an teoiric go bhfuil teorainneacha neamhbheachta idir nathanna agus comhlogaíochtaí agus rangáítear nathanna ar scála nádúrthachta chun cineálacha nathanna a idirdhealú. Dar le Moon (1998, lch 12), is é is aidhm don chur chuige sin cur síos a dhéanamh ar aonaid frásaíochta agus ar struchtúir frásaíochta agus ní ar fhíornathanna amháin. Cur síos ar nathanna is ea é sin, a d’eascair ó thraidisiún taighde na Rúise sa chaoi a liostaítear nathanna ar scála mar chineál frásaeime i dteannta le comhlogaíochtaí. Ina ainneoin sin, bíonn forluí idir an dá chatagóir agus is minic nach féidir teorainn dhocht a leagan síos chun idirdhealú a dhéanamh idir an dá chatagóir.

To sum up, we would like to point out two facts: first, there are no clear boundaries between idioms and other phrasemes... Borderline cases can be found in every language, and in every thematic or semantic domain. Second, it is practical and convenient for every investigation concerned with conventional figurative units to have some operational criteria for discriminating between idioms, which are the central class of the phraseological system, and other types of phrasemes. (Dobrovol'skij agus Piirainen 2005, lch 44)

Leagtar amach an scála nádúrthachta anois agus feictear an forluí idir nathanna agus cineálacha eile frásaeimí. Ina dhiaidh sin, pléitear príomhairíonna nathanna chun iad a iirdhealú ó fhrásaeimí eile mar bhonn don chur síos a thugtar ar nathanna sa tráchtas seo.

2.2.4 Scála nádúrthachta

The general consensus seems to be that there is a scale of idiomaticity, and that the meaning of an idiom cannot be derived from analysis of the literal meanings of the words of which it is composed. (Hanks 2004, lch 256)

Ba é Fraser (1970) an chéad taighdeoir a rinne scrúdú ar nathanna trí rangú a dhéanamh orthu ar scála de réir a n-ordlathais dolúbthachta. Pléadh seacht leibhéal an scála de réir dholúbthacht léacsach an natha (L0–L6) i mír 2.2.2 roimhe seo. Leagadh síos le scála Fraser (ibid.) bonn teoiriciúil le haghaidh teoiricthe eile a tháinig ina dhiaidh agus baintear úsáid anois as scála nádúrthachta (Howarth 1998; Fernando 1996; Alexander 1987; Wood 1986) nó as contanam nádúrthachta (Moon 1998; Cowie, Mackin agus McCaig 1983; Fernando 1978) ar a rangáitear nathanna de réir a leibhéal nádúrthachta. Níor glacadh le bunscála Fraser (1970) ina iomláine toisc nach scála cuimsitheach ná iontaofa é (Grant 2003). Ina ainneoin sin, baintear úsáid ó shin as creatlach Fraser (1970) chun nathanna a rangú.

Aithníonn Wood (1986) coincheap an scála ina sainmhíniú ar nathanna. Soláthraíonn Wood (ibid.) sainmhíniú cúng, ach sainmhíniú a bhfuil cosúlachtaí aige le cur síos Weinreich (1969) ar nathanna sa chaoi a maítear gurb ionann nath agus frása casta a bhfuil brí leis atá go hiomlán neamh-chomhdhéanta agus a bhfuil foirm aige atá go hiomlán dolúbtha. I gcodarsnacht le Weinreich (1969), ní admhaíonn Wood go mbíonn brí litriúil agus brí nathach le nathanna. Dá bhrí sin, maíonn Liu (2008) go mbíonn forluí idir catagóirí nathanna ar an scála. Ina theannta sin, cé go gcuireann Wood (1986) sainmhíniú soiléir ar fáil, bíonn doiléire ag baint leis an gcaoi a n-aithnítear nathanna agus na cineálacha nathanna éagsúla ar an scála.

Déanann Fernando (1996) idirdhealú idir nathanna agus comhlogaíochtaí ar dhá bhonn. Ar dtús, déantar idirdhealú de réir a soiléireachta brí agus ansin de réir dholúbthacht na gcomhpháirteanna aonair den nath. Roinntear nathanna i dtrí chatagóir shéimeantacha, is iad sin, fíornath (neamhlitriúil), nath leathlitriúil agus nath litriúil. Ina theannta sin, roinntear nathanna in dhá ghrúpa struchtúrtha, is iad sin, nathanna do-athraithe agus nathanna a bhfuil athraitheacht teoranta acu. Aithnítear gur deacair idirdhealú a dhéanamh idir na cineálacha éagsúla nathanna ar uairibh agus go mbíonn roinnt forluí idir catagóirí ag brath ar iomas an chainteora. Dá bharr sin, is é raon nó leibhéal athraithe na frásaeime an ghné is tábhachtaí san idirdhealú idir nathanna agus gnáthchomhlogaíochtaí i gcur síos Fernando (ibid.) Feictear cosúlacht idir cur síos Howarth (1998); Moon (1998); Fernando (1996) agus Cowie, Mackin agus McCaig (1983) nuair a dhéantar cur síos ar nathanna ar scála nó ar chontanam. Aithnítear sna scálaí nó sna contanaim sin ar fad gur cineál frásaeime é nath agus sainmhínítear é mar chineáil frásaeime agus mar chuid den chur síos ar fhrásaeimí.

Léirítear an forluí idir na scálaí nó contanaim sin thíos. Ní léiríonn na nathanna sa dara colún i bhFíoracha 2–4 thíos, i.e. comhlogaíochtaí saora, comhcheangail shaora agus meafair shoiléire, aon tréith den nádúrthacht agus ní áirítear mar nathanna iad mar sin. Is rangú suibíachtúil é an rangú nádúrthachta. Léirítear nach fíornathanna amháin a mbíonn airíonna nádúrthachta acu, ach nathanna fáthchiallacha agus comhlogaíochtaí teoranta chomh maith, ach ar leibhéal éagsúla. Is é sin, d'fhéadfadh sé go mbeadh miondifear idir nath fáthchiallach agus fíornath, ach is deacair líne dhealaithe a leagan síos gan measúnú suibíachtúil an chainteora a áireamh.

Cineál frásaeime	Comhlogaíocht oscailte	Comhlogaíocht teoranta/leathnath	Nath fáthchiallach	Fíornath
Sampla (Cowie, Mackin agus McCaig 1983)	<i>fill the sink</i>	<i>jog one's memory, blind alley</i>	<i>catch fire, beat one's breast</i>	<i>kick the bucket, blow the gaff</i>

Fíor 2: Scála bunaithe ar rangú Cowie, Mackin agus McCaig (1983)

Cineál frásaeime	Comhcheangal saor	Comhlogaíocht teoranta	Nath fáthchiallach	Fíornath
Sampla (Howarth 1998)	<i>under the table</i>	<i>under attack</i>	<i>under the microscope</i>	<i>under the weather</i>

Fíor 3: Contanam bunaithe ar rangú Howarth (1998)

Cineál frásaeime	Meafar soiléire		Meafar leathshoiléire	Meafar doiléire/fíornath
Sampla (Moon 1998)	<i>behind someone's back</i>		<i>grasp the nettle</i>	<i>over the moon, red herring</i>

Fíor 4: Contanam bunaithe ar rangú Moon (1998)

Tugann Moon (1998) ‘frásaí seasta agus nathanna’ ar an gcineál frásaeime ar a ndéantar anailís ina staidéar. Déantar idirdhealú idir nathanna agus frásaí seasta i gcur síos Moon (*ibid.*) ach áirítear comhlogaíochtaí reoite, comhlogaíochtaí neamhghramadúla, seanfhocail, foirmlí gnáthaimh agus samhlacha faoin téarma ‘frásaí seasta agus nathanna’ (*ibid.* Ich 2). Cé go ndéanann Moon idirdhealú idir nathanna agus frásaí seasta agus go n-aithnítear an deacracht a bhaineann leis an téarmaíocht sa réimse, maíonn Liu (2008, Ich 11) go gcuimsítear an dá ghné den teanga faoi scáth an téarma ‘frásaí seasta agus nathanna’ ina hanailís agus seachnaítear an fhadhb a bhaineann le nathanna a dheighilt ó fhrásaí seasta eile. Ar an dul céanna, cloíonn Grant agus Bauer (2004) le sainmhíniú cúng ar nath. Maítear (*ibid.*) go mbíonn brí neamh-chomhdhéanta agus brí neamhfháthchiallach le nathanna, i.e. ní féidir brí an natha a dhéanamh amach as brí a chomhpháirteanna aonair ná as brí fháthchiallach na gcomhpháirteanna den nath. Dá bharr sin, maítear (*ibid.* Ich 52) gur frásaí fáthchiallacha iad *kill two birds with one stone* agus *a dog in the manger* agus ní áirítear mar nathanna iad de réir shainmhíniú cúng Grant agus Bauer (2004).

Tagraíonn Dobrovol’skij agus Piirainen (2005, Ich 39) aird ar an gcur síos a rinneadh ar fhrásaeimí roimhe seo agus cé go n-aithnítear an dea-chur síos a rinneadh ar chineálacha frásaeimí, maítear (*ibid.*) gur teorainneacha frith-iomasacha iad na teorainneacha a leagadh síos roimhe seo idir cineálacha nathanna éagsúla. Dá bharr sin, bunaítear a gcur síos ar nathanna ar theoiric na nádúrthachta de réir chur síos Baranov agus Dobrovol’skij (1996 arna lua in Dobrovol’skij agus Piirainen 2005). Déantar cur síos ar nathanna mar chineál frásaeime a mbíonn ardleibhéal nádúrthachta agus cobhsaíochta acu. Aithnítear tábhacht trí ghné ar leith faoi scáth theoiric na nádúrthachta, is iad sin, (i) nádúrthacht an natha, (ii) cobhsaíocht an natha agus (iii) gné ilfhoclach an aonaid. Aithnítear (*ibid.*) nach bhfuil aon teorainn dhocht idir nathanna agus cineálacha frásaeimí eile ach baintear úsáid as ‘bac neamhrialtachta’ chun nathanna a idirdhealú ó chineálacha frásaeimí eile.

Idioms are different from other classes only in that they show a high degree of irregularity. Thus, it is necessary to find a way of measuring the degree of irregularity. Measuring the degree of irregularity means singling out discrete factors of irregularity, on the one hand, and setting the bottom limit of irregularity for idioms. (*ibid.* Ich 41)

I measc na dtosca neamhrialtachta i gcur síos Dobrovol'skij agus Piirainen 2005 (lgh 41–4), áirítear leibhéal nádúrthachta, doiléire shéimeantach, suntas doiléire séimeantaí na gcomhpháirteanna den nath agus comparáid neamhchaighdeánach, i.e. gach cineál samhla a áireamh mar nath. Léirítear arís agus arís eile an ról lárnach a bhíonn ag airíonna séimeantacha an natha ina iomláine nó ag a gcomhpháirteanna agus na srianta a chuirtear ar inmhálartacht comhpháirteanna an natha. Dá bharr sin, tá teangeolaithe (Moon 1998; Fernando 1996; Howarth 1996; Cowie, Mackin agus McCaig 1983; Weinreich 1969; Makkai 1972; etc.) tar éis ilomad bríonna a thabhairt do nathanna. Go príomha, leagtar béim ar airíonna áirithe ar nós: (a) doiléire shéimeantach (e.g. an chaoi a gciallaíonn *Conchúr mór sa chúinne* ‘gorta’ nó ‘ganntanas bia’), (b) féidearthacht na céille litriúla (e.g. d’fhéadfadh go mbeadh fear mór darbh ainm Conchúr i gcúinne éigin) agus (c) dolúbthacht struchtúrach (e.g. ní bhíonn an bhrí nathach chéanna ag gabháil le *Conchúr beag sa chúinne*, *Cáit mhór sa chúinne* nó *Conchúr mór sa lár*). Pléitear príomhairíonna nathanna sa chéad mhír eile agus léirítear an chreatlach le haghaidh nathanna a aithint sa tráchtas seo bunaithe ar na príomhairíonna sin.

2.2.5 Airíonna nathanna

Feictear sa chur síos ar nathanna sna míreanna roimhe seo go mbíonn roinnt forluí idir nathanna agus comhlogaíochtaí áirithe agus díritear ar airíonna áirithe chun nathanna a idirdhealú ó fhrásaeimí eile. Dá bharr sin, aithníonn Miller (2011) airíonna áirithe sa litríocht ar nathanna agus tugtar forléargas ar na príomhairíonna sin anois, is iad sin: (a) fad an natha; (b) doiléire shéimeantach, (c) dolúbthacht fhoirmiúil, (d) institiúidiú agus (e) minicíocht, sa chur síos ar nathanna agus pléitear na hairíonna sin anois.

(a) Fad an natha: léiríodh i mír 2.2 roimhe seo nach iondúil go nglactar le focal aonair mar nath agus maíonn Dobrovol'skij agus Piirainen (2005, lch 46) gur minic a úsáidtear frásaí ilfhoclacha chun cur síos a dhéanamh i dteanga amháin nuair nach gá ach aon fhocal amháin a úsáid chun an cur síos céanna a dhéanamh i dteanga eile, e.g. *caochóg na cóisire* agus *wallflower*. Léirítear i staidéar Moon (1998) ina hanailís chorpasbhunaithe gurb é 3.56 focal an meánfhad a bhíonn ag frásaí seasta agus nathanna. Sa tionscadal seo, áirítear nathanna a bhfuil ar a laghad dhá mhoirféim shaora acu mar nathanna.

(b) Doiléire shéimeantach: maíonn formhór na dteoiricithe go mbíonn ról lárnach ag an doiléire shéimeantach in aon chur síos ar nathanna. Ach, tá roinnt éagsúlachtaí ann maidir le leibhéal na doiléire idir na teoiricithe ar fad, mar a léiríodh sna míreanna roimhe seo. Admhaíonn Cacciari (1993) nach féidir brath ar an idé aicsíme chun cur síos cuimsitheach a dhéanamh ar nathanna, i.e. nach féidir brí an natha a dhéanamh amach as brí na

gcomhpháirteanna aonair den nath nó nach féidir glacadh leis gur gnéithe go hiomlán neamh-chomhdhéanta den teanga iad nathanna ach oiread. Dar le Katz agus Postal (1963), is minic a dhéantar cur síos ar nathanna trí dhíriú ar bhrí neamh-chomhdhéanta an natha agus é sin amháin. Ach, in ainneoin na tuisceana ginearálta sin, maíonn Fernando (1996, lch 65) go léiríonn nathanna airíonna doiléire ar leibhéal éagsúla agus glactar leis an treoir sin sa tionscadal seo.

Maíonn taighdeoirí áirithe nach n-áirítear ach meafair atá go hiomlán doiléire mar nathanna (e.g. Čermák 2001 agus Gläser 1988). Déanann taighdeoirí eile idirdhealú idir fíornathanna, nathanna nach féidir an bhrí an dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath, nathanna fáthchiallacha (Howarth 1996; Cowie, Mackin agus McCaig 1983) agus leathnathanna (Fernando 1996). Déantar tuilleadh plé ar an doiléire shéimeantach ar ball i mír 2.4 sa chur síos ar an rangú séimeantach ar nathanna. Sa tionscadal seo, áirítear nathanna atá go hiomlán doiléire, e.g. fíornathanna (*Conchúr mór sa chúinne*) mar aon le nathanna a bhfuil leibhéal éagsúla doiléire acu, e.g. nathanna fáthchiallacha (*ag tarraingt uisce chun a mhuilinn féin*), leathnathanna áirithe a bhfuil gné litriúil agus gné fháthchiallach iontu (*ag fáil na pingine*) agus nathanna a bhfuil neamhfhocail iontu (*dúirse dáirse*).

(c) Dolúbthacht fhoirmiúil: cé go nglactar lena lárnaí a bhíonn an bhrí neamh-chomhdhéanta sa chur síos ar nádúrthacht nathanna, tá easaontas ann maidir le ról na dolúbthachta sa chur síos céanna (Wulff 2008). Tagraíonn dolúbthacht don chaoi nach féidir comhpháirteanna aonair an natha a mhalartú, a scriosadh ná gnéithe breise a chur leo, e.g. *taibhse gan tairbhe* agus **tairbhe gan taibhse* nó **fear gan tairbhe*. Níl teangeolaithe ar aon tuairim faoi stádas na dolúbthachta sa chur síos ar nathanna. Ar thaobh amháin, maíonn teangeolaithe áirithe, e.g. Deignan (1999) agus Wood (1986), nach féidir aon bhunathrú a dhéanamh ar nathanna riamh. Ina ainneoin sin, nuair a dhéantar staidéar ar nathanna i gcorpas agus anois le teacht chun cinn na mórchorpas, léirítear gur minic gur féidir athrú a dhéanamh ar fhrásaeimí. Léiríonn taighde Moon (1998) go suíonn nathanna ar scála grádaithe agus gur tháinig athrú ar an-chuid de na frásaeimí a ndearnadh sí staidéar orthu.

...around 40% of database FEIs have lexical variations or strongly institutionalized transformations, and around 14% have two or more variations on their canonical forms. (ibid.)

Sa tionscadal seo admhaítear gur gnéithe dolúbtha na teanga iad nathanna ach gur féidir athrú léacsach teoranta a dhéanamh ar nathanna áirithe. Cloítear le srianta Amosova (arna lua in Howarth 1996, lch 30) i dtaobh na n-athruithe léacsacha ar féidir a dhéanamh ar nathanna.

Baineann na srianta sin le tríú grúpa frásaíochta Vinogradov (comhcheangal frásaíochta) agus le comhlogaíochtaí teoranta sa tionscadal seo. Déanann Amosova an chatagóir ‘comhcheangal frásaíochta’ a dheighilt in dhá fhochatagóir agus ní áirítear mar gnéithe frásaíochta ach gnéithe den teanga ina mbíonn srianta ar chiall fháthchiallach na frásaeime. Is é sin, ní áirítear ach frásaeimí ina mbíonn ciall fháthchiallach ar leith ag comhpháirt amháin den nath, e.g. *grind one’s teeth*. Ní féidir aon ainmfhocal eile seachas *teeth* a úsáid leis an mbriathar *grind* chun an chiall fháthchiallach a léiriú.

(d) Institiúidiú: is próiseas é an t-institiúidiú ina nglactar le agus ina n-aithnítear sraith focal nó foirmliú mar mhír léacsach den teanga, i.e. frása a mbaineann formhór an phobail cainte úsáid rialta as (Grant agus Bauer 2004; Moon 1998, Fernando 1996; Fernando agus Flavell 1981; etc.) Aithníonn Hanks (2004) an ról lárnach a bhíonn ag an institiúidiú sa chur síos ar nádúrthacht i nathanna. Ina theannta sin, tarraingíonn Miller (2011) aird ar an deacracht a bhaineann leis an institiúidiú agus le buaine an natha a mheas. Ní thagann an dúshlán céanna chun cinn sa tráchtas seo toisc gur anailís ar nathanna i gcorpas stairiúil é an taighde seo. Is féidir buaine an natha a mheas trí anailís a dhéanamh ar na nathanna atá fós in úsáid inniu. Ina theannta sin, bhí sé mar rún daingean ag Peadar Ó Laoghaire caint na ndaoine a úsáid mar theanga liteartha agus chuige sin bhain sé úsáid as nathanna ina scríbhinní.

So you see the thing to be done first is just what I am doing. Try to write down the spoken language in books. When the non-speakers get used to the books their instinct will come to perceive the truths which are to them now quite unthinkable. (COBÁC Ls. P 33 A 3)

(e) Minicíocht: cé go n-aithnítear an t-institiúidiú i nathanna sa tráchtas seo, ní hionann é sin agus minicíocht úsáide an natha. Déanann Liu (2008) achoimre ar an dá chur chuige chun minicíocht nathanna i gcorpas a mheas – (a) gach sampla den nath i gcorpas a chomhaireamh agus (b) líon nathanna a úsáidtear in aghaidh an nóiméid (i gcorpas den teanga labhartha) a thaifeadadh nó líon nathanna a thagann chun cinn i líon áirithe focal a chomhaireamh. Maidir leis an gcéad chur chuige, tagraítear do staidéar Moon (1998, lch 56) ina n-aimsítear 0.55 nath i ngach milliún focal. Léirítear torthaí cosúla i staidéar Biber (1999 arna lua in Liu 2008) agus maíonn Liu (2008) nach torthaí arda iad sin. I gcomparáid leis sin, tagann meánráta trí nath in aghaidh gach 100 focal chun cinn sa dara cur chuige. Is fianaise é sin ar an tuiscint go mbaintear níos mó úsáide as nathanna sa chaint ná sa scríobh. Áirítear gach nath a aimsítear sa chuardach corpais sa tráchtas seo sa bhunachar nathanna. Ní dhéantar staidéar ar mhinicíochtaí na nathanna a nochtar sa chorpas sa tionscadal seo mar ní hé bunaidhm an taighde seo anailís a dhéanamh ar mhinicíochtaí nathanna. Ina theannta sin, baintear leas as

corpas stairiúil agus tá athrú tar éis teacht ar chuid de na nathanna agus tá cuid eile acu imithe as feidhm le himeacht aimsire.

...in every living language, new idioms are constantly being created, some destined to occur only once or twice and then to be forgotten, others due to survive for a long time. (Hockett 1956 arna lua in Miller 2011, lch 100)

Sainmhínítear nath sa tráchtas seo bunaithe ar na hairíonna agus ar an gcur síos a pléadh thuas mar seo a leanas:

Is ionann nath agus cineál frásaeime a bhfuil brí fháthchiallach leis i gcás an chláisail ina iomláine nó brí aonadach nach féidir a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath. Ní féidir na comhpháirteanna sin a athrú ach taobh istigh de theorainneacha cúnga réamhshainithe.

2.2.6 Achoimre

Tugadh léargas ar nathanna i réimse na frásaíochta i mír 2.2. Léiríodh saothrú an léinn sa réimse le tríocha bliain anuas go háirithe. Leagadh síos na cineálacha frásaeimí – nathanna agus comhlogaíochtaí – agus rinneadh anailís ar an scála nádúrthachta trí nathanna a scrúdú de réir a bpríomhairíonna séimeantacha. Ar deireadh, rinneadh grinnanailís ar theanga fháthchiallach agus nathanna fáthchiallacha. Déantar mionanailís ar na scéimeanna rangaithe nathanna i mír 2.4 thíos ach pléitear nathanna i réimse na teangeolaíochta corpais ar dtús.

2.3 *An teangeolaíocht chorpais*

Tugtar léargas anseo ar an teangeolaíocht chorpais mar mhodheolaíocht chun anailís a dhéanamh ar theanga agus ar an tábhacht a bhaineann le cur chuige corpais sa tionscadal seo. Ar dtús leagtar síos sainmhíniú ar chorpas agus scrúdaítear an úsáid a bhaintear as corpais i réimse na frásaíochta. Pléitear ansin an difríocht idir cur chuige corpasbhunaithe agus cur chuige corpasdíríthe chun léargas a thabhairt ar an modh oibre is oiriúnaí don tionscadal seo. Ina dhiaidh sin, díritear ar an dea-chleachtas maidir le corpas a dhearadh. D'fhoilligh cuardach éifeachtach ar chorpas a dhéanamh, déantar é a anótáil ar leibhéal an fhocail trí fhaisnéis léirmhíniúcháin agus teangeolaíochta a chur leis (Garside, Leech agus McEnery 1997, lch 2). Ina theannta sin, tugtar léargas ar na buntáistí agus na míbhuntáistí a bhaineann le corpais a anótáil. Ar deireadh, déantar anailís ar chórais cuardaigh corpais agus feidhmchláir na bpríomh-mhórchóras céanna.

Déanann Kennedy (1998) an teangeolaíocht chorpais a dheighilt i gceithre chuid: corpas a thiomsú, uirlisí corpais a thógáil, bogearraí corpais a thógáil agus an teangeolaíocht. Déantar imscrúdú ar na ceithre ghné sin anseo thíos, rud a chuirfidh bonn faoin obair phraiticiúil maidir le corpas a thiomsú agus a chóiriú don taighde seo. Glactar leis (Uí Dhonnchadha, Nic Pháidín agus Van Genabith 2003) go ginearálta gurb ionann corpas agus bailiúchán téacsanna a thiomsaítear le haghaidh sainchuspóra. Déanann Sinclair (2005a), ceannródaí an taighde corpais (Fellbaum 2007a), corpas a shainmhíniú mar seo a leanas:

A corpus is a collection of pieces of language text in electronic form, selected according to external criteria to represent, as far as possible, a language or language variety as a source of data for linguistic research.

D'fhonn cuspóir an chorpais a cháiliú, maíonn Francis (1992) gur cheart corpas a úsáid don anailís teangeolaíochta amháin. Maíonn de Schryver (2003, lch 167) go mbíonn ról lárnach ag an gcorpas in aon fhoclóir leictreonach a thiomsaítear inniu agus dá bharr sin, níor cheart tabhairt faoi fhoclóir mór a thiomsú gan chorpas. Cé nach bhfuiltear ag tiomsú foclóra sa tráchtas seo, tá go leor cosúlachtaí ann idir foclóir leictreonach agus bunachar digiteach a chruthú agus maíonn Moon (1998, lgh 17–8) gur tasc foclóireachta é bunachar frásaeimí a thiomsú. Maíonn Granger (2012, lch 4) go bhfuil na teorainneacha idir foclóirí, ciclipéidí, bainc sonraí téarmaíochta agus bunachair léacsacha, etc., ag ísliú i ngeall ar an dul chun cinn a rinneadh san fhoclóireacht leictreonach le roinnt blianta anuas agus tugtar *hibridiú* (Hartmann 2005 arna lua in Granger 2012) ar chomhtháthú na n-uirlisí leictreonacha ar fad. Baintear úsáid as corpas sa tionscadal seo chun nathanna mar aon le samplaí úsáide a nochtadh i saothar Pheadair Uí Laoghaire. Corpas srianta stairiúil is ea é sa chaoi a ndírítear ar shaothar údar ar leith, ceantar ar leith agus tréimhse ar leith. Déantar na nathanna a aimsítear sa chorpas a rangú i mbunachar nathanna agus déantar anailís teangeolaíochta ar thorthaí an chuardaigh ar nathanna. Tugtar léargas anois ar na cineálacha cur chuige corpais agus ina dhiaidh sin ar fheidhm an chorpais i réimse na frásaíochta.

2.3.1 An corpas mar acmhainn

Is céim mhór chun tosaigh í an úsáid a bhaintear as corpais sa taighde teangeolaíochta le tríocha bliain anuas (Hunston 2002). Soláthraíonn corpas an fhaisnéis a bhíonn ag teastáil chun cur síos údarásach a dhéanamh ar theanga. Is féidir teacht ar réimse mór faisnéise maidir le focal ar bith trí úsáid a bhaint as corpas (Focloir.ie 2012a), e.g. faisnéis shéimeantach (bríonna focail), faisnéis chomhréireach (an chaoi a bhfeidhmíonn an focal ó thaobh na gramadaí de), faisnéis chomhthéacsúil (na suímh is coitianta ina bhfaightear an focal agus na frásaí is

coitianta ina mbíonn sé in úsáid), faisnéis i dtaobh cúrsaí stíle (na cineálacha téacs inar dóichí go mbeadh an focal in úsáid) agus faisnéis staitistiúil (fianaise ar mhinicíocht choibhneasta na bhfocal éagsúil, ar a mbríonna difriúla nó ar na struchtúir ghramadaí). Ina theannta sin, is stór faisnéise é an corpas ina dtugtar léargas ar leith ar fhrásaíocht teangacha. Cé go n-admhaíonn Hunston (2002) gur féidir le cainteoirí dúchais gnéithe neamhghnáthacha na frásaíochta a aithint, is deacair an aithneachtáil sin a mhíniú. Dá bharr sin, bíonn ról ag an gcorpas maidir leis an doiléire sin a mhaolú trí shamplaí comhthéacsúla a léiriú. Dar le Hanks (2012, lch 63), ní hamháin go soláthraítear go leor fianaise d'fhoclóirithe aonteangacha chun cinntí a dhéanamh ar a mbíonn le háireamh agus le fágáil amach as foclóirí, ach, ina theannta sin, is féidir beachtas na míniúcháin a fheabhsú mar aon le húsáid phragmataice focal agus frásaí a aithint trí leas a bhaint as fianaise chorpais.

Féadfar úsáid a bhaint as corpas ar bhealaí éagsúla chun teoiricí teanga a dhearbhu, a neartú nó a thaispeáint trí shamplaí (Tognini-Bonelli 2001). Ach in ainneoin na mbuntáistí a bhaineann le cur chuige corpais, bíonn srianta ar scóip a inúsáidteachta freisin. Ar an gcéad dul síos, ní fhaightear léargas ar fhéidearthachtaí na teanga, is é sin, ní chuirtear ach faisnéis ar fáil maidir le minicíochtaí úsáide an fhocail nó an fhrása atá faoi chaibidil. Ina theannta sin, is cur síos é aon ráiteas ón gcorpas faoin gcorpas sin amháin, i.e. caitear le haon tátail a bhaintear as corpas mar dhéaduchtuithe amháin agus ní mar fhíricí údarásacha. De bhreis air sin, tugann corpas léiriú ar theanga as comhthéacs (Hunston 2002, lch 23). Is é sin, ní féidir geáitsí coirp ná faisnéis pharaitheangeolaíoch eile, e.g. gnéithe amhairc na teanga agus tuin chainte, a chur in iúl. Ar deireadh, soláthraíonn an corpas fianaise ach ní féidir teacht ar fhaisnéis ón gcorpas. Is féidir teacht ar chuid mhór samplaí i gcorpas ach bítear ag brath i gcónaí ar iomas an duine chun na samplaí sin a thuiscint agus a léiriú.

Tugadh léargas ginearálta ar na buntáistí agus na míbhuntáistí a bhaineann le corpas i réimse na teangeolaíochta thuas. Pléitear anois úsáid corpais faoi scáth na frásaíochta agus an chaoi a rangáítear agus a scrúdaítear nathanna i gcorpas.

2.3.2 An corpas agus an fhrásaíocht

Tá borradh faoin taighde eimpíreach corpasbhunaithe i réimse na foclóireolaíochta agus na foclóireachta le roinnt blianta anuas (Hümmer 2007). Dar le Fellbaum (2007b), rinneadh an luathstaidéar ar bhríonna focal san fhoclóireacht gan leas a bhaint as mórchorpas cothromaithe. Murab ionann agus teangeolaithe teoiriciúla i réimse na foclóireachta, ghlac taighdeoirí foclóireachta go luath le corpais a úsáid (ibid.) Tiomsaíodh foclóirí aitheanta ar nós

Collins COBUILD advanced learner's English dictionary (Sinclair 2003) agus *American Heritage Dictionary* (Morris 1982) ag baint úsáide as sonraí corpais.

In the 21st century, there is a general expectation that any dictionary – and especially one that has English as one of its languages – should be systematically based on the linguistic data supplied by a corpus. (Lexicography MasterClass 2004)

Ní hamháin gur díríodh ar fhocail agus ar a n-úsáid a scagadh trí úsáid a bhaint as corpas, ach cuireadh spéis in anailís a dhéanamh ar fhocail fhada, i.e. nathanna, a scrúdú i gcorpas le linn na tréimhse céanna (Fellbaum 2007a). Dar le Abdou (2012), tá aird tarraingthe ar scrúdú nathanna i gcorpas chun peirspictíochtaí séimeantaice, dioscúrsa, cultúrtha agus peirspictíochtaí eile nach iad a leagan síos. Is léiriú é sin ar an méadú mór atá tar éis teacht ar an úsáid a bhaintear as corpais chun anailís eimpíreach a dhéanamh ar theangacha agus ar ghnéithe áirithe de na teangacha sin, e.g. nathanna a bhailiú agus anailís a dhéanamh orthu (Leech 2007). Murab ionann agus modhanna taighde eile, maíonn Fellbaum (2007a) gurbh fhearrde taighde corpasbhunaithe a dhéanamh chun teacht ar fhaisnéis chainníochtúil ar úsáid teanga. Maíonn Moon (1998, lch 44) nach féidir cur síos ceart a dhéanamh ar mhíreanna léacsacha, lena gcuimsítear nathanna, bunaithe ar iomas an duine amháin. Maítear (ibid.) go gcaithfear an mhír léacsach a mhíniú le fianaise eimpíreach agus go soláthraíonn an corpas an fhianaise chuí sin. I gcomhthéacs na frásaíochta, tá an taighde ar úsáid corpais tar éis a dheimhniú go mbaintear úsáid as na comhcheangail léacsacha chéanna arís agus arís eile (Schmitt, Grandage, agus Galpin 2004). Dá bharr sin, admhaíonn Abdou (2012, lch 8) gur léiriú é sin ar na buntáistí a bhaineann le húsáid corpais sa taighde agus san anailís teangeolaíochta a dhéantar ar nathanna.

Maidir leis an taighde séimeantach ar nathanna, is féidir teacht ar ghnéithe séimeantacha nathanna go furasta ach corpas a úsáid. Mar shampla, má bhaintear leas as mórchorpas dea-dheartha, is féidir teacht ar bhríonna uile an natha atá faoi chaibidil. Ina theannta sin, má dhírítear ar chorpas a bhaineann le tréimhse stairiúil, is féidir teacht ar bhrí bhunaidh an natha agus an t-athrú brí a scrúdú trí anailís a dhéanamh ar shamplaí ón gcorpas.

Maidir leis an taighde ar iompar dioscúrsach nathanna, is é sin, taighde a dhíríonn ar fheidhmeanna nathanna, e.g. feidhmeanna faisnéiseacha, meastóireachta, eagraíochtúla, etc., maíonn Abdou (2012) go mbíonn sé níos iontaofa úsáid a bhaint as corpas chun scrúdú a dhéanamh ar iompar dioscúrsach nathanna. Is uirlis neodrach é corpas chun feidhm dhioscúrsach nathanna a scrúdú agus anailís a dhéanamh ar an tionchar a bhíonn ag tosca

comhthéacsacha orthu. Ní áirítear claontaí pearsanta ná tuairimí suibhachtúla an taighdeora agus dá bharr sin, is féidir anailís oibiachtúil a dhéanamh ar na torthaí.

Is féidir gnéithe léacsacha agus gramadúla nathanna a léiriú má leantar cur chuige corpais. Léirítear úsáid nathanna agus na hathruithe léacsacha a thagann orthu le fianaise eimpíreach agus samplaí corpasbhunaithe. Go háirithe, tá athrú mór tar éis teacht ar an tuiscint gurb ionann nathanna agus nithe teangeolaíochta nach dtagann mórán athruithe séimeantacha orthu ná nach bhfuil mórán solúbthachta léacsaghramadúla ag baint leo. D'fhéadfaí an t-athrú tuisceana seo thuas a léiriú go soiléir trí chuardach corpais a dhéanamh ar eochairfhocal an natha agus na samplaí a liostú.

Dá bhrí sin, tá buntáistí ar leith ag baint le corpas a úsáid sa taighde ar nathanna. Is féidir samhlaí teibí teanga agus hipitéisí teanga atá ann cheana féin a thástáil trí úsáid a bhaint as corpas. Ní hamháin sin, ach is féidir brath ar fhianaise chorpais mar fhianaise oibiachtúil ar anailís neodrach oibiachtúil na teanga. Admhaíonn Altenberg agus Eeg-Olofsson (1990) go bhfuil fíorghá le taighde a dhéanamh ar nathanna trí chur chuige corpais a leanúint. I ngeall ar an easpa taighde a cuireadh i gcrích ar nathanna na Gaeilge faoi scáth na teangeolaíochta corpais, déantar iarracht anseo an bhearna sin a líonadh. Déanann Tognini-Bonelli (2001) dhá chur chuige corpais ar leith a dheighilt — cur chuige corpasbhunaithe agus cur chuige corpasdírithe. Déantar anailís ar an dá chur chuige sin anois.

2.3.3 Taighde corpasbhunaithe agus corpasdírithe

Cé go ndéantar cur chuige corpasbhunaithe agus cur chuige corpasdírithe a idirdhealú anseo, admhaíonn Deignan (2005) gur deacair idirdhealú beacht a dhéanamh eatarthu uaireanta. Dá bhrí sin, baintear úsáid as idirdhealú Tognini-Bonelli (2001) mar threoir ghinearálta anseo. Déanann Deignan (2005) coimriú ar theoiric Tognini-Bonelli (2001) mar seo a leanas:

Corpus-based research starts with existing paradigms and investigates these using the corpus. Corpus-driven research, in contrast, starts with a clean slate, with no assumptions about what will be found: it places the corpus at the centre of the process, and allows new categories and rules to emerge from study. (Deignan 2005, lch 89)

Cur chuige ón mbarr anuas is ea an cur chuige corpasbhunaithe. Déantar teoiricí atá ann cheana féin a fhairsingiú, a thástáil nó a mhionléiriú, i.e. teoiricí nach bhfuil díorthaithe as an nua ón gcorpas. Mar shampla, tá taighde suntasach corpasbhunaithe curtha i gcrích ag Hümmer (2007) ina ndearnadh anailís eimpíreach ar mhíniú agus ar úsáid frásaeimí a léiríonn

tréithe nádúrthachta. Cuireadh trí fhrásaeim shonracha i gcomparáid lena chéile agus baineadh leas as corpas chun úsáid éagsúil na bhfrásaeimí a thaifeadadh. Dá bharr sin, ní raibh aon fhaisnéis nua le fáil ón gcorpas ach bhíothas ag iarraidh teoiricí réamhdhéanta a thástáil agus samplaí den teoiric sin a léiriú trí chur chuige corpasbhunaithe a leanúint. Dar le Sinclair (2007a), ní dhéantar aon tástáil ar na bunteoiricí rialúcháin sa chur chuige corpasbhunaithe toisc gur teoiricí seanbhunaithe iad. Dá bharr sin, is minic a chailltear faisnéis nach bhfuil clúdaithe faoi na teoiricí seanbhunaithe. I gcodarsnacht leis sin, cur chuige ón mbun aníos is ea an cur chuige corpasdírithe ina gcuirtear an corpas i gcroílár an phróisis anailíse (Deignan 2005).

This theory has no independent existence from the evidence and the general methodological path is clear: observation leads to hypothesis leads to generalisation leads to unification in theoretical statement. (ibid. lch 85)

Mar a luadh i gCaibidil 1, is modh oibre é an cur chuige corpasdírithe a d'éascair as bunteoiric Firth ach nár forbraíodh go dtí teacht chun cinn na mórchorpas teanga i dtreo dheireadh na 1980idí. Agus fianaise eimpíreach le fáil i mórchorpais, ba léir nach raibh an cur síos traidisiúnta ar an teanga ag teacht salach ar an bhfianaise chorpais (Sinclair 1987). Dá bharr sin, is cur chuige iomlánaíoch é an cur chuige corpasdírithe. Aon chéim a thógtar ó na bunsonraí corpais, is céim í a thógtar go cúramach. Cuirtear samplaí ón gcorpas nach bhfuil eagarthóireacht déanta orthu i ngrúpaí ar mhaithe le cur i láthair foclóireachta (Krishnamurthy 2008). De réir an chur chuige corpasdírithe, caithfear tús áite a thabhairt do na bunsonraí. Is é an corpas an ní a sholáthraíonn na sonraí loma trína ndéantar cur síos ar an teanga agus glactar leis nach bhfuil ach feidhm thánaisteach ag iomas an duine sa phróiseas ar fad (Francis 1993). Bíonn an anótáil corpais ar cheann de na mórdhifríochtaí idir an dá chur chuige agus tugtar léargas ar an anótáil corpais ar ball i mír 2.3.5.

To the corpus-based linguist they [*annotations*] are “indispensable”, whereas to the corpus-driven linguist they are obfuscating. (Sinclair 2007a)

Baintear úsáid as an dá chur chuige sa tráchtas seo. Ar dtús, leantar cur chuige corpasbhunaithe trí scrúdú a dhéanamh ar chineálacha frásaeimí de réir chur síos na dtráchtairí aitheanta sa litríocht. Ina theannta sin, leantar cur chuige corpasdírithe tríd an gcorpas a chur i gcroílár an scrúdaithe chun nathanna a nochtadh. Ní hé cuspóir an tráchtas seo cloí go docht le teoiricí ón litríocht má thagann fianaise eile chun tosaigh le linn don taighdeoir scrúdú a dhéanamh ar an gcorpas. De bhreis air sin, baintear úsáid as corpas anótáilte sa tráchtas seo, ach tá an anótáil mar thalamh láir idir cur chuige corpasbhunaithe

agus corpasdírithe. Díritear ar an dea-chleachtas maidir le corpas a thiomsú anois agus ar na modhanna um chorpas a anótáil ina dhiaidh sin.

2.3.4 Dea-chleachtas: corpas a thiomsú

Tiomsaítear corpas le haghaidh cuspóirí éagsúla, e.g. mar bhunús eimpíreach le haghaidh ríomhchlár próiseála teanga nádúrtha, mar bhonn tagartha i leith graiméir agus foclóirí a thiomsú, mar bhonn sa sealbhú teanga nó chun taighde a dhéanamh ar stair teanga (Geyken 2007). Glactar leis (ibid.) go ginearálta go mbíonn feidhmeanna ilchuspóra ag formhór mór na gcorpas. Caithfear an corpas a chur in oiriúint don tionscadal i gcónaí agus déantar sin trí phrionsabail dearaidh an chorpais a leagan amach go soiléir (Lexicography MasterClass 2004). Ina theannta sin, caithfear an corpas a chur in oiriúint don teanga atá á scrúdú, e.g. an Ghaeilge sa tráchtas seo. I ngeall ar an líon beag corpas atá ar fáil i nGaeilge, baintear úsáid as Nua-Chorpas na hÉireann (NCÉ) (<http://corpas.focloir.ie/>) mar threoir ghinearálta don tionscadal seo. Dearadh NCÉ bunaithe ar phrionsabail agus dea-chleachtas aitheanta (e.g. *Longman-Lancaster Corpus* agus *British National Corpus*) ach rinneadh roinnt athruithe chun an corpas a chur in oiriúint don Ghaeilge (Lexicography MasterClass 2004, lch 3). Ar dtús scrúdaítear na ceithre chineál bailiúchán téacsanna a chuimsítear faoin téarma ‘corpas’ agus leagtar síos ansin an dea-chleachtas maidir le corpas a thiomsú taobh istigh de na struchtúir sin.

Déantar ceithre aicme téacsanna a idirdhealú de réir phrionsabail Atkins, Clear agus Ostler (1992) sa chur síos acusan ar chorpais:

cartlann: stór téacsanna digiteacha inléite nach bhfuil nasctha ar bhealach comhordaithe, e.g. *Cartlann ar Líne de Théacsanna Nua-Ghaeilge* (<http://research.dho.ie/fng/index.html>).

leabharlann téacsanna leictreonacha: bailiúchán téacsanna leictreonacha caighdeánacha lena bhfuil coinbhinsiún leagtha síos ina leith ach nach bhfuil diansrianta roghnúcháin ag gabháil leo, e.g. *Internet Archive* (<http://archive.org/>).

corpas: fochatagóir den leabharlann téacsanna leictreonacha is ea an corpas. Cruthaítear corpas de réir critéar follasach dearaidh agus le haghaidh sainchuspóirí ar leith, e.g. *Nua-Chorpas na hÉireann* (<http://corpas.focloir.ie/>).

fochorpas: fochatagóir den chorpas is ea an fochorpas, i.e. is gné sheasta de mhórchorpas í nó is sampla dinimiciúil de chorpas í, e.g. corpas a bhaineann le saothar údair ar leith, corpas samplach, etc.

Dírítear ar thrí chatagóir ar leith anseo, is é sin, leabharlanna téacsanna leictreonacha, corpas agus fochorpas, ach ar mhaithe le gontacht agus le tuiscint, baintear úsáid as an téarma corpas chun cur síos a dhéanamh ar na trí chatagóir le chéile.

Diaidh ar ndiaidh, táthar tar éis na straitéisí maidir le bailiú téacsanna corpais a bheachtú ón tráth a forbraíodh na chéad chorpas i bhfoirm inléite ag ríomhaire sa réimse, eg. corpas Brown (<http://www.hit.uib.no/icame/brown/bcm.html>) sna 1960idí. Tá cur síos cuimsitheach ag Atkins, Clear agus Ostler (1992, lch 3) ar na mórfhrionsabail sin agus leagtar síos na cúig phríomhphrionsabal maidir le corpas a thiomsú mar seo a leanas:

- dearadh agus sonraíochtaí an chorpais
- roghnú na bhfoinsí
- ceadanna cóipchirt a fháil
- gabháil sonraí agus ionchódú/uasmharcáil
- próiseáil chorpais

Tugtar mionléargas ar gach céim thuas i leith an chorpais a thiomsú don tráchtas seo ar ball sa mhodheolaíocht i gCaibidil 3 agus scrúdaítear treoir ghinearálta Sinclair (2005a) maidir leis na céimeanna praiticiúla a bhaineann le corpas a thiomsú. Tugtar forléargas anois ar an gceathrú prionsabal ón liosta thuas, is é sin, sonraí a ghabháil agus a ionchódú nó a uasmharcáil, i.e. corpas a shaibhriú nó a anótáil. Déantar sin chun cuardach éifeachtach a dhéanamh ar an gcorpas agus chun cuardach sonrach ar nathanna a dhéanamh ina dhiaidh sin. Maíonn Kilgarrieff agus Kosem (2012, lgh 32–3) go mbíonn dhá phríomhchéim ag baint le corpas a thiomsú, is iad sin, (i) meiteashonraí a ullmhú agus (ii) téacsanna nó foinsí an chorpais a chur in oiriúint don chorpas. Baineann meiteashonraí le faisnéis léirmhíniúcháin na bhfoinsí corpais, e.g. dáta foilsithe na foinse, údar, réimse téacs, etc. Déantar an fhaisnéis uile sin a thaifeadadh i gceanntásc sa chaoi arbh fhéidir leis an gcorpas é a léirmhíniú. Déantar foinsí an chorpais a chur in oiriúint trí uasmharcáil a dhéanamh ar (a) ailt, míreanna agus abairtí, (b) téacschomharthaí, (c) leamaí, (d) clibeanna ranna cainte agus (e) struchtúr gramadaí (ibid.) Maíonn Uí Dhonnchadha (2009) go gcaithfear corpas a anótáil ar leibhéal an fhocail, i.e. déantar gach focal a anótáil lena leama (i.e. foirm chanónta an fhocail. Is foirmeacha den léicséim chéanna iad *chonaic*, *ní fhaca*, *feictear* agus tá *feic* mar leama acu), lena chatagóir

roinne cainte (e.g. ainmfhocal, briathar, aidiacht, etc.) agus lena ghnéithe morfa-chomhréireacha más féidir (e.g. aimsir, modh, inscne, uimhir, etc.) Ina theannta sin, áirítear caighdeánú na dtéacsanna mar chéim lárnach san anótáil corpais sa tionscadal seo toisc go mbaineann saothar Pheadair Uí Laoghaire le téacsanna a scríobhadh sular glacadh le caighdeán oifigiúil na Gaeilge in 1958. Pléitear anótáil an chorpais sa chéad mhír eile.

2.3.5 Anótáil corpais

Dar le Leech (1991), is ionann anótáil corpais agus an cleachtas um fhaisnéis teangeolaíochta léirmhíniúcháin a chur le corpas leictreonach. Maíonn Kilgariff agus Kosem (2012 lgh 32–3) nach mbaintear an fheidhm is fearr as na huirlisí corpais mura n-ullmhaítear sonraí an chorpais i gceart ar dtús. Áirítear aon chineál nodaireachtaí tuairisciúla nó anailíseacha a dhéantar ar shonraí loma teanga sa chéim anótála (Bird agus Liberman 2001). Tá an dá shaghas corpais ann – corpas anótáilte, ar corpas é atá saibhrithe le faisnéis teangeolaíochta bhreise agus corpas nach bhfuil anótáilte, ar corpas lom é nach bhfuil ach an buntéacs amháin ar fáil ann. Díritear go sonrach ar chorpas anótáilte anseo thíos toisc go bhfuil corpas den sórt sin in úsáid sa tionscadal seo.

Unsurprisingly, the utility of the corpus is increased when it has been annotated, making it no longer a body of text where linguistic information is implicitly present, but one which may be considered a repository of linguistic information. The implicit information has been made explicit through the process of concrete annotation. (McEnery agus Wilson 1996)

Cé gur féidir an-úsáid a bhaint as corpais anótáilte, braitheann inúsáidteacht na hanótála ar dhea-phleanáil na hanótála (Leech 2005). Déanann Leech (ibid.) cur síos ar phrionsabail ghinearálta dea-chleachtais maidir le corpas a thiomsú agus leagtar síos iad mar seo a leanas:

- gur chóir go mbeifí in ann anótálacha a dheighilt, e.g. ba cheart go mbeadh an anótáil mar fhaisnéis bhreise don chorpas agus gur chóir go mbeadh sé furasta filleadh ar an mbunchorpas;
- gur chóir doiciméadúchán a chur ar fáil faoi na hanótálacha. Ba cheart an fhaisnéis seo a leanas a chur ar fáil: (a) cathain, cén áit, conas agus cé a rinne an anótáil (ba cheart aon uirlisí ríomhaireachta a lua ag an bpointe seo freisin); (b) cén scéim anótála a leanadh (córas míniúcháin ina dtugtar léargas ar na cleachtais anótála a leanadh agus léiriú soiléir orthu i dtéarmaí teangeolaíochta); (c) cén scéim chódaithe as ar baineadh úsáid (sraith coinbhinsiún as ar baineadh úsáid chun na hanótálacha féin a léiriú); (d)

cén caighdeán atá ag an anótáil, i.e. an anótáil mhaith í (ba cheart doiciméadúchán mionsonraithe agus soiléir a chur ar fáil i dtaobh chaighdeán na hanótála);

- gur chóir go mbeadh na cleachtais anótála ag teacht leis na cleachtais i réimse na teangeolaíochta. Admhaíonn Leech (2005) nach bhfuil órchaighdeán ná sarchleachtas ann i réimse na teangeolaíochta maidir le corpas a anótáil agus dá bharr sin, ní féidir órchaighdeán docht neamhshrianta a leagan síos maidir le corpas a anótáil;
- gur chóir do chleachtais anótála teacht le haon chaighdeán *de facto* a thagann chun cinn sa réimse. Ciallaíonn *de facto* caighdeán atá tar éis teacht chun cinn sa phobal taighde cheana féin, e.g. tionscnamh EAGLES (An Sainghrúpa Comhairleach maidir le Caighdeáin Innealtóireachta Teanga) de chuid an Aontais Eorpaigh a bhfuil sé mar sprioc aige caighdeán cleachtais do phróiseáil teanga nádúrtha sa saol acadúil agus in earnáil na tionsclaíochta a chur chun cinn.

Ina theannta sin, baintear úsáid as anótáil faoi leith sa tráchtas seo de bharr gur corpas Gaeilge atá á thiomsú. Tugtar forléargas ar chineálacha sonracha anótálacha na Gaeilge anois agus déantar mionchur síos ar na céimeanna anótála céanna sa mhodheolaíocht i gCaibidil 3 ar ball. Ar dtús, díritear ar (i) an ríomhchlár, *an Caighdeánaitheoir* (Scannell 2009), a forbraíodh don Ghaeilge lena ndéantar iarracht téacsanna neamhchaighdeánacha Gaeilge a anótáil le leaganacha caighdeánacha agus (ii) ar shraith uirlisí anótála a d'fhorbair Uí Dhonnchadha (2009) le haghaidh téacsanna neamhshrianta Gaeilge. Ní bhaintear úsáid as an dá uirlis thuas sa tráchtas seo ach amháin ar mhaithe leis an gcuardach teangeolaíochta ar nathanna a éascú agus ní ar mhaithe le saothar Pheadair Uí Laoghaire a chur in eagar. Déantar an corpas a shaihbhiú chun an úsáid is fearr a bhaint as agus déantar cur síos anois ar an gcineál anótála a bheidh oiriúnach don tionscadal seo.

Ríomhchlár is ea an Caighdeánaitheoir (Scannell 2009) a chuidíonn leis an taighdeoir téacsanna neamhchaighdeánacha Gaeilge a anótáil le foirmeacha caighdeánacha. Is céim saibhrithe corpais é sin de réir an chur chuige corpasbhunaithe. Leagtar síos na trí chéim a bhaineann leis an bpróiseas caighdeánaithe anseo (Scannell 2009) agus déantar mionchur síos ar an obair phraiticiúil ar ball i gCaibidil 3: (i) an trasduchtóir moirfeolaíoch, i.e. struchtúr agus athruithe litrithe a ionchódú (e.g. coimh-mheasguighthe → comh-mheasguighthe → cóimheasguighthe → cóimheascuighthe → cóimheascaighthe → cóimheascaithe → cóimheasctha); (ii) mórbhunachar téarmaí a chruthú ina nasctar péire téarmaí caighdeánacha agus neamhchaighdeánacha agus déantar iad a ailíniú go huathoibríoch; (iii) baintear úsáid as teicnící aistriúcháin uathoibríocha staitistiúla chun dul i ngleic le míréireanna bunúsacha (e.g.

bhí náire ortha → bhí náire orthu; ba bhreá léithe é → ba bhreá léi é; chuaigh mé annsan → chuaigh mé ansin, etc.)

Mar aon le húsáid a bhaint as ríomhchlár Scannell (ibid.) is féidir anótáil teangeolaíochta a dhéanamh ar na téacsanna céanna chun iad a ullmhú don chuardach ar nathanna, don obair asbhainte agus chun cloí leis an dea-chleachtas a leagadh síos thuas (Leech 2005). Tugann Uí Dhonnchadha (2009) léargas ar shraith uirlisí anótála le haghaidh téacsanna neamhshrianta Gaeilge ina cuid oibre ar NCE, corpas Gaeilge 30 milliún focal. Pléann Uí Dhonnchadha (ibid.) réimse leathan gnéithe teangeolaíochta ar féidir anótáil a dhéanamh orthu chun an anailís teangeolaíochta eimpíreach a éascú agus chun an phróiseáil teanga nádúrtha a fhorbairt, e.g. foghraíocht, roinn chainte, struchtúr comhréireach, séimeantach, etc. I dteannta le hanótáil teangeolaíochta na dtéacsanna, cuimsítear (ibid. lch 35) uasmharcáil ar struchtúr na dtéacsanna faoin anótáil chomh maith. Cloítear le caighdeán XCES (*XML Corpus Encoding Standard*, <http://www.xces.org/>), caighdeán trína léirítear caighdeán EAGLES mar a leagadh síos thuas faoi phrionsabail Leech (2005), sa tionscadal seo.

Maíonn Kilgarrieff, Rundell agus Uí Dhonnchadha (2006), go bhfuil anailíseoir moirfeolaíoch de dhíth agus clibeáil ranna cainte le déanamh ar bhuntéacsanna an chorpais d'fhonn anótáil teangeolaíochta a dhéanamh ar chorpas Gaeilge. Déanann Uí Dhonnchadha (2009) cur síos ar dhá shaghas anótálacha uathoibríocha – (i) clibeáil ranna cainte, clibeáil ar fhocail aonair sa téacs bunaithe ar ranna cainte áirithe, e.g. briathra, ainmfhocail, aidiachtaí, etc. Tugann an fhaisnéis sin léargas breise ar fheidhmiú gramadaí na bhfocal. Ina theannta sin, déantar (ibid.) cur síos ar (ii) leathpharsáil, anailís chomhréireach ar aonaid teangeolaíochta, e.g. frásaí, clásail agus abairtí. Admhaítear gur tasc níos casta é an pharsáil uathoibríoch ná an chlibeáil ranna cainte toisc go mbíonn níos mó struchtúr teangeolaíochta i gceist léi, i.e. ní focail amháin ach frásaí agus clásail (Meyer 2002 arna lua in Uí Dhonnchadha 2009).

Maíonn de Schryver agus De Pauw (2011) gur bunuirlis theicneolaíoch teanga í an chlibeáil ranna cainte sna mórtheangacha Ind-Eorpacha. Leis an gclibeáil ranna cainte, roghnaítear an chatagóir chuí ranna cainte do gach téacschomhartha sa téacs. Áirítear ainmfhocail, briathra, aidiachtaí, forainmneacha, cónaisc, réamhfhocail agus airteagail mar aon le gnéithe eile teanga ar nós míreanna, uimhreacha agus marcanna poncaíochta mar phríomhchatagóirí ranna cainte. Úsáidtear clibeanna ranna cainte chun an cuardach corpais a éascú. Is uirlis úsáideach í an chlibeáil ranna cainte chun leaganacha malartacha nathanna a nochtadh agus chun cuardach a dhéanamh ar fhoirmeacha uile an natha trí chuardach a dhéanamh ar eochairfhocal an natha. Cé go mbaineann an chlibeáil ranna cainte go sonrach le focail, baineann an leathpharsáil go sonrach le struchtúir theanga níos faide, i.e. frása, clásail, etc. Anótáil ar

leibheál níos airde is ea an anótáil leathpharsála agus d'fhéadfadh nathanna teacht chun cinn ag an leibhéal sin. Ní bheadh an chlibeáil ranna cainte go hiomlán oiriúnach le haghaidh anailís a dhéanamh ar nathanna toisc go ndírítear go sonrach ar ghnéithe léacsacha agus séimeantacha na bhfocal aonair i nathanna. Dá bharr sin, d'fhéadfaí neamhaird a dhéanamh de bhrí neamh-chomhdhéanta nathanna. Mura ndéantar anailís ar na struchtúir fhada faoin anótáil leathpharsála, d'fhéadfaí cuid mhaith nathanna sa chuardach corpais a chailleadh agus dá bhrí sin, ní bheadh an úsáid ná an fheidhm ab fhearr á baint as an gcorpas. Ina ainneoin sin, admhaíonn an taighdeoir nach bhféadfaí na nathanna uile a nochtadh agus a thaifeadadh tríd an anótáil leathpharsála sa tionscadal seo. Glactar leis go bhfuil cuid de na nathanna i saothar Pheadair Uí Laoghaire imithe i léig agus beidh ar an taighdeoir mionscrúdú breise a dhéanamh ar an gcorpas chun gach nath a nochtadh. Tugtar léargas ar an ngné sin arís sa mhodheolaíocht i gCaibidil 3 ar ball.

D'fhonn an úsáid is fearr a bhaint as corpas, lódáiltear an corpas i gcóras cuardaigh corpais. Bíonn an córas cuardaigh corpais ina chuidiú maidir le teacht ar phatrúin comhlogaíochta agus gramadaí (Kilgarrieff, Rundell agus Uí Dhonnchadha 2006). Déantar scrúdú anseo thíos ar na huirlisí sin, na córais cuardaigh corpais áirithe agus a n-inúsáidteacht don tionscadal seo.

2.3.6 Córas cuardaigh corpais

D'fhonn nathanna a nochtadh i gcorpas agus anailís a dhéanamh orthu, baintear úsáid as córas cuardaigh corpais chun nathanna a chuardach. Déantar sin chun an fheidhm is fearr a bhaint as an bhfaisnéis sa chorpas agus as an anótáil a dhéantar ar an bhfaisnéis sin. Maíonn Kilgarrieff agus Kosem (2012, lch 31) go mbíonn uirlis mhaith riachtanach in aon anailís chuimsitheach a dhéantar ar shonraí corpais. Is beag úsáid a bhaineann le corpas gan uirlis mhaith chun rochtain a fháil air. Dar le Biber, Breiteneder agus Dobrovol'skij (2002), tagann deacrachtaí chun tosaigh maidir le nathanna a chuardach i gcorpas i ngeall ar an athrú a thagann ar a mbunfhoirmeacha canónta. Ina theannta sin, tagann breis deacrachtaí chun cinn maidir leis na huirlisí a mbaintear úsáid astu chun anailís a dhéanamh ar nathanna i gcorpais stairiúla.

...the tools used for analysing a modern language may be quite unsuitable for the historical stages of the same language. (Bennett et al. 2013 arna lua in Filatkina 2014)

Ina ainneoin sin, is féidir le bogearraí a bheith ina gcuidiú chun nathanna a nochtadh agus chun anailís a dhéanamh orthu (Moon 1996), e.g. patrúin frásaeimí a nochtadh ina bhféadfar comhcheangal léacsach nathanna a réamh-mheas agus foirmeacha malartacha nathanna a aithint. Bíonn go leor roghanna éagsúla ag taighdeoirí idir córais cuardaigh corpais éagsúla ag brath ar riachtanais an taighdeora agus ar na huirlisí atá ar fáil do theangacha éagsúla (féach ar

thorthaí an tsuirbhé a rinne Krek, Abel agus Tiberios (2014) ar chórais scríofa foclóireachta agus ar chórais cuardaigh corpais de réir stáit le haghaidh cur síos níos cuimsithí ar na roghanna is coitianta atá ar fáil i láthair na huaire).

Déantar scrúdú ar cheithre mhórchóras cuardaigh corpais anseo thíos – *SketchEngine* (SkE); *TshwanLex* (TLex), *WordSmith Tools* (WS) agus *Open Corpus Workbench* (CWB). Is gá ceadúnas a cheannach chun na chéad trí chóras a úsáid ach is córas foinse oscailte é CWB. Aithnítear go bhfuil córais cuardaigh corpais eile ar fáil chun corpas a thiomsú agus a chuardach, ach dé réir thorthaí Krek, Abel agus Tiberios (2014, lch 47), is é SkE agus CWB an dá chóras cuardaigh corpais is mó a úsáidtear san Eoraip.

Córais cuardaigh corpais den cheathrú glúin is ea SkE, TLex agus CWB sa chaoi nach ritear ar ríomhaire an úsáideora iad. Ina áit sin, is féidir rochtain a fháil orthu ar bhrabhsálaí gréasáin agus ritear ar fhreastalaí gréasáin iad. I measc na gcóras cuardaigh corpais den cheathrú glúin is mó a úsáidtear, dar le McEnery agus Hardie (2011) áirítear corpus.byu.edu (Davies 2005); [Wmatrix](#) (Rayson 2008); [SketchEngine](#) (Kilgariff et al. 2004) agus [BNCweb](#) (Hoffmann et al. 2008). Is córas cuardaigh corpais den tríú glúin é WS agus áirítear (McEnery agus Hardie 2011) é mar cheann de na córais cuardaigh corpais is aitheanta i dtéannta le [MonoConc](#) (Barlow 2000) agus [AntConc](#) (Anthony 2005). Baintear leas as ríomhaire chun úsáid a bhaint as na huirlisí sin. Ní phléitear córais den chéad nó den dara glúin anseo toisc nach mbaineann siad le hábhar an tráchtas seo. Tugtar forléargas anois ar na córais cuardaigh corpais is mó a mbaintear úsáid astu i réimse na foclóireachta de réir staidéar Krek, Abel agus Tiberios (2014) mar aon lena bpríomhuirlisí agus lena bpríomhfheidhmeanna.

Ar na huirlisí a d'fhéadfadh a bheith úsáideach i leith corpas a thiomsú agus a chuardach le hanailís teangeolaíochta a dhéanamh ar nathanna, áirítear na nithe seo a leanas:

- cuardach ina mbeifí in ann teacht ar aon fhocal, aon chomhcheangal focal nó aon ghrúpa focal go comhuaineach;
- feidhmchlár trína mbeifí in ann na línte samplaí a leagan amach go soiléir;
- tásc minicíochta na míre cuardaigh;
- comhchordachtóir, i.e. clár ríomhaireachta ina ngintear comhchordachtaí (liosta aibítreach focal ina dtaispeántar úsáid na míre atá á scrúdú i gcomhthéacs);
- sceitsí focal, i.e. achoimre chorpasbhunaithe ar iompar gramadaí agus comhlogaíochtaí focal;
- uirlis chun eochairfhocail a asbhaint ón gcorpas;

- bealach furasta chun sonraí a aistriú ó thimpeallacht anailíse an corpais go timpeallacht tiomsúcháin an fhoclóra. (de Schryver agus De Pauw 2011)

Dírítear ar *WordSmith Tools* (WS) ar dtús, córas cuardaigh corpais lenar féidir scrúdú sonrach a dhéanamh ar chorpas agus ar an gcaoi a bhfeidhmíonn focal i gcorpas. Cé go n-aithníonn de Schryver agus De Pauw (2011) nach bhfuil *WordSmith Tools* (WS) chomh forbartha céanna le córais cuardaigh corpais eile, admhaítear (ibid.) go mbaineann foclóirí san Afraic Theas úsáid rialta as uirlisí WS mar phacáiste cuardaigh corpais faoi chreatlach na foclóireachta. Ina theannta sin, is sampla maith é de chóras cuardaigh corpais den tríú glúin sa chaoi a ndéantar iad a rochtain trí ríomhaire an úsáideora. Tugtar léargas ginearálta ar phríomhfheidhmeanna WS anois thíos. Is sraith feidhmchlár é WS lenar féidir scrúdú a dhéanamh ar iompar focal i dtéacsanna. Baintear úsáid as an uirlis chun scrúdú a dhéanamh ar phatrúin focal i gcorpas go háirithe. Baintear úsáid as ceithre mhóruirlis ar leith i gclár WS – (i) rialaitheoir; (ii) comhchordachtóir; (iii) eochairfhocal agus (iv) liosta focal. Déantar cur síos ar na ceithre ghné sin anois agus ar an úsáid is féidir a bhaint as WS mar uirlis cuardaigh corpais chun nathanna a chuardach i gcorpas.

Déantar na huirlisí ar fad in WS a rialú leis an rialaitheoir. Taispeántar agus athraítear réamhshocruithe leis an uirlis rialaitheora. Ina theannta sin, déantar comhaid téacs a roghnú agus a bhainistiú tríd an uirlis rialaitheora. Is clár é an comhchordachtóir a ghineann comhchordachtaí as comhaid téacs. Is féidir focail, frásaí nó nathanna fiú a scrúdú ina mbun-chomhthéacsanna agus anailís a dhéanamh orthu sa bhun-chomhthéacs céanna. Ina theannta sin, is féidir eochairfhocail a aimsiú agus a aithint i spriocthéacs leis an uirlis eochairfhocal. Is féidir comparáid a dhéanamh idir na focail sa téacs le sraith focal tagartha a thógtar as mórchorpas téacs. Ar deireadh, is féidir liosta focal a ghiniúint bunaithe ar chomhaid téacs, is é sin, is féidir liostaí focal a thaispeáint go haibítreach nó de réir minicíochta sa chorpas. Baineann Oxford University Press úsáid as na huirlisí sin ina chuid oibre ar fhoclóirí a réiteach, mar a dhéanann múinteoirí agus mic léinn teanga agus taighdeoirí a dhéanann scrúdú ar phatrúin teanga i dteangacha éagsúla an domhain (Scott 2012).

Dírítear ar *SketchEngine* (SkE), córas cuardaigh corpais den cheathrú glúin, anois. Is féidir taighde a dhéanamh ann ar an gcaoi a bhfeidhmíonn focail i gcorpas trí úsáid a bhaint as uirlisí SkE. Maíonn de Schryver agus De Pauw (2011, lch 228) go bhfuil SkE ar an gcóras cuardaigh corpais is cumhachtaí atá ar fáil faoi láthair. Is féidir corpas a thiomsú, eochairfhocail a asbhaint agus anailís a dhéanamh ar fhocail nó ar fhrásaí aonair sa chorpas le feidhmeanna teicniúla SkE. I measc áiseanna SkE áirítear cuardaigh shonracha trí úsáid a bhaint as na feidhmeanna éagsúla cuardaigh, e.g. (i) comhchordachtóir, (ii) liostaí focal, (iii) sampláil agus

sórtáil, (iv) comhlogaíochtaí a liostú mar aon le feidhmeanna sonracha eile, e.g. achoimre focail (Kilgariff, Husák agus Woodrow 2012). Ina theannta sin, is féidir anailís mhinicíochta a dhéanamh ar thorthaí comhchordachtóra agus ar chomhlogaíochtaí poitéinsiúla trí leas a bhaint as feidhmeanna breise SkE. Áirítear sceitsí focal, i.e. achoimre chorpasbhunaithe ar iompar gramadaí agus comhlogaíochta focal, mar mhórbhuntaíste sna cuardaigh a bhaineann go sonrach le SkE. Ní hamháin gur féidir sceitsí focal a ghiniúint ag baint úsáide as SkE ach is féidir sceitsí ilfhoclacha a ghiniúint freisin.

It is done by filtering word sketch according to particular collocates – e.g. you can show the word sketch for “water” filtered by the occurrences with “hot” as a modifier (Sketch Engine 2013a).

I ngeall ar ghné ilfhoclach agus dolúbthacht léacsach nathanna, d’fhéadfadh sé go mbeadh feidhm an sceitse focail úsáideach i leith nathanna a chuardach agus a nochtadh i gcorpas. Ina theannta sin, is féidir le SkE achoimre uathoibríoch aon leathanaigh a thiomsú ar fheidhmiú gramadaí mar aon le comhlogaíochtaí gach focail. Is uirlisí úsáideacha iad sin maidir le nathanna a nochtadh agus a scrúdú i gcomhthéacs chomh maith. Baineadh úsáid as SkE chun Nua-Chorpas na hÉireann a thiomsú agus tugtar mionléargas ar fheidhmeanna SkE i gCaibidil 3 ar ball nuair a phléitear tiomsú agus cuardach an corpais. Pléitear na mórchórais cuardaigh corpais eile ar dtús.

Is sraith feidhmchlár bogearraí é *TshwaneLex* (TLex) trína ndéantar córas scríofa foclóra agus córas cuardaigh corpais a chumasc in aon bhogearra amháin. In áit úsáid a bhaint as dhá uirlis ar leith, éascaítear an obair tríd an dá uirlis a nascadh le chéile in aon uirlis amháin. Dar le Abel (2012, lch 100) is é TLex an t-aon chóras ina gcuimsítear córas scríofa foclóra agus córas cuardaigh corpais le chéile. Cé go mbíonn buntáistí ag baint leis an dá chóras a chumasc, is féidir dhá chóras ar leith a úsáid mar a dhéantar i dtionscadail NEID (*New English-Irish Dictionary*)/DANTE (*Database of Analysed Texts in English*). Is tionscadal foclóireachta é DANTE ag a bhfuil sé mar aidhm bunachar léacsach a chruthú trí úsáid a bhaint as sonraí corpais (Rundell 2012). Baineadh úsáid as abairtí samplacha ón gcorpas a tiomsaíodh in SkE agus rinneadh iad a thaifeadadh i gcóras eagarthóireachta foclóireachta ar leith. Cruthaíodh rogha breise ag deireadh gach líne comhchordachta chun rogha a thabhairt d’fhoclóirithe ‘cóipeáil le haon chlic amháin’ a dhéanamh ar abairtí samplacha sa chaoi gur féidir iad a aistriú go huathoibríoch ón gcóras cuardaigh corpais chuig an réimse cuí sa chóras scríofa foclóireachta (Rundell agus Kilgariff 2011).

In ainneoin na bhféidearthachtaí chun cumasc a dhéanamh idir córas scríofa foclóra agus córas cuardaigh corpais, ní dhírítear ach ar chóras cuardaigh corpais TLex anseo. Is féidir le TLex freastal ar theanga ar bith. Leagtar amach na scáileáin eagarthóireachta dhátheangacha taobh le taobh agus baintear úsáid as amharc nasctha chun dhá thaobh an fhoclóra a léiriú, i.e. leagtar amach an dá leagan teanga mar aon leis na leamaí nasctha sa dá theanga.

Is féidir cuardach simplí a dhéanamh trí aon teaghrán litreacha a scríobh isteach sa bhosca cuardaigh. Ina theannta sin is féidir gnáthfhrásaí a chuardach agus líon samplach torthaí a roghnú as liosta na dtorthaí comhchordachta. Is féidir cuardach uathoibríoch a dhéanamh trí chuardach uathoibríoch a roghnú, is é sin, cuardaítear an corpas le haghaidh aon chomhartha de na leamaí ar a mbíonn an t-úsáideoir ag obair. Luadh roimhe seo go nasctar córas scríofa foclóra agus córas cuardaigh corpais le chéile in TLex agus dá bhrí sin, éascaítear an chaoi a ndéantar an fhaisnéis a thaifeadadh ann. Agus dhá uirlis ar leith in úsáid le haghaidh corpas a chuardach agus foclóir a thiomsú, bíonn go leor céimeanna éagsúla i gceist le faisnéis a chóipeáil ó uirlis amháin go huirlis eile. Éascaítear an t-aistriú faisnéise sin in TLex sa chaoi gur féidir iontráil ar bith ón gcorpas a roghnú agus é a chóipeáil go díreach go dtí an chiall chuí san fhoclóir a bhíonn á thiomsú (de Schryver agus De Pauw 2011, lgh 231–232). Ar deireadh, is féidir an fhaisnéis ar fad sa chorpas a chriptiú chun é a choimeád slán.

Ar deireadh, díritear ar *IMS Open Corpus Workbench* (CWB) anois mar chóras foinse oscailte chun corpas a thiomsú agus a chuardach. Cuimsítear bailiúchán uirlisí in CWB inar féidir corpais mhóra téacs (idir 10 milliún agus 2 bhilliún focal) a bhainistiú agus a chuardach. Ní dhírítear ach ar phríomhfheidhmeanna an chórais anseo. Mar aon leis na córais cuardaigh corpais eile, áirítear cuardach simplí mar bhunfeidhm in CWB. Ina theannta sin, is féidir úsáid a bhaint as teanga cuardaigh corpais chun cuardach níos cumhachtaí de réir fhaisnéis anótáilte an leama a dhéanamh. Is féidir na torthaí comhchordachta a shórtáil de réir a gcóngair don fhocal cuardaigh. Is féidir anailís staitistiúil a dhéanamh ar thorthaí an chuardaigh mar aon le cúpla céad focal comhthéacs a roghnú chun sampla randamach an fhocail chuardaigh. Léirítear torthaí an chuardaigh trí shamplaí randamacha as foinsí an chorpais a roghnú.

2.3.7 Achoimre

Tugadh léargas i mír 2.3 ar réimse na teangeolaíochta corpais agus ar an ról lárnach atá ag an gcorpas san anailís foclóireachta agus frásaíochta. Díriodh ar dhá chineál cur chuige corpais, corpasbhunaithe agus corpasdírthe. Rianaíodh an dea-chleachtas maidir le corpas a thiomsú agus an chaoi a ndéantar corpas a shaibhriú trí anótáil a dhéanamh air. Léiríodh an chaoi a bhfairsingítear an cuardach ar nathanna trí chorpas anótáilte a úsáid. Ar deireadh, scrúdaíodh

na córais cuardaigh corpais agus na huirlisí cuardaigh corpais éagsúla. Dírítear anois ar rangú nathanna agus ar na catagóirí éagsúla rangaithe a mbaintear úsáid astu i réimse na frásaíochta. Dírítear go sonrach ar na scéimeanna rangaithe nua-aimseartha nathanna, mórbhunachair na frásaíochta agus *Léasclann*, ardán foclóireachta agus téarmaíochta ina bhféadfar stoc nathanna a stóráil i mbunachar, a bhainistiú, a chuardach, agus a fhoilsiú ar líne.

2.4 Rangú nathanna

Forbraítear tíopeolaíochtaí frásaíochta chun nathanna a rangú agus cur síos córasach a dhéanamh orthu. Déantar sin laistigh de shamhlacha teanga atá riailbhunaithe, táirgebhunaithe nó brí-bhunaithe (Moon 1998). Agus nathanna á rangú, is minic a dhírítear ar fhíornathanna amháin agus ní dhéantar cineálacha nathanna eile, e.g. nathanna fáthchiallacha, leathnathanna, etc., a idirdhealú óna chéile. Dá bharr sin, tugann na tíopeolaíochtaí frásaíochta éagsúla tús áite do ghnéithe áirithe an rangaithe ag brath ar réimse spéise an taighdeora.

For example, semanticists are primarily interested in the meanings of FEIs [*fixed expressions and idioms*] syntacticians in structures, sociolinguistics in real-world usage, semioticians in symbolism, psycholinguistics in processing, and so on. (ibid.)

Tugtar léargas anseo ar mhórscéimeanna rangaithe frásaeimí, ag díriú go sonrach ar rangú nathanna i réimse na frásaíochta. Ina dhiaidh sin, dírítear ar mhórbhunachair frásaíochta ina bhfuil nathanna rangaithe agus mínithe. Ar deireadh, tugtar léargas ar *Léasclann* agus ar fheidhmeanna an chórais ghréasánbhunaithe sin.

2.4.1 Scéimeanna rangaithe nathanna

Cuirtear cúig scéim rangaithe nathanna ón litríocht i láthair anois de réir chatagóiríú Moon (1998). Dírítear ar an (i) rangú leathan agus séimeantach, (ii) rangú léacsach, (iii) rangú comhréireach, (iv) rangú foclóireachta agus (v) rangú feidhmiúil ar nathanna chun scóip na gcóras rangaithe a léiriú. Tá cur síos níos cuimsithí ar fáil ar scéimeanna áirithe ag teangeolaithe éagsúla (Howarth 1998; Moon 1998; Barkema 1996a; Čermák 1988; Wood 1986; Fernando agus Flavell 1981; agus Makkai 1972), ach tugtar forléargas ar na cinn is barántúla anseo thíos. Cé go ndéantar iarracht scéimeanna rangaithe a idirdhealú óna chéile, feictear go mbíonn roinnt forluí ann sa chur síos ar scéimeanna áirithe. Ina theannta sin, tá forluí idir na scéimeanna rangaithe nathanna agus an cur síos a rinneadh ar nathanna i mír 2.2 roimhe seo.

I ngeall ar an mbrí neamhlitriúil agus aimhrialta a bhíonn le nathanna, is iondúil go rangáítear iad de réir a mbríonna séimeantacha, i.e. caitear le nathanna mar aonad léacsach amháin agus

moltar nach féidir brí an natha a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath (Mulhall 2010), e.g. *tá sé ar shlí na firinne* = marbh. Díríodh ar thréith lárnach na brí neamh-chomhdhéanta sna luathstaidéir ar nathanna chun nathanna a rangú (Moon 1998). Tugadh léargas ar shainmhíniú Hockett (1958) i mír 2.2 sa chaoi a ndéanann sé cur síos an-leathan ar nathanna trí aird a tharraingt ar chobhsaíocht na brí neamh-chomhdhéanta i nathanna, i.e. áirítear aon mhoirféim den teanga nach féidir a bhrí a dhéanamh amach as struchtúr an aonaid. Tarraingíonn Moon (1998) aird ar an deacracht a bhaineann leis an sainmhíniú fairsing a chuireann Hockett ar fáil agus maítear (ibid.) gur cur síos rófhairsing é chun é a áireamh mar chatagóir rangaithe. Ina theannta sin, déanann Makkai (1972) idirdhealú idir dhá chineál nathanna, nathanna ionchódaithe agus nathanna díchódaithe, a pléadh i mír 2.2 roimhe seo. Déanann Makkai fo-rangú idir dhá chineál nathanna díchódaithe, nathanna léicséimeacha agus nathanna séiméimeacha agus mínítear iad thíos.

Broadly, lexemic idioms are problems of lexicogrammer and semantics, whereas sememic ones are problems of pragmatics and socioculture. Phrasal verbs, pure idioms such as *spill the beans*, and opaque compounds such as *forefinger* and *black bird* are examples of lexemic idioms; proverbs and formulaic greetings are examples of sememic ones. (ibid. lch 117)

Déanann Liu (2008, lch 17) achoimre ar rangú Makkai (1972, lgh 135–165) ar nathanna mar seo a leanas:

1. briathra frásacha – struchtúir a mbíonn briathar amháin mar aon le mír amháin nó breis míreanna ann (e.g. *come across* agus *put up with*);
2. coraí cainte – struchtúir a mbíonn briathar amháin mar aon le ar a laghad dhá léacsón (e.g. *take the bull by the horns* agus *bite the bullet*);
3. déthéarmach do-athraithe – struchtúir a mbíonn dhá ainmfhocal in ord seasta ann (e.g. *friend or foe* agus *safe and sound*);⁵
4. cumasc frásach – ainmfhocail agus aidiachtaí cumaisc (e.g. *stalemate* agus *high-handed*);
5. briathra ionchorpraithe – briathra cumaisc (e.g. *eavesdrop* agus *brainwash*);
6. bréagnathanna – focail nó frásaí cumaisc nuair is ionann comhpháirt amháin agus moirféim aon úsáide (e.g. *chit-chat* agus *hanky-panky*. Is ionann *chit* agus *hanky* agus moirféim aon úsáide nach mbíonn aon bhrí aonair ag gabháil leis).

⁵ Ní theorannaíonn Makkai (1972) a chur síos ar dhéthéarmach do-athraithe d’ainmfhocail amháin. Ba cheart an téarma “cuid” a chur in áit “ainmfhocal” in achoimre Liu (2008) anseo.

Cé go luann Fernando agus Flavell (1981, lch 8) roinnt deacrachtaí a bhaineann le cur síos Makkai, go háirithe an neamhaird a dhéanann sé de na deacrachtaí a bhaineann le comhlogaíochtaí áirithe a shoiléiriú, dar le Moon (1998, lch 11), tá cur síos Makkai (1972) fós ar cheann de na staidéir is úsáidí agus is mionsonraithe ar struchtúir frásaí seasta agus ar nathanna an Bhéarla agus bíonn tionchar mór aige ar thaighde eile Angla-Mheiriceánach go fóill. Rangaíonn Fernando (1996) nathanna de réir struchtúir agus de réir airíonna séimeantacha an natha agus aithnítear (ibid. lch 32) trí chatagóir shéimeantacha, is iad sin, fiornathanna, nathanna leathlitríúla agus nathanna litríúla. Ina theannta sin, rangáítear nathanna in dhá ghrúpa de réir a struchtúr éagsúil, is iad sin, nathanna do-athraitheachta agus nathanna a mbíonn athraitheacht theoranta acu. Ar an mbonn céanna, scrúdaíonn Wood (1986) airíonna comhréireacha, léacsacha agus séimeantacha frásaeimí chun catagóir chúnng nathanna a aithint, agus go príomha chun fiornathanna a aithint.

Dá bharr sin, rangú leathan agus séimeantach is ea an príomhrangú sin. Dar le Burger (1989), má dhéantar nathanna a rangú de réir critéar séimeantach amháin, táthar ag glacadh leis go mbíonn cur amach agus réamheolas cuimsitheach séimeantach ag úsáideoirí cheana, is é sin, go bhfuil tuiscint mhaith ag an úsáideoir ar chineálacha rangaithe nathanna de réir a dtréithe séimeantacha roimh ré. De bhreis air sin, tá go leor staidéar curtha i gcrích ina ndéantar iarracht ar nathanna a shainmhíniú agus a idirdhealú trí chur síos séimeantach níos leithne a leagan amach. Liostaíonn Moon (1998) na tionscadail éagsúla sin agus tugann Grant agus Bauer (2004) achoimre chuimsitheach ar rangú nathanna séimeantacha de réir údar éagsúil.

Scrúdaítear an rangú léacsach anois, scéim rangaithe leathan atá fréamhaithe i dtraidisiún taighde na Rúise. Tá formhór an taighde a bhaineann leis an rangú léacsach ar fáil i Rúisis amháin agus dá bharr sin, is beag mionanailís a cuireadh i gcrích air go fóill. Ina ainneoin sin, tugann Weinreich (1963) forléargas ar fhrásaíocht sóivéide agus ar réimse na foclóireolaíochta. Déanann Klappenbach (1968 arna lua in Moon 1998, lch 12) cur síos ar rangú agus ar thaighde mhórscoláirí na frásaíochta Rúisise, e.g. Cinogradov, Amosova agus Tschernischova, trí dhírú ar an taighde a rinneadh ar an Rúisis, ar an mBéarla agus ar an nGearmáinis faoi seach. Faoi scáth an taighde sin, déantar cur síos ar an aonad frásaíochta nó ar an bhfrásaeim. Ní áirítear nathanna amháin faoi scáth an rangaithe léacsáigh, ach díritear ar chomhlogaíochtaí agus ar nathanna san anailís ar fhrásaeimí. Dar le Moon (1998, lch 12), “it could be argued that they are seeking to identify the *lexical* primes of a language, rather than the *semantic* primes” agus dá bharr sin, bíonn forluí ann idir an rangú léacsach agus an taighde sonracha a dhéantar ar chomhlogaíochtaí. Ní hamháin go n-áirítear comhlogaíochtaí teoranta sa taighde sin, ach

áirítear comhlogaíochtaí oscailte/saora de réir rangú agus idirdhealú Sinclair (1991). Léirítear scála samplach léacsach i bhFíor 5 thíos.

Comhcheangail shaora	Comhlogaíochtaí teoranta	Nathanna fáthchiallacha	Fíornathanna

Fíor 5: Contanam comhlogaíochtaí agus nathanna

Is é taighde Mel'čuk (1988 arna lua in Moon 1998) ar an teangeolaíocht theaglamach agus cur i bhfeidhm a chuid taighde ina shaothar *Explanatory Combinatorial Dictionaries* (ECD) sampla cuimsitheach den rangú léacsach. Ní hamháin go ndírítear ar ghnéithe séimeantacha na léicséimí ach tarraingítear aird ar naisc léacsacha agus naisc chomhréireacha na léicséimí céanna. Leagann Mel'čuk (1995) síos a rangú idir cinéalacha frásaí seasta (frásaeimí) agus cuirtear an t-idirdhealú sin i bhfeidhm i gcreatlach an ECD.

Tá laigí ag baint leis an scéim léacsach i dtaobh rangaithe nathanna toisc nach féidir a admháil gur frásaí atá go hiomlán dolúbtha i gcónaí iad nathanna agus nach féidir aon athrú a dhéanamh ar a struchtúir léacsacha. Admhaíonn Moon (1998, lch 120) gur gné thábhachtach teangeolaíochta í an dolúbthacht léacsach sa chur síos ar nathanna ach léirítear ina fíricí eimpíreacha go dtagann athrú léacsach ar chuid mhór nathanna mar a léiríodh i mír 2.2.5 roimhe seo. Dá bharr sin, is deacair rangú uilechuimsitheach a dhéanamh ar nathanna de réir a dtréithe léacsacha amháin. Dar le Fellbaum (2007b), ní thugtar go leor airde ar athruithe léacsacha nathanna i bhfoclóirí chun brí iomlánaíoch nathanna a léiriú don úsáideoir. Molann Moon (1998, lch 14) gur fearrde cur chuige léacsach agus comhréireach do thaighdeoirí atá ag obair le corpas i réimse na foclóireachta ná do thaighdeoirí a bhfuil anailís léacsagramadúil ar bun acu ar an léacsacan.

Scrúdaítear anois an rangú comhréireach nathanna, scéim rangaithe ina ndírítear ar chatagóirí éagsúla gramadaí a thagann chun cinn i nathanna. Rangaítear nath de réir a struchtúir chomhréirigh nó de réir a struchtúir fheidhmiúil trí chur chuige an struchtúrachais a leanúint (e.g. staidéar Makkai 1972), ach maíonn Moon (1998, lch 14) gur rangú tánaisteach é sin ar aonaid a bhíonn sainithe mar aonad neamh-chomhdhéanta cheana féin. Luadh i mír 2.2 roimhe seo go ndéanann Katz agus Postal (1963) iarracht nathanna a shainmhíniú faoi scáth na gramadaí bunathraithe agus de réir struchtúr inmheánach an natha, is é sin, go gcuirtear comhréir na frásaeime i lár na hanailíse ar fhrásaeimí.

Déantar idirdhealú idir nathanna léacsacha – focail pholamhorfacha (e.g. ainmfhocail, briathra agus míreanna ilfhoclacha eile) agus nathanna frásacha – grúpaí focal i gcur síos Katz agus Postal (1963). Déanann Liu (2008) idirdhealú idir an dá chineál mar seo a leanas: (i) an difear i

dtaobh struchtúir agus (ii) an difear sa chaoi a stóráiltear i gcóras teanga an chainteora iad. Dar le Liu (ibid.) stóráiltear nathanna léacsacha i léacsacan an duine ar nós gach focal eile. Ach, d'fhéadfadh go mbeadh dhá bhrí ag nathanna frásacha agus, dá bharr sin, stóráiltear iad ar bhealach éagsúil i gcóras teanga an chainteora. Baineann an chéad bhrí le brí litriúil eilimintí comhréireacha an natha, e.g. *tá a phort seinnte* = fonn a sheinm ar uirlis cheoil, agus baineann an bhrí nathach leis an gcaoi gur deacair brí an natha a dhéanamh amach as brí na n-eilimintí comhréireacha den nath, *tá a phort seinnte* = bás a fháil. Leagann Fraser (1970) amach scála grádaithe bunaithe ar na leibhéil éagsúla athruithe a thagann ar nathanna. Mar a luadh roimhe seo, maíonn Fraser (ibid.) gur cheart gach nath a mharcáil ar an scála de réir a leibhéil dolúbthachta nó cobhsaíochta. Tá tuilleadh plé agus mionanailís le fáil ag Newmeyer (1972 arna lua in Moon (1998, lch 15)) ar an nasc idir nathanna agus an ghramadach bhunathraithe agus ag Nunberg, Sag agus Wasow (1994) ar struchtúir chomhréireacha nathanna.

Cé go mbíonn eolas comhréire ina chuidiú d'fhoghlaimeoirí teanga, is minic a chuirtear foghlaimeoirí soir le liostaí fada patrún gramadaí. Is cur síos gramadaí é an rangú comhréireach ina ndéantar neamhaird de nathanna a mhíniú (Howarth 1998, lch 28) ach déantar nathanna a thaifeadadh de réir lipéid ghramadaí, e.g. ainm briathartha + alt + ainmfhocal: *ag baint na gcnoc*; réamhfhocal + ainmfhocal + cónasc + ainmfhocal: *idir dall agus dorchadas*. Ina theannta sin, maíonn Moon (1998) go mbíonn an rangú comhréireach lochtach toisc go mbunaítear ar iomas an duine agus ar shonraí neamhbharantúla é. Díritear ar an rangú foclóireachta anois agus déantar scrúdú sonrach ar nathanna na Gaeilge a rangáíodh i mórfhoclóirí an fichiú haois.

Díríonn Moon (1998) go sonrach ar an rangú foclóireachta i ngeall ar a cúlra mar fhoclóirí. Admhaíonn Moon (ibid.) gur tasc foclóireachta é bunachar frásaeimí a thógáil, cé nach iondúil a leantar cur chuige teoiriciúil chun nathanna a rangú i bhfoclóirí (Mulhall 2010). Dar le Moon (1998), ní rangáítear nathanna i bhfoclóirí de réir an traidisiúin Angla-Mheiriceánaigh. Cé go liostaítear frásaeimí, is annamh a dhéantar aon rangú orthu agus ní dhéantar aon idirdhealú idir comhfhocail, briathra frásacha agus frásaeimí eile (ibid. lch 17). Tagraíonn Hartmann agus James (1998) do na deacrachtaí eagrúcháin a thagann chun cinn maidir le frásaeimí a rangú i bhfoclóirí. Maíonn Mulhall (2010, lch 1360) gur fadhb reatha í fós an rangú nathanna i bhfoclóirí in ainneoin an dul chun cinn a rinneadh sa teicneolaíocht agus sna modhanna tiomsúcháin le fiche bliain anuas. Fadhb choitianta í sin sa rangú nathanna i bhfoclóirí dátheangacha na Gaeilge san fhichiú haois. Déantar neamhaird de chatagóirí séimeantacha nathanna agus ar leibhéil éagsúla bhrí neamh-chomhdhéanta an natha. Dá bhrí sin, rangáítear an nath faoin gceannfhocal san fhoclóir de réir phríomhfocal an natha.

port¹, *m.* (*gs. & npl. poirt, gpl. ~*). 1. Tune. ~ **a bhualadh**,
a sheinm, to play a tune... **Tá a phort seinnte**, it is all up
with him. (Ó Dónaill 1977d, s.v. *port*.)

Tugtar brí an natha i mBéarla ach ní thugtar aon chomhthéacs ná ní rangáítear iad le nathanna eile trí thagairt a dhéanamh dóibh i gceannfhocail eile chomhchosúla san fhoclóir. Déantar mífhaisnéis ar an scála nádúrthachta agus tréithe léacsacha nathanna nuair a rangáítear nathanna i bhfoclóirí toisc nach n-áirítear cineálacha séimeantacha nathanna, leaganacha malartacha ná foirmeacha canónta nathanna faoin gceannfhocal cuí san fhoclóir. Dar le Atkins agus Rundell (2008), ba cheart rún daingean a leagan síos i dtreoir stíle an fhoclóra maidir leis an gcaoi a láimhseáiltear agus a rangáítear nathanna ann. Mar a léiríodh thuas, agus i mórfhoclóirí eile Gaeilge agus Béarla an fichiú haois (e.g. *English-Irish Dictionary* (de Bhaldraithe 1959); *Foclóir Béarla agus Gaedhilge* (Mac Cionnaith 1935); *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a)) agus sna mórshaothair chanúineolaíochta (e.g. *Liosta focal as Idir Shúgradh agus Dáiríre* (Ó Murchú 1982); *Gaeilge Chois Fhairrge: an deilbhíocht* (de Bhaldraithe 1953); *Cnósach focal ó Bhaile Bhúirne i gCunndae Chorcaí* (Ó Cuív 1947); etc.) soláthraítear eolas faoin iontráil ar leibhéal an fhocail amháin agus ní bhíonn ach ról tánaisteach ag nathanna sna foclóirí úd. Leanadh an modh oibre agus an leagan amach céanna i mórfhoclóirí uile na Gaeilge le linn an fichiú haois go dtí gur tiomsaíodh *New English-Irish Dictionary* (NEID) (<http://www.focloir.ie/>). Tugtar léargas ar rangú nathanna in NEID anois agus pléitear nathanna faoi fhoclóireacht agus faoi chanúineolaíocht na Gaeilge san fhichiú haois ar ball i mír 2.5.

Mórfhoclóir nua-aimseartha is ea NEID ina rangáítear nathanna Gaeilge faoi phríomhfocal séimeantach an natha agus bunaithe ar nathanna Béarla ar a ndearnadh aistriúchán ó chreat iontrála Béarla (Focloir.ie 2012c). Faightear na hiontrálacha Béarla i mbunachar sonraí Dante (<http://www.webdante.com/>), bunachar léacsach ina ndéantar mionchur síos ar stór focal an Bhéarla agus a cruthaíodh ar mhaithe le NEID a thiomsú. Rangáítear nathanna Béarla faoi phríomhfocal an natha agus de réir bhrí shéimeantach an phríomhfocail. Rangáítear nathanna faoin nod “PHRASES” agus tugtar samplaí as an gcorpas d’úsáid an natha atá faoi chaibidil. Déantar aistriúchán ar na hiontrálacha Béarla le haghaidh iontrálacha NEID sa dara céim de phróiseas tiomsaithe agus scríofa na n-iontrálacha don fhoclóir (Focloir.ie 2012b). Cé go mbíonn na samplaí corpais úsáideach, is ag brath go mór ar bhrí shéimeantach phríomhfocail an natha a bhíonn an t-úsáideoir. Ina theannta sin, is liosta teoranta é liosta na nathanna in NEID toisc gur coibhéisí agus aistriúchán ar nathanna Béarla amháin atá ann. Díritear anois ar an rangú deiridh, is é sin an rangú feidhmiúil ar nathanna.

Aithnítear (Grant agus Baeur 2004; Moon 1998 agus Cowie, Mackin, agus McCaig 1983) an rangú feidhmiúil mar scéim rangaithe chun nathanna a rangú de réir a bhfeidhmeanna nó de réir an chaoi a n-úsáidtear nathanna i ndioscúrsa. Maíonn Grant (2003, lch 30) gurb é Strässler (1982) an chéad taighdeoir a rinne staidéar ar ghné fheidhmiúil nathanna trí nathanna a scrúdú i gcaidrimh idirphearsanta. Dar le Strässler (1982, lch 116), “...when using an idiom the speaker conveys more information than its semantic content. He either establishes a social hierarchy or he tests the hearer’s opinion in this matter.” Baineann Strässler (ibid.) úsáid as an difríocht idir comhthéacsanna éagsúla ina mbaintear úsáid as an dá fhrása (a) *she died* agus (b) *she snuffed it* (ibid. lgh 119–120) chun an pointe seo a léiriú. Tugann Moon (1998, lgh 215–243) caibidil amháin dá leabhar *Fixed expressions and idioms in English, a corpus-based approach* don scrúdú ar fheidhmeanna dioscúrsa frásaí seasta agus nathanna. Rangaítear iad de réir catagóirí éagsúla feidhmiúla. Maíonn Grant (2003) go léiríonn an taighde ar fheidhmeanna nathanna go dtagann athrú ar fheidhmeanna nathanna de réir an tseanrá. Luann Moon (1998, lch 17) an tábhacht a bhaineann leis an rangú feidhmiúil sa chaoi a leagtar síos cur chuige níos leithne agus níos iomláine i dtaobh nathanna a rangú, go háirithe mar ghné dioscúrsa.

Dírítear ar mhórbhunachair frásaíochta anois agus léirítear an chaoi a ndéantar nathanna a rangú trí na modhanna atá luaite sa mhír seo a áireamh i móruirlis nua-aimseartha dhigiteach. Leagtar síos anois struchtúr na mbunachar éagsúil agus an chaoi a rangaítear frásaeimí iontu.

2.4.2 Mórbhunachair frásaíochta

Ní cur chuige nua é bunachar frásaeimí a thógáil chun anailís teangeolaíochta a dhéanamh ar nathanna ná nathanna a chur ar fáil le cuardach. Maíonn Moon (1998 lch 44) go dtógtar bunachar frásaeimí ar mhaithe le cuspóirí an tionscadail a bhíonn idir lámha ag an taighdeoir nó ag foireann taighde, e.g. bailiúchan frásaeimí Rúisise (Telija agus Doroshenko 1992 arna lua in Moon 1998) agus bailiúchán nathanna Seicise (Čermák 1994 arna lua in Moon 1998). Ina theannta sin, is iomaí cur síos agus bunachar atá ar fáil ina ndírítear ar aonaid ilfhoclacha, agus nathanna faoina scáth, i réimse na ríomhtheangeolaíochta. Ní dhírítear go mion ar na bunachair sin anseo i ngeall ar an scóip leathan a thugtar don téarma ‘aonaid ilfhoclacha’ sna tionscadail sin. Pléitear trí mhórbhunachair frásaíochta sa mhír seo – (i) *Kollokationen im Wörterbuch* (<http://kollokationen.bbaw.de/>), bunachar ina ndírítear ar nathanna faoi scáth chomhlogaíochtaí na Gearmáinise, (ii) *OldPhras* (<http://www.oldphras.net/web/>) bunachar ina ndírítear ar nathanna mar chineál frásaeime i réimse na frásaíochta stairiúla agus (iii) *DuELME* (<http://duelme.inl.nl/>), bunachar ina gcuirtear aonaid ilfhoclacha na hOllainnise ar fáil trí chur chuige chorpais a leanúint. Roghnaíodh na trí bhunachar sin i ngeall ar an gcur chuige

ceannródaíoch agus nua aimseartha a leantar i leith nathanna a rangú agus a thaifeadadh i mbunachair dhigiteacha. Tá cur síos cuimsitheach ag Ó Macháin (2015) ar fhorbairt réimse na ndaonnachtaí digiteacha i nGaeilge mar aon leis na háiseanna atá ar fáil sa réimse go dtí seo. Ina ainneoin sin, bhí ar an taighdeoir díriú ar mhórbhunachair frásaeimí agus ar mhórbhunachair aonad ilfhoclach i dteangacha eile i ngeall ar an easpa bunachar nathanna atá ar fáil ina ndírítear ar nathanna na Gaeilge. Leagtar síos príomhairíonna na dtrí bhunachar a luadh roimhe seo anois. Léirítear na deacrachtaí a bhaineann le frásaeimí a rangú i mbunachair frásaíochta agus an chaoi a dtéitear i ngleic leis na deacrachtaí sin. Ina dhiaidh sin, díreann ar *Léacsclann*, córas gréasánbhunaithe a forbraíodh in Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath, chun bailiúcháin sonraí ordlathacha struchtúracha a stóráil agus a chur in eagar, e.g. bailiúchán nathanna sa tráchtas seo.

Mórbhunachair comhlogaíochtaí is ea *Kollokationen im Wörterbuch* ina ndéantar anailís teangeolaíochta ar fhrásaeimí na Gearmáinise (*Kollokationen im Wörterbuch* 2012). Áirítear nathanna mar chineál comhlogaíochta a mbíonn struchtúr casta acu agus ar féidir brí an natha a mhíniú le focal nó dhó, e.g. is féidir an nath *thit an t-anam as* a mhíniú leis an bhfocal ‘bás’ agus is féidir an nath *ag baint na gcnoc* a mhíniú leis an dá fhocal ‘cúram dodhéanta’. Déantar anailís teangeolaíochta ar 817 nath, is é sin, ar briathra éadroma Gearmáinise iad (briathra nach bhfuil brí láidir shéimeantach acu, ach a nascann le hainmfhocail, aidiachtaí agus réamhfhocail mar dhul cainte, e.g. briathra ar nós: déan, cuir, tabhair, etc., sa Ghaeilge) agus rangaítear i mórbhunachar nathanna iad. Ar an gcuma chéanna, maíonn Ó Baoill agus Ó Domhnalláin (1975) gur “iomaí úsáid” a bhaintear as réamhfhocail shimplí in éineacht le briathar i gcomhréir na Gaeilge freisin.

...bíonn brí nó ciall ar leith leis an aonad seo den bhriathar agus den réamhfhocal. Cuirtear an bhrí seo in iúl go minic i dteangacha eile le briathra anois. Sa Ghaeilge cuirtear briathra agus réamhfhocail le chéile mar shaghas aonaid a mbíonn ciall faoi leith leis. (ibid. lch 7)

Aithníonn Wagner (1959) an ghné chéanna den teanga ina staidéar ar bhriathra na Gaeilge ina shaothar *Das Verbum in den Sprachen der Britischen Inseln*. Dá bharr sin, bíonn tionchar mór ag an réamhfhocal ar bhrí shéimeantach na n-aonad teanga agus ar bhrí shéimeantach nathanna. Bíonn an bhrí ag brath ar an bhfrása iomlán agus ní ar chodanna den fhrása amháin (ibid. lch 44).

für unsere finite deutschen Verben „lieben, hassen, sich freuen, sich wundern, sich fürchten, hungern, frieren“ und viele andere gibt es im Irischen keine finite Verben

sondern nom.-verb. Ausdrücke, die mit dem Verbum subst. oder der Copula umschrieben werden.⁶(ibid. Ich 33)

Cé go n-adhmhaíonn Bayda (2012) gur beag staidéar a cuireadh i gcrích ar an ngné sin den Ghaeilge ó bhunobair Wagner (1959) agus Uí Bhaoill agus Uí Dhomhnalláin (1975), is gné thábhachtach í a thagann chun cinn san anailís agus sa rangú a dhéantar ar nathanna.

Is bunachar frásaíochta é *Kollokationen im Wörterbuch* trína ndéantar cumasc de ghnéithe an fhoclóra, graiméar nathanna agus corpas (Fellbaum et al. 2006). Leagtar síos dhá phríomhaidhm lárnacha maidir leis an modheolaíocht, is é sin: (i) bunachar leictreonach faisnéise a thógáil trí anótálacha struchtúracha agus (ii) fochorpas comhfhreagrach samplaí a chur ar fáil, i.e. corpais shamplacha le haghaidh gach iontrála (ibid.) Rinneadh an anailís ar fad de láimh agus bunaithe ar shonraí ó *DWDS Corpus* (<http://www.dwds.de/>).

Rangaítear na nathanna de réir a bhfoirmeacha canónta agus áirítear a leaganacha malartacha, parafrása an natha, faisnéis úsáide agus faisnéis teangeolaíochta sa scéim rangaithe. Rangaítear nathanna de réir a mbríonna séimeantacha agus déantar anailís ar a ghnéithe teangeolaíochta. Is bunachar aonteangach é agus ní bhaintear úsáid as aon chóras crostagartha. Is áis í a fhreastalaíonn ar fhoghlaimeoirí agus ar ghnáthúsáideoirí na teanga araon. De bhreis air sin, tugtar léargas ar struchtúir shonracha teangeolaíochta nathanna do theangeolaithe atá ag iarraidh grinnscrúdú a dhéanamh ar ghnéithe teangeolaíochta (Fellbaum et al. 2006). Is mórbhunachar digiteach é *Kollokationen im Wörterbuch* ina ndírítear ar nathanna mar fhrásaeim agus ina ndéantar cur síos léacsach in áit cur síos séimeantach trí dhíriú ar fhíornathanna amháin. Ina theannta sin, tá sé teoranta do bhriathra éadroma na Gearmáinise amháin. Léiriú is ea é sin ar na deacrachtaí a bhaineann le nathanna a scrúdú agus a rangú i mbunachar i ngeall ar na dúshláin a bhíonn ag teangeolaithe srianta dochta a leagan síos chun idirdhealú a dhéanamh idir nathanna agus cineálacha frásaeimí eile.

Dírítear anois ar mhórbhunachar eile ina ndéantar anailís ar nathanna agus ar sheanfhocail i dteannta a chéile, ach trí úsáid a bhaint as corpais stairiúla, is é sin, bunachar *OLdPhras* (<http://www.oldphras.net/>). Aithnítear an tábhacht a bhaineann le hanailís a dhéanamh ar na hathruithe a thagann ar theangacha le himeacht ama. Ina theannta sin, baintear úsáid as

⁶ Maidir lenár mbriathra finideacha sa Ghearmáinis „lieben, hassen, sich freuen, sich wundern, sich fürchten, hungern, frieren“ agus cuid mhaith eile ina measc, níl a leithéid de bhriathra finideacha sa Ghaeilge, ach baintear úsáid as frásaí briathartha ainmfhoclach ar a ndéantar cur síos leis an mbriathar substainteach nó leis an gcopail. Mar shampla: Tá sé *ina* shuí, tá fearg *air*.

corpas stairiúil sa tionscadal seo agus tugtar léargas in *OldPhras* ar an gcaoi ar féidir nathanna as corpus stairiúil a thaifeadadh, a láimhseáil agus a mhíniú i mbunachar.

Is mórbhunachar nua-aimseartha é *OldPhras* ina ndírítear ar fhrásaeimí stairiúla trí chur chuige corpais a leanúint. Arís, is bunachar aonteangach é ina ndéantar mionchur síos cuimsitheach ar fhrásaeimí Gearmáinise, idir nathanna agus seanfhocail araon. Is é is príomhaidhm don tionscadal bunachar digiteach frásaíochta a dhearadh inar féidir sonraí a thaifeadadh agus a phróiseáil chun foirmeacha éagsúla frásaeimí a léiriú. Tugtar léargas ar na srianta a chuirtear ar nathanna i bhfoclóirí clóite agus an chaoi nach féidir dul i ngleic le gnéithe éagsúla den fhrásaíocht iontu.

Gedruckte Wörterbücher und Lexika wie auch digitale Werke, solange sie lediglich Digitalisate ihrer gedruckten Vorgänger sind, können den heterogenen Erscheinungsformen der Phraseologie nicht gerecht werden (OldPhras 2015).⁷

Ligtear don úsáideoir mórliosta frásaeimí a chuardach in *OldPhras*. Liostaítear na frásaeimí in ord aibítre agus is féidir frásaeim ar bith a roghnú ach chliceáil uirthi. Liostaítear bunfhoirm na frásaeime ag barr an leathanaigh agus liostaítear na frásaeimí gaolmhara faoin mbunfhoirm mar aon le hathruithe foirmiúla na frásaeime i bhfoclóirí clóite. Is iondúil gur leaganacha malartacha na frásaeime céanna iad sin. Ina theannta sin, tugtar léargas ar na hathruithe a thagann ar an bhfrásaeim, i.e. an féidir an fhrásaeim a úsáid san fhaí chéasta nó an fhrásaeim ghníomhach í, an úsáidtear an fhrásaeim san fhoirm dhearfach nó san fhoirm dhiúltach amháin, etc. Mínítear an fhrásaeim agus soláthraítear liosta na bhfoinsí ina bhfaightear an fhrásaeim mar aon leis an dáta cuí foilsithe. De bheis air sin, luaitear an cineál téacs ina bhfaightear an fhrásaeim agus déantar idirdhealú idir comhthéacsanna úsáide na frásaeime, e.g. úsáid ó bhéal agus úsáid i scríbhinn. Ar deireadh, léirítear an fhaisnéis ar fad ar ghraif éagsúla bunaithe ar bhliain úsáidte an natha chun athrú diacronach na frásaeime a léiriú.

Bunachair frásaeime ina dtugtar tús áite do nathanna agus ina gcuirtear nathanna i lár na hanailíse is ea an dá bhunachar a pléadh roimhe seo. Tá líon mór bunachar ar fáil ina ndírítear, go ginearálta, ar aonaid ilfhoclacha faoi scáth réimse na ríomhtheangeolaíochta. Áirítear nathanna mar aonaid ilfhoclacha sna staidéir sin ach ní dhéantar idirdhealú idir cineálacha aonad ilfhoclach den chuid is mó. Tugtar léargas anois ar chruthú bunachair faoi scáth chreatlach na ríomhtheangeolaíochta. Déantar sin trí anailís a dhéanamh ar an mbunachar *DuELME* de réir chur síos Grégoire (2010).

⁷ Ní féidir le foclóirí clóite ná ciclipéidí dul i ngleic le gach gné den fhrásaíocht mura gcuirfear ach cóip dhigiteach amháin den fhoclóir clóite ar fáil i mbunachar.

Léacsacan leictreonach d'aonaid ilfhoclacha is ea *DuELME* ina ndéantar taifeadadh agus ina dtugtar faisnéis léacsach ar bhreis agus 5,000 aonad ilfhoclach. Déantar aonaid ilfhoclacha a roghnú de réir an chur síos seo a leanas: is ionann frása ilfhoclach agus comhcheangal focal a bhfuil airíonna teangeolaíochta aige nach féidir a réamh-mheas ó na comhpháirteanna aonair ná ón ngnáthbhealach a nasctar le chéile iad (ibid. lch 29). Tarraingítear aird ar airíonna léacsacha, moirfeolaíochta, comhréireacha agus séimeantacha mar shamplaí lárnacha d'airíonna teangeolaíochta na n-aonad sin.

Léirítear na hairíonna lárnacha sin sa chaoi a ndéantar cur síos ar na frásaí ilfhoclacha in *DuELME*. I dteannta leis an mbunfhaisnéis léacsach a ghabhann le gach frása ilfhoclach, áirítear mionfhaisnéis shéimeantach agus chomhréireach faoin bhfrása ilfhoclach, e.g. athruithe comhréireacha áirithe an fhrása. Ní dhearnadh cur síos ach ar phríomhairíonna na bhfrásaí ilfhoclacha a ndearnadh taifeadadh orthu de dheasca teoireannacha acmhainní (ibid. lch 31). De bhreis air sin, beartaíodh gan na frásaí a rangú i bhfochatagóirí de réir chur síos Sag et al. (2001), e.g. frásaí ilfhoclacha seasta, frásaí leathsheasta agus frásaí solúbtha, mar measadh nach ndéanfaí breis soiléirithe sa chur síos ar na frásaí ilfhoclacha a bailíodh.

Revising the use of subclasses, we came to the conclusion that applying such a classification would complicate the representation and not enrich it. (Grégoire 2010, lch 31)

Feictear ón gcur síos thuas, go dtugtar tús áite d'airíonna áirithe sna bunachair éagsúla de réir thosaíochtaí an tionscadail a bhíonn idir lámha. Leantar an modh oibre céanna sa tionscadal seo. D'fhonn bunachar nathanna inar féidir nathanna agus sainairíonna a rangú, caithfear úsáid a bhaint as ardán digiteach ina mbeifear in ann an fhaisnéis teangeolaíochta agus phraiticiúil a láimhseáil agus a bhainistiú. Pléitear anois an t-ardán foclóireachta agus téarmaíochta *Léacslann* inar féidir freastal ar na riachtanais sin agus pléitear a thairbhe don tráchtas seo.

2.4.3 Léacslann: ardán foclóireachta agus téarmaíochta

Dírítear anseo thíos ar *Léacslann*, córas ríomhaireachta gréasánbhunaithe chun bailiúcháin sonraí ordlathacha struchtúracha a stóráil agus a chur in eagar. Roghnaíodh úsáid a bhaint as *Léacslann* chun bunachar a chruthú thar ardáin eile, e.g. BaseX (<http://basex.org/>) as a mbaintear úsáid chun bunachar *OldPhras* a chruthú, i ngeall ar oiriúnacht *Léacslann* do mhórbhailiúcháin éagsúla i nGaeilge a láimhseáil agus i ngeall ar sholúbthacht an ardáin i leith struchtúr agus faisnéis éagsúil a chur in eagar. Faoi láthair, baintear úsáid as *Léacslann* chun na sonraí a bhaineann leis an mBunachar Náisiúnta Téarmaíochta don Ghaeilge

(<http://www.tearma.ie>) mar aon le bailiúcháin sonraí téarmaíochta agus foclóireachta eile a stóráil, a bhainistiú, agus a chur in eagar.

Léacslann is a web-based tool for editing collections of structured hierarchical data. You can use Léacslann to build a dictionary, a terminology database, an encyclopaedia or indeed any collection of entries that have an arbitrary but strict internal structure. (Měchura 2012b)

Faoi scáth *Léacslann*, cuimsítear an bunachar ina dtaifeadtar na sonraí agus an feidhmchlár gréasáin trínar féidir na sonraí a chuardach agus eagarthóireacht a dhéanamh orthu. Is féidir le *Léacslann* stoic éagsúla, a bhfuil scéimrí éagsúla sonraí leagtha síos dóibh, a láimhseáil. De bhreis air sin, is féidir na háiseanna ginearálta cuardaigh, brabhsála agus eagarthóireachta, atá ar fáil in *Léacslann*, a úsáid le bainistiú a dhéanamh ar stoc ar bith atá stóráilte in *Léacslann*. D'fhonn stoc nua a chruthú in *Léacslann*, níl le déanamh ach an scéimre sonraí a bheidh i gceist leis an stoc nua sin, a shainiú don chóras. D'fhonn stoc nathanna a chur le *Léacslann*, más ea, níl le déanamh ach scéimre atá oiriúnach do stoc nathanna a shainiú don chóras. Dá bharr sin, feictear go bhfuil Léacslann ar an ardán is fearr chun bunachar nathanna Gaeilge a chruthú agus a chur in eagar. Tugtar mionléargas ar fheidhmeanna cuardaigh agus rangaithe *Léacslann* ar ball i gCaibidil 3 sa mhodheolaíocht.

2.4.4 Achoimre

Tugadh léargas i mír 2.4 ar chúig scéim rangaithe, is é sin, rangú séimeantach, rangú léacsach, rangú comhréireach, rangú foclóireachta agus rangú feidhmiúil. Léiríodh na deacrachtaí a bhaineann le frásaeimí a rangú i mórbhunachair frásaíochta agus na dúshláin a chuireann bríonna séimeantacha go háirithe roimh nathanna a rangú sna mórbhunachair chéanna. Léiríodh na buntáistí a bhaineann le bunachair dhigiteacha frásaeimí a thógáil ach tugadh léargas ar dheacrachtaí eile a thagann chun tosaigh sna huirlisí nua-aimseartha freisin.

Electronic lexical resources have overcome the limitations of paper dictionaries; at the same time, the freedom of the electronic media requires us to come up with new ways to exploit it intelligently so that the full richness of the data can be represented in an accessible and flexible way. (Fellbaum et al. 2006)

Ar deireadh rinneadh cur síos ar *Léacslann* agus léiríodh an chaoi ar féidir le *Léacslann* bailiúchán nathanna a thaifeadadh de réir shainriachtanais an taighdeora agus an tionscadail taighde. Díritear anois ar nathanna na Gaeilge agus tugtar léargas ar an taighde a cuireadh i gcrích ar nathanna Gaeilge faoi scáth na foclóireachta agus na canúineolaíochta le linn an

fichiú haois. Ina theannta sin, léirítear ról Pheadair Uí Laoghaire i leith an taighde chéanna agus an taighde a cuireadh i gcrích ar chanúint Mhúscraí go sonrach.

2.5 *Nathanna na Gaeilge*

In ainneoin gur cuireadh dlús le staidéar idirnáisiúnta ar nathanna i sainréimse na frásaíochta le roinnt blianta anuas, is beag anailís a rinneadh ar nathanna na Gaeilge sa réimse céanna. Is é saothar Uí Chorráin (1989) an t-aon mhóranailís acadúil a rinneadh ar nathanna na Gaeilge i saothar aon údair amháin. Tá athrú mór tar éis teacht ar an taighde ar nathanna ón uair a foilsíodh saothar Uí Chorráin (1989), go háirithe san úsáid a bhaintear as corpais san anailís teangeolaíochta.

Tugtar forléargas anseo ar na réimsí i léann na Gaeilge san fhichiú haois a raibh staidéar ar nathanna faoi thrácht iontu, taighde canúineolaíochta agus foclóireachta go príomha. Ar an gcéad dul síos, tugtar léargas ar fhoclóireacht na Gaeilge san fhichiú haois agus ar an ról a bhí ag an taighde sin maidir le nathanna a fhoilsiú. Ina dhiaidh sin, díritear go sonrach ar an taighde a rinneadh ar bhailiú nathanna na Gaeilge. Ar deireadh, scrúdaítear saothar Pheadair Uí Laoghaire agus an taighde canúineolaíochta ar chanúint Mhúscraí ó thús an fichiú haois.

2.5.1 An fhoclóireacht agus nathanna na Gaeilge

Cé go bhfuil sé os cionn míle bliain ó tosaíodh ar fhoclóirí Gaeilge a dhéanamh, tá réimsí móra den fhoclóireacht nár saothraíodh ar chor ar bith fós. (de Bhaldraithe 1980)

Mionghné amháin den fhoclóireacht is ea an staidéar ar nathanna. Ní féidir le foclóir ginearálta aon imleabhair amháin, an t-aon chineál atá ann i nGaeilge agus iad sin féin dátheangach go hiondúil, nathanna uile na teanga a léiriú. Dá thoradh sin, bíonn focail agus nathanna a bhaineann le gnáthchúrsaí an tsaoil le cloisteáil sa chaint nach bhfuil luaite sna foclóirí. Is faoi bhrat staidéar na gcanúintí áirithe ab fhearr a léiríodh réimse agus saibhreas na nathanna Gaeilge go nuige seo. Tugtar forléargas anseo ar thraidisiún na foclóireachta Gaeilge agus ar na fréamhacha a leagadh síos le haghaidh anailíse ar nathanna na Gaeilge le linn an fichiú haois. Tá cur síos cuimsitheach ar thraidisiún na foclóireachta Gaeilge ar fáil i saothar Mhic Amhlaigh (2008) agus tá cuntas cróineolaíoch ar stad foclóireachta na Gaeilge go dtí tús an fichiú haois ar fáil i saothar Mhic an tSionnaigh (2014).

Is é a bhí sna foclóirí tosaigh, “tiomsú le chéile de ghluaiseanna a bhí ann cheana féin, agus a bhain le seantéacsanna dlí, scéalta rúraíochta, beathaí naomh, agus a leithéidí” (de Bhaldraithe

1980). Scoláirí aonair a léirigh spéis sa luathobair thiomsaithe ón uair a cuireadh an chéad fhoclóir Gaeilge, *Foclóir na Sanasan Nua* (Ó Cléirigh 1643), i gcló. Tiomsaíodh na foclóirí go léir le cuspoirí éagsúla a chur i gcrích, ach bhí caomhnú agus cur chun cinn na Gaeilge ar an sprioc ba lárnaí acu ar fad (Mac Amhlaigh 2008).

Ó shin i leith, níor tiomsaíodh ach foclóirí dátheangacha a bhíonn dírithe go príomha ar an bhfoghlaim agus ar an bhfeabhsaitheoir teanga. Dar le de Bhaldraithe (1987), ba é Risteard Pluincéad an chéad duine a rinne iarracht ar fhoclóir dátheangach a chur ar fáil lena shaothar *Vocabularium Latinum et Hibernum* (1662 arna lua in Mac Amhlaigh 2008). Ba é foclóir Lhuyd, *Foclóir Gaoidheilge Shagsonach* (Lhuyd 1707b), an chéad mhórfhoclóir eile a tiomsaíodh agus a foilsíodh mar chuid dá mhórshaothar *Archaeologia Britannica* (Lhuyd 1707a). Baineadh úsáid as buntaighde Richard Plunkett, ar a dtugtar ‘athair na foclóireachta Nua-Ghaeilge’ le haghaidh an fhoclóra sin (Ua Súilleabháin 2005, lch 66) agus dar le Mac Amhlaigh (2008), bhí Lhuyd ar dhuine de na daoine ba thúisce a thug faoi staidéar a dhéanamh ar chanúintí na Gaeilge. Pléitear suíomh nathanna sa chanúineolaíocht ar ball i mír 2.5.2.

Tiomsaíodh agus foilsíodh roinnt foclóirí dátheangacha le linn an ochtú agus an naoú haois déag ina ndírítear go príomha ar lucht foghlamtha na teanga – ina measc siúd áirítear: *The English-Irish Dictionary: Foclóir Béarla-Gaoidheilge* (Ó Beaglaoich agus Mac Cruitín 1732); *Foclóir Gaedhilbhéarlach* (Ó Neachtain 1739 arna lua in Mac Amhlaigh 2007); *Foclóir Gaoidhilge Sax-Bhéarla* (Ó Briain 1768); *An English-Irish dictionary: intended for the use of schools* (Connellan 1814); *Sanas Gaoidhilge-Sagsbhearla: an Irish-English dictionary intended for the use of students of the Irish language* (O'Reilly 1817); *Foclóir Gaoidhilge Sacs-Bhéarla* (Coneys 1849) agus *English-Irish Dictionary* (Foley 1855). Tiomsaíodh na foclóirí sin ar mhaithe le gnáthfhocail Bhéarla a chur ar fáil mar aon lena gcomhleaganacha Gaeilge dóibh siúd a bhí ag foghlaim na teanga go háirithe. Dar le Ó Háinle (1994), bhí na foclóirí uile sin lochtach go maith i leith cur chuige mar níor leanadh cur chuige eolaíochta ná foclóireachta toisc nach raibh a leithéid forbartha ag an am.

Tugtar léargas anseo thíos ar fhoclóireacht na Nua-Ghaeilge san fhichiú haois. Chuir bunú an irisleabhair dhátheangaigh, *Irisleabhar na Gaedhilge*, in 1882, bonn faoi ré nua i litríocht na Gaeilge agus in athbheochan na teanga. D’aithin scoláirí aonair, e.g. Dubhghlas de hÍde, go raibh ábhar saibhir liteartha ag muintir na Gaeltachta nár scríobhadh síos riamh agus dá thoradh sin, cuireadh tús leis an ábhar sin a bhailiú agus a fhoilsiú. Bhí an obair sin ag luí le haidhmeanna Chonradh na Gaeilge a bunaíodh in 1893 chun litríocht nua-aimseartha a chur ar fáil ina mbeadh saincheisteanna reatha á bplé agus chun an Ghaeilge a chur á labhairt arís ó cheann ceann den tír (Caerwyn Williams agus Ní Mhuiríosa 1979, lch 346). Déantar cur síos

anseo ar an taighde leanúnach a bhí ar bun ar nathanna faoi scáth na foclóireachta ó thús thréimhse na hAthbheochana. Cé nár díriodh go sonrach ar nathanna a bhailiú sna foclóirí sin, áiríodh nathanna sna foclóirí ar fad mar sin féin.

Foilsíodh trí mhórfhoclóir ag tús an fichiú haois, foclóir Béarla-Gaeilge, *English–Irish Dictionary and Phrase Book* (Fournier d’Albe 1903) agus dhá eagrán de mhórfhoclóir Béarla-Gaeilge, *Lane’s English-Irish Dictionary* (Lane 1904) agus *Larger English-Irish Dictionary* (Lane 1917) inar leanadh modh tiomsaithe ar leith i réimse na foclóireachta. Is é sin, an t-ábhar sa dara teanga a thiomsú ar dtús, agus ansin féachaint le ceannfhocail a aimsiú sa chéad teanga agus “focail chomhchiallacha Gaeilge a thabhairt don Bhéarlóir ar a ghnáthstór focal féin” (de Bhaldraithe 1980). Dar le Ó Háinle (1994) go ndeachaigh Lane ar strae ón gcuspóir sin toisc gurbh éigean dó cuid mhór de ghnáthfhoclóir an Bhéarla a fhágáil ar lár mar nach raibh téarmaíocht na Gaeilge forbartha go leor i réimsí áirithe.

But the growth of our language having been checked centuries ago, it is deficient in the terminology of science, pure and applied, in the new terms and conceptions in the world of literature, art and industry, as well as in the precise expressions evolved in other idioms owing to the constantly increasing importance assumed by sociological and political problems” (Lane 1904, Réamhrá, vii).

Bhí beirt fhoclóirí, Pádraig Ó Duinnín agus Tomás de Bhaldraithe, a thuill meas ar leith i réimse na foclóireachta Gaeilge san fhichiú haois. Foilsíodh príomheagrán fhoclóir an Duinnínigh in 1927 (Foclóir Gaedhilge agus Béarla), inar sholáthair Peadar Ó Laoghaire ábhar ina leith (ibid. Réamhrá, xi), agus tuilleadh meas forleathan dó tar éis a fhoilsithe (Mac Amhlaigh 2008). Maíonn Uí Bheirn (2005, lch 107) go bhfuil stór mór focal le fáil i bhfoclóir an Duinnínigh ach ní thabharfar aitheantas ceart don saibhreas teanga sin go dtí go ndéanfar digitiú air agus go dtí go n-áireofar é i gcorpas na teanga den tréimhse 1600–2000. Dar le Ó Háinle (1994), bhí stádas nua bronnta ar an nGaeilge tar éis bhunú an Stáit agus cuireadh bonn úr faoi shaothrú na Gaeilge. Ní hamháin gur áiríodh cuid mhór frásaí, nathanna agus scéilíní in iontrálacha an fhoclóra chun bríonna na gceannfhocal a léiriú, ach aithníodh an gá a bhí ann gnéithe breise den teanga a bhailiú sula mbeadh a leithéid caillte.

Though the scope and size of the book... precluded exhaustiveness, an effort has been made to net the chief living elements of the language while there was still time. (Dinneen 1927a, Réamhrá, vii)

Dar le de Bhaldraithe (1983), chuaigh an Duinníneach rófhada lenar tharraing sé isteach sna hiontrálacha ach is san ábhar breise sin a fhaightear nathanna na teanga agus samplaí úsáide dóibh ón bhfilíocht, ón bprós agus ón seanchas. Dar le Mac Lochlainn (2005) gurb é an méid “eolais a sholáthair an Duinníneach thar mar a bhí riachtanach chun an ceannfhocal a shainmhíniú” bua an fhoclóra agus tugtar léargas san eolas breise sin ar nathanna na Gaeilge.

Ina ainneoin sin, maíonn de Bhaldraithe (1983) gur fhan go leor de ghnáthstór focal na nGaeltachtaí gan a lua san fhoclóir agus gur tháinig go leor den stór focal sin chun solais ó shin, i.e. stór focal a d’eascair as taighde scoláirí aonair agus bailitheoirí béaloidis ar a ndéantar cur síos i mír 2.5.2. Cé gur áiríodh cuid mhaith faisnéise breise i bhfoclóir an Duinnínigh, dar le de Bhaldraithe “gur thug sé an iomarca aird ar an nGaeilge ársa... agus nár thug sé a dhóthain airde ar an gcaint bheo” (ibid. lch 20).

Tar éis fhoilsiú an dara heagrán d’fhoclóir an Duinnínigh, ba é foclóir Mhic Chionnaith (1935) agus foclóir de Bhaldraithe (1959) an t-aon dá mhórfhoclóir eile Béarla-Gaeilge a foilsíodh le linn an fichiú haois. Dar le de Bhaldraithe (1983) gur fearrde é foclóir Mhic Chionnaith le haghaidh léargais ar shaol na Gaeltachta ná foclóir de Bhaldraithe (1959) féin a raibh spriocphobal eile i gceist aige freisin ann. Dar le Ó Háinle (1994) gur áiríodh stór mór focal agus leaganacha dúchasacha i bhfoclóir Mhic Chionnaith (1935) ach “theip ar an bhfoclóir ‘mar ghnáthfhoclóir don Bhéarlóir a bheadh ag iarraidh focail chomhchiallacha a aimsiú d’fhocail choitianta Bhéarla’” (ibid.) Foclóir nua-aoiseach ba ea foclóir de Bhaldraithe a d’fhreastail ar ghlúin úrnua na Gaeilge agus b’úsáidí é don aois chomhaimseartha theicniúil (Mac Amhlaigh 2008). Sa bhliain chéanna inar foilsíodh saothar de Bhaldraithe, cuireadh tús le foclóir dátheangach eile a thiomsú faoi eagarthóireacht Néill Uí Dhónaill. Foilsíodh foclóir nua-aimseartha Uí Dhónaill, *Foclóir Gaeilge-Béarla* (1977a) agus is é an príomhshaothar foclóireachta tagartha é ó shin.

Ba é aidhm fhoclóir Uí Dhónaill an chuid ba choitianta d’fhocalstór na Nua-Ghaeilge a thabhairt le chéile agus a mhíniú i mBéarla (Ó Dónaill 1977a, Réamhrá, vii). Dar le Mac Amhlaigh (2008), leathnaíodh scóip an fhoclóra trí scéim nua rangaithe a chruthú. Faoi chreatlach na scéime sin, áiríodh gnáthfhocail a bhí in úsáid i gcaint na ndaoine, “an chiall choitianta a bhí leo, cora cainte a bhí ag gabháil leo” (ibid.) Dá bhrí sin, is foinse thábhachtach é chun léargas a thabhairt faoi cheannfhocail choitianta ar nathanna agus a n-úsáid.

Níor foilsíodh aon fhoclóir Nua-Ghaeilge eile go dtí gur chuir Foras na Gaeilge tús le tiomsú *New English-Irish Dictionary* (NEID) in 2002. Leanadh cur chuige nua foclóireachta, is é sin, cur chuige corpasbhunaithe, a bhí ag teacht le dea-chleachtas idirnáisiúnta i réimse na

foclóireachta. Baineadh úsáid as *Nua-Chorpas na hÉireann* (NCÉ) (<http://corpas.focloir.ie/>), corpas tríocha milliún focal, chun na críche sin. Rangaítear téarmaí faoi cheannfhocail in NEID agus roinntear na ceannfhocail de réir ranna cainte, e.g. de réir briathra, ainmfhocal, aidiachtaí, etc. Cuimsítear nathanna in NEID faoin roinn cainte ar a dtugtar *PHRASES* agus tugtar samplaí den nath as frása Gaeilge agus a choibhéis Bhéarla, mar shampla:

PHRASES

a house built on sand

it's like a house built on sand tá sé mar a bheadh teach a tógadh ar ghaineamh

a house divided against itself cannot stand

Éire roinnte, Éire ar lár
cogadh carad caoi namhad

to get on like a house on fire (also to get along like a house on fire US)

they get on like a house on fire réitíonn siad go hiontach lena chéile, tá siad chomh mór le chéile le dhá cheann capaill, tá siad an-mhór le chéile

to go all round the houses

seanbhailéad a dhéanamh de
dul i bhfadscéal leis

don't go all round the houses abair amach é, ná cuir fiacail ann, ná gabh ar chúl scéithe leis an scéal

to be as safe as houses

bheith slán sábháilte

they're as safe as houses there tá siad slán sábháilte ansin, ní baol dóibh ansin

(*New English-Irish Dictionary* (2015), s.v. *house*)

Cé nárbh é príomhspríoc fhoclóireacht na Gaeilge é nathanna a léiriú, ba ghné lárnach den obair sin é mar sin féin. Léiríodh anseo thuas an chaoi a bhfuil nathanna fite fuaite i bhfoclóirí uile na Gaeilge. Pléifear an taighde ar nathanna na Gaeilge ó 1880 ar aghaidh anois agus an taighde canúineolaíochta, an taighde ar chanúint Mhúscraí go háirithe, a cuireadh i gcrích le linn na tréimhse céanna chun spléachadh iomlán a thabhairt ar an staidéar a rinneadh ar nathanna na Gaeilge.

2.5.2 Taighde ar nathanna na Gaeilge ó 1880

Léiríodh cúlra na foclóireachta Gaeilge sa naoú haois déag agus san fhichiú haois i mír 2.5.1 agus luadh gnéithe eile den teanga a cuimsíodh faoi scáth na foclóireachta, ábhar ar nós seanfhocal agus nathanna. Cé gur luadh mórfhoclóirí na Gaeilge thuas, b'fhoclóirí dátheangacha iad ar fad. Lena chois sin, rinneadh taighde ar ghnéithe eile den fhoclóireacht chomh maith. Tiomsaíodh liostaí focal ó cheantair ar leith, bailíodh nathanna, seanfhocail agus frásaí agus foilsíodh iad. Is sna saothair sin a fhaightear an léargas is fearr ar nathanna as ceantair éagsúla na tíre. Tá an staidéar ar nathanna agus ar sheanfocail fite fuaite ina chéile sna cnuasaigh úd agus tarraingíonn Mac Coinnigh (2007) aird ar an gcur síos ar chineálacha éagsúla seanfhocal mar aon le tábhacht an mheafair i seanfhocail (Mac Coinnigh 2013). Cé nach bpléitear gnéithe de phairéimeagrafaíocht na Gaeilge sa tráchtas seo, aithnítear go bhfuil forluí idir an obair bhailithe a cuireadh i gcrích thar na blianta ar sheanfocail agus ar nathanna

faoi réimse na foclóireachta Gaeilge. Tugtar spléachadh anois ar fhorbairt an tsrutha léinn ar ghnéithe eile den fhoclóireacht agus tugtar léargas ar dhúthracht Pheadair Uí Laoghaire sa léann céanna ar ball i mír 2.5.3 ach tráchtfar ar dtús anseo ar shaothar a chomhaimsearach.

Scoláirí aonair a thug faoin luathobair bhailithe ar chaint an phobail i dtreo dheireadh an naoú haois déag agus ag tús an fichiú haois agus bhí an obair sin ag cloí leis an ngá a bhain “le foclóiriú agus intleachtú a dhéanamh ar an teanga bheo le go bhfeilfeadh sí mar mheán cuimsitheach nua-aimseartha scríbhneoireachta” (Ó Háinle 1994). Ar mhaithe le lucht foghlama na teanga agus mic léinn óga a tiomsaíodh cuid mhaith de na bailiúcháin sin. Díríonn Hogan (1898), *A Handbook of Irish idioms*, ar an léitheoir óg agus ar nathanna na Gaeilge go sonrach chun leabhar tagartha a chur ar fáil dó “and equip him with a good stock of translated sentences and idioms...thus bring out and recommending to him many peculiar characteristics of Irish speech” (ibid. Réamhrá, x). Rinne sé scrúdú d’aon turas ar c.2,500 frása nathach a léirigh tréithe nádúrthachta sa chaint bheo. Roghnaigh sé iontrálacha ar leith “because they were unlike English or other foreign modes of expression” (ibid. Réamhrá, xiv).

Ar an gcuma chéanna, leanadh leis an obair bhailithe le linn Athbheochan na Gaeilge agus bhí mionchnuasaigh nathanna ar fáil i leabhair teanga agus i bhfoclóirí le linn na tréimhse céanna, saothair teanga nach raibh dírithe ar nathanna *per se*. I measc na mórbhailiúcháin sin áirítear *Leabhar Cainte* (Ua Dubhghaill agus Bairéad 1901); *English-Irish Phrase Dictionary* (McKenna 1911); *Cora Cainte as Tír Chonaill* (Mac Maoláin 1933); *An Béal Beo* (Ó Máille 1937) agus *Cortha Cainte na Gaedhilge* (Mac Síthigh 1940). Maíonn Ó Laoire (1993) go raibh tábhacht ar leith le saothar Mhic Mhaoláin (1933) mar fhoinsé d’fhoghlaimeoirí toisc gur “bheag eile a bhí ar fáil san am a bheadh soláimhsithe ag an tuatach”. Ar an mbonn céanna, díríodh ar chanúint na Mumhan i saothar Mhic Chluíin, i.e. *Réilthíní Óir I* (Mac Clúin 1922a) agus *Réilthíní Óir II* (Mac Clúin 1922b), ina raibh sé mar aidhm aige leabhar a sholáthar a “thabharfadh mórchuid de shaibhreas na teanga do lucht na foghluma” (Mac Clúin 1922a).

Tugann na saothair sin léargas dúinn ar an luathobair bhailithe a cuireadh i gcrích ar nathanna na Nua-Ghaeilge agus ar an gcur chuige a leanadh le linn na tréimhse sin. Cé nár díríodh go sonrach ar nathanna sa luathobair chéanna, aithníodh an tábhacht a bhain le nathanna a bhailiú agus a scrúdú sa chaint bheo sa chaoi gur léiriú é ar an “aighe Ghaelach” nó an “bealach smaointeoireachta, an modh coincheapaithe agus cumarsáide ba dhual do na Gaeil” (Ó Torna 2009). Tháinig borradh ar líon na bhfoghlaimeoirí Gaeilge le linn thréimhse na hAthbheochana agus tuigeadh an tábhacht a bhain le heolas ar an nGaeilge bheo “a chraobhscaoileadh go fairsing taobh amuigh de cheantracha na Gaeltacha” (Ó Cuív 1987). Maíonn Ó Torna (2009) gur thug Peadar Ó Laoghaire faoi chaint na ndaoine a chur chun tosaigh chun an aighe Ghaelach a

mhúnlú an athuair in Éirinn, gné a phléitear ar ball i mír 2.5.3. Tháinig athrú ar an modh oibre agus ar an gcur chuige bailithe i lár an fichiú haois. Ó na 1940idí ar aghaidh, leagadh síos bunsraith níos acadúla faoi léann na canúineolaíochta agus foclóireachta. Pléitear an ré nua sin anois.

Bunaíodh Institiúid Ard-Léinn Bhaile Átha Cliath (DIAS), agus Scoil an Léinn Cheiltigh faoina cúram, in 1940. Leagadh feidhmeanna na Scoile síos san Acht um Institiúid Ard-Léighinn in 1940 agus leagadh béim ar “staidéar do dhéanamh ar ghramadach agus ar fhoclóireacht agus ar fhiollaíocht na Sean-Ghaedhilge, agus na Meán-Ghaedhilge, agus na Nua-Ghaedhilge” mar aon le “foghraíocht beo-chanúintí na Gaedhilge do scrúdú agus an Ghaedhilg mar a labhartar í do chur ar breacadh” (Acht um Institiúid Ard-Léighinn 1940). Faoi chlár oibre DIAS foilsíodh roinnt saothar ar chanúintí na Gaeilge agus stór focal na nGaeltachtaí. Go luath tar éis bhunú DIAS, foilsíodh trí leabhar ar fhoghraíocht na Gaeilge inar cuireadh béim ar thaighde canúineolaíochta na Gaeilge – *The Irish of West Muskerry, Co. Cork* (Ó Cuív 1944); *The Irish of Cois Fhairrge, Co. Galway* (de Bhaldraithe 1945) agus *The Irish of Ring, Co. Waterford* (Breatnach 1947). Cuireadh leis an taighde canúineolaíochta céanna leis na ceithre imleabhar a thiomsaigh Heinrich Wagner ar chanúintí na Gaeilge. Dhírigh Wagner go sonrach ar chanúint na Mumhan ina shaothar *Linguistic atlas and survey of Irish dialects – Vol. II. The dialects of Munster* (Wagner 1964).

Ar an mbonn céanna, roghnaigh Brian Ó Cuív (1916–1999), a bhí “ar dhuine de phríomhscoláirí Gaeilge an 20ú haois” (Breathnach agus Ní Mhurchú 1997), ceantar ar leith, is é sin, ceantar Mhúscaí, mar cheantar taighde faoi chlár oibre DIAS. Dhírigh Ó Cuív ar Mhúscaí i ngeall ar thraidisiún fada na Gaeilge agus ar shaibhreas na teanga sa cheantar le linn na tréimhse a bhí an Ghaeilge ag dul ar gcúl i gcontaetha eile i gCúige Mumhan (Ó Cuív 1947).

...bhí ‘teanga a sheacht sinnsear’ chó binn chó blasta i mbéal an Mhúsgraí is a bhí aon tsrath ó shíolraig Clanna Cárrtha i gCorcaig fad ó riamh.... Isí an chaint sin a thug an tAthir Peadair Ó Laere les ón gcliabhán agus isí bhíodh aige á chleachta gach uair dá dtagadh sé abhaile ar laethanta saoire, i gcás gur fuirist dúinn athint, nuair a lémid saothar an mhuar-údair sin, go roibh, mar aduairt sé fén, ‘tréthe chun nirt agus chun fuinnimh agus chun desbhealaí agus chun gére úrlabhra’ inte thar an gcoitiantacht. (ibid. Réumhaiste, ix.)

Tharraing Ó Cuív (1951, lch 55) aird ar líon na gcainteoirí i gCorcaigh le linn an seachtú agus an ochtú haois déag agus ar an traidisiún liteartha a bhí i gCorcaigh agus i gCiarraí le linn na tréimhse céanna. Ní hamháin sin, ach aithníodh nár tháinig mórán d’athrú ar an teanga

labhartha ná ar fhoghraíocht na teanga i Múscaí le cúpla céad bliain roimhe sin (ibid. lch 45). Pléitear an Ghaeilge i gceantar Mhúscaí go sonrach ar ball i mír 2.5.3.

Ina theannta sin, tosaíodh ar ábhar béaloidis a bhailiú sa cheantar agus ceapadh Séan Ó Cróinín (1915–1965), a bhí “ar dhuine de na bailitheoirí béaloidis ba mhó cáil lena linn” (Breathnach agus Ní Mhurchú 2003), mar bhailitheoir béaloidis i Múscaí i 1939 agus i gCúige Mumhan go ginearálta arís i 1953. Chuir a dheartháir Donncha Ó Cróinín (1919–1990) eagar ar na cnuasaigh den bhéaloideas a thiomsaigh Seán. Bhí Donncha Ó Buachalla (1877–1957) ina Ard-Mháistir ar Scoil Bhaile Bhúirne ag an tráth céanna agus maíonn Ó Cróinín (1964) go raibh “acadamh teangan” sa cheantar le linn a óige.

Níor mhiste “acadamh teangan” a thabhairt ar an rud so a bhí ar bun in iarthar Mhúscaí i dtosach na haoise seo, agus cé go raibh Béarla a ndóthain ag formhór na seandaoine, bhí sé le tabhairt fé ndeara gur choinníodar an dá thaobh deighilte óna chéile sa chás gur fánach a bhí aon fhocal Béarla tríd an nGaoluinn acu, gan trácht ar éinní a bhainfeadh le dul an Bhéarla. (Ó Cróinín 1964, lch 2)

Thiomsaigh Ó Buachalla dhá mhórbhailiúchán focal, frásaí, nathanna, seanfhocail, etc., ar chanúint Mhúscaí ach níor foilsíodh riamh iad. Tá an lámhscríbhinn in Acadamh Ríoga na hÉireann (*Cnuasach Focal ó Mhúscaí* (ARÉ M055)) mar fhoinsé tagartha d’fhoclóir stairiúil na Nua-Ghaeilge (Breathnach agus Ní Mhurchú 1997) agus baintear úsáid asti chun nathanna áirithe a shoiléiriú agus a mhíniú sa tráchtas seo.

I ngeall ar an traidisiún teanga sin, d’fhoilsigh Brian Ó Cuív dhá shaothar le linn na 1940idí ar chanúint Mhúscaí, is iad sin, *Cnósach Focal ó Bhaile Bhúirne* (Ó Cuív 1947) agus *The Irish of West Muskerry, Co. Cork* (Ó Cuív 1944). Leanadh le foilsiú sraith foilseachán aonair le linn na 1980idí (Royal Irish Academy 2004) nuair a eisíodh sraith monagraf – *Deascán Foclóireachta* – faoi stiúir Thomáis de Bhaldraithe in Acadamh Ríoga na hÉireann agus faoi scáth Fhoclóir na Nua-Ghaeilge. Ba é de Bhaldraithe (1981) a thiomsaigh an chéad imleabhar sa tsraith, *Innéacs Nua-Ghaeilge don “Dictionary of the Irish Language”*. Le foilsiú an dara himleabhar sa tsraith, *Liosta Focal as “Idir Shúgradh agus Dáiríre”* (Ó Murchú 1982), a leagadh síos an treoir agus an modh oibre le haghaidh na saothar eile den tsraith, “sé sin, go mbeadh inti de na focail is de na leaganacha ’s de na bríonna ag gnáthfhocail nach luaitear i bhFoclóir Gaeilge-Béarla Uí Dhónaill” (Royal Irish Academy 2004). Foilsíodh sé imleabhar eile ina dhiaidh sin bunaithe ar chnuasaigh focal ó Ghaeltachtaí ar leith – Corca Dhuibhne, Gaillimh, Ros Goill, Uíbh Ráthach, na Déise agus Teileann. Ba léiriú é an obair sin ar an mbéim a cuireadh ar bheo-chaint na

Gaeltachta agus bhí cuid mhór nathanna nua luaite faoi na ceannfhocail chuí sna bailiúcháin úd.

Cuireadh tús leis an bhfoclóireacht chorpasbhunaithe sa Ghaeilge sna 1990idí. Lasmuigh de Nua-Chorpas na hÉireann (NCÉ), is beag corpas eile atá ar fáil i nGaeilge. Maítear (Lexicography MasterClass 2004) gurb é Corpas Náisiúnta na Gaeilge (CNG), a chruthaigh Institiúid Teangeolaíochta Éireann (ITÉ) sna 1990idí an t-aon mhórchorpas suntasach eile atá ar fáil don Ghaeilge. Aithníodh an cur chuige foclóireachta a bhí ag teacht i réim go hidirnáisiúnta le tamall. Leagadh síos i mír 2.5.1 an dlús agus an tábhacht a bhaineann le cur chuige corpais a leanúint i ngach gné den taighde foclóireachta ó shin i leith. Díritear anois ar obair Pheadair Uí Laoghaire i réimse na foclóireachta agus ar an aird a tharraing sé ar nathanna na Gaeilge trí dhíriú ar fhrásaíocht na teanga dúchais sa chaint bheo.

2.5.3 Peadar Ó Laoghaire agus nathanna Mhúscraí

Whether as a writer of Irish, or as an exponent of Irish idiom, Canon O'Leary's work stand the crucial test of time. It is impossible to overstate the debt that Irish grammar owes to him. (O'Rahilly 1926, Réamhrá, iii)

Mar a luadh i gCaibidil 1, rugadh Peadar Ó Laoghaire sa bhliain 1839 i Lios Carragáin i nGaeltacht Mhúscraí. Saolaíodh é roimh aimsir an Ghorta, “nuair a bhí tiús fós ag roinnt le meon na Gaeilge agus éirim na teanga tagtha chun foirfeachta” (Kiberd 1993). Ina theannta sin, maíonn Ó Cuív (1951) go raibh pobal láidir cainteoirí Gaeilge i gCorcaigh le linn a óige.

I may mention that County Cork, with 306,415 Irish speakers, had more than one fifth of the total Irish-speaking population of Ireland. (ibid. lch 26)

Tháinig meath ar an teanga labhartha le linn a shaoil mar aon le laghdú ar líon na gcainteoirí Gaeilge timpeall na tíre ar fad. Dar le Ó Cuív (ibid.), nach raibh fágtha ach ceantair i gCo. an Chláir, Co. Chorcaí (lena n áirítear ceantar Mhúscraí), Co. Chiarraí, Co. Phort Láirge, Co. na Gaillimhe, Co. Mhaigh Eo, Co. Shligigh agus Co. Dhún na nGall go háirithe inar labhraíodh an Ghaeilge ag deireadh an naoú céad déag. Cé gur tháinig méadú ar líon na gcainteoirí timpeall na tíre faoin mbliain 1901, dar le Ó Cuív (1951 lch 27), ba léir in Daonáireamh 1901 go raibh líon na gcainteoirí fós ag titim sna ceantair Ghaeltachta. Tugtar léargas ar líon na gcainteoirí Gaeilge a rugadh le linn an Ghorta Mhóir nó roimhe agus a bhí fós beo in 1911, Peadar Ó Laoghaire ina measc siúd, i staidéar Fitzgerald (2003). Léirítear go raibh 26.7% de dhaonra na tíre, a raibh seasca bliain slán acu, ina gcainteoirí Gaeilge agus go raibh 1.3% dóibh siúd ina gcainteoirí Gaeilge amháin sa bhliain 1911 (Fitzgerald 2003, lch 199). Ina theannta sin, bhí 53%

de dhaonra Chorcaí, a raibh seasca bliain slán acu, ina gcainteoirí Gaeilge (ibid. lch 281). Feictear sa staidéar céanna gur rugadh agus gur tógadh Peadar Ó Laoghaire in áit a raibh an Ghaeilge in úsáid go rialta i measc cainteoirí dúchais le linn a óige.

The present study makes it clear, however, that the overwhelmingly Irish-speaking area of south Kerry extended eastwards throughout much of west Cork between Millstreet and Dunmanway, to within a few miles of Cork city. (ibid., lch 202)

Gan trácht ar an laghdú ar líon na gcainteoirí le linn an ochtú agus an naoú céad déag, maíonn Ó Háinle (1994, lch 754) nach raibh léamh ná scríobh na Gaeilge ach ag fíorbheagán de lucht labhartha na teanga i dtreo dheireadh an naoú haois déag, “agus ní raibh aon chuid de litríocht na haoise sin i gcló chun go bhfónfadh sí mar shampla de chaighdeán nua-aimseartha gramadaí ná de fhriotal freacnairceach liteartha”. Lena chois sin, léiríonn Nic Pháidín (1982) gur in ainneoin “gurbh í an Ghaeilge an ghnáth-theanga labhartha ní raibh sí á saothrú mar ghléas iriseoireachta ná scríbhneoireachta”. Tháinig athrú air sin nuair a bunaíodh *Irisleabhar na Gaedhilge* in 1882 agus Conradh na Gaeilge in 1893. Maíonn Norma Borthwick (LNÉ Ls. G 1,285(1), 3.3.1.1(7)) gurbh é *Irisleabhar na Gaedhilge* an chéad mheán fóna a d’aimsigh Peadar Ó Laoghaire dá shaothar agus dar leis féin, ní go dtí gur cuireadh tús le Conradh na Gaeilge “that I really began to live in a worthy sense” (Ua Laoghaire 1906 arna lua in Gaughan 1970, lch 81). Aithníonn Ó Domhnaill (1951, lch 10) gur throid Peadar Ó Laoghaire “cath tréamanta” do chaint na ndaoine agus admhaítear (ibid.) “dá gcailleadh sé bheadh an Ghaeilg marbh anois”. Is ar an ngnáth-theanga labhartha a dhírigh Ó Laoghaire ina chuid scríbhinní agus bhain sé úsáid as teanga an phobail chun a aidhmeanna a chur chun cinn.

He is a literary democrat. He depends on the people to save the language and to make a literature. (Borthwick, ob. cit.)

De thoradh na haimsire inar bunaíodh an dá eagraíocht sin, tharla sé go raibh Ó Laoghaire “leathcheád bliain d’aois sarar thosnaigh sé ar a obair mhór ar son na Gaeilge” (Ó Cuív 1989). D’fhéadfaí a mhaíomh gur cruthaíodh ardán do Pheadar Ó Laoghaire agus dá scríbhinní a fhorbairt le bunú an dá eagraíocht sin. Maíonn Breathnach agus Ní Mhurchú (1990) nár thosaigh saol poiblí Pheadair Uí Laoghaire go dtí gur bunaíodh Conradh na Gaeilge agus dar le Buttimer (2011) nach mbeadh sé i mbéal an phobail i gceart gan é. Tugtar léargas anois ar chur chun cinn a shaothair faoi scáth ghluaiseacht na hAthbheochana.

Dar le Mac Mathúna (2011), cuireadh go mór le cibé spéis a bhí ag Peadar Ó Laoghaire chun dul i mbun pinn nuair “a d’fhreastail sé ar chomhdháil nó ar fheis teanga, faoi mar a thug sé

féin air, i dTeach an Ard-Mhéara, 27 Márta 1894". Casadh Eoin Mac Néill (1867–1945) air, Rúnaí Chonradh na Gaeilge a ceapadh ina eagarthóir ar *Irisleabhar na Gaedhilge* i mí na Samhna an bhliain chéanna. Foilsíodh an chéad mhír de mhórshaothar Uí Laoghaire, *Séadna* (Ua Laoghaire 1904), in eagrán *Irisleabhar na Gaedhilge* i mí na Samhna, 1894 agus ba léiriú é ar stíl scríbhneoireachta nua nár bhain leis an nGaeilge chlasaiceach ach leis an teanga bheo, is é sin, caint na ndaoine.

Sixty years ago the Irish language was spoken in this country by the masses of the people. In the mouths of those "illiterate" peasants the Irish language was as copious, as rich, as efficient for the expressions of human thought as ever the English language was in the mouth of a Gladstone or a Burke. If the Irish language, which was then spoken by the people, had been written down in Irish books, we would now have splendid models of Irish prose composition. (O'Leary 1902b, lch 7)

Bhí an stíl sin ag luí go mór le bunaidhmeanna Chonradh na Gaeilge sa chaoi ar leagadh síos dhá mhóraidhm le bunú na heagraíochta, is é sin, (i) an Ghaeilge a chaomhnú mar theanga náisiúnta agus a húsáid mar theanga bheo a leathnú agus (ii) nualitríocht na Gaeilge a chothú (Mac Mathúna 1987). Chonaic Ó Laoghaire go raibh cúl á thabhairt le dúchas na teanga agus nuair a bunaíodh Conradh na Gaeilge in 1893 "chuaigh sé isteach ann agus do chuir sé na comhaltaí fé dhraíocht le fuinneamh a chainte" (Ó Cuív 1989). Ina theannta sin, tuigeadh nár mhór freastal ar an bpobal beag léitheoireachta a bhí ann don Ghaeilge ag an am chun aidhmeanna Chonradh na Gaeilge a bhaint amach (Ó Cuív 1987).

Tharraing Peadar Ó Laoghaire aird ar chaint na ndaoine ina chuid scríbhinní sa chaoi ar áirigh sé, d'aon ghnó, nathanna na muintire iontu chun freastal ar lucht labhartha na Gaeilge (O'Leary 1900). Dar le Ó Súilleabháin (1988) "mar a deir Donncha Ó Cróinín 'ní hí Gaolainn Pheig na Croise atá tríd síos aige'", ina mhórshaothar *Séadna*, ach gur iarracht é ar an gcaint a bhí aige ó dhúchas a chur in iúl le litriú stairiúil agus a chur in oiriúint don litríocht a chleacht sé féin agus údair eile. Scríobh sé síos an chaint díreach mar a bhí sé aige ó dhúchas, agus is tríd an gcaint sin a fíodh nathanna na Gaeilge tríd a scríbhinní ar fad. Leanadh leis an nós sin ina scríbhinní ar fad agus dá bharr sin, faightear saibhreas na teanga agus nathanna na teanga i ngach abairt, alt agus aiste dá chuid. Moladh *Séadna* (Ua Laoghaire 1904) ní hamháin mar shaothar litríochta ach mar shaothar eiseamláireach agus mar mhúnla do nua-litríocht sa Ghaeilge.

The formative influence of *Séadna* is likely to be great... there is such a thing as the 'style' of a period, or the 'style' of a national literature... We think in *Séadna* that An

tAthair Peadar points the way in which Irish writers should march. (Mac Piarais 1904, Ich 8)

Thacaigh Eoin Mac Néill go mór le saothar Pheadair Uí Laoghaire a chur chun cinn nuair a ceapadh é ina eagarthóir ar *Irisleabhar na Gaedhilge* sa chaoi is go raibh déantús éigin ó Pheadar Ó Laoghaire i ngach eagrán den iris ó mhí na Samhna 1894 go Feabhra 1899 (Ó Cuív 1973). Cé gur theastaigh ón Niallach (1897a) múnlaí Gaeilge liteartha an seachtú agus an ochtú haois déag a athbheochan d'fhonn aithris a dhéanamh ar “the untainted prose of Keating, O'Molloy and O'Neachtain”, d'admhaigh sé nárbh fhéidir an caighdeán clasaiceach a athbheochan mar gur caighdeán marbh a bhí ann (Mac Néill 1897b, Mac Néill 1895). Ghoill cur chuige agus meon an Niallaigh ar Pheadar Ó Laoghaire go mór agus d'fhuaraigh an cairdeas idir an bheirt. Dar le Ó Háinle (1994) bhí an Niallach “suite de go raibh gá le caighdeán agus... d'áitigh sé gur ar an teanga bheo a chaithfí an caighdeán sin a bhunú”. Ina ainneoin sin, mheas Peadar Ó Laoghaire go ndeachaigh sé rófhada lena “cheartúcháin” ar a scríbhinní nuair a foilsíodh iad in *Irisleabhar na Gaedhilge*.⁸

But when a journal, against my express desire, alters my article, and then places it over my name without as much as “By your leave,” it becomes time for me to withdraw (O'Leary 1902b, Ich 35)

Dar le Ó Torna (2009) gur theastaigh ó Pheadar Ó Laoghaire go n-úsáidfí foclóir agus struchtúr chaint na ndaoine ach gur ghá forbairt a dhéanamh ar úsáid na teanga chun í a chur in oiriúint don saol nua-aimseartha agus nár theastaigh uaidh go mbunófaí nualitríocht na Gaeilge go díreach ar chaint na ndaoine, i.e. ar “phrátaí agus poitín”. Is é sin, de réir mar a thagraíonn Kiberd (1993) do ráiteas Mhic Phiarais: “the ordinary speech of the people is never literature – but it is the stuff of which literature is made”. Ba í an chaint chéanna, caint an phobail, a bhí á scríobh agus á héileamh ag Ó Laoghaire ina chuid scríbhinní.

Throughout the civilised world literature grows out of the life of a people, out of the free play of their minds, and out of the free use of their own speech. Here in Ireland, though there were few Irish books printed in the last three centuries, the life of the people went on, the language went on with that life, and it went on with a good deal of oral cultivation. (O'Leary 1915)

⁸ Tá cur síos níos cuimsithí ar an scéal aighnis agus ar fhuarú an chaidrimh sin in ag Ó Cuív (1973).

Ina theannta sin, nocht sé a sheasamh láidir maidir le caint na ndaoine a úsáid mar bhonn scríbhneoireachta agus léiríonn a sheasamh diongbháilte agus a dheimhneacht ina chur chuige a thábhachtaí a bhí caint na ndaoine dó. Maíonn Kiberd (1993) go raibh an meon sin agus an stíl chéanna ag luí go mór le meon na haimsire sin i litríocht i dteangacha eile, e.g. Henry James (1843–1916) a bhí ag iarraidh úrscéal iomlán a bhunú ar an gcomhrá beo (ibid. lgh 41–3). Dar le Ó Céirín (1973, lch 28) nuair a bhíodh Peadar Ó Laoghaire ag moladh caint na ndaoine, is é a bhí i gceist aige “ná meon oilte na sean-Ghaeilgeoirí agus a gcumas chun an focal cuí beacht a úsáid i gcónaí.” Ní hamháin sin, ach thuig sé go raibh sé ag leagan bonn síos don ghlúin a tháinig ina dhiaidh agus nach raibh san obair a bhí ar bun aige féin ach an tús.

Feuch aleith orm, a Sheosaimh, an obair seo atá idir lamhaibh againne indiu, tá toigheacht (future) mór fada roímpe amach. Beid daoine ag feuchaint ar ár ngnó agus ag glacadh ár dteagaisc ar an nGaedhilg, nuair bheid ar gcnamha na ceadta bliathan sa chré. Ag tusnúghadh iseadh atá an obair. (ARÉ Ls. 4 B 43 (a) 53)

Foilsíodh ábhar ó Pheadar Ó Laoghaire i bhfoirm leabhar agus alt in irisí agus nuachtáin a linne, ní hamháin chun ábhar léitheoireachta a chur ar fáil don phobal ach chun pointí teanga agus gramadaí a léiriú agus a phlé. De bhreis air sin, léirítear an tuiscint a bhí aige ar fhrásaíocht na teanga agus ar an tábhacht a bhain le gnéithe eile den teanga a scrúdú agus a thaifeadh chun intinn an duine a spreagadh mar a léirítear i gcomhfhreagras idir Peadar Ó Laoghaire agus Séamus Ó Dubhghaill.

I would advise you to read it over [*Séadna*] several times. It will revive the dormant Irish faculty in your mind. I find that half our language has never been written in books. (LR Ls. I, fillteán I IX, RB150a)

Léirítear an tuiscint a bhí ag Ó Laoghaire ar an teanga sna míniúcháin agus sna nótaí breise a sholáthair sé le cuid mhór dá shaothar. Ní hamháin go raibh sé ag scríobh le haghaidh an chainteora dúchais ach rinne sé a dhícheall freastal ar an bhfoghlaimoir chomh maith ina chuid scríbhinní. Dá bharr sin, moladh simplíocht a stíle scríbhneoireachta agus a chumas mar scríbhneoir sa chaoi ar fhreastail sé ar phobal fairsing na Gaeilge. (Maol Muire 1939)

Dhírigh Peadar Ó Laoghaire ar an stíl shimplí sin ina scríbhinní ar fad “in order to enable a *beginner* to catch the idioms” (Ua Laoghaire 1894a) agus ar mhaithe le foghlaimoirí a spreagadh i leith úsáid na teanga sa caint agus sa scríbhneoireacht araon. Dar le Green (1972), cé gurb é Peadar Ó Laoghaire a dhírigh ar caint na ndaoine ina chuid scríbhneoireachta agus ina chuid aistriúcháin, chloígh sé le seantraidisiún aistriúcháin sa

Ghaelige sa chaoi “that tradition always preferred adaptation to translation” (ibid. lch 16). Thug an cur chuige sin saoirse dó nathanna dúchais na Gaeilge a fhí isteach ina shaothar agus go háirithe ina chuid aistriúcháin.

Ní hamháin gur dhírigh sé ar fhocail aonair a aistriú ina chuid oibre, ach chuir sé an méid faisnéise agus ab fhéidir ar fáil chun ceisteanna teanga a fhreagairt agus chun pointí gramadaí a léiriú. Is san fhaisnéis bhreise sin a áirítear scéalta seanchais, nótaí faisnéise teanga agus nathanna ina measc. Tugtar an míniú ar an nath *cosaint an bhruic a dhéanamh (ar)* mar aon leis an mbrí fháthchiallach a ghabhann leis i gcomhfhreagras idir Peadar Ó Laoghaire agus Risteárd Pléimeann.

When the badger is inside in his hole defending himself against the dogs he is a dangerous character. He defends himself against every foe. There are people who are like him, looking upon every person as an enemy and practicing *cosaint an bhruic*. I have met certain people who in their confessions are more bent on defending themselves than on accusing themselves. They are bent on giving the grace of God as little chance as the badger will give the dogs. (LNÉ Ls. G1,277(2)(26))

Ina theannta sin, tugtar léargas i litir idir Peadar Ó Laoghaire agus Séamas Ó Dubhghaill ar bhrí an nath *amhaoil amháige* agus ar an tuiscint a bhí aige ar thábhacht samplaí i gcomhthéacs a úsáide chun bunús agus brí an natha a léiriú.

I was familiar with another phrase during the same interesting period of my existence, and have never been able to split it up into its component parts, “abhaílabháige” is the expression. I know the meaning of it right well. “Do bhuailéas an bóthar soir, abhaílabháige dhom féin” = “I walked east the road, in a careless sort of way for myself.” If I could only meet a few variants of it I may be able to find out its derivation. The variants are splendid things for the purpose of analysing. And those variants are just things our “scholars” want to beat out! (LR Ls. XXII, fillteán XXI-XXX, RB150a)

Is de réir an mhodha chéanna a mhínítear an nath *i gcoinnibh a gcos* i gcur síos in *Irisleabhar na Gaedhilge*. Sholáthair Peadar Ó Laoghaire liosta nótaí tráchtairachta chun brí na bhfocal agus na nathanna sa scéal a thabhairt don léitheoir:

“*I gcoinnibh a gcos*” = “against the grain” Lit. “against their feet,” *i.e.*, “in a direction opposed to their natural tendencies,” “Creeping, like snail, unwillingly to school.” (Ua Laoghaire 1898)

Léiriú soiléir is ea é sin ar an difear idir brí litriúil agus brí nathach an natha agus ar leagan amach dátheangach sa chur síos air. Anailís chomhréireach agus shéimeantach ar nathanna a bhí ar bun ag Peadar Ó Laoghaire ar an teanga, cé nach raibh an staidéar teangeolaíochta ar nathanna forbartha mar réimse taighde ag an am. D’aithin sé an nasc idir brí litriúil agus brí nathach a thagann chun cinn i nathanna agus thóg sé air féin brí nathach an natha a mhíniú i ngeall ar an tuiscint a bhí aige ar na dúshláin teanga a bhaineann le nathanna, go háirithe i measc foghlaimeoirí, a thuiscint agus a úsáid mar ba cheart. Ina theannta sin, léirigh sé an tuiscint a bhí aige ar an tábhacht a bhaineann le briathra éadroma na Gaeilge, mar a pléadh i mír 2.4.2 den tráchtas seo.

“Tá Lá Nodlag buailte orainn,” Ní droch Ghaeluinn é sin. Níl de locht air ach ná leanan sé nós cainte na ndaoine...“buailte linn,” iseadh adeirtear. (LNÉ Ls. G 1,243)

Thugadh na ceisteanna a sheoltaí chuige ábhar scríbhneoireachta dó freisin, mar a léirítear i litir uaidh chuig Seosamh Laoide. Ba as ceist shimplí faoin leagan Gaeilge den fhrása *Jack o’ the lantern* a d’eascair mórshaothar phrós Uí Laoghaire, *Séadna* (Ua Laoghaire 1904), ina dhiaidh.

A Sheosaph, a chara.

Tháinig chúgam do cheist i d’taobh *Jack o’ the Lantern*. Do sgrúdaígeas mo chuímhne go ró chruinn agus iseo dhuit dá bhar... Bíodh do rogha agat de na trí h-ainimneacaib-si “Seadhna,”

“Rígh Solus,”

“Measgán Mearaíghe.” (ARÉ Ls. 4 B 43 (a) 6–7)

Léargas is ea é ar a stíl scríbhneoireachta agus ar an gcaoi ar dhírigh sé ar an tsimplíocht i gcónaí chun freastal ar riachtanais an léitheora agus an éisteora. Thaitin an cur chuige sin go mór lena léitheoirí agus lena lucht éisteachta. Luadh roimhe seo nach raibh léamh ná scríobh na Gaeilge ach ag fíorbheagán den daonra i dtreo dheireadh an naoú haois déag agus maíonn O’Leary (1994, lgh 13–4) gur chreid scríbhneoirí na Gaeltachta, leithéidí Pheadair Uí Laoghaire, Pádraig Ó Síochfhradha (“An Seabhac”) agus Séamus Ó Dubhghaill gurbh iad na cainteoirí dúchais neamhliteartha an lucht léitheoireachta idéalach dóibh toisc go léifí a scríbhinní os ard dóibh. Bhí an tuairim seo á hathdheimhniú ag Peadar Ó Laoghaire ina chuid scríbhinní pearsanta agus poiblí, i.e. thuig sé an tábhacht a bhain le caint an phobail a chur ar fáil ina chuid scríbhinní ionas go mbainfeadh lucht éisteachta tairbhe astu.

...a book can’t talk to the ear. A mouth can. (CÓBAC Ls. P 33 A 18)

Thug sé faoi shaothar a chur ar fáil a thaitneodh le cainteoirí na teanga agus le héisteoirí nach raibh léamh na teanga acu. Ní hamháin sin ach chabhraigh na saothair sin leis na cainteoirí neamhliteartha céanna léamh agus scríobh na teanga a fhoghlaim. Maíonn Nic Craith (1988, lgh 58-9) gurb iad na saothair chéanna a mhúnlaigh stíl na scríbhneoirí a tháinig ina dhiaidh, e.g. Tomás Ó Criomhthain (1856–1937) agus a dhírbheathaisnéis cháiliúil *An tOileánach* (Ó Criomhthain 1973).

Dar le Ó Céirín (1989) bhí bua an chur síos i gcónaí ag Ó Laoghaire agus bhain saothar agus scríbhinní Pheadair Uí Laoghaire cáil amach dó, ní hamháin in Éirinn, ach timpeall an domhain ar fad. Moladh a scríbhinní go hidirnáisiúnta i ngeall ar stíl agus ar chumas a scríbhneoireachta mar aon le saibhreas na teanga agus simplíocht an chur síos.

His Irish is “racy of the soil,” it nowhere denies the Munstersman, but it is also the Irish of an educated man who has learned to express himself in the language. And it is the reason why I have made a point of procuring Father O’Leary’s writings, ever since my attention was first drawn to him thirteen years ago. (Zimmer 1911)

Cé go bhfuil breis agus ceithre scór bliain imithe ó cailleadh é, tugtar aitheantas ar leith dá shaothar fós. Agus é i mbun pinn, bhí ar Pheadar Ó Laoghaire pobal léitheoireachta úrnua a cheapadh, pobal nach raibh taithí ar an nualitríocht ag an gcuid ba mhó acu (Ó Céirín 1989). D’aithin Ó Laoghaire gur gá teacht ar bhealach éigin chun tuairimí agus coincheapa nua-aimseartha a nochtadh i nGaeilge, ach comhréir agus foclóir leathan na ndaoine a úsáid chuige sin (Ó Torna 2009).

Of course those Irish speakers themselves are not able to write Irish prose. Their minds are not educated... But the speech itself, which comes out of their mouths, is eminently capable of being used for the most subtle and discursive operations of a mind which has been educated. (O’Leary 1902b, lgh 8–9)

Maíonn Ó hÚrdail (1994, lch 177) gurbh é Peadar Ó Laoghaire ba mhó a thréig próis na Gaeilge clasaicí agus próis Chéitinn ar dtús. Ach, bhí air freastal ar phobal nua léitheoireachta agus leag sé béim mhór ar chaint na ndaoine chun é sin a bhaint amach. Sheas sé go láidir ar son chaint na ndaoine i gcónaí agus chreid sé go daingean sa tábhacht a bhain leis. Dar le Mac Mathúna (1987), is é *Séadna* (Ua Laoghaire 1904) an chéad iarracht mhaith ar shaothar liteartha úrnua a chumadh sa Ghaeilge agus “tuigeadh do léitheoirí láithreach go raibh máistir ar an bprós chucu” ó thaobh fhriotail agus stíl an tsaothair de. Leagadh síos cur chuige oibre agus slat

tomhais in *Séadna* dá shaothair eile agus cuireadh an bhéim chéanna ar chaint bheo na Gaeilge iontu ar fad.

Admhaíonn Kiberd (1985b) go ndearna Peadar Ó Laoghaire gaisce lena linn, ach maíonn sé go ndearna sé dochar freisin sa chaoi ar thug sé cúl leis an tseanlitríocht. Cáineann Kiberd (1993) cur chuige Uí Laoghaire toisc gur tugadh le tuiscint nach raibh i dtéacsanna “mar *Eisirt* nó *Brian Óg* ach cineál *encyclopaedia* de chora deasa cainte as a bhféadfaí ‘an Ghaoluinn mhilis bhinn’ a fhoghlaim.” Cé nach bpléitear an pointe sin sa tráchtas seo, treisíonn sé le gné na teanga féin mar phríomhluach a shaothair agus mar chuspóir lárnach aige.

Thar aon ní eile, glactar leis go raibh tionchar mór ag Peadar Ó Laoghaire agus ag a scríbhinní go háirithe ar mhuintir na hÉireann le linn na hAthbheochana agus ar feadh na mblianta i ndiaidh a bháis. Mhaígh Gearóid Ó Nualláin in 1920 go mairfeadh clú *Séadna* go ceann i bhfad sa chaoi nár bhaol “ná go bhfuighar blas ar *Séadna* nuair a bheidh clú a lán leabhar eile imthighte ar ceal” (Ó Nualláin 1920). I measc na ndaoine a ndeachaigh saothar Pheadair Uí Laoghaire i bhfeidhm orthu, bhí glúin óg scoláirí a raibh “ceannasaíocht acu i gcúrsaí léinn, Osborn Ó hAimhirgín, Tomás Ó Rathile agus Eleanor Knott” (Buttimer 2011).

Mairfidh *Séadna* mar a mhair *Die Schwarze Spinne* sa Ghearmáinis, im thuairimse, agus beidh sé ina bheathaidh nuair a bheidh cré na cille ar a lán de scríbhneoireacht chruthaitheach ár linne. (Breatnach 1969, lch 124)

2.5.4 Achoimre

Cé gur ábhar taighde cuibheasach nua é an staidéar acadúil ar nathanna na Gaeilge, tá traidisiún an taighde sin ag dul siar go dtí na chéad fhoclóirí a tiomsaíodh agus áiríodh nathanna sa luathobair foclóireachta a cuireadh i gcrích freisin. Rinneadh staidéar ar fhocail agus ar nathanna na teanga faoi scáth réimse na foclóireachta i ndiaidh bhunú *Irisleabhar na Gaedhilge* agus Chonradh na Gaeilge agus leanadh leis an taighde foclóireachta agus canúineolaíochta ó shin. Bhí Peadar Ó Laoghaire ar dhuine den chéad ghlúin scríbhneoirí a tháinig chun tosaigh le linn Athbheochan na Gaeilge (Riggs 2000) agus d’fhág sé a rian ar an teanga ó shin (Ó Cearúil 1999). Cuireadh tús le modh nua scríbhneoireachta, is é sin, caint an phobail a úsáid ina chuid scríbhinní agus chuir sé an chaint chéanna ar fáil i ngach saothar a chuir sé ar fáil. Dá bhrí sin, d’áirigh Ó Laoghaire neart nathanna ina chuid scríbhinní agus faightear flúirse nathanna ina shaothar de thoradh na béime sin. Moladh a stíl scríbhneoireachta agus léiríodh an stádas eiseamláireach a bhí aige in Éirinn, ní hamháin i ngeall ar a stíl scríbhneoireachta ach i ngeall ar an saineolas a bhí aige ar an teanga, idir chúrsaí

gramadaí, chomhréir na teanga, chanúint Mhúscraí go sonrach agus nathanna dúchais ar ndóigh.

Je suis un admirateur absolu de Father O'Leary. Il est sans comparaison possible le plus grand stiliste de l'Irlande nationale actuelle⁹. (Marstrander 1912 arna lua in Nic Craith 1988)

2.6 An léirbhreithniú litríochta: achoimre

Pléadh an litríocht a bhaineann le nathanna i mór-réimse léinn na teangeolaíochta mar aon leis an litríocht ar nathanna na Gaeilge le linn an fichiú haois sa chaibidil seo. Toisc nach réimse forbartha acadúil é an taighde ar nathanna na Gaeilge mar shruth aitheanta léinn ann féin, breathnaíodh ar nathanna faoi scáth fhoclóireacht agus chanúineolaíocht na Gaeilge i gcaitheamh na tréimhse céanna.

Tugadh mionléargas ar nathanna faoi shainréimse léinn na frásaíochta i mír 2.2 agus rinneadh cur síos ar na cineálacha éagsúla frásaeimí – comhlogaíochtaí agus nathanna, agus ar an scála nó ar an gcontanam nádúrthachta ar a rangáítear iad. Míníodh gur réimse nua acadúil taighde é an staidéar ar nathanna i sainréimse na frásaíochta a bhfuil borradh faoi le tríocha bliain anuas (Abdou 2012). Fianaise is ea an borradh sin ar thábhacht na bhfrásaeimí éagsúla sa teanga scríofa agus labhartha. Ar an mbonn céanna, d'fhoillíodh a bhaint amach i dteanga ar bith, maíonn Cowie (1998a) go mbaintear úsáid as stoc aonad réamhdhéanta ag a bhfuil leibhéil inmheánacha dolúbthachta. Tagann an tuiscint sin glan i gcoinne theoiric ghiniúnach na teanga, i.e. gur féidir feidhmiú teanga a mhíniú trí chóras rialacha a mbíonn feidhm ghinearálta acu. Léirítear an tionchar a bhíonn ag frásaeimí ar theoiricí teangeolaíochta teanga mar sin féin. Ina theanna sin, léiríodh nach féidir brath ar bhrí neamh-chomhdhéanta an natha chun cur síos a dhéanamh ar nádúrthacht nathanna ná ar rangú nathanna. Tá fianaise ann sna staidéir shíctheangeolaíocha, sa taighde foclóireachta agus sa taighde cognaíochbhunaithe go háirithe, gur chóir aird a dhíriú ar institiúidiú agus ar dholúbthacht fhoirmiúil frásaeimí freisin chun nádúrthacht nathanna a leagan síos (Wulff 2008).

Pléadh ról an chorpais sa scrúdú ar nathanna mar aon le buntáistí agus míbhuntáistí an dá chur chuige corpais – cur chuige corpasbhunaithe agus cur chuige corpasdírthe (Tognini-Bonelli 2001) i mír 2.3. Tugadh spléachadh ar an tairbhe a bhaineann le hanailís a dhéanamh ar nathanna ag baint úsáide as corpas. Ina ainneoin sin, aithníodh go mbraitheann feidhmiú agus

⁹ Tá ardmheas agam ar an Athair Peadar Ó Laoghair. Is é an stíl is fearr go mór agus go fada é in Éirinn na linne seo.

úsáideacht an corpais ar a mhéid, ar scéimeanna anótála agus ar na céimeanna saibhríthe corpais. Léiríodh an taighde teoranta a rinneadh go dtí seo ar uirlisí cuardaigh corpais sa Ghaeilge agus tarraingíodh aird ar thaighde Scannell (2009) agus Uí Dhonnchadha (2009) i leith uirlisí anótála corpais a fhorbairt don Ghaeilge. Déantar an cuardach corpais a éascú tríd an gcorpas a shaibhriú agus baineadh úsáid as na huirlisí céanna i gcás NCÉ, mórchorpas na Nua-Ghaeilge, a thiomsú ag cloí le treoir agus dea-chleachtas idirnáisiúnta (Atkins, Clear agus Ostler 1992).

Pléadh na príomhscéimeanna rangaithe nathanna i mír 2.4. Leagadh síos na buntáistí agus na míbhuntáistí a bhaineann leis na scéimeanna uile agus a bhfuil curtha i gcrích go dtí seo ar rangú nathanna sa Ghaeilge i mórfhoclóirí na teanga. Feictear go mbaintear úsáid as scéimeanna áirithe de réir riachtanais an taighdeora agus an tionscadail taighde. Ina theannta sin, tugadh forléargas ar mhórbhunachair frásaíochta agus ar *Léacslann*, ardán digiteach foclóireachta agus téarmaíochta. Léiríodh gur féidir na scéimeanna rangaithe seanbhunaithe a áireamh in *Léacslann* mar aon le breis feidhmeanna teicniúla ar nós crostagairtí, roghanna rangaithe, etc.

Ar deireadh, pléadh stad reatha an taighde ar nathanna na Gaeilge, idir thaighde acadúil agus thaighde scoláirí aonair, tríd an taighde a shuí i réimse foclóireachta agus canúineolaíochta na Gaeilge. Chuir Ó Corráin (1989) bonn faoin taighde ar nathanna na Gaeilge ach níor leanadh cur chuige corpais toisc nach raibh a leithéid forbartha ag an am agus níor tugadh faoi aon taighde acadúil faoi shainréimse na frásaíochta ina dhiaidh sin. Tugadh léargas ar Pheadar Ó Laoghaire agus ar an rian a d'fhág sé ar an teanga ina dhiaidh. Mar a luadh i mír 2.5, bailíodh nathanna faoi scáth thaighde foclóireachta agus canúineolaíochta na Gaeilge le linn an fichiú haois agus is bailiúcháin luachmhara iad ach níl anailís ná scagadh déanta ar na nathanna iontu mar ábhar staidéir ar leith.

Mar chríoch, rinneadh anailís chuimsitheach ar an litríocht ábhartha ar fad a bhaineann leis an dá phríomhshruth taighde a leagadh síos ag tús na caibidle, is é sin, (a) an litríocht a bhaineann le nathanna i mór-réimse léinn na teangeolaíochta agus (b) an litríocht a bhaineann leis an taighde ar nathanna na Gaeilge. Sa chéad chaibidil eile, leagtar síos an mhodheolaíocht bunaithe ar na modhanna aitheanta ar fad a cíoradh anseo i gCaibidil 2.

Caibidil 3 An mhodheolaíocht

3.1 Réamhrá

Tugtar léargas sa chaibidil seo ar na modheolaíochtaí a bhí ar fáil chun tabhairt faoin taighde seo agus ar an mbunús a bhain le roghnú modheolaíochtaí áirithe do chéimeanna éagsúla na hoibre. Tá dhá phríomhréimse taighde faoi chaibidil sa tráchtas seo a bhfuil modheolaíochtaí le beachtú agus le forbairt ina leith:

1. Modheolaíochtaí corpais
 - i. corpas a thiomsú
 - ii. nathanna a chuardach i gcorpas
2. Modheolaíochtaí bunachair nathanna
 - i. bunachar nathanna a dhearadh agus a chruthú
 - ii. nathanna a thaifeadadh i mbunachar

Bunaítear na modheolaíochtaí sin ar an dea-chleachtas a cuireadh i láthair i gCaibidil 2 mar aon leis an léargas a tugadh ar chorpas a thiomsú agus ar bhunachar nathanna a chruthú. Tarraingíodh aird ar an dul chun cinn a rinneadh i réimse na teangeolaíochta corpais Gaeilge le roinnt blianta anuas mar aon le teacht chun cinn mhórchorpas saibhrithe na Gaeilge, e.g. *Nua-Chorpas na hÉireann* (NCÉ), corpas a cruthaíodh mar chuid de thionscadal *New English-Irish Dictionary* (NEID) (<http://www.focloir.ie/>). Pléitear ansin na modhanna a léiríodh i gCaibidil 2 chun bunachar nathanna a chruthú, modhanna atá bunaithe ar a bhfuil curtha i gcrích sa réimse seo i dteangacha eile. Ní féidir an taighde seo a chur i gcomparáid le haon taighde sonrach eile a rinneadh i nGaeilge toisc nach bhfuil a leithéid déanta go fóill.

Meascán de thaighde cáilíochtúil agus cainníochtúil is ea an cur chuige a leanadh sa tionscadal seo. B'éigean don taighdeoir dul i ngleic le móreasnamh sa taighde ar nathanna Gaeilge faoi réimse acadúil na frásaíochta, is é sin, easpa modheolaíochta i leith nathanna a nochtadh i gcorpas stairiúil. Leanadh cur chuige cainníochtúil sa chaoi a ndearnadh corpas a chuardach chun teacht ar nathanna de réir sonraí eimpíreacha minicíochta na bhfocal a cuardaíodh sa chorpas. Taighde cáilíochtúil ab ea é chomh maith toisc gur faoin taighdeoir a bhí sé torthaí an chuardaigh a léirmhíniú agus cinntí a dhéanamh i leith nathanna a mhíniú, a rangú, etc. Leagann Moon (1998, lch 49) béim ar an tábhacht a bhaineann le hiomas an taighdeora chun torthaí an chuardaigh corpais a mheas agus a léirmhíniú. Dá bharr sin, braitheadh ar uirlisí cuardaigh an chórais cuardaigh corpais mar aon le hiomas an taighdeora chun an

mhodheolaíocht a léiriú sa tráchtas seo. Pléitear na céimeanna a bhain le corpas a thiomsú anois, idir roghnú agus ullmhú fhoinsí an chorpais agus an corpas a imscrúdú ina dhiaidh sin.

3.2 *Sonraí corpais: foinisí agus ullmhú*

Dírítear ar nathanna i leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire i nGaeilge sa taighde seo. Chuige sin, roghnaíodh a leabhair fhoilsithe mar fhoinsí an chorpais ar roinnt cúiseanna a leagtar amach anseo:

- stádas Pheadair Uí Laoghaire mar scríbhneoir – scríbhneoir ba ea é a thuill meas go náisiúnta agus go hidirnáisiúnta (Ó Macháin 2015a; Ó Cearúil 1999; Mac Mathúna 1987; Keane 1970; Maol Muire 1939; Zimmer 1911; etc.) agus a d'fhág rian ar an nGaeilge lena linn agus i ndiaidh a bháis (Buttimer 2011; Ó Cuív 1987; Ó Cléirín 1973).
- ábharthacht ábhair agus teanga a scríbhinní – foilsíodh réimse leathan téacsanna ó Pheadar Ó Laoghaire. Dhírigh sé ar 'chaint na ndaoine' trí nathanna dúchais a fhí ina chuid scríbhinní (Borthwick 1908, lch 3) agus d'oir a stíl scríbhneoireachta agus a chur chuige do gach canúint (Mac Mathúna 2015).
- cur chuige corpais a leanúint – cur chuige atá tar éis teacht i dtreis go mór mar áis riachtanach san anailís foclóireachta agus foclóireolaíochta ar fud an domhain mar aon lena úsáid sa scrúdú ar nathanna i réimse na frásaíochta (Abdou 2012; Hümmel 2007; Stathi 2007; Grant agus Bauer 2004; Moon 1998; etc.)
- infhaighteacht na bhfoinsí – sholáthair Acadamh Ríoga na hÉireann formhór na dtéacsanna a bhí de dhíth i bhformáid dhigiteach agus ní raibh ar an taighdeoir ach roinnt téacsanna a thras-scríobh chun corpas leabhar foilsithe uile i nGaeilge le Peadar Ó Laoghaire a thiomsú.
- réimse ábhar na bhfoinsí sa chorpas – áirítear réimse leathan téacsanna ina chuid scríbhinní.

Dírítear anois ar struchtúr an chorpais trí na prionsabail dea-chleachtais a luadh i mír 2.3.4 a chur i bhfeidhm. Tugtar léargas thíos ar struchtúr inmheánach an chorpais mar aon leis an gcaoi ar tiomsaíodh an corpas.

3.2.1 Struchtúr an chorpais

Léiríodh i gCaibidil 2 na cúiseanna éagsúla a bhaineann le corpas a thiomsú. Tarraingíodh aird ar nathanna a scrúdú i gcorpas chun peirspictíochtaí éagsúla na teanga a léiriú (Abdou 2012). Cloítear le cur chuige corpais sa tráchtas seo i ngeall ar an dlús a cuireadh leis an taighde eimpíreach corpasbhunaithe i réimse na foclóireachta agus na foclóireolaíochta le roinnt blianta anuas (Hümmer 2007). Baintear úsáid as corpas chun léargas a thabhairt ar pheirspictíochtaí séimeantacha, cultúrtha, comhréireacha agus pragmatacha na teanga, teanga a bhaineann le ceantar (Gaeltacht Mhúscraí), le tréimhse (athbheochan na Gaeilge go príomha) agus le scríbhneoir ar leith (Peadar Ó Laoghaire).

Cuireadh c.500 mír scríofa le Peadar Ó Laoghaire i gcló in irisí, leabhair, tréimhseacháin agus nuachtáin a linne agus tarraingíodh aird ar an stádas canónta a thuill sé mar scríbhneoir i mír 2.5.3 roimhe seo. Liostaíonn Maol Mhuire (1939) a shaothar litríochta in *An tAthair Peadar Ó Laoghaire agus a shaothar* ach is é leabharliosta Uí Chuív (1954), *Materials for a bibliography of the Very Reverend Peter Canon O'Leary 1839–1920*, an t-aon fhoilseachán ina rianaítear go cuimsitheach a shaothar uile. Dá bharr sin, baineadh úsáid as an leabharliosta sin chun bunfhoinsí an chorpais a roghnú.

Áirítear 487 mír éagsúil ar leabharliosta Uí Chuív (ibid.) As an iomlán sin, áirítear 467 mír ó pheann Pheadair Uí Laoghaire a cuireadh i gcló in irisí, nuachtáin, tréimhseacháin nó i bhfoirm leabhar. Liostaítear fiche mír eile ina ndéantar tagairt i bhfoilseachán eile do Pheadar Ó Laoghaire nó dá shaothar. Díríodh ar a leabhair fhoilsithe amháin sa tionscadal seo mar gheall ar an réimse leathan ábhar a fhaightear iontu, idir théacsanna nuachumtha, athinsintí, aistriúcháin, théacsanna reiligiúnacha, dhrámaí agus téacsanna teangeolaíochta. Ina theannta sin, chuir Acadamh Ríoga na hÉireann 37 leabhar dá shaothar ar fáil i bhformáid dhigiteach don taighdeoir. Bheadh sé dodhéanta saothar uile Pheadair Uí Laoghaire a dhigitiú agus corpas a thiomsú taobh istigh de shrianta ama an tráchtas seo agus dá bharr sin, rinneadh comhghéilleadh i leith thiomsú an chorpais. Cé gur cinneadh díriú ar leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire amháin, rinneadh neamhaird de roinnt leabhar de bharr a neamhábharthachta don chuardach ar nathanna. Leagadh síos aidhmeanna an tráchtas i gCaibidil 1 agus is é príomhaidhm an tráchtas nathanna Gaeilge as leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire a nochtadh agus a rangú i mbunachar sonraí. Dá bhrí sin, níor áiríodh leabhair a scríobhadh go hiomlán i mBéarla ná leabhair ina ndírítear ar chúrsaí áirimh mar ní luífeadh sé sin le bunaidhmeanna an tráchtas.

In reality... all corpus-building entails compromises between principle and opportunism – between what we would like to collect if resources were unlimited, and what is practicable and achievable in the real world. (Lexicography MasterClass 2004, Ich 3)

Maíonn Sinclair (2005a) go dtiomsaítear corpas chun anailís a dhéanamh ar theanga agus ba cheart foinsí an chorpais a roghnú chun an cuspóir sin a bhaint amach.

The contents of the corpus should be chosen to support the purpose, and therefore in some sense represent the language from which they are chosen (ibid.)

Léirítear foinsí an chorpais thíos aicmithe de réir aicmiú Uí Chuív (1954). Tá inneachar an chorpais ar fad le fáil in Aguisín E i ndeireadh an tráchtais.

Cineál foinse	Comhad sa chorpas	Nod sa chorpas	Líon na bhfocal
Téacsanna reiligiúnacha	An Teagasc Críostaighe	A194	9,821
	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua	AM022a_4	94,702
	Gníomhartha na n-Aspol	AM022b_G	27,664
	Seanmóin agus Trí Fichid I	LM028	71,510
	Seanmóin agus Trí Fichid II	LM029	68,012
	Aithris ar Chríost	AM006_AC	72,137
	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7	LM026	216,369
	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 2	LM026a	37,764
	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II	LM092	81,011
	An Soisgéal as Leabhar an Aifrin	KNL_AS LA	17,742
	An Choróinn Mhuire	DJW_ACM	2,512
	Mo Shlíge Chun Dé	KNL_MSCD	28,126
	Críost Mac Dé (Cuid I)	DJW_CMC1	55,068
	Críost Mac Dé (Cuid II)	MJM_CMC2	45,221
	Críost Mac Dé (Cuid III)	MJM_CMC3	34,211
Athinsintí	An Craos-Deamhan	LM022	33,879
	Eisirt	LM171	23,627
	An Cleasaidhe	LM023	20,363
	Lughaidh Mac Con	LM096	19,750
	Bricriu	LM024	28,463

	Guaire I, II	LM021	47,027
	Cath Ruis na Rí For Bóinn	MR_CRRB	13,025
	Aodh Ruadh (Cuid I)	ENB_ARC1	48,462
	Aodh Ruadh (Cuid II)	KNL_ARC2	40,598
Bunphrós	Séadna	LM019	82,823
	Sgothbhualadh I, II	LM027	59,932
	Niamh	LM017	109,360
	Sliabh na mBan bhFionn agus Cúán Fithise	LM172	6,529
	Mo Sgéal Féin	LM016	61,982
	Ag Séideadh agus ag lthe	LM018	75,65
	Ár nDóithin Araon	LM031	87,99
	Cómhairle Ár Leasa	LM030	74,017
Aistriúcháin	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I)	AM012_A1	12,520
	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach II)	DJW_AES2	12,220
	Don Cóchóte (Cuid I)	AM007_DC	21,588
	Don Cóchóte (Cuid II)	KNL_DCC2	50,825
	Lúcián	AM015_LN	50,805
	Catílína (lgh 1–46)	DJW_C1-46	13,350
	Catílína (lgh 47–69)	KNL_C4669	6,647
Drámaí	Tadhg Saor	LM147	3,485
	Bás Dalláin	LM146	2,905
	An Sprid	LM130	5,832
	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma	LM020	67,057
	An Bealach Buidhe	MR_ABB	6,137
Graiméir, téacsanna teangeolaíochta	Mion-Chaint (Cuid I)	LM173	11,607
	Mion-Chaint (Cuid II)	LM174	83,45
	Mion-Chaint (Cuid III)	LM175	17,717
	Papers on Irish Idiom	LM176	18,625
	Notes on Irish Words and Usages	LM088	40,879
<u>Iomlán</u>			<u>1,898,591</u>

Fíor 6: Leabhair fhoilsithe le Peadar Ó Laoghaire de réir aicmiú Uí Chuív (1954)

3.2.2 Corpas a thiomsú

I gCaibidil 2 tugadh léiriú ar na mórphrionsabail a bhaineann le corpas a thiomsú, is iad sin: dearadh agus sonraíochtaí an chorpais a dheimhniú, roghnú na bhfoinsí, ceadanna cóipchirt a fháil, gabháil sonraí agus ionchódú/uasmharcáil na bhfoinsí agus próiseáil chorpais (Atkins, Clear agus Ostler 1992). Níor ghá ceadanna cóipchirt a fháil sa tionscadal seo toisc go raibh saothar Pheadair Uí Laoghaire lasmuigh d’achar aimsire dhlí an chóipchirt in Éirinn. Breathnaítear anois ar na prionsabail dea-chleachtais mar aon le treoir ghinearálta Sinclair (2005b) a leanadh chun corpas a thiomsú.

Luadh sa léirbhreithniú litríochta go dtiomsaítear corpas le haghaidh cuspóirí éagsúla (Geyken 2007) agus go mbíonn feidhmeanna ilchuspóra ag gach corpas dá bharr sin. Ina theannta sin, glactar leis go gcuirtear corpas in oiriúint don teanga atá á scrúdú (Lexicography MasterClass 2004). Baintear úsáid as téacsanna a scríobhadh ag deireadh an naoú haois déag agus ag tús an fichiú haois sa tráchtas seo, téacsanna a bhaineann le ceantar, le tréimhse agus le scríbhneoir ar leith. Tugadh léargas ar an gcáil a bhain Peadar Ó Laoghaire amach mar scríbhneoir i mír 2.5.3 sa chaoi gur fhreastail sé ar phobal fairsing na Gaeilge ina scríbhinní. Chuige sin, d’fhéadfaí a mhaíomh gur corpas d’ardchaighdeán Gaeilge é an corpas sa tráchtas seo. Ní mholann Kilgarrieff, Rundell agus Uí Dhonnchadha (2006, lch 131) foinsí d’ardchaighdeán amháin a roghnú mar fhoinsí aon chorpais. Moltar (ibid.) go léirítear “the kind of subjective value-laden process that corpus linguistics have always sought to avoid” nuair a roghnaítear foinsí eiseamláire na teanga amháin toisc nach dtugtar léargas réadúil ar an teanga. Díríodh ar leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire sa tráchtas seo chun anailís a dhéanamh ar nathanna ina chuid scríbhinní agus níor tiomsaíodh corpas chun nathanna d’ardchaighdeán teanga a nochtadh. De bhreis air sin, tiomsaíodh corpas dá saothair chun léargas a thabhairt ar an teanga ina scríbhinní de réir chur síos Sinclair (2005a, lch 17), is é sin, go roghnaítear foinsí an chorpais chun teanga a léiriú mar fhoinse sonraí le haghaidh taighde teangeolaíochta. Ina theannta sin, is táirgí cultúrtha iad leabhair Pheadair Uí Laoghaire ina léirítear teanga a linne agus ina dtugtar cúnamh don léitheoir an teanga sin a thuiscint.

Such highly valuable sources are the basis not only of rigorous lexicographic work and linguistic studies but also towards the general understanding of language and of texts as cultural products. (Biber, Breiteneder agus Dobrovol’skij 2002)

Luadh roimhe seo gur chuir Acadamh Ríoga na hÉireann 37 leabhar ar fáil don taighdeoir don chorpas. Rinneadh digitiú ar na téacsanna sin mar chuid de thionscadal *Foclóir na Nua-Ghaeilge* (Royal Irish Academy 2013). Chlóscríobh an taighdeoir na téacsanna eile, is é sin,

14 chomhad, nach raibh ar fáil i bhformáid dhigiteach. Cé go bhfuil uirlisí OCR (aithint optúil carachtar) ar fáil do théacsanna a scríobhadh sa seanchló Gaelach, níor baineadh úsáid as an uirlis sin sa tionscadal seo toisc nach raibh caighdeán na mbunfhoinní maith go leor lena húsáid. Fuarthas cúnamh seachtrach chun na saothair nach raibh i bhformáid dhigiteach a chlósscríobh. Ina theannta sin, fuarthas ceithre théacs i bhformáid dhigiteach a raibh eagarthóireacht déanta orthu ó thaighdeoir eile sa réimse. Tá mionchur síos ar fhoinní uile an chorpais le fáil in Aguisín E ar chúl an tráchtais. Pléitear tríú pointe Atkins, Clear agus Ostler (1992) anois, is é sin, gabháil sonraí agus ionchódú/uasmharcáil fhoinní an chorpais.

Tá sé mhórchorpas Gaeilge ar fáil faoi láthair. Chuir Acadamh Ríoga na hÉireann dhá chorpas ar fáil – *Corpas na Gaeilge, 1600–1882*, ina bhfuil 7.2 milliún focal, agus *Corpas na Gaeilge, 1882–1926*, ina bhfuil 7.1 milliún focal. Baineadh úsáid as uirlisí Uí Dhonnchadha (2009) agus Scannell (2009), ar tugadh léargas orthu i mír 2.3.5, chun *Corpas na Gaeilge, 1882–1926* a shaibhriú agus tá an obair sin idir lámha go fóill (Uí Dhonnchadha et al. 2014). Ina theannta sin, chuir Coláiste na hOllscoile, Corcaigh *CELT (Corpus of Electronic Texts)* ar fáil, ina bhfuil breis agus 16 milliún focal lena n-áirítear téacsanna i nGaeilge, Béarla, Laidin agus Fraincis Ghael-Normannach. Ní dhearnadh aon obair shaibhriúcháin ar an gcorpas sin go fóill (CELT 2014). Corpas téacsanna d’ardchaighdeán Gaeilge ón bhfichiú haois mar aon le roinnt téacsanna i nGaeilge na hAlban is ea *Tobar na Gaedhilge*. Tá breis agus 4.9 milliún focal Gaeilge sa chorpas agus is féidir é a íoslódáil ar ríomhaire. Is acmhainn léacsach agus ghramadach í agus scagtar na torthaí comhlogaíochta de réir mhórchanúintí na Gaeilge. Níl aon obair shaibhriúcháin déanta air. Is é *Corpas na Gaeilge Comhaimseartha* an corpas Gaeilge is úire a tiomsaíodh agus tá 5.3 milliún focal ann faoi láthair. Forbraíodh an corpas in Fiontar, Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath agus áirítear ann téacsanna Gaeilge a bhfuil eagarthóireacht déanta orthu agus a foilsíodh ó thús an 21ú haois i leith. Is féidir cuardach leathan agus cuardach níos mionsonraithe a dhéanamh ar fhocal nó ar fhrása ar leith ann.

Is é *Nua-Chorpas na hÉireann* (NCÉ), a ndearnadh cur síos air i gCaibidil 2, an t-aon chorpas eile atá ar fáil faoi láthair a bhfuil mórobair shaibhriúcháin déanta air. Cuimsítear corpas, ina bhfuil 8 milliún focal, a thiomsaigh Institiúid Teangeolaíochta Éireann (ITÉ) mar chuid de thionscadal LE-PAROLE de chuid an Aontais Eorpaigh¹⁰, mar chroílár sciar na Gaeilge de *Nua-Chorpas na hÉireann*. Áirítear c.30 milliún focal in NCÉ agus rinneadh anótáil teangeolaíochta ar gach uile fhocal ann (Kilgariff, Rundell agus Uí Dhonnchadha 2006, lch 133).

¹⁰ Tá tuilleadh eolais ar fáil ag: http://cordis.europa.eu/project/rcn/34076_en.html.

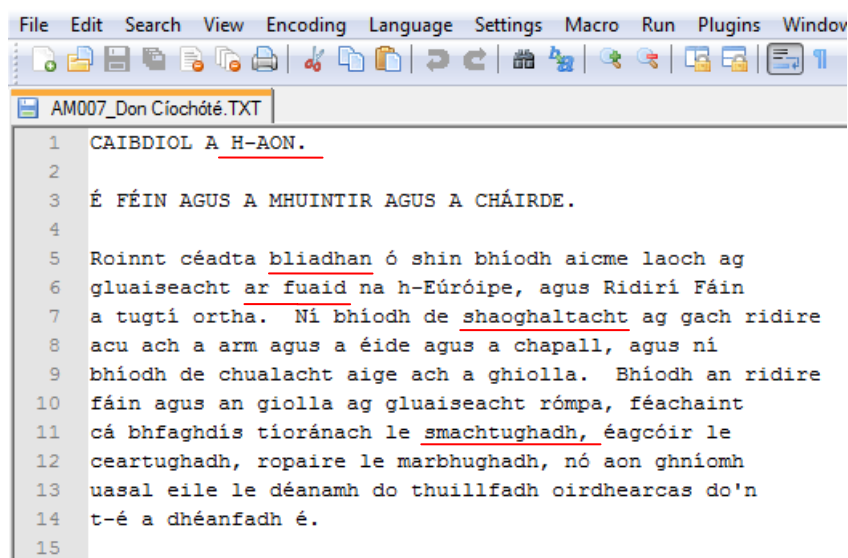
Baintear an fheidhm is fearr as corpas nuair is féidir faisnéis a asbhaint as agus maíonn Leech (1997) nach soláthraítear aon fhaisnéis dhíreach i gcorpas lom, e.g. faisnéis ghramadaí. Dá dheasca sin, ní bhaintear an fheidhm is fearr as an gcorpas. Cuirtear faisnéis bhreise le corpas i bhfoirm anótálacha chun dul i ngleic leis an deacracht sin trí fhaisnéis léirmhíniúcháin agus teangeolaíochta a chur leis (Garside, Leech agus McEnery 1997, lch 2). Baintear úsáid as corpas anótáilte sa tráchtas seo chun cuardaigh shonracha a dhéanamh ar mhaithe le nathanna a nochtadh sa chorpas agus chun cloí leis an gcur chuige a leagadh síos in *Nua-Chorpas na hÉireann*, i.e. cuardaigh a dhéanamh de réir leamaí anótáilte. Is ionann leama agus foirm foclóireachta nó bunfhoirm an fhocail (e.g. is ilfhoirmeacha iad *béal*, *mbéal*, *bhéal*, *béil*, *bhéil* den léicséim chéanna a liostaítear faoin leama *béal*). Sular féidir foinsí an chorpais a anótáil, bhí ar an taighdeoir na foinsí a ghlanadh agus a ionchódú chun cinntiú go raibh na foinsí sa riocht ab fhearr do theangeolaithe agus d'fhoclóirithe lena n-úsáid (Kilgarrieff, Rundell agus Uí Dhonnchadha 2006, lch 140). Ar dtús, baineadh codanna de na téacsanna nach raibh ag teastáil sna téacsanna féin agus tugadh uimhir thagartha do gach téacs. Liostaítear thíos na codanna a baineadh ó na buntéacsanna de réir threoir Kilgarrieff, Rundell agus Uí Dhonnchadha (ibid.) agus déantar na meiteashonraí seo a thaifeadadh le cód an leabhair, seachas mar théacs inlíne sa téacs foinseach. Baineadh na codanna seo a leanas as na buntéacsanna: leathanaigh teidil, údair, foilsitheoirí, dátaí foilsithe, teideal an leabhair, uimhreacha leathanaigh, fonótaí agus iarnótaí, gluaiséanna breise, codanna móra i dteangacha eile¹¹ agus comharthaí inmheánacha ar nós: &, *, etc.

Is féidir iliomad cineálacha anótálacha a dhéanamh ar chorpas ag brath ar an gcineál taighde atá idir lámha (Leech 2005) agus luadh na cineálacha anótálacha éagsúla ar féidir úsáid a bhaint astu i mír 2.3.5 roimhe seo, e.g. anótáil foghraíochta, roinn chainte, struchtúr comhréireach, séimeantach, etc. Maíonn Kilgarrieff, Rundell agus Uí Dhonnchadha (2006) go raibh gá le hanailíseoir moirfeolaíoch agus anótálaí (clibeoir gramadaí) chun anótáil teangeolaíochta a dhéanamh ar *Nua-Chorpas na hÉireann*. Cuireadh srian le líon na n-anótálacha arbh fhéidir leas a bhaint astu i ngeall ar na huirlisí anótálacha atá ar fáil don Ghaeilge faoi láthair. Dá bharr sin, cloíodh sa tráchtas seo le sraith uirlisí a d'fhorbair Uí Dhonnchadha (2009) chun téacsanna neamhshrianta Gaeilge a anailísiú agus a anótáil. Ina theannta sin, baineadh leas as an ríomhchlár, *an Caighdeánaitheoir* (Scannell 2009), a

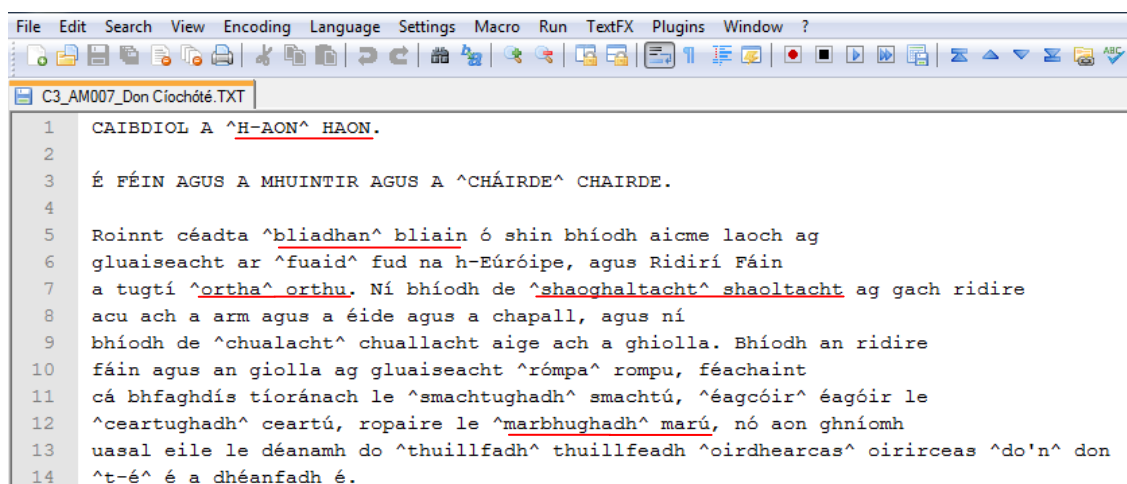
¹¹ Níor baineadh gach tagairt Bhéarla as na buntéacsanna. Fágadh codanna gearra i mBéarla i gcásanna a raibh cur síos nó míniú mar chuid lárnach den abairt, e.g. '*Ruibe*, a single hair; also means wire. The noose by means of which boys catch hares is called *súil ruibe*, a wire loop. *Rúisg*, a big, shapeless stump. Applied to persons as a term of contempt'. *Notes on Irish Words and Usage* (Ua Laoghaire 1926b, s.v. *ruibe*.)

forbraíodh don Ghaeilge ina n-anótáiltear téacsanna neamhchaighdeánacha i dtaobh an litrithe Gaeilge le foirmeacha caighdeánacha.

Tugadh léargas ar fheidhmeanna *an Caighdeánaitheoir* (ibid.) i gCaibidil 2 agus baineadh úsáid as anseo chun an cuardach ar nathanna a éascú agus ní ar mhaithe le foinsí an chorpais a chur in eagar. Cé go ndearnadh nuashonrú ar fheidhmeanna an ríomhchláir, baineadh úsáid as an leagan a cuireadh ar fáil tráth tiomsaithe an chorpais. I ndiaidh na foinsí a ionchódú, cuireadh an ríomhchlár *an Caighdeánaitheoir* (ibid.) i bhfeidhm ar bhunfhoinsí an chorpais agus taispeántar aschur samplach ón ríomhchlár anois i bhFíor 7 agus i bhFíor 8.

Fíor 7: Aibhsiú ar roinnt samplaí de bhuntéacs neamhchaighdeánaithe

Fíor 8: Aibhsiú ar roinnt samplaí de bhuntéacs caighdeánaithe

I ndiaidh na téacsanna a anótáil agus a chaighdeánú le foirmeacha caighdeánacha de réir an chur chuige an léiríodh thuas, baineadh úsáid as uirlisí Uí Dhonnchadha (2009), clibeoir agus anailíseoir, chun tuilleadh saibhríthe a dhéanamh ar an gcorpas agus chun úsáideacht an chorpais a fheabhsú (McEnery agus Wilson 1996). Fuarthas cúnamh seachtrach chun an obair

sin a chur i gcrích. Maíonn Uí Dhonnchadha (2009, lch 14) gur beag taighde atá déanta i réimse na teangeolaíochta ríomhaireachtúla don Ghaeilge go dtí seo de dheasca fhorlámhas an Bhéarla in Éirinn. Ina ainneoin sin, baineadh úsáid as na huirlisí a bhí ar fáil don Ghaeilge sa tráchtas seo chun corpas a sholáthar a bheadh anótáilte agus saibhrithe de réir caighdeán aitheanta idirnáisiúnta.

Ar deireadh, lódáladh na téacsanna anótáilte i gcóras cuardaigh corpais chun imscrúdú cuimsitheach a dhéanamh ar an gcorpas agus chun an fheidhm is fearr a bhaint as an bhfaisnéis sa chorpas agus as an anótáil a rinneadh ar théacs an chorpais.

A corpus is of optimal use to lexicographers if it is loaded into a corpus query tool which supports them in finding collocational and grammatical patterns (Kilgarrieff, Rundell agus Uí Dhonnchadha 2006).

Tugadh léargas ar mhórchórais cuardaigh corpais i mír 2.3.6, agus rinneadh mionchur síos ar *SketchEngine* (SkE); *TshwanLex* (TLex), *WordSmith Tools* (WS) agus *Open Corpus Workbench* (CWB) mar aon leis na príomhfheidhmeanna cuardaigh a ghabhann leo. Roghnaíodh SkE thar TLex, WS agus CWB ar dhá chúis: (i) maítear (Kilgarrieff agus Kosem 2012; de Schryver agus De Pauw 2011) go bhfuil SkE ar an gcóras cuardaigh corpais is cumhachtaí atá ar fáil i láthair na huaire agus (ii) baintear úsáid as SkE i dtionscadal *Nua-Chorpas na hÉireann*. Maíonn Biber, Breiteneder agus Dobrovol'skij (2002, lch 89) go gcaithfear úsáid a bhaint as uirlisí éagsúla anailíse san imscrúdú ar théacsanna stairiúla agus an buntáiste a bhain le SkE ná gurbh fhéidir leis dul i ngleic le cuardaigh shonracha a dhéanamh ar fhoinsí trí úsáid a bhaint as na feidhmeanna sonracha cuardaigh, e.g. comhchordachtóir, liostaí focal, sampláil agus sórtáil, comhlogaíochtaí a liostú agus fochorpais a thiomsú mar aon le feidhmeanna sonracha eile, e.g. achoimre focail (Kilgarrieff, Husák agus Woodrow 2012). Fuarthas cúnamh seachtrach chun foinsí an chorpais ar fad a lódáil in SkE. Díritear ar an imscrúdú corpais anois agus ar an gcaoi ar tugadh faoin gcuardach ar nathanna trí úsáid a bhaint as uirlisí cuardaigh SkE.

3.3 Imscrúdú corpais

Luadh i gCaibidil 2 a thábhachtaí agus a lárnaí a bhíonn corpas in aon scrúdú ar nathanna. Léiríodh roimhe seo nach bhfuil aon taighde eile curtha i gcrích ar nathanna Gaeilge faoi scáth na teangeolaíochta corpais go fóill agus déantar iarracht leis an tionscadal seo an t-easnamh sin a líonadh. Luadh sa léirbhreithniú litríochta tábhacht cúig ghné lárnacha sa chur síos ar nathanna mar chineál frásaeime, is iad sin, fad an natha; doiléire shéimeantach, dolúbthacht fhoirmiúil; institiúidiú agus minicíocht an natha. Tagraíonn fad an natha do líon na

gcomhpháirteanna den nath. Tá gné na doiléire séimeantaí fite fuaite ina chéile le gné na brí neamh-chomhdhéanta sa chur síos ar nathanna sa chaoi gur deacair brí an natha a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath. Is ionann dolúbthacht fhoirmiúil agus na mionathruithe léacsacha agus/nó athruithe gramadaí a thagann ar nathanna i gcásanna áirithe. Is próiseas sochtheangeolaíoch é an t-institiúidiú ina nglacann pobal cainte leis an nath trí úsáid rialta a bhaint as (Barkema 1996b). Ar deireadh, is ionann minicíocht an natha agus úsáid nó líon samplaí den nath i gcorpas. Áirítear na gnéithe sin ar fad sa chur síos a rinneadh ar nathanna i gCaibidil 2 agus sa chuardach ar nathanna anseo.

Le teacht chun cinn ré an chorpais, agus imscrúdú á dhéanamh ar nathanna i gcorpas, is iondúil go mbaintear úsáid as foclóir nathanna nó go dtiomsaítear liosta nathanna chun anailís a dhéanamh ar úsáid nathanna, ar athruithe léacsacha agus ar phatrúin choitianta ghramadaí i nathanna (e.g. Abdou 2012; Grant agus Bauer 2004; Moon 1998; etc.) Ní féidir cur chuige den sórt sin a leanúint sa tionscadal seo toisc nach bhfuil bunliosta ná mórfhoclóir nathanna ar fáil don Ghaeilge. Ina theannta sin, corpas stairiúil a bhaineann le tréimhse, le scríbhneoir agus le canúint ar leith is ea é. Cé go mbaineann go leor buntáistí le corpas a úsáid sa staidéar ar nathanna, admhaíonn Fellbaum (2007a, lch 3) gur gnéithe achannacha i réimse na teangeolaíochta corpais iad nathanna go fóill. Dar le Colson (2010 arna lua ag Filatkina 2015), dá mbeifí in ann gach cineál frása seasta a asbhaint ina iomláine go huathoibríoch as corpas, go gciallódh sé sin athrú teangeolaíochta “comparable to the Copernican Revolution in astrophysics”.

Níorbh fhéidir gnáthchleachtas imscrúdaithe corpais a leanúint san anailís ar nathanna sa tionscadal seo i ngeall ar dhá phríomhchúis: (i) na deacrachtaí a bhaineann le nathanna a nochtadh go huathoibríoch trí úsáid a bhaint as bogearraí teangeolaíochta agus (ii) gné shioncronach an chorpais. Dá bharr sin, cinneadh ar mhodheolaíocht ar leith a leagan amach bunaithe ar theoiric O’Keefe, McCarthy agus Carter (2007) ar a dtugtar mionléargas i mír 3.3.2 ar ball. Moltar (ibid. lgh 82–83) gur féidir focail áirithe a thagann chun cinn go minic i nathanna a chuardach chun nathanna a nochtadh i gcorpas, i.e. focail choitianta i nathanna ar a dtugtar *idiom-prone words* agus leantar an cur chuige sin sa tráchtas seo toisc gur corpas réasúnta beag é le himscrúdú agus go bhféadfaí cuardach cuimsitheach a dhéanamh tríd an modheolaíocht sin a leanúint. Chuige sin, tiomsaíodh mórliosta nathanna as an dá mhórfhoclóir Gaeilge-Béarla a foilsíodh le linn an fichiú haois, is iad sin, *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a) agus *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a), agus rinneadh na leamaí ba mhinice a tháinig chun cinn sa liosta sin a chuardach sa chorpas. Glactar leis go bhféadfaí roinnt dúbailtí teacht chun tosaigh sa chuardach seo, is é sin, i gcás nathanna a mbíonn dhá

leama nó níos mó acu ar an liosta minicíochtaí cuardaigh. D'fhéadfadh an nath *aghaidh na muc agus na madraí a thabhairt (ar)* teacht chun cinn faoi na leamaí cuardaigh *aghaidh, muc* agus *madra*. Ní dúshlán ná fadhb é sin ach céim cháilíochta ba ea í ina ndeimhnítear torthaí an chuardaigh agus, i gcásanna áirithe, is dara seiceáil é ar thorthaí comhchordachta an chuardaigh. Baineadh úsáid as feidhmeanna *Sketch Engine* (Kilgarrieff et al. 2004) chun an cuardach a chur i gcrích agus tugtar léargas ar an gcuardach sin anois.

3.3.1 Feidhmeanna an chuardaigh

Léiríodh i gCaibidil 2 an tábhacht a bhaineann le húsáid a bhaint as córas cuardaigh corpais chun an fheidhm is fearr a bhaint as an bhfaisnéis sa chorpas agus as an obair anótáilte a rinneadh ar an gcorpas. Is córas cuardaigh corpais é SkE ina mbaintear úsáid as foirmiúlachais ionchuir chun cuardaigh éagsúla a dhéanamh agus táthar tar éis glacadh leis na foirmiúlachais sin go forleathan i réimsí na teangeolaíochta ríomhaireachtúla agus na teangeolaíochta corpais ó na 1990idí ar aghaidh (Kilgarrieff, Husák agus Woodrow 2012). Tugtar sé rogha cuardaigh don úsáideoir faoi roghanna cuardaigh SkE, is iad sin, comhchordacht, liosta focal, achoimre focail, teasáras, aimsigh X agus difríocht.

Baintear úsáid as feidhm na comhchordachta agus as feidhm na hachóimre focail amháin sa tráchtas seo. I measc na bhfeidhmeanna eile áirítear: (i) liosta focal (liosta focal a ghiniúint de réir minicíochta focal aonair sa chorpas), (ii) teasáras (teasáras a chruthú, ar a dtugtar teasáras dáileacháin, ata bunaithe ar chomhlogaíochtaí a ghintear go huathoibríoch sa chorpas), (iii) aimsigh X (is féidir liosta focal a ghiniúint trí iompar aon fhocal a shainiú) agus (iv) difríocht (is féidir comparáid a dhéanamh idir iompar gramadaí agus comhlogaíochtaí dhá leama áirithe). Tá cur síos níos cuimsithí ar uirlisí uile SkE le fáil in Kilgarrieff et al. (2004). I ndiaidh don taighdeoir uirlisí SkE a thástáil measadh nach raibh feidhmeanna uile SkE oiriúnach don chuardach sa tionscadal seo de bhrí a neamhábharachta, i.e. ní luíonn sé le bunaidhmeanna an tráchtas liostaí focal randamacha ná teasáras a ghiniúint (pointe (i) agus (ii) thuas) ná díriú go mion ar iompar gramadaí agus comhlogaíochtaí focal aonair (pointe (iii) agus (iv) thuas) toisc go nglactar leis go mbíonn ar a laghad dhá mhoirféim shaora i ngach nath sa tionscadal seo. Léirítear feidhmeanna na comhchordachta agus na hachóimre focail anois agus déantar cur síos ar an gcaoi ar baineadh úsáid as na feidhmeanna sin sa chuardach ar nathanna i mír 3.3.2.

Maíonn Hunston (2002) go bhfuil na línte comhchordachta ar cheann de na modhanna is bunúsaí chun faisnéis chorpais a phróiseáil. Ní hamháin sin, ach dar le Kilgarrieff agus Kosem (2012, lch 36), bíonn ról lárnach ag an gcomhchordacht in aon anailís foclóireachta. Baintear úsáid as comhchordachtóir, clár ina gcuardaítear an corpas chun teacht ar fhocal nó ar fhrásaí

ar leith (*an nódfhocal*) agus taispeántar úsáid an fhocail nó an fhrása sin i lár an scáileáin. Léiriú ar ghnáthúsáid an fhocail nó an fhrása is ea é. Cuireann na línte comhchordachta faisnéis ar fáil ach ní féidir brí na dtorthaí a léirmhíniú. Bíonn iomas an duine de dhíth chun na línte comhchordachta a léirmhíniú (Moon 1998). Is féidir cuardach simplí, cuardach de réir an leama, cuardach de réir an fhrása, cuardach de réir fhoirm an fhocail agus teanga chuardaigh corpais a roghnú faoi fheidhm na comhchordachta in *Sketch Engine*. Baineadh úsáid as an gcuardach simplí agus as an teanga chuardaigh corpais sa tionscadal seo chun nathanna mar aon le leaganacha éagsúla nathanna a nochtadh. Ina theannta sin, baineadh úsáid as áiseanna sórtála SKE chun torthaí na comhchordachta a shórtáil de réir an chomhfhocail cuardaigh.

Sketch Engine search results for 'cluas'.

Téarma **cluas** 251 > Sórtáil **Ar chlé** 251 (117.53 per million) ⓘ

Tosach | Ar ais | Leathanach 3 de 13 | Gabh | Ar aghaidh | Deireadh | Concordance is sorted. Jump to: []

LM171	féin agus a raibh láithreach ag faire agus cluas ar gach aoinne feuchaint cad déarfadh lubhdán
LM028	súil duine a leithéid, agus nár airigh cluas duine a leithéid, agus nár fhéad aigne
LM027	gcuirfidh béul duine an guth isteach am chluais chugam. Cad é mar shaghas ruda caint gan
KNL_DCC2	claidheamh leis leath an chathbháir, agus an chluas a bhí ar an dtaobh san de cheann an ridire
LM023	thagaidís ar chluais leis, gan teacht ar an gcluais eile, do chrothadh sé an chluas san gan
LM019	bhfeuchfaidh seisean ins na súilibh air, bain an chluas díom má chuireann sé an tarna ceist. Is
LM019	amhlaidh a mheasais mé mharbhadh? Bain an chluas díom, ar sise, dá bhfagthá an méid sin
LM019	siúrálta agus atá sgórnach air. Bain an chluas anuas ó'n gceann díom mura gcuiridh. Is
LM019	Sadhbh ceart dé, rud a bhainfidh. Bain an chluas díom mura mbainidh! Andaigh, a Athair
LM021	mháthair ag tabhairt fúinn anois. Bain an chluas anuas ó'n gceann díom-sa mura dtugad cuaird

Fíor 9: Cuardach simplí ar an bhfocal 'cluas' in *Sketch Engine*.

Maíonn Hunston (2002) gurb í an fhadhb is mó a bhaineann le liostaí minicíochta comhchordachta loma ná go mbíonn sé dodhéanta béim a leagan ar na comhlogaíochtaí ábhartha. D'fhéadfadh na mílte líne comhchordachta teacht chun cinn mar thorthaí cuardaigh i gcorpais mhóra, ach obair fhadálach a bheadh ann na torthaí ar fad a scrúdú. Cé gur baineadh úsáid as corpas réasúnta beag sa tionscadal seo i gcomparáid le méid na gcorpas eile atá ar fáil i láthair na huaire, e.g. *British National Corpus* (BNC) (<http://www.natcorp.ox.ac.uk/>); *Corpus of Contemporary American English* (COCA) (<http://www.anc.org/>); *Russian National Corpus* (<http://ruscorpora.ru/en/>), a bhfuil breis agus 100 milliún focal iontu, tháinig an fhadhb chéanna chun tosaigh le roinnt leamaí a cuardaíodh. Baineadh úsáid as feidhm na hachóimre focail in *Sketch Engine* chun dul i ngleic leis sin.

Is achóimre chorpasbhunaithe ar iompar gramadaí agus comhlogaíochta focal é feidhm na hachóimre focail (Kilgariff agus Tugwell 2002). Cuirtear feabhas ar na liostaí comhchordachta trí chomhlogaíochtaí suntasacha a aithint le haghaidh réimse na ngaol gramadaí.

Thus, in place of the grammatically blind lists shown above, where nouns, verbs, adjectives, and prepositions are all lumped together, the Word Sketches provide separate collocate lists for different grammatical patterns (ibid. lch 811)

Dá bhrí sin, is feidhm í an achoimre focail arbh fhéidir úsáid a bhaint aisti i dteannta comhchordachtóra chun na naisc is suntasaí idir comhlogaíochtaí áirithe a aithint. Gnéithe réasúnta dolúbtha den teanga is ea nathanna agus is féidir úsáid a bhaint as feidhm na hachóimre focail chun teacht ar nathanna a mbíonn dlúthnasc gramadaí idir a gcomhpháirteanna acu. Is minic a bhíonn dlúthnasc gramadaí idir réamhfhocail áirithe agus briathra áirithe i nathanna agus is féidir na naisc sin a aithint trí úsáid a bhaint as feidhm na hachóimre focail in SkE. Taispeántar sampla den achoimre focail i bhFíor 10 thíos. Tá feidhm fhónta shonrach ag feidhm na hachóimre focal i gcás na Gaeilge toisc gur teanga í an Ghaeilge a bhíonn dlúthnasc idir réamhfhocail agus briathra áirithe.

Bíonn abairtí eile ann, áfach, agus nuair a úsáidtear réamhfhocail simplí áirithe le briathar áirithe iontu, bíonn brí nó ciall ar leith leis an aonad seo den bhriathar agus den réamhfhocail. Cuirtear an bhrí seo in iúl go minic i dteangacha eile le briathar aonair. Sa Ghaeilge cuirtear briathra agus réamhfhocail le chéile mar shaghas aonaid a mbíonn ciall faoi leith leis. (Ó Baoill agus Ó Domhnalláin 1975, lch 7)

Comhchordacht	béal <small>(noun)</small> Katie-04-2014 miniciocht = 1,029 (481.80 per million)									
Líosta focal										
Word sketch										
Teasáras										
Sketch diff										
Corpus info										
Manage corpus										
My jobs										
?										
Leathanach										
Tosaigh										
User guide										
Sabháil										
Roghanna a athrú										
Braisle										
Sort by freq										
Hide gramrels										
More data										
Less data										

réamhfhocail 454 2.10	cáilithe ainm 141 3.00	cáilitheoir ainm 53 1.10	pp_i-S_cuspóir 17 0.80	pp_chun-S_cuspóir 7 1.70
as 56 9.21	Átha 9 10.70	le_do 3 10.46	treo 4 5.57	labhairt 3 7.74
ó 54 8.59	faidh 6 9.74	lán 11 10.23	taobh 4 5.24	
go 36 7.90	cuan 6 9.46	do_do 2 9.30		
do 98 7.42	árthach 5 9.39	seanchas 3 9.12	cuspóir de V 15 0.60	pp_gan-S_cuspóir 7 3.20
roimh 4 7.21	mála 5 9.34	ó 8 8.98	oscail 5 10.46	scoth 3 12.42
chun 30 7.20	lobhar 3 8.97	aghaidh 12 7.56	gluais 2 7.48	pp_mar-S_cuspóir 2 1.20
i 77 6.80	corcán 3 8.94	ár 6 6.98	cuir 3 4.87	geall 2 4.90
ar 50 5.61	Breithimh 2 8.82			
faoi 5 5.51	Sasanach 2 8.60	pp_ae-P_cuspóir 41 2.40	pp_ach-S_cuspóir 11 7.50	pp_ó-S_cuspóir 2 0.50
ag 23 4.89	Éireannach 2 8.23	paidir 41 4.82	béarla 2 7.67	lá 2 5.31
ach 3 4.75	leon 2 8.15	ainmni de V 30 0.50	focal 3 6.37	pp_le-P_cuspóir 2 0.20
le 11 4.46	leanbh 4 7.95	leath 2 10.94		paidir 2 0.46
de 3 3.66	Daniel 2 7.90	bog 2 10.09	pp_ar-P_cuspóir 11 1.00	pp_ó-P_cuspóir 2 1.10
	doras 4 7.76	labhairt 2 6.86	paidir 11 2.92	paidir 2 0.46
	tobar 2 7.59	abair 2 5.55	pp_de-S_cuspóir 10 1.30	pp_faoi-P_cuspóir 2 2.20
	corp 3 7.21	bí 10 3.31	éisteacht 3 7.44	paidir 2 0.46
	rí 10 6.90			
	sagart 2 6.73	cáilitheoir aid/cáilithe 23 0.50	pp_do-S_cuspóir 9 0.60	
	duine 27 6.49	dúnta 6 11.08	cur 3 4.34	
	beirt 2 5.80	amháin 4 6.90	pp_do-P_cuspóir 8 0.60	
	fear 5 5.31	naofa 2 6.49	paidir 8 2.46	
	día 5 4.93			
		pp_ar-S_cuspóir 21 0.90		
		fud 6 7.80		

Fíor 10: Achoimre focail ar an bhfocal 'béal' in *Sketch Engine*

Cur síos ar bhriathra frásacha is ea cur síos Uí Bhaoill agus Uí Dhomhnalláin (ibid.) thuas. Tarraingítear aird ar an dlúthnasc gramadaí idir réamhfhocail agus briathra áirithe i nGaeilge. Dá bhrí sin, glactar leis go bhfuil struchtúir den sórt sin coitianta i nGaeilge agus i nathanna áirithe. Is féidir nathanna a aimsiú trí chuardach sonrach a dhéanamh ar bhriathra i dteannta le réamhfhocail, e.g. *aghaidh béal a thabhairt ar* dhuine, nó trí chuardach a dhéanamh ar réamhfhocail agus ainmfhocail áirithe, e.g. *béal gan sgoth*, etc. Léirítear na nathanna sin i dtorthaí na hachóimre focail ar an leama *béal* i bhFíor 10 thuas nuair a chliceáiltear ar an gcomhpháirt chuí den teanga. Baintear úsáid as an dá uirlis sin chun nathanna a chuardach sa chorpas agus tugtar léargas ar an gcuardach sin anois.

De bhreis ar fheidhmeanna cuardaigh SkE uile a luadh i mír 2.3.6, tarraingíodh aird ar ghné na dolúbthachta léacsaí a bhaineann le comhpháirteanna nathanna, e.g. idir briathra agus réamhfhocail áirithe i nathanna. Níor baineadh úsáid as sainfheidhmeanna SkE, e.g. logdhealraitheacht, íosógairacht, etc., chun anailís a dhéanamh ar chomhlogaíochtaí poitéinsiúla ar na naisc idir comhpháirteanna nathanna toisc go nginfí an iomad torthaí le haghaidh anailíse. Admhaítear go bhféadfaí nathanna áirithe a nochtadh sa chorpas trí úsáid a bhaint as na sainfheidhmeanna a luadh thuas agus as anailís a dhéanamh ar chomhlogaíochtaí poitéinsiúla ach ní cur chuige iomlánaíoch é chun nathanna a nochtadh sa tionscadal seo. Ina ainneoin sin, d'fhéadfaí tuilleadh taighde a dhéanamh ar na naisc a bhaineann le comhpháirteanna nathanna i ndiaidh na nathanna ar fad a aimsiú sa chorpas. Níor thit an anailís sin faoi scóip an tráchtas seo.

3.3.2 Struchtúr an chuardaigh

Murab ionann agus an anailís ar nathanna a cuireadh i gcrích i dteangacha eile (e.g. Abdou 2012; Hümmel 2007 agus Moon 1998), níl liosta cuimsitheach nathanna ar fáil sa Ghaeilge a d'fhéadfaí a úsáid mar bhunchloch thagartha i gcuardach corpais ar nathanna. Pléadh na deacrachtaí a bhaineann le nathanna a chuardach i gcorpas stairiúil roimhe seo, agus go háirithe, na dúshláin mhodheolaíochta a ghabhann le corpas stairiúil a chuardach. Tugtar léargas anois ar an gcaoi a ndeachthas i ngleic leis na dúshláin sin sa tráchtas seo.

Is é bunaidhm an tráchtas seo nathanna a nochtadh sa chorpas agus, mar sin féin, ní leor cuardach a dhéanamh ar nathanna a aimsíodh cheana i bhfoclóirí eile amháin. Chuige sin, cloíodh le moladh O'Keefe, McCarthy agus Carter (2007) agus 'focail choitianta' a chuardach sa chorpas chun nathanna a nochtadh ann. Ós rud é nach bhfuil aon staidéar curtha i gcrích ar fhocail choitianta a thagann chun cinn i nathanna Gaeilge, tiomsaíodh liosta nathanna as *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) agus as *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a), an dá mhórfhoclóir Gaeilge-Béarla a foilsíodh le linn an fichiú haois, chun dul i ngleic leis an deacracht sin. Bailíodh 5,437 nath sa chuardach sin tríd an dá fhoclóir a chuardach agus nathanna a roghnú de láimh ón dá fhoclóir. Cloíodh leis an sainmhíniú ar nathanna a leagadh amach i dtús an tráchtas seo chun nathanna a roghnú as an dá fhoclóir. D'fhéadfadh go mbeadh an liosta seo mar liosta órchaighdeáin nathanna le haghaidh tuilleadh anailíse agus taighde amach anseo. Cé go dtugtar 'focail choitianta' ar na focail a cuardaíodh sa chorpas, beartaíodh liosta minicíochta leamaí a ghiniúint as an dá liosta nathanna agus na leamaí ba mhinice a tháinig chun tosaigh a úsáid mar fhocail choitianta chuardaigh sa chorpas. Cinneadh díriú ar liosta minicíochta leamaí seachas liosta minicíochta focal chun minicíocht gach uile fhoirm den léicséim a áireamh faoi aon leama amháin.

Sula ndearnadh an cuardach sin, cuireadh *an Caighdeánaitheoir* (Scannell 2009) i bhfeidhm ar an liosta nathanna a bailíodh as *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a) chun foirmeacha neamhchaighdeánacha de na focail sna nathanna a anótáil le foirmeacha caighdeánacha. Foilsíodh an foclóir sin sular foilsíodh *Gramadach na Gaeilge agus Litriú na Gaeilge: An Caighdeán Oifigiúil* (Rannóg an Aistriúcháin 1958) agus áiríodh go leor focal canúnach ann toisc go ndearnadh iarracht, d’aon ghnó “to secure as much representative provincial Irish in word and phrase as possible” agus an foclóir á thiomsú (Dinneen 1927a, Réamhrá, xi). Mura gcuirtear *an Caighdeánaitheoir* (Scannell 2009) i bhfeidhm ar an liosta nathanna a bailíodh as *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a) ní áireofar leaganacha canúnacha ar leith sa liosta leamaí cuardaigh. Níor cuireadh *an Caighdeánaitheoir* (Scannell 2009) i bhfeidhm ar an liosta nathanna as *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) mar cloíodh le litriú an Chaighdeáin san fhoclóir sin (ibid. Réamhrá, vii).

Rinneadh leamú ar na téacschomharthaí uile a tháinig chun cinn ar an dá liosta nathanna trí úsáid a bhaint as oll-liosta péirí leamaí agus téacschomharthaí de chuid uirlis Scannell (2009). Ina dhiaidh sin, baineadh úsáid as script Python (Python 2016) saincheaptha, a d’úsáid an fheidhm *FreqDist* ón *Natural Language Toolkit* (NLTK Book 2016), chun áireamh a dhéanamh ar gach uile leama ar an dá liosta. Aicmíodh na leamaí i gcomhad Excel de réir a minicíochta, liostaíodh na leamaí is coitianta ag barr an liosta agus rinneadh cumasc den dá liosta. Glacadh leis an minicíocht is airde mar mhinicíocht an leama i gcásanna go raibh an leama céanna ar an dá liosta ach minicíocht éagsúil aige. Sula ndearnadh aon leama a chuardach sa chorpas, rinneadh grúpáil neamhshonrach orthu. Rinneadh é sin chun na grúpaí is coitianta a aithint agus chun na leamaí a aicmiú i ngrúpaí inláimhsithe agus soiléire. Aithníonn Ó Riain (1952) agus Mac Síthigh (1940) go dtiteann nathanna faoi théamaí comónta agus áiríodh 32 grúpa éagsúil sa ghrúpáil sa tráchtas seo, e.g. cúrsaí aimsire, cúrsaí mara, dathanna, dobhriathra, ainmhí, grúpa ilghnéitheach, etc. Ina dhiaidh sin, baineadh úsáid as na leamaí sin chun an corpas a chuardach agus nathanna a nochtadh ann. Rinneadh tástáil ar an gcuardach sula ndearnadh an corpas ar fad a chuardach chun éifeachtúlacht an chur chuige a mheas. Leagtar amach an tástáil, na dúshláin a bhain léi agus an feabhas a rinneadh uirthi anois chun bonn a chur faoin gcuardach iomlán ar nathanna.

3.3.3 An cuardach a thástáil

Tugadh léiriú roimhe seo ar na feidhmeanna ar baineadh úsáid astu chun an corpas a chuardach. Léirítear an cuardach ina iomláine agus na dúshláin a bhain leis ar ball i mír 3.3.4. Déantar cur síos ar an gcuardach tástála a rinneadh ar sciar den chorpas anois. Rinneadh tástáil ar sciar den chorpas ar a ndearna Peadar Ó Laoghaire féin nathanna a innéacsú (Cuardach 1).

Cuireadh na torthaí sin i gcomparáid leis na nathanna a aimsíodh tríd an modheolaíocht a leagadh amach i mír 3.3.2 (Cuardach 2) a leanúint. De bhreis air sin, cuireadh an dá chuardach sin i gcomparáid le líon na nathanna a aimsíodh sa dá shaothar chéanna nuair a scrúdaíodh iad de láimh (Cuardach 3). Tugtar léargas ar thorthaí na dtrí chuardach sin anois.

Foilsíodh dhá mhionfhoclóir ag tús an fichiú haois, *Foclóir do Shéadna* (Borthwick 1908) agus *Foclóir d'Eisirt* (Knott 1910), ina bhfuil focail agus frásaí a bhí innéacsaithe ag Peadar Ó Laoghaire agus a foilsíodh lena chead (Borthwick 1908, lgh 3–4). Ar dtús, rinneadh cuardach sa dá fhoclóir sin agus tiomsaíodh liosta de na nathanna a luadh iontu. Cé go n-áirítear nathanna sa dá fhoclóir, is foclóirí iad, agus áirítear roinnt gnéithe eile den teanga iontu, e.g. frásaí, focail aonair, seanfhocail, etc.

It is not the object of this Vocabulary to give the English word of every word in Séadna... At the same time, a great many common words are included on account of the idioms in which they occur, and which it is the main purpose of the Vocabulary to explain. (ibid. lch 3)

Rinneadh neamhaird de ghnéithe den teanga nach nathanna iad a luadh san fhoclóir i ngeall ar a neamhábharthacht don tionscadal seo. Rinneadh cuardach eile ar sciar den chorpas tríd an gcuardach a leagadh síos i mír 3.3.2 a leanúint. Roghnaíodh an dá shaothar ar ar bunaíodh na foclóirí thuasluaite as an gcorpas, is é sin, *Séadna* (Ua Laoghaire 1904) agus *Eisirt* (Ua Laoghaire 1913), agus rinneadh cuardach sa dá shaothar sin trí úsáid a bhaint as na leamaí a ndearnadh grúpáil neamhshonrach orthu roimhe seo (Cuardach 2) de réir chur chuige O'Keefe, McCarthy agus Carter (2007). Is ionann an dá shaothar sin agus 18 faoin gcéad den chorpas nó 106,450 focal. Ina dhiaidh sin, rinneadh scrúdú de láimh ar an dá shaothar chéanna agus rinneadh na nathanna a tháinig chun cinn iontu a thaifeadadh (Cuardach 3).

Maíonn Sinclair (2005a) nár cheart anailís a dhéanamh ar fhocail a bhfuil minicíocht íseal acu agus gur chóir don taighdeoir íosmhinicíocht a leagan amach agus anailís á déanamh aige ar fhocail i gcorpas.

There is very little point in studying words with one occurrence, except in specialised research... recurrence – a frequency of two or more – is the minimum to establish a case for being an independent unit of language but only two occurrences will tell us very little indeed about the word (ibid. lch 11).

Dá bhrí sin, beartaíodh úsáid a bhaint as leamaí a raibh minicíocht trí nó níos airde acu ar an liosta leamaí a ndearnadh grúpáil neamhshonrach orthu i mír 3.3.2. Cuireadh torthaí na dtrí chuardach i gcomparáid lena chéile agus léirítear na torthaí sin anois.

Cuardach 1: Nathanna as *Foclóir do Shéadna* (Borthwick 1908) agus as *Foclóir d'Eisirt* (Knott 1910):

Iomlán na nathanna a aimsíodh sa dá fhoclóir:¹²	147	100%
Líon na nathanna a raibh focal iontu ar mhinicíocht 6 nó níos airde	131	89%
Líon na nathanna a raibh focal ar mhinicíocht 5	4	3%
Líon na nathanna a raibh focal ar mhinicíocht 4	5	3%
Líon na nathanna a raibh focal ar mhinicíocht 3	2	1%
Líon na nathanna nach raibh focal ar bith iontu ar liosta minicíochta	5	3%

Cuardach 2: Nathanna a aimsíodh sa chuardach corpais:

Líon na nathanna a aimsíodh in <i>Séadna</i> (Ua Laoghaire 1904) agus in <i>Eisirt</i> (Ua Laoghaire 1913) sa chuardach corpais:¹³	694	100%
Líon na nathanna a raibh focal amháin iontu ar mhinicíocht 6 nó níos airde	571	82%
Líon na nathanna a raibh focal amháin ar mhinicíocht 5	44	6%
Líon na nathanna a raibh focal amháin ar mhinicíocht 4	46	7%
Líon na nathanna a raibh focal amháin ar mhinicíocht 3	33	5%

¹² Ní áirítear ach an bhunfhoirm den nath sna torthaí. Ní áirítear foirmeacha malartacha nathanna.

¹³ Is mórlíosta nathanna é seo lena n-áirítear foirmeacha malartacha nathanna. Ina theannta sin, tá roinnt dubailtí i gceist leis an liosta seo, i.e. nathanna a tháinig chun cinn faoi roinnt leamaí cuardach éagsúil; e.g. *aghaidh bhéil a thabhairt (ar)*, a tháinig chun cinn faoin leama cuardaigh *aghaidh* agus faoin leama cuardaigh *béal*.

Cuardach 3: Nathanna a aimsíodh sa chuardach a rinneadh de láimh:

Líon na nathanna a aimsíodh in <i>Séadna</i> (Ua Laoghaire 1904) agus in <i>Eisirt</i> (Ua Laoghaire 1913) de láimh:¹⁴	354	100%
Líon na nathanna a raibh, ar a laghad, focal amháin ar an liosta minicíochta acu	341	96%
Líon na nathanna nach raibh focal ar bith ar an liosta minicíochta acu	13	4%

Feictear ó thorthaí na dtrí chuardach sin gur thit líon na nathanna a aimsíodh de réir mar a íslíodh minicíocht na leamaí cuardaigh a sonraíodh i mír 3.3.2. Feictear ó thorthaí Chuardach 1 agus ó thorthaí Chuardach 2 nach raibh ach 5 nath i gCuardach 1 nach raibh ar a laghad focal amháin acu ar an liosta minicíochta cuardaigh ar baineadh úsáid as i gCuardach 2. Ina theannta sin, is léir go n-aimsítear i bhfad níos mó nathanna agus, go háirithe, leaganacha malartacha nathanna trí úsáid a bhaint as an gcorpas agus as an modheolaíocht a leagadh síos sa tráchtas seo. Léirítear i gCuardach 3 go raibh ar a laghad aon fhocal amháin i ngach nath a aimsíodh ar an liosta minicíochta cuardaigh i gcás 96 faoin gcéad de na nathanna uile a aimsíodh. As an 13 nath nach raibh focal acu ar an liosta minicíochta, thángthas ar 7 gcinn acu le linn an chorpais a chuardach. Léiriú is ea na torthaí sin ar éifeachtúlacht na modheolaíochta cuardaigh roghnaithe. Ina theannta sin, léiriú is ea é ar an dlúthnasc a bhíonn idir comhpháirteanna nathanna mar aon le cuardach éifeachtach chun teacht ar nathanna, fiú mura mbíonn gach comhpháirt an natha ar an mbunliosta minicíochta cuardaigh.

Nath	Comhpháirt an natha nach raibh ar an liosta minicíochta cuardaigh	Comhpháirt an natha a bhí ar an liosta minicíochta cuardaigh
carbhat caol a chur (ar)	carbhat	caol
poll francaigh	francach	poll
scéal ná duan	duan	scéal
scáth ná eagla	eagla	scáth

Fíor 11: Leamaí an liosta minicíochta cuardaigh

Baineadh úsáid as feidhm na comhchordachta amháin sa tástáil seo mar gheall ar an sciar beag den chorpas a bhí á chuardach. Léirítear an úsáid a baineadh as feidhm na hachóimre focail

¹⁴ Is mórliosta nathanna é seo lena n-áirítear foirmeacha malartacha nathanna. Ní áirítear dubailtí ar an liosta seo.

agus as feidhm na teanga cuardaigh corpais anois trí chur síos a dhéanamh ar na dúshláin a bhain leis an gcuardach iomlán agus ar an gcaoi a ndearnadh an cuardach a fheabhsú.

3.3.4 An corpas a chuardach agus na dúshláin a bhain leis

Ba é láimhseáil agus anailísiú ná línte comhchordachta an dúshlán modheolaíochta ba mhó a tháinig chun tosaigh sa tráchtas seo. Ba mhinic a tháinig líon ard línte comhchordachta chun cinn i gcuardaigh áirithe. Fadhb í nár tháinig chun cinn sa chuardach tástála toisc nach raibh ach sciar den chorpas á scrúdú agus bhíothas in ann torthaí uile gach cuardaigh a scagadh agus na sonraí a scrúdú taobh istigh de thréimhse inláimhsithe. Is dúshlán coitianta é seo a thagann chun cinn go minic san anailís ar fhocal i gcorpais mhóra. Go hiondúil, agus corpais mhóra in úsáid ag teangeolaithe chun anailís a dhéanamh ar nathanna, baintear leas as sampla torthaí ón gcorpas seachas na línte comhchordachta uile. Maíonn Hunston (2002, lch 52) gur cheart don úsáideoir corpais sampla 100 líne comhchordachta a roghnú le hanailísiú chun patrúin ghinearálta focal aonair a aithint agus sampla 30 líne comhchordachta a roghnú chun patrúin shonracha an fhocail atá faoi chaibidil a aithint. Molann Sinclair (1991) anailís a dhéanamh ar 30 líne randamach, na patrúin choitianta a nótaíl, tríocha líne eile a roghnú, na patrúin a nótaíl agus an cur chuige sin a leanúint go dtí nach dtagann aon phatrúin nua chun tosaigh.

Ní cur chuige oiriúnach é an cineál tástála hipitéise (Hunston 2002) sin chun nathanna a chuardach ná a scrúdú. Is gnéithe neamhchoitianta den teanga iad nathanna nach dtagann chun cinn go rialta, fiú i gcorpais mhóra, toisc nach leantar patrúin an-choitianta.

Note, however, that 30% of the idioms in The Collins COBUILD Dictionary of Idioms (1995) occur less often than once per 10 million words in The Bank of English. (Moon 1996)

Luadh i mír 2.2.5 sa léirbhreithniú litríochta roimhe seo go maíonn Moon (1998, lch 56) nach dtagann nath chun cinn ach 0.55 uair i ngach milliún focal ina staidéar eimpíreach ar fhrásaí seasta agus nathanna. Maítear (Geyken et al. arna lua ag Firenze 2007, lch 152) go mbíonn corpas, ar a laghad, de thomhas aon bhilliún téacschomhartha ag teastáil chun líon suntasach tarluithe d'aon nath amháin a nochtadh. Cé go mbraitheann minicíocht nathanna ar an sainmhíniú a dhéantar ar nathanna, glactar leis go ginearálta nach minic a thagann nathanna chun cinn i gcorpas. Dá bharr sin, caillfear an-chuid nathanna mura roghnaítear ach sampla línte comhchordachta le scrúdú.

Ní féidir tástáil shamplach chomh srianta le moltaí Hunston (2002) agus Sinclair (1991) thuas a leanúint mar mhúnla sa tráchtas seo toisc go mbeadh sé rótheoranta chun nathanna a

nochtadh sa chorpas. Fáinne fí anailíse is ea é sa chaoi nach mbíonn sé indéanta gach líne comhchordachta a scrúdú ach bíonn sampla línte comhchordachta mór go leor de dhíth chun cinntiú go n-aimsítear nathanna as na torthaí samplacha. Dá bharr sin, cinneadh srian a chur ar líon na línte comhchordachta arbh fhéidir anailís a dhéanamh orthu trí úsáid a bhaint as torthaí samplacha i gcásanna áirithe. Ar dtús, roghnaíodh bunuimhir shamplach mar shlat tomhais agus baineadh úsáid as feidhm na hachóimre focail in *Sketch Engine* chun breis anailíse a dhéanamh ar an sampla a roghnaíodh. Admhaíonn an taighdeoir nach féidir a chinntiú nach gcaillfear nathanna má chuirtear srian leis na torthaí ach léirítear sa tástáil thíos gur cur chuige é ina ndeimhnítear gur féidir formhór na nathanna sa chorpas a nochtadh.

Luadh i mír 3.3.3 gur díríodh ar leamaí a raibh minicíocht trí nó níos airde acu ar an liosta leamaí a tiomsaíodh as *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) agus *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a). As an liosta leamaí a ndearnadh grúpáil neamhshonrach air cinneadh scrúdú a dhéanamh ar shampla torthaí sna cuardaigh ina léirítear breis agus 50 leathanach (1000 líne comhchordachta). Ní hé gur uimhir shuntasach é sin ach bhí sampla mór a dhóthain de dhíth chun a chinntiú go dtiocfaí ar an líon ba mhó nathanna san anailís. Ina theannta sin, ní raibh ach 82 leama as an iomlán (682 leama) a thit faoin tslat tomhais sin, is é sin 12 faoin gcéad de na leamaí cuardaigh ar fad. Tugtar léargas ar an tástáil sin anois agus ar thorthaí na tástála ina dhiaidh sin.

Ar dtús, roghnaíodh grúpáil leamaí amháin a raibh minicíocht sé nó níos airde acu sa ghrúpáil a rinneadh i mír 3.3.1 thuas. Bhain na leamaí sa ghrúpáil sin le baill den chorp, an ceann go sonrach, agus rinneadh cuardach orthu sa chorpas. Léirítear torthaí an chuardaigh sin i bhFíor 12 thíos. Tá na torthaí liostaithe in ord minicíochta de réir an liosta minicíochta cuardaigh.

Leama a cuardaíodh	Minicíocht an leama ar an liosta minicíochta cuardaigh	Líon leathanach torthaí	Líon línte comhchordachta
béal	6+	50	1,037
súil	6+	69	4,438
cluas	6+	13	251
fiacail	6+	5	87
srón	6+	4	61
muineál	6+	2	88
éadan	6+	4	64
mala	6+	1	15
ceann	6+	132	2,718

aghaidh	5	80	1,659
gob	5	1	11
cúlfiacail	5	1	2
clab	4	1	4
craos	4	4	62
pluc	3	1	11
gaosán	3	0	0
cloigeann	3	1	10

Fíor 12: Torthaí an chuardaigh ar leamaí a bhain le baill den chorp liostaithe in ord minicíochta na leamaí

Feictear go raibh ceithre leama as an liosta sin inar gineadh breis agus 50 leathanach torthaí, i.e. (i) ceann (132 leathanach torthaí), (ii) aghaidh (80 leathanach torthaí), (iii) súil (69 leathanach torthaí) agus (iv) béal (50 leathanach torthaí).

Baineadh úsáid as torthaí na gceithre leama sin chun éifeachtúlacht an chur chuige shamplaigh a léiriú. Ar dtús, rinneadh cuardach ar na ceithre leama a luadh thuas agus rinneadh scrúdú ar a dtorthaí comhchordachta uile. Rinneadh taifeadadh ar na nathanna ar fad a aimsíodh sna línte comhchordachta sin (Tástáil 1). Cuireadh líon na nathanna a aimsíodh sa chuardach sin i gcomparáid le torthaí an chuardaigh shamplaigh (Tástáil 2) chun éifeachtúlacht an chur chuige a mheas. Roghnaíodh sampla uimhriúil as torthaí línte comhchordachta (40 leathanach nó 800 líne comhchordachta) bunaithe ar mholtaí Hunston (2002) agus Sinclair (1991). Roghnaíodh an sampla uimhriúil bunaithe ar an líon is mó leathanach a d'fhéadfaí a scrúdú taobh istigh de thréimhse ar leith, c.uair an chloig. Tugadh faoi deara sa chuardach a raibh breis agus caoga leathanach torthaí acu gurbh fhurasta don taighdeoir neamhaird a dhéanamh de nath i ndiaidh uair an chloig a chaitheamh gan bhriseadh i mbun línte comhchordachta a scrúdú. Dá bharr sin, roghnaíodh sampla 40 leathanach. Taispeántar torthaí an dá chuardach thíos i bhFíor 13. Leanadh cur chuige Abdou (2012) anseo agus áiríodh nathanna faoina mbunfhoirmeacha canóna. Ní áirítear foirmeacha malartacha den nath céanna i bhFíoracha 13–15 thíos.

Leama a cuardaíodh	Líon leathanach torthaí	Tástáil 1 (T1): Líon nathanna a aimsíodh	Tástáil 2 (T2): Líon nathanna a aimsíodh
béal	50	14	10
súil	69	16	12
ceann	132	16	8
aghaidh	80	6	4

Fíor 13: Torthaí Thástáil 1 agus Thástáil 2 liostaithe in ord minicíochta na leamaí

Rinneadh scrúdú ar thorthaí na tástála agus tháinig ardú ar líon na nathanna nár aimsíodh in T2 nuair a rinneadh seiceáil ar chomhpháirteanna eile na nathanna chun cinntiú nach raibh siad ar an liosta leamaí cuardaigh. Mar shampla, níor tháinig an nath *bhí tine chreasa ag teacht as a shúile* chun tosaigh in T2 thuas, toisc nach raibh sé ar fáil sa sampla línte comhchordachta, ach tá sé le fáil sa chorpas. Tá an focal *tine* ar an liosta leamaí cuardaigh a tiomsaíodh i mír 3.3.1 agus tháinig ardú ar líon na nathanna a aimsíodh nuair a áiríodh cuardach ar chomhpháirteanna an natha. Tugtar léargas ar an bhfeabhsú sin sa tábla thíos faoi Thástáil 2a (T2a).

Leama a cuardaíodh	Torthaí: Líon leathanach	Tástáil 1 (T1): Líon nathanna a aimsíodh	<u>Tástáil 2a (T2a):</u> T2 + Comhpháirt = Iomlán
béal	50	15	$10 + 1 = 11$
súil	69	16	$12 + 4 = 16$
ceann	132	16	$8 + 2 = 10$
aghaidh	80	6	$4 + 2 = 6$

Fíor 14: Torthaí Thástáil 2a liostaithe in ord minicíochta na leamaí

Ina theannta sin, baineadh úsáid as feidhm eile de chuid *SkE*, is é sin, feidhm na hachóimre focail (AF) ina dtugtar achoimre chuimsitheach aonleathanaigh ar struchtúr gramadaí agus léacsach an fhocail a chuardaítear. Dá bharr sin, aimsítear breis nathanna i ngeall ar an struchtúr réasúnta dolúbtha a bhíonn ag nathanna agus de bharr an dlúthnaisc a bhíonn idir chomhpháirteanna nathanna. Tugadh léargas ar bhuntáistí na feidhme sin i mír 3.3.1 agus baineadh úsáid as anseo chun feabhas a chur ar líon na nathanna a aimsíodh sa chuardach corpais. Baineadh úsáid as an bhfeidhm seo chun torthaí T2a thuas a fheabhsú arís. Leagtar síos na torthaí sin anois.

Leama a cuardaíodh	Torthaí	Tástáil 1 (T1): Líon nathanna a aimsíodh	<u>Tástáil 3 (T3)</u> Tástáil 2a + AF = Iomlán
béal	50	15	$11 + 2 = 13$
súil	69	16	$16 + 0 = 16$
ceann	132	16	$10 + 3 = 13$
aghaidh	80	6	$6 + 0 = 6$

Fíor 15: Torthaí Thástáil 3 liostaithe in ord minicíochta na leamaí

Admhaíonn an taighdeoir nach féidir teacht ar gach nath sa chorpas tríd an gcur chuige seo a leanúint ach is léir ó na cuardaigh thuas gur féidir teacht ar chéatadán ard nathanna atá le fáil sa chorpas. Bheadh sé dodhéanta na línte comhchordachta ar fad a scrúdú taobh istigh de shrianta ama an tionscadail seo. Bhí ar an taighdeoir cuardach a cheapadh chun an líon ba mhó

nathanna agus ab fhéidir a nochtadh sa chorpas chun bunaidhmeanna an tráchtais a bhaint amach.

Rinneadh cuardach sonrach amháin eile, chun barr feabhais a chur ar líon na dtorthaí, is é sin, cuardach de réir nathanna a bhfuil neamhfhocail iontu nó cuardach de réir bréagnathanna dar le cur síos Makkai (1972). Luann Mulhall (2010) an tábhacht a bhaineann leis an gcineál natha sin a áireamh sa chur síos a dhéanann sé ar nathanna. Is beag nath a thiteann faoin gcatagóir seo ach rinneadh cuardach sonrach sa tionscadal seo ar nathanna den chineál sin. Tionsaíodh liosta nathanna a bhfuil neamhfhocail iontu as an dá bhunliosta nathanna as *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) agus *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a) agus cuardaíodh na neamhfhocail ar fad ón dá liosta sin sa chorpas. Aimsíodh seacht nath breise sa chuardach sin agus taispeántar na torthaí sa bhunachar nathanna faoi chatagóir shonrach shéimeantach nathanna i gCaibidil 4 agus sa bhunachar a cruthaíodh mar chuid den tráchtas seo.

Nuair a cuireadh an cuardach ar nathanna i gcrích, cuardaíodh an dá phríomhleama i ngach nath trí leas a bhaint as feidhm na teanga chuardaigh corpais. Céim cháilíochta ba ea an chéim sin inar deimhníodh torthaí an chuardaigh agus, i gcásanna áirithe, nochtadh leaganacha malartacha nathanna a ndearnadh neamhaird díobh agus na torthaí comhchordachta á scrúdú. Tá sampla an phríomhchuardaigh léirithe i bhFíor 16 le haghaidh an natha: *ar thalamh (tirim) na hÉireann*.

Cineál chuardaigh	Cuardach	Torthaí
1. cuardach simplí	talamh	76 leathanach / 1,506 amas
2. cuardach simplí	Éire	92 leathanach / 1,837 amas
3. teanga chuardaigh corpais	[lemma="talamh"][] {1,4} [lemma="Éire"]	2 leathanach / 32 amas
4. teanga chuardaigh corpais	[lemma="talamh"][] {1,5} [lemma="Éire"]	2 leathanach / 34 amas
5. teanga chuardaigh corpais	[lemma="talamh"][] {1,6} [lemma="Éire"]	2 leathanach / 37 amas

Fíor 16: Torthaí an chuardaigh ar chomhpháirteanna den nath: *ar thalamh (tirim) na hÉireann*

Gnáthchuardach simplí ar na leamaí *talamh* agus *Éire* is ea Cuardach 1 agus Cuardach 2. Cuardaigh níos mionsonraithe atá i gCuardaigh 3–5. Iarrtar ar SkE an dá leama a chuardach ach liosta torthaí a ghiniúint ina dtagann an dá leama chun tosaigh i gcóngar a chéile, i.e. taobh

istigh de cheithre leama óna chéile i gCuardach 3, taobh istigh de chúig leama óna chéile i gCuardach 4 agus taobh istigh de sé leama óna chéile i gCuardach 5 faoi seach. Is féidir líon na spásanna a mhéadú ach na huimhreacha atá idir lúibíní catacha a athrú. Ní fiú breis agus sé spás a lua i ngeall ar ghné na dolúbthachta idir comhpháirteanna nathanna. Léirítear roinnt torthaí samplacha an chuardaigh $[lemma="talamh"]\{1,4\}[lemma="Éire"]$ thíos i bhFíor 17.

Comhchordacht	Téarma talamh, Éire 32 (14.98 per million)
Liosta focal	Tosach Ar ais Leathanach 2 de 2 Gabh
Word sketch	
Teasáras	
Sketch diff	
Corpus info	
Manage corpus	
My jobs	
?	
Leathanach	
Tosaigh	
User guide	
Sábáil	Tosach Ar ais Leathanach 2 de 2 Gabh

LM022	bliathan sar ar chuir aon tSasanach cos ar	thalamh na h-Éireann	ach cos go raibh laicis iarainn uirthi
LM023	fhéidir d'Ó Domhnaill ná d' aon Ó eile ar	thalamh na h-Éireann	lucht ceoil ab fhearr 'ná an lucht ceoil
LM027	ann chun iad a dhíol . Níor déineadh ach	talamh na h-Éireann	do raint eatartha . Ansan ní raibh aon
LM027	roimis , agus ag cur na h-oibre i ndéine . Tá	talamh na h-Éireann	ag dul chun fiantais le h-easba saothruighthe
LM027	an sgéal againn atá indiu againn i dtaobh	tailimh na h-Éireann	. Tadhg : Ní maith liom aon fhocal a rádh
LM027	chun an fhéir ghlaís do chur aníos tríd an	dtalamh , ar fuid na h-Éireann	nú ar fuid an domhain , 'ná an neart a
LM030	tamal idir thineontaithibh agus málghistiri	talmhan i n-Éirinn	tá an bárthan céadna uirthi . Caithtear
LM030	! Tadhg : Tagan sé lom díreach ainíos a'	talamh na h-Éireann	. Isé talamh na h-Éireann an talamh is
LM030	díreach ainíos a' talamh na h-Éireann . Isé	talamh na h-Éireann	an talamh is torthamhala sa domhan dá bhfaghadh
LM171	féin aige . Níl an crann san ag fás a'	talamh na h-Éireann	ná fuil fé n-a smacht . Cuirean sé a ghéaga
MR_ABB	Gaedhal i nÉirinn . Ansan cé aige go mbéidh	talamh na h-Éireann	go deo ? Cé aige go mbéadh sé , a chlann
MR_CRRB	amháin deimnightheach , ámhach . Níl ar	thalamh na h-Éireann	óglach do bheir a lámh li lámh tighearna

Fíor 17: Torthaí an chuardaigh: $[lemma="talamh"]\{1,4\}[lemma="Éire"]$

Ina theannta sin, baineadh úsáid as teanga chuardaigh corpais i gcásanna áirithe chun srian a chur ar líon na dtorthaí comhchordachta agus an líon sin a laghdú chun torthaí neamhbhainteacha a chur as an áireamh. Mar shampla, baineadh leas as an dá chuardach shonracha: (i) $[lemma="dá"]\{tag!="V.*"\}^{15}$ agus (ii) $[word="dhá"]\{tag="N.*"\}^{16}$ chun srian a chur ar liosta na dtorthaí a tháinig chun cinn sa chuardach ar an leama *dhá*. Laghdaíodh an dá chuardach ó 291 leathanach torthaí go 24 leathanach torthaí agus ó 291 leathanach torthaí go 79 leathanach torthaí faoi seach. Ní raibh feidhmeanna SkE in ann idirdhealú a dhéanamh idir leamaí áirithe, i.e. an t-ainmfhocal *dhá* agus an cónasc coinníollach dearfach *dá*. Dá bharr sin, caitheadh cuardaigh shonracha a chruthú i gcásanna áirithe. De bhreis air sin, thángthas ar roinnt nathanna fánacha le linn an chuardaigh nár bhain leis an leama a bhí á scrúdú sa chorpas. Admhaíonn Moon (1998) go n-aimsítear nathanna áirithe gan choinne sa chuardach corpais agus áiríodh nathanna den sórt sin sa bhunachar nuair ba ghá. Déantar cur síos ar na cineálacha nathanna a áirítear sa bhunachar, scéimre an bhunachair mar aon leis na scéimeanna rangaithe nathanna ina dhiaidh sin sa chéad mhír eile.

3.3.5 Nathanna sa bhunachar nathanna

Aithníodh trí ghné lárnacha sa chur síos ar nathanna i gCaibidil 2 roimhe seo, móthréithe nathanna lena nglacann formhór na scoláirí sa réimse (Liu 2008), is iad sin: brí

¹⁵ An leama *dhá* a chuardach gan briathar ar bith ina dhiaidh. Déantar neamhaird den chónasc coinníollach dearfach, e.g. déantar neamhaird de thorthaí ar nós: *dá mbeadh (ar)*, *dá dtógtaí*, *dá gcaithfeá*, etc.

¹⁶ An leama *dhá* a chuardach móide aon ainmfhocal amháin ina dhiaidh, e.g. *dhá láimh*, *dhá leath*, *dhá olc*, etc.

neamh-chomhdhéanta an natha, struchtúr dolúbtha an natha agus gné ilfhoclach an natha. Ina ainneoin sin, níor áiríodh cineálacha nathanna áirithe sa bhunachar nathanna ar bhonn practiciúil. Léirítear na cineálacha nathanna sin anois.

- Briathra frásacha nó briathra réamhfhoclacha: e.g. *cuir suas le, bain de, tit as*, etc. Cé go n-áirítear an cineál natha seo i roinnt staidéar, is iondúil go ndéantar staidéar aonair orthu, e.g. *Oxford Dictionary of Phrasal Verbs* (Cowie agus Mackin 1993); *Cambridge Cambridge International Dictionary of Phrasal Verbs* (McCarthy agus Walter 1997) agus *Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs* (Sinclair agus Moon 1989). Leanadh treoir Grant (2003, lch 93) agus cinneadh neamhaird a dhéanamh de bhriathra frásacha sa staidéar seo toisc go moltar (ibid.) gur cheart mórthaighde ar leith a dhéanamh ar an mórchatagóir thábhachtach frásaeimí sin ina haonar. Ina ainneoin sin, áiríodh frásaeimí a mbíonn comhcheangal de bhriathra, míreanna agus frásaí ainmfhoclacha seasta agus leathsheasta sa bhunachar mar chineál natha (Sinclair 1995), is é sin, nathanna a chuimsíonn briathra frásacha, e.g. *ach ba dhóigh leat go dtuitfeadh an t-anam tur te as na daoine a bhí ag feuchaint ar an spórt* (Ua Laoghaire 1904, lch 135) agus *Dúbhairt sé leis féin ná raibh aon rud dob' fhearra dhó 'ná an ceann a bhaint de'n sgéal agus an fhirinne d'innsint* (Ua Laoghaire 1913, lch 14).
- Comhfhocail: maíonn Moon (1998) gur cheart go mbeadh dhá fhocal nó níos mó i bhfrásaeim agus ní áirítear comhfhocail ina cur síos ar nathanna i ngeall ar fhadhbanna innéacsaithe ríomhaireachta a bhaineann lena mbailiú (ibid. lch 8). Ní dhearnadh cuardach sonrach ar chomhfhocail anseo ach áirítear nathanna a bhfuil comhfhocail iontu i gcásanna áirithe a tháinig nathanna chun cinn sna línte torthaí comhchordachta, e.g. *bíon an braon fóghanta i ndaoineibh seachas a chéile*. Áiríodh mar nath aon chomhfhocail a mbíonn dhá mhoirféim shaora iontu de réir mar a leagadh amach i mír 2.2.2 roimhe seo.

Ar an ábhar céanna, déanann Abdou (2012, lch 5) neamhaird de chineál nathanna áirithe ina staidéar ar nathanna Araibise, is é sin, aonaid ilfhoclacha ar féidir leo feidhmiú mar ráiteáin neamhspleácha nó frásaí a thagann chun cinn taobh amuigh den chlásal, frásaí ar a dtugann Cowie (1988) 'frásaí feidhmiúla' orthu. Rinneadh neamhaird de fhrásaí feidhmiúla chun srian a choinneáil le scóip an taighde. Liostaítear anseo na cineálacha frásaí feidhmiúla ba mhó a tháinig chun tosaigh sa tráchtas seo nár taifeadadh mar nathanna iad in BNL.

- Seanfhocail: e.g. *ar iompáil na n-each tig athrach na scéal; is olc an ghaoth ná séideann do dhuine éigin*.

- Nathanna a úsáidtear ina gciall litriúil: Braitheann úsáid an natha ar an gcomhthéacs agus áirítear an nath mura mbaintear úsáid litriúil as, e.g. *thabharfá an leabhar gur cith bróg a bhí ag titim ar an leac sin i gcaitheamh na hoíche* (brí nathach) vs. **thabharfá an leabhar dó dá mbeadh airgead aige duit* (brí litriúil).
- Beannachtaí, mallachtaí, téarmaí nó focail mhuirneacha: e.g. *Go bhfóire Dia orainn, Dia dhuit, a thaisce*, etc.

Taispeántar torthaí an chuardaigh sa bhunachar nathanna, i.e. na nathanna ar fad a nochtadh san imscrúdú corpais. Dírithe ar an mbunachar nathanna anois agus go háirithe cruthú an bhunachair, an scéimre a shainiú mar aon leis na nathanna a ionchur, a mhíniú agus a rangú ann.

3.4 *An bunachar nathanna (BNL)*

Tugadh léargas i mír 2.4.2 ar mhórbhunachair frásaíochta ina ndéantar rangú ar fhrásaeimí i mbunachair nuálacha dhigiteacha. Tarraingíonn Moon (1998) aird ar na héagsúlachtaí idir na bunachair sonraí éagsúla atá ar fáil chun scrúdú a dhéanamh ar fhrásaeimí, e.g. foclóirí frásaeimí meaisín-inléite, bunachar sonraí chun scrúdú a dhéanamh ar nathanna Seicise le haghaidh cuspóirí foclóireachta agus bunachar míreanna léacsacha frásacha an Bhéarla.

None of these resources exactly parallels each other: each records and prioritizes only certain kinds of information (ibid. lch 44).

Dá bhrí sin, tugadh tús áite do ghnéithe agus d'fhaisnéis áirithe sa tionscadal seo i ngeall ar na hacmhainní a bhí ar fáil don Ghaeilge ag an tráth a scríobhadh an tráchtas. Cruthaíodh bunachar nathanna (BNL) trí úsáid a bhaint as córas gréasánbhunaithe, *Léacslann* (Méchura 2012a), chun bailiúchán nathanna a thaifeadadh agus a chur in eagar. D'fhoneo bunachar nathanna a chruthú, bhí uirlis de dhíth chun bainistiú a dhéanamh ar fhaisnéis teangeolaíochta mar aon le heagarthóireacht a dhéanamh ar an bhfaisnéis chéanna. Rinneadh cur síos ar *Léacslann* i mír 2.4.3 agus baineadh úsáid as sa tionscadal seo chun an fhaisnéis teangeolaíochta a bhainistiú agus a chur in eagar. Is ardán é *Léacslann* inar féidir córais scríbhneoireachta foclóireachta nó córais bainistíochta téarmaíochta mar aon le feidhmchláir eile thagartha agus foclóireachta a chruthú. Forbraíodh *Léacslann* in Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath chun bainistiú a dhéanamh ar roinnt mórbhunachar sonraí Gaeilge, lena n-áirítear bunachar náisiúnta téarmaíochta don Ghaeilge (www.tearma.ie), bunachar sonraí Logainmneacha na hÉireann (www.logainm.ie) agus tionscadal digitithe Chnuasach Bhéaloideas Éireann (www.dúchas.ie).

3.4.1 Scéimre BNL: nathanna a thaifeadadh agus a mhíniú

Léiríodh na teorainneacha agus na dúshláin mar aon leis na múnlaí a leanadh chun nathanna a thaifeadadh i mbunachar sonraí i mír 2.4.2 roimhe seo. Sa tionscadal seo baineadh úsáid as feidhmeanna *Léacslann* chun bunachar nathanna (BNL) a chruthú. Chuige sin, cruthaíodh stoc chun nathanna a thaifeadadh agus a chur in eagar. Tugtar stoc ar bhailiúchán iontrálacha a bhfuil struchtúr treallach acu, i.e. bailiúchán inathraithe nathanna sa chás seo. Is féidir le *Léacslann* scéimrí éagsúla a láimhseáil (sainítear struchtúr iontrálacha an stoic sa scéimre) trí scéimre an stoic a shainiú don chóras. Tugtar mionléargas ar scéimre BNL i gCaibidil 4 ar ball ach tugtar léargas ar na príomhfheidhmeanna taifeadta in BNL anois.

Ar dtús leagadh amach bunfhoirm gach natha agus rinneadh an bhunfhoirm a thaifeadadh in BNL. Maíonn Barkema (1996b, lch 141) gurb ionann bunfhoirm an natha agus an fhoirm mhorfa-chomhréireach is simplí den nath a bhíonn de dhíth chun brí nathach an natha a léiriú. Aithnítear anois (Fellbaum 2007a; Langlotz 2006; Grant 2003; Moon 1998; etc.) nach gnéithe den teanga atá go hiomlán dolúbtha iad nathanna agus go dtagann athrú léacsach ar chuid mhór nathanna. Ina theannta sin, maíonn Fellbaum (2007a) nach furasta bunfhoirm an natha a roghnú i gcónaí agus ba ghá roinnt cinntí praiticiúla a dhéanamh ina leith sin. Tugtar léargas anois ar an gcaoi a leagtar amach bunfhoirm an natha sa tráchtas seo.

Go príomha, cloíodh leis an bhfoirm mhorfa-chomhréireach is simplí den nath sa bhunfhoirm. Toisc go ndírítear ar bhailiúchán nathanna as leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire sa staidéar seo, cloíodh le fianaise ón gcorpas chun teacht ar bhunfhoirm an natha. I bhformhór na samplaí corpais, b'ionann an fhoirm mhorfa-chomhréireach is simplí den nath agus an sampla is coitianta den nath a tháinig chun cinn i dtorthaí comhchordachta an chuardaigh corpais. Léirítear gné na dolúbthachta coibhneasta i nathanna i gcásanna den sórt sin, e.g. *ar muin na muice, ceangal na gcúig gcaol, dath an bháis*, etc.

Dúshlán ní ba mhó é bunfhoirmeacha nathanna nach raibh chomh seasta céanna a léiriú. Nuair a bhí aon neamhchinnteacht ann maidir le bunfhoirm an natha, cloíodh leis an leagan is coitianta den nath a tháinig chun cinn as torthaí an chuardaigh corpais de réir na treorach seo a leanas.

- I gcásanna go raibh briathar agus ainmfhocal ag an nath: liostaíodh an t-ainmfhocal sa tríú pearsa, uimhir uatha mar aon leis an ainm briathartha cuí, e.g. *fuil a dhoirteadh; anáil a tharraingt; bob a bhualadh (ar); carbhat caol a chur (ar); sciot scot a dhéanamh (de)*; etc. I gcásanna go raibh fianaise ann i dtorthaí an chorpais go raibh briathar agus/nó réamhfocail áirithe mar dhlúthchuid den nath, áiríodh mar chuid de

bhunfhoirm an natha iad. Cuireadh an réamhfhocail idir lúbíní, e.g. *carbhat caol a chur (ar)*. I gcásanna go raibh gá rogha a dhéanamh idir dhá bhriathar nó níos mó de réir fianaise ón gcorpas, níor áiríodh an briathar i mbunfhoirm an natha.

- I gcás nathanna a úsáidtear ina bhfoirmeacha diúltacha, rinneadh cinneadh idir dhá fhoirm dhiúltach den nath bunaithe ar fhianaise ón gcorpas: (i) roghnaíodh an réamhfhocail *gan* ag tús an natha, e.g. *gan chor (ná lúb) ina chroí; gan (aon) chlóic a chur (ar)*; etc., nó (ii) cloíodh le dobhriathar ráiteasach diúltach a úsáid nuair ba shoiléir ón gcorpas nach féidir aon athrú a dhéanamh air, e.g. *ní bhainfeadh an diabhal an bhearna (de)*.
- I gcásanna nach raibh ainmfhocail nó aidiachtaí áirithe riachtanach i mbunfhoirm an natha, cuireadh idir lúbíní iad. Is focail iad sin a leagann béim bhreise ar an nath agus nach gcuireann isteach ar bhunbhrí an natha, e.g. *gan chor (ná lúb) ina chroí, an domhan (mór) braonach, ar thalamh (tirim) na hÉireann*, etc. Ní gnéithe idirmhalartacha iad agus ba cheart iad a idirdhealú ó leathnathanna ar nós *áthas/eagla/faitíos/etc. an domhain* agus na comhpháirteanna idirmhalartacha a ghabhann leo.
- I gcásanna gurbh léir gurbh fhéidir ionadú léacsach a dhéanamh ar aon chomhpháirt den nath, rinneadh iarracht cloí leis an leagan is coitianta a tháinig chun tosaigh de réir fhianaise an chorpais, e.g. rangáíodh na nathanna *suas le n-ár mbeul; suas le d' bhéal* agus *suas chum mo bhéil* faoin mbunfhoirm a leanas: *suas lena bhéal*, i.e. an tríú pearsa, firinsneach, uimhir uatha.
- Baineadh úsáid as na focail *duine* agus *rud* i gcás bunfhoirmeacha nathanna áirithe nuair ba ghá ionadchoinneálaí bunaithe ar fhianaise ón gcorpas, e.g. *(duine) a bhaint dá bhoinn; (rud) a thabharfadh dealg spionnán amach*, etc.

Le heagar a chur ar an ábhar canúnach leagadh amach gach nath ina mbunfhoirmeacha uile de réir nósanna *An Caighdeán Oifigiúil* (Rannóg an Aistriúcháin 1958). Tugadh suas le trí shampla chomhthéacsúla den nath ón gcorpas chun úsáid an natha a thaispeáint agus chun leaganacha malartacha an natha a léiriú. Fágadh na samplaí sin, ar leaganacha malartacha an natha iad in amanna, ina mbun-chomhthéacsanna agus níor cloíodh le litriú an Chaighdeáin sna samplaí sin. Rinneadh athsheiceáil ar na nathanna ar fad a aimsíodh as na foinsí a tras-scríobhadh don tionscadal seo. Ní dhearnadh athsheiceáil ar na nathanna a aimsíodh i bhfoinsí a fuarthas ó Acadamh Ríoga na hÉireann i ngeall ar an deacracht a bhain le teacht ar chuid de na bunsaothair. Ina theannta sin, fágadh leaganacha áirithe neamhchaighdeánacha sna bunfhoirmeacha nuair a bhí fianaise láidir ann i bhfoinsí foclóireachta barántúla nó ó

fhaisnéiseoirí teanga gur leagan iontaisithe den nath iad, e.g. *ag stracadh na bpíobán, do ló agus d'óiche, lámh is focal*; etc.

ID	4660138
BUNFHOIRM	do ló agus d'óiche
CEANNFHOCAL	lá
CEANNFHOCAL	oíche
SAMPLA CORPAIS	<i>Óir múineann Sé dhóibh neamhsuim i neithibh saoghalta agus greann ar neithibh na síoruidheachta; faillighe a dhéanamh de'n tsaoghal so, agus a ndúil go leir, do ló agus d'oidhche, do chur i n-aoibhneas na bhFlathas a bheidh acu ar an saoghal eile.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	103
SAMPLA CORPAIS	<i>D'imthigh an bhliadhain agus níor imthigh basgadh ná bárdhan ar aon chapall acu, do ló ná d'oidhche, i gcaitheamh na bliadhna.</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	2
SAMPLA CORPAIS	<i>Ar bh' aon iongna searbhas a bheith i n'aigne, do ló agus d'oidhche, i gcoinnibh a athar agus a mháthar féin toisg nár dhéineadar iaracht éigin ar eólus a thabhairt dó ar shaghas éigin Béarla, a bheag nú a mhór, briste nú slán, agus gan é fhágáil ar nós an bheithigh allta nách mór?</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	149
CUR SÍOS	Gan stad; an t-am go léir.
SAMPLA BREISE	<i>Bím ann do ló agus d'uíche. I am there by day and by night.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	11
SAMPLA BREISE	<i>Bion sé ar siúbhal do ló agus d'oidhche. It is going on by day and by night.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	18
SAMPLA BREISE	<i>ag obair is ló ist uíche=ag obair do ló agus d'uíche</i>
FOINSE	Cnósach Focail ó Bhaile Bhúime (Ó Cuív 1947)
CEANNFHOCAL	lá
SAMPLA BREISE	<i>1. Á chásamh féin de lá agus d'óiche, bemoaning his lot day and night.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	casaigh
SAMPLA BREISE	<i>He works day and night, oibríonn sé de ló is d'óiche.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	day
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
CROSTAGAIRT	ó dhubh go dubh
CROSTAGAIRT	ó mhaidín go hoíche
CROSTAGAIRT	ó Luan go Satharn

Fíor 18: Sampla de nath iontaisithe

Rinneadh taifeadadh ar cheannfhoca(i)l gach natha i ndiaidh bhunfhoirm an natha in BNL. Go príomha, rinneadh taifeadadh ar ainmfhocail, aidiachtaí, dobhriathra agus briathra an natha. Is féidir breis agus ceannfhocal amháin a rangú i mbunachar digiteach, rud nach féidir a dhéanamh i bhfoclóirí clóite. Is féidir na ceannfhocail a úsáid mar chrostagairtí chuig nathanna eile a bhfuil na ceannfhocail chéanna acu, e.g. i bhFíor 18 thuas d'fhéadfaí teacht ar gach nath a bhfuil *lá* nó *oíche* luaite leis má dhéantar príomhfhocail gach natha a thaifeadadh mar cheannfhocal in BNL. Liostaítear na ceannfhocail de réir ainmfhocail, aidiachtaí agus briathra in ord aibítre.

I ndiaidh gach nath a iontráil in BNL, rinneadh taifeadadh den fhoinsé inar aimsíodh an nath. Tugann an nod sin breis eolais don úsáideoir maidir le réim an téacs agus maidir leis an gcineál téacs as ar aimsíodh an nath. Ina theannta sin, áiríodh an leathanach ar a dtagann an nath chun cinn de réir mholadh Hanno Biber i ríomhphost pearsanta ar 19 Lúnasa, 2014. I gcásanna inar tháinig go leor samplaí den nath chun cinn, e.g. *n'fheadar ó thalamh an domhain*, roghnaíodh na samplaí ón gcorpas “which most concisely illustrate the use of the expression concerned” (Ó Corráin 1989, Réamhrá, xii–xiii). Ina theannta sin, maíonn Sinclair (1995) gur minic a bhaintear úsáid as nathanna i mbealaí casta, agus is fearr samplaí fada comhthéacsúla a úsáid, más féidir agus más gá, chun brí an natha a léiriú.

“Ó!” ar sise, “airiú cad d'imthigh ort ó shin!” ag cur a dhá láimh tímpal a mhuiníl agus ag tabhairt cúpla póg dó. “Airiú, a dhaid” ar sise, “níl *spide fí ort*! Cad d'imthigh ort i n-aon chor!” (Ua Laoghaire 1904, lch 203)¹⁷

Tá an nath thuas luaite i lár an téacs, ach tugann an comhthéacs brí an natha le fios go soiléir. Tugann an comhthéacs le fios go mbaineann an nath le toirt agus le cuma an duine. Bheadh sé rídheacair an nath féin, i.e. *níl spide fí ort*, a thuiscint gan sampla comhthéacsúil a chur leis. Roghnaíodh suas le trí shampla corpais chun gnáthúsáid an natha a léiriú. I gcásanna nach raibh trí shampla den nath ar fáil sa chorpas, níor áiríodh ach líon na samplaí a rabhthas in ann teacht orthu sa chorpas. Ina theannta sin, aimsíodh nathanna áirithe gan sampla i gcómthéacs i roinnt foinsí sa chorpas, e.g. *Papers on Irish Idiom* (O'Leary 1926) agus *Notes and Words on Irish Usage* (Ua Laoghaire 1926a). Sna cásanna sin, baineadh úsáid as an leagan Gaeilge amháin den nath mar shampla corpais agus as an míniú nó an iontráil ar fad mar shampla breise.

¹⁷ Liomsa an cló iodálach.

ID	4689564
BUNFHOIRM	a cheart féin a thabhairt do Shaosar
CEANNFHOCAL	ceart
CEANNFHOCAL	Saosar
CEANNFHOCAL	tabhair
SAMPLA CORPAIS	<i>Túir a cheart féin do Shaosar.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	37
CUR SÍOS	A bhfuil dlite do dhuine a thabhairt.
SAMPLA BREISE	<i>Túir a cheart féin do Shaosar. Give Ceasar his due.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghair 1926)
CEANNFHOCAL	ceart
SAMPLA BREISE	<i>A cheart féin a thabhairt do Shaosar = An rud a bhí ag dul do réir dlighe dho.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	ceart
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>Tabhair dó a bhfuil ag dul dó.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Cothrom na Féine, an rud a bhí ag dul dó.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh

Fíor 19: Nath gan sampla i gcomhthéacs

Míníodh gach nath a aimsíodh chun brí an natha a léiriú don úsáideoir. Léiríodh i mír 2.2 an ról lárnach atá ag an mbrí neamh-chomhdhéanta sa chur síos ar nathanna. Glactar leis go coitianta gurb ionann nath agus frása seasta gur deacair a bhrí a dhéanamh amach as brí a gcomhpháirteanna aonair. Dá bharr sin, tá tábhacht ar leith ag baint leis an míniú a thugtar ar an nath. Ní fiú brí litriúil an natha a léiriú mar go hiondúil ní haon mhórchuidiú é maidir le brí iomlán an natha a léiriú. Dá bharr sin, rinneadh cur síos ar gach nath sa bhunachar trí pharafrása den nath a sholáthar. Molann Sinclair (1995) gur cheart cur síos a dhéanamh ar an nath trí abairtí iomlána a úsáid ar mhaithe le nathanna a mhíniú ar shlí nádúrtha shimplí. Ina ainneoin sin, cloíodh le parafrása a dhéanamh ar nathanna chun soiléireacht na brí a dheimhniú agus chun an nath a mhíniú go gonta. Bunaíodh an parafrása ar aon fhaisnéis a fuarthas i bhfoinsí breise, ar aon eolas a fuarthas ó fhaisnéiseoirí teanga agus ar chomhthéacs an natha.

Rinneadh taifeadadh ar aon tagairt don nath a bhí faoi chaibidil nó ar aon fhaisnéis inar léiríodh brí an natha. Is é sin, rinneadh taifeadadh ar fhaisnéis a fuarthas ó fhaisnéiseoirí agus ar fhaisnéis nach raibh ag tagairt go sonrach don nath a bhí faoi chaibidil. Baineadh úsáid as foclóirí agus gluaiseanna Pheadair Uí Laoghair (e.g. *Foclóir do Shéadna* (Borthwick 1908), *Foclóir d'Eisirt* (Knott 1910), *Notes on Irish Words and Usages* (Ua Laoghair 1926a), etc.); ailt leis a foilsíodh in irisí agus i nuachtáin a linne; nótaí teanga ina litreacha pearsanta; foclóirí agus cnuasaigh focal áitiúla (e.g. *Cnósach Focal ó Bhaile Bhúirne* (Ó Cuív 1954), *Cnuasach Focal ó Mhúscraí* (ARÉ M055), *Seanchas Amhlaoibh Í Luínse* (Ó Cróinín 1971)); mórfhoclóirí an fichiú haois (e.g. *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a), *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen

1927a) agus *English-Irish Dictionary* (de Bhaldraithe 1959)) agus saothair eile ina ndéantar tagairt nó ina dtugtar míniú ar nathanna a luaitear i saothar Pheadair Uí Laoghaire (e.g. *Réilthíní Óir I* (Mac Clúin 1922a), *Réilthíní Óir II* (Mac Clúin 1922b); etc. I ngeall ar na cineálacha éagsúla saothar a thaifeadh mar shamplaí breise sa bhunachar nathanna, luadh an cinéal saothair i dtús iontrálacha áirithe ann, i.e. alt, lámhscríbhinn, etc., chun bunús an tsaothair a shoiléiriú don úsáideoir. Ina theannta sin, luadh údar agus dáta foilsithe na bhfoinsí i ndiaidh an teidil. Scríobhadh aon fhaisnéis a aimsíodh sna saothair sin díreach mar a léirítear í iontu. Fágadh ceannlitreacha, marcanna poncaíochta, etc., díreach mar a fuarthas sa bhunfhoinse iad. Léirítear é sin sna samplaí breise thíos i bhFíor 20.

ID	4628968
BUNFHOIRM	a dhá dhóthain (ar)
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	dóthain
SAMPLA CORPAIS	<i>"Cad é sin orm!" arsa Sanchó. "Tá mo dhá dhóithin orm. Trí cinn d'asalaibh breághtha óga a bhí le fágáil agam, agus siníad imthighthe iad!"</i>
FOINSE	Don Clóchóte (Cuid II)
LEATHANACH	252
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad tá anois ort? Bacachán an eadh? arsa Micil. Tá mo dhá dhóithin orm. Ní rabhais-se sásta t'ainim féin agus ainim t'athar a bheith i mbeul na ndaoine, gan mo mháthairse do tharang isteach i nbhúr ngnó.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	60
SAMPLA CORPAIS	<i>Tadhg: Achaidhe! Airiú cad é seo anois ort? Donchadh: Tá mo dhá dhóithin orm. Cad é an tairbhthe dhúinn go léir beith 'ghár marbhadh féin ag saothru ' na Gaeluinne agus gur geár, do réir an fhuadair atá fé mhuintir na h-Éirean, ag imtheacht 'na sluaighthe thar na fargíbh, ná beidh duine de shliocht Gaedhal i n-Éirinn chun na Gaeluinne do labhairt.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	60
CUR SÍOS	Ualach trom; saothar thar mar ba ghá.
SAMPLA BREISE	<i>Tá a dhá dhóthain le déanamh aige, he has his hands full. Tá a seacht ndóthain le rá acu, they talk far too much.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dóthain
SAMPLA BREISE	<i>tá a dhóthain aige, he has enough</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	dóthain
SAMPLA BREISE	<i>He has more than enough, tá a dhá dhóthain, a dhóthain mhór, aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	enough
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
CROSTAGAIRT	muirín a dhá láimh

Fíor 20: Leagan amach na faisnéise sna samplaí breise

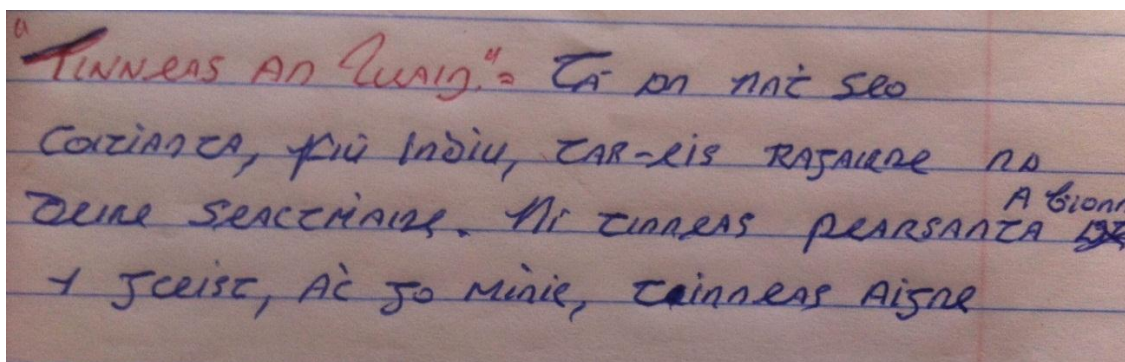
Míníodh gach nath sa bhunachar bunaithe ar an bhfaisnéis a fuarthas ó fhaisnéiseoirí agus as saothair fhoilsithe agus neamhfhoilsithe. Rinneadh taifeadh ar aon fhaisnéis bhreise faoi na catagóirí *Sampla Breise* agus *Eolas Breise*. Déantar mionchur síos ar chatagóirí uile an bhunachair ar ball i gCaibidil 4. I gcás nathanna a raibh neamhréireachtaí brí ann idir na foinsí breise i leith mhíniú an natha, tugadh tús áite do mhíniú Pheadair Uí Laoghaire féin, na foinsí foclóireachta canúna agus na fhaisnéiseoirí teanga chun cur síos a dhéanamh ar an nath a bhí

faoi chaibidil. I gcásanna nach raibh aon fhaisnéis ar fáil ó fhoinsí eile, braitheadh ar chomhthéacs an natha chun an bhrí a shoiléiriú.

ID	4630051
BUNFHOIRM	ar bhiorán buí
CEANNFHOCAL	biorán
CEANNFHOCAL	buí
SAMPLA CORPAIS	<i>"Dar an ngréin sin thuas, ar bhiorán bhuidhe go gcuirfinn an tsleagh so tréd' chroidhe anonn a chuirphigh! Díol a thuaras dal leis láithreach gan a thuilleadh cainte, nó bainfad-sa an t-anam asat-sa! Bain an ceangal san de an neómat so!"</i>
FOINSE	Don Cíochóté (Cuid I)
LEATHANACH	36
SAMPLA CORPAIS	<i>Ar bhiorán buidhe go mbeidhinn ag gabháil ort an fhaid a bheidheadh ionam seasamh os do chionn!</i>
FOINSE	Mion-Chaint (Cuid III)
LEATHANACH	36
CUR SÍOS	Rud a dhéantar gan mórán gríosú.
SAMPLA BREISE	<i>Ar bhiorán buidhe go mbuailfinn é! A brass pin would make me strike him! Ar bhiorán buidhe go mbeidhinn ag gabháil ort an fhaid a bheidheadh ionam seasamh os do chionn! A brass pin would make me be beating you while I could stand over you.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	36
SAMPLA BREISE	1. Ar bhiorán buí bhuailfinn é, for two pins I'd strike him.
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	biorán
SAMPLA BREISE	<i>biorán buidhe, a yellow brass pin, a trifle; ní fiú biorán buidhe é, it is valueless; ní mó biorán is é, it is only a trifle;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	biorán
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
CROSTAGAIRT	ní fiú biorán (gan tóin) é

Fíor 21: Cur síos ar an nath

Luadh roimhe seo gur baineadh úsáid as aon aiseolas a fuarthas ó shaineolaithe teanga i Múscraí chun brí agus míniú an natha a shoiléiriú. Rinneadh liosta de na nathanna nach raibh aon tagairt dóibh i bhfoinsí eile agus tugadh an liosta sin, in éineacht le samplaí comhthéacsúla na nathanna do sheachtar faisnéiseoirí ó cheantar Mhúscraí. Tugadh comhthéacs na nathanna do na faisnéiseoirí chun na nathanna sonracha sin a shoiléiriú. Rinneadh sin mar ba dheacair nathanna áirithe a thuiscint gan an comhthéacs, e.g. *an chú is an cat is an giorria ar aon urlár*. I gcás na nathanna sin, is minic nach raibh tagairt ar bith eile dá míniú ar fáil in aon fhoinsí eile agus gur nathanna iad a úsáideadh le linn dheireadh an naoú haois déag agus tús an fichiú haois amháin nó b'fhéidir ag Peadar Ó Laoghaire féin. Bhí an comhthéacs de dhíth chun brí an natha a shoiléiriú. Rinneadh taifeadadh ar aon fhaisnéis a fuarthas ó fhaisnéiseoirí in BNL faoin gcatagóir *Eolas Breise* agus fágadh an téacs díreach mar a fuarthas ó na faisnéiseoirí é. Tá cóip d'aon eolas breise a fuarthas ó fhaisnéiseoirí ar taifead ag an taighdeoir ach níor cuireadh na bun-nótaí uile leis an tráchtas seo. Taispeántar sampla de na bun-nótaí míniúcháin i bhFíor 22 thíos.

Fíor 22: Sampla de nótaí breise a fuarthas ó fhaisnéiseoirí

De bhreis air sin, baineadh leas as nótaí úsáide i leith nathanna áirithe chun úsáid cheart an natha a dheimhniú. Tugadh aird ar leith ar an nasc idir nathanna agus cúrsaí pragmataice, i.e. an chaoi a n-úsáidtear teanga chun cumarsáid a dhéanamh, i ngeall ar na deacrachtaí a bhíonn ag foghlaimeoirí maidir le nathanna a thuiscint agus a úsáid mar is ceart. Áiríodh nótaí úsáide mar chuid den scéimre chun cur síos breise a dhéanamh ar úsáid agus ar struchtúr an natha i gcásanna a raibh gá le breis eolais a thabhairt.

Nath	Nóta úsáide
<i>ar do bhás</i>	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
<i>gan a chluasa a oscailt le tarathar</i>	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
<i>an leaca eile a iompú</i>	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
<i>lúb ar lár</i>	Is féidir comhpháirt amháin (lúb) den nath seo a idirmhalartú le hainmfhocal eile: lóipín.
<i>an t-anam (tur te) a thitim (as)</i>	Cuireann 'tur te' béim bhreise ar an bhfrásaeim.

Fíor 23: Nótaí úsáide

Baineadh úsáid as córas crostagartha chun nathanna comhchosúla a nascadh le chéile agus chun nathanna a cheangal le nathanna eile a bhfuil bríonna cosúla leo. Ní nasc é idir nathanna comhionanna amháin ach córas crostagartha idir nathanna ina léirítear bríonna cosúla, i.e. *ag briseadh a chroí* agus *ag briseadh a gcos*, dhá nath ina léirítear treániarracht a dhéanamh. Léiríodh príomhfheidhmeanna taifeadta agus mínithe BNL sa mhír seo. Díritear ar an rangú ar nathanna anois agus an chaoi ar taifeadadh na cineálacha nathanna éagsúla mar aon leis na huirlisí crostagartha a úsáideadh in BNL chun nathanna gaolmhara a nascadh le chéile.

3.4.2 Scéimre BNL: nathanna a rangú

Pléadh éagsúlachtaí na dtíopeolaíochtaí frásaíochta a forbraíodh chun nathanna a rangú i mír 2.4 roimhe seo. Ina theannta sin, tugadh léargas ar na tosaíochtaí a thugtar do thíopeolaíochtaí

áirithe de bharr chuspóirí nó spriocanna an taighdeora nó an tionscadail (Moon 1998). Beartaíodh scéimeanna áirithe a roghnú chun nathanna a rangú sa tionscadal seo, is é sin, rangú séimeantach agus rangú comhréireach ar nathanna. Bhí gá le cúpla scéim a roghnú toisc nár leor aon scéim amháin chun cur síos cuimsitheach a dhéanamh ar nathanna áirithe. Ina ainneoin sin, tagann deacrachtaí chun cinn sa taifeadadh agus sa rangú ar nathanna mar iontrálacha faoi réimse na foclóireachta i gcónaí.

Tarraingíonn Espinal (2005, lch 511) aird ar na deacrachtaí a bhaineann le nathanna a rangú agus maítear (ibid.) gur deacair teacht ar aon chur chuige amháin inar féidir freastal ar gach úsáideoir agus ar gach úsáid den nath. Dá bharr sin, beartaíodh roinnt scéimeanna rangaithe a roghnú chun cur síos cuimsitheach a dhéanamh ar na nathanna anseo agus chun bonn a leagan síos le haghaidh breis taighde amach anseo. Roghnaíodh an rangú séimeantach agus an rangú comhréireach toisc go n-aithnítear mar phríomhscéimeanna rangaithe iad i réimse na frásaíochta (Liu 2008; Grant 2003; Moon 1998; Fernando 1996; etc.) Tugtar léargas ar na scéimeanna sin anois.

Rangaítear nathanna de réir a mbrí séimeantaí agus de réir achoimre Mulhall (2010 lgh 1357–8) ar mhórchatagóirí séimeantacha nathanna. Tá cur síos níos cuimsithí ag Miller (2011) agus ag Grant agus Bauer (2004) ar na cineálacha ranguithe séimeantacha nathanna agus ar an bhforluí idir na cineálacha éagsúla, ach cloítear le ceithre mhórchatagóir shéimeantacha nathanna anseo, is iad sin, (i) fíornathanna, (ii) nathanna fáthchiallach, (iii) leathnathanna (comhlogaíochtaí teoranta) agus (iv) nathanna a bhfuil neamhfhocail iontu.

Rangú séimeantach	Nath	Foinse
Fíornath	<i>Conchúr mór sa chúinne</i>	<i>Mo Scéal Féin</i> (Ua Laoghaire 1915, lch 19)
Nath fáthchiallach	<i>carabhat caol a chur (ar)</i>	<i>Séadna</i> (Ua Laoghaire 1904, lch 163)
Leathnath	<i>ag fáil na pingine</i>	<i>Seanmóin agus Trí Fichead (Cuid I)</i> (Ua Laoghaire 1909, lch 10)
Nath a bhfuil neamhfhocail ann	<i>brille bhreaille</i>	<i>Guaire I, II</i> (Ua Laoghaire 1915, lch 185)

Fíor 24: Rangú séimeantach nathanna

Ina theannta sin, rinneadh rangú ar na nathanna ar fad a aimsíodh faoi chatagóirí gramadaí coitianta. Rinneadh é sin chun cur síos a dhéanamh ar nathanna de réir a struchtúir inmheánaigh. Tá aicmí éagsúla nathanna aitheanta sa litríocht i dteangacha eile (Abdou 2012; Liu 2008; Moon 1998; Fernando 1996; Cowie, Mackin agus McCaig 1983; Wood 1986; etc.) ach

níl an t-aicmiú céanna déanta ar nathanna na Gaeilge go fóill. Ní hé sprioc an taighde seo mionanailís chomhréireach a dhéanamh ar nathanna Gaeilge ach leagtar síos bonn le haghaidh tuilleadh taighde sa réimse amach anseo. Pléifear na féidearthachtaí le haghaidh tuilleadh taighde ar ball i gCaibidil 5. Luadh i mír 2.4.1 go bhfaightear spléachadh breise ar an nath tríd an rangú comhréireach, ach is minic a chuirtear foghlaimeoirí soir le liostaí fada patrún gramadaí. Maíonn Howarth (1998, lch 28) go ndéantar neamhaird de nathanna a mhíniú sa rangú sin. Dá bhrí sin, cuireann an rangú comhréireach anseo leis an gcur síos a dhéantar ar nathanna Gaeilge agus cuireann sé bonn faoi thaighde eile comhréirbhunaithe ar an nGaeilge amach anseo. Bunaítear an rangú a leagtar síos i bhFíor 25 ar bhunrangú Makkai (1972) de réir mar a leagadh amach i mír 2.2 sa léirbhreithniú litríochta é. Aithnítear go bhféadfadh an nath atá faoi chaibidil teacht faoi roinnt aicmí éagsúla agus déantar taifeadadh ar bhreis agus aon aicme amháin i gcásanna áirithe, e.g. *ar iompáil na boise* (nath réamhfhocail chomhshuite agus/nó nath réamhfhoclach); *d'ór agus d'airgead* (nath déthéarmach do-athraithe agus/nó nath réamhfhoclach).

Grúpa comhréireach	Nath
nath abairte	an chú is an cat is an giorria ar aon úrlár
nath ainmfhoclach	allas an bháis
nath ainm briathartha	ag dul sa mhuileann (ar)
nath briathartha	anáil a tharraingt
nath déthéarmach	buí nó breac
nath déthéarmach do-athraithe	d'ór agus d'airgead
nath trínómach	fios fáil ná rún (ar)
nath dobhriatharach	thoir thiar thall
nath réamhfhoclach	ar bhiorán buí
nath réamhfhocail chomhshuite	ar iompáil na boise
nath sealbhach	a chuid is a chlú

Fíor 25: Rangú comhréireach nathanna

3.4.3 Dúshláin

Baineann dúshláin faoi leith le bunachar nathanna a chruthú agus nathanna a rangú ann. Ní hamháin go raibh dúshláin teoriciúla agus phraiticiúla le dul i ngleic leo, ach, ina theannta sin, bhí cinntí eagarthóireachta le déanamh i leith ábhar canúnach agus eolas breise a úsáid agus a

léiriú. Dar le Moon (1998, lch 44) ní smaoineamh úrnua é bunachar frásaeimí a chruthú agus braitheann ord na dtosaíochtaí a thugtar don chineál faisnéise a thaifeadtar i mbunachar ar na hacmhainní atá ar fáil don tionscadal agus don teanga. Ar an dul céanna, cruthaíodh BNL sa tráchtas seo trí úsáid a bhaint as na hacmhainní a bhí ar fáil don Ghaeilge agus rinneadh cinntí eagarthóireachta i leith an chur chuige ab fhearr chun ábhar canúnach a léiriú ann.

Léiríodh i mír 3.4.2 go bhfuil an rangú nathanna ar cheann de na dúshláin is mó a thagann chun cinn sa staidéar a dhéantar ar nathanna. Cé go n-aithnítear iliomad scéimeanna rangaithe sa litríocht bíonn ar an taighdeoir tús áite a thabhairt do scéimeanna áirithe a luíonn le bunaidhmeanna an tionscadail.

For example, semanticists are primarily interested in the meanings of FEs, syntacticians in structures, sociolinguists in real-world usage, semioticians in symbolism, psycholinguists in processing, and so on. (Moon 1998)

De dheasca an easpa taighde ar nathanna Gaeilge faoi réimse acadúil na frásaíochta go dtí seo, ba dheacair cinneadh a dhéanamh idir na scéimeanna rangaithe ar fad. Beartaíodh ar rangú séimeantach agus rangú comhréireach a dhéanamh ar nathanna chun freastal ar na mórscéimeanna rangaithe a rinneadh i dteangacha eile an domhain (Grant 2003, lgh 25–36; Moon 1998, lgh 9–18) mar aon leis an mbéim a leagtar ar bhrí neamh-chomhdhéanta agus ar dholúbthacht an natha sa chur síos a dhéantar orthu. Cuirtear dhá mhórscéim rangaithe chun cinn bunaithe ar a bhfuil déanta i dteangacha eile agus is bonn iad le haghaidh tuilleadh taighde sa réimse.

De bhreis air sin, maíodh i gCaibidil 2 go suitear nathanna ar scála nádúrthachta ach is deacair cineálacha nathanna a idirdhealú ar uairibh. Is cinneadh suibichtúil é nathanna a shuí ar an scála nádúrthachta. Dá bharr sin, d'fhéadfaí nathanna áirithe a rangú i ngrúpaí éagsúla ag brath ar iomas an chainteora. Dar le Cowie, Mackin agus McCaig (1983, Réamhrá, xiii), gur deacair do chainteoirí teacht ar chomhaontú maidir le nathanna fáthchiallacha toisc nach n-aithníonn cainteoirí áirithe an chiall litriúil a bhaineann le nathanna fáthchiallacha áirithe sa chaoi nach n-úsáidtear an nath ina chiall litriúil sa ghnáthchaint, e.g. *ag tarraingt uisce chun a mhuilinn féin*. Cé gur beag úsáid a bhaintear as an nath sin ina chiall litriúil i láthair na huaire, áiríodh mar nath fáthchiallach é. Is minic a bhí cinneadh den sórt sin le déanamh i ngeall ar an gcineál corpais shioncraigh a bhí in úsáid sa tráchtas seo. Corpas a bhain le teanga a úsáideadh ag deireadh an naoú haois déag agus ag tús an fichiú haois. I gcásanna deacra, chuathas i dteagmháil le faisnéiseoirí i Múscraí chun ceisteanna sonracha a phlé leo maidir le bríonna nathanna áirithe agus an chaoi a dtuigtear agus a n-úsáidtear iad. Ní phléitear an chaoi

a sealbhaítear ná an chaoi a ndéantar nathanna a phróiseáil sa tráchtas seo ach tá plé suntasach ar fáil ar an ábhar sin ag Cacciari agus Tabossi (1993).

Liostáladh na ranganna comhréireacha ar baineadh úsáid astu sa tionscadal seo sa mhír roimhe seo. Tarraingíonn Grant (2003) aird ar líon na gcineálacha scéimeanna comhréireacha rangaithe atá le fáil sa litríocht ar rangú nathanna agus soláthraíodh mór-rangú ginearálta amháin anseo. Bunaíodh an scéimre ar phríomhthréithe comhréireacha na nathanna a aimsíodh sa chuardach corpais. Is bonn é do bhreis taighde ar chomhréir nathanna go sonrach agus ar chomhréir na Gaeilge go ginearálta. Is treoir amháin é an rangú comhréireach anseo chun cur síos a dhéanamh ar struchtúr inmheánach na nathanna a aimsíodh sa tionscadal seo. Beartaíodh nathanna a bhfuil briathra mar chomhpháirt lárnach acu a rangú faoin teideal ‘nath briathartha’ amháin. Ní dhearnadh mionchur síos ar na cineálacha nathanna briathartha atá ar fáil mar a rinneadh i dtionscadail eile, e.g. Moon (1998, lgh 85–92) agus Cowie, Mackin agus McCaig (1983), etc., toisc nach é bunaidhm an tráchtas seo mionstaidéar a dhéanamh ar chomhréir nathanna Gaeilge.

Bhí dúshlán ar leith ag baint le leagan amach na nathanna in BNL, go háirithe i leith bunfhoirmeacha na nathanna a roghnú. Luadh roimhe seo gur bhain ábhar an chorpais le téacsanna canúnacha a cuireadh i gcló ag deireadh an naoú haois déag agus tús an fichiú haois, ach beartaíodh leagan caighdeánach den nath a chur ar fáil mar bhunfhoirm. Ina theannta sin, cé go moltar an bhunfhoirm a bhunú ar an bhfoirm mhorfa-chomhréireach is simplí den nath a bhíonn de dhíth chun brí nathach an natha léiriú (Barkema 1996b, lgh 141), beartaíodh briathra agus réamhfhocail a áireamh i mbunfhoirmeacha na nathanna áirithe nuair ba léir ó shamplaí an chorpais go raibh dlúthbhaint idir an briathar agus an réamhfhocal sna nathanna sa chorpas. De bhreis air sin, eagraíodh cruinnithe idir an taighdeoir agus an fhoireann theicniúil in Fiontar, Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath, chun múnla a roghnú chun an fhaisnéis a ionchur sa bhunachar. Pléadh an bealach ab fhearr chun na sonraí a chóiriú agus cuireadh na múnlaí a leagadh amach i mír 3.4.1 agus mír 3.4.2 i bhfeidhm ansin. Déantar achoimre ar na múnlaí uile sin mar aon leis na modheolaíochtaí taighde ar fad ar tugadh léargas orthu sa chaibidil seo anois.

3.5 Achoimre ar na modheolaíochtaí taighde

Tugadh léargas sa chaibidil seo ar na modheolaíochtaí a bhain leis an dá phríomhréimse taighde atá faoi chaibidil sa tráchtas seo. Ar dtús, rinneadh cur síos ar na modheolaíochtaí a bhain le corpas a thiomsú agus a chuardach agus ina dhiaidh sin, léiríodh na modheolaíochtaí a bhain le bunachar nathanna a chruthú agus nathanna a rangú ann. I gCaibidil 4, taispeánfar

torthaí na modheolaíochtaí a léiríodh sa chaibidil seo, is é sin, na nathanna a aimsíodh sa chorpas mar aon le feidhmeanna cuardaigh agus rangaithe BNL.

I dtosach, tiomsaíodh corpas as leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire. Roghnaíodh leabhair fhoilsithe Uí Laoghaire mar bhunfhoinisí an chorpais toisc gur tionscadal é seo ina ndírítear ar chanúineolaíocht agus ar fhoclóireacht Mhúscraí. Roghnaíodh saothar Pheadair Uí Laoghaire thar aon údar eile i ngeall ar líon na leabhar a chuir sé i gcló lena linn (Ó Cuív 1918) agus ar stádas a shaothair (Breathnach agus Ní Mhurchú 1990). Ní hamháin sin, ach mhol raon mór scríbhneoirí agus tráchtairí éagsúla, mar a luadh i gCaibidil 1 agus i gCaibidil 2, údarás a scríbhinní agus a stíl scríbhneoireachta, e.g. áirítear Séan Ó Ríordáin, mórfhile na Gaeilge le linn an fichiú haois, ina measc siúd.

Cén bua a bhí ag an Ath. Peadar Ó Laoire go ritheann an teanga a scríobh sé chomh héasca, chomh taitneamhach, chomh ceolmhar sin agus tú á léamh os ard? Ina theannta sin braitheann duine gur Gaeilge é seo gan aon agó. Pléisiúr rí-iomlán é an mothú seo. (Ó Ríordáin 1955 arna lua in Ó Dúshláine 2014, lch 153).

Cloíodh le treoir Sinclair (2005a; 2005b) agus dea-chleachtas Atkins, Clear agus Ostler (1992) a leagadh amach i gCaibidil 2 chun corpas a thiomsú. Tugadh forléargas ar na ceithre mhórchorpas Gaeilge eile atá ar fáil agus tarraingíodh aird ar *Nua-Chorpas na hÉireann* i ngeall ar ardcháilíocht na hoibre saibhriúcháin i bhfoirm anótálacha a rinneadh air. Chuige sin, beartaíodh úsáid a bhaint as corpas saibhrithe agus anótáilte anseo chun an fheidhm is fearr a bhaint as an bhfaisnéis uile (Leech 1997). Dar le Moon (1998, lch 44), déantar cur síos ar mhír léacsach ar bith trí chur síos a dhéanamh bunaithe ar fhianaise seachas cur síos bunaithe ar iomas an duine. Is trí chur chuige corpais a bhaintear an aidhm sin amach sa tráchtas seo.

Ina dhiaidh sin, léiríodh an cuardach a rinneadh sa chorpas. Tarraingíodh aird ar mhóreasnamh sa taighde ar nathanna Gaeilge, is é sin, easpa bunfhoclóra nó bunliosta nathanna a d'fhéadfaí a úsáid mar bhonn cuardaigh san anailís ar nathanna. Dá bhrí sin, bhí ar an taighdeoir modheolaíocht nua a cheapadh chun dul i ngleic leis an deacracht sin. Leagadh amach an cuardach ar nathanna i mír 3.3.2 agus an tástáil a rinneadh air i mír 3.3.3. Bhí an cuardach ag brath ar fheidhmeanna cumhachtacha cuardaigh *Sketch Engine*. Dar le Moon (1998, lch 49), braitheann rathúlacht an chuardaigh corpais ar a éifeachtaí a bhíonn na huirlisí cuardaigh. Caithfear úsáid a bhaint as na huirlisí a bhíonn ar fáil agus iomas an duine a chur san áireamh sa chuardach chun na torthaí a mheas.

Moreover, however much corpora provide data and strong evidence which can prove or disprove intuition, intuition is also necessary or variations will not all be found. Searches are deterministic, and only report what has been sought, not what should or could have been looked for (ibid.)

Dá bhrí sin, léiríodh an tosaíocht atá ag *Sketch Engine* mar chóras cuardaigh corpais i réimse na foclóireachta agus san úsáid a bhaintear as an uirlis chéanna i mórchorpas na Gaeilge, *Nua-Chorpas na hÉireann*. Baineadh úsáid as na huirlisí céanna sa tráchtas seo agus bhíodhas in ann cuardach cuimsitheach iomlán a chur i gcrích.

Le linn an chuardaigh cruthaíodh bunachar nathanna (BNL) trí úsáid a bhaint as *Léacslann* (Měchura 2012a), córas gréasánbhunaithe a forbraíodh chun sonraí léacsacha a láimhseáil agus a thaifeadadh. Rinneadh cur síos ar fheidhmeanna *Léacslann* i gCaibidil 2 agus tugadh léargas ar scéimre BNL in *Léacslann* i mír 3.4.1 agus 3.4.2 den chaibidil seo. Léiríodh an chaoi ar rangaíodh nathanna de réir scéimeanna éagsúla rangaithe mar aon leis na buntáistí a bhain leo. Rinneadh cur síos ar na modheolaíochtaí éagsúla ar baineadh úsáid astu sa chaibidil seo. Mar thoradh ar an gcur chuige sin cruthaíodh BNL agus rangaíodh gach nath a aimsíodh sa chorpas ann. Taispeántar scéimre an bhunachair nathanna anois i gCaibidil 4 agus léirítear torthaí an chuardaigh agus torthaí na modheolaíochtaí ar fad sa bhunachar nathanna (BNL) féin.

Caibidil 4 BNL: An bunachar nathanna

4.1 Réamhrá

I gCaibidil 3 tugadh léargas ar na modheolaíochtaí a bhaineann le corpas a thiomsú agus a chuardach mar aon le bunachar nathanna a chruthú agus nathanna a thaifeadadh ann. Rinneadh mionchur síos ar chorpas a thiomsú agus a imscrúdú, mar aon leis an gcaoi ar féidir bunachar nathanna a chruthú chun nathanna a thaifeadadh, a mhíniú agus a rangú ann. Sa chaibidil seo, pléitear bunachar BNL agus a struchtúr inmheánach i gcomhthéacs an léargais a tugadh ar mhórbhunachair frásaíochta roimhe seo. Déantar cur síos ar struchtúr BNL ar dtús, na catagóirí éagsúla a chuirtear ar fáil in BNL mar aon leis an bhfaisnéis a thaifeadadh ann. Dírítear go mion ar struchtúr na catagóire *nath* i mír 4.2.1 agus ar struchtúr na gcatagóirí eile i mír 4.2.2. Ina dhiaidh sin, tugtar forléargas ar áiseanna eagarthóireachta *Léacslann*, an córas gréasánbhunaithe inar cruthaíodh BNL. Déantar cur síos ar leagan poiblí BNL agus ar na dúshláin a tháinig chun cinn le linn na nathanna a thaifeadadh sa bhunachar nathanna. Dírítear ar struchtúr BNL anois agus ar an gcaoi ar cruthaíodh é in *Léacslann*.

4.2 Struchtúr BNL

Dírítear go mion ar struchtúr BNL sa chaibidil seo agus tugtar mionléargas ar fheidhmeanna BNL bunaithe ar an gcur síos a rinneadh air i gCaibidil 3. Bunachar XML-bhunaithe is ea BNL a cruthaíodh in *Léacslann*, córas a forbraíodh in Fiontar, Ollscoil Chathair Bhaile Átha Cliath, chun bunachair sonraí XML-bhunaithe a stóráil, a bhainistiú, agus a chur in eagar. Is ardán é *Léacslann* inar féidir córas scríbhneoireachta foclóra nó córais bainistíochta téarmaíochta mar aon le feidhmchláir eile tagartha agus foclóireachta a chruthú (Méchura 2012a). Go teicniúil, níl in *Léacslann* ach bunachar amháin ina stóráiltear iliomad stoc sonraí neamhghaolmhar a mbíonn struchtúir ar leith acu.

Sainítear struchtúr stoc in *Léacslann* trí scéimre, i bhformáid XSL, a scríobh le haghaidh gach catagóire sonraí sa stoc. Stoc sonrach in *Léacslann* is ea BNL. Tar éis struchtúr BNL a leagan amach, rinneadh é a chur i bhfeidhm mar stoc in *Léacslann*. Déantar cur síos ar struchtúr an stoic sin i dtéarmaí scéimrí chatagóirí an stoic, i.e. catagóirí BNL, sa chaibidil seo. Tugtar léargas ina dhiaidh sin ar áiseanna eagarthóireachta *Léacslann* a úsáideadh chun stoc BNL a líonadh le sonraí, agus ar an suíomh poiblí a úsáideadh chun BNL a chur ar fáil i riocht inchuadaithe poiblí.

Áirítear seacht gcatagóir in BNL agus stóráiltear iad in ord aibítre i stoc dar teideal *An tAthair Peadar*, is iad sin: *aicme comhréire*; *aicme séimeantaice*; *aicme úsáide*; *faisnéiseoir*; *foinse bhreise*; *foinse chorpais* agus *nath*. Is féidir iontrálacha a chruthú in BNL faoi scáth na gcatagóirí sin agus stóráiltear iontrálacha de réir a struchtúr éagsúil ann. Tugtar léargas ar gach catagóir de réir a tábhachta don tionscadal seo. Mínítear struchtúr na gcatagóirí éagsúla anois i mír 4.2.1 agus i mír 4.2.2. Tugtar léargas ar XML iontrálacha BNL anseo thíos mar aon le liosta iomlán a n-eilimintí agus a n-aitreabúidí.

4.2.1 Struchtúr inmheánach: catagóir *nath*

Liostaítear sonraí na príomhchatagóire in BNL anseo thíos, is é sin, struchtúr inmheánach na catagóire *nath*. Liostaítear sonraí na gcatagóirí eile i mír 4.2.2 ar ball. Cruthaítear iontráil den chatagóir seo nuair a chruthaítear iontráil do *nath* in BNL. Stóráiltear iontráil amháin leis an struchtúr sin le haghaidh gach *nath* a dhéantar a thaifeadadh in BNL. Tá uimhir aitheantais ag gach iontráil agus déantar gach iontráil a thaifeadadh trí fhaisnéis a stóráil faoi aitreabúidí agus faoi mhaceilimintí na hiontrála. Léirítear iontráil shamplach i bhFíor 26 thíos:

<nath>

Sampla

ID: 4683417

```
<nath id="1" críochnaithe="1">
  <bunfhoirm default="aer an tsaoil" id="2" />
  <ceannfhocal default="aer" id="4" />
  <ceannfhocal default="saol" id="5" />
  <sampla corpais default="An t-é atá do réir nádúra bíonn a ghreann ar neithibh cruthuighthe; ar a cholainn féin; ar bhaois; ar aer an tsaoghail. Ach an t-é atá do réir ghrásta Dé bíonn a ghreann ar Dhia agus ar na sobhailcibh." id="7" foinse="4584869" leathanach="215" />
  <sampla corpais default="An Múineadh. Seachain aer an tsaoghail. Seachain an uaisleacht nár thaithighis. Ní cathair mar a tuairisg í. Is buan fear 'n-a dhúthaigh." id="8" foinse="4584887" leathanach="15" />
  <sampla corpais default="An saoghal so, aer an tsaoghail seo, baois an tsaoghail seo, uabhar an tsaoghail seo, saidhbhreas an tsaoghail seo, pléisiúr an tsaoghail seo, siniad na neithe a bhí ag déanamh buartha do'n chuid ba mhó de'n phobul Eabhra, i gcaitheamh a n-aimsire go léir nách mór; agus ní targaireacht, ná fáidh, ná Slánuightheóir le teacht, ná an chuma 'na ndéanfaí an slánughadh." id="9" foinse="4584867" leathanach="113" />
  <cur síos default="(Ar thóir) pléisiúir agus gnéithe neamhfhuaimintiúla an tsaoil." id="10" />
  <sampla breise default="D'ime sé le haeur an tsaol. He went with the vanity of the world, i.e., He ran a wild career." id="16" foinse="4628269" leathanach="13" />
  <sampla breise default="D'imthigh sé le h-aodhar an tsaoghail. He ran a wild career. Lit., He went off with the stream of the world's vanities." id="11" foinse="4628094" leathanach="61" />
  <extraExample default="Tá an mhuinntir óg imthighthe (ag imtheacht) le h-aer a' tsaoghail = gan aoinní ach aereacht sgléip a's caitheamh aimsire a bheith a' dhéanamh buartha dhóibh." id="20" source="4758751" headword="saoghal" />
  <sampla breise default="Aér an tsaoghail, the vanities and pleasures and enjoyments of the world. D'imigh sé le h-aer an tsaoghail, he ran a wild career and was lost." id="23" foinse="5151667" leathanach="32" />
  <sampla breise default="4. Gaiety, pleasure. Aer an tsaoil, the pleasures of the world. Ag imeacht le haer an tsaoil, pleasure-seeking, leading a gay life. Chaith sé a chuid airgid le haer an tsaoil, he spent his money on pleasure." id="12" foinse="4585055" ceannfhocal="aer" />
```

```

<sampla breise default="ag imtheacht le haer an tsaoghail, wandering aimlessly about, leading a
purposeless, improvident life;" id="13" foinse="4585057" ceannfhocal="aer" />
<sampla breise default="Bhí sé ag imeacht le haer an tsaoil: ar nós cuma liom." id="18" source="4778903"
leathanach="37" />
<aicme séimeantaice default="4584923" id="14" />
<aicme comhréire default="5088061" id="22" />
<crostagairt default="4585562" id="21" />

```

</nath>

Fíor 26: Iontráil shamplach: *nath*

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@críochnaithe riachtanach		'1' nó '0' Boole	<i>Aitreabúid inmheánach riaracháin. Má roghnaítear 1, is ionann é sin agus iontráil iomlán chríochnúil nach bhfuil breis oibre le déanamh uirthi.</i>

Fíor 27: Aitreabúidí catagóire: *nath*

Tá aon aitreabúid amháin ag an gcatagóir *nath*. Is é @críochnaithe an t-aon aitreabúid den chatagóir agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál Boole í agus stóráiltear 1 nó 0 ann. Roghnaítear 1 nó 0 chun stádas eagarthóireachta na hiontrála a thaifeadadh. Liostaítear maceilimintí na catagóire thíos agus mínítear iad ceann ar cheann ina dhiaidh sin.

Maceilimintí

Ainm	Bunuihmheacht	Cur síos
<bunfhoirm>	ceann amháin (aon)	<i>Bunfhoirm an natha. Cad í bunfhoirm an natha?</i>
<ceannfhocal>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Ceannfhocail an natha. Cad iad ceannfhocail an natha?</i>
<sampla corpais>	ceann amháin (aon) nó breis	<i>Samplaí den nath i gcomhthéacs ón gcorpas.</i>
<cur síos>	dada nó ceann amháin (aon)	<i>Brí an natha i bhfoirm mínithe fhoclaigh ar an nath.</i>
<sampla breise>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Samplaí den nath ó fhoinsí eile (foinsí foclóireachta, áitiúla, etc.) chun brí agus míniú an natha a shoiléiriú.</i>
<aicme úsáide>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Nótaí breise eolais chun úsáid cheart an natha a léiriú.</i>
<aicme séimeantaice>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Na haicmí séimeantacha ina bhfuil an nath.</i>
<aicme comhréire>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Na haicmí comhréireacha ina bhfuil an nath.</i>
<crostagairt>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Na nathanna eile atá nasctha leis an nath ós rud é go bhfuil cosúlachtaí eatarthu.</i>
<eolas breise>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Eolas breise ó fhaisnéiseoirí teanga.</i>

Fíor 28: Maceilimintí catagóire: *nath*

Tugtar léargas ar mhaceilimintí na catagóire mar aon lena n-aitreabúidí anseo thíos.

<bunfhoirm>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *nath* is ea <bunfhoirm>. Stóráiltear bunfhoirm an natha, scríofa de réir rialacha an Chaighdeáin Oifigiúil (Rannóg an Aistriúcháin 1958), sa mhaceilimint <bunfhoirm>. Ní scríobhtar nathanna iontaisithe de réir rialacha an Chaighdeáin Oifigiúil (ibid.) De réir rialacha na bunuimhreachta, is gá go mbeadh bunfhoirm amháin ag iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *nath* sa stoc dar teideal *An tAthair Peadar* in BNL.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>An bhunfhoirm.</i>

Fíor 29: Aitreabúidí: <bunfhoirm>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <bunfhoirm> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

Mar shampla, tugtar *aer an tsaoil* mar bhunfhoirm an natha san iontráil shamplach i bhFíor 26. Dar le Barkema (1996b, lch 141), is ionann bunfhoirm an natha agus an fhoirm mhorfa-chomhréireach is simplí den nath is féidir a chur ar fáil chun brí nathach an natha a léiriú. Bunaíodh an cur síos sin ar an léargas a tugadh ar bhunfhoirm an natha i mír 3.4.1 den tráchtas seo. Litríodh bunfhoirm an natha de réir rialacha an Chaighdeáin Oifigiúil. Luaitear leaganacha malartacha an natha, más ann dóibh, sna samplaí comhthéacsúla ón gcorpas agus i nótaí míniúcháin i bhfoinsí tagartha eile.

Bunfhoirm an natha	Sampla comhthéacsúil den nath	Foinse
aer an tsaoil	An t-é atá do réir nádúra bíonn a ghreann ar neithibh cruthuighthe; ar a cholainn féin; ar bhaois; <i>ar aer an tsaoghail</i> .	<i>Aithris ar Chríost</i> (Ua Laoghaire 1914a, lch 215)
	An Múineadh. Seachain <i>aer an tsaoghail</i> . Seachain an uaisleacht nár thaithíghis.	<i>Aesop a Tháinig go hÉirinn</i> (O'Leary 1909, lch 15)
Bunfhoirm an natha	Cur síos ar an nath i bhfoinsí tagartha eile	Foinse
aer an tsaoil	D'imthigh sé <i>le h-aodhar an tsaoghail</i> . He ran a wild career. Lit., He went off with the stream of the world's vanities.	<i>Mion-Chaint. Cuid III</i> (O'Leary 1903, s.v. <i>le</i>).
	Gaiety, pleasure. <i>Aer an tsaoil</i> , the pleasures of the world. <i>Ag imeacht le haer an tsaoil</i> , pleasure-	<i>Foclóir Gaeilge-Béarla</i> (Ó Dónaill 1977b, s.v.

	seeking, leading a gay life. Chaith sé a chuid airgid le <i>haer an tsaoil</i> , he spent his money on pleasure.	<i>aer</i>).
	<i>ag imtheacht le haer an tsaoghail</i> , wandering aimlessly about, leading a purposeless, improvident life.	<i>Foclóir Gaedhilge agus Béarla</i> (Dinneen 1927b, s.v. <i>aer</i>).

<ceannfhocal>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *nath* is ea <ceannfhocal>. Stóráiltear ceannfhocal an natha sa mhaceilimint <ceannfhocal>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic dar teideal *An tAthair Peadar*, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo, mar atá leagtha amach i bhFíor 28.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>An ceannfhocal</i> .

Fíor 30: Aitreabúidí: <ceannfhocal>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <ceannfhocal> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

Mar shampla, tugtar *aer an tsaoil* mar nath san iontráil shamplach i bhFíor 26 agus roghnaítear na hainmfhocail *aer* agus *saoil* mar cheannfhocail an natha. Baintear úsáid as ceannfhocail chun nathanna a mbíonn na ceannfhocail chéanna acu a nascadh le chéile.

Nath	Ceannfhocail
scéal an chaipín dearg	<i>scéal</i> , caipín, <u>dearg</u>
teaspach dearg	teaspach, <u>dearg</u>
scéal gan dath	<i>scéal</i> , dath
bhí dath an bháis air	dath , bás

<sampla corpais>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *nath* is ea <sampla corpais>. Stóráiltear sampla de nath i gcomhthéacs ón gcorpas sa mhaceilimint <sampla corpais>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo riachtanach, i.e. ceadaítear ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo, mar atá leagtha amach i bhFíor 28.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán il-línte	<i>An sampla den nath i gcomhthéacs ón gcorpas.</i>
@foinse	riachtanach	slánuimhir	<i>Tagairt chuig an bhfoinse sa chorpas ónar tógadh an sampla.</i>
@leathanach roghnach		teaghrán	<i>An leathanach ar a bhfuil an sampla san fhoinse.</i>

Fíor 31: Aitreabúidí: <sampla corpais>

Tá trí aitreabúid ag an maceilimint seo. Is é *@default* an chéad aitreabúid atá ag an maceilimint <sampla corpais> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán il-línte* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo. Is é *@foinse* an dara haitreabúid atá ag an maceilimint <sampla corpais> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *slánuimhir* í agus is ionann an uimhir ann agus tagairt chuig iontráil den chatagóir *foinse chorpais*. Stóráiltear an fhoinse ónar tógadh an sampla mar luach na haitreabúide riachtanaí seo. Is é *@leathanach* an tríú haitreabúid atá ag an maceilimint <sampla corpais> agus tá sí roghnach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear uimhir an leathanaigh ar a bhfuil an sampla den nath san fhoinse chuí mar luach na haitreabúide roghnaí seo.

Luaitear an nath *aer an tsaoil* san iontráil shamplach ag tús na míre seo agus is féidir teacht ar shampla den nath sin sa leabhar *Aithris ar Chríost* (Ua Laoghaire 1914a). Is ionann é agus an sampla úsáide ón gcorpas. Tugtar suas le trí shampla úsáide do gach nath, más féidir, in BNL. I gcásanna a mbíonn breis agus trí shampla ar fáil, mar a léirítear leis an nath *bob a bhualadh (ar)* sa sampla thíos, roghnaítear na leaganacha is coitianta den nath ón gcorpas. Leagann Moon (1998, lgh 46–51) béim ar an tábhacht a bhaineann le leas a bhaint as corpas chun léiriú a thabhairt ar úsáid teanga. Má bhaintear úsáid as samplaí corpais is féidir anailís neodrach a dhéanamh ar úsáid teanga, nó ar úsáid nathanna mar a dhéantar sa tionscadal seo. Is tríd na samplaí corpais a léirítear na hathruithe moirfeolaíocha a thagann ar chineálacha nathanna éagsúla.

Bunfhoirm an natha:	Samplaí comhthéacsúla an natha	Foinse an chorpais
bob a bhualadh (ar)	Deir an seanchus nách mar sin a bhí ach gurbh' amhlaidh a bhí gach taobh a d'iaraidh <i>bob a bhualadh ar</i> an dtaobh eile.	<i>Aodh Ruadh. Cuid I</i> (O'Leary 1929, lch 197)
	Is iongantach an <i>bob a bhuail sé ort</i> , a Mheargaigh!	<i>Niamh</i> (Ó Laoghaire 1910, 124)
	Do <i>bhuail sé an bob orm</i> a bhuail sé ar gach aoinne.	<i>Niamh</i> (Ó Laoghaire 1910, lch 175)

	Mura mbéadh mé 'ghá bhfeiscint ag déanamh chómh dána ar thigh Dhiarmuda Léith ní <u>bhuailfidís an bob san orm</u> .	<i>Séadna</i> (Ua Laoghaire 1904, lch 145)
	Dubhairt Conall agus Laoghaire ná raibh 'sa ghnó go léir ach cleas; gur <u>buaileadh bob ortha féin</u> ;	<i>Bricriu</i> (Ua Laoghaire 1937, lch 70)
	Is amhlaidh mar atá an sgéal , ar seisean, ní'l sa n-obair sin ach cleas. Is amhlaidh atá beartuighthe acu <u>bob do bhualadh orainn</u> .	<i>Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha</i> (Ua Laoghaire 1922a, lch 543)
	<u>Bhuaileadar bob ar</u> na daoine ar an gcuma san agus fuaradar an uraim a bhí uatha.	<i>Seanmóin agus Trí Fichid I</i> (Ua Laoghaire 1909, lch 121)
	Donchadh: Agus nách mór an iongna, daoine chómh tuisgionach le muintir Shasana, a rádh go bhféadfí <u>bob</u> de'n tsórd san <u>a bhualadh ortha</u> .	<i>Sgothbhualadh</i> (Ua Laoghaire 1904b, lch 94)
	Tá sé ana fhuiriste <u>bob a bhualadh orainn</u> i neithibh áirighthe.	<i>Cómhairle Ár Leasa</i> (Ua Laoghaire 1923, lch 209)

<cur síos>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *nath* is ea <cur síos>. Stóráilte míniú an natha sa mhaceilimint <cur síos>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) den chineál seo, mar atá leagtha amach i bhFíor 28.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán il-línte	Míniú an natha.

Fíor 32: Aitreabúidí: <cur síos>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <cur síos> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán il-línte* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

Rinneadh parafrása ar gach nath chun soiléireacht na brí a dheimhniú agus chun an nath a mhíniú go gonta. Bunaíodh an parafrása ar aon fhaisnéis a fuarthas i bhfoinsí breise, ar aon eolas a fuarthas ó fhaisnéiseoirí teanga agus ar chomhthéacs an natha de réir mar a léiríodh i gCaibidil 3 den tráchtas seo. Is féidir nathanna a mhíniú ar bhealach nádúrtha trí chur síos a

dhéanamh orthu i gcomhthéacs a n-úsáide agus trí úsáid a bhaint as an gcorpas chun brí an natha a shoiléiriú.

Bunfhoirm an natha:	Sampla corpais	Cur síos:
a mhéar ina bhéal	Ní bheadh aon chaoi againn ar ár bhfearg a chur i bhfeidhm. Bheadh an uile dhuine againn ag dul abhaile go dtí an Mhumhain agus <i>a mhéar 'na bhéal aige!</i> Bheadh ár ndaoine féin sa Mhumhain ag steallamhagadh fúinn, 'ghá fhiafraighe dhínn cár fhágamair Fionnabhair. (<i>Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma</i> (Ua Laoghaire 1915d, lch 214))	An-díomá ar dhuine; go dubhach díomách

<sampla breise>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *nath* is ea <sampla breise>. Stóráiltear faisnéis maidir le brí, míniú agus úsáid an natha a aimsíodh i bhfoinsí foclóireachta agus i bhfoinsí ábhartha eile sa mhaceilimint <sampla breise>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo, mar atá leagtha amach i bhFíor 28.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán il-línte	<i>An sampla breise.</i>
@foinse	riachtanach	slánuimhir	<i>Tagairt chuig foinse an tsampla breise.</i>
@leathanach	roghnach	teaghrán	<i>An leathanach ar a bhfuil an sampla san fhoinse.</i>
@ceannfhocal	roghnach	teaghrán	<i>An ceannfhocal faoina liostaítear an sampla breise san fhoinse.</i>

Fíor 33: Aitreabúidí: <sampla breise>

Tá ceithre aitreabúid ag an maceilimint seo. Is é *@default* an chéad aitreabúid atá ag an maceilimint <sampla breise> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán il-línte* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo. Is é *@foinse* an dara haitreabúid atá ag an maceilimint <sampla breise> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *slánuimhir* í agus is ionann an uimhir ann agus tagairt chuig iontráil den chatagóir *foinse bhreise*. Stóráiltear an fhoinse ónar tógadh an sampla mar luach na haitreabúide riachtanaí seo. Is é *@leathanach* an tríú haitreabúid atá ag an maceilimint <sampla breise> agus tá sí roghnach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear an leathanach ar a bhfuil an nath luaite sa sampla breise mar luach na haitreabúide roghnaí seo. Is é

@ceannfhocal an ceathrú haitreabúid atá ag an maceilimint <sampla breise> agus tá sí roghnach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear an ceannfhocal faoina liostaítear an sampla breise san fhoinsé chuí mar luach na haitreabúide roghnaí seo.

Baintear úsáid as foinsí breise, e.g. mórfhoclóirí Gaeilge agus Béarla an fichiú haois; foclóirí agus nótaí míniúcháin Pheadair Uí Laoghaire; foinsí canúna, chun brí agus míniú an natha a bhíonn faoi chaibidil a shoiléiriú. Scrúdaítear foclóirí agus cnuasaigh focal a bhaineann le ceantar Mhúscraí agus saothar eile ina mínítear nó ina ndéantar cur síos ar nathanna i saothar Pheadair Uí Laoghaire. Is nótaí treorach iad na sonraí sin a chuidíonn leis an úsáideoir brí agus míniú an natha a dhéanamh amach.

Bunfhoirm an natha	Faisnéis bhreise	Foinse
cosaint an bhroic a dhéanamh (ar)	When the badger is inside in his hole defending himself against the dogs he is a dangerous character. He defends himself against every foe. There are people who are like him, looking upon every person as an enemy and practicing <i>cosaint an bhruic</i> against every person. I have met certain people who in their confessions are more bent on defending themselves than on accusing themselves. They are bent on giving the grace of God as little chance as the badger will give the dogs.	LNÉ Ls. G1,277 (2)(26)
ag imeacht le gaoth	<i>Imeacht le gaoth</i> , le sruth, to go with the wind, with the current; to be lost, to vanish.	<i>Foclóir Gaeilge-Béarla</i> (Ó Dónaill 1977c, s.v. <i>imigh le</i>)

<aicme úsáide>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *nath* is ea <aicme úsáide>. Stóráiltear tagairt chuig aicme úsáide, ina stóráiltear nóta breise faisnéise maidir le húsáid an natha, sa mhaceilimint <aicme úsáide>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo, mar atá leagtha amach i bhFíor 28.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	slánuimhir	Tagairt chuig an aicme úsáide.

Fíor 34: Aitreabúidí: <aicme úsáide>

Is é *@default* an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <aicme úsáide> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál slánuimhir í agus is ionann an uimhir ann agus tagairt chuig iontráil den chatagóir *aicme úsáide*. Stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

Áirítear aicmí úsáide chun gnáthúsáid an natha atá faoi chaibidil a léiriú. Mar shampla, baintear leas as focail áirithe i nathanna chun béim ar leith a leagan ar bhrí an natha agus léirítear an bhéim sin sna nótaí úsáide. Ina theannta sin, bíonn nathanna eile ann nach mbaintear úsáid astu ach ina bhfoirmeacha diúltacha amháin agus léirítear na tréithe sin in aicmí úsáide ar féidir a lua le nathanna.

Nath	Nóta úsáide
agus dá ndéarfá é <i>seacht</i> n-uaire déarfainn leat <i>seacht</i> n-uaire gur thug tú t-éitheach.	Cuireann ‘seacht’ béim bhreise ar an nath.
<i>ní</i> fhéadfá a gcluasa a oscailt le tarathar	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
<i>níl</i> rí ná rath orthu	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.

<aicme séimeantaice>

Maceilimint d’iontráil an chatagóir *nath* is ea <aicme séimeantaice>. Stóráiltear tagairt chuig aicme séimeantaice sa mhaceilimint <aicme séimeantaice>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo, mar atá leagtha amach i bhFíor 28.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	slánuimhir	Tagairt chuig an aicme séimeantach.

Fíor 35: Aitreabúidí: <aicme séimeantaice>

Is é *@default* an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <aicme séimeantaice> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *slánuimhir* í agus is ionann an uimhir ann agus tagairt chuig iontráil den chatagóir *aicme séimeantaice*. Stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

Luaitear an nath *aer an tsaoil* san iontráil shamplach ag tús na míre seo agus is ionann é agus nath fáthchiallach faoin scéim rangaithe shéimeantaigh in BNL. Rangaítear nathanna ar scála

nádúrthachta de réir a mbríonna séimeantacha. Cloítear leis an rangú sin bunaithe ar an úsáid fhorleathan a mbaintear as creatlach na ranganna éagsúla sa taighde a cuireadh i gcrích ar nathanna sa litríocht (e.g. Moon 1998; Fernando 1996; Cowie, Mackin agus McCaig 1983; etc.) Déantar achoimre ar na ceithre rang shéimeantacha anseo thíos.

Rangú séimeantach	Míniú
Fíornath	Is nathanna neamh-chomhdhéanta iontaisithe iad fíornathanna, i.e. ní féidir brí an natha a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath. Ní féidir aon athrú léacsach, séimeantach ná moirfeolaíoch a dhéanamh orthu ionas nach gcailltear brí iomlán an natha, e.g. <i>scéal an chaipín deirg</i> = scéal fada gan puinn brí leis.
Nath fáthchiallach	Tá brí neamh-chomhdhéanta le nathanna fáthchiallach ach tá nasc níos intuigthe ann idir brí litriúil an natha agus brí nathach an natha ná mar atá ag fíornathanna. D'fhéadfaí brí bhunúsach an natha a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath i ngeall ar an mbrí fháthchiallach atá leis an nath. Is deighilt shuibichtúil é sin, deighilt a bhraitheann ar thuiscint an duine ar an nath atá faoi chaibidil, e.g. <i>ag tarraingt uisce chun a mhuilinn féin</i> = ag obair ar son a leasa féin.
Leathnath	Tá comhpháirt litriúil agus comhpháirt fháthchiallach i leathnathanna. Dá bhrí sin, tá brí litriúil le comhpháirt amháin den nath agus brí fháthchiallach leis an g comhpháirt eile den nath. Is iondúil a choimeádann an briathar a bhrí litriúil sa nath, e.g. <i>ag fáil na pingine</i> = ag fáil luach saothair.
Nath a bhfuil neamhfhocail ann	Tá líon teoranta nathanna ann a mbíonn focail iontu nach bhfuil aon bhrí ag baint leo. Tugtar míreanna fo-léacsacha uathúla orthu agus ní thagann siad chun cinn ach amháin i nathanna áirithe, e.g. <i>dúirse dáirse</i> = scéal scéil; ráflaí.

<aicme comhréire>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *nath* is ea <aicme comhréire>. Stóráiltear tagairt chuig aicme comhréire sa mhaceilimint <aicme comhréire>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo, mar atá leagtha amach i bhFíor 28.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	slánuimhir	Tagairt chuig an aicme comhréireach.

Fíor 36: Aitreabúidí: <aicme comhréire>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <aicme comhréire> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *slánuimhir* í agus is ionann an uimhir ann agus tagairt chuig iontráil den chatagóir *aicme comhréire*. Stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

Tá an rangú comhréireach nathanna bunaithe ar chatagóirí éagsúla comhréire a thagann chun cinn i nathanna. Dírítear ar na struchtúir inmheánacha ghramadaí a bhíonn ag nathanna agus rangáítear iad de réir na struchtúr coitianta sin. Dar le Grant (2003), tá go leor scéimeanna éagsúla le fáil sa litríocht chun nathanna a rangú de réir a n-airíonna comhréire (e.g. Moon 1998; Fernando 1996; Cowie, Mackin agus McCaig 1983; etc.) agus tá cur síos cuimsitheach ar nach mór gach aon chineál struchtúir chomhréirigh iontu le fáil. Ina ainneoin sin, níl aon anailís chuimsitheach déanta ar struchtúir inmheánacha nathanna Gaeilge go dtí seo. Déantar iarracht sa tionscadal seo nathanna a rangú le chéile de réir roinnt mórghrúpaí comhréire a cruthaíodh bunaithe ar phatrúin ghinearálta ghramadaí na nathanna a nochtadh sa chorpas agus bunaithe ar rangú Makkai (1972) ar nathanna léicséimeacha mar a léiríodh sa léirbhreithniú litríochta i gCaibidil 2.

<crostagairt>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *nath* is ea <crostagairt>. Stóráiltear tagairt chuig nath sa mhaceilimint <crostagairt>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo, mar atá leagtha amach i bhFíor 28.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	slánuimhir	An chrostagairt chuig an nath.

Fíor 37: Aitreabúidí: <crostagairt>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <crostagairt> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *slánuimhir* í agus is ionann an uimhir ann agus tagairt chuig iontráil den chatagóir *nath*. Stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

Baintear úsáid as córas crostagartha nathanna chun an t-úsáideoir a threorú go dtí nathanna eile a mbíonn cosúlachtaí brí ann. Is córas crostagartha é ina dtarraingítear aird ar nathanna a mbíonn bríonna cosúla leo, ach ní leaganacha coibhéiseacha iad i gcónaí.

Nath	Crostagairtí
an dubh a chur ina gheal ar dhuine	an beag a chur ina mhór ar dhuine
	an cam a chur ina dhíreach ar dhuine

<eolas breise>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *nath* is ea <eolas breise>. Stóráiltear tagairt chuig aon fhaisnéis bhreise a fuarthas ó fhaisnéiseoirí teanga sa mhaceilimint <eolas breise>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo, mar atá leagtha amach i bhFíor 28.

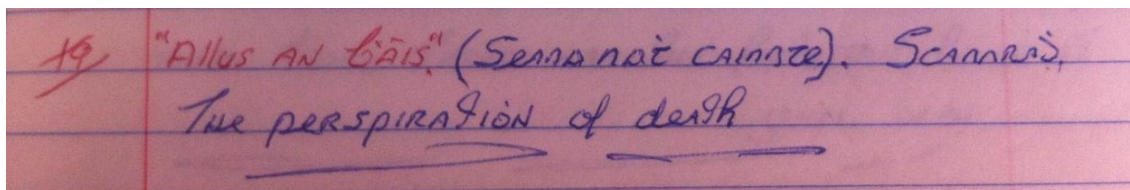
Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán il-línte	<i>An t-eolas breise.</i>
@faisnéiseoir	Riachtanach	slánuimhir	<i>Tagairt chuig faisnéiseoir teanga.</i>

Fíor 38: Aitreabúidí: <eolas breise>

Tá dhá aitreabúid ag an maceilimint seo. Is é *@default* an chéad aitreabúid atá ag an maceilimint <eolas breise> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán il-línte* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo. Is é *@faisnéiseoir* an dara haitreabúid atá ag an maceilimint <eolas breise> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *slánuimhir* í agus is ionann an uimhir ann agus tagairt chuig iontráil den chatagóir *faisnéiseoir*.

Rinneadh liosta de na nathanna nach raibh aon tagairt dóibh i bhfoinsí eile agus tugadh an liosta sin, in éineacht le samplaí comhthéacsúla na nathanna do sheachtar faisnéiseoirí as ceantar Mhúscraí. Bhí an comhthéacs de dhíth chun brí an natha a shoiléiriú. Rinneadh taifeadadh ar aon fhaisnéis a fuarthas ó fhaisnéiseoirí in BNL faoin gcatagóir *eolas breise* agus fágadh an téacs díreach mar a fuarthas ó na faisnéiseoirí é.

Fíor 39: Sampla d'eolas breise

Tugtar forléargas ar mhaceilimintí agus ar aitreabúidí na gcatagóirí eile anois agus ar áiseanna eagarthóireachta *Léacslann* ina dhiaidh sin.

4.2.2 Struchtúr inmheánach: catagóirí eile

Léirítear anois struchtúr inmheánach catagóirí eile in BNL. Tugtar léargas ar iontrálacha na gcatagóirí eile in BNL agus mionléargas ar a struchtúir inmheánacha. Tugtar achoimre ar aitreabúidí agus ar mhaceilimintí na gcatagóirí eile san ord a luadh iad i mír 4.2.1 roimhe seo, i.e. *aicme comhréire*; *aicme séimeantaice*; *aicme úsáide*; *faisnéiseoir*; *foinse bhreise* agus *foinse chorpais*.

<aicme comhréire>

Is ionann an chatagóir *aicme comhréire* agus an chatagóir ina luaitear na cineálacha rangaithe comhréireacha as a mbaintear úsáid in BNL. Cruthaítear iontráil den chatagóir nuair a chruthaítear iontráil d'aicme comhréire in BNL. Tá uimhir aitheantais ag gach iontráil agus déantar gach iontráil a thaifeadadh trí fhaisnéis a stóráil faoi mhaceilimintí na hiontrála. Léirítear iontráil shamplach anseo thíos:

Sampla

ID: 5087757

```
< aicme comhréire id="1">  
    <teideal default="Nath réamhfhoclach" id="2" />  
</ aicme comhréire >
```

Fíor 40: Iontráil shamplach: *aicme comhréire*

Liostaítear maceilimintí na catagóire thíos.

Maceilimintí

Ainm	Bunuihmheacht	Cur síos
<teideal>	ceann amháin (aon)	<i>Teideal na haicme comhréire.</i>

Fíor 41: Maceilimintí catagóire: *aicme comhréire*

<teideal>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *aicme comhréire* is ea <teideal>. Stóráiltear teideal na haicme comhréire sa mhaceilimint <teideal>. De réir rialacha bunuihmheachta an stoic (*An tAthair Peadar*), is gá go mbeadh teideal amháin ag iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *aicme comhréire*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	<i>Teideal na haicme.</i>

Fíor 42: Aitreabúidí: <teideal>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <teideal> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

<aicme séimeantaice>

Is ionann an chatagóir *aicme séimeantaice* agus an chatagóir ina luaitear na cineálacha ranguithe séimeantacha as a mbaintear úsáid in BNL. Cruthaítear iontráil den chatagóir nuair a chruthaítear iontráil don aicme séimeantaice in BNL. Tá uimhir aitheantais ag gach iontráil agus déantar gach iontráil a thaifeadadh trí fhaisnéis a stóráil faoi aitreabúidí agus faoi mhaceilimintí na hiontrála. Léirítear iontráil shamplach anseo thíos:

Sampla

ID: **4584922**

```
<aicme séimeantaice ID ar scarbhileog="1" id="1">
  <teideal default="Fíornath" id="2" />
</aicme séimeantaice >
```

Fíor 43: Iontráil shamplach: *aicme séimeantaice*

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@ID ar scarbhileog	roghnach	teaghrán	<i>Aitreabúid inmheánach riaracháin.</i>

Fíor 44: Aitreabúidí: <aicme séimeantaice>

Tá aitreabúid amháin ag an gcatagóir *aicme séimeantaice*. Is é @ID ar scarbhileog é agus tá sí roghnach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í, i.e. seicheamh carachtar, agus níl inti ach aitreabúid inmheánach riaracháin. Liostaítear maceilimintí na catagóire thíos.

Maceilimintí

Ainm	Bunuihmreacht	Cur síos
<teideal>	ceann amháin (aon)	<i>Teideal na haicme séimeantaice.</i>

Fíor 45: Maceilimintí catagóire: *aicme séimeantaice*

<teideal>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *aicme séimeantaice* is ea <teideal>. Stóráiltear teideal na haicme séimeantaice sa mhaceilimint <teideal>. De réir rialacha bunuihmreacht an stoic, is gá go mbeadh teideal ag iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *aicme séimeantaice*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	<i>Teideal na haicme.</i>

Fíor 46: Aitreabúidí: <teideal>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <teideal> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

<aicme úsáide>

Is ionann an chatagóir *aicme úsáide* agus an chatagóir ina luaitear na nótaí úsáide a cuireadh le nathanna in BNL. Cruthaítear iontráil den chatagóir nuair a chruthaítear iontráil le haghaidh aicme úsáide in BNL. Tá uimhir aitheantais ag gach iontráil agus déantar gach iontráil a thaifeadadh trí fhaisnéis a stóráil faoi aitreabúidí agus faoi mhaceilimintí na hiontrála. Léirítear iontráil shamplach anseo thíos:

Sampla

ID: 4585040

```
<aicme úsáide id="1" ID ar scarbhileog="A2">  
    <teideal default="Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin." id="2" />  
</aicme úsáide >
```

Fíor 47: Iontráil shamplach: *aicme úsáide*

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@ID ar scarbhileog	roghnach	teaghrán	<i>Aitreabúid inmheánach riaracháin.</i>

Fíor 48: Aitreabúidí: <aicme úsáide>

Tá aitreabúid amháin ag an gcatagóir *aicme úsáide*. Is é @ID ar scarbhileog é agus tá sí roghnach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í, i.e. seicheamh carachtar, agus níl inti ach aitreabúid inmheánach riaracháin. Liostaítear maceilimintí na catagóire thíos.

Maceilimintí

Ainm	Bunuimhreach	Cur síos
<teideal>	ceann amháin (aon)	<i>Teideal na haicme úsáide.</i>

Fíor 49: Maceilimintí catagóire: *aicme úsáide*

<teideal>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *aicme úsáide* is ea <teideal>. Stóráiltear teideal na haicme úsáide sa mhaceilimint <teideal>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, is gá go mbeadh teideal ag iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *aicme comhréire*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	An aicme úsáide.

Fíor 50: Aitreabúidí: <teideal>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <teideal> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

<faisnéiseoir>

Is ionann *faisnéiseoir* agus an chatagóir ina ndéantar taifeadadh ar aon eolas breise a fuarthas ó na faisnéiseoirí as ceantar Mhúscraí ar na nathanna in BNL. Cruthaítear iontráil den chatagóir nuair a chruthaítear iontráil d'fhaisnéiseoir in BNL. Tá uimhir aitheantais ag gach iontráil agus déantar gach iontráil a thaifeadadh trí fhaisnéis a stóráil faoi mhaceilimintí na hiontrála. Léirítear iontráil shamplach anseo thíos:

Sampla

ID: 5082063

```
<faisnéiseoir id="1">
  <ainm default="Dónal Ó hÉalaithe" id="2" />
  <aois default="82" id="3" />
  <slí bheatha default="Feirmeoir" id="4" />
  <seoladh default="Na Millíní, Baile Mhúirne, Co. Chorcaí." id="5" />
</faisnéiseoir >
```

Fíor 51: Iontráil shamplach: *faisnéiseoir*

Liostaítear maceilimintí na catagóire thíos.

Maceilimintí

Ainm	Bunuihmreacht	Cur síos
<ainm>	ceann amháin (aon)	Ainm an fhaisnéiseora teanga.
<aois>	dada nó ceann amháin (aon)	Aois an fhaisnéiseora teanga.
<slí bheatha>	dada nó ceann amháin (aon)	Slí bheatha an fhaisnéiseora teanga.
<seoladh>	dada nó ceann amháin (aon)	Seoladh an fhaisnéiseora teanga.

Fíor 52: Maceilimintí catagóire: *faisnéiseoir*

<ainm>

Maceilimint den chatagóir *faisnéiseoir* is ea <ainm>. Stóráiltear ainm agus sloinne an fhaisnéiseora sa mhaceilimint <ainm>. De réir rialacha na bunuihmreachta, is gá go mbeadh ainm amháin ag iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *faisnéiseoir* in BNL.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	<i>Ainm an fhaisnéiseora.</i>

Fíor 53: Aitreabúidí: <faisnéiseoir>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <ainm> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál teaghrán í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

<aois>

Maceilimint den chatagóir *faisnéiseoir* is ea <aois>. Stóráiltear aois an fhaisnéiseora teanga sa mhaceilimint <aois>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo faoin gcatagóir *faisnéiseoir*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Aois an fhaisnéiseora.</i>

Fíor 54: Aitreabúidí: <aois>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <aois> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál teaghrán í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

<slí bheatha>

Maceilimint den chatagóir *faisnéiseoir* is ea <slí bheatha>. Stóráiltear slí bheatha an fhaisnéiseora teanga sa mhaceilimint <slí bheatha>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo faoin gcatagóir *faisnéiseoir*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Slí bheatha an fhaisnéiseora.</i>

Fíor 55: Aitreabúidí: <slí bheatha>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <slí bheatha> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál teaghrán í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

<seoladh>

Maceilimint den chatagóir *faisnéiseoir* is ea <seoladh>. Stóráiltear seoladh an fhaisnéiseora teanga sa mhaceilimint <seoladh>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, tá an mhaceilimint seo roghnach, i.e. ceadaítear dada nó ceann amháin (aon) nó breis maceilimintí den chineál seo faoin gcatagóir *faisnéiseoir*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	<i>Seoladh an fhaisnéiseora.</i>

Fíor 56: Aitreabúidí: <seoladh>

Is é @default an t-aon aitreabúid atá ag an maceilimint <seoladh> agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

<foinse bhreise>

Is ionann *foinse bhreise* agus an chatagóir ina stóráiltear na foinsí breise in BNL. Cruthaítear iontráil den chatagóir nuair a chruthaítear iontráil d'fhoinse bhreise in BNL. Tá uimhir aitheantais ag gach iontráil agus déantar gach iontráil a thaifeadadh trí fhaisnéis a stóráil faoi aitreabúidí agus faoi mhaceilimintí na hiontrála. Léirítear iontráil shamplach anseo thíos:

Sampla

ID: 4585060

```
<foinse bhreise id="1" ID ar scarbhileog="CFBB">
  <teideal default="Cnósach Focail ó Bhaile Bhúirne" id="2" />
  <údar default="Ó Cuív, Brian" id="3" />
  <dáta default="1947" id="4" />
</foinse bhreise>
```

Fíor 57: Iontráil shamplach: *foinse bhreise*

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@ID ar scarbhileog	roghnach	teaghrán	<i>Aitreabúid inmheánach riaracháin.</i>

Fíor 58: Aitreabúidí: <foinse bhreise>

Tá aitreabúid amháin ag an gcatagóir *foinse bhreise*. Is é @ID ar scarbhileog é agus tá sí roghnach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í, i.e. seicheamh carachtar, agus níl inti ach aitreabúid inmheánach riaracháin. Liostaítear maceilimintí na catagóire thíos.

Maceilimintí

Ainm	Bunuihmreacht	Cur síos
<teideal>	ceann amháin (aon)	<i>Teideal na foinse breise.</i>
<údar>	ceann amháin (aon)	<i>Údar nó tiomsaitheoir na foinse breise.</i>
<dáta>	ceann amháin (aon)	<i>Bliain foilsithe nó tiomsaithe na foinse breise.</i>

Fíor 59: Maceilimintí catagóire: *foinse bhreise*

<teideal>

Maceilimint den chatagóir *foinse bhreise* is ea <teideal>. Stóráiltear teideal na foinse breise sa mhaceilimint <teideal>. De réir rialacha bunuihmreachta an stoic, is gá go mbeadh teideal ag iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *foinse bhreise*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	<i>Teideal na foinse.</i>

Fíor 60: Aitreabúidí: <teideal>

Is é @default an t-aon aitreabúid a luaitear leis an teideal agus tá sí riachtanach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo.

<údar>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *foinse bhreise* is ea <údar>. Stóráiltear údar na foinse breise sa mhaceilimint <údar>. De réir rialacha bunuihmreachta an stoic, is gá go mbeadh údar ag iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *foinse bhreise*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	<i>Údar na foinse.</i>

Fíor 61: Aitreabúidí: <údar>

Is é @default an t-aon aitreabúid a luaitear leis an teideal agus tá sí riachtanach. Stóráiltear údar na foinse breise ann.

<dáta>

Maceilimint d'iontráil den chatagóir *foinse bhreise* is ea <dáta>. Stóráiltear bliain foilsithe nó tiomsaithe na foinse breise sa mhaceilimint <dáta>. De réir rialacha bunuihmreachta an stoic, is gá go mbeadh dáta ag gach iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *foinse bhreise*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	Bliain foilsithe nó tiomsaithe na foinse.

Fíor 62: Aitreabúidí: <dáta>

Is é @default an t-aon aitreabúid a luaitear leis an dáta agus tá sí riachtanach. Stóráiltear bliain foilsithe nó tiomsaithe na foinse breise ann.

<foinse chorpais>

Is ionann *foinse chorpais* agus an chatagóir ina stóráiltear foinsí corpais BNL. Cruthaítear iontráil den chatagóir nuair a chruthaítear iontráil d'fhoinse corpais in BNL. Tá uimhir aitheantais ag gach iontráil agus déantar gach iontráil a thaifeadadh trí fhaisnéis a stóráil faoi aitreabúidí agus faoi mhaceilimintí na hiontrála. Léirítear iontráil shamplach anseo thíos.

Sampla

ID: 4584873

```
<foinse chorpais ID ar scarbhileog="LM019" id="1">  
  <teideal default="Séadna" id="2" />  
  <údar default="An tAthair Peadar Ua Laoghaire" id="3" />  
  <foilsitheoir default="The Irish Book Company" id="4" />  
  <dáta default="1904" id="5" />  
</ foinse chorpais>
```

Fíor 63: Iontráil shamplach: *foinse chorpais*

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@ID ar scarbhileog	roghnach	teaghrán	Aitreabúid inmheánach riaracháin.

Fíor 64: Aitreabúidí: <foinse bhreise>

Tá aitreabúid amháin ag an gcatagóir *foinse chorpais*. Is é @ID ar scarbhileog é agus tá sí roghnach. Is aitreabúid den chineál *teaghrán* í agus stóráiltear sonraí na maceiliminte mar luach na haitreabúide riachtanaí seo. Liostaítear maceilimintí na catagóire thíos.

Maceilimintí

Ainm	Bunuimhreach	Cur síos
<teideal>	ceann amháin (aon)	Teideal na foinse corpais.
<údar>	ceann amháin (aon)	Údar na foinse corpais.
<foilsitheoir>	ceann amháin (aon)	Foilsitheoir na foinse corpais.
<dáta>	ceann amháin (aon)	Bliain foilsithe na foinse corpais.

Fíor 65: Maceilimintí catagóire: *foinse chorpais*

<teideal>

Maceilimint den chatagóir *foinse chorpais* is ea <teideal>. Stóráiltear teideal na foinse corpais sa mhaceilimint <teideal>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, is gá go mbeadh teideal ag iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *foinse chorpais*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	<i>Teideal na foinse.</i>

Fíor 66: Aitreabúidí: <teideal>

Is é @default an t-aon aitreabúid a luaitear leis an teideal agus tá sí riachtanach. Stóráiltear teideal na foinse corpais ann.

<údar>

Maceilimint den chatagóir *foinse chorpais* is ea <údar>. Stóráiltear údar na foinse corpais sa mhaceilimint <údar>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, is gá go mbeadh údar ag gach iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *foinse chorpais*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	<i>Údar na foinse.</i>

Fíor 67: Aitreabúidí: <údar>

Is é @default an t-aon aitreabúid a luaitear leis an údar agus tá sí riachtanach. Stóráiltear údar na foinse corpais ann.

<foilsitheoir>

Maceilimint den chatagóir *foinse chorpais* is ea <foilsitheoir>. Stóráiltear foilsitheoir na foinse corpais sa mhaceilimint <foilsitheoir>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, is gá go mbeadh foilsitheoir ag iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *foinse chorpais*.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	<i>Foilsitheoir na foinse.</i>

Fíor 68: Aitreabúidí: <foilsitheoir>

Is é @default an t-aon aitreabúid a luaitear leis an bhfoilsitheoir agus tá sí riachtanach. Stóráiltear foilsitheoir na foinse corpais ann.

<dáta>

Maceilimint den chatagóir *foinse chorpais* is ea <dáta>. Stóráiltear bliain foilsithe na foinse corpais sa mhaceilimint <dáta>. De réir rialacha bunuimhreachta an stoic, is gá go mbeadh dáta ag gach iontráil a chruthaítear faoin gcatagóir *foinse chorpais*.

Aitreabúidí

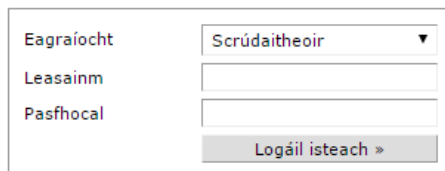
Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán	Bliain foilsithe na foinse.

Fíor 69: Aitreabúidí: <dáta>

Is é @default an t-aon aitreabúid a luaitear leis an dáta agus tá sí riachtanach. Stóráiltear bliain foilsithe na foinse corpais ann.

4.3 Áiseanna eagarthóireachta Léacslann

Luadh i mír 4.2 gur bunachar amháin é *Léacslann* ina stóráiltear iliomad stoc sonraí neamhghaolmhar le struchtúir ar leith. Tugtar léargas anois ar áiseanna eagarthóireachta *Léacslann* agus go sonrach ar áiseanna eagarthóireachta an stoic dar teideal *An tAthair Peadar* in *Léacslann*. D'fhonn teacht ar leathanach baile *Léacslann* is féidir logáil isteach trí chliceáil ar an nasc seo a leanas: <http://fionlive2.dcu.ie/lxln/Login.aspx>. Luaitear (i) Eagraíocht, (ii) Leasainm agus (iii) Pasfhocal le gach úsáideoir mar a léirítear i bhFíor 70 thíos¹⁸.

Fíor 70: Leathanach baile *Léacslann*

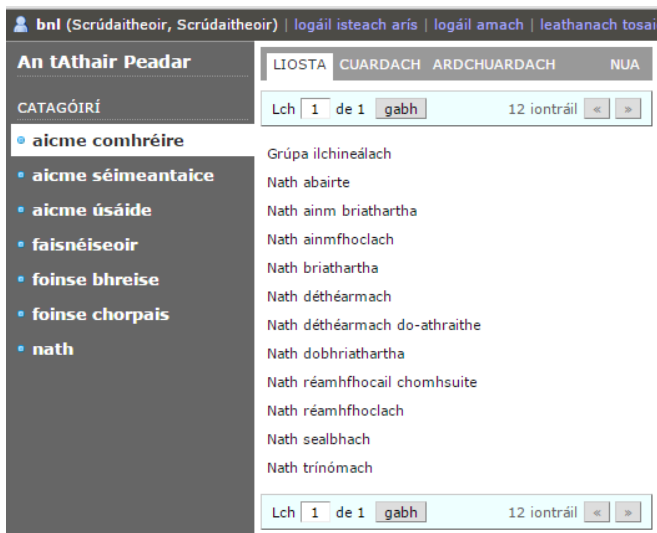
Treoraítear an t-úsáideoir chuig leathanach tosaigh fheidhmchláir *Léacslann* nuair a logáiltear isteach. Liostaítear na stoic éagsúla a bhfuil rochtain ag an úsáideoir orthu ar an leathanach baile mar aon le háiseanna bainistíochta eile, e.g. áis chun do phasfhocal a athrú. Cruthaíodh stoc dar teideal *An tAthair Peadar* in *Léacslann* mar chuid den taighde seo.

¹⁸ Is féidir an Eagraíocht 'Scrúdaitheoir', an Leasainm 'bnl' agus an Pasfhocal 'bnl' a úsáid chun logáil isteach agus teacht ar an stoc nathanna. Is leagan 'amharc amháin' den bhunachar nathanna (BNL) é seo agus ní féidir iontrálacha a athrú, a scriosadh ná a chruthú ann. In ainneoin sin, is féidir teacht ar an bhfaisnéis uile a thaifeadh sa bhunachar.

Fíor 71: Stoc: An tAthair Peadar

Treoraítear an t-úsáideoir chuig leathanach baile an stoic nuair a chliceáiltear ar an stoc cuí, i.e. *An tAthair Peadar* i bhFíor 71. Liostaítear catagóirí an stoic ar chlé in ord aibítre – *aicme comhréire*; *aicme séimeantaice*; *aicme úsáide*; *faisnéiseoir*; *foinse bhreise*; *foinse chorpais* agus *nath*. Is féidir catagóir ar bith a roghnú ach cliceáil uirthi. Liostaítear maceilimintí gach catagóire i bhfoirm liosta mar a léirítear i bhFíor 72 thíos faoin rogha LIOSTA.

Fíor 72: Maceilimintí na haicme comhréire

Is féidir faisnéis bhreise i dtaobh gach maceiliminte a roghnú ach chliceáil ar rogha ón liosta. Is í an chatagóir *nath* an chatagóir is lárnaí sa tráchtas seo agus léirítear an chaoi arbh fhéidir cuardaigh shonracha a dhéanamh inti anois.

Is féidir cuardach simplí a dhéanamh ar iontrálacha aon chatagóire ach an chatagóir chuí a roghnú, e.g. *nath* i bhFíor 73 thíos, agus focal ar leith a chuardach sa bhosca cuardaigh, e.g. *brón*. Gintear liosta iomlán na n-iontrálacha in BNL ina luaitear an focal cuardaigh. Is féidir iontráil ar bith a roghnú ón liosta torthaí cuardaigh sa phána láir agus í a chur in eagar. Is féidir cuardach simplí a dhéanamh ar gach iontráil i ngach catagóir in BNL.

bnl (Scrúdaitheoir, Scrúdaitheoir) | [logáil isteach arís](#) | [logáil amach](#) | [leathanach tosaigh](#)

An tAthair Peadar

CATAGÓIRÍ

- aicme comhréire
- aicme séimeantaice
- aicme úsáide
- faisnéiseoir
- foinse bhreise
- foinse corpais
- **nath**

LIOSTA CUARDACH ARDCHUARDACH NUA

Lch 1 de 1 6 iontráil < >

croí briste
gol an gháire
is olc an beireatas é
osna a bhaint ón gcloch
scamall an bháis
tinneas an Luain

Lch 1 de 1 6 iontráil < >

Fíor 73: Torthaí: CUARDACH

Ina theannta sin, is féidir ARDCHUARDACH, i.e. cuardach casta a dhéanamh in BNL chun teacht ar iontrálacha a bhfuil luach faoi leith ag maceilimintí sonracha faoi chatagóir ar bith. Roghnaítear catagóir amháin, e.g. *nath* sa sampla i bhFíor 74 thíos, agus baintear úsáid as cuardach casta chun faisnéis ar leith a chuardach. Is féidir liosta nathanna a ghiniúint agus torthaí an chuardaigh a theorannú faoi ARDCHUARDACH, e.g. liosta nathanna a bhfuil ceannfhocal sonracha iontu a ghiniúint, liosta nathanna de réir foinse corpais a ghiniúint nó liosta nathanna de réir aicme comhréire nó de réir aicme séimeantaice ar leith a ghiniúint, etc. Léirítear i bhFíor 74 thíos gur féidir ceannfhocal sonracha a chuardach (e.g. *lámh*) agus liosta torthaí bunaithe ar an gcuardach sin a ghiniúint. Is féidir ARDCHUARDACH a dhéanamh ar chatagóir ar bith ar liosta na gcatagóirí in BNL.

bnl (Scrúdaitheoir, Scrúdaitheoir) | logáil isteach arís | logáil amach | leathanach tosaigh

An tAthair Peadar

CATAGÓIRÍ

- aicme comhréire
- aicme séimeantaice
- aicme úsáide
- faisnéiseoir
- foinse bhreise
- foinse chorpais
- nath

LIOSTA CUARDACH ARDCHUARDACH NUA

QUERY

- NATH » CEANFHOCAL
- VALUE • COMPARISON starts with
- VALUE lámh

Cuardaigh »

Lch 1 de 1 gabh 16 iontráil < >

ag oibriú as lámh a chéile
 an lámh uachtair
 ar lámh shábhála
 crith cos agus lámh
 droim láimhe a thabhairt (le)
 faoi lámh
 i lámh
 idir lámha
 lámh (a chur) i
 lámh is focal
 lámh láidir
 lámha folmha
 muirín a dhá lámh
 ní fheadar cos leis cad a dhéanfaidh lámh leis
 óna bhéal agus faoina lámh
 rian a lámh (ar)

Lch 1 de 1 gabh 16 iontráil < >

Fíor 74: Torthaí: ARDCHUARDACH

Nuair a roghnaítear nath sonrach le scrúdú as liosta na dtorthaí, is féidir eagarthóireacht a dhéanamh ar an iontráil.¹⁹ Luaitear uimhir uathúil le gach iontráil agus is féidir aon iontráil a scriosadh, a shábháil nó is féidir dul siar chuig seanleagan den iontráil ach an cnaipe cuí a bhrú, i.e. *scrios*, *sábháil* nó *stair* mar a léirítear i bhFíor 75 thíos. Nuair a roghnaítear catagóir ar leith ar chlé, liostaítear na hiontrálacha den chatagóir sin atá stóráilte sa stoc sa phána láir. Is féidir aon iontráil den chatagóir a chur in eagar ach cliceáil uirthi sa phána láir agus eagarthóireacht a dhéanamh uirthi sa phána ar dheis. Giuirléid eagarthóireachta XML atá sa phána ar dheis a ligeann don úsáideoir luachanna aitreabúidí agus eilimintí a chur in eagar trí chliceáil orthu.

¹⁹ Ar mhaithe le slándáil na faisnéise, ní ligtear don úsáideoir a logáil isteach faoin eagraíocht ‘Scrúdaitheoir’ aon eagarthóireacht a dhéanamh ar an bhfaisnéis in BNL. Tugtar rochtain ‘amharc amháin’ don úsáideoir ‘bnl’ (atá mar bhall den eagraíocht ‘Scrúdaitheoir’) agus dá bharr sin, ní féidir leas a bhaint as feidhmeanna eagarthóireachta BNL, e.g. feidhmeanna sábhála agus scriosta go sonrach. In ainneoin sin, mínítear feidhmeanna eagarthóireachta uile BNL sa mhír seo.

bnl (Scrúdaitheoir, Scrúdaitheoir) | logáil isteach arís | logáil amach | leathanach tosaigh

an tAthair Peadar

CATAGÓIRÍ

- aicme comhréire
- aicme séimeantaice
- aicme úsáide
- faisnéiseoir
- foinse bhreise
- foinse chorpais
- nath

LIOSTA CUARDACH ARDCHUARDACH NUA 4689421

Lch 5 de 21 gabh 420 iontráil

an t-anam (tur te) a thitim (as)
 an t-anam a bhaint (as)
 an tsail i súil (duine)
 an tseamróg a bheith (ag)
 an tsrathair a chur ar an gcapall cóir
anáil a tharraingt
 anáil fhónta a chur (faoi)
 anonn agus anall (1)
 anonn agus anall (2)
 aon duine beo
 ar a bhéal agus ar a aghaidh
 ar bhiorán buí
 ar bhóthar na fírinne
 ar bogmheisce
 ar chúil cinn

• NATH • CRÍOCHNAITHE is ea

- BUNFHOIRM **anáil a tharraingt**
- CEANNFHOCAL **anáil**
- CEANNFHOCAL **tarraing**

• SAMPLA CORPAIS Tar éis rainnt aimsire do buileadh mac na mná san breóite, agus do thruimí...
 • FOINSE **Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1, 3, 4, 5, 6, 7** • LEATHANACH 503

• SAMPLA CORPAIS I dtuach na n-uasal úd a bhí fé ghlas aige agus go raibh an t-órdú dian tab...
 • FOINSE **Sgéalaidheacht na Macabéach I, II** • LEATHANACH 235

• SAMPLA CORPAIS Mhair sé go dtí amáireach a bhí chughainn. Bhí na sagairt i n' aice sa n-áil... • FOINSE **Niamh**
 • LEATHANACH 338

• CUR SÍOS Bás a fháil.

• SAMPLA BREISE Luigh sé siar agus tharraig sé an anáil. He drew the (last) breath; he breat... • FOINSE **Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)** • CEANNFHOCAL **anáil**

• AICME SÉIMEANTAICE **Nath fáthchiallach**

• AICME COMHRÉIRE **Nath briathartha**

Fíor 75: Catagóir: *nath*: liosta na n-iontrálacha

De bhreis air sin, is féidir iontráil nua a chruthú trí chliceáil ar an gcatagóir chuí agus NUA a roghnú sa phána láir. Bíonn cumraíocht réamhshocraithe ag gach iontráil nua a chruthaítear in BNL faoin gcatagóir *nath* agus bíonn aitreabúid amháin agus dhá mhaceilimint ar leith ag gabháil leis: *críochnaithe*, *bunfhoirm* agus *sampla corpais*.

SEARCH

• NATH • CRÍOCHNAITHE ní hea

- BUNFHOIRM **in easnamh**
- SAMPLA CORPAIS **in easnamh** • FOINSE **in easnamh**

Fíor 76: Rogha réamhshocraithe na catagóire *nath*

De bhreis ar na sonraí réamhshocraithe sin, tugann *Léacslann* a bhfuil sainithe i scéimre an stoic mar roghanna, i.e. na haitreabúidí agus na maceilimintí ar féidir a chur le hiontráil den chatagóir *nath*. Léirítear na roghanna uile in BNL i bhFíor 77 thíos agus is féidir faisnéis a chur le gach rogha ach clliceáil air agus an fhaisnéis chuí a iontráil agus a shábháil in BNL.

• NATH • CRÍOCHNAITHE ní hea

+ cuir leis ►

- ID AR SCARBHILEOG
- CEANNFHOCAL
- SAMPLA CORPAIS
- CUR SÍOS
- SAMPLA BREISE
- AICME ÚSÁIDE
- AICME SÉIMEANTAICE
- AICME COMHRÉIRE
- CROSTAGAIRT
- EOLAS BREISE

Fíor 77: Rogha na catagóire *nath*

Tugadh spléachadh ar áiseanna eagarthóireachta *Léacslann* sa mhír seo agus léiríodh an chaoi ar féidir iontrálacha a chruthú, a chur in eagar agus a chuardach de réir riachtanais an úsáideora. Dírítear anois i mír 4.4 ar an leagan poiblí den bhunachar a chuirfear ar fáil ag an nasc seo a leanas: www.gaois.ie/bnl.

4.4 BNL poiblí

Cuirfear leagan den bhunachar nathanna BNL ar fáil don phobal amach anseo tríd an suíomh gréasáin www.gaois.ie. Beidh teacht ag an bpobal i gcoitinne ar an bhfaisnéis atá taifeadta ann agus beifear in ann na nathanna a thaifeadadh in BNL a chuardach sa bhosca cuardaigh ar an suíomh gréasáin. Ní bheidh an pobal in ann nathanna a thaifeadadh, breis faisnéise a chur le hiontrálacha ná iontrálacha a scríosadh in BNL poiblí. Beifear in ann áiseanna cuardaigh BNL poiblí a húsáid chun teacht ar nathanna mar aon leis an gcur síos a dhéantar ar na nathanna sa bhunachar.

4.5 Dúshlán

Tháinig roinnt dúshlán chun cinn le linn BNL a chruthú. Ós rud é go gcaithfear tús áite a thabhairt do shonraí áirithe i mbunachar ar bith (Moon 1998, lch 44), is minic a thagann deacrachtaí chun tosaigh i dtaobh leagan amach na sonraí céanna. Léirítear anois an chaoi ar tugadh aghaidh ar na dúshlán sin sa tionscadal seo.

Bhain an dúshlán ba mhó le nathanna a rangáíodh faoi rang séimeantach ar leith, is é sin, rang an leathnatha, agus leis an gcaoi a ndearnadh taifeadadh orthu in BNL. Bíonn comhpháirt litriúil amháin agus comhpháirt fháthchiallach amháin ag leathnathanna, e.g. *áthas* (comhpháirt litriúil) *an domhain* (comhpháirt fháthchiallach). I gcás leathnathanna, is minic gur féidir malartú glan a dhéanamh ar an gcomhpháirt litriúil den nath agus d'fhéadfadh go leor nathanna den struchtúr céanna teacht chun cinn, e.g. *áthas/eagla/faitíos/fearg/tart/tuirse*, etc., *an domhain*. Tháinig an dúshlán céanna chun tosaigh le roinnt leathnathanna eile, e.g. leathnathanna inar féidir malartú glan a dhéanamh ar an gcomhpháirt fháthchiallach den nath gan brí an natha a athrú, e.g. *ní fheadar an domhan/saol; cead a bhéil/theanga*).

I gcásanna inar féidir comhpháirt amháin den nath a idirmhalartú go hiomlán le comhpháirt eile, mar a léiríodh sna samplaí thuas, beartaíodh gan iontráil nua a chruthú le haghaidh gach uile natha in BNL. Dá ndéanfaí sin, d'fhéadfadh sé go mbeadh iliomad iontrálacha le cruthú agus gan mórán éagsúlachta idir na hiontrálacha ar fad. Socraíodh ar iontráil amháin a chruthú le haghaidh nathanna den chineál sin. Roghnaíodh an leagan ba coitianta den nath a tháinig chun cinn i dtorthaí comhchordachta an chuardaigh corpais mar bhunfhoirm. Cruthaíodh nóta

úsáide ar leith i gcomhair na n-iontrálacha sin chun a chur in iúl don úsáideoir go raibh nathanna eile ann a raibh an struchtúr céanna acu. Liostaíodh na comhpháirteanna eile, e.g. fearg, eagla, faitíos, etc., mar a léirítear i bhFíor 78, sa nóta céanna den iontráil de réir threoir Cowie, Mackin agus McCaig (1983, Réamhrá, xvi). Cé go nglactar leis go bhfuil barraíocht nathanna a bhfuil an struchtúr céanna acu, níor áiríodh sa nóta sin ach na leaganacha éagsúla den nath a tháinig chun cinn sa chorpas a tiomsaíodh don tionscadal seo.

ID	4585456
BUNFHOIRM	áthas an domhain
CEANNFHOCAL	áthas
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ní mór dhom an chailís a thabhairt chúgat, a rígan, chómh luath agus d'fhéadfad é, agus ansan bheith ag faire chúgham." Bhí áthas an domhain ar Ghormfhlaith. Ní raibh aon chuimhneamh aici go ndéanfadh an buachail sin a leithéid de ghníomh, agus é dhéanamh chómh ciúin, chómh gasta.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	103
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair ná glacfí aon díoluigheacht eile uaithi do bhronn sí an brat ar an inghín. Bhí áthas an domhain ar an inghín. Chimeád sí an brat i bhfolach chómh maith agus d'fhéad sí é. Ní thabharfadh sí ar ór ná ar airgead é.</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	59
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad é mar obair dom' dhuine féin labhairt liom ar an gcuma san! Nár chóir go mbéadh fhios aige go bhfuil daoine ag éisteacht leis agus go mbéadh áthas an domhain ortha leathsgéal maith a dh'fhágáil chun eiríghe as an obair?</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	113
CUR SÍOS	Ríméad; gliondar croí.
SAMPLA BREISE	<i>1. Bhí áthas, iontas, an domhain orm, I was extremely glad, surprised</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA BREISE	<i>He is jubilant (over it), tá áthas an domhain air (faoi).</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	jubilant
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (áthas) den nath seo a idirmhalartú le roinnt ainmfhocal eile: áilleacht, buíochas, ciall, cúis, dabht, éad, fearg, fíoch, fuadar, mearbhall, mórail, neart, ocras, saibhreas, scanradh, sólás, urraim.
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'domhan' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhodach

Fíor 78: Leathnath: *áthas an domhain*

Bhain an dara mórdhúshlán le leagan amach nathanna a úsáidtear ina bhfoirmeacha diúltacha amháin. Maíonn Barkema (1996b, lch 141) gurb ionann bunfhoirm an natha agus an fhoirm mhorfa-chomhréireach is simplí den nath a bhíonn de dhíth chun brí nathach an natha a léiriú. I gcás nathanna diúltacha, cloíodh le treoir Barkema (ibid.) agus cruthaíodh nóta úsáide ar leith faoin gcatagóir *aicme úsáide* chun a chur in iúl don úsáideoir nach féidir an nath a úsáid ach amháin ina fhoirm dhiúltach. Sna cásanna sin, níor áiríodh an dobhriathar ráiteasach diúltach mar chuid de bhunfhoirm an natha, cé go raibh an dobhriathar ráiteasach diúltach sin le feiceáil sna samplaí comhthéacsúla, e.g. samplaí (a) agus (b) i bhFíor 79 thíos. Baineadh leas as an réamhfhocail simplí *gan* i mbunfhoirm an natha i gcás nathanna a raibh briathar lárnach sa nath, e.g. sampla (c) thíos. Ar deireadh, áiríodh an dobhriathar ráiteasach diúltach mar chuid

de bhunfhoirm an natha nuair a bhí sé mar chuid den fhoirm mhorfa-chomhréireach ba shimplí den nath bunaithe ar fhianaise ón gcorpas, e.g. sampla (d) thíos.

Bunfhoirm an natha	Sampla comhthéacsúil	Foinse
(a) húm ná hám	Chómh luath agus d'aithnígheas é do labhras leis ach <i>ní fheadfinn húm ná hám</i> a bhaint as.	<i>An Sprid</i> (O' Leary 1902, lch 10)
(b) blas ná cuma ná cruth	Sa n-áit 'n-a n-abradh Eibhlín "Mo ghrádh go daingean tu!" chuireadh an bhean uasal Béarla ar an gcaint mar seo:- "Beloved of mysteadfast heart! " <i>Ní fhéadfainn-se blas ná cuma ná crot</i> fhághail air sin. Is dócha, ámhthach, go raibh sé go maith mar Bhéarla.	<i>Mo Scéal Féin</i> (Ua Laoghaire 1915b, lch 196)
(c) gan (aon) chlóic a chur (ar)	Chun Dé atá triall na h-intinne atá díreach. Beireann an croídhe glan greim ar Dhia, agus blaiseann sé Dia. <i>Ní chuirfidh</i> aon ghníomh fóghanta <i>aon chlóic ort</i> má bhíonn do chroídhe istigh glan ó ghrádh chlaon.	<i>Aithris ar Chríost</i> (Ua Laoghaire 1914, lch 67)
(d) níl spide fí (ar)	"Ó!" ar sise, "airiú cad d'imthigh ort ó shin!" ag cur a dhá láimh timpal a mhuiníl agus ag tabhairt cúpla póg dó. "Airíú, a dhaid" ar sise, " <i>ní'l spide fí ort!</i> Cad d'imthigh ort i n-aon chor!"	<i>Séadna</i> (Ua Laoghaire 1904, lch 203)

Fíor 79: Leagan amach nathanna ina bhfoirmeacha diúltacha

Bhain an tríú mórdhúshlán le brí nathach an natha a léiriú i mbunfhoirm an natha. I gcás nathanna a rangáíodh de réir an struchtúir chomhréirigh [ainmní] + [briathar], cloíodh leis an struchtúr comhréireach [ainmfhocal] + [ainm briathartha] i mbunfhoirm an natha, e.g. *anam a bhaint*; *cluas a thabhairt*; *anáil a tharraingt*; etc. Ina ainneoin sin, cailleadh brí nathach an natha nuair a cloíodh leis an treoir sin i gcás nathanna áirithe mar a léirítear i bhFíor 80 thíos. Dá bhrí sin, leagadh amach nathanna den sórt sin trí aird ar leith a thabhairt ar bhrí nathach an natha sa bhunfhoirm.

Nath	Foinse	Bunfhoirm mholta	Bunfhoirm nathach
Chomáineadh sé leis <u>ag briseadh a chroí</u> ag obair ar an bhfeirm...	<i>Mo Scéal Féin</i> (Ua Laoghaire 1915b, lch 191)	croí a bhriseadh	ag briseadh a chroí
Cogar, a Thaidhg, na daoíne seo atá ag imtheacht leath-chraiceálta, <u>ag brise a gcos</u> a d'iaraidh teacht suas le h-oiread airgid agus bhéarfadh anonn go h-America iad...	<i>Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma</i> (Ua Laoghaire 1915d, lch 132)	cos a bhriseadh	ag briseadh a gcos

Fíor 80: Bunfhoirm mholta an natha

Bhain an ceathrú príomhdhúshlán le hionchur agus le taifeadadh faisnéise breise a fuarthas ó fhaisnéiseoirí teanga in BNL. Cruthaíodh catagóir ar leith chun aon fhaisnéis a fuarthas ó fhaisnéiseoirí a thaifeadadh ann. Sula ndearnadh sin, rinneadh aon sonraí breise a bhain le brí, le míniú agus le húsáid nathanna a thaifeadadh faoin gcatagóir *foinse bhreise* in BNL, is é sin, an fhaisnéis a fuarthas ó na faisnéiseoirí; nótaí in ailt agus i litreacha Pheadar Uí Laoghaire; tagairtí do nathanna sonracha i bhfoclóirí, i lámhscríbhinní, i gcnuasaigh focal; etc. Ní raibh roghanna stórála na catagóire *foinse bhreise* fairsing go leor chun na cineálacha sonraí éagsúla uile a thaifeadadh inti agus dá bharr sin, cruthaíodh catagóir nua in BNL chun an fhaisnéis a fuarthas ó fhaisnéiseoirí teanga a thaifeadadh inti. Rinneadh taifead d'aon fhaisnéis bhreise a fuarthas uathu faoin gcatagóir *eolas breise* agus áiríodh ainm, aois, slí bheatha agus seoladh an fhaisnéiseora i dteannta na faisnéise cuí faoin gcatagóir sin.

4.6 Achoimre

Tugadh léargas sa chaibidil seo ar an mbunachar nathanna, is é sin BNL, bunachar XML-bhunaithe a cruthaíodh in *Léacslann*. Rinneadh cur síos ar struchtúr an bhunachair, stoc dar teideal *An tAthair Peadar* in *Léacslann*, trí scéimrí chatagóirí an stoic a shainiú agus tugadh spléachadh ar an gcaoi a líonadh BNL le sonraí. Rinneadh cur síos ar chatagóirí BNL agus tugadh mionléargas ar iontrálacha gach catagóire. Taispeánadh struchtúr iomlán BNL sa chaibidil seo mar aon leis na príomháiseanna eagarthóireachta in *Léacslann* ar baineadh úsáid astu. Díritear anois i gCaibidil 5 ar chonclúidí an tráchtais mar aon leis na féidearthachtaí taighde i réimse na frásaíochta a eascraíonn ón taighde seo.

Caibidil 5 Plé agus conclúidí

Sna chéad cheithre chaibidil den tráchtas seo, léiríodh cúlra an taighde, rinneadh anailís ar an litríocht ábhartha, leagadh síos an mhodheolaíocht agus léiríodh an chaoi ar tugadh faoin mbunachar nathanna a chruthú. Tugtar conclúidí taighde an tráchtais sa chaibidil dheireanach seo. Pléitear na srianta a bhain leis an taighde ina iomláine agus cíortar na deiseanna le haghaidh tuilleadh taighde sna réimsí cuí. Tugtar forléargas ar thorthaí an taighde i gcomhthéacs na dtrí phríomhshruth taighde a tháinig chun cinn sa tráchtas seo:

1. nathanna i réimse na frásaíochta;
2. an teangeolaíocht chorpais;
3. foclóireacht agus canúineolaíocht na Gaeilge.

5.1 Achoimre

Taighde idirdhisciplíneach is ea an tionscadal taighde seo ina nasctar an anailís ar nathanna Gaeilge le mór-réimsí sa teangeolaíocht. Rinneadh léirbhreithniú ar an litríocht chuí i gCaibidil 2 inar rianaíodh scóip agus staid reatha an taighde sna réimsí ábhartha. Tagraíonn Dobrovolskij agus Piirainen (2005, lch 30) do na príomhréimsí taighde atá ag teacht chun cinn sa staidéar ar nathanna, is iad sin: (i) cúrsaí comhréire nathanna, (ii) cúrsaí séimeantaice nathanna, (iii) cúrsaí pragmataice nathanna (lena n-áirítear athruithe atá bainteach le téacs), (iv) cur chuige cognaíoch i leith nathanna a scrúdú agus (v) taighde comparáideach ar nathanna (lena n-áirítear mionsonraí cultúrtha agus comparáidí traschultúrtha idir nathanna). Rinneadh mionchíoradh ar phointí (i) – (iii) sa tráchtas seo agus is as na hábhair sin a eascraíonn na príomhdheiseanna le haghaidh tuilleadh taighde i réimse na Gaeilge.

Luadh go sonrach i gCaibidil 1 agus i gCaibidil 2 gur réimse nua taighde é réimse na frásaíochta agus aithnítear anois go bhfuil neart féidearthachtaí ann le haghaidh tuilleadh taighde sa réimse céanna. Ní hamháin gur réimse neamhfhorbartha taighde é réimse na frásaíochta, ach, is gá saincheist na téarmaíochta sa réimse a shoiléiriú de dheasca an iliomad bríonna a ghabhann le téarmaí agus le húsáid téarmaí áirithe sa réimse (Miller 2011; Burger et al. 2007a; Cowie 1998a; etc.) Aithníodh i gCaibidil 1 an easpa aontachta téarmaíochta sin mar cheann de na deacrachtaí is mó a thagann chun cinn i réimse na frásaíochta, go háirithe sa phlé ar an taighde éagsúil a cuireadh i gcrích sa réimse go dtí seo. Cloíodh leis an téarma ‘frásaeim’ chun cur síos a dhéanamh ar an aonad ilfhoclach teangeolaíochta agus leis an téarma ‘nath’ chun cur síos a dhéanamh ar an sainchineál frásaeime a scrúdaíodh sa tráchtas seo. Ina theannta sin,

soiléiríodh saincheist na téarmaíochta Gaeilge i dtús an tráchtais toisc nár pléadh go mion i nGaeilge mar ábhar acadúil taighde í roimhe seo.

Luadh sna caibidlí roimhe seo an ról lárnach atá ag an gcur chuige corpais in aon staidéar ar nathanna. Réimse ní b'fhorbartha is ea réimse na teangeolaíochta corpais ná réimse na frásaíochta agus, dá bharr sin, bhí treoir agus dea-chleachtas idirnáisiúnta ar fáil chun corpas a thiomsú agus a chuardach – dea-chleachtais nach bhfuil a macasamhlacha le fáil i réimse na frásaíochta go fóill. Rinneadh cur síos i gCaibidil 2 ar an dá chur chuige corpais, cur chuige corpasbhunaithe agus cur chuige corpasdírthe, atá tar éis teacht chun cinn sa réimse. Cloíodh le meascán den dá chur chuige sin sa tráchtas seo chun anailís chuimsitheach a dhéanamh ar an bhfaisnéis sa chorpas. De bhreis air sin, níorbh fhéidir gnáthchleachtais imscrúdaithe corpais a leanúint toisc go mbaineann an corpas sa tráchtas seo le tréimhse, le ceantar agus le scríbhneoir ar leith, ós rud é gur corpas stairiúil é. Dá bhrí sin, forbraíodh modheolaíocht bunaithe ar theoiric O'Keefe, McCarthy agus Carter (2007, lgh 82–83) maidir le corpas a chuardach chun nathanna a nochtadh ann.

Ina theannta sin, leagadh síos scéimre chun an bunachar nathanna (BNL) a chruthú. Léirítear nathanna as leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire ar bhealach nua-aimseartha ar ardán digiteach inchuadaithe. Bunaíodh scéimre an bhunachair ar an léargas a tugadh i gCaibidil 2 ar bhunachair frásaíochta eile a forbraíodh i réimsí éagsúla na teangeolaíochta roimhe seo. Tugtar samplaí de na nathanna a aimsíodh sa chorpas ina mbun-chomhthéacsanna chun úsáid an natha a léiriú agus chun brí an natha a shoiléiriú. Pléitear srianta an taighde thíos agus torthaí an taighde ina dhiaidh sin.

5.2 *Srianta leis an taighde*

Léiríodh i gCaibidil 1 na srianta a bhaineann leis an tionscadal taighde seo, go háirithe na heasnamh a bhaineann le haon taighde a dhéanamh ar nathanna i nGaeilge faoi réimsí na frásaíochta agus na teangeolaíochta corpais agus na dúshláin a bhaineann le hanailís shonrach a dhéanamh ar nathanna a bhaineann le tréimhse, le ceantar agus le scríbhneoir ar leith. Ina ainneoin sin, tháinig srianta eile chun cinn, agus dúshláin de dheasca na srianta sin, le linn an tionscadal a chur i gcrích. Bhain cuid de na srianta sin leis an mbeagán taighde acadúil a cuireadh i gcrích i réimse na frásaíochta go nuige seo. Ní phléitear ach na príomhdúshláin sa mhír seo mar aon leis an gcaoi a ndeachthas i ngleic leo. Is ionann na príomhdúshláin agus na dúshláin a raibh tionchar acu ar bhunaidhmeanna an taighde a bhaint amach agus ar chaighdeán thorthaí an taighde. Díritear anois ar na príomhdúshláin sin faoi dhá

mhórchatagóir, is iad sin, (a) corpas a thiomsú agus a chuardach agus (b) bunachar nathanna a chruthú.

5.2.1 Corpas a thiomsú agus a chuardach

Léiríodh na buntáistí a bhaineann le leas a bhaint as corpas in aon staidéir ar nathanna i mír 2.3. Cé go mbaineann go leor buntáistí le cur chuige corpais, ní féidir le corpas gach féidearthacht teanga a áireamh, fiú más corpas dea-dhearthra é (Abdou 2012, lch 8). Ina theannta sin, is beag corpas atá ar fáil i nGaeilge faoi láthair, seachas (i) *Nua-Chorpas na hÉireann*, (ii) *Corpas na Gaeilge, 1600–1882*, (iii) *Corpas na Gaeilge, 1882–1926*, (iv) *CELT*, (v) *Tobar na Gaedhilge* agus (vi) *Corpas na Gaeilge Comhaimseartha*. Dá bhrí sin, bhí ar an taighdeoir corpas a thiomsú ar mhaithe le cuardach cuimsitheach a dhéanamh ar leabhair fhoilsithe Pheadar Uí Laoghaire. Ós rud é gur díriodh ar shaothar mórúdaí amháin sa tráchtas seo, tháinig roinnt deacrachtaí chun cinn maidir le corpas cothromaithe agus corpas ionadaíoch a sholáthar. Léiríodh i mír 3.2.1 gur cuireadh c.500 mír scríofa ó Pheadar Ó Laoghaire i gcló in irisí, leabhair, tréimhseacháin agus nuachtáin a linne. Ina theannta sin, tá scata litreacha leis ar fáil i Leabharlann Ollscoil na hÉireann, Má Nuad; Leabharlann Náisiúnta na hÉireann; Coláiste na hOllscoile, Baile Átha Cliath; Acadamh Ríoga na hÉireann agus Institiúid Ard-Léinn Bhaile Átha Cliath (Ó Dúshláine 2015). Dá bharr sin, cinneadh díriú ar leabhair fhoilsithe i nGaeilge amháin le Peadar Ó Laoghaire mar gheall ar an tairbhe shrianta agus an dua mór a bhainfeadh lena shaothar uile a thiomsú mar chuid den tráchtas seo. Pléadh céimeanna tiomsaithe an chorpais i gCaibidil 3 roimhe seo agus tugtar léargas thíos ar na dúshláin a bhain leis an gcorpas a chuardach.

Is iad na cuardaigh chumhachtacha, i.e. cuardaigh mhionsonraithe ar bhailiúcháin mhóra téacsanna agus ar ghnéithe áirithe na teanga, na príomhbhuntáistí a bhaineann le cur chuige corpais a leanúint. I ngeall ar an mbeagán taighde a cuireadh i gcrích ar nathanna Gaeilge faoi réimse na teangeolaíochta corpais go dtí seo, ní raibh aon chur chuige ar fáil a d’oirfeadh do chorpas stairiúil a chuardach. Níor tháinig sé i gceist úsáid a bhaint as aon staidéar ginearálta ar nathanna na Gaeilge, e.g. Bannister (2004), ná ar thaighde acadúil eile a cuireadh i gcrích ar nathanna, e.g. Ó Corráin (1989), toisc nár baineadh úsáid as mórchorpas chun an taighde a chur i gcrích agus ós rud é gur bhain saothar Uí Chorráin (ibid.) le canúint shonrach eile. Ní hamháin sin, ach, níorbh fhéidir ach oiread cloí leis an gcur chuige corpasbhunaithe a rinneadh i dteangacha eile ar nathanna (e.g. Abdou 2012; Fellbaum 2007b; Grant 2003; Moon 1998; etc.) toisc gur bunaíodh na cuardaigh sin ar nathanna as mórfhoclóirí nathanna a tiomsaíodh roimhe sin. Dá bhrí sin, bhí ar an taighdeoir teacht ar mhodheolaíocht chuí chun cuardach cuimsitheach a dhéanamh ar an gcorpas.

Tugadh aghaidh ar an easnamh lárnach sin, i.e. modheolaíocht shonrach chun corpas stairiúil a chuardach, trí mhórlíosta nathanna a thiomsú as an dá mhórfhoclóir Gaeilge a tiomsaíodh le linn an fichiú haois, i.e. *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) agus *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a). Mar a luadh i gCaibidil 3, soláthraíodh modheolaíocht nua, i bhfoirm cuardaigh, a bhí cuimsitheach go leor chun nathanna atá imithe i léig a nochtadh sa chorpas ach a bhí teoranta go leor lena cur i gcrích taobh istigh de shrianta ama an tionscadail taighde seo. Cur chuige is ea é a luíonn le teoriric O’Keefe, McCarthy agus Carter (2007, lgh 82–83) sa chaoi a roghnaítear focail áirithe atá coitianta i nathanna mar bhunfhocail chuardaigh an chorpais. De bhreis air sin, aschur suntasach taighde is ea an mórlíosta nathanna a tiomsaíodh as an dá mhórfhoclóir Gaeilge a d’fhéadfaí a úsáid mar bhonn le mórfhoclóir nathanna ginearálta a thiomsú amach anseo. Pléitear na féidearthachtaí le haghaidh tuilleadh taighde i mír 5.4 ar ball ach díreann ar na srianta a bhain le bunachar nathanna a chruthú ar dtús.

5.2.2 Bunachar nathanna a chruthú

Aithníodh i gCaibidil 2 go gcruthaítear mórbhunachair frásaíochta bunaithe ar chúiseanna sonracha an taighdeora nó ar riachtanais an tionscadail atá idir lámha (Moon 1998). Ar an dul céanna, cruthaíodh an bunachar sa tionscadal seo de réir bunaidhmeanna an tionscadail agus, dá bharr sin, tugadh tús áite do ghnéithe ar leith ann. Ós rud é nach raibh a leithéid ar fáil i nGaeilge sular tugadh faoin taighde seo, bhí ar an taighdeoir tosú as an nua agus struchtúr agus scéimre an bhunachair a cheapadh.

Cuireadh srian le scóip an taighde ó tharla nach rabhthas in ann mionstaidéar a dhéanamh ar ghnéithe áirithe nathanna toisc nach raibh buntaighde cuimsitheach curtha i gcrích orthu sa réimse roimhe seo, i.e. mionanailís a dhéanamh ar chomhréir nathanna Gaeilge nó anailís chomparáideach a dhéanamh idir nathanna as leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire, nathanna na Gaeilge trí chéile agus nathanna i dteangacha eile. Maíonn Grant (2003), gur gné achrannach den teanga iad nathanna nach gcloíonn le gnáthrialacha comhréire. Ina theannta sin, is beag taighde acadúil a cuireadh i gcrích go dtí seo ar chomhréir na Gaeilge, gan trácht ar mhionstaidéar ar chomhréir nathanna Gaeilge. Dá bhrí sin, socraíodh ar dhíriú ar nathanna a rangú de réir aicmí ginearálta comhréireacha bunaithe ar mhórstruchtúir choitianta na nathanna a aimsíodh sa chorpas. Ní léiriú cuimsitheach iomlán é an rangú sin ar chomhréir nathanna Gaeilge ach is léiriú maith é ar na struchtúir comhréireacha chomónta a thagann chun cinn i nathanna. Cruthaíodh catagóir ar leith sa bhunachar bunaithe ar na grúpaí éagsúla comhréire a tháinig chun solais san anailís. Is bonn tosaigh é an rangú comhréireach sin le haghaidh tuilleadh taighde ar chomhréir na Gaeilge go ginearálta agus ar chomhréir nathanna Gaeilge go sonrach. Bhí tionchar ag na srianta a luadh sa mhír seo ar thorthaí an taighde agus

pléitear na torthaí sin anois mar aon leis na moltaí le haghaidh tuilleadh taighde ina dhiaidh sin.

5.3 *Torthaí an taighde*

Léiríodh roimhe seo gur chuir roinnt easnamh áirithe srianta leis an taighde. Móreasnamh amháin is ea gan foclóir nathanna Gaeilge a bheith ar fáil. Luadh sa mhír roimhe seo gur tiomsaíodh mórliosta nathanna as *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) agus *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a) agus gur bonn é sin le haon taighde ar mhórfhoclóir nathanna i nGaeilge a thiomsú amach anseo. Áiríodh samplaí úsáide i bhfoirm nathanna sa dá fhoclóir sin agus is nathanna iad a bailíodh as ceantair éagsúla timpeall na hÉireann ar fad agus as obair scoláirí aonair sna ceantair úd. Cé go bhfuil cuid de na samplaí úsáide ón mórliosta nathanna ar fáil go poiblí ar an leagan leictreonach inchuardaithe a ghabhann le *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) (www.teanglann.ie/ga/fgb/), is é an mórliosta nathanna a tiomsaíodh sa tionscadal sin an t-aon mhórbhailiúchán sonrach nathanna a rinneadh ar nathanna Gaeilge le linn an fichiú haois. Bheadh a leithéid d'fhoclóir an-úsáideach mar áis tagartha nó mar áis phraiticiúil d'fhoghlaimeoirí, aistritheoirí, scríbhneoirí, agus daoine gairmiúla eile.

Luadh roimhe seo go ndírítear sa tráchtas seo ar nathanna a bhain le húdar, le ceantar agus le tréimhse ar leith. Ina ainneoin sin, baineadh úsáid as nathanna a aimsíodh i mórfhoclóirí an fichiú haois chun an corpas a chuardach. Ní hamháin gur nochtadh nathanna sa corpas a luaitear sna mórfhoclóirí céanna ach nochtadh cuid mhaith nathanna atá in úsáid sa chaint agus sa scríbhneoireacht go fóill. Rinneadh scrúdú ar na nathanna ar fad a nochtadh sa corpas agus cuireadh iad i gcomparáid leis na nathanna a aimsíodh in *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) agus in *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a). Pléitear na torthaí sin anois.

Aimsíodh breis agus 1,500 nath sa corpas ach níor stóráladh ach 478 nath ina mbunfhoirmeacha in BNL. Níl ach sonraí 420 nath le feiceáil in BNL mar baineann 58 nath le nathanna ar féidir comhpháirt amháin den nath a idirmhalartú go hiomlán le comhpháirt eile, e.g. *áthas/faitíos/fearg*, etc. *an domhain*. Fágadh nóta úsáide ina leith in BNL chun leaganacha malartacha uile na nathanna ábhartha a shoiléiriú don úsáideoir agus mar a leagadh amach sa chur síos ar struchtúr BNL i mír 3.4.1 roimhe seo. Níor stóráladh ach bunfhoirm an natha ba mhinice a tháinig chun cinn sa corpas in BNL.

Nuair a tiomsaíodh bunliosta nathanna as *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) aimsíodh 3,710 nath ann agus nuair a tiomsaíodh bunliosta nathanna as *Foclóir Gaedhilge agus Béarla*

(Dinneen 1927a) aimsíodh 1,638 nath ann. Léirítear an chomparáid idir na nathanna sin agus na nathanna a aimsíodh sa tráchtas seo²⁰ i bhFíor 81 thíos.

	<i>Foclóir Gaeilge-Béarla</i> (Ó Dónaill 1977a)	<i>Foclóir Gaedhilge agus Béarla</i> (Dinneen 1927a)
An líon nathanna in BNL atá liostaithe san fhoclóir	239 nath (57%)	167 nath (40%)
An líon nathanna in BNL nach bhfuil liostaithe san fhoclóir	181 nath (43%)	253 nath (60%)
An líon nathanna in BNL atá liostaithe i bhfoclóir amháin ar a laghad	262 (62%)	
An líon nathanna in BNL nach bhfuil i liostaithe i gceachtar den dá fhoclóir.	158 (38%)	

Fíor 81: Comparáid idir líon na nathanna a liostaítear in *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) agus *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a)

Agus comparáid á déanamh idir nathanna as leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire agus nathanna as *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) agus *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a), rinneadh neamhaird de nathanna nach raibh a leaganacha coibhéiseacha ar fáil. Is é sin, níor áiríodh aon nath mar leagan coibhéiseach do nath in BNL mura raibh a chomhionann díreach le fáil sa dá fhoinsé. Léirítear roinnt samplaí de nathanna áirithe nár tháinig faoin tslat tomhais sin thíos.

Bunfhoinsé an natha	An nath	An nath	An nath
Leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire:	<i>faoi chosa daoine agus beithígh</i>	<i>ladhar sa ghnó</i>	<i>gobán i mbéal (duine)</i>
<i>Foclóir Gaeilge-Béarla</i> (Ó Dónaill, 1977a)	<i>bheith faoi chosa daoine, an tsaoil</i>	<i>ladhar a chur sa lathach</i>	<i>cuirfidh mise gobán ann</i>

Fíor 82: Comparáid idir nathanna in BNL agus in *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a)

De réir na dtorthaí sin, aimsíodh nathanna breise sa tráchtas seo nach raibh le fáil in *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) ná in *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a). Tá na torthaí sin ag teacht le líon na nathanna a bailíodh nuair a tiomsaíodh an dá mhórlíosta nathanna ar dtús. Bailíodh dhá oiread nathanna as *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) ná mar a bailíodh as *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a). Cé go bhfuil saibhreas ar leith a bhaineann le focail aonair le fáil in *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a), aimsíodh formhór na nathanna in *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) i samplaí úsáide na

²⁰ Rinneadh comparáid idir bunfhoirm an natha in BNL amháin. Níor áiríodh leaganacha malartacha den nath sa chomparáid sin.

n-iontrálacha. Ina theannta sin, is léiriú é ar an úsáid a bhain foclóirithe an fichiú haois as saothar Pheadair Uí Laoghaire agus foclóirí á dtiomsú acu, e.g. *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a, Réamhrá, xi). D'fhéadfaí dhá thátal a bhaint as as an eolas a thugtar i bhFíor 82 thuas: (i) an tionchar mór a bhí ag scríbhinní Pheadair Uí Laoghaire ar mhórphobal na Gaeilge agus dá bharr sin, áiríodh an-chuid nathanna as a shaothar foilsithe in *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a), agus/nó (ii) is nathanna coitianta iad formhór na nathanna in BNL nach mbaineann go sonrach le ceantar Mhúscaí ach is nathanna comónta na Gaeilge iad.

I dteannta thorthaí foclóireachta an tráchtais, cruthaíodh dhá áis nua mar aschur taighde ar an tráchtas, is iad sin, (i) corpas stairiúil agus (ii) bunachar nathanna. Díríodh go príomha ar úsáideacht agus ar fheidhm an chorpais go dtí seo agus go sonrach ar an gcaoi ar baineadh leas as chun nathanna a nochtadh ann. De bhreis ar úsáideacht an chorpais agus ar éifeachtúlacht an chuardaigh corpais, ceapadh treoir mholta do thaighdeoirí eile chun corpas stairiúil a thiomsú. Rinneadh mionchur síos i gCaibidil 3 ar an gcaoi a ndeachthas i ngleic leis na dúshláin a bhaineann le corpas stairiúil neamhchaighdeánach i nGaeilge a thiomsú agus ní phléitear anseo arís é mar sin. Ina theannta sin, d'fhéadfaí na téacsanna a bhí le tras-scríobh le haghaidh an tionscadail seo a chur ar fáil do thiomsaitheoirí *Corpas na Gaeilge, 1880-1926* chun cur leis an obair reatha atá ar bun acu.

Ar an gcaoi chéanna, d'fhéadfaí úsáid a bhaint as scéimre an bhunachair nathanna chun bunachair eile chosúla a chruthú agus nathanna a thaifeadadh agus a rangú iontu. Cloíodh sa tionscadal seo le heiseamláir na hoibre a rinneadh i dteangacha eile roimhe seo ach tugadh tús áite d'eilimintí áirithe a leagan amach sa scéimre, e.g. scéimeanna rangaithe nathanna, leagan amach nathanna, nótaí úsáide, etc. D'fhéadfaí an scéimre céanna a úsáid do mhórbhailiúcháin frásaíochta eile, e.g. seanfhocail, samhlacha, etc., ach scóip an scéimre a fhairsingiú agus a chur in oiriúint don tionscadal a bheadh faoi chaibidil.

Admhaíodh i gCaibidil 3 gur tiomsaíodh corpas trí dhea-chleachtais reatha i réimse na teangeolaíochta corpais a leanúint. Ina theannta sin, is áis é an corpas a d'fhéadfaí a úsáid mar bhonn le hanailís teangeolaíochta eile ar fhrásaíocht theanga Pheadair Uí Laoghaire. Is é an corpas a tiomsaíodh sa tráchtas seo an t-aon mhórbhailiúchán téacsanna digiteacha de leabhair fhoilsithe i nGaeilge ó pheann Pheadair Uí Laoghaire. D'fhéadfaí leas a bhaint as an gcorpas chun struchtúr agus comhréir na Gaeilge ina scríbhinní a scrúdú trí úsáid a bhaint as cuardaigh chumhachtacha an chórais cuardaigh corpais. Ina theannta sin, d'fhéadfaí leas a bhaint as an gcorpas chun anailís a dhéanamh, mar shampla, ar athrú teanga ó aimsir na hathbheochana nó comparáid a dhéanamh idir gnéithe canúnacha dá theanga agus canúintí eile. Níor tháinig an anailís sin faoi raon scóipe an tráchtais seo ach is áiseanna iad an corpas

agus an bunachar nathanna le haghaidh taighde chomparáidigh a d'fhéadfaí a dhéanamh amach anseo. Tabharfar léargas anois ar roinnt samplaí de na patrúin éagsúla teangeolaíochta a tháinig chun cinn sna nathanna a nochtadh sa chorpas, patrúin a d'fhéadfaí a fhorbairt agus tuilleadh taighde a dhéanamh orthu amach anseo.

5.3.1 Tábhacht an réamhfhocail i nathanna

Luadh i mír 2.4.2 go mbíonn brí ar leith leis an aonad teangeolaíochta i nGaeilge, i.e. an ceangal idir an briathar agus an réamhfhocal (Ó Baoill agus Ó Domhnalláin 1975) agus dá bharr sin, bíonn tionchar ag an réamhfhocal ar bhrí an natha i nGaeilge. Léirítear roinnt samplaí de nathanna ag a mbíonn réamhfocail mar dhlúthpháirt den nath thíos.

Ansan thug sí *aghaidh na muc a's na madraí ar* an dtíncéir, mar gheall ar bheith ag magadh fúithi. (Ua Laoghaire 1904, lch 146)

Dob'áluinn an tseóid an chailís sin. Dar leis an mbeirt ní raibh seóid eile mar í le fágáil sa domhan an uair sin. Nuair a bhí tamal beag caithte acu ag feuchaint uirthi agus ag déanamh iongnadh dhi do thóg Gormfhlaith léi í agus chuir sí i gcoimeád í. Agus, ar sise, *beidh an tseamróg ag* an t-é a gheóbhaidh amach as mo láimh-se airís í! (Ó Laoghaire 1910, lch 107)

D'fhéadfadh sé a rádh, "Bíon feóil le n-ithe agaibh-se gach aon tseachtmhain. Taisbeánan san go bhfuil mo chuid tailimh-se agaibh ró shaor. Caithfidh sibh tuille cíosa thabhairt dom." Ach nuair ná raibh ag an leanbh le maoidheamh ach gur ith sé smut de ghé fadó nuair a bhí an Nodlaig ann, do *baineadh na cosa glan ó* aon leath-sgéal chun cíosa d'árdughadh. (Ua Laoghaire 1915b, lch 23)

Tagann athrú ar ghnéithe áirithe de theanga ar bith le himeacht ama agus feictear samplaí den athrú sin sa Ghaeilge in úsáid an réamhfhocail i roinnt nathanna a aimsíodh sa chorpas. Is minic a bhaineann úsáid shonrach réamhfhocal áirithe le ceantar nó le húdar ar leith nó d'fhéadfaí a mhaíomh gur léiriú é ar an athrú a thagann ar theanga le himeacht ama i gcásanna áirithe, e.g. an nath *an lug ar an lag a thitim ag (duine)*.

Aimsíodh 26 amas den nath sin sa chuardach corpais sa tionscadal seo. Aimsíodh 11 amas den nath céanna in *Corpas na Gaeilge, 1882-1926*²¹. Aimsíodh 45 amas den nath céanna in *Nua-Chorpas na hÉireann* ach tháinig dhá leagan den nath chun cinn: (i) 25 amas den nath *an*

²¹ Bhain na hamais sin le saothair ó na húdair seo a leanas: Peadar Ó Laoghaire (1839–1920); Pádraig Ó Siochfhradha (1883–1964); Nioclás Tóibín (1928–1994) agus Piaras Béaslaí (1881–1965).

lug ar an lag a thitim ag duine agus (ii) 20 amas den nath *an lug ar an lag a thitim ar dhuine*. Ní raibh aon taifead den nath sin i saothar Uí Chorráin (1989). Ina theannta sin, tá léiriú agus forbairt ar an nath céanna le feiceáil sa mhór-úrscéal cáiliúil *An Béal Bocht* (O'Brien 1999).

Thit an lug ar an lag agam, thit lug eile ar an lag sin agus níorbh fhada go raibh na luganna ag titim go tiubh ar an chéad lag agus orm féin. Ansin, thit cith laganna ar na luganna, luganna ar na laganna ina dhiaidh sin agus i ndeireadh báire tháinig lug amháin mór donn anuas ar mhullach gach ní eile ag cur múchta ar an solas agus fós ag cur stad le réim an tsaoil. (ibid. lch 52)

Is léir ó fhianaise na dtorthaí agus ó údar na bhfoinsí ina luaitear an nath in *Nua-Chorpas na hÉireann* gur nath é *an lug ar an lag a thitim ag duine* a úsáideadh go príomha i gCúige Mumhan i dtús an fichiú haois. D'fhéadfaí a mhaíomh gur léiriú é sin ar nath canúnach a scaipeadh timpeall na tíre faoi anáil Pheadair Uí Laoghaire agus a chuid scríbhinní. De bhreis air sin, léiriú is ea é ar an tábhacht a bhaineann le réamhfhocail i nathanna agus go háirithe i nathanna na Gaeilge.

In this connection it may be well to remind young students that the force of an idiom may sometimes lie in a very small word. (Borthwick 1908, lch 3)

Léirítear an t-athrú a thagann ar nath le himeacht ama nó an t-athrú a thagann ar nath i ngeall ar an scaipeadh forleathan agus athúsáid den nath céanna. De bhreis air sin, is léiriú é alt O'Brien (1999) thuas, agus an plé a dhéantar ar an nath céanna ann, ar an tábhacht a bhaineann le nathanna san imeartas focal, in aoir a dhéanamh agus san íoróin i dteangacha.

On this general theme... because its overall meaning is simply not predictable from the individual meanings of its elements, the idiom offers a rich source of linguistic ambiguity for joke creation. (Lew 1997 arna lua in Simpson 2003, lch 22)

5.3.2 Úsáid uimhreacha i nathanna

Is minic a bhaintear úsáid as uimhreacha áirithe i nathanna agus ar an gcaoi chéanna bíonn tábhacht ag uimhreacha ar leith i nathanna Gaeilge. Luann Dinneen (1927a) an tábhacht a bhaineann le huimhreacha áirithe bunaithe ar fhianaise a sholáthair Peadar Ó Laoghaire dó agus é ag tiomsú a fhoclóra (ibid. Réamhrá, xxvii).

Like 3 and 9 treated as a potent and formal number; 7 crosses were used for consecrating altars (5 acc. to L. B.), and groups of ecclesiastical ruins are called "seven

churches”; 7, as also 4, was a favourite Celtic number in public organisation (O’Leary).
(Dinneen 1927c, s.v. *seacht*)

Léirítear úsáid uimhreacha sonracha sna nathanna seo a leanas:

Na daoine a bhí beó i n-Éirinn an uair sin agus gan acu ach an Ghaeluinn, is amhlaidh a bhí *ceangal na gcúig gcaol* ar a n-aighe chómh fada agus chuaidh gnóthaí saoghalta. (Ua Laoghaire 1915b, lch 22).

Ní fheadar ó *Chúig Árdaibh na Naoi bhFionn* cad a dhéanfad. (Ua Laoghaire 1904, lch 22).

Nuair a fuair an Don é féin amuich ar an mbóthar mór, agus é 'n-a ridire fáin gan mhearathal ar bith, agus *cheithre h-árda an domhain* ós a chómhair... (Ua Laoghaire 1922c, lch 33).

Ná déin aon *dá chuid de d’dhíthchioll*... (O’Leary 1905, lch 3).

5.3.3 Comhréir nathanna

Tugadh léargas i gCaibidil 2 agus i gCaibidil 3 ar na cineálacha grúpaí comhréireacha éagsúla a leagadh amach chun nathanna a rangú sa tionscadal seo. Léirítear roinnt samplaí sa mhír seo de na patrúin chomhréireacha ba mhó a tháinig chun tosaigh sna nathanna a taifeadadh in BNL.

(i) Nath déthéarmach do-athraithe:

An fhaid a bhí Don Cíochóte ag éisteacht le caint an aodhaire, do cheap sé i n’aighe féin go raghadh sé ag cuardach an fhir bhuile agus ná fágfadh sé *poll ná póirse* gan cuardach dó. (Ua Laoghaire 1922b, lch 145)

Bhí Ó Domhnaill sa Bhruinne agus a chroidhe go cráidhte, agus gan *sgéal ná duain* ag teacht chuige ó’n rí. (O’Leary 1931, lch 232)

Sin mar a bhí an bhean abhrais ag machtnamh ar an sgéal, agus é ag teip uirthi *tón ná ceann* fhágghail air. (Ua Laoghaire 1914b, lch 111)

(ii) Réamhfhocal comhshuite i dtús an natha:

Dá mbeadh an Béarla againn chóm maith agus atá an Ghaedhluinn againn bheimís *ar muin na muice*. (Ua Laoghaire 1923, lch 22)

An t-é atá leat indiu b’fhéidir go mbéadh sé ad’ choinnibh amáireach, agus an t-é atá ad’ choinnibh indiu b’fhéidir go mbéadh sé leat amáireach. Iompughid siad go minic, *ar nós na gaoithe*. (Ua Laoghaire 1914a, lch 61)

Ní cheadóchainn *ar ór na cruinne* Séadna d’á phósadh leis an ansgian mná san. (Ua Laoghaire 1904, lch 75)

D'fhéadfadh droch ghaoth, nó coiscéim anacair, nó lán béil de bhiadh ná béadh foláin, an t-áthas san do lot ar iompáil na baise. (Ua Laoghaire 1909, lch 228)

(iii) Ainm briathartha i dtús an natha:

Annsan do chonnacadar lorusán féin, agus ní misde a rádh ná gur chuir an radharc ag crith 'n-a gcroiceann iad. (Ua Laoghaire 1915c, lch 140)

Bheadh an donas ar an sgéal nú do thiocfadh leó luath nú mall, an bior leighe do chur sa ndlúth-cheangal a bhí déanta ag Ó Domhnaill ar na cinéalaibh sin agus iad do chur an arís ag stracadh na bpiopán as a chéile. (O'Leary 1929, lch 108)

B'éigean do Chormac a slígh féin do thabhairt di. Ní dóich liom go raibh aon chur 'na choinnibh aige. Bhí sé ag tarang uisge chun a mhuilinn féin sa ghnó. (Ua Laoghaire 1904, lch 190)

(iv) Nath a bhfuil sliotáin feidhme oscailte aige (Barkema 1996b, lch 142), e.g. ó X go Y:

"Is fada go dtánaís," arsa Diarmuid. "Isé an cleamhnas ó Shamhain go Bealtaine agat é. Bhéadh leath na dúithe pósda an fhaid atáir ag gabháil dó. (Ua Laoghaire 1904, lch 167)

Chíd siad, ins na h-áiteanaibh 'na bhfuil an Ghaeluinn beó, an uile dhuine, óg agus aosda, 'ghá labhairt gach aon ré sholuis, ó mhaidin go h-oídhche agus ó Luan go Satharn. (Ua Laoghaire 1922d, lch 21))

Do mhol sí a cheann agus a ghualine agus neart a ghéag, a ghnúis áluinn, a dheabhramh agus a dhealbh agus a dhéanamh; conus mar a bhí sé córach, cumasach, cruaidh, calma, ó bhathas a chinn go bonn a chois. (Ua Laoghaire 1915d, lch 25)

5.3.4 Focail choitianta i nathanna

Maíonn O'Keefe, McCarthy agus Carter (2007) go mbíonn catagóirí áirithe focal, e.g. dobhriathra, uimhreacha, dathanna, etc., níos coitianta i nathanna ná focail eile agus go bhféadfaí teacht ar nathanna i gcorpas trí na focail sin a chuardach. Tá fianaise láidir le fáil sna nathanna a nochtadh sa tionscadal seo a thacaíonn leis an teoiric sin. Léirítear roinnt samplaí thíos.

(i) Dobhriathra:

"... ná bíodh a thuilleadh siar ná aniar agat air, ach innis dúinn cad 'tá uait." (Ua Laoghaire 1915e, lch 91)

Ba ghearr ná raibh ar fuid na Cúige, thoir thiar thall, ach liúireach agus ologón agus bualadh bas. (Ua Laoghaire 1913, lch 67)

Do dheabhrochadh an sgéal gur chuir na h-oibreacha san go léir, go mór mór na daingeara láidire, gur chuireadar an t-eirighe amach soir siar as aigne na ndaoine. (Ua Laoghaire 1925b, lch 184)

(ii) Baill choirp:

Thug sí aghaidh na muc a's na madraí ar Shéadna airís mar nár labhair sé i n-am. (Ua Laoghaire 1904, lch 146)

...mothuigheann tú gur cruaidh an rud bheith ag gluaiseacht fé shíneadh méire duine eile ar fad... (Ua Laoghaire 1914a, lch 201)

Ní beag dó an focal do rádh fé n' fhiacalaibh... (Ua Laoghaire 1922b, lch 106)

Ach mo lámh agus mh'fhocal duit go bhfuil an fothram ag teacht. (Ua Laoghaire 1923, lch 42)

5.3.5 Béim a chur in iúl i nathanna

Baintear úsáid as focail áirithe chun béim a chur in iúl i nathanna, e.g. uimhreacha agus dathanna áirithe, nó comhphárteanna breise a chuirtear leis an mbun-nath chun áibhéil a chur in iúl.

(i) Uimhreacha, e.g. 'seacht':

Is measa í 'ná Muirean seacht n-uaire. (Ua Laoghaire 1915c, lch 65)

Gheabhaidh sé cheithre saoighil duine sar a dtiocfaidh an bás air. (Ua Laoghaire 1913, lch 82).

(ii) Dathanna, e.g. 'dearg':

Beidh se 'n-a chogadh dhearg againn. (Ó Laoghaire 1910, lch 65)

Is dócha gur eól duit an sean fhocal: "Teasbach dearg nó fíor-riactanas an dá nídh is fearr chun duine cur ar aimhleas." (Ua Laoghaire 1904, lch 273)

Chuir an méid sin ar dearg bhuile iad. (Ua Laoghaire 1924, lch 185).

(iii) Comhphárteanna breise a úsáid chun áibhéil a chur in iúl:

Ní fiú biorán gan tón an méid sin. (Ua Laoghaire 1905, lch 93)

Isiad sgoileana "Náisiúnda" na h-Éireann is athair agus máthair do'n fhógra mhillteach mhifhoirtiúnach san. (Ua Laoghaire 1923, lch 12)

Má deineadh ríghthe agus uaisle móra de chuid acu mar gheall ar an ngníomharthaibh, do thuilleadar go cruaidh é, le n-a gcuid alluis agus le n-a gcuid fola. (Ua Laoghaire 1922b, lch 105)

Ní fheadar an tsaoghal ná an domhan le chéile cad 'tá le déanamh agam. (Ua Laoghaire 1904, lch 22)

Do thugais an gheallamhaint dó ód' bhéal agus féd' láimh. (Ua Laoghaire 1926, lch 10)

Is é an t-ólachán ó *Shamhuin go Bealtaine é, agus ó Bhealtaine go Samhuin* airís. (Ua Laoghaire 1923, lch 95)

Do bhuaile sé tríotha isteach *gan ionga ná fiacal do chur* i n-aoinne acu. Do bhuaileadar é ach níor chuaidh faobhar ná rinn i bhfeidhm air. (Ua Laoghaire 1915, lch 141)

Nuair a shrois na teachtairí na cúigí agus na catharacha ar fuaid na ríghheachta agus nuair a thaisbeánadar na leitireacha, agus séala an rí ortha, agus iad ag bréagnú na leitireach a tháinig roimis sin ó Aman, bhí iongna ar na taoiseachaibh agus ar uachtaránaibh na gcatharach. Bhí gach aon rud iompughthe láithreach taobh síos suas agus taobh soir siar. (Ua Laoghaire 1922a, lch 634)

5.3.6 Nathanna iontaisithe

Luadh i gCaibidil 3 gur tugadh tús áite do leaganacha neamhchaighdeánacha nathanna i gcás nathanna a raibh fianaise ann ina leith nár cheart iad a chaighdeánú. Cinneadh suibichtúil is ea é sin ach, glacadh le leagan caighdeánaithe an natha nuair a bhí fianaise ann in *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a) agus *English-Irish Dictionary* (de Bhaldraithe 1959) nach nath iontaisithe a bhí i gceist ach nath canúnach nó neamhchaighdeánach. Feictear an difríocht idir an nath *ceangal na gcúig gcaol* agus *an tsraith a chur ar an gcapall cóir* i bhFíor 83 agus i bhFíor 84 thíos ina dtugtar léargas ar dhá nath ina mbaineann Peadar Ó Laoghaire úsáid as seanleagan tabharthach de na haidiachtaí *caol* agus *cóir* faoi seach.

- (i) Nath iontaisithe: *ceangal na gcúig gcaol*

Sampla corpais:

Na daoine a bhí beo i n-Éirinn an uair sin agus gan acu ach an Ghaeluinn, is amhlaidh a bhí *ceangal na gcúig gcaol* ar a n-aighe chómh fada agus chuaidh gnóthaí saoghalta. (Ua Laoghaire 1915b, lch 212)

Samplaí breise:

ID	4629961
BUNFHOIRM	ceangal na gcúig gcaol
CEANFHOICAL	ceangal
CEANFHOICAL	cúig
CEANFHOICAL	caol
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach is é rud a chuirean ar deargbhuile me 'ná an chuma 'n-a mbíon aicme daoine ag gabháil de chosaibh ionam, am ithe agus am' ídiú, agus aicme eile ag cur ceangail na gcúig gcaol orm mar a curfí ar chuirptheach fánaidhe n-a mbeadh rian an iarainn dhirig air.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	110
SAMPLA CORPAIS	<i>Na daoine a bhí beó i n-Éirinn an uair sin agus gan acu ach an Ghaeluinn, is amhlaidh a bhí ceangal na gcúig gcaol ar a n-aighe chómh fada agus chuaigh gnóthaí saoghalta.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	212
CUR SÍOS	Ceangal daingean docht a chur ar dhuine (go fisiciúil nó go meafarach).
SAMPLA BREISE	<i>Ceangal na gcúig gcaol, the binding of the five slenders, the neck, the two wrists and the two ankles. Any narrow channel of water connecting two large pieces of water; a strait. The word is also applied to a long green narrow marsh.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANFHOICAL	caol
SAMPLA BREISE	1. (a) (of body, limb) Ceangal na gcúig gcaol a chur ar dhuine, to bind someone hand and foot.
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANFHOICAL	caol
SAMPLA BREISE	<i>Cuireadh ceangal na gcúig gcaol air. Cuireadh ceangal daingean do-sgaoilte air; ceangal nárbh fhéidir a sgaoileadh.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	87
SAMPLA BREISE	1. a. He was bound hand and foot, bhí ceangal na gcúig gcaol air.
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANFHOICAL	bind
SAMPLA BREISE	6. Ceangal na gcúig gcaol. Ceangal ar chaol an mhuiníl, ar chaol an dá lámh, agus ar chaol an dá chos. Ceangal cos agus lámh, ceangal docht daingean doscaoilte.
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeilge (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	198
SAMPLA BREISE	<i>Ceangal na gcúig gcaol: ceangal daingean docht a chur ar dhuine: ceangal na lámh, na gcos, srl.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	44
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhodach

Fíor 83: Sampla de nath iontaisithe

(ii) Nath neamhchaighdeánach: *an tsrathair a chur ar an gcapall gcóir*

Sampla corpais:

Cé fé ndeár é? Isiad na sgoileana gan sgluigheacht fé ndeár an t-ainbhíof agus an daille inntinne atá ar ár ndaoine, ach cé fé ndeár sgoileana gan sgluigheacht do bheith againn? Curtar airís *“an tsrathair ar an gcapall gcóir.”* (Ua Laoghaire 1923, lch 14)

Samplaí breise:

ID	4660678
BUNFHOIRM	an tsrathair a chur ar an gcapall cóir
CEANNFHOCAL	srathair
CEANNFHOCAL	capall
CEANNFHOCAL	cóir
SAMPLA CORPAIS	<i>Do thuig lucht seirbhíseach do lorg ná beadh aon ghnó i n-aon chor acu d'á leithéidí agus tháinig amach go tur an fógra, "No Irish need apply." Curtar an tsrathar ar an gcapall gcóir!</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	12
SAMPLA CORPAIS	<i>Cé fé ndeár é? Isiad na sgoileana gan sgoilgheacht fé ndeár an t-ainbhíos agus an daille inntinne atá ar ár ndaoine, ach cé fé ndeár sgoileana gan sgoilgheacht do bheith againn? Curtar airís "an tsrathar ar an gcapall gcóir." Sinn féin fé ndeár é.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	14
SAMPLA CORPAIS	<i>Eirigh siar nú ódheas nú óthuaidh anois go h-ait éigin 'n-a bhfuil Gaeluinn dhá labhairt agus labhairt Gaeluinn le duine ann agus feiceam cad é an freagra gheóbhair. Cuirimis an tsrathar ar an gcapall gcóir.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	164
CUR SÍOS	An milleán a chur ar an duine ceart.
SAMPLA BREISE	<i>Cuir an tsrathar ar a gcapall cóir = An milleán a chuir ar a' nduine ceart.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	capall
SAMPLA BREISE	<i>An tsrathair a chur ar an gcapall cóir, to put the saddle on the right horse.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	srathair
SAMPLA BREISE	<i>Cuir an tsrathar ar an gcapall cóir. An milleán ar an duine ceart.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Siochfhradha 1926)
LEATHANACH	145
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

Fíor 84: Sampla de nath neamhchaighdeánach

Tugtar sampla de chuid de na nathanna iontaisithe a tháinig chun cinn le linn an corpas a chuardach thíos.

Ba dhóich leat ortha ar dtuís go mbeidhthea tógtha leo, go ndéanfidís "fut fat agus cat a's dá eirbal," ach nuair a thagan cruadhtan na h-oibre ortha ní bhíon seasamh ná fulag ionta. (Ua Laoghaire 1922d, lch 73).

Bheadh an donas ar an sgéal nú do thioctadh leó luath nú mall, an bior leighe do chur sa ndlúth-cheangal a bhí déanta ag Ó Domhnaill ar na cinéalaibh sin agus iad do chur an arís ag stracadh na bpíopán as a chéile. (O'Leary 1929, lch 108)

Bhí tuairim agam ná féadfadh sé a bhéal do choimeád dúnta, ach níor mheasas go dtiocfadh an sgéal amach chomh mór chun mo thoile agus a tháinig. Seadh! Tá an chú 's an cat 's an gírrfhiadh ar aon úrlár agam anois, pé cuma 'na dtiocfar as. (Ua Laoghaire 1915, lch 22)

Óir múineann Sé dhóibh neamhshuim i neithibh saoghalta agus greann ar neithibh na síoruidheachta; faillighe a dhéanamh de'n tsaoghal so, agus a ndúil go leir, do ló agus d'oidhche, do chur i n-aoibhneas na bhFlathas a bheidh acu ar an saoghal eile. (Ua Laoghaire 1914a, lch 103)

B'fhearra dhúinn bheith ag tabhairt aire d'ár ngnó 'sa bhaile 'ná bheith ag gluaiseacht mar seo ó ait go háit, *ag dul ó thigh an deamhain go tigh an diabhairl*. (Ua Laoghaire 1922b, lch 146)

D'fhéadfaí mionscrúdú agus tuilleadh taighde a dhéanamh ar na torthaí teangeolaíochta sin trí scrúdú a dhéanamh ar na nathanna céanna i bhfoinsí agus i mórchorpais eile, taighde nár tháinig faoi scóip an tionscadail seo. Dírítear thíos ar na moltaí le haghaidh tuilleadh taighde a chuirfeadh amach anseo le torthaí an tráchtais seo.

5.4 Moltaí le haghaidh tuilleadh taighde

Aithnítear go bhfuil neart deiseanna taighde ann i leith nathanna a scrúdú faoi scáth roinnt réimsí éagsúla, e.g. nathanna i gcomhthéacs an tsealbhaithe teanga (e.g. an chaoi a bhfoghlaimítear agus a dtuigtear nathanna), nathanna i dteanga theicniúil (e.g. téacsanna dlí), nathanna agus an teagasc, etc., ach dírítear anseo ar na féidearthachtaí taighde amháin a eascraíonn go díreach as príomhréimsí léinn an tráchtais seo agus as torthaí an taighde a pléadh sa mhír roimhe seo. Le linn an tráchtas seo a scríobh, léiríodh don údar go bhfuil dhá mhórshruth taighde easnamhach i gcás na Gaeilge, is iad sin, (i) taighde ginearálta ar an nGaeilge faoi scáth réimsí áirithe teangeolaíochta, e.g. an fhrásaíocht agus an teangeolaíocht chorpais agus (ii) taighde sonrach canúineolaíochta agus foclóireachta a bhaineann le ceantar agus le canúint Mhúscraí. Pléitear na príomh-mholtaí le haghaidh tuilleadh taighde anois faoi scáth an dá mhór-réimse sin.

5.4.1 Taighde teangeolaíochta

Sa tráchtas seo, tiomsaíodh corpas de leabhair fhoilsithe mórscribhneora Gaeilge chun anailís a dhéanamh ar nathanna. Bhí ról lárnach ag Peadar Ó Laoghaire i gcur chun cinn na teanga le linn na hAthbheochana agus d'fhág sé a rian ar lucht a chomhaimseartha i gcaitheamh a shaoil agus i ndiaidh a bháis. Dá bharr sin, is corpas cultúrtha é an corpas a tiomsaíodh sa tráchtas seo a bhaineann le mórphearsa na Gaeilge a d'fhág rian trom ar an teanga ina dhiaidh. Tarraingíonn Biber, Breiteneder agus Dobrovolskij (2002) aird ar an tábhacht a bhaineann le corpais stairiúla dea-dhearthra a chur ar fáil chun staidéar a dhéanamh ar théacsanna liteartha a bhfuil tábhacht stairiúil agus cultúrtha ag baint leo.

There is an ever increasing demand for such well structured and reliable resources for detailed linguistic and literary research. Such highly valuable sources are the basis not only of rigorous lexicographic work and linguistic studies but also towards the general understanding of language and of texts as cultural products. (ibid. lgh 85–86)

Tá nathanna agus an cultúr fite fuaite ina chéile in aon anailís a dhéantar ar theangacha. Ní hamháin go léirítear cultúr na teanga i nathanna ach, dar le Piirainen (2012, lch 355), is gnéithe maithe iad nathanna “to hand down traditional images and concepts of social, material and mental culture”. Dá bharr sin, baineann na nathanna a bailíodh sa tionscadal seo le cultúr na hÉireann go ginearálta agus le hoidhreacht teanga Mhúscraí go sonrach.

The expressions by which a culture is implemented are passed from one generation to the next through linguistic and cultural norms of usage. Language – and especially phraseology – is thus a crucial mechanism contributing to the formation and reinforcement of a cultural identity. (Cowie 1998a, lch 9)

Leis an staidéar seo, tá iarracht déanta ar chuid den chultúr sin a chaomhnú agus a léiriú in BNL ach tá roinnt mhaith taighde le déanamh go fóill. Leis an mbailiúchán nathanna a chuirtear ar fáil sa tráchtas seo, d’fhéadfaí anailís a dhéanamh ar na coincheapa agus ar na híomhánna a bhaineann leo chun sanasaíocht na nathanna a shoiléiriú. Is fiú an taighde sin a dhéanamh anois mar gheall ar an athrú atá ag teacht ar an teanga agus ar aois na gcainteoirí a bheadh in ann na nathanna a mhíniú mar aon leis na bunchoincheapa agus na buníomhánna a shoiléiriú.

Ina theannta sin, d’fhéadfaí leas a bhaint as an gcorpas chun comhthéacs úsáide nathanna a scrúdú agus mionanailís a dhéanamh ar fheidhmiú nathanna. Braitheann úsáid cheart an natha ar an gcomhthéacs – comhthéacs a bhíonn intuigthe ag an gcainteoir dúchais. Is minic a bhíonn tábhacht ag an gcomhthéacs maidir le réimsí áirithe, e.g. nathanna a bhaineann le réimse an bháis:

Gaeilge: tá a phort seinnte	vs.	tá sé ar shlí na fírinne
Béarla: pushing up daisies/kicked the bucket	vs.	gone to a better place

D’fhéadfaí leas a bhaint as an gcorpas chun comhthéacs nathanna a scrúdú agus forbairt a dhéanamh ar an taighde ar nathanna agus ar chúrsaí pragmataice i nGaeilge.

Mar a luadh roimhe seo, réimse neamhfhorbartha eile taighde is ea staidéar ar chomhréir na Gaeilge agus ar struchtúr inmheánach na teanga. Aithníonn Sag et al. (2001) an fhadhb mhór a chruthaíonn aonaid ilfhoclacha don teicneolaíocht maidir le próiseáil teanga nádúrtha toisc gur gnéithe eisceachtúla den teanga iad nathanna nach leanann gnáthrialacha comhréire na teanga den chuid is mó. D’fhéadfaí an rangú comhréireach a rinneadh sa tionscadal seo a úsáid mar bhunús le hanailís bhreise ar chomhréir agus ar struchtúr nathanna Gaeilge i gcoitinne. Léiríonn torthaí na comparáide idir nathanna Pheadair Uí Laoghaire agus nathanna as gnáthfhoclóirí na Gaeilge go bhfuil forluí mór ann idir an dá thacar sin agus, d’fhéadfaí a

mhaíomh, gur treoir mhaith iad na ranganna comhréireacha a leagadh síos sa tráchtas seo do struchtúr comhréireach ginearálta le haghaidh nathanna Gaeilge.

5.4.2 Taighde canúineolaíochta

Tá bunús canúnach faoin staidéar seo ina ndírítear go sonrach ar nathanna i gcanúint Mhúscraí. Bunaíodh an taighde seo ar an mbonn a leag Ó Corráin (1989) síos ina staidéar ar fhrásaeimí i saothar Shéamuis Uí Ghrianna. Mar sin féin, d'fhéadfaí an staidéar céanna a dhéanamh ar cheantair eile Ghaeltachta nó ar scríbhneoirí eile, e.g. Máirtín Ó Cadhain (1906–1970). D'fhéadfaí mionstaidéar a dhéanamh ar fhrásaíocht scríbhneoirí áirithe chun léargas iomlán a fháil ar theanga an scríbhneora, ar nós thaighde Baranov agus Dobrovol'skij (2007 arna lua in Burger et al. 2007c) ar fhrásaíocht Fëdor Dostoevskij (1821–1881). Nasctar staidéar cuimsitheach mar sin le hoidhreacht an cheantair agus le cultúr na tréimhse faoi chaibidil.

Ar an dul céanna, d'fhéadfaí an taighde seo a leathnú amach agus staidéar cuimsitheach a dhéanamh ar fhrásaíocht scríbhinní Pheadair Uí Laoghaire trí fhoclóir frásaíochta a thiomsú nó trí bhunachar frásaíochta a chruthú. D'fhéadfaí tiomsú a dhéanamh ar fhrásaeimí eile ar nós comhlogaíochtaí, briathra frásacha, samhlacha, beannachtaí, seanfhocail, etc., as saothar Pheadair Uí Laoghaire agus anailís a dhéanamh ar na cineálacha frásaeimí sin. Gheofaí léargas cuimsitheach ar shaibhreas teanga agus ar chultúr cheantar Mhúscraí trí mhóranailís a dhéanamh ar frásaeimí uile as saothar Pheadair Uí Laoghaire. Tugadh léargas ar thraidisiún fada na Gaeilge mar aon leis an traidisiún liteartha a mhair i gceantar Mhúscraí thar na blianta i mír 2.5.2. D'fhéadfaí foinsí eile foclóireachta a tiomsaíodh i ndeireadh an naoú haois déag agus i dtús an fichiú haois a áireamh sa staidéar seo, e.g. príomhbhailiúchán Chnuasach Bhéaloideas Éireann agus *Cnuasach Focal ó Mhúscraí* (ARÉ Ls. M055) go háirithe. Mórshaothar foclóireachta atá i *Cnuasach Focal ó Mhúscraí* a bhfuil mionchur síos agus míniú ar fhocail áitiúla agus ar nathanna ann. Ba mhór an tairbhe agus an úsáid a bhainfeadh foclóirithe, scríbhneoirí, aistritheoirí, etc., as a leithéid d'áis tagartha foclóireachta a bheith ar fáil.

Pléadh na deiseanna le haghaidh tuilleadh taighde teangeolaíochta, canúineolaíochta agus foclóireachta go dtí seo, ach cíortar na féidearthachtaí taighde a bhaineann go sonrach le Peadar Ó Laoghaire féin agus a shaothar anois. Aithníodh i mír 2.5.3 an líon mór saothar a sholáthair Peadar Ó Laoghaire mar aon leis an rian a d'fhág sé ar phrós na Gaeilge ina dhiaidh sin. Ach, ina ainneoin sin, níl beathaisnéis chuimsitheach scríofa air go fóill. Cé go bhfuil taighde curtha i gcrích ar a shaothar agus ar chodanna áirithe dá shaoil (e.g. Ó Cuív 1954; Maol Mhuire 1939; cuntas pearsanta ar ghnéithe áirithe dá shaol féin in *Mo Scéal Féin* (Ua Laoghaire

1915b); a bheathaisnéis in An Bunachar Náisiúnta Beathaisnéisí Gaeilge (www.ainm.ie)²² mar aon le nótaí Uí Chuív (LNÉ Ls. G 1,285) ar bheathaisnéis Pheadar Uí Laoghaire; níl beathaisnéis chuimsitheach ar fáil ar an mórphearsa seo. Is léir ón taighde seo go raibh dúil neamhghnách ag Peadar Ó Laoghaire i bhfrásaíocht dúchais na Gaeilge agus gur bhain an dúil sin lena dhúchas agus lena phearsantacht craois. Léirítear an díograis sin san iarracht leanúnach a rinne sé, d'aon ghnó, 'caint na ndaoine' a chur chun cinn ina chuid scríbhinní. Dá dtabharfaí faoi thaighde cuimsitheach ar chúlra agus ar shaol Pheadair Uí Laoghaire, thabharfaí léargas ar a dhiongbháilteacht i leith 'caint na ndaoine' a chur chun cinn mar aon leis na cúiseanna a spreag an diongbháilteacht úd.

5.5 Nóta Scoir

Mar fhocal scoir, tugadh léargas sa tráchtas seo ar roinnt sruthanna éagsúla taighde agus cuirtear leis an staidéar acadúil a rinneadh cheana i nGaeilge faoi réimsí éagsúla teangeolaíochta. Rinneadh sin trí chorpas de leabhair fhoilsithe Pheadair Uí Laoghaire i nGaeilge a thiomsú agus a chuardach chun nathanna a nochtadh ann. Leanadh modheolaíocht shonrach chun an corpas a chuardach chun bunaidhmeanna an taighde a bhaint amach. Nascadh ábhar an taighde seo le taighde nua-aimseartha trí bhunachar a chruthú agus nathanna as saothar Pheadair Uí Laoghaire a léiriú agus a mhíniú ann. Ní hamháin go ndearnadh mioniniúchadh teangeolaíochta ar nathanna Gaeilge faoi scáth réimse na frásaíochta, ach cuireadh bunachar inchuadaithe nua-aimseartha ar fáil mar chuid den staidéar sin. Chuir Peadar Ó Laoghaire tús leis an staidéar ar nathanna na Gaeilge i ndeireadh an naoú haois déag agus sa tráchtas seo cuirtear cloch ar charn na hoibre sin breis agus céad bliain ina dhiaidh sin.

Cé go bhfuil a corp 'na luigh san reilig i gCaisleán Ó Liatháin, le fiche bliadhain, maireann toradh a aigne agus draíocht a phearsanamhlachta 'na sgríbhinníbh, agus beid go deo ag gríosadh Gaedheal chun díchill ar son na Gaedhilge. (Maol Mhuire 1939, lch 196)

²² Beathaisnéis iomlán le fáil ag: <http://www.ainm.ie/Bio.aspx?ID=0210>

Tagairtí

- Aarts, J.M.G. 2007. Does corpus linguistics exist? Some old and new issues. *IN: Teubert, W. agus Krishnamurthy, R. (eag.) Corpus linguistics: critical concepts in linguistics. Volume 1*, New York: Routledge, 1–16.
- Aarts, J.M.G. 2002. Léirmheas ar *Corpus linguistics at work*, le Elena Tognini-Bonelli, *International Journal of Corpus Linguistics*, 7(1), 118–123.
- Aarts, S. agus Meijs, W. 1990. *Theory and practice in corpus linguistics*. Amsterdam: Rodopi.
- Aarts, S. agus Meijs, W. 1984. *Corpus linguistics*. Amsterdam: Rodopi.
- Abdou, A. 2012. *Arabic idioms: a corpus based study*. London: Routledge.
- Abel, A. 2012. Dictionary writing systems and beyond. *IN: Granger, S. agus Paquot, M. (eag.) Electronic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 83–106.
- Acadamh Ríoga na hÉireann. 2016. *Corpas na Gaeilge, 1882–1926*. Baile Átha Cliath: Acadamh Ríoga na hÉireann. Ar fáil ag: <http://tionscnaimh.fng.ie/cuardaigh.php> [Léite 13 Márta 2016].
- Acadamh Ríoga na hÉireann. 2004. *Corpas na Gaeilge, 1600–1882*. Baile Átha Cliath: Acadamh Ríoga na hÉireann.
- Acadamh Ríoga na hÉireann, M055 (“Cnuasach Focal ó Mhúscraí”).
- Acadamh Ríoga na hÉireann, Ls. 4 B 43 (a) 53, 17 Nollaig 1895 (“J.H. Lloyd Correspondence”).
- Acadamh Ríoga na hÉireann, Ls. 4 B 43 (a) 6–7, 23 Lúnasa 1894 (“J.H. Lloyd Correspondence”).
- Acht um Institiúid Ard-Léighinn 1940*. Uimhir 13 de 1940, alt 5(1) [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.achtanna.ie/ga.act.1940.0013.1.html> [Léite 14 Meitheamh 2013].
- Aijmer K. 2003. Léirmheas ar *Corpora in applied linguistics*, le Susan Hunston. *International Journal of Corpus Linguistics*, 8(2), 327–330.
- Aisenstadt, A. 1979. Collocability restrictions in dictionaries. *IN: Hartmann, R.R.K. (eag.) Dictionaries and their users: papers from the 1978 B.A.A.L. Seminar on Lexicography*. Exeter: University of Exeter, 71–74.
- Akiyama, N. agus Akiyama, C. 1996. *2001 Japanese and English idioms*. New York: Barron's Educational Series.
- Alexander, R. 1989. Fixed expressions, idioms and collocations revisited. *IN: Meara, P. (eag.) Beyond words: papers from the annual meeting of the British Association for Applied Linguistics held at the University of Exeter, September 1988*. London: British Association for Applied Linguistics, 15–25.
- Alexander, R.J. 1987. Problems in understanding and teaching idiomaticity in English. *Anglistik und Englischunterricht*, 32(2), 105–122.

- Alexander, R.J. 1984. Fixed expressions in English: reference books and the teacher. *English Language Teaching Journal*, 38(2), 127–132.
- Alexander, R.J. 1979. Fixed expressions in English: a linguistic, psycholinguistic, sociolinguistic and didactic study (part 2). *Anglistik und Englischunterricht*, 7, 181–202.
- Alexander, R.J. 1978. Fixed expressions in English: a linguistic, psycholinguistic, sociolinguistic and didactic (part 1). *Anglistik und Englischunterricht*, 6, 178–188.
- Altenberg, B. agus Eeg-Olofsson, M. 1990. Phraseology in spoken English: presentation of a project. *IN: Aarts, J.M.G. agus Meijs, W. (eag.) Theory and practice in corpus linguistics*. Amsterdam: Rodopi, 1–26.
- An Coláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath, Ls. P 33 A 18, 17 Feabhra 1914 (“Letters written by Rev. Peadar Ua Laoghaire relating to the Irish language, 1903–1918”).
- An Coláiste Ollscoile, Baile Átha Cliath, Ls. P 33 A 3, 29 Samhain 1908 (“Letters written by Rev. Peadar Ua Laoghaire relating to the Irish language, 1903–1918”).
- Anderson, S.R. agus Kiparsky, P. 1973. *A Festschrift for Morris Halle*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Anderson, W. 2006. *The Phraseology of administrative French: a corpus-based study*. Amsterdam: Rodopi.
- Anthony, L. 2005. *AntConc: a learner and classroom friendly, multi-platform corpus analysis toolkit* [Ar líne]. Ar fáil ag: http://www.researchgate.net/publication/33010037_AntConc_A_Learner_and_Classroom_Friendly_Multi-Platform_Corpus_Analysis_Toolkit [Léite 12 Iúil 2015].
- Antuñano, I.I. 2012. The importance of veiling conceptual metaphors in a minority language. The case of Basque. *IN: Idström, A., Piirainen, E. agus Falzett, T. (eag.) Endangered metaphors*. Philadelphia: John Benjamins, 253–273.
- Apresyan, Y.D., Mel’cuk, I.A. agus Dolgovsky, A.K. 1970. Semantics and lexicography: towards a new type of unilingual dictionary. *IN: Kiefer, F. (eag.) Studies in syntax and semantics*. Dordrecht: Reidel, 1–33.
- Arsentyeva, E. 2008. Variation types of Russian and English phraseological units and their reflection in phraseological dictionaries. *IN: Korhonen, J., Mieder, W., Piirainen, E. agus Piñel, R. (eag.) Proceedings of the 5th Europhras International Congress, 13–16 August 1994, University of Helsinki, Finland*, 376–380 [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://52661917.de.strato-hosting.eu/images/stories/documents/Verschiedenes/ep2008.pdf> [Léite 3 Deireadh Fómhair 2012].
- Asher, R.E. agus Simpson, J.M.Y. 1994. *The encyclopedia of language and linguistics*. Oxford: Pergamon Press.
- Atkins, S., Clear, J. agus Ostler, N. 1992. Corpus design criteria. *Literary and Linguistic Computing*, 7(1), 1–16.
- Atkins, S., Fillmore, C., J. agus Johnson, C.R. 2003. Lexicographic relevance: selecting information from corpus evidence. *International Journal of Lexicography*, 16(3), 251–280.

- Atkins, S., Rundell, M. agus Hiroaki, S. 2003. The contribution of Framenet to practical lexicography. *International Journal of Lexicography*, 16(3), 333–357.
- Atkins, S. agus Rundell, M. 2008. *The Oxford guide to practical lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Attila, C. 2010. Premodification in idioms. *Argumentum*, 6, 100–112.
- Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. agus Sinclair, J.M. 1993. *Text and technology in honour of John Sinclair*. Philadelphia: John Benjamins.
- Bannister, G. 2004. *Gaelic idioms: English – Irish*. Dublin: Forsaí.
- Baranov, A.N. agus Dobrovol'skij, D.O. 1996. Cognitive modeling of actual meaning in the field of phraseology. *Journal of Pragmatics*, 25(3), 409–429.
- Barkema, H. 1996a. The effect of inherent and contextual factors on the grammatical flexibility of idioms. IN: Percy, C.E., Meyer, C.F. agus Lancashire, I. (eag.) *Synchronic corpus linguistics: papers from the Sixteenth International Conference on English Language Research on Computerized Corpora (ICAME 16)*. Amsterdam: Rodopi, 69–83.
- Barkema, H. 1996b. Idiomaticity and terminology: a multi-dimensional descriptive model. *Studia Linguistica*, 50(2), 125–160.
- Barlow, M. 2000. *MonoConc Pro*. Houston, Texas: Athelstan.
- Barnbrook, G. 2007. Sinclair on collocation. *International Journal of Corpus Linguistics*, 12(2), 183–183.
- Baronov, A.N. agus Dobrovol'skij, D.O. 1999. Idioms from a cognitive perspective. *Moscow: State University Bulletin*, 19, 64–75.
- Baronov, A.N. agus Dobrovol'skij, D.O. 1996. Cognitive modeling of actual meaning in the field of phraseology. *Journal of Pragmatics*, 25, 409–429.
- Bateni, M.R. 2010. Collocations and idioms and their translatability. *Iranian Studies*, 43(5), 591–597.
- Bayda, V. 2012. Irish schematic idioms. Páipéar a tugadh ag Tionól 2012, Scoil an Léinn Cheiltigh, Institiúid Ard-Léinn Bhaile Átha Cliath, 16–17 Samhain 2012.
- Benson, M. 1989. A collocational dictionary of Russian. *The Slavic and East European Journal*, 33(4), 593–608.
- Benson, M., Benson, E. agus Ilson, R. 1986. *The BBI Combinatory Dictionary of English: a guide to word combinations*. Amsterdam: John Benjamins.
- Bergin, O.J. 1911. Reply from Osborn J. Bergin, Ph.D., F.R.U.I. IN: Irish Book Company (eag.) *A statement of the position of modern Irish in the National University*. Dublin: Irish Book Company, lch 12.
- Berketiva, Z.V. 1975. Über den weiten Umfang der Phraseologie. *Deutsch Als Fremdsprache*, 12, 379–381.

- Berley, M. 2003. *Reading the Renaissance: ideas and idioms from Shakespeare to Milton*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Biber, H., Breiteneder, E. agus Dobrovol'skij, D. 2002. Corpus-based study of collocations in the ACC (Austrian Academy Corpus). IN: Braasch, A agus Povlsen, C. *Proceedings of the 10th Euralex International Congress, 13–17 August 2002, Copenhagen, Denmark* [Ar líne], 85–96. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2002/006_2002_V1_Hanno%20Biber,%20Evelyn%20Breiteneder%20&%20Dmitrij%20Dobrovolskij_Corpus_Based%20Study%20of%20Coll oca.pdf [Léite 24 Deireadh Fómhair 2012].
- Bird, S. agus Liberman, M. 2001. A formal framework for linguistic annotation. *Speech Communication*, 33(1–2), 23–60.
- Blackwell, S. 1987. Syntax versus orthography: problems in the automatic parsing of idioms. IN: Garside, R., Leech, G. agus Sampson, G. (eag.) *The computational analysis of English*. London: Longman, 110–119.
- Boas, H.C. 2005. Semantic frames as interlingual representations for multilingual lexical databases. *International Journal of Lexicography*, 18(4), 445–478.
- Bobrow, S. agus Bell, S. 1973. On catching on to idiomatic expressions. *Memory and Cognition*, 1(3), 343–346.
- Bolinger, D. 1976. Léirmheas ar *Idiom structure in English*, le Adam Makkai, *Language*, 52(1), 238–241.
- Booij, G. 2002. Constructional idioms, morphology, and the Dutch lexicon. *Journal of Germanic Linguistics*, 14(4), 301–329.
- Bortfeld, H. 2003. Comprehending idioms cross-linguistically. *Experimental Psychology*, 50(3), 217–230.
- Borthwick, N. 1908. *Foclóir do Shéadna*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nóláin.
- Breatnach, P.A. 1969. Séadna: saothar ealaíne. *Studia Hibernica*, 9, 109–124.
- Breatnach, R.B. 1961. *Seana-chaint na nDéise II: studies in the vocabulary and idiom of Déise Irish*. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
- Breatnach, R.B. 1947. *The Irish of Ring, Co. Waterford*. Dublin: Institute for Advanced Studies.
- Breathnach, D. agus Ní Mhurchú, M. 2003. 1983–2002: *Beathaisnéis*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Breathnach, D. agus Ní Mhurchú, M. 1997. 1882–1982: *Beathaisnéis a cúig*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Breathnach, D. agus Ní Mhurchú, M. 1990. 1882–1982: *Beathaisnéis a dó*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Brinton, L.J. agus Akimoto, M. 1999. *Collocational and idiomatic aspects of composite predicates in the history of English*. Amsterdam: John Benjamins.

- Broderick, J.P. 1975. Metaphors in idioms: a problem for linguistic theory. *The USF Language Quarterly*, XIII (3-4), 7–12.
- Buckingham, L. 2006. A multilingual approach to idioms using a conceptual framework. *Language Design*, 8, 35–45.
- Buhofer, A.H., Burger, H. agus Buhofer, A.H. 2006. *Phraseology in Motion I: Methoden und Kritik. Akten der Internationalen Tagung zur Phraseologie*. Baltmannsweiler: Schneider Hohengehren.
- Burger, H. 1998. *Phraseologie: eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: E. Schmidt.
- Burger, H. 1997. Idiom and metaphor. Their relation in theory and text. *IN: Durco, P. (eag.) International Symposium Europhras '97, 3–5 September 1997*. Bratislava: Akademia Policajného zboru, 30–36.
- Burger, H. 1989. Phraseologism im allegemein einsprachigen Wörterbüch. *IN: Hausmann, F.J. (eag.) Wörterbücher: ein internationales Handbuch zur Lexikographie 1. Halbband*. Berlin: Walter de Gruyter, 593–599.
- Burger, H., Dobrovol'skij, D., Kühn, P. agus Norrick, N.R. 2007a. Phraseology: subject area, terminology and research topics. *IN: Burger, H., Dobrovol'skij, D., Kühn, P. agus Norrick, N.R. (eag.) Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischen Forschung 1. Halbband*. Berlin: Walter de Gruyter, 10–20.
- Burger, H., Ungeheuer, G., Steger, H., Wiegand, H.E. agus Burkhardt, A. 2007b. *Phraseologie: ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung 2. Halbband*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Burger, H., Dobrovol'skij, D., Kühn, P. agus Norrick, N.R. (eag.) 2007c. *Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischen Forschung 1. Halbband*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Burt, J.S. 1992. Against the lexical representation of idioms. *Canadian Journal of Psychology*, 46(4), 582–605.
- Buttimer, N. 2011. Séadna: saothar sagairt. *Feasta*, 64(10), 19–20.
- Cacciari, C. 1993. The place of idioms in a literal and metaphorical world. *IN: Cacciari, C. agus Tabossi, P. (eag.) Idioms: processing, structure, and interpretation*. Hillsdale: Erlbaum, 27–55.
- Cacciari, C. agus Glucksberg, S. 1995. Understanding idioms: do visual images reflect figurative meanings? *European Journal of Cognitive Psychology*, 7(3), 283–205.
- Cacciari, C. agus Glucksberg, S. 1991. Understanding idiomatic expressions: the contribution of word meanings. *IN: Simpson, G.B. (eag.) Understanding word and sentence*. Amsterdam: Elsevier Science, 217–240.
- Cacciari, C. agus Tabossi, P. 1988. The comprehension of idioms. *Journal of Memory and Language*, 27, 668–683.
- Cacciari, C. agus Tabossi, P. 1993. *Idioms: processing, structure and interpretation*. Hillsdale: Erlbaum.

- Caerwyn Williams, J.E. agus Ní Mhuiríosa, M. 1979. *Traidisiún liteartha na nGael*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.
- Carter, R. 1989. Review Articles: LDOCE and COBUILD. *International Journal of Lexicography*, 2(1), 30–43.
- Carter, R. 1987. *Vocabulary: applied linguistic perspectives*. London: Allen & Unwin.
- Carter, R. agus McCarthy, M. 1988. *Vocabulary and language teaching*. London: Longman.
- CELT 2014. *About CELT: The online resource for Irish history, literature and politics*. Ar fáil ag: <http://www.ucc.ie/celt/about.html> [Léite: 10 Aibreán 2014].
- Čermák, F. 2007. Grammatical idioms. *Linguistica Pragensia*, 17(2), 75–90.
- Cermak, F. 2003. Today's corpus linguistics: some open questions. *International Journal of Corpus Linguistics*, 7(2), 265–282.
- Čermák, F. 2001. Substance of idioms: perennial problems, lack of data or theory? *International Journal of Lexicography*, 14(1), 1–20.
- Čermák, F. 1994. Czech idiom dictionary. IN: Martin, W., Meijs, W., Moerland, M., Pas, E., van Sterkenburg, P. agus Vossen, P. *Proceedings of the 6th Euralex International Congress, 30 August–3 September 1994, Amsterdam, The Netherlands* [Ar líne], 426–431. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1994/47_Euralex_F.%20Cermak%20-%20Czech%20Idiom%20Dictionary.pdf [Léite 20 Lúnasa 2012].
- Čermák, F. 1988. On the substance of idioms. *Folia Linguistica*, 22(3), 413–438.
- Chafe, W.L. 1968. Idiomaticity as an anomaly in the Chomskyan paradigm. *Foundations of Language*, 4(2), 109–127.
- Chafe, W.L., du Bois, J.W. agus Thompson, S.A. 1991. Towards a new corpus of spoken American English. IN: Aijmer, K. agus Altenberg, B. (eag.) *English corpus linguistics*. London: Longman, 64–82.
- Chin, D. 1992. PAU: parsing and understanding with uniform syntactic, semantic and idiomatic representations. *Computational Intelligence*, 8(3), 456–476.
- Choueka, Y., Klein, S.T. agus Neuwitz, E. 1983. Automatic retrieval of frequent idiomatic and collocational expressions in a large corpus. *Association for Literary and Linguistic Computing Journal*, 4(1), 34–38.
- Cignoni, L. and Coffey, S. 2000. A corpus study of Italian proverbs: implications for lexicographical description. IN: Heid, U., Evert, S., Lehmann, E. agus Rohrer, C. (eag.) *Proceedings of the 9th Euralex International Congress, 8–12 August 2000, Stuttgart, Germany* [Ar líne], 549–555. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2000/063_Laura%20CIGNONI,%20Stephen%20COFFEY_A%20Corpus%20Study%20of%20Italian%20Proverbs_implications%20for%20lexicographical%20description.pdf [Léite 15 Lúnasa 2012].
- Cignoni, L., Coffey, S. agus Moon, R. 1999. Idiom variation in Italian and English: two corpus-based studies. *Languages in Contrast*, 2(2), 279–300.

- Clarke, B. 2009. Léirmheas ar *Idioms and collocations: corpus-based linguistic and lexicographic studies*, le Christiane Fellbaum. *Journal of Sociolinguistics*, 13(1), 129–134.
- Clausén, U. agus Lyly, E. 1994. Criteria for identifying and representing idioms in a phraseological dictionary. *IN*: Martin, W., Meijs, W., Moerland, M., Pas, E., van Sterkenburg, P. agus Vossen, P. (eag.) *Proceedings of the 6th Euralex International Congress, 30 August–3 September 1994, Amsterdam, The Netherlands* [Ar líne], 258–262. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1994/47_Euralex_F.%20Cermak%20-%20Czech%20Idiom%20Dictionary.pdf [Léite 14 Lúnasa 2012].
- Coiste Litríochta Mhúsgráí 2010. *Músgráí Uí Fhloinn* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.musgrai.com/foillsiu/musgraigneach/1/> [Léite 30 Iúil 2012].
- Collins English Dictionary online. (2015) s.v. *idiom*. Ar fáil ag: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/idiom>. [Léite 21 Iúil 2015].
- Colombo, L. 1993. The comprehension of ambiguous idioms in context. *IN*: Cacciari, C. agus Tabossi, P. (eag.) *Idioms: processing, structure, and interpretation*. Hillsdale: Erlbaum, 163–200.
- Coneys, T.D.V. 1849. *Foclóir Gaoidhíle Sacs-Béarla*. Dublin: Hodges and Smith.
- Connine, C.M., Blasko, D., Brandt, R. agus Layer, J.K. 1992. Idiomatic processing – syntactic frozenness and subjective familiarity. *Psychological Research*, 54(3), 225–232.
- Connellan, T. 1814. *An English-Irish dictionary, intended for the use of schools*. Dublin: Graisberry & Campbell.
- Conrad, S. agus Biber, D. 2000. Adverbial marking of stance in speech and writing. *IN*: Hunston, S. agus Thompson, G. (eag.) *Evaluation in text: authorial stance and the construction of discourse*. Oxford: Oxford University Press, 56–73.
- Cornell, A. 1999. Idioms: an approach to identifying major pitfalls for learners. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 37(1), 1–22.
- Coulmas, F. 1981. Idiomatizität: zur Universalität der Idiosynkratischen. *Linguistische Berichte*, 72, 27–50.
- Courtney, R. 1983. *Longman Dictionary of Phrasal Verbs*. England: Longman.
- Cowie, A.P. 2012. IJL: Dictionaries, language learning and phraseology. *International Journal of Lexicography*, 25(4), 386–392.
- Cowie, A.P. 2007. English phraseology. *IN*: Burger, H., Dobrovol'skij, D., Kühn, P. agus Norrick, N.R. (eag.) *Phraseologie: Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. 2. Halbband*. Berlin: Walter de Gruyter, 929–939.
- Cowie, A.P. 1999. Phraseology and corpora: some implications for dictionary-making. *International Journal of Lexicography*, 12(4), 307–323.
- Cowie, A.P. 1998a. Introduction. *IN*: Cowie, A.P. (eag.) *Phraseology: theory, analysis, and applications*. Oxford: Oxford University Press, 1–21.

- Cowie, A.P. 1998b. Phraseological dictionaries: some East-West comparisons. *IN: Cowie, A.P. (eag.) Phraseology: theory, analysis, and applications*. Oxford: Oxford University Press, 209–228.
- Cowie, A.P. 1998c. *Phraseology : theory, analysis, and applications*. Oxford: Oxford University Press.
- Cowie, A.P. 1996. Phraseology – a select bibliography. *International Journal of Lexicography*, 9(1), 38–51.
- Cowie, A.P. 1994. Phraseology. *IN: Asher, R.E. agus Simpson, J. (eag.) Encyclopedia of language and linguistics*. Oxford: Pergamon Press, 3168–3171.
- Cowie, A. P. 1988. Stable and creative aspects of vocabulary use. *IN: Carter, R. agus McCarthy, M. (eag.) Vocabulary and language teaching*. London: Longman, 126–137.
- Cowie, A.P. 1981. The treatment of collocations and idioms in learners' dictionaries. *Applied Linguistics*, 2(3), 223–235.
- Cowie, A.P. agus Mackin, R. 1993. *Oxford Dictionary of Phrasal Verbs*. Oxford: Oxford University Press.
- Cowie, A.P., Mackin, R. agus McCaig, I.R. 1983. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English: Phrase, Clause and Sentence Idioms (Vol. 2)*. Oxford: Oxford University Press.
- Cowie, A.P., agus Mackin, R. 1975. *Oxford Dictionary of Current Idiomatic English, Volume 1: verbs with Prepositions and Particles*. London: Longman.
- Cronin, M. 1996. *Translating Ireland: translation, languages, cultures*. Cork: Cork University Press.
- Cronk, B., Lima, S.D. agus Schweigert, W.A. 1993. Idioms in sentences: effects of frequency, literalness, and familiarity. *Journal of Psycholinguistic Research*, 22(1), 59–82.
- Cronk, B. agus Schweigert, W.A. 1992. The comprehension of idioms. The effect of familiarity, literalness and usage. *Applied Psycholinguistics*, 13, 131–146.
- Cruse, D.A. 1986. *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. 2003. *The Cambridge encyclopedia of the English language*. 2ú heagrán. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. 2010. *Begat: the King James Bible and the English language*. Oxford: Oxford University Press.
- Csábi, S. 2002. Polysemous words, idioms and conceptual metaphors cognitive linguistics and lexicography. *IN: Braasch, A agus Povlsen, C. Proceedings of the 10th Euralex International Congress, 13–17 August 2002, Copenhagen, Denmark* [Ar líne], 249–254. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2002/024_2002_V1_Szilvia%20Csabi_Polysemous%20Words,%20Idioms%20and%20Conceptual%20Metaphors%20Cognitive%20Linguistics.pdf [Léite 29 Iúil 2012].
- Cutler, A. 1982. Idioms: the colder the older. *Linguistic Inquiry*, 13(2), 317–320.

Dante 2011a. *DANTE: The Database* [Ar líne]. Ar fáil ag: http://www.webdante.com/the_database.html [Léite 13 Nollaig 2012].

Dante 2011b. *DANTE: The Project* [Ar líne]. Ar fáil ag: http://www.webdante.com/the_project.html [Léite 13 Nollaig 2012.].

Davies, M. 2005. The advantage of using relational databases for large corpora: speed, advanced queries and unlimited annotation. *International Journal of Corpus Linguistics*, 10(3), 307–334.

Davies, M. 1982. Idiom and metaphor. *Proceedings of the Aristotelian Society*, 83, 67–85.

Dinneen, P.S. 1927a. *Foclóir Gaedhilge agus Béarla, being a thesaurus of the words, phrases and idioms of the modern language*. 2ú heagrán. Dublin: Irish Texts Society.

Dinneen, P.S. 1927b. *Foclóir Gaedhilge agus Béarla, being a thesaurus of the words, phrases and idioms of the modern language*. 2ú heagrán. s.v. *aer*. Dublin: Irish Texts Society.

Dinneen, P.S. 1927c. *Foclóir Gaedhilge agus Béarla, being a thesaurus of the words, phrases and idioms of the modern language*. 2ú heagrán. s.v. *seacht*. Dublin: Irish Texts Society.

Dinneen, P.S. 1904. *Foclóir Gaedhilge agus Béarla, being a thesaurus of the words, phrases and idiom of the modern Irish language, with explanations in English*. Dublin: M.H. Gill & Son, Ltd.

de Bhaldraithe, T. 1987. An Pluincéadach – ceannródaí foclóireachta. *Teangeolas*, Earrach (22), 19–26.

de Bhaldraithe, T. 1983. Aisling an Duinnínigh. *Comhar*, Aibreán, 16–25.

de Bhaldraithe, T. 1981. *Innéacs Nua-Ghaeilge don "Dictionary of the Irish language"*. Baile Átha Cliath: Acadamh Rioga na hÉireann.

de Bhaldraithe, T. 1980. Foclóirí agus foclóireacht na Gaeilge. *The Maynooth Review*, 6(1), 3–15.

de Bhaldraithe, T. 1959. *An English-Irish Dictionary*. Dublin: An Gúm

de Bhaldraithe, T. 1955. Nótaí comhréire. *Éigse*, 6, 242–246.

de Bhaldraithe, T. 1953. *Gaeilge Chois Fhairrge: an deilbhíocht*. Baile Átha Cliath: Institiúid Árd-Léinn Bhaile Átha Cliath.

de Bhaldraithe, T. 1945. *The Irish of Cois Fhairrge, Co. Galway*. Dublin: The Dublin Institute for Advanced Studies.

de hÍde, D. 1920. Canon Peter O'Leary and Dr. Kuno Meyer. *Studies*, 9(34), 297–301.

de Schryver, G-M. 2003. Lexicographer's dream in the electronic-dictionary age. *International Journal of Lexicography*. 16(2), 143–199.

de Schryver, G-M. agus De Pauw, G. 2011. Dictionary writing system (DWS) + corpus query package (CQP): the case of TshwaneLex. *Lexikos*, 17, 226–246.

- Degand, L. agus Bestgen, Y. 2003. Towards automatic retrieval of idioms in French newspaper corpora. *Literary and Linguistic Computing*, 18(3), 249–259.
- Deignan, A. 2005. *Metaphor and corpus linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- Deignan, A. 1999. Corpus-based research into metaphor. *IN*: Cameron, L. agus Low, G. (eag.) *Researching and applying metaphor*. Cambridge University Press: Cambridge, 177–199.
- Deignan, A., Gabryś, D. agus Solska, A. 1997. Teaching English metaphors using cross-linguistic awareness-raising activities. *ELT Journal*, 51(4), 352–360.
- Dobrovol'skij, D.O. 2000. Contrastive idiom analysis: Russian and German idioms in theory and in the bilingual dictionary. *International Journal of Lexicography*, 13(3), 169–186.
- Dobrovol'skij, D.O. 1997. *Idiome im mentalen Lexikon: Ziele und Methoden der kognitivbasierten Phraseologieforschung*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier.
- Dobrovol'skij, D.O. 1995. *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik. Studien zum Thesaurus deutscher Idiome*. Tübingen: Narr Verlag.
- Dobrovol'skij, D. 1994. Idioms in a semantic network: towards a new dictionary-type. *IN*: Martin, W., Meijs, W., Moerland, M., Pas, E., van Sterkenburg, P. agus Vossen, P. (eag.) *Proceedings of the 6th Euralex International Congress, 30 August–3 September 1994, Amsterdam, The Netherlands*[Ar líne], 263–270. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1994/47_Euralex_F.%20Cermak%20-%20Czech%20Idiom%20Dictionary.pdf [Léite 20 Meán Fómhair 2012]
- Dobrovol'skij, D.O. Ist die Semantik von Idiomen nichtkompositionell? *IN*: Beckmann, S., König, P.P. agus Wolf, G. (eag.) *Sprachspiel und Bedeutung: Festschrift Für Franz Hundsnerscher Zum 65. Geburtstag*. Tübingen: Max Niemeyer, 113–124.
- Dobrovol'skij, D.O. agus Piirainen, E. 2006. Cultural knowledge and idioms. *International Journal of English Studies*, 6(1), 27–41.
- Dobrovol'skij, D.O. agus Piirainen, E. 2005. *Figurative language: cross-cultural and cross-linguistic perspectives*. Amsterdam: Elsevier.
- Dormeyer, R., Fischer, I. agus Keil, M. 1998. A database for verbal idioms. *IN*: Fontenelle, T., Hilgsmann, P., Michiels, A., Moulin, A. agus Theissen, S. (eag.) *Proceedings of the 8th Euralex International Congress, 4–8 August 1998, Liège, Belgium* [Ar líne], 99–108. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1998_1/Ricarda%20DORMEYER,%20Ingrid%20FISCHER%20&%20Martina%20KEILA%20Database%20for%20Verbal%20Idioms.pdf [Léite: 10 Deireadh Fómhair 2012].
- Driver, G.R. 2009. Forgotten Hebrew idioms. *Zeitschrift Für Die Alttestamentliche Wissenschaft*, 78(1), 1–7.
- Drysdale, P. 1981. The idiocy of idioms. A problem in lexicography. *Canadian Journal of Linguistics*, 28, 113–117.
- Dumitraşcu, A.M. 2007. Patterns of idiomacity in English, Italian and Romanian. *The Journal of Language and Linguistic Studies*, 3(1), 1–10.

- Đurčo, P. 1994. *Probleme der allgemeinen und kontrastiven Phraseologie: Am Beispiel Deutsch und Slowakisch*. Heidelberg: Groos.
- Egan, A. 2008. Pretense for the complete idiom. *Nous*, 42(3), 381–409.
- Espinal, M.T. 2009. Clitic incorporation and abstract semantic objects in idiomatic constructions. *Linguistics*, 47(6), 1221–1271.
- Espinal, M.T. 2005. A conceptual dictionary of Catalan idioms. *International Journal of Lexicography*, 18(4), 509–540.
- Espinal, M.T. agus Mateu, J. 2010. On classes of idioms and their interpretation. *Journal of Pragmatics*, 42(5), 1397–1411.
- Estill, R. agus Kemper, S. 1982. Understanding idioms. *Journal of Psycholinguistic Research*, 11(6), 559–568.
- Everaert, M. 1995. *Idioms: structural and psychological perspectives*. Hillsdale: Erlbaum.
- Fazly, A., Cook, P. agus Stevenson, S. 2009. Unsupervised type and token identification of idiomatic expressions. *Computational Linguistics*, 35(1), 61–103.
- Fellbaum, C. 2007a. Introduction. IN: Fellbaum, C. (eag.) *Idioms and collocations: corpus-based linguistic and lexicographic studies*. London: Continuum.
- Fellbaum, C. 2007b. *Idioms and collocations: corpus-based linguistic and lexicographic studies*. London: Continuum.
- Fellbaum, C. 2004a. Idiome in einem Digitalen Lexikalischen System. *Zeitschrift Für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 34(136), 56–71.
- Fellbaum, C. 2004b. Idioms in a digital lexical system. *Lili-Zeitschrift Für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 34(136), 56–71.
- Fellbaum, C. 1993. The determiner in English idioms. IN: Cacciari, C. agus Tabossi, P. (eag.) *Idioms: processing, structure and Interpretation*. Hillsdale: Erlbaum, 271–295.
- Fellbaum, C., Geyken, A., Herold, A., Koerner, F. agus Neumann, G. 2006. Corpus-based studies of German idioms and light verbs. *International Journal of Lexicography*, 19(4), 349–360.
- Fellbaum, C. agus Osherson, A. 2010. Representation of idioms in WordNet. IN: *Proceedings of the 5th International Conference of the Global WordNet Association (GWC-2010), 31 January–4 Febuary 2010, Mumbai, India* [Ar líne]. Ar fáil ag: http://www.cfilt.iitb.ac.in/gwc2010/pdfs/16_Representation_of_Idioms_in_WordNet_Oshers on.pdf [Léite 20 Samhain 2012].
- Fernando, C. 1996. *Idioms and idiomaticity*. Oxford: Oxford University Press.
- Fernando, C. 1978. Towards a definition of idiom. Its nature and function. *Studies in Language*, 2(3), 313–343.
- Fernando, C. agus Flavell, R. 1981. *On idiom: critical views and perspectives*. Exeter: University of Exeter.

Filatkina, N. 2014. *Analyzing formulaic patterns in historical corpora*. Páipéar a tugadh ag: 8th Europhras International Congress, Sorbonne University, Paris, 10–12 September 2014. (Imeachtaí comhdhála i gcló).

Fillmore, C.J., Johnson, C.R. agus Petruck, R.L. 2003. Background to Framenet. *International Journal of Lexicography*, 16(3), 235–250.

Fillmore, C.J., Kay, P. agus O'Connor, M.C. 1988. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions – the case of let alone. *Language*, 64(3), 501–538.

Firenze, A. 2007. 'You fool her' doesn't mean (that) 'you conduct her behind the light': (dis)agglutination of the determiner in German idioms. *IN: Fellbaum, C. (eag.) Idioms and collocations: corpus-based linguistic and lexicographic studies*. London: Continuum, 152–163.

Firenze, A. agus Fellbaum, C. 2008. Corpus-based analysis of German VP-Idioms. *Linguisticae Investigationes*, 31(2), 158–158.

Firth, J.R. 1957. *Papers in linguistics, 1934–1951*. London: Oxford University Press.

Fitzgerald, G. 2003. Irish-speaking in the pre-Famine period: a study based on the 1911 census data for people born before 1851 and still alive in 1911. *Proceedings of the Royal Irish Academy. Section C: Archaeology, Celtic Studies, History, Linguistics, Literature* [Ar líne], 191–283. Ar fáil ag: [JSTOR] (Léite 15 Lúnasa 2015).

Fitzsimmons-Doolan, S. 2009. University language: a corpus-based study of spoken and written registers. *Corpora*, 4(2), 213–216.

Foclóir.ie. New English-Irish Dictionary online. (2015) s.v. *house*. Ar fáil ag: <http://www.foclóir.ie/en/dictionary/ei/house?q=house> [Léite 20 Meán Fómhair 2015]

Foclóir.ie 2012a. *Conas a chabhraíonn corpas linn foclóirí a dhéanamh?* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.foclóir.ie/ga/an-fhocloireacht-chorpasbhunaithe/conas-a-chabhraíonn-corpas-linn-foclóirí-a-dheanamh/> [Léite 8 Samhain 2012].

Foclóir.ie 2012b. *Céim 2a – Na Creataí Iontrála Béarla | Tionscadal an Fhoclóra Nua Béarla-Gaeilge (FNBG)* [Ar Líne]. Ar fáil ag: <http://www.foclóir.ie/ga/an-tionscadal/ceim-2/ceim-2a/> [Léite 12 Nollaig 2012].

Foclóir.ie 2012c. *Tionscadal an Fhoclóra Nua Béarla-Gaeilge (FNBG) - Tionscadal de chuid Fhoras na Gaeilge* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.foclóir.ie/ga/an-tionscadal/> [Léite 12 Feabhra 2012].

Foley, D. 1855. *An English–Irish dictionary: intended for the use of students of the Irish language*. Dublin: Curry.

Fontenelle, T. 1994. Collocation acquisition from a corpus or from a dictionary: a comparison. *IN: Tommola, H., Varantola, K., Salmi-Tolonen, T. agus Schopp, J. (eag.) Proceedings of the 5th Euralex International Congress, 4–9 August 1994, Tampere, Finland*, 271–278. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1992_1/032_Thierry%20Fontenelle%20-Collocation%20acquisition%20from%20a%20corpus%20or%20from%20a%20dictionary-%20a%20comparison.pdf [Léite 6 Lúnasa 2012].

- Fontenelle, T. 1998. Discovering significant lexical functions in dictionary entries. *IN: Cowie, A.P. (eag.) Phraseology: theory, analysis, and applications*. Oxford: Oxford University Press, 189–207.
- Foras na Gaeilge 2012. *An corpas Gaeilge agus an SketchEngine*. Cur i láthair. An Gúm, 24–27 Sráid Fhreidric Thuaidh, Baile Átha Cliath 1, 29 Feabhra 2012 (cur i láthair neamhfhoilsithe).
- Fournier d'Albe, E.E. 1903. *An English-Irish dictionary and phrase book, with synonyms, idioms, and the gender and declensions of nouns*. Dublin: The Celtic Association.
- Francis, W.N. 1992. Language corpora in B.C. *IN: Svartvik, J. (eag.) Directions in corpus linguistics: proceedings of Nobel Symposium 82, Stockholm, 4–8 August 1991*. Berlin: Walter de Gruyter, 17–32.
- Francis, G. 1993. A corpus-driven approach to grammar. *IN: Baker, M., Francis, G. agus Tognini-Bonelli, E. (eag.) Text and technology in honour of John Sinclair*. Philadelphia: John Benjamins, 137–156.
- Franklin, K.J. 2012. Kewa figures of speech. *IN: Idström, A., Piirainen, E. agus Falzett, T. (eag.) Endangered metaphors*. Amsterdam: John Benjamins, 185–204.
- Fraser, B. 1970. Idioms within a transformational grammar. *Foundations of Language*, 6(1), 22–42.
- Garnham, A., Oakhill, J., Ehrlich, M.F. agus Carreiras, M. 1995. Representations and processes in the interpretation of pronouns: new evidence from Spanish and French. *Journal of Memory and Language*, 34(1), 41–62.
- Garside, R.G., Leech, G.N. agus McEnery, T. 1997. *Corpus annotation: linguistic information from computer text corpora*. London: Longman.
- Garside, R.G., Leech, G.N. agus Sampson, G. 1987. *The computational analysis of English: a corpus-based approach*. London: Longman.
- Gaughan, J.A. 1970. *Doneraile*. Dublin: Kamac Publications.
- Geyken, A. 2007. The DWDS corpus: a reference corpus for the German language of the 20th century. *IN: Fellbaum, C. (eag.) Collocations and idioms: linguistic, lexicographic, and computational aspects*. London: Continuum Press, 23–41.
- Gibbs, R.W. 1994. *The poetics of mind: figurative thought, language, and understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gibbs, R.W. 1993. Why idioms are not dead metaphors. *IN: Cacciari, C. agus Tabossi, LP. (eag.) Idioms: processing, structure, and interpretation*. Hillsdale: Erlbaum, 55–77.
- Gibbs, R.W. 1992a. Categorization and metaphor understanding. *Psychological Review*, 99(3), 572–577.
- Gibbs, R.W. 1992b. What do idioms really mean. *Journal of Memory and Language*, 31(4), 485–506.

- Gibbs, R.W. 1990. Psycholinguistic studies on the conceptual basis of idiomaticity. *Cognitive Linguistics*, (1), 417–451.
- Gibbs, R.W. 1989. Psycholinguistic studies on the syntactic behaviour of idioms. *Cognitive Psychology*, 21, 100–138.
- Gibbs, R.W. 1986. Skating on thin ice – literal meaning and understanding idioms in conversation. *Discourse Processes*, 9(1), 17–30.
- Gibbs, R.W. 1984. Literal meaning and psychological theory. *Cognitive Psychology*, 8(3), 191–219.
- Gibbs, R.W. agus Gonzales, G.P. 1985. Syntactic frozenness in processing and remembering idioms. *Cognition*, 20(3), 243–259.
- Gibbs, R.W., Bogdanovich, M., Sykes, J.R. agus Barr, D.J. 1997. Metaphor in idiom comprehension. *Journal of Memory and Language*, 37, 141–154.
- Gibbs, R.W., Nayak, N.P., Bolton, J.L. agus Keppel, M. 1988. Speakers assumptions about the lexical flexibility of idioms. *Memory and Cognition*, 17(1), 58–68.
- Gibbs, R.W. agus Nayak, N.P. 1991. Why idioms mean what they do. *Journal of Experimental Psychology: General*, 120(1), 93–95.
- Gibbs, R.W. agus O'Brien, J.E. 1990. Idioms and mental imagery: the metaphorical motivation for idiomatic meaning. *Cognition*, 36(1), 3–68.
- Ginzburg, R.S., Khidekel, S.S., Knyazeva, G.Y. agus Sankin, A.A. 1979. *A Course in Modern English Lexicology*. 2ú heagrán. Moscow: Vysšaja Škola.
- Giora, R. 2002. Literal vs. figurative language: different or equal? *Journal of Pragmatics*, 34(4), 487–506.
- Giora, R. 1997. Understanding figurative and literal language: the graded salience hypothesis. *Cognitive Linguistics*, 8(3), 183–206.
- Gläser, R. 1988. The grading of idiomaticity as a presupposition for a taxonomy of idioms. *IN: Hüllen, W. agus Schulze, R. (eag.) Understanding the lexicon: meaning, sense and world knowledge in lexical semantics*. Tübingen: Max Niemeyer, 264–279.
- Gläser, R. 1984. Terminological problems in linguistics, with special reference to neologisms. *IN: Allén, S., Corbin, P., Hartmann, R.R.K., Hausmann, F.J., Kromann, H-P., Reichmann, O., Zgusta, L. Proceedings of the 1st Euralex International Congress, 9–12 September 1983, Exter, United Kingdom [Ar líne], 345–351. Ar fáil ag: [http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1983/049_Rosemarie%20Glaser%20%20\(Leipzig\)%20-%20Terminological%20problems%20in%20linguistics,%20with%20special%20reference%20.pdf](http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1983/049_Rosemarie%20Glaser%20%20(Leipzig)%20-%20Terminological%20problems%20in%20linguistics,%20with%20special%20reference%20.pdf) [Léite 28 Meán Fómhair 2012].*
- Gläser, R. 1986. *Phraseologie der englischen Sprache*. Tübingen: Walter de Gruyter.
- Glass, A.L. 1983. The comprehension of idioms. *Journal of Psycholinguistic Research*, 12(4), 429–442.

- Gledhill, C. agus Frath, P. 2005. A reference-based theory of phraseological units: the evidence of fossils. *IN: Proceedings of the Corpus Linguistics 2005 conference, 14–17 July 2005, Birmingham* [Ar líne], Ar fáil ag: <http://www.birmingham.ac.uk/research/activity/corpus/publications/conference-archives/2005-conf-e-journal.aspx> [Léite: 3 Eanáir 2013].
- Glucksberg, S. 1993. Idiom meanings and allusional content. *IN: Cacciari, C. agus Tabossi, P. (eag.) Idioms: processing, structure and interpretation*. Hillsdale: Erlaum, 3–26.
- Glucksberg, S. agus McGlone, M.S. 1999. When love is not a journey: what metaphors mean. *Journal of Pragmatics*, 31(12), 1541–1558.
- Godby, C.J. 1999. Léirmheas ar *WordNet: an electronic lexical database*, le Christiane Fellbaum. *The Library Quarterly*, 69(3), 406–408.
- Goldberg, A.E. 2011. Meaning arises from words, context, and phrasal constructions. *Zeitschrift Für Anglistik Und Amerikanistik*, 59(4), 317–329.
- Goldberg, A.E. 2003. Constructions: a new theoretical approach to language. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(5), 219–224.
- Goldberg, A.E., Casenhiser, D. agus White, T.R. 2007. Constructions as categories of language. *New Ideas in Psychology*, 25(2), 70–86.
- Goldberg, A.E. agus Van der Auwera, J. 2012. This is to count as a construction. *Folia Linguistica*, 46(1), 109–132.
- Gouws, R.H. 1991. Toward a lexicon-based lexicography. *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America*, 13, 75–90.
- Granger, S. 2012. Introduction. *IN: Granger, S. agus Paquot, M. (eag.) Electronic lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 1–11.
- Granger, S., agus Meunier, F. 2008. *Phraseology: an interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
- Granger, S. agus Paquot, M. 2008. Disentangling the phraseological web. *IN: Granger, S. agus Meunier, F. (eag.) Phraseology: an interdisciplinary perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 27–46.
- Grant, L.E. 2005. Frequency of core idioms in the British National Corpus (BNC). *International Journal of Corpus Linguistics*, 10(4), 429–451.
- Grant, L.E. agus Bauer, L. 2004. Criteria for re-defining idioms: are we barking up the wrong tree? *Applied Linguistics*, 25(1), 38–61.
- Grant, L.E. 2003. *A corpus-based investigation of idiomatic multiword units*. Tráchtas PhD, Victoria. University of Wellington.
- Greene, D. 1972. *Writing in Irish today*. Cork: Mercier Press.

- Grégoire, N. 2010. DuELME: a Dutch electronic lexicon of multiword expressions. *Language Resources and Evaluation*, 44(1), 23–39.
- Gugin, D.L. 2003. Léirmheas ar *Learning with corpora*, le Guy Aston. *Style*, 37(2), 1ch 245.
- Halliday, M.A.K. 1985. *An introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.
- Hamblin, J.L. agus Gibbs, R.W. 1999. Why you can't kick the bucket as you slowly die: verbs in idiom comprehension. *Journal of Psycholinguistic Research*, 28(1), 25–39.
- Hanks, P. 2012. The corpus revolution in lexicography. *International Journal of Lexicography*, 25(4), 398–436.
- Hanks, P. 2008. The lexicographical legacy of John Sinclair. *International Journal of Lexicography*, 21(3), 219–229.
- Hanks, P. 2008. *Lexicology*. London: Routledge.
- Hanks, P. 2005. Johnson and modern lexicography. *International Journal of Lexicography*, 18(2), 243–266.
- Hanks, P. 2004. The syntagmatics of metaphor and idiom. *International Journal of Lexicography*, 17(3), 245–274.
- Hartmann, R.R.K. agus James, G. 1998. *Dictionary of lexicography*. London: Routledge.
- Hashimoto, C. agus Kawahara, D. 2009. Compilation of an idiom example database for supervised idiom identification. *Language Resources and Evaluation*, 43(4), 355–384.
- Häusermann, J. 1977. *Phraseologie. Hauptprobleme der deutschen Phraseologie auf der Basis sowjetischer Forschungsergebnisse*. Tübingen: Niemeyer.
- Heacock, P. 2003. *Cambridge Dictionary of American Idioms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heid, U. 2007. Computational linguistic aspects of phraseology II. *IN*: Burger, H., Dobrovolskij, D.O., Kühn, P. agus Norrick, N.R. (eag.) *Phraseologie. Ein internationales Handbuch der zeitgenössischen Forschung*. Berlin: Walter de Gruyter, 1036–1044.
- Hickey, R. 2011. *Researching the languages of Ireland*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Hockett, C.F. 1958. *A course in modern linguistics*. New York: Macmillan.
- Hoffmann, S., Evert, S., Smith, N., Lee, D. agus Berglund Prytz, Y. 2008. *Corpus linguistics with BNCweb – a practical guide*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Hoffman, R.R. 1997. Léirmheas ar *Idioms: structural and psychological perspectives*, le Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, Andr Schenk, Rob Schreuder agus Robert Schreuder. *Metaphor and Symbol*, 12(1), 85–87.
- Hogan, F.E. 1898. *A handbook of Irish idioms*. Dublin: Sealy, Bryers & Walker.

- Horn, G.M. 2003. Idioms, metaphors and syntactic mobility. *Journal of Linguistics*, 39(2), 245–273.
- Howarth, P. 1998. Phraseology and second language proficiency. *Applied Linguistics*, 19(1), 24–44.
- Howarth, P. 1996. *Phraseology in English academic writing: some implications for language learning and dictionary making*. Tübingen: Niemeyer.
- Hümmer, C. 2007. Meaning and use: a corpus-based case study on German idiomatic multi-word expressions. IN: Fellbaum, C. (eag.) *Idioms and collocations: corpus-based linguistic and lexicographic studies*. London: Continuum, 138–151.
- Hümmer, C. agus Stathi, K. 2006. Polysemy and vagueness in idioms: A corpus-based analysis of meaning (verb phrase idioms). *International Journal of Lexicography*, 19(4), 361–377.
- Hunston, S. 2011. *Corpus approaches to evaluation: phraseology and evaluative language*. New York: Routledge.
- Hunston, S. 2002. *Corpora in applied linguistics*. 2ú heagrán. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hunston, S. agus Francis, G. 2000. *Pattern Grammar. A corpus-driven approach to the lexical grammar of English*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hunston, S. agus Thompson, G. 2000. *Evaluation in text: authorial stance and the construction of discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Ilson, R. 1985. *Dictionaries, lexicography, and language learning*. Oxford: Pergamon.
- Irizarry, E. 1990. Stylistic analysis of a corpus of twentieth-century Spanish narrative. *Computers and the Humanities*, 24(4), 265–274.
- Jackendoff, R. 1995. The boundries of the lexicon. IN: Everaert, M., van der Linden, E., Schenk, A. agus Schreuder, R. (eag.) *Idioms: structural and psychological perspectives*. Hillsdale: Erlbaum, 133–166.
- Jackson, H. agus Zé Amvela, E. 2007. *Words, meaning, and vocabulary: an introduction to modern English lexicology*. London: Continuum.
- Jespersen, O. 1922. *Language: its nature, development and origin*. London: Allen & Unwin.
- Ji, M. 2007. What is the starting point? In search of a working definition of chinese idioms. *African and Asian Studies*, 6(1-2), 1–11.
- Johansson, S. 1991. Times change and so do corpora. IN: Aijmer, K. agus Altenberg, B. (eag.) *English Corpus Linguistics: studies in honour of Jan Svartvik*. London: Longman, 305–314.
- Johnson-Laird, P.N. 1993. The place of idioms in a literal and metaphorical world. IN: Cacciari, C. agus Tabossi, P. (eag.) *Idioms: processing, structure, and interpretation*. Hillsdale: Erlbaum, 27–55.

Katz, A.N. 1998. Léirmheas ar *Idioms: structural and psychological perspectives*, le Martin Everaert, Erik-Jan van der Linden, Andr Schenk, Rob Schreuder agus Robert Schreuder. *Journal of Pragmatics*, 30(3), 387–390.

Katz, J.J. agus Postal, P. 1963. Semantic interpretation of idioms and sentences containing them. *Quarterly Progress Report*, 70, 275–282.

Keane, J.B.1970. Foreword. *IN: Gaughan, A.J. Doneraile*. Dublin: Kamac Publications.

Kennedy, G.D. 1998. *An introduction to corpus linguistics*. London: Longman.

Kermode, F. 2003. On certain verses of Shakespeare. *IN: Berley, M. (eag.) Reading the Renaissance: ideas and idioms from Shakespeare to Milton*. Pittsburgh: Duquesne University Press, 15–26.

Keysar, B. agus Bly, B. 1995. Intuitions of the transparency of idioms: can one keep a secret by spilling the beans? *Journal of Memory and Language*, 34(1), 89–109.

Keysar, B. agus Bly, B.M. 1999. Swimming against the current: do idioms reflect conceptual structure? *Journal of Pragmatics*, 31(12), 1559–1578.

Kiberd, D. 1993. *Idir Dhá Chultúr*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.

Kiberd, D. 1985a. Léacht Uí Chadhain: caint na ndaoine mar bhonn liteartha. *Comhar*, 44(1), 31–36.

Kiberd, D. 1985b. Léacht Uí Chadhain: caint na ndaoine mar bhonn liteartha (ar leanúint). *Comhar*, 44(2), 25–30.

Kilgarrieff, A. agus Kosem, I. 2012. Corpus tools for lexicographers. *IN: Granger, S. agus Paquot, M. (eag.) Electronic lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 31–55.

Kilgarrieff, A. agus Rundell, M. 2002. Lexical profiling software and its lexicographic applications – a case study. *IN: Braasch, A agus Povlsen, C. (eag.) Proceedings of the 10th Euralex International Congress, 13–17 August 2002, Copenhagen, Denmark* [Ar líne], 807–818. Ar fáil ag: http://www.Euralex.Org/Elx_proceedings/Euralex2002/090_2002_V2_Adam%20Kilgarrieff%20&%20Michael%20Rundell_Lexical%20Profiling%20Software%20and%20its%20Lexicographic%20Ap.Pdf. [Léite 10 Aibreán 2014].

Kilgarrieff, A. agus Tugwell, D. 2002. Sketching words. *IN: Corréard, M. (eag.) Lexicography and natural language processing: a Festschrift in honour of B.T.S. Atkins*. Grenoble, France: Euralex 2002, 125–137.

Kilgarrieff, A., Husák, M. agus Woodrow, R. 2012. The sketch engine as infrastructure for historical corpora. *IN: Jancsary, J. (eag.) Proceedings of the 11th Conference on Natural Language Processing (KONVENS), 19–21 September 2012, Vienna, Austria* [Ar líne], 351–356. Ar fáil ag: <http://www.oegai.at/konvens2012/proceedings.pdf> [Léite 12 Márta 2013].

Kilgarrieff, A., Rundell, M. agus Uí Dhonnchadha, E. 2006. Efficient corpus development for lexicography: building the New Corpus for Ireland. *Language and Resources and Evaluation*, 40(2), 127–152.

- Kilgarriff, A., Rychly, P., Smrz, P. agus Tugwell, D. 2004. The Sketch Engine. *IN: Williams, G. agus Vessier, S. (eag.) Proceedings of the 11th Euralex International Congress, 6–10 July 2004, Lorient, France* [Ar líne], 105–115. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2004/011_2004_V1_Adam%20KILGARRIFF,%20Pavel%20RYCHLY,%20Pavel%20SMRZ,%20David%20TUGWELL_The%20%20Sketch%20Engine.pdf [Léite 3 Samhain 2012].
- Kjellmer, G. 1994. *A Dictionary of English Collocations: based on the Brown corpus*. Oxford: Clarendon Press.
- Knappe, G. 2004. *Idioms and fixed expressions in English language study before 1800*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Knott, E. 1910. *Foclóir d'Eisirt*. Baile Átha Cliath: Irish Book Company.
- Kollokationen im Wörterbuch 2007. *Kollokationen: Überblick* [Ar líne]. Ar fáil ag: http://kollokationen.bbaw.de/htm/about_de.html [Léite 12 Samhain 2012].
- Korhonen, J. 2012. *Phraseologie und Kultur. Interdisziplinarität im Dienste der Phraseologieforschung*. Páipéar a tugadh ag: 7th Europhras International Congress, Maribor, Slovenia, 27– 31 August. (Imeachtaí comhdhála i gcló).
- Kövecses, Z. 2010. *Metaphor: a practical introduction*. 2ú heagrán. New York: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. 2002. *Metaphor: a practical introduction*. New York: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. agus Szabó, P. 1996. Idioms: a view from cognitive semantics. *Applied Linguistics*, 17(3), 326–355.
- Krek, S., Abel, A. agus Tiberios, C. 2014. Survey–WG3 ENeL. *Dictionary Writing Systems & Corpus Query Systems* [Ar líne]. Ar fáil ag: http://www.elexicography.eu/wp-content/uploads/2015/04/ENeL_WG3_Vienna_DWS_CQS_final_web.pdf [Léite 26 Iúil 2015].
- Kreuz, R.J. agus Graesser, A.C. 1991. Aspects of idiom interpretation: comment on Nayak and Gibbs. *Journal of Experimental Psychology: General*, 120(1), 90–92.
- Krishnamurthy, R. 2008. Corpus-driven lexicography. *International Journal of Lexicography*, 21(3), 231–242.
- Kwasniak, R. 2006. Wer hat nun den salat? – Now who's got the mess? Reflections on phraseological derivation: from sentential to verb phrase idiom. *International Journal of Lexicography*, 19(4), 459–478.
- Lai, H. 2008. Understanding and classifying two-part allegorical sayings: Metonymy, metaphor, and cultural constraints. *Journal of Pragmatics*, 40(3), 454–474.
- Lakoff, G. 1987. *Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. agus Johnson, M. 1980. *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lane, T.O. 1917. *Larger English-Irish dictionary*. 2ú heagrán. New York: Funk & Wagnalls.

- Lane, T.O. 1904. *Lane's English-Irish dictionary*. Dublin: Sealy, Bryers and Walker.
- Lambert, M.E. 1928. Studies in stylistics. *American Speech*, 3(3), 173–181.
- Lamsa, G.M. 1985. *Idioms in the Bible explained and a key to the original Gospel*. San Francisco: Harper & Row.
- Langlotz, A. 2006. *Idiomatic creativity: a cognitive-linguistic model of idiom-representation and idiom-variation in English*. Amsterdam: John Benjamins.
- Langlotz, A. 2001. Cognitive principles of idiom variation: idioms as complex linguistic categories. *Studi Italiani Di Linguistica Teorica Ed Applicata*, 30(2), 289–302.
- Laoide, S. 1907. *Measgán Músgraighe: cnuasach beag sgéalaidheachta*. Baile Átha Cliath: An Cló-Chumann.
- Laoide, S. agus Ó Muimhneacháin, C. 1913. *Foclóir do cuireadh le Fionn & Lorcán, & rí*. Baile Átha Cliath: Connradh na Gaeilge.
- Lattey, E. 1986. Pragmatic classification of idioms as an aid for the language learner. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 24(3), 217–233.
- Leabharlann Náisiúnta na hÉireann, Ls. G 1,285 (1) 3.3.1.1 (7), 26 Márta 1920 (“Shán Ó Cuiv Papers”).
- Leabharlann Náisiúnta na hÉireann, Ls. G 1,243, 29 Nollaig 1910 (“Rev. Timothy O’Twomey Correspondence”).
- Leabharlann Náisiúnta na hÉireann, Ls. G 1,277 (2)(26), gan dáta (“Fr Richard Fleming Correspondence”).
- Leabharlann Russell, Coláiste Phádraig, Maigh Nuad, Ls. XXII, fillteán XXI-XXX, RB150a, 13 Meitheamh 1902 (“99 letters from Peadar Ó Laoghaire to Seámus S. Ua Dubhghaill”).
- Leabharlann Russell, Coláiste Phádraig, Maigh Nuad, Ls. I, fillteán I-IX, RB150a, 30 Aibreán 1899 (“99 letters from Peadar Ó Laoghaire to Seámus S. Ua Dubhghaill”).
- Leech, G.N. 2007. Corpora. *IN*: Teubert, W. agus Krishnamurthy, R. (eag.) *Corpus linguistics: critical concepts in linguistics. Volume II*. London: Routledge, 3–17.
- Leech, G. 2005. Adding Linguistic Annotation. *IN*: Wynne, M. (eag.) *Developing linguistic corpora: a guide to good practice*. Oxford: Oxbow Books, 17–29 [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.ahds.ac.uk/guides/linguistic-corpora/chapter2.htm> [Léite 2 Nollaig 2012].
- Leech, G.N. 1997. Introducing corpus annotation. *IN*: Garside, R.G., Leech, G.N. agus McEnery, T. (eag.) *Corpus annotation: linguistic information from computer text corpora*. London: Longman, 1–18.
- Leech, G.N. 1991. The state of the art in corpus linguistics. *IN*: Aijmer, K. agus Altenberg, B. (eag.) *English corpus linguistics*. London: Longman, 8–29.
- Lexicography MasterClass 2004. *Task H Deliverable. Design principles for the New Corpus for Ireland (NCI). Version 2, 20th March 2004* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.focloir.ie/wp->

[content/uploads/2012/03/TaskH_corpus-design-principles_Final.pdf](#) [Léite 17 Deireadh Fómhair 2012].

Lhuyd, E. 1707a. *Archaeologia Britannica*. Oxford: Bateman and J. Pepyat.

Lhuyd, E. 1707b. *Foclóir Gaoidheilge-Shagsonach: an Irish-English Dictionary, with an appendix*. Oxford.

Lipka, L. 1990. *An outline of English lexicology: lexical structure, word semantics, and word-formation*. Tübingen: Niemeyer.

Liu, D. 2008. *Idioms: description, comprehension, acquisition and pedagogy*. Routledge: New York.

Liu, D. 2003. The most frequently used spoken American English idioms: a corpus analysis and its implications. *TESOL Quarterly*, 37(4), 671–700.

Long, T.H. 1979. *Longman Dictionary of English Idioms*. Harlow: Longman.

Longman Dictionary of Contemporary English online. (2015) s.v. *idiom*. Ar fáil ag: <http://www.ldoceonline.com/dictionary/idiom> [Léite 20 Iúil 2015].

Lorentzen, H. 1996. Lemmatization of multi-word lexical units. *IN: Gellerstam, M., Järborg, J., Malmgren, S-G., Norén, K., Rogström, L., Rösder agus Papmehl, C. (eag.) Proceedings of the 7th Euralex International Congress, 13–18 August 1996, Göteborg, Sweden* [Ar líne], 415–421. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1996_1/046_Henrik%20Lorentzen%20-Lemmatization%20of%20Multi-word%20Lexical%20Units_%20in%20which%20Entry.pdf [Léite 23 Deireadh Fómhair 2012].

Lovick, O. 2012. Walking like a porcupine, talking like a raven. *IN: Idström, A., Piirainen, E. agus Falzett, T. (eag.) Endangered Metaphors*. Amsterdam: John Benjamins, 103–121.

Lyons, J. 1995. *Linguistic semantics: an introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mac Amhlaigh, L. 2008. *Foclóirí & foclóiríthe na Gaeilge*. Baile Átha Cliath: Cois Life.

Mac an tSionnaigh, S. 2014. *Focail agus foclóireacht T. Ó Neill Lane*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.

Mac Aonghusa, C. 1972. *Ó Ros Muc go Rostov*. Baile Átha Cliath: Clóchomhar.

Mac Craith, M. 1925. Léirmheas ar *Críost Mac Dé. Cuid a trí*, le Peadar Ua Laoghaire. *Studies: An Irish Quarterly Review*, 14(56), 665–665.

Mac Cionnaith, L. 1935. *Foclóir Béarla agus Gaedhilge*. Baile Átha Cliath: Oifig Díolta Foilseacháin Rialtais.

Mac Coinnigh, M. 2013. The heart of Irish-language proverbs: a linguo-stylistic analysis of explicit metaphor. *Proverbium*, 30, 113–150.

Mac Coinnigh, M. 2007. An seanfhocal agus nua-léann: gnéithe de phairéimeagrafaíocht na Gaeilge. *Léann: Iris Chumann Léann na Litríochta*, 1, 47–61.

- Mac Cionnaith, S. 2011. “--mar a déarfá”: cnuasach cliséanna: ciútaí cainte agus frásaí coitianta eile. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Mac Clúin, S. 1940a. *Caint an Chláir. Imleabhar I*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Mac Clúin, S. 1940b. *Caint an Chláir. Imleabhar II*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Mac Clúin, S. 1922a. *Réilthíní Óir. Cuid I*. Baile Átha Cliath: Comhlucht Oideachais na hÉirean.
- Mac Clúin, S. 1922b. *Réilthíní Óir. Cuid II*. Baile Átha Cliath: Comhlucht Oideachais na hÉirean.
- Mac Lochlainn, A. 2007. Léirmheas ar *Farasbarr Feasa ar Éirinn*, le Alf Mac Lochlainn [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.acmhainn.ie/leirmheas/leirmheas0511.htm> [Léite 19 Samhain 2012].
- Mac Lochlainn, A. 2005. *Farasbarr Feasa ar Éirinn*. Baile Átha Cliath: Coiscéim.
- Mac Maoláin, S. 1933. *Cora Cainte as Tír Chonaill: mar aon le cainteanna ghá míniú agus ag foillsiú a mbríge*. Baile Átha Cliath: Oifig Díolta Foilseacháin Rialtais.
- Mac Mathúna, L. 2015. ‘Caint na nDaoine’ agus saothar ilghnéitheach an Athar Peadar. IN: Ó Raghallaigh, E. (eag.) *Léachtaí Cholm Cille XLV: saothar an Athar Peadar*. Maigh Nuad: An Sagart, 97–128.
- Mac Mathúna, L. (eag.) 2011. *Séadna*. 2ú heagrán. Baile Átha Cliath: Cois Life.
- Mac Mathúna, L. (eag.) 1987. *Séadna*. Baile Átha Cliath: Carbad.
- Mac Mathúna, L. 1985. Caint na ndaoine. *Comhar*, 44(4), 22–23.
- Mac Néill, E. 1897a. The modern standard of Irish. *Irisleabhar na Gaedhilge*, VIII, Ich 3.
- Mac Néill, E. 1897b. Past, present and future. *Irisleabhar na Gaedhilge*, VIII, Ich 181.
- Mac Néill, E. 1895. Correspondence. *Irisleabhar na Gaedhilge*, V, 174–175.
- Mac Nia, S. 1987. Foclóireacht na Gaegilge sa chéad seo. *An tUltach*, Feabhra, 3–16.
- Mac Piarais, P. 1904. “Séadna” and the future of Irish prose. *An Claidheamh Soluis*. 24 Meán Fómhair 1904, Ich. 8.
- Mac Síthigh, T. 1940. *Cortha Cainte na Gaedhilge*. Baile Átha Cliath: An Press Náisiúnta.
- Makkai, A. 1987. Idiomaticity and phraseology in post-Chomskian linguistics. The coming-of-age of semantics beyond the sentence. *Semiotica*, 64(1-2), 171–187.
- Makkai, A. 1978. Idiomaticity as a language universal. IN: Greenberg, J.H. (eag.) *Universals of Human Language. Volume 3: word structure*. Stanford: Stanford University Press, 401–448.
- Makkai, A. 1972. *Idiom structure in English*. The Hague: Mouton.
- Makkai, A. 1969. The two idiomaticity areas in English and their membership: a stratificational view. *Linguistics*, 7(50), 44–58.

- Maniez, F. 2008. Text corpora and multilingual lexicography. *Terminology*, 14(2), 266–271.
- Maol Muire. 1939. *An tAthair Peadar Ó Laoghaire agus a shaothar*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nualláin.
- Marantz, A. 1997. No escape from syntax: don't try morphological analysis in the privacy of your own lexicon. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, 4(2), 201–225.
- Mateu, J. agus Espinal, M.T. 2007. Argument structure and compositionality in idiomatic constructions. *Linguistic Review*, 24(1), 33–59.
- Matlock, T. 1998. What is missing in research on idioms? *The American Journal of Psychology*, 111(4), 643–648.
- Matthews, P.H. 1991. *Morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCarthy, M.J. 1998. *Spoken language and applied linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCarthy, M.J. agus Walter, E. 1998. *Cambridge International Dictionary of Idioms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCarthy, M. J. agus Walter, E. 1997. *Cambridge International Dictionary of Phrasal Verbs*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McEnery, T. agus Hardie, A. 2011. *Corpus linguistics. Method, theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McEnery, T. agus Wilson, A. 1996. *Corpus linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- McEnery, T., Xiao, R. agus Tono, Y. 2006. *Corpus-based language studies: an advanced resource book*. London: Routledge.
- McKenna, L. 1922. *English-Irish phrase dictionary*. Dublin: M.H. Gill & Son.
- McKenna, L. 1911. *English-Irish phrase dictionary*. Dublin: M.H. Gill & Son.
- McGlone, M.S. 2007. What is the explanatory value of a conceptual metaphor? *Language & Communication*, 27(2), 109–126.
- McManus, D. 1994. An Nua-Ghaeilge chlasaiceach. IN: McCone, K., McManus, D., Ó Háinle, C., Williams, N. agus Breatnach, L. (eag.) *Stair na Gaeilge: in ómós do Phádraig Ó Fiannachta*. Maigh Nuad: Roinn na Sean-Ghaeilge, Coláiste Phádraig, 335–445.
- Měchura, M. 2012a. Léacslann: A platform for building dictionary writing systems. IN: Ruth Fjeld, V. agus Torjusen, J. M. *Proceedings of the 15th Euralex International Congress, 7–11 August 2012, Oslo, Norway* [Ar líne], 855–861. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2012/pp855-861%20Mechura.pdf [Léite 23 Samhain 2012].
- Měchura, M. 2012b. *Léacslann: tutorial* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://lxln.prettydata.eu/SelfServiceUI/tutorial.pdf> [Léite 27 Iúil 2012].

- Měchura, M. 2006. Finding the right structure for lexicographical data: experiences from a terminology project. *IN: Corino, E., Marelllo, C. agus Onesti, C. (eag.) Proceedings of the 12th Euralex International Congress, 6–9 August 2006, Torino, Italy* [Ar líne], 189–198. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2006/025_2006_V1_Michal%20Boleslav%20MECHURA_Finding%20the%20right%20structure%20for%20lexicographical%20data_experien.pdf [Léite 15 Lúnasa 2012].
- Mel'čuk, I.A. 2006. Explanatory combinatorial dictionary. *IN: Sica, G. (eag.) Open problems in linguistics and lexicography*. Monza: Polimetrica, 225–355.
- Mel'čuk, I.A. 1998. Collocations agus lexical functions. *IN: Cowie, A.P. (eag.) Phraseology: theory and analysis, and applications*. Oxford: Oxford University Press, 23–53.
- Mel'čuk, I.A. 1995. Phrasemes in language and phraseology in linguistics. *IN: Everaert, M., van der Linden, E.J., Schenk, A. agus Schreuder, R. (eag.) Idioms: structural and psychological perspective*. Hillsdale: Erlbaum, 167–232.
- Mel'čuk, I.A. 1989. *Explanatory combinatorial dictionary and learner's dictionaries*. Singapore: SEAMEO Regional Language Centre.
- Mel'čuk, I.A. 1988. Semantic description of lexical units in an explanatory combinatorial dictionary: basic principles and heuristic criteria. *International Journal of Lexicography*, 1(3), 165–188.
- Miller, G.A., Beckwith, R., Fellbaum, C., Gross, D. agus Miller, K. 1990. Introduction to WordNet: an on-line lexical database. *International Journal of Lexicography*, 3(4), 235–244.
- Minugh, D.C. 2008. The college idiom: idioms in the COLL Corpus. *International Computer Archive of Modern and Medieval English*, 32, 115–138.
- Minugh, D.C. 2001. “You believe that, and I'll throw in the Golden Gate for free”. Using corpora in the search for the mother lode of idioms. *Studi Italiani Di Linguistica Teorica e Applicata*, 243–256.
- Moon, R. 2008. Sinclair, phraseology, and lexicography. *International Journal of Lexicography*, 21(3), 243–254.
- Moon, R. 2007a. The distribution of idioms in English. *IN: Teubert, W. agus Krishnamurthy, R. (eag.) Corpus linguistics: critical concepts in linguistics*. London: Routledge, 154–165.
- Moon, R. 2007b. Sinclair, lexicography, and the Cobuild project: The application of theory. *International Journal of Corpus Linguistics*, 12(2), 159–181.
- Moon, R. 2005. Corpus analysis of idioms. *IN: Brown, K. (eag.) Encyclopedia of language and linguistics*. 2ú heagrán. Oxford: Elsevier.
- Moon, R. 2004. On specifying metaphor: an idea and its implementation. *International Journal of Lexicography*, 17(2), 195–222.
- Moon, R. 2000. Phraseology and early English dictionaries: the growth of tradition. *IN: Heid, U., Evert, S., Lehmann, E. agus Rohrer, C. (eag.) Proceedings of the 9th Euralex International Congress, 8–12 August 2000, Stuttgart, Germany* [Ar líne], 507–516. Ar fáil ag: [http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2000/063_Laura%20CIGNONI,%20Stephen%](http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2000/063_Laura%20CIGNONI,%20Stephen%20)

[20COFFEY_A%20Corpus%20Study%20of%20Italian%20Proverbs_implications%20for%20lexicographical%20description.pdf](#) [Léite 19 Lúnasa 2012].

Moon, R. 1999. Needles and haystacks, idioms and corpora. Gaining insights into idioms. *IN: Herbst, T. agus Popp, K. (eag.) The perfect learners' dictionary?* Tübingen: Niemeyer, 265–281.

Moon, R. 1998. *Fixed expressions and idioms in English: a corpus-based approach*. Oxford: Oxford University Press.

Moon, R. 1996. Data, description, and idioms in corpus lexicography. *IN: Gellerstam, M., Järborg, J., Malmgren, S.-G., Norén, K., Rogström, L., Röscher agus Papmehl, C. (eag.) Proceedings of the 7th Euralex International Congress, 13–18 August 1996, Göteborg, Sweden* [Ar líne], 245–256. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1996_1/029_Rosamund%20Moon%20Data,%20Description,%20and%20Idioms%20in%20Corpus%20Lexicography.pdf [Léite 20 Samhain 2012].

Moon, R. 1994. The analysis of fixed expressions in text. *IN: Coulthard, R.M. (eag.) Advances in written discourse analysis*. London: Routledge, 117–135.

Morris, W. 1982. *The American Heritage Dictionary*. Boston: Houghton Mifflin.

Mueller, R.A.G. agus Gibbs, R.W. 1987. Processing idioms with multiple meanings. *Journal of Psycholinguistic Research*, 16(1), 63–81.

Mulhall, C. 2010. A semantic and lexical-based approach to the lemmatisation of idioms in bilingual Italian-English dictionaries. *IN: Dykstra, A. agus Schoonheim, T. (eag.) Proceedings of the 14th Euralex International Congress, 6–10 July 2010, Leeuwarden/Ljouwert, The Netherlands* [Ar líne], 1355–1377. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2010/129_Euralex_2010_9_MULHALL_A%20Semantic%20and%20Lexical-Based%20Approach%20to%20the%20Lemmatisation%20of%20Idioms%20in%20Bilingual%20Italian-Eng.pdf [Léite 18 Deireadh Fómhair 2014]

NLTK Book 2016. *Natural language processing with Python – analyzing text with the natural language toolkit* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.nltk.org/book/> [Léite 8 Aibreán 2016].

Nayak, N.P. agus Gibbs, R.W. 1990. Conceptual knowledge in the interpretation of idioms. *Journal of Experimental Psychology: General*, 119(3), 315–330.

Neumann, G., Fellbaum, C., Geyken, A., Herold, A., Huemmer, C., Koerner, F., Kramer, U., Krell, K., Sokirko, A., Stantcheva, D. agus Stathi, K. 2004. Project Note. A corpus-based lexical resource of German idioms. *IN: Zock, M. agus Saint Sizer, P. (eag.) ElectricDict '04 Proceedings of the Workshop on Enhancing and Using Electronic Dictionaries, Association for Computational Linguistics Stroudsburg, PA, USA* [Ar líne], 49–52. Ar fáil ag: http://delivery.acm.org/10.1145/1620000/1610053/p49-neumann.pdf?ip=136.206.88.109&id=1610053&acc=OPEN&key=846C3111CE4A4710%2E821500BF45340188%2E4D4702B0C3E38B35%2E6D218144511F3437&CFID=719057666&CFTOKEN=69009842&_acm_=1444034649_fd6240df023a8e2ca214804c5038289f [Léite 25 Iúil 2012].

Newmeyer, F.J. 1974. The regularity of idiom behaviour. *Lingua*, 34(4), 327–342.

Nic Craith, M. 1988. *An tOileánach léannta*. Baile Átha Cliath: An Clóchomhar.

- Nida, E.A. 1964. *Toward a science of translating*. Leiden: E.J. Brill.
- Nic Pháidín, C. 2008. Corpus planning for Irish: dictionaries and terminology. *IN: Nic Pháidín, C. agus Ó Cearnaigh, S. (eag.) A New View of the Irish Language*. Baile Átha Cliath: Cois Life, 93–107.
- Nic Pháidín, C. 1982. Irisleabhar na Gaedhilge 1882–1909. *Comhar*, 41(11), 4–16.
- Nordquist, D. 2009. Investigating elicited data from a usage-based perspective. *Corpus Linguistics & Linguistic Theory*, 5(1), 105–130.
- Nunberg, G. 1978. *The pragmatics of reference*. Indiana University Linguistics Club: Bloomington.
- Nunberg, G., Sag, I.A. agus Wasow, T. 1994. Idioms. *Language*, 70(3), 491–538.
- Nunnally, T.E. 2002. Léirmheas ar *Fixed expressions and idioms in English: a corpus-based approach*, le Rosamund Moon. *Language*, 78(1), 172–177.
- O'Brien, F. 1999. *An Béal Bocht*. 4ú heagrán. Corcaigh: Mercier.
- O'Farrelly, A. 1904. *Leabhar an Athar Eoghan. The O'Growney Memorial Volume*. Dublin: M.H. Gill.
- O'Grady, W. 1998. The syntax of idioms. *Natural Language & Linguistic Theory*, 16(2), 279–312.
- O'Keefe, A., McCarthy, M. agus Carter, R. (2007) *From corpus to classroom: language use and language teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Leary, P. 1994. *The prose literature of the Gaelic Revival, 1881–1921: ideology and innovation*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- O'Leary, P. 1931. *Aodh Ruadh (Cuid II)*. Baile Átha Cliath: Brún & Ó Nualláin.
- O'Leary, P. 1929. *Aodh Ruadh (Cuid I)*. Dublin: Browne and Nolan Limited.
- O'Leary, P. 1926. *Papers on Irish Idiom*. Dublin: Browne and Nolan.
- O'Leary, P. 1917. *Ag Séideadh agus ag lthe*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nualláin.
- O'Leary, P. 1915. Correct Irish. *The Irish Independent*, 17 Márta, 3.
- O'Leary, P. 1909. *Aesop a Tháinig go hÉirinn*. Dublin: The Irish Book Company.
- O'Leary, P. 1904. *Bás Dhalláin*. Dublin: The Irish Book Company.
- O'Leary, P. 1903. *Mion-Chaint. Cuid III. s.v. le*. Dublin: The Irish Book Company.
- O'Leary, P. 1902a. *An Sprid*. Dublin: The Irish Book Company.
- O'Leary, P. 1902b. *Irish Prose Composition*. Dublin: Irish Book Company.
- O'Leary, P. 1900. Comhairle. Rosg Catha Bhriain. *An Claidheamh Soluis*, 13 Eanáir, 700–701.

- O’Rahilly, T. 1926. Brollach. *IN: O’Leary, P. Papers on Irish Idiom*. Dublin: Browne and Nolan.
- O’Reilly, E. 1817. *Sanas Gaoidhilge-Sagsbhearla: an Irish English dictionary intended for the use of students of the Irish language*. Dublin: J. Barlow.
- Ó Baoill, D. agus Ó Domhnalláin, T. 1975. *Réamhfhocail le briathra na Gaeilge*. Baile Átha Cliath: Institiúid Teangeolaíochta Éireann.
- Ó Beaglaoich, C. agus Mac Cruitín, A.B. 1732. *The English-Irish dictionary: Foclóir Béarla-Gaoidheilge*. Paris.
- Ó Briain, S. 1768. *Foclóir Gaoidhilge Sax-Bhéarla*. Paris: N. F. Valleyre
- Ó Buachalla, B. 2003. *An Teanga Bheo: Gaeilge Chléire*. Baile Átha Cliath: Institiúid Teangeolaíochta Éireann.
- Ó Buachalla, B. 1970. An tAthair Peadar is MacConglinne. *Comhar*, 29(12), 6–9.
- Ó Cadhlaigh C. 1940. *Gnás na Gaedhilge*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Cearúil, M. 1999. *Bunreacht na hÉireann: a study of the Irish text*. Dublin: Stationery Office.
- Ó Céileachair, D.B. 1943. *Sgéal mo bheatha*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.
- Ó Céirín, C. 1989. An tAthair Peadar agus dul amú na léirmheastóirí. *Feasta*, XLII, 23–27.
- Ó Cléirigh, M. 1643. *Foclóir no Sanasán nua*. Louvain.
- Ó Conluain, P. agus Ó Céileachair, D. 1958. *An Duinníneach: an tAthair Pádraig Ó Duinnín, a shaol, a shaothar agus an ré inar mhair sé*. Baile Átha Cliath: Sáirséal agus Dill.
- Ó Corráin, A. 1989. *A concordance of idiomatic expressions in the writings of Séamus Ó Grianna*. Belfast: The Institute of Irish Studies, the Queen’s University Belfast.
- Ó Criomhthain, T. 1973. *An tOileánach*. Baile Átha Cliath: Cló Talbot.
- Ó Cróinín, D. agus Ua Súilleabháin, S. (eag.) 2003. *Eachtra Phinocchio*. 2ú heagrán. Baile Mhic Íre: Coiste Litríochta Mhúsraí.
- Ó Cróinín, D. 1964. Seán Ó Cróinín (1915–1965). *Bailitheoir Béaloideas*. *Béaloideas*, 32, 1–42.
- Ó Cróinín, S. agus Ó Cróinín, D. (eag.) 1971. *Scéalaíocht Amhlaoibh Í Luínse*. Baile Átha Cliath: An Cumann le Béaloideas Éireann.
- Ó Cróinín, S. agus Ó Cróinín, D. (eag.) 1980. *Seanachas Amhlaoibh Í Luínse*. Baile Átha Cliath: Comhairle Bhéaloideas Éireann.
- Ó Cuív, B. 1989. An tAthair Peadar Ó Laoghaire. Curadh cosanta na Gaeilge beo. *Feasta*, XLII, 32–36.
- Ó Cuív, B. 1987. Brollach. *IN: Mac Mathúna, L. (eag.) Séadna*. Baile Átha Cliath: Carbad, vii–viii.

- Ó Cuív, B. 1951. *Irish dialects and Irish speaking districts: three lectures*. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
- Ó Cuív, B. 1947. *Cnósach Focal ó Bhaile Bhúirne i gCunndae Chorcaí*. Baile Átha Cliath: Institiúid Árd-Léighinn Bhaile Átha Cliath.
- Ó Cuív, B. 1944. *The Irish of west Muskerry, Co. Cork*. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
- Ó Cuív, S. 1973. Caradas nár mhair. IN: Martin, F.X. agus Byrne, F.J. (eag.) *The scholar revolutionary: Eoin MacNeill, 1867–1945, and the making of the new Ireland*. Shannon: Irish University Press, 51–73.
- Ó Cuív, S. 1954. Materials for a bibliography of the very Reverend Peter Canon O’Leary, 1839–1920. *Celtica*, 2(2), 3–39.
- Ó Domhnaill, N. 1951. *Forbairt na Gaeilge*. Baile Átha Cliath: Sáirséal & Dill.
- Ó Dónaill, N. 1977a. *Foclóir Gaeilge–Béarla*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Dónaill, N. 1977b. *Foclóir Gaeilge–Béarla*. s.v. *aer*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Dónaill, N. 1977c. *Foclóir Gaeilge–Béarla*. s.v. *imigh le*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Dónaill, N. 1977d. *Foclóir Gaeilge–Béarla*. s.v. *port*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Duibhín, C. 2012. Tobar an Gaedhilge. Ar fáil ag: <http://www.smo.uhi.ac.uk/~oduibhin/tobar/index.htm> [Léite 4 Márta 2016].
- Ó Duibh, A., Ó Riain, D. agus Ó Riain, S. (eag.) 2013. *Slí an eolais agus eagna an Ghaeil*. Cathair na Mart: Everytype.
- Ó Dúshláine, T. 2015. An tAthair Peadar: scéal a pháipéirí féin go n-uige seo. IN: Ó Raghallaigh, E. (eag.) *Léachtaí Cholm Cille: saothar an Athar Peadar*. Maigh Nuad: An Sagart, 10–27.
- Ó Dúshláine, T. (eag.) 2014. *Anamlón bliana ó dhialanna an Ríordánaigh*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnacht.
- Ó F., A. 1924. Léirmheas ar *Críost Mac Dé*, le Peadar Ua Laoghaire. *Studies: An Irish Quarterly Review*, 13(51), 483–484.
- Ó Glaisne, R. 1989. Léirmheas ar *Díolaim Dhéiseach*, le Diarmaid Ó hAirt. *Comhar*, 48(10), 30–30.
- Ó Háinle, C. 1994. Ó chaint na ndaoine go dtí an caighdeán oifigiúil. IN: McCone, K., McManus, D., Ó Háinle, C., Williams, N. agus Breatnach, L. (eag.) *Stair na Gaeilge: in ómós do Phádraig Ó Fiannachta*. Maigh Nuad: Roinn na Sean-Ghaeilge, Coláiste Phádraig, 745–793.
- Ó hAirt, D. 1988. *Díolaim Dhéiseach*. Baile Átha Cliath: Acadamh Ríoga na hÉireann.
- Ó hUiginn, R. (eag.) 2002. *An Béal Beo*. 3ú heagrán. Baile Átha Cliath: An Gúm.

- Ó hÚrdail, R. 1994. Léirmheas ar *Séadna*, le Peadar Ua Laoghaire. *Studia Hibernica*, 28, . 177–180.
- Ó Laoghaire, P. 1945. An Ghaeluinn atá beo. Caint adubhairt an t-Ath. P. Ó Laoghaire i gColáiste na Nua-Gaeluinne i mBleá Cliath, 1913. *An Músgraigheach*, 8, 4–6.
- Ó Laoghaire, P. 1910. *Niamh*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nualláin.
- Ó Laoire, L. 2000. Metaphors we live by: some examples from Donegal Irish. *Western Folklore*, 59(1), 33–48.
- Ó Laoire, L. 1993. Léirmheas ar *Cora Cainte as Tír Chonaill*, le Sean Mac Maoláin. *Comhar*, 52(7), 24–25.
- Ó Macháin, P. 2015a. Aitheasc na comhdhála. IN: Ó Raghallaigh, E. (eag.) *Léachtaí Cholm Cille XLV: saothar an Athar Peadar*. Maigh Nuad: An Sagart, 7–9.
- Ó Macháin, P. 2015b. An digitíú agus na daonnachtaí in Éirinn. *Breac: A Digital Journal of Irish Studies* [Ar líne]. Ar fáil ag: <https://breac.nd.edu/articles/61540-an-digiti-agus-na-daonnachta-in-irinn/> [Léite 20 Márta 2016].
- Ó Máille, T. 1937. *An Béal Beo*. Baile Átha Cliath: Comhlucht Oideachais na hÉireann.
- Ó Muimhneacháin, A. (eag.) 1978. *Seanchas an Táilliúra*. Baile Átha Cliath: Cló Mercier.
- Ó Murchú, S. 1982. *Liosta Focal as Idir Shúgradh agus Dáiríre*. Baile Átha Cliath: Acadamh Ríoga na hÉireann.
- Ó Raghallaigh, E. (eag.) 2015. *Léachtaí Cholm Cille XLV. Saothar an Athar Peadar*. Maigh Nuad: An Sagart
- Ó Riain, L. 1952. *Lán-chúrsa na Gaeilge*. Baile Átha Cliath: C.S. Ó Fallúin.
- Ó Ruairc, M. 2009. *Athdhíolaim d'abairtí dúchasacha*. Baile Átha Cliath: An Gúm.
- Ó Ruairc, M. 1996. *Díolaim d'abairtí dúchasacha*. Dublin: An Gúm.
- Ó S, S. 1941. Léirmheas ar *Gnás na Gaedhilge*, le Cormac Ó Cadhlaigh. *Studies: An Irish Quarterly Review*, 30(118), 318–319.
- Ó Sé, D. 2000. *Gaeilge Chorca Dhuibhne*. Dublin: Institiúid Teangeolaíochta Éireann.
- Ó Súilleabháin, S. 1988. Leirmheas ar *Séadna*, le Peadar Ua Laoghaire. *Comhar*, 47(2), 31–32.
- Ó Torna, C. 2009. An tAthair Peadar. An 'aighe Ghaelach' agus 'caint na ndaoine' IN: Mac Craith, M. agus Ó Héalaí, P. (eag.) *Diasa díograise: aistí i gcuimhne ar Mháirtín Ó Briain*. Indreabhán: Cló Iar-Chonnachta, 459–471.
- Ó Tuathaigh, P. 1993. *Filí an tSulain*. Baile an Chollaigh, Co. Chorcaí: Tower Books.
- Odijk, J. 2004. A proposed standard for the lexical representation of idioms. IN: Williams, G. agus Vessier, S. (eag.) *Proceedings of the 11th Euralex International Congress, 6–10 July 2004, Lorient, France* [Ar líne], 153–164. Ar fáil ag:

http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2004/016_2004_V1_Jan%20ODIJK_A%20proposed%20standard%20for%20the%20lexical%20representation%20of%20idioms.pdf [Léite 2 Samhain 2012]

OldPhras 2015. Das OLdPhras-Projekt – OldPhras [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.oldphras.net/web/index.php?id=projekt> [Léite 3 Lúnasa 2015].

Oppentocht, L. 2000. Editing multiple idiomatic phraseological units for book and CD-ROM. IN: Heid, U., Evert, S., Lehmann, E. agus Rohrer, C. (eag.) *Proceedings of the 9th Euralex International Congress, 8–12 August 2000, Stuttgart, Germany* [Ar líne], 592–597. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2000/067_Lineke%20OPPENTOCHT_Editing%20multiple%20idiomatic%20phraseological%20units%20for%20book%20and%20CD-ROM.pdf [Léite 5 Lúnasa 2012].

Ortony, A., Schallert, D.L., Reynolds, R.E. agus Antos, S.J. 1978. Interpreting metaphors and idioms: some effects of context on comprehension. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 17(4), 465–477.

Oxford English Dictionary online. (2015) s.v. idiom. Ar fáil ag: <http://www.oed.com/view/Entry/91031?redirectedFrom=idiom#eid> [Léite 21 Iúil 2015].

Pajzs, J. 2002. A corpus based investigation of collocations in Hungarian. IN: Braasch, A agus Povlsen, C. IN: Braasch, A agus Povlsen, C. (eag.) *Proceedings of the 10th Euralex International Congress, 13–17 August 2002, Copenhagen, Denmark* [Ar líne], 831–840. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2002/092_2002_V2_Julia%20Pajzs_A%20Corpus%20Based%20Investigation%20of%20Collocations%20in%20Hungarian.pdf [Léite 13 Meán Fómhair 2012]

Palm Meister, C. 1999. Phraseologie im literarischen Text am Beispiel von Morgenstern, Kafka, Brecht, Thomas Mann und Christa Wolf. IN: Fernandez-Bravo, N., Behr, I. agus Rozier, C. (eag.) *Phraseme und typisierte Rede*. Tübingen: Stauffenburg, 111–120.

Palmer, F.R. (eag.) 1968. *Selected papers of J. R. Firth 1952–59*. Harlow: Longmans.

Palmer, H.E. 1933. *Second interim report on English collocations*. Tokyo: Kaitakusha.

Paszenda, J. 2003. A lexicographic corpus of religious phraseological internationalisms in English, German and Polish. Criteria for the selection of data. IN: Burger, H., Hacki-Buhofer, A. agus Gréciano, G. (eag.) *Flut von Texten – Vielfalt der Kulturen. Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifität der Phraseologie*. Baltmannsweiler Schneider Verlag Hohengehren, 239–254.

Pawley, A. 2001. Léirmheas ar *Phraseology, linguistics and the dictionary*, le Anthony Paul Cowie. *International Journal of Lexicography*, 14(2), 122–134.

Pawley, A. agus Syder, F.G. 1983. Two puzzles for linguistic theory: nativelike selection and nativelike fluency. IN: Richards, J.C. agus Schmidt, R.W. (eag.) *Language and communication*. London: Longman, 191–226.

Penttilä, E. 2008. Idioms vs. idiomatic constructions. Is there essential difference? IN: Korhonen, J., Mieder, W., Piirainen, E. agus Piñel, R. (eag.) *Proceedings of the 5th Europhras International Congress, 13–16 August 1994, University of Helsinki, Finland*, 376–380 [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://52661917.de.strato->

hosting.eu/images/stories/documents/Verschiedenes/ep2008.pdf [Léite 5 Deireadh Fómhair 2012].

Peterson, R.R., Burgess, C., Dell, G.S. agus Eberhard, K.M. 2001. Dissociation between syntactic and semantic processing during idiom comprehension. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 27(5), 1223–1237.

Peterson, R.R. agus Burgess, C. 1993. Syntactic and semantic processing during idiom comprehension: neurolinguistic and psycholinguistic dissociations. *IN: Cacciari, C. agus Tabossi, P. (eag.) Idioms: processing, structure, and interpretation*. Hillsdale: Erlbaum, 201–225.

Peterson, R.R., Burgess, C., Dell, G.S. agus Eberhard, K.M. 2001. Dissociation between syntactic and semantic processing during idiom comprehension. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 27(5), 1223–1237.

Piirainen, E. 2013. *Widespread idioms in Europe and beyond* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.widespread-idioms.uni-trier.de/> [Léite 26 Iúil 2011]

Piirainen, E. 2012. *Widespread idioms in Europe and beyond: toward a lexicon of common figurative units*. New York: Peter Lang.

Piirainen, E. 2007. Dialectal phraseology – linguistic aspects. *IN: Burger, H., Dobrovolskij, D., Kühn, P. agus Norrick, N.R. (eag.) Phraseologie: ein internationales Handbuch zeitgenössischen Forschung. 1. Halbband*. Berlin: Walter de Gruyter, 530–540.

Piirainen, E. 1994. Phraseologie der westmunsterländischen Mundart. Computer im Dienst semantischer Korpusanalyse. *IN: Chlosta, C., Grzybek, P. agus Piirainen, E. (eag.) Sprachbilder zwischen Theorie und Praxis. Akten des Westfälischen Arbeitskreises 'Phraseologie/Parömiologie'*. Bochum: Brockmeyer, 175–208.

Pinnavaia, L. 2012. Yesterday's idioms today: a corpus linguistic analysis of Bible idioms. *IN: Ruth Fjeld, V. agus Torjusen, J. M. (eag.) Proceedings of the 15th Euralex International Congress, 7–11 August 2012, Oslo, Norway* [Ar líne], 701–714. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2012/pp701-714%20Pinnavaia.pdf [Léite 1 Aibreán 2015].

Pitt, D. agus Katz, J.J. 2000. Compositional idioms. *Language*, 76(2), 409–432.

Popiel, S.J. agus McRae, K. 1998. The figurative and literal senses of idioms, or all idioms are not used equally. *Journal of Psycholinguistic Research*, 17(6), 475–487.

Pulman, S.G. 1993. The recognition and interpretation of idioms. *IN: Cacciari, C. agus Tabossi, P. (eag.) Idioms: processing, structure, and interpretation*. Hillsdale: Erlbaum, 249–270.

Python 2016. *The official home of the Python Programming Language* [Ar líne]. Ar fáil ag: <https://www.python.org/> [Léite 10 Aibreán 2016].

Rannóg an Aistriúcháin 1958. *Gramadach na Gaeilge agus litriú na Gaeilge: an caighdeán oifigiúil*. Baile Átha Cliath: Oifig an tSoláthair.

Rayson, P. 2008. From key words to key semantic domains. *International Journal of Corpus Linguistics*. 13(4), 519–549.

- Reagan, R. The syntax of English idioms: can the dog be put on? *Journal of Psycholinguistic Research*, 16(5), 417–441.
- Resnik, P., Olsen, M.B. agus Diab, M. 1999. The Bible as a parallel corpus: annotating the ‘Book of 2000 Tongues’. *Computers and the Humanities*, 33(1-2), 129–153.
- Riggs, P. 2000. Caint na ndaoine: an chaint agus na daoine. *IN: Ó Cearúil, M. (eag.) Aimsir Óg. Cuid 2. Baile Átha Cliath: Coiscéim*, 78–90.
- Robinson, F.N. 1945. Irish proverbs and Irish national character. *Modern Philology*, 43(1), 1–10.
- Römer, U. agus O'Donnell, M.B. 2011. From student hard drive to web corpus (part 1): the design, compilation and genre classification of the Michigan Corpus of Upper-level Student Papers (MICUSP). *Corpora*, 6(2), 159–177.
- Rose, J.H. 1978. Types of idioms. *Linguistics*, 203, 55–62.
- Royal Irish Academy 2013. *Royal Irish Academy | Projects | Foclóir na Nua-Ghaeilge* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.ria.ie/research/focloir-na-nua-ghaeilge.aspx> [Léite 13 Nollaig 2012].
- Royal Irish Academy 2012 *Royal Irish Academy – Our work* [Ar líne]. Ar fáil ag: http://db.ria.ie/fng/bibleag/bibliography_list.asp [Léite 28 Samhain 2012].
- Royal Irish Academy 2011. *Royal Irish Academy – Foclóir Stairiúil na Nua-Ghaeilge* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.ria.ie/getmedia/b78d10b4-32eb-45fe-9f73-38b7df6ab190/Focloir-na-Nu1.pdf.aspx> [Léite 29 Aibreán 2013].
- Royal Irish Academy. 2004. *Royal Irish Academy – Corpas na Gaeilge, 1600–1882: foclóir na nua-Ghaeilge*. Baile Átha Cliath: Acadamh Ríoga na hÉireann.
- Ruhl, C. 1975. Kick the bucket is not an idiom. *Interfaces*, 4, 2–4.
- Rumelhart, D. 1979. Some problems with the notion of literal meanings. *IN: Ortony, A. (eag.) Metaphor and Thought*. London: Oxford University Press, 71–82.
- Rundell, M. 2012. The road to automated lexicography: an editor's viewpoint. *IN: Granger, S. agus Paquot, M. (eag.) Electronic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 15–30.
- Rundell, M. agus Kilgariff, A. 2011. Automating the creating of dictionaries: where will it all end? *IN: Meunier, F., De Cock, S., Gilquin, G. agus Paquot, M. (eag.) A taste for corpora. In honour of Sylviane Granger*. Amsterdam: Benjamins, 257–281.
- Ryan, W.P. 1912. *The Pope's green island*. Boston: Small, Maynar & Company.
- Sag, I.A., Baldwin, T., Bond, F., Copestake, A. agus Flickinger, D. 2001. Multiword expressions: a pain in the neck for NLP. *IN: Gelbukh, A. (eag.) Computational linguistics and intelligent text processing. Third International Conference, CICLing 2002, Mexico City, Mexico, February 17–23 2002*. Berlin: Springer, 1–15.
- Sánchez, A. agus Almela Sánchez, M. 2010. *A mosaic of corpus linguistics: selected approaches*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

- Sanford, D. 2008. Discourse and metaphor: a corpus-driven inquiry. *Corpus Linguistics & Linguistic Theory*, 4(2), 209–234.
- Scannell, K. 2013. *kscanne / caighdean/ USAGE.md: Pre-processing* [Ar líne]. Ar fáil ag: <https://github.com/kscanne/caighdean/blob/master/USAGE.md> [Léite 2 Bealtaine 2013].
- Scannell, K. 2009. *Standardization of corpus texts for the NEID*. Cur i láthair. Presentation given in Saint Louis University, 22 May 2009 [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://borel.slu.edu/pub/naaclt09.pdf> [Léite 3 Nollaig 2012].
- Schemann, H. agus Knight, P. 1995. *German-English Dictionary of Idioms: Idiomatik Deutsch–Englisch*. London: Routledge.
- Schemann, H., Knight, P. agus Schemann, H. 1997. *English–German Dictionary of Idioms: supplement to the German-English dictionary of idioms*. London: Routledge.
- Schindler, F. 1995. *Studia phraseologica et alia: Festschrift für Josip Matešić zum 65. Geburtstag*. *Russian Linguistics*, 19(2), 282–284.
- Schmitt, N. 2004. *Formulaic sequences: acquisition, processing, and use*. Amsterdam: John Benjamins.
- Schmitt, N., Grandage, S. agus Galpin, A. 2004. Are corpus-driven recurrent clusters psycholinguistically valid? *IN: Schmitt, N. (eag.) Formulaic sequences: acquisition, processing, and use*. Amsterdam: John Benjamins, 127–151.
- Schnell, Z. 2007. Metaphor processing and the acquisition of idioms: A mentalistic model. *Acta Linguistica Hungarica*, 54(1), 73–104.
- Schweigert, W.A. 1986. The comprehension of familiar and less familiar idioms. *Journal of Psycholinguistic Research*, 15(1), 33–46.
- Schweigert, W.A. 1991. The muddy waters of idiom comprehension. *Journal of Psycholinguistic Research*, 20(4), 305–314.
- Scott, M. 2012. *WordSmith Tools version 6*. Liverpool: Lexical Analysis Software.
- Sheehan, M. 1944. *Sean-chaint na nDéise: the idiom of living Irish*. 2ú heagrán. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
- Sheehan, M. 1906. *Sean-chaint na nDéise: the idiom of living Irish*. Dublin: M.H. Gill.
- Simpson, P. 2003. *On the discourse of satire: towards a stylistic model of satirical humor*. Amsterdam: John Benjamins.
- Simpson, G.B. 1991. *Understanding word and sentence*. Amsterdam: Elsevier Science.
- Simpson, R. agus Mendis, D. 2003. A corpus-based study of idioms in academic speech. *Tesol Quarterly*, 37(3), 419–441.
- Sinclair, J.M. 2007a. Intuition and annotation. The discussion continues. *IN: Teubert, W. agus Krishnamurthy, R. (eag.) Corpus linguistics: critical concepts in linguistics*. London: Routledge, 415–435.

- Sinclair, J.M. 2007b. The search for units of meaning. *IN*: Teubert, W. agus Krishnamurthy, R. (eag.) *Corpus linguistics: critical concepts in linguistics*. London: Routledge, 3–29.
- Sinclair, J.M. 2005a. Corpus and text – basic principles. *IN*: Wynne, M. (eag.) *Developing linguistic corpora: a guide to good practice*. Oxford: Oxbow Books [Ar líne], 1–16. Ar fáil ag: <http://www.ahds.ac.uk/creating/guides/linguistic-corpora/chapter1.htm> [Léite: 4 Samhain 2012].
- Sinclair, J.M. 2005b. Appendix: how to build a corpus. (eag.) *IN*: Wynne, M. (eag.) *Developing linguistic corpora: a guide to good practice*. Oxford: Oxbow Books, iarscríbhinn [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://www.ahds.ac.uk/guides/linguistic-corpora/appendix.htm> [Léite 12 Deireadh Fómhair 2012].
- Sinclair, J.M. 2003. *Collins COBUILD advanced learner's English dictionary*. London: Harper Collins Publishers.
- Sinclair, J.M. 1995. *Collins COBUILD Dictionary of Idioms*. London: Harper-Collins.
- Sinclair, J.M. 1991. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- Sinclair, J.M. 1987. *Looking up: an account of the COBUILD Project in lexical computing and the development of the Collins COBUILD English language dictionary*. London: Collins English Language Teaching.
- Sinclair, J.M. agus Carter, R. 2004. *Trust the text: language, corpus and discourse*. London: Routledge.
- Sinclair, J., agus Moon, R. 1989. *Collins COBUILD Dictionary of Phrasal Verbs*. London: Harper Collins Publishers.
- Sinclair, J. M., P. Hanks, Fox, G., Moon, R. agus Stock, P. 1987. *Collins COBUILD English Language Dictionary*. London: Collins.
- Singer, R. 2011. Typologising idiomaticity: noun-verb idioms and their relations. *Linguistic Typology*, 15(3), 625–659.
- Sketch Engine 2013a. *Word Sketch* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://trac.sketchengine.co.uk/wiki/SkE/Help/PageSpecificHelp/WordSketch> [Léite: 22 Aibreán 2013].
- Sketch Engine 2013b. *Corpus querying and grammar writing for the Sketch Engine* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://trac.sketchengine.co.uk/wiki/SkE/CorpusQuerying> [Léite 31 Bealtaine 2013].
- Skoufaki, S. 2008. Investigating the source of idiom transparency intuitions. *Metaphor and Symbol*, 24(1), 50-41.
- Soehn, J. 2006. On idiom parts and their contexts. *Linguistik Online*, 27(2), 11–29.
- Spears, R.A. 1997. *NTC's Thematic Dictionary of American Idioms*. Lincolnwood, Chicago: NTC Publishing Group.

- Stathi, K. 2007. A corpus-based analysis of adjectival modification in German idioms. *IN: Fellbaum, C. (eag.) Idioms and collocations: corpus-based linguistic and lexicographic studies*. London: Continuum, 81–108.
- Stein, G. and Quirk, R. 1991. On having a look in a corpus. *IN: Svartvik, J., Aijmer, K. and Altenberg, B. (eag.) English corpus linguistics: studies in honour of Jan Svartvik*. London: Longman, 197–203.
- Strässler, J. 1982. *Idioms in English: a pragmatic analysis*. Tübingen: Narr.
- Stubbs, M. 2003. Two quantitative methods of studying phraseology in English. *International Journal of Corpus Linguistics*, 7(2), 215–244.
- Stubbs, M. 2001. *Words and phrases. Corpus studies of lexical semantics*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Stubbs, M. 1993. British traditions in text analysis: from Firth to Sinclair. *IN: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. and Sinclair, J.M. (eag.) Text and technology in honour of John Sinclair*. Philadelphia: John Benjamins, 1–33.
- Stubbs, M. 1996. *Text and corpus analysis: computer-assisted studies of language and culture*. Oxford: Blackwell.
- Summers, D. 1987. *Longman Dictionary of Contemporary English*. Essex, England: Longman.
- Sweet, H. 1900. *The practical study of languages: a guide for teachers and learners*. New York: Henry Holt.
- Tabossi, P. Wolf, K. agus Koterle, S. 2009. Idiom syntax: idiosyncratic or principled? *Journal of Memory and Language*, 61(1), 77–96.
- Tabossi, P., Fanari, R. agus Wolf, K. 2009. Why are idioms recognized fast? *Memory & Cognition*, 37(4), 529–540.
- Tabossi, P., Fanari, R. agus Wolf, K. 2005. Spoken idiom recognition: meaning retrieval and word expectancy. *Journal of Psycholinguistic Research*, 34(5), 465–495.
- Tarasevitch, M., 1991. Soviet phraseology: problems in the analysis and teaching of idioms. *IN: Alatis, J.E. (eag.) linguistics and language pedagogy: the state of art*. Georgetown: Georgetown University Press, 484–488.
- Taylor, J.R. 1989. *Linguistic categorization: prototypes in linguistic theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Telija, V., Bragina, N., Oparina, E. agus Sandomirskaya, I. 1998. Phraseology as a language of culture: its role in the representation of a collective mentality. *IN: Cowie, A.P. (eag.) Phraseology: theory, analysis, and applications*. Oxford: Oxford University Press, 55–75.
- Telija, V. 1992. The motivational basis in the semantics of idioms and ways of its presentation in the computer data base. *IN: Tommola, H., Varantola, K., Salmi-Tolonen, T. agus Schopp, J. (eag.) Proceedings of the 5th Euralex International Congress, 4–9 August 1994, Tampere, Finland*, 433–439. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1992_2/016_Veronika%20N.%20Telija%20&

[%20Anna%20V.%20Doroshenko%20-The%20motivational%20basis%20in%20the%20semantics%20of%20idioms%20an.pdf](#) [Léite 13 Meán Fómhair 2012].

Teubert, W. agus Krishnamurthy, R. 2007. *Corpus linguistics: critical concepts in linguistics*. London: Routledge.

Teubert, W. 2010. Rethinking corpus linguistics. *IN*: Sánchez, A. agus Sánchez, M.A. (eag.) *A mosaic of corpus linguistics: selected approaches*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 19–39.

Teubert, W. 1999. Korpuslinguistik und Lexikographie. *Deutsch Sprache*, 27(4), 292–313.

Teubert, W., Halliday, M.A.K., Yallop, C. agus Čermáková, A. 2002. *Lexicology and corpus linguistics*. London: Continuum.

Titone, D.A. 1999. On the compositional and noncompositional nature of idiomatic expressions. *Journal of Pragmatics*, 31(12), 1655–1674.

Titone, D.A. agus Connine, C.M. 1999. On the compositional and noncompositional nature of idiomatic expressions. *Journal of Pragmatics*, 31(12), 1655–1674.

Tognini-Bonelli, E. 2001. *Corpus linguistics at work*. Amsterdam: John Benjamins.

Torna. 1939. An tAthair Peadar Ó Laoghaire. *Journal of the Cork Historical and Archaeological Society*, 104 (43–44), 127.

Tschichold, C. 2008. A computational lexicography approach to phraseologisms. *IN*: Granger, S. agus Meunier, F. (eag.) *Phraseology: an interdisciplinary perspective*. John Benjamins: Université Catholique de Louvain, 361–376.

TshwaneDJe 2013. *TLex lexicography and terminology software suite: overview* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://tshwanedje.com/tshwanelex/overview.html> [Léite 21 Eanáir 2013].

Ua Concheanainn, T. 1903. *Mion-chomhrádh: leabhar cainte Gaedhilge-Béarla*. Baile Átha Cliath: Connradh na Gaedhilge.

Ua Donnchadha, T. 1902. *Sean-fhocail na Mumhan. I*. Baile Átha Cliath: Connradh na Gaedhilge.

Ua Dubhghaill, S. agus Bairéad, S. 1901. *Leabhar Cainte*. Baile Átha Cliath: Connradh na Gaedhilge.

Ua Laoghaire, P. 1926a. *Notes and Words on Irish Usage*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nualláin.

Ua Laoghaire, P. 1926b. *Notes and Words on Irish Usage*. s.v. *ruibe*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nualláin.

Ua Laoghaire, P. 1925a. *Críost Mac Dé. Cuid III*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nualláin.

Ua Laoghaire, P. 1925b. *Sgéalaidheacht na Macabéach I, II*. Baile Átha Cliath: Brún & Ó Nóláin, Teor.

- Ua Laoghaire, P. 1924. *Críost Mac Dé. Cuid II*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nualláin.
- Ua Laoghaire, P. 1923. *Cómhairle Ár Leasa*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nualláin, Teor.
- Ua Laoghaire, P. 1922a. *Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7*. Baile Átha Cliath: Brún & Ó Nóláin, Teor.
- Ua Laoghaire, P. 1922b. *Don Cíochóte (Cuid II)*. Baile Átha Cliath: Brún & Ó Nóláin.
- Ua Laoghaire, P. 1922c. *Don Cíochóte (Cuid I)*. Baile Átha Cliath: Brún & Ó Nóláin.
- Ua Laoghaire, P. 1922c. *Cath Ruis na Rí For Bóinn*. Baile Átha Cliath: Brún & Ó Nóláin
- Ua Laoghaire, P. 1917. Gaedhluinn "Uasal". *An Crann*, I(4), 3–4.
- Ua Laoghaire, P. 1915a. Correct Irish. Letter from Canon O'Leary, P.P. *The Irish Independent*, 17 Márta.
- Ua Laoghaire, P. 1915b. *Mo Scéal Féin*. Baile Átha Cliath: Brún & Nuallán.
- Ua Laoghaire, P. 1915c. *Guaire I, II*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nualláin, Teor.
- Ua Laoghaire, P. 1915d. *Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma*. Baile Átha Cliath: Brún & Nuallán.
- Ua Laoghaire, P. 1915e. *Bricriu*. Baile Átha Cliath: Brún agus Ó Nualláin, Teor.
- Ua Laoghaire, P. 1914a. *Aithris ar Chríost*. Baile Átha Cliath: Muintir na Leabhar Gaedhilge.
- Ua Laoghaire, P. 1914b. *Sliabh na mBan bhFionn agus Cúán Fithise*. Baile Átha Cliath: Muintir na Leabhar Gaedhilge.
- Ua Laoghaire, P. 1913. *Eisirt*. Baile Átha Cliath: Muintir na Leabhar Gaedhilge.
- Ua Laoghaire, P. 1909. *Seanmóin agus Trí Fichead (Cuid I)*. Baile Átha Cliath: Brún & Ó Nóláin, Teor.
- Ua Laoghaire, P. 1905. *An Craos-Deamhan*. Baile Átha Cliath: Brún & Ó Nóláin, Teor.
- Ua Laoghaire, P. 1904. *Séadna*. Baile Átha Cliath: Irish Book Company.
- Ua Laoghaire, P. 1898. Explanation of some words chiefly occurring in letter in first number of "Fáinne an Lae". *Irisleabhar na Gaedhilge*, VIII. Ich 182.
- Ua Laoghaire, P. 1897. Fabhaill. An Mac Tíre agus an t-Uan. *Irisleabhar na Gaedhilge*, VIII, Ich 90.
- Ua Laoghaire, P. 1895. Some Irish idioms. *Irisleabhar na Gaedhilge*, Ich 26
- Ua Laoghaire, P. 1894a. Cork Irish: "Béidh ár n-dóithin araon ann." *The Gaelic Journal*, V, Ich 58.
- Ua Laoghaire, P. 1894b. Mícheál na Buile. *Irisleabhar na Gaedhilge*, V, Ich 77.

- Ua Laoghaire, P. Gan dáta. *Sgothbhualadh I,II*. Baile Átha Cliath: Brún & Ó Nóláin.
- Ua Súilleabháin, S. (eag.) 2008. *Scéal mo bheatha*. Bhaile Mhic Íre, Co Chorcaí: Coiste Litríochta Mhúscraí.
- Ua Súilleabháin, S. 2005. Dinneen's dictionaries of 1904 and 1927: background, use of historical dictionaries and of contemporary informants. *IN: Riggs, P. (eag.) Dinneen and the dictionary 1904–2004*. Dublin: Irish Texts Society, 62–78.
- Ua Súilleabháin, S. 1999. The O'Learys of Liscarrigane. *IN: Kelleher, P agus O'Connell, M. (eag.) Back to our roots: a history of Garrane National School and the parish of Clondrohid*. Baile Átha Cliath. An Clóchmhar, 145–148.
- Uí Bheirn, U. 2005. Dinneen's legacy: the present state of Irish lexicography. *IN: Riggs, P. (eag.) Dinneen and the dictionary 1904–2004*. Dublin: Irish Texts Society, 102–114.
- Uí Dhonnchadha E. (2009). Part-of-speech tagging and partial parsing for Irish using finite-state transducers and constraint grammar, PhD Thesis, Dublin City University.
- Uí Dhonnchadha, E., Scannell, K., Ó hUiginn, R., Ní Mhearraí, É., Nic Mhaoláin, M., Ó Raghallaigh, B., Toner, G., Mac Mathúna, S., D'Auria, D., Ní Ghallchobhair, E. agus O'Leary, N. 2014. *Corpas na Gaeilge (1882–1926): integrating historical and modern Irish texts*. *IN: Calzolari, N., Choukri, K., Declerck, T., Loftsson, H., Maegaard, B., Mariani, J., Moreno, A., Odijk, J. agus Piperidis, S. (eag.) Proceedings of the Workshop "Language resources and technologies for processing and linking historical documents and archives" at LREC 2014, Reykjavík, Iceland, May 26, 2014* [Ar líne]. Ar fáil ag: <http://borel.slu.edu/nlp.html> [Léite 9 Meitheamh 2014].
- Uí Dhonnchadha, E., Nic Pháidín, C. agus Van Genabith, J. 2003. Design, implementation and evaluation of an inflectional morphology finite state transducer for Irish. *Machine Translation*, 18(3), 173–189.
- Undine, K. 2006. Linguistic lightbulb moments: zeugma in idioms. *International Journal of Lexicography*, 19(4), 379–395.
- Van der Linden, E. 1992. Incremental processing and the hierarchical lexicon. *Computational Linguistics*, 18(2), 219–238.
- Vervaeke, J. agus Green, C.D. 1997. Women, fire, and dangerous theories: a critique of Lakoff's theory of categorization. *Metaphor & Symbol*, 12(1), 59–80.
- Vinogradov, V.V. 1977. Basic concepts of Russian phraseology as a linguistic subject. *IN: Vinogradov, V.V. (eag.) Selected works: lexicology and lexicography*. Moscow: Nauk.
- Wagner, H. 1959. *Das Verbum in den Sprachen der britischen Inseln; ein Beitrag zur geographischen Typologie des Verbums*. Tübingen: Niemeyer.
- Wagner, H. agus Baoill, C.O. 1964. *Linguistic atlas and survey of Irish dialects – Vol. II: the dialects of Munster*. Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies.
- Wallis, S. agus Nelson, G. 2001. Knowledge discovery in grammatically analysed corpora. *Data Mining and Knowledge Discovery*, 5(4), 305–335.

- Walter, E. agus Harley, A. 2002. The role of corpus and collocation tools in practical lexicography. *IN: Braasch, A agus Povlsen, C. Proceedings of the 10th Euralex International Congress, 13–17 August 2002, Copenhagen, Denmark* [Ar líne], 851–857. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2002/094_2002_V2_Elizabeth%20Walter%20&%20Andrew%20Harley_The%20role%20of%20corpus%20and%20collocation%20tools%20in%20practica.pdf [Léite 2 Deireadh Fómhair 2012].
- Wasow, T. Sag, I.A. agus Nunberg, G. Idioms: an interim report. *Preprints of the XIIIth International Congress of Linguists*. Nippon Toshi Center, Tokyo [Ar líne]. Ar fáil ag: http://lingo.stanford.edu/sag/papers/idioms_interim.pdf [Léite 23 Lúnasa 2012].
- Weinreich, U. 1969. Problems in the analysis of idioms. *IN: Puhvel, J. (eag.) Substance and structure of language*. Berkley: Univeristy of California Press, 23–82.
- Werner, V. 2012. Love is all around: a corpus-based study of pop lyrics. *Corpora*, 7(1), 19–50.
- Williams, G. 2002. Corpus-driven lexicography and the specialised dictionary: headword extraction for the parasitic plant research dictionary. *IN: Braasch, A agus Povlsen, C. (eag.) Proceedings of the 10th Euralex International Congress, 13–17 August 2002, Copenhagen, Denmark* [Ar líne], 859–864. Ar fáil ag: http://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex2002/034_2002_V1_Tom%20Dalzell,%20Terry%20Victor%20&%20John%20Williams_A%20labour%20so%20ungrateful_Report%20of%20a%20project.pdf [Léite: 20 Lúnasa 2012].
- Wood, M.M. 1986. *A definition of idiom*. 2ú heagrán. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- WordNet 2012. *About WordNet - WordNet – About WordNet* [Ar líne]. Available from: <http://wordnet.princeton.edu/> [Léite 12 Samhain 2012].
- Wulff, S. 2009. Converging evidence from corpus and experimental data to capture idiomaticity. *Corpus Linguistics & Linguistic Theory*, 5(1), 131–159.
- Wulff, S. 2008. *Rethinking idiomaticity a usage-based approach*. London: Continuum.
- Wynne, M. 2005. *Developing linguistic corpora: a guide to good practice*. Oxford: Oxbow Books.
- Xiao, R. agus McEnery, T. 2006. Collocation, semantic prosody, and near synonymy: a cross-linguistic perspective. *Applied Linguistics*, 27(1), 103–129.
- Yadava, Y.P., Hardie, A., Lohani, R.R., Regmi, B.N., Gurung, S., Gurung, A., McEnery, T., Allwood, J. agus Hall, P. 2008. Construction and annotation of a corpus of contemporary Nepali. *Corpora*, 3(2), 213–225.
- Yorio, C.A. 1980. Conventionalized language forms and the development of communicative competence. *TESOL Quarterly*, 14(4), 433–442.
- Zamorano, J.P., García, E., del Rosal agus Lara, I.A. 2011. Design and development of Iberia: a corpus of scientific Spanish. *Corpora*, 6(2), 145–158.
- Zgusta, L. 1967. Multiword lexical units. *Word*, 23, 578–587.

Zgusta, L. 1972. *Manual of lexicography*. The Hague: Mouton.

Zimmer, H. 1911. Appendix: reply from the Rev. Richard Henebry, Ph.D. *IN: Irish Book Company (eag.) A statement of the position of modern Irish in the National University*. Dublin: Irish Book Company, 11–22.

Gluais

airí *property, characteristic* Saintréithe natha.

anailís dhiaconach *diachronic analysis* Anailís ar theanga thar thréimhse; anailís ar fhorbairt stairiúil teanga.

anailís shioncronach *synchronic analysis* Anailís ar theanga ag tréimhse ar leith; ní dhírítear ar an athrú a thagann ar theanga thar thréimhse.

anailíseoir moirfeolaíoch *morphological analyser* Uirlis ríomhaireachta chun anailís a dhéanamh ar fhoirm agus ar struchtúr focal.

anótáil *annotation* Meiteashonraí i bhfoirm nod inlíne a luaitear le píosaí téacs i gcorpas, e.g. foirm caighdeánaithe focail.

brí iontaisithe *fossilised meaning* Brí choinbhinsiúnach a ghabhann le focal nó le nath nach féidir a athrú.

brí nathach *idiomatic meaning* Brí natha atá éagsúil le brí litriúil an natha.

brí neamh-chomhdhéanta *non-compositional meaning* Brí nach féidir a dhéanamh amach as brí na gcomhpháirteanna aonair den nath.

briathar éadrom *light verb* Briathar a bhfuil brí ghinearálta aonair leis, e.g. *cuir* nó *caith*, a bhfuil brí níos mionsonraithe ag gabháil leis nuair a nasctar le focal eile é (ainmfhocal de ghnáth), e.g. *greim a chur* nó *geansaí a chaitheamh*.

bunfhoirm = foirm chanónta *baseform* An fhoirm mhorfa-chomhréireach is simplí den nath atá ag teastáil chun brí nathach an natha a léiriú.

carn léacsach *lexical cluster* Sraith focal a thagann chun cinn i gcóngar a chéile i bhfása nó go minic i gcorpas.

clibeáil (clib) ranna chainte = clibeáil ghramadaí *part-of-speech tagging = grammatical tagging* Uasmharcáil ar fhocal i dtéacs (e.g. corpus) le faisnéis maidir le catagóir gramadaí an fhocail.

cobhsaíocht struchtúrach *structural stability* Do-athraitheacht an struchtúir gramadaí.

comhchordachtóir *concordancer* Bogearraí ina ngintear liosta na gcomhthéacsanna ina dtagann focal nó frása chun cinn i gcorpas.

córas cuardaigh corpais *corpus query system* Bogearraí le haghaidh cuardach agus anailís a dhéanamh ar chorpas.

córas scríofa foclóra *dictionary writing system* Bogearraí le haghaidh foclóir, gluais téarmaí, teasáras, etc., a thiomsú.

doiléire shéimeantach *semantic opacity* Bíonn doiléire shéimeantach i gceist nuair nach féidir an bhrí nathach a dhéanamh amach as brí chomhpháirteanna aonair an natha.

faisnéis pharaitheangeolaíoch *paralinguistic information* Cumarsáid neamhléacsach, e.g. prósóid, airde, tuin chainte, etc.

foclóir meaisín-inléite *machine-readable dictionary* Foclóir atá stóráilte i bhformáid dhigiteach atá inléite ag ríomhairí.

foclóireacht *lexicography* Prionsabail agus cleachtais a bhaineann le foclóirí a thiomsú.

foclóireolaíocht *lexicology* Anailís ar mhíniú, úsáid, foirm agus ar stair focal.

foirm chanónta = bunfhoirm *canonical form* An fhoirm mhorfa-chomhréireach is simplí den nath atá ag teastáil chun an bhrí nathach a léiriú.

gramadach bhunathraithe (ghiniúnach) *transformational (generative) grammar* Cur síos gramadaí ar theanga trí úsáid a bhaint as tacar rialacha loighciúla; cur chuige maidir le staidéar a dhéanamh ar chomhréir na teanga trí thacar rialacha loighciúla a leagan síos.

institiúidiú *institutionalization* Frása nó focal a mbaineann formhór an phobail cainte úsáid rialta as.

iompar gramadaí agus comhlogaíochta *grammatical and collocational behaviour* Feidhmiú teangeolaíochta focal, frásaí, etc., agus na srianta inmheánacha a ghabhann le comhpháirteanna an fhrása.

léacsacan intinne *mental lexicon* Foclóir intinne an duine ina stóráiltear brí, fuaimniú, airíonna comhréire, etc., focal.

léicséim *lexeme* Aonad teibí teangeolaíochta a sheasann do thacar na bhfoirmeacha ar fad atá ag focal.

léacsón *lexon* Bunaonad na léicséime.

maceilimint *child element* Fo-eilimint i scéimre sonraí. Bíonn struchtúr crainn ag doiciméid XML a thosaíonn le fréamheilimint, and brainseálann maceilimintí ón bhfréamheilimint.

moirféim *morpheme* Aonad de theanga atá níos lú ná focal a bhfuil brí ghramadaí seachas brí léacsach ag gabháil leis.

moirféim aon úsáide *cranberry morpheme* Gné iontaisithe teanga; moirféim cheangailte nach bhfuil brí neamhspléach ná feidhm ghramadaí aonair ag gabháil léi.

nádúrthacht *idiomaticity* Frása nó focal ina léirítear airíonna nathacha.

nath follas *motivated idiom* Nath inar féidir a bhunús agus bhunbhrí a thuiscint as brí litriúil na gcomhpháirteanna aonair den nath.

nath neamhfollas *unmotivated idiom* Nath nach féidir a bhunús agus a bhunbhrí a thuiscint as brí litriúil na gcomhpháirteanna aonair den nath.

saibhriú corpais *corpus enrichment* Sonraí teangeolaíochta a chuirtear le corpas i bhfoirm anótálacha.

scála nádúrthachta *scale of idiomaticity* An contanam ar a ndéantar nath a rangú de réir a bhrí neamh-chomhdhéanta.

scéimre *schema* Cur síos foirmiúil ar struchtúr sonraí.

séiméim *sememe* Aonad brí sa tséimeantaic.

soiléire shéimeantach *semantic transparency* Bíonn soiléire shéimeantach i gceist nuair is féidir an bhrí nathach a dhéanamh amach as brí chomhpháirteanna aonair an natha.

uasmharcáil *mark up* Anótáil ar théacs nó ar cháipéis chun faisnéis bhreise ar an téacs nó chun struchtúr na cáipéise a léiriú.

ID	4585527
BUNFHOIRM	(duine) a bhaint dá bhoinn
CEANNFHOCAL	bonn
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>D'á ghéire thabharfá tuairim féin gcaint a bhéadh le teacht uaidh, nuair a thiocfadh an chaint bhéadh sí seacht míle ó'n dtuairim. Ach do gheallfainn duit go ndéarfadh sé rud éigin ná béadh coinne agat leis agus a bhainfeadh ded' bhonnaibh thú.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	126
CUR SÍOS	Leagadh a bhaint as duine.
SAMPLA BREISE	<i>1. Duine a bhaint, a chur, dá bhoinn; na boinn a bhaint ó dhuine, to knock someone off his feet; to trip someone up.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bonn
SAMPLA BREISE	<i>Cuirim (bainim) dá bhonnaibh é, I upset or undermine him</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	bonn
SAMPLA BREISE	<i>Is suarach an rud a bhaineadh ded bhonnaibh uaireanta tú. Is beag an rud a dhéanadh dochar duit uaireanta. Is beag an rud a chuirfeadh ar lár tú.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	81
SAMPLA BREISE	<i>Baineadh dá bhonna é: baineadh preab as.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	59
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	teacht aniar aduaidh (ar)

ID	4629573
BUNFHOIRM	(fut fat agus) cat is dá eireaball a dhéanamh
CEANNFHOCAL	cat
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	eireaball
CEANNFHOCAL	déan
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba dhóich leat ortha ar dtúis go mbeidhtheá tógtha leo, go ndéanfidís "fut fat agus cat a's dá eirbal," ach nuair a thagan cruadhtan na h-oibre ortha ní bhíon seasamh ná fulag ionta.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	73
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mbeadh déanamh ar ndlighththe againn féin dhéanfimís fut fat agus cat a's dá eirball, chuirfimís an Ghaedhluinn dhá múine in sna sgoileanaibh.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	4
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a thos nuigh an obair ar dtúis, naoi nú deich dhe bhlianaibh ó shin, is cuimhin leat an mustar a dheinidís 'ghá mhaoidheamh, dá mbeadh na leabhair acu, go ndéanfidís "fut fat agus cat a's dá eirbal."</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	226
CUR SÍOS	Míorúiltí, gaiscí móra a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	<i>Déanadh sé cat a's dá eirball le na theangain = ba dhóigh leat ar a' gcainnt a bhíonn ar siúbhail aige go ndéanadh sé míorbhúiltí coingibh teanga 'sibhialtha id'cheann, sin é dhéanfair, nó b'fhéidir go ndíolfá as mara ndéanfá.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Rioga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	teanga

SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé chun cat a's dá eirball a dhéanamh. Ba dhóigh leat air ar a gcuma go raibh sé ag cainnt go ndéanfadh sé cat a's da eirball = Go ndéanfadh sé gaisge éigin mór – go ndéanfadh sé rud ná féadfadh aoinne eile a dhéanamh.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cat
SAMPLA BREISE	<i>Déanfadh sé cat is dá earball, he would work wonders (lit. make a cat with two tails).</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cat
SAMPLA BREISE	<i>Dhéanfadh sé 'na huirc agus 'na hairc é ar a bhéal. Do réir a chuid cainte ba dhóigh leat go ndéanfadh sé gach uile rud, bog agus cruaidh. Dhéanfadh sé cat agus dhá earball air ar a bhéal. Dhéanfadh sé so súd.</i>
FOINSE	Cortha Cainte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	43
SAMPLA BREISE	<i>Feartach, duine éachtach; duine a dhéanfadh cat agus dhá eireaball.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	wonder-worker
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	na hoirc agus na hairc
<hr/>	
ID	4628265
BUNFHOIRM	(i gcás) idir dhá chomhairle
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	comhairle
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí sé i gcás 'dir dhá chomhairle cé 'cu ba cheart dó an sgéal go léir a dh'innsint dó nó nár cheart, gan cead ó Mhurchadh nó ó Niamh.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	147
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá ndeineadh sé an socarú san cad déarfadh an saoghal mór ach gur chaill sé ar Héród, agus ar mhac Héróid, ar maithe le h-impireacht ná Rómhánach? Bhí sé i gcás 'dir dhá chomhairle go cruaidh. Níor bh'aon iongna go raibh sé leadránach.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	256
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí Ó Ruairc an uair sin idir dhá chomhairle cia'cu raghadh sé i gcardas le Sior Coneus Clifort nú ná raghadh. Níorbh fhéidir d'Ó Domhnaill teacht fé dhéin tíre Í Chonchubhair a ganfhios d'Ó Ruairc.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	136
CUR SÍOS	Neamhchinnte.
SAMPLA BREISE	<i>I gcás 'dir dhá chomhairle, in a difficulty between two opinions; "in two minds."</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go h-Éirinn (Cnuasach II) (Ua Laoghair 1931)
LEATHANACH	75
SAMPLA BREISE	<i>1. Bheith idir dhá chomhairle faoi rud, to be in two minds about something.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	comhairle
SAMPLA BREISE	<i>To hesitate between two courses, bheith idir dhá chomhairle.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	hesitate
SAMPLA BREISE	<i>I gcás idir dhá chomhairle: i bpoll an amhrais; idir dháil is pósadh: ní fios do dhuine céard is ceart dó a dhéanamh.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	50
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
<hr/>	
ID	4658965
BUNFHOIRM	(rud) a thabharfadh dealg spionnán amach

CEANNFHOCAL	dealg
CEANNFHOCAL	spíonán
CEANNFHOCAL	tabhair
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá, gan amhras, raint de'n aigne sin beó fós agus croicean na caorach uirthi, agus an croicean ana thanaidhe. Thabharfadh dealg spíonnáin amach an droch bhraon atá istigh.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	93
CUR SÍOS	Tréith nó fírinne atá so-aimsithe, éasca teacht uirthi.
SAMPLA BREISE	<i>1. Bhainfeadh dealg spíonáin fuil as, (of flushed, ros y-cheeked, person) a gooseberry-thorn would cause him to bleed.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dealg
SAMPLA BREISE	<i>bhainfeadh dealg spíonáin fuil as, a gooseberry prickle would make him bleed (he is so well-fed); dhéanfadh dealg spíonáin leis braon, even a gooseberry prickle will cause a suppuration, i.e. great evils have sometimes a small cause.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	spíonán
SAMPLA BREISE	<i>Bhídís chómh liusneamhail sin ó bheith ag ól na praisge go mbainfeadh dealg spuínáin fuil astu - ní bhíonn aon ghéire ná aon cholg mór ar dhealg spíúnáin.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	spíonán (spíúnán)
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>Daoine le droch aigne ach í fé cheilt.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Comhartha is ea dealg spíonnáin. Ní thógann sé ach rud beag an drochbhraon a thabhairt amach.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Ciall mheafarach? An bhfuil 'dealg spíonnáin' ag seasamh do rud éigin a mhealann an t-olc.</i>
FAISNÉISEOIR	<i>Beagán cosúil le "can bring the worst out in me!".</i> Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>An fírinne a nochtadh: Tabharfadh rud beag - priocadh beag - an t-olc atá ann chun solais.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh

ID	5178009
BUNFHOIRM	a anam a imirt
CEANNFHOCAL	anam
CEANNFHOCAL	imir
SAMPLA CORPAIS	<i>Cúig nú sé bhlianaibh ó shin bhí, is dóich liom, cúigear nú seisear a bhí chómh ceapaithe sin ar an obair do chur chun cinn go raibh socair 'na n-aigne acu go n-imireóchaidís a n-anam sa chluiche.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	72
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ar thánamairne anso, sinn fein agus ár mór-shluagh, tar éis mórán costais do chur ar ár dtír féin, treas na faraigí fuara, chun ár n-anama dh' imirt i bhfíothghuin chatha, i gcoinnibh Bhriain agus Dál gCais, i dtreo go bhfaghadh Bruadar Árdrígeacht agus Árdrígan?"</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	315
CUR SÍOS	A bheatha a chur i gcontúirt, i mbaol.
SAMPLA BREISE	<i>Ag imirt a n-anam, lit., playing their lives, i.e. risking their lives, staking their lives.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	imir
SAMPLA BREISE	<i>D'imir sé a anam leis, he risked his life at it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	imir
SAMPLA BREISE	<i>imireochad m'anam leis, I will risk my life with it, or against him</i>

FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	anam
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
<hr/>	
ID	4689564
BUNFHOIRM	a cheart féin a thabhairt do Shaosar
CEANNFHOCAL	ceart
CEANNFHOCAL	Saosar
CEANNFHOCAL	tabhair
SAMPLA CORPAIS	<i>Túir a cheart féin do Shaosar.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	37
CUR SÍOS	A bhfuil dlite do dhuine a thabhairt.
SAMPLA BREISE	<i>Túir a cheart féin do Shaosar. Give Ceasar his due.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	ceart
SAMPLA BREISE	<i>A cheart féin a thabhairt do Shaosar = An rud a bhí ag dul do réir dlighe dho.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	ceart
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>Tabhair dó a bhfuil ag dul dó.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Cothrom na Féine, an rud a bhí ag dul dó.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
<hr/>	
ID	4652689
BUNFHOIRM	a cheithre cnámh
CEANNFHOCAL	ceithre
CEANNFHOCAL	cnámh
SAMPLA CORPAIS	<i>Is obair ró mhí-chuibhseach duit-se, a ríogan, a cheapadh id' aigne go bhféadfainn-se comhrac aoinfhir a dhéanamh anois, tar cheann Fear Éirean, leis an bhfear san gur mó agam a cheithre cnámha ná a bhfuil beó, ní hamháin ar an mór-shluagh so ach ar slíocht Gaedheal!</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	161
CUR SÍOS	Neart fisiciúil; láidreacht an duine.
SAMPLA BREISE	<i>Mara mbeadh do cheithre cnámha. An expression in common use to express great regard.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	cnámh
SAMPLA BREISE	<i>1. (a) Má tá sé i do cheithre cnámha, if you can summon up the strength for it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cnámh
SAMPLA BREISE	<i>Like 3 and 9 treated as a potent and formal number; 7 crosses were used for consecrating altars, and groups of ecclesiastical ruins are called "seven churches"; 7, as also 4, was a favourite Celtic number in public organisation.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	seacht
SAMPLA BREISE	<i>1. d. He was thrown back on manual labour, b'éigean dó taca a bhaint as, dul i muinín, a cheithre cnámha.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	throw back

AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
ID	4818337
BUNFHOIRM	a chroí agus a ae a chur trína bhéal amach
CEANNFHOCAL	ae
CEANNFHOCAL	béal
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	amach
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Cosanáchaidh sé mo cheann ar na clochaibh. "Cosanáchaidh, a dhuin'uasail," arsa Sanchó, "mura rud é go dtiocfadh caitheamh na gcloch ró-dhian ort, mar a tháinig nuair a buaileadh 'sa bhéal t'onóir agus a baineadh na fiacala asat, agus do briseadh an crúsga úd go raibh an balsam ann; an balsam breágh úd gur dhóibair dó mo chroidhe-se agus m'ae do chur trém' béal amach!"</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	190
CUR SÍOS	Scanradh, an-fhaitíos a bheith ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>1. Bhí a croí ag dul amach ar, thar, a béal (le scanradh), she had her heart in her mouth (from fright).</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	béal
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	ag crith ina chraiceann
CROSTAGAIRT	an t-anam a bhaint (as)
EOLAS BREISE	<i>Do chuir sé scannradh agus eagla uathbhásach orm. He terrified me.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
EOLAS BREISE	<i>Bhí a chroí ina bheal, bhain sé an croí as.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Near scanraidh.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Bhí ana eagla air.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
ID	4585472
BUNFHOIRM	a chroí ina chloch agus a cheann ina cheo agus a aigne ina tulach ceárta
CEANNFHOCAL	aigne
CEANNFHOCAL	ceann
CEANNFHOCAL	ceárta
CEANNFHOCAL	ceo
CEANNFHOCAL	cloth
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	tulach
SAMPLA CORPAIS	<i>"Dá ndéininn-se mo ghnó an lá úd leis an sgilling sin agus leis an dá cheann eile a bhí agam 'na teannta," ar seisean, "ní chuimhneóchainn riamh ar Mháire Ghearra, ná í orm. Ní chuirfinn aithne ar bhuairt an lae indiú.Ní bhéadh mo chroidhe 'na chloich agus mo cheann 'na cheo agus m' aigne 'na tulach cheardchan mar atá.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	93

SAMPLA CORPAIS	<i>"Seachas í siúd!" arsa Séadna. "Ní cuimhin liom a leithéid. Cé r' bh' í féin? Cuir a h-ainm uirthi dhom. Cruinnigh do chaint. Cuir uait an fhánaidheacht." "An bhean a dhéin cloch de d' chroidhe agus ceó de d' cheann agus tulach ceardchan de t' aigne! An bhfuil san cruinn a dhóithin duit?" arsa 'n Fear Dubh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	272
CUR SÍOS	Ceann duine curtha ar strae mar gheall ar dhobróin; meascán mearaí ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>mo chroidhe 'na tulach ceárdcha(n), my heart as black as may be.</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	tulach
SAMPLA BREISE	<i>Tá m'aigne 'na theallach ceárdchan. Tá m'aigne 'na mheascán mearaidhe; ana-mhór tré n-a chéile.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	24
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
EOLAS BREISE	<i>Cuir sí ar strae é – meascán mearaí air – couldn't think straight.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Cuir isteach go mór air i dtreo is ná féadfadh sé machnamh i gceart mar go raibh sé chomh corraithe sin.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>A ceann a chur ar fán/strae.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Chuir sí a cheann ar strae.</i>
FAISNÉISEOIR	Liam Ó hEigeartaigh
EOLAS BREISE	<i>An bhean a chuir mearbhall ort.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
<hr/>	
ID	4689093
BUNFHOIRM	a chuid agus a chlú
CEANNFHOCAL	cuid
CEANNFHOCAL	clú
SAMPLA CORPAIS	<i>Dubhairt tuilleadh acu nár bh'é ach gur bh'é an Daghdha Dearg é. B'é críoch an aighnis acu é gur shocrúigheadar 'n-a n-aigneadh gur bh'é Manannán mac Lir é. D' fhan an t-airgead ar bhrat Thaidg. Bhí a chuid agus a chlú ag Tadhg.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	72
SAMPLA CORPAIS	<i>Gobnait. - Agus dáltha an sgéil, feuch gur beag d'á bhuidhchas a bhí air. Bhí a chuid a's a chlú aige ag imtheacht dó. Cáit. - Ciacu clú, a Ghobnait, clú na macántachta nó clú na diablaidheachta? Gobnait. - Maith an áit go rabhais, a Cháit.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	149
SAMPLA CORPAIS	<i>Tadhg: Thánadar i bhfochair a chéile agus dhéineadar cómhairle, má 's é do thoil é, agus ghealladar d'á chéile go daingean, ná dúnfidís féin aon tigh tabhairne Lá 'le Pádraig, pé rud a bhí le h-imtheacht ortha! Donchadh: Agus cad a bhí acu de bhár na comhairle sin, agus de bhár na geallamhna, má fhan na daoine ar an dtaobh amuich de dhorus acu? Bainfar casadh as an sean-fhocal dóibh. "Ní raibh a gcuid 'ná a gclú acu." Tadhg: Ní misde dhuít an sean-fhocal d' fhágáil mar atá sé acu. "Tá a gcuid agus a gclú acu"; droch chuid agus droch chlú.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	8
CUR SÍOS	Dea-cháil, dea-ainm an duine.
SAMPLA BREISE	<i>Tá do chuid is do chlú agut. You have (saved) both your property and your good name.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	36

SAMPLA BREISE	<i>Bhí "a chuid a's a chlú aige", he had "his property and his character"; - said of a person who offers something which is refused; he still has it, and has also the credit of having given it.</i>
FOINSE	Fodóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	clú
SAMPLA BREISE	<i>Ta do chuid as do chlú agat = duine foghanta.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	clú
SAMPLA BREISE	<i>4. (Of means of subsistence) Tá do chuid is do bhuíochas (do chlú, d'oineach) agat, "you have your meat and your manners," thanks for your offer.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cuid
SAMPLA BREISE	<i>Do chuid is do chlú. Beidh sé seo ag duine má thairgeann sé rud a dhéanamh le dea-chroí, agus go bhfaightear amach nach bhfuil aon ghá leis, nó nach féidir é a dhéanamh.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Sióchfhradha 1926)
LEATHANACH	130
SAMPLA BREISE	<i>Do chuid is do chlú agat. An t-ainm is an luach saothair agat, críoch agus rath ar an obair.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	50
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe

ID	4687848
BUNFHOIRM	a chuid allais
CEANNFHOCAL	allas
CEANNFHOCAL	cuid
SAMPLA CORPAIS	<i>An lá is neamh-spleadhchaighe d'á rabhais, níor h-abradh riamh gur dhéinis éagcóir ar cheardaidhe, ná go raibh a chuid alluis agat gan díol as. Dealbh ná saidhbhir, níor airigheas duine riamh 'ghá rádh go bhfeacaidh sé thú ag teacht abhaile ar meisge, sáithe i mbuighin, ná ag cómhluadar le droch chuideachtain.</i>
FOINSE	Séadna
CUR SÍOS	Obair chrua.
SAMPLA BREISE	<i>D'fhag sé mórán dá chuid allais orm = d'oibrigh sé go cruaidh ann = Dhein sé alán gnótha ann.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	allas
SAMPLA BREISE	<i>Is ann a d'fhág sé a chuid allais, he worked the best years of his life there. Is iomaí lá de mo chuid allais aige, I worked many a hard day for him.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	allas
SAMPLA BREISE	<i>allus na gcnámh, severe sweat</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	allus
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
CROSTAGAIRT	allas na ngéag
CROSTAGAIRT	lena chuid alluis agus lena chuid fola

ID	4652663
BUNFHOIRM	a chuid fola (ar)
CEANNFHOCAL	fuil
CEANNFHOCAL	cuid

SAMPLA CORPAIS	<i>Caithidh isteach sa pholl so é, atá ansa sa n-uaigneas, agus ná bíodh a chuid fola ar ár lámhaibh.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	76
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus d'fhreagair na daoine go léir: A chuid fola orainne agus ar ár sliocht. Ansan do leig sé saor chúcha Barabbas, agus thug sé Íosa suas dóibh le céasadh, tar éis a sgiúrsála.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	81
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba mheasa iad 'ná an Págánach, d'á olcas é. Do nigh an Págánach a dhá láimh os a gcómhair agus dúbhairt sé, "Táim-se saor," ar seisean, "ar fhuil an fhíoraoin seo. Bíodh a chuid fola oraibh-se." Agus do liúghadar-san, "Bíodh a chuid fola orainne agus ar ár sliocht."</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	185
CUR SÍOS	Bheith freagrach as bás duine.
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
EOLAS BREISE	<i>Let us not me accused of his death/Ná bimís cointuighthe ina bhás.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithé
EOLAS BREISE	<i>Bheith freagrach as.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
<hr/>	
ID	5078873
BUNFHOIRM	a chuid fola agus feola
CEANNFHOCAL	cuid
CEANNFHOCAL	feoil
CEANNFHOCAL	fuil
SAMPLA CORPAIS	<i>Is mór d'á gcuid fola agus feóla atá ag cur geamhair agus féir ghlais agus fás i n-Éirinn indiu.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	139
SAMPLA CORPAIS	<i>"Is sinn do chuid fola agus feóla féin," ar siad leis, "agus, indé agus arú 'ndé, nuair a bhí Saul 'n-a rí ós ár gcionn is tusa bhíodh ag seóladh Israél amach chun cogaidh agus isteach thar n-ais; is leat-sa adubhairt an Tighearna: 'is tusa dhéanfidh mo phobul Israél do chothú agus is tusa bheidh mar cheannuraid ar Israél."</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	423
CUR SÍOS	Muintir, gaolta an duine.
SAMPLA BREISE	<i>Do chuid fola agus feola féin, one's own flesh and blood.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fuil
SAMPLA BREISE	<i>fuil agus feoil, "flesh and blood," human nature</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	feoil
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
<hr/>	
ID	4628968
BUNFHOIRM	a dhá dhóthain (ar)
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	dóthain
SAMPLA CORPAIS	<i>"Cad é sin orm!" arsa Sanchó. "Tá mo dhá dhóithin orm. Trí cinn d'asalaibh breághtha óga a bhí le fághail agam, agus siniaid imthighthe iad!"</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)

LEATHANACH	252
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad tá anois ort? Bacachán an eadh? arsa Micil. Tá mo dhá dhóithin orm. Ní rabhais-se sásta t'ainim féin agus ainim t'athar a bheith i mbeul na ndaoine, gan mo mháthairs e do tharang isteach i nbhúr ngnó.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	60
SAMPLA CORPAIS	<i>Tadhg: Achaidhe! Airiú cad é seo anois ort? Donchadh: Tá mo dhá dhóithin orm. Cad é an tairbhthe dhúinn go léir beith 'ghár marbhadh féin ag saothru ' na Gaeluinne agus gur gear, do réir an fhuadair atá fé mhuintir na h-Éirean, ag imtheacht 'na sluaighthe thar na fargíbh, ná beidh duine de shliocht Gaedhal i n-Éirinn chun na Gaeluinne do labhairt.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	60
CUR SÍOS	Ualach trom; saothar thar mar ba ghá.
SAMPLA BREISE	<i>Tá a dhá dhóthain le déanamh aige, he has his hands full. Tá a seacht ndóthain le rá acu, they talk far too much.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dóthain
SAMPLA BREISE	<i>tá a dhóthain aige, he has enough</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	dóthain
SAMPLA BREISE	<i>He has more than enough, tá a dhá dhóthain, a dhóthain mhór, aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	enough
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
CROSTAGART	muirín a dhá láimh
<hr/>	
ID	4668568
BUNFHOIRM	a dhá shúil a chur ar cipíní
CEANNFHOCAL	cipín
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	súil
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Cuirean fear Coláiste na Tríonóide an fear san i gcomórtas le Dochtúir Atkinson, le fear ná féadfadh, dá gcuireadh sé a dhá shúil ar chipín, a dhéanamh amach cad é an deifrigheacht atá idir an dá fhocal bheaga san, "is" agus "tá."</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	214
CUR SÍOS	Iarracht mhirathúil ar rud a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	<i>(In phrases) Bheith ar cipíní, to be on tenterhooks. Dá gcuirfeá do shúile ar cipíní, try how you may. Ní bheidh aon chipín agam leat, I will have no dealings with you.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cipín
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4630308
BUNFHOIRM	a mhéar ina bhéal
CEANNFHOCAL	béal
CEANNFHOCAL	méar

SAMPLA CORPAIS	<i>Ní bheadh aon chaoi againn ar ár bhfearg a chur i bhfeidhm. Bheadh an uile dhuine againn ag dul abhaile go dtí an Mhumhain agus a mhéar 'na bhéal aige! Bheadh ár ndaoine féin sa Mhumhain ag steallamhagadh fúinn, 'ghá fhiafraighe dhínn cár fhágamair Fionnabhair.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	214
SAMPLA CORPAIS	<i>"Má's maith le muinntir catharach Luimnighe go suidhfadh Feis na Múmhan acu féin i mbliana táimid-ne sásta í fhágáilt fútha." Tadhg: Dar fiadh, a Dhonchadh, dá ndeintí mar sin is deas fheuchfadh "uaisle" Chorcaighe agus a meur 'n-a mbeul acu!</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	202
CUR SÍOS	An-díomá ar dhuine; go dubhach díomách.
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé ag teacht anois agus a mhéar 'n-a bheul aige. He is coming now with his finger in his mouth.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	19
SAMPLA BREISE	<i>1. Cuir méar i do bhéal anois, now you may wish in vain; you may whistle for it now.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	méar
SAMPLA BREISE	<i>D'imthigh sé agus a mhéar 'na bhéal aige. D'imthigh se go dubhach díombádach.</i>
FOINSE	Córtha Cainte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	18
SAMPLA BREISE	<i>12. A mhéar ina bhéal aige. Go dubhach díomách, mar is é nós an duine a mhéar a bheith ina bhéal aige le linn díomá.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	199
SAMPLA BREISE	<i>D'imigh sé abhaile agus a mhéar na bhéal aige: an-díomá ar dhuine.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	31
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
<hr/>	
ID	4585553
BUNFHOIRM	a phort seinnte
CEANNFHOCAL	port
CEANNFHOCAL	seinm
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní baoghal dúinn an Iúdach anois. Ní mheallfaidh sé sin aoine againn ó chreideamh ná ó mhacántacht beatha. Ní baoghal dúinn an t-eiriceadach anois, puinn. Tá a phort san seinnte nách mór.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	93
SAMPLA CORPAIS	<i>Cheap sé go raibh a phort seinnte agus nár bh'fhios cad a bhí le h-imtheacht air nuair a thiocfadh Feargus ag socarú ' cúntaisí leis.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	17
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá mo ghnó déanta! Tá mo phort seinnte! Táim tachtaithe, múchta, imeartha! - agus sraedh, nó séideadh, nó cnead, nó casachtach ag teacht asam idir gach aon dá fhocal.</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	92
CUR SÍOS	Deireadh leis; a ré rite.
SAMPLA BREISE	<i>Cheapas go raibh do phort seinnte, I thought your tune was played, i.e., that you were "done for"; that it was all over with you.</i>
FOINSE	Fodóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	port
SAMPLA BREISE	<i>Tá a phort seinnte, it is all up with him</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	port
SAMPLA BREISE	<i>tá do phort seinnte agat, you are undone</i>

FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	port
SAMPLA BREISE	<i>His goose is cooked, tá a chnaipe déanta, a phort seinnte, a chaiscín meilte, a chosa nite</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	cook
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach
<hr/>	
ID	4628579
BUNFHOIRM	a(n) lug ar a(n) lag a thitim (ag)
CEANNFHOCAL	lag
CEANNFHOCAL	lug
CEANNFHOCAL	tit
SAMPLA CORPAIS	<i>Do thuit a lug ar a lag ag clainn Israél go léir nuair a fuaradar go raibh Airc an Chonnartha imthighthe uatha.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	334
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan, nuair a ghabhann aon rud beag i n-ár gcoinnibh, tuiteann an lug ar an lag againn láithreach, agus siúd ag lorg sóláis saoghalta sinn.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	17
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní dhéanfaidh sé féin ná a chrann-tabhair a thuille bárbhain dúinn. Gan Cú Chulainn sa mhórchath ní bheidh rí ná rath ar shluagh Chonchobhair. Tuitfidh a lug ar a lag acu. Tiomáinimid romhainn iad 'na ndíos gar.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	202
CUR SÍOS	Lagmhisneach; éadóchas.
SAMPLA BREISE	<i>Do thuit an lug ar an lag aige, Lit., the small fell upon the weak with him, i.e., littleness in him had no support but weakness, therefore the whole fell, i.e., he collapsed. (Lug is old Irish for small. It lives still in this phrase, and in the comparative lugha = smaller; less.)</i>
FOINSE	Pamphlets: Léighean Éirean series (Borthwick 1902)
LEATHANACH	80
SAMPLA BREISE	<i>Thit an lug ar an lag aige, he was flabbergasted, he lost courage.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lug
SAMPLA BREISE	<i>Do thuit an lug ar an lag aige, he collapsed through dismay, etc.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	lug
SAMPLA BREISE	<i>He gave way to despair, thit an lug ar an lag aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	despair
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4683417
BUNFHOIRM	aer an tsaoil
CEANNFHOCAL	aer
CEANNFHOCAL	saol
SAMPLA CORPAIS	<i>An t-é atá do réir nádúra bíonn a ghreann ar neithibh cruthuighthe; ar a cholainn féin; ar bhaois; ar aer an tsaoighail. Ach an t-é atá do réir ghrásta Dé bíonn a ghreann ar Dhia agus ar na sobhailcibh.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	215

SAMPLA CORPAIS	<i>An Múineadh. Seachain aér an tsaoghail. Seachain an uaisleacht nár thaithighis. Ní cathair mar a tuairisg í. Is buan fear 'n-a dhúthaigh.</i> Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I) 15
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>An saoghal so, aer an tsaoghail seo, baois an tsaoghail seo, uabhar an tsaoghail seo, saidhbhreas an tsaoghail seo, pléisiúr an tsaoghail seo, siníad na neithe a bhí ag déanamh buartha do'n chuid ba mhó de'n phobul Eabhra, i gcaitheamh a n-aimsire go léir nách mór; agus ní targaireacht, ná fáidh, ná Slánuightheoir le teacht, ná an chuma 'na ndéanfaí an slánughadh.</i> Seanmóin agus Trí Fichid I 113
FOINSE LEATHANACH	
CUR SÍOS	(Ar thóir) pléisiúr agus gnéithe neamhfhuaimintiúla an tsaoil.
SAMPLA BREISE	<i>D'ime sé le haeur an tsaol. He went with the vanity of the world, i.e., He ran a wild career.</i> Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926) 13
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	<i>D'imthigh sé le h-aodhar an tsaoghail. He ran a wild career. Lit., He went off with the stream of the world's vanities.</i> Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902) 61
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	<i>Tá an mhuinntir óg imthighthe (ag imtheacht) le h-aer a' tsaoghail = gan aoinní ach aereacht sgléip a's caitheamh aimsire a bheith a' dhéanamh buartha dhóibh.</i> Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla) saoghal
FOINSE CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	<i>Aér an tsaoghail, the vanities and pleasures and enjoyments of the world. D'imigh sé le h-aér an tsaoghail, he ran a wild career and was lost.</i> Pamphlets: Léighean Éirean series (Borthwick 1902) 32
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	<i>4. Gaiety, pleasure. Aer an tsaol, the pleasures of the world. Ag imeacht le haer an tsaol, pleasure-seeking, leading a gay life. Chaith sé a chuid airgid le haer an tsaol, he spent his money on pleasure.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) aer
FOINSE CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	<i>ag imtheacht le haer an tsaoghail, wandering aimlessly about, leading a purposeless, improvident life;</i> Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) aer
FOINSE CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	<i>D'imthigh sé le h-aer an tsaoghail. D'imthigh sé chun fáin. D'imthigh sé chun raice. Ba chuma leis cad a dhéin a leas, acht scléip agus aoibhneas a bheith aige.</i> Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 80
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé ag imeacht le haer an tsaol: ar nós cuma liom.</i> Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952) 37
FOINSE LEATHANACH	
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	le fuacht agus le fán
<hr/>	
ID	4744050
BUNFHOIRM	ag baint codladh na hoíche (de)
CEANNFHOCAL	codladh
CEANNFHOCAL	oíche
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>An fhaid a bhí an gnó san ag Héród 'á dhéanamh i dtaobh Huircánuis a thabhairt leis anoir ó Bhaibilóin bhí tuille agus a dhóithin de ghnóthaibh eile ag déanamh buartha dhó agus ag baint codla na h-oidhche dhe sa bhaile i gcathair Ierúsalem.</i> Sgéalaidheacht na Macabéach I, II 141
FOINSE LEATHANACH	

SAMPLA CORPAIS	<i>Mheasas ansan go gcaithfí na daoine go léir amach as a gcuid tailimh, agus go mbéadh airís againn an léirsgríos a deineadh ar Éirinn i mbliain a h-ocht a's dachad. Bhíodh an machtnamh san ag baint codla na h-oidhche dhíom.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	161
SAMPLA CORPAIS	<i>Beidh neart do chúigibh eile na hÉirean a n-anál do tharang feasda agus a suaineas a ghilacadh agus beatha bhreágh shocair shóghach a bheith acu 'na mbailtibh dúthchais, gan uabhar agus teasbach agus ainnshtiantacht Uladh bheith ag baint codla na h-oidhche dhíobh. Gheabhfad sos ó n-a bhfilíbh agus ó n-a lucht aísge agus aoir.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	193
CUR SÍOS	Ag déanamh imní nó buartha do dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>1. Tá mé ó chodladh na hoíche aige, I can't sleep at night on account of it. Ná cuireadh sé ó chodladh na hoíche thú, don't lose your night's sleep over it.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	codladh
SAMPLA BREISE	<i>Bhí imshníomh ag baint codladh na h-oidhche dhe. Bhí imshníomh ag cur codladh na h-oidhche amugha air; ag lot codladh na h-oidhche air.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	83
SAMPLA BREISE	<i>438. They had always been accustomed to pay any rent that was demanded rather than have the dread of eviction hanging over them. Bhí an taithighe acu riamh ar aon chíos a h-iarfí ortha do dhíol níba thúisge 'ná eagla an eviction a bheith ag baint codla na h-oidhche dhíobh.</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	78
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	néal codlata
<hr/>	
ID	4585532
BUNFHOIRM	ag briseadh a chroí (1)
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	bris
SAMPLA CORPAIS	<i>Tháinig an cailín bocht abhaile ag triall ar Ghuaire, agus í ag briseadh a croidhe ag gol.</i>
FOINSE	Guaire I, II
LEATHANACH	135
SAMPLA CORPAIS	<i>As san do léimeadar go léir 'n-a seasamh agus chasadar an dá ologón déag agus iad ag bualadh na mbas agus ag briseadh a gcroidhe ag gol agus gach aon bhúirth acu, Ó-ó-ch-och-och-och!</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	10
SAMPLA CORPAIS	<i>Déanfaidh an duine sin úsáid mhaith de'n tsaidhbhrean an fhaid is toil le Dia é fhágáilt 'n-a chúram air, agus má's toil le Dia é thógáilt uaidh ní bheidh sé ag briseadh a chroidhe 'n-a dhiaigh.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	25
CUR SÍOS	Áibhéil chun treise an mhothúcháin a léiriú.
SAMPLA BREISE	<i>He was laughing fit to kill himself, bhí sé ag briseadh a chroí ag gáire.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	kill
SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé ag briseadh a chroidhe ag gáiridhe. bhí sé ina na stárthaibh ag gáiridhe. ba mhór an seó na gáirí a bhí aige.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	8

AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
ID	5081498
BUNFHOIRM	ag briseadh a chroí (2)
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	bris
SAMPLA CORPAIS	<i>Chomáineadh sé leis ag briseadh a chroíde ag obair ar an bhfeirm go dtí go mbíodh, b'fhéidir, naoi nó deich de bhlianaibh curtha dhé aige.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	191
SAMPLA CORPAIS	<i>Ins na mainistiribh agus ins na h-eagailsibh, ar fuid na h-Éirean, bhí sagairt agus manaigh agus mná riaghalta, do ló agus d'oidhche, gan bhia gan deoch gan chodla gan suan, ag briseadh a gcroíche ag glaothach go h-árd ar Dhia, tré impídhe na Maighdine Muire agus na naomh go léir, gan buadh an chatha a bhí ag teacht do leigint leis an namhaid.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	276
CUR SÍOS	Tréaniarracht, a sheacht ndícheall a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	<i>Níl aon bhriseadh croidhe annsan air = Ná raibh an saoghal rochruiadh aige = na raibh aon droch-saoghal ann aige. Ba mhór an briseadh croidhe do an méid sin = an céasadh do.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	croidhe
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	ag briseadh a gcos
CROSTAGAIRT	ag déanamh a chroídhíchill
ID	4631115
BUNFHOIRM	ag briseadh a gcos
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	bris
SAMPLA CORPAIS	<i>Cogar, a Thaidhg, na daoíne seo atá ag imtheacht leath-chraiceálta, ag brise a gcos a d'iaraidh teacht suas le h-oiread airgid agus bhéarfadh anonn go h-America iad, an bhfuil 'fhios acu cad 'tá rómpa thall?</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	62
SAMPLA CORPAIS	<i>Do rithfinn faid mo radhairc uaidh! Agus féach, sin iad ár mná uaisle go léir, chomh luath agus gheibhid siad caoi air, ag brise a gcos ag rith a d'iaraidh radharc fhagháil air.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	132
SAMPLA CORPAIS	<i>"Dá mb'áil leat-sa," ar seisean leis an gcéad teachtaire, "beagáinín foidhne bheith agat níor ghádh dhuit an ruith a dheinis do dhéanamh ans o ainíos, agus níor ghádh dhómh-sa bheith ag briseadh mo chos agus ag cur saothair orm féin ag ruith ainíos ad dhiaig chun gan leigint duit an dúthaigh a chur as a meabhair."</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	258
CUR SÍOS	Ag déanamh tréaniarrachta.
SAMPLA BREISE	<i>Tá siad ag briseadh na gcos ina dhiaidh, they are forever running after him; they are crazy about him.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bris
SAMPLA BREISE	<i>Bhíodar ag briseadh a gcos féachaint cé is túisge bheadh ann. bhí gach duine acu ar a chroidhe díchill a d'iarraidh a bheith ann ar dtúis.</i>

FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	19
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	ag briseadh a chroí (1)
CROSTAGAIRT	ag déanamh a chroídhíchill
<hr/>	
ID	4683557
BUNFHOIRM	ag cáitheadh diairmíní
CEANNFHOCAL	diairmín
CEANNFHOCAL	cáith
SAMPLA CORPAIS	<i>Sgaoilean duine srian le feirg. Tugan sé droch chainnt uaidh. Tugan sé masla. Tagan an easgaine agus an diamhasla as a bhéal go tiugh. Bíon sé ag cáthadh mhiona mór agus ag cáthadh dhiairmíní go dtí go gcríthean a gcuid fula ag an muinntir a bhíon ag éisteacht leis.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	4
SAMPLA CORPAIS	<i>Ag cáthadh dhiairmíní,</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	18
CUR SÍOS	Ag eascaine go tiubh.
SAMPLA BREISE	<i>The name of one of the small particles of snow is cáithnín sneachtaidh. (A large flake is known as lúbhóg sneachtaidh.) The same word cáthadh is applied to cursing and swearing when indulged in with rapidity. Ag cáthadh dhiairmíní, spitting out showers of "little divils" – having a "divil" at every second word. Ag cáthadh mhionna mór, the same in regard to "big" oaths.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	cáthadh
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	ag cáitheadh mionnaí móra
<hr/>	
ID	4924007
BUNFHOIRM	ag cáitheadh mionnaí móra
CEANNFHOCAL	mionna
CEANNFHOCAL	mór
CEANNFHOCAL	cáith
SAMPLA CORPAIS	<i>Bíon sé ag cáthadh mhiona mór agus ag cáthadh dhiairmíní go dtí go gcríthean a gcuid fula ag an muinntir a bhíon ag éisteacht leis.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
SAMPLA CORPAIS	<i>Ag cáthadh mhionna mór,</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	18
CUR SÍOS	Ag eascaine go tiubh.
SAMPLA BREISE	<i>The name of one of the small particles of snow is cáithnín sneachtaidh. (A large flake is known as lúbhóg sneachtaidh.) The same word cáthadh is applied to cursing and swearing when indulged in with rapidity. Ag cáthadh dhiairmíní, spitting out showers of "little divils" – having a "divil" at every second word. Ag cáthadh mhionna mór, the same in regard to "big" oaths.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	cáthadh
SAMPLA BREISE	<i>4. Mionn mór, swear-word, curse. Mionnaí móra a thabhairt, to use swear-words, to curse.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	mionn

AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	ag cáitheadh diairmíní
ID	4627985
BUNFHOIRM	ag crith ina chraiceann
CEANNFHOCAL	crith
CEANNFHOCAL	craiceann
SAMPLA CORPAIS	<i>Anns an do chonnacadar Iorusán féin, agus ní misde a rádh ná gur chuir an radharc ag crith 'n-a gcroiceann iad.</i>
FOINSE	Guaire I, II
LEATHANACH	140
SAMPLA CORPAIS	<i>Táim deimhnightheach go rabhadar go léir ag crith 'n-a gcroiceann le h-eagla go mb'fhéidir go gcuirfeadh Íosa an milleadh ar dhuine éigin acu féin.</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid II)
LEATHANACH	175
SAMPLA CORPAIS	<i>Murab í an obair atá ar siúbhal le deich mblianaibh cad tá ar siúbhal? Cad tá ag cur an sgannra go léir ar uaisleacht bhréagach na h-Éirean? Cad tá ag cur ár seóníní ag crith 'na gcroiceann? Cad tá ag baint codla na h-oidhche de'n bhórd léighinn Gallda so i mB'I'ath'Clíath againn?</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	138
CUR SÍOS	Scanradh nó an-fhaitíos a bheith ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Bheith ar crith i do chraiceann, to be quaking with fear.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	craiceann
SAMPLA BREISE	<i>To quake in one's shoes, bheith ar crith i do chraiceann.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	quake
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	an t-anam a bhaint (as)
CROSTAGAIRT	a chroí agus a ae a chur trína bhéal amach
ID	4585465
BUNFHOIRM	ag cur agus ag cúiteamh
CEANNFHOCAL	cúiteamh
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí gach aoinne ag cur 's ag cúiteamh féuchaint conus ba cheart an cás 'na rabhdar do thabhairt airís os cómhair an rígh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	212
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá bhfaghadh an capal bás sar a mbeadh díolta as, cad a dhéanfidís ansan? Bhíodar ag cur 's ag cúiteamh ar an gcuma san ar feadh abhfad. Fé dheire shocaruígheadar ar an gcapal do cheannach.</i>
FOINSE	Ár nDóithin Araon
LEATHANACH	33
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a thiocfaidh Críost an ndéanfaidh sé níos mó mírbhúiltí 'ná mar a dheineann an duine seo? D'airigh na Fairisínigh an tsluagh ag cur 's ag cúiteamh n-a thaobh ar an gcuma san, agus chuir na h-uachtaráin agus na Fairisínigh oificeacha chun beirthe air.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	246
CUR SÍOS	Ag plé; ag cur trí chéile.
SAMPLA BREISE	<i>5. Bhí siad ag cur is ag cúiteamh, they were arguing back and forth.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)

CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé ag cur 's ag cúiteamh. He is debating in his mind.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	cur
SAMPLA BREISE	<i>Bhíodar ag cur is ag cúiteamh ar cad dob fheárr a dhéanamh. bhíodar ag machtnamh ar cad fheárr a dhéanamh. Bhí sé dá chur tré chéile acu cad dob fheárr a dhéanamh.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	156
SAMPLA BREISE	<i>Cur agus cúiteamh: ag plé le: ag cur tré chéile: scéal do chur thríd síos is thríd suas.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	46
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	ag cur trí chéile
<hr/>	
ID	4628165
BUNFHOIRM	ag cur an anama amach
CEANNFHOCAL	anam
CEANNFHOCAL	amach
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Fé dheireadh do chonnacthas iad ag teacht amach agus is amhlaidh a bhíodar agus an chú agus an gírrfhiadh i n-achran i n-a chéile agus an garsún os a gcionn agus é ag cur an anma amach ag gáiridhe.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	68
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair thagaidís as na trithíbh d'airighdís an tiompán arís agus é, ba dhóich le duine, ag cur an anma amach, ag ceólgháiridhe.</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	12
SAMPLA CORPAIS	<i>Ritheas isteach agus é ag cur an anma amach le saothar agus le hanaithe. A chuid éadaigh stracaithe. Fuil go tiugh air. Beireas Méibh ar ghualainn air.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	156
CUR SÍOS	Áibhéil chun treise fhisiciúil nó mhothálach a léiriú.
SAMPLA BREISE	<i>Ag cur a anama amach ag gáire, breaking his heart laughing.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	anam
SAMPLA BREISE	<i>ag cur an anama amach, dying (as of terror, laughter, etc.)</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	anam
SAMPLA BREISE	<i>2. I nearly died of laughing, bhí mé ag cur m'anama amach ag gáire.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	die
SAMPLA BREISE	<i>280. He had devastated Munster, and the three other provinces were in the extremity of terror. Bhí an Mhumhain sgriosta aige agus na trí cúige eile ag cur an anama amach le sgannradh.</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	60
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
<hr/>	
ID	4591550
BUNFHOIRM	ag cur na súl (trí)
CEANNFHOCAL	súl
CEANNFHOCAL	cuir

SAMPLA CORPAIS	"Do labhrais fíor!" ar siad go léir agus iad ag feuchaint ar Aodh agus ag cur na súl tríd, ó gach aon pháirt de'n tseómra.
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	37
SAMPLA CORPAIS	"Go deimhin," arsa mise, "ba chóir go n-aithneóchadh sibh mé!" agus do gháireas. Níor labhair aoinne ar feadh tamaill eile, ach bhí an bhean mhór ag cur na súl tríom. Fé dheire do labhair sí airis. "B'fhéidir gur anoir a ghabhais chúghainn?" ar sísi. "Is anoir," arsa mise, "agus Peadar ua Loghaire is ainim dom."
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	80
SAMPLA CORPAIS	Chomáin sé leis ag ithe ar a shuaimhneas go dtí go raibh an dá bhuíog agus an slisne bagúin ithte aige. An fhaid a bhí sé ag ithe bhí na bacaigh ag cur na súl tríom, ach níor thug sé blaise dhóibh. Nuair a bhí an dá bhuíog agus an bagún ithte aige, gan oiread agus brús gar fuíolaigh fhágáil, d'fheuch sé 'na thimpal.
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	30
CUR SÍOS	Ag stánadh go géar ar dhuine nó ar rud.
SAMPLA BREISE	Bhí sé cur na súl tríom = Ag féachaint ana-ghéar ar fad orm – ba dhóigh leat go n-íos fadh sé lena shúile mé bhí a leithéid sin d'fhéachaint aige orm.
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA BREISE	Ná cuir do dhá shúil tríom, don't give me such a piercing look.
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA BREISE	Chuir sé súil tríom. D'fhéach sé go géar orm.
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	11
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	bior ar a shúile
CROSTAGAIRT	nímh a shúl
<hr/>	
ID	4629743
BUNFHOIRM	ag cur trí chéile
CEANNFHOCAL	céile
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	Abair léi anois congnamh a thabhairt dom. Agus d'fhreagair an Tighearna agus dubhairt sé léi: A Mharta, a Mharta, tá mórán neithe a'd chur thré chéile agus ag cur buartha ort, Agus gan ach aon nídh amháin riachtanach.
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	175
SAMPLA CORPAIS	"Ní'l blúire binne ag Niamh ar aoinne acu, amuich ná i mbaile. Is measa léi a h-athair 'ná aon fhear beó, uasal ná íseal." Sin mar a bhídís ag caint agus ag cur thré chéile.
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	87
SAMPLA CORPAIS	"Ar rug sé uait í?" ar seisean. "Is meathta an fear tú agus í leigint leis." "Tá sé ar an gcuma san ó thánag," arsa 'n bhean fhriotháilte. "Ní stadán a bheul ach ag cur thré chéile." "An aithnighean tú mé, a Dhiarmuid?" arsa Séadna. "An aithnighim thú! Tá sé chómh ceart agam-sa tusa d'aithint agus tá sé agat-sa mise d'aithint."
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	161
CUR SÍOS	Ábhar a chíoradh nó a phlé go mion.
SAMPLA BREISE	1. (b) Discuss. Scéal a chur trí chéile, to discuss a matter.
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cuir trí
SAMPLA BREISE	1. Pléim, cuirim (scéal) trí chéile; cíoraim (scéal).
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	discuss

AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	ag cur agus ag cúiteamh
ID	5085243
BUNFHOIRM	ag déanamh a chroídhíchill
CEANNFHOCAL	croídhícheall
CEANNFHOCAL	déan
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí an muintir a bhí sa bhaile ag déanamh a gcroídhé dícheal 'ghá iaraidh ar Dhia iad do thabhairt abhaile slán.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	276
SAMPLA CORPAIS	<i>Is 'mó tigh cluthar compórdach atá sgartáltha ar fuid na h-Éireann acu le fiche bliain, agus is 'mó líntighe chreideamhnach atá curtha acu le fuacht agus le fán, agus iad ar a gcroídhé dithil, ba dhóich le duine, ag lorg an leighis.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	98
SAMPLA CORPAIS	<i>Do dhein an Demétrius san a chroídhé dithil chun na nIúdach a chur as an saoghal ar fad, díreach mar a dhein a dhritháir, an t-Antiochus úd a fuair an bás grána, déistíneach.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	15
CUR SÍOS	Tréaniarraacht a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	<i>Táim ar mo chroídhé-díchill a' gabháil do = Táim a' gabháil do chomh dian a's is féidir dom é. Do theip ar a chroídhé-dícheall é baint de = Nár dhein na tréan iarraichtaí a dhein sé an gnó dho.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	croídhé díchill
SAMPLA BREISE	<i>He was rowing for dear life, bhí sé ag rámháiocht ar a chroí dhíchill.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	life
AICME ÚSAIDE	Is féidir comhpháirt amháin (croí) den nath seo a idirmháirt le hainmfhocal eile: míle.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	ag briseadh a chroí (2)
CROSTAGAIRT	ag briseadh a gcos
ID	4585557
BUNFHOIRM	ag dul sa mhuileann (ar)
CEANNFHOCAL	muileann
CEANNFHOCAL	téigh
SAMPLA CORPAIS	<i>"Duine réidh chun a phósta, agus é ag dul chun cainte leis an mnaoi óig, agus é tar éis bheith ag caint leis an sagart, gan casóg gan hata air, aprún gréasaidhe air, céir ar a mhéireanaibh, agus coinneal 'na dhá shúil! Tá an sgeul ag dul sa mhuilion orm."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	89
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí Aodh Fionn ag machtnamh agus ag machtnamh féachaint conus fhéadfadh sé teacht ar an sgéith, agus is amhlaidh a bhíodh gach machtnamh ag dul sa mhuileann air go dtí gur tharla nídh áirighthe dhó.</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	4
SAMPLA CORPAIS	<i>D'á mhéid machtnamh a dhein Méibh ar an sgéal, agus ní fhéadadh sí é chur as a h-aighe, iseadh ea ba mhó a chuaigh sé sa mhuileann uirthi.</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	74

CUR SÍOS	Rud a bhíonn ag éirí casta nó doiléir.
SAMPLA BREISE	<i>Tá an sgéal ag dul sa mhuilion orm, this business is "going into the mill on me", i.e. becoming bewildering.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	muilion
SAMPLA BREISE	<i>Chuaidh an sgéal sa mhuileann orm (air) = Chuaidh sé amuigha orm; theip orm é tabhairt liom sa cheart.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	muileann
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé ag dul sa mhuileann orm, it is getting beyond my grasp, baffling me.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	muileann
SAMPLA BREISE	<i>Chuaidh an sgéal sa mhuileann orm. Níorbh fhéidir dom é thuisgint ná é réidhteach. Chuaidh an sgéal sa bhfraoch orm.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	25
SAMPLA BREISE	<i>Chuaigh sé sa mhuileann orm: theip glan orm: chuaigh sé sa bhfraoch orm: chuaigh sé amú orm: san agra orm.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	36
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
<hr/>	
ID	4672122
BUNFHOIRM	ag fáil na pingine
CEANNFHOCAL	pingin
CEANNFHOCAL	faigh
SAMPLA CORPAIS	<i>Chómh luath agus chonaic an mhuintir a bhí ag obair ó mhaidin an mhuintir eile ag fághail na pingine, mheasadar láithreach go bhfaighidís féin breis do réir breise na h-oibre a bhí déanta acu.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	10
CUR SÍOS	Ag fáil luach saothair.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
EOLAS BREISE	<i>Luach saothair á fháil acu - wages, tuarastal.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Ag fáil iocalochta.</i>
FAISNÉISEOIR	Liam Ó hÉigeartaigh
EOLAS BREISE	<i>Ag fáil tuarastail, páigh, go ndíolfaí níos fearr iad, luach saothair níos fearr.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
<hr/>	
ID	4818328
BUNFHOIRM	ag fuadach an scéil ar a mhuin
CEANNFHOCAL	muin
CEANNFHOCAL	scéal
CEANNFHOCAL	fuadaigh
SAMPLA CORPAIS	<i>Na buachaillí óga i dtigh tabhairne eile – 'ghá "leigheas" féin. An bhean agus na cailíní sa bhaile 'ghá "leigheas" féin, agus ag trácht ar hataí agus ar ribíní! Deirim leat, a Dhonchadh, gur b'iad na mná is bun le mórán de'n ólachán. Donnchadh: Fan go fóil, a Thaidhg a bhráthair, agus éist liom beagáinín. Ná fuadaigh an sgéal ar do mhuin leat ar fad.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	66

SAMPLA CORPAIS	<i>Ólachán. Tadhg: An lá déanach a bhíomar ag cainnt anso, a Dhonchadh, dubhraís go rabhas-sa ag fuadach an sgéil ar mo mhuin liom i dtaobh an ólacháin agus i dtaobh na mban, nuair a dubhart gur b'iad na mná is mó atá cionntach anois leis an olc san.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	67
SAMPLA CORPAIS	<i>Cuir "an tsrathar ar an gcapall gcóir," a Thaidhg! Tadhg: Má bhíos-sa ag fuadach an sgéil ar mo mhuin liom an lá déanach, a Dhonchadh, tá an donas ar fad d'fhuadach agat-sa dhá dhéanamh indiu air. Ach, "beidh lá eile ag an bPaorach."</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	68
CUR SÍOS	Ag insint an scéil ar a shlí féin.
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
EOLAS BREISE	<i>Ag innsint an sgéil ar do shlí féin. Telling the story from your own viewpoint.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
EOLAS BREISE	<i>Ar mhuin chapail ag scaipeadh an sceil ó bhéal go béal, ag déanamh do scéal féin de. A chasadh féin ar an scéal.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Ag baint brí as atá mí-cheart. Aibhéil? Sórt goid is ea fuadach nach ea? Ag baint úsáide as focail dá mba leis féin iad.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Ag dul thar fóir leis an argóint a chasadh chun do leasa féin.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
<hr/>	
ID	4819877
BUNFHOIRM	ag fulaingt na croise
CEANNFHOCAL	cros
CEANNFHOCAL	fulaing
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach san am gcéadna, i lár na peanaide go léir, ní'l an duine sin gan gaoth sóláis ag teacht chuige. Ag fulang na croise dhó tuigeann sé i n'aigne go bhfuil an sochar spioradálta ag dul i méid dó. Fuilingeann sé an t-ualach le lán chroidhe, agus ansan is mainighin as Dia agus súil le sólás a bhíonn aige i n-inlead an ualaigh.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	90
CUR SÍOS	Ag glacadh le hualach, le deacracht nó le trioblóid.
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
EOLAS BREISE	<i>Cros le hiompar, ag iompar na croise = ag fulaingt.</i>
FAISNÉISEOIR	Liam Ó Héigeartaigh
EOLAS BREISE	<i>Ag glacadh le pé anró nó trioblóid ar son Dé.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Ag iompar na croise, cros Chríost, ag fulaint níos mó. Aithris a dhéanamh ar Chríost.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Ag glacadh gan gearán le hualach/deacracht/le trioblóid go m'fhearr leat ná beadh ort. May I carry your cross for Ireland, Lord (Thomas Ashe). Sin an cros atá le hiompar agam/agat.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
<hr/>	
ID	4628144
BUNFHOIRM	ag iarraidh cuimilt leis an ádh
CEANNFHOCAL	ádh
CEANNFHOCAL	cuimilt
CEANNFHOCAL	iarr

SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan, moltar an t-ádh agus cáinteas an mí-ádh. Bíon uraim do'n ádh agus bíon droch mheas ar an mí-ádh. Bíon gach aoinne geal-gháiriteach leis an ádh. Ní bhíon le fágáil ag an mí-ádh ach an doithigheas. Bíon gach aoinne a d'iaraidh cimilt leis an ádh. Bíon gach aoinne a d'iaraidh druidim amach ó'n mí-ádh.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	215
CUR SÍOS	Ag imeacht leis an ádh, ag iarraidh an mí-ádh a sheachaint.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
EOLAS BREISE	<i>Drochádh a sheachaint, ag cabhrú leis an ádh, i bhfabhar an áidh - helping the luck.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>An mí-ádh a sheachaint.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiread Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Is maith leis an duine an t-ádh gan dabht. "Ná bíodh aon chimilt agut leis" - have nothing to do with him.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>A bheith ag imeacht leis an ádh, cóngarach don ádh, ag seachaint an mhí-áidh, ag imeacht leis an ádh.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Bíonn meas agus éileamh i gcómhnaí ar an ádh agus gach aoinne a d'iaraidh teanghbháil (cuimilt) leis.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4652602
BUNFHOIRM	ag imeacht as a chraiceann (le)
CEANNFHOCAL	craiceann
CEANNFHOCAL	imigh
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus ansan ól dhá stealadh mórthimpal i dtreo gur dhóich le duine gur b'amhlaidh a bheadh an uile dhuine i riocht imtheacht as a chroicean le neart áthais!</i>
FOINSE	Cómhaire ár Leasa
LEATHANACH	84
CUR SÍOS	Ag éirí tógtha nó corraithe faoi rud.
SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé ag imeacht as a chraiceann, he was jumping out of his skin.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	imigh as
SAMPLA BREISE	<i>ag dul as a chroiceann le háthas, beside himself with joy</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	croiceann
SAMPLA BREISE	<i>He was carried away by joy, bhí sé ag imeacht as a chraiceann le gliondar.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	carry away
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
<hr/>	
ID	4588205
BUNFHOIRM	ag imeacht le craobhacha
CEANNFHOCAL	craobh
CEANNFHOCAL	imigh
SAMPLA CORPAIS	<i>"Is é crích an sgéil é," ar seisean, "go bhfuil eagal orm go n-eirgheóchaidh a chroídh ar Dhiarmuid mura bhfuil eirighthe cheana aige air, agus go n-imtheóchaidh Sadhbh bhocht le craobhachaibh."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	145
CUR SÍOS	Ag dul le báiní; bheith ar buile.
SAMPLA BREISE	<i>Dul le craobhachaibh, to go mad; lit. to go on the bushes, i.e. to go wildly about, catching the clothes upon the bushes.</i>

FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	crabhachai
SAMPLA BREISE	<i>1. (e) Dul, imeacht, le craobhacha, to go wild, mad. Tá sé ar, le, craobhacha, he is raging mad.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	crabh
SAMPLA BREISE	<i>To rampage (about), bheith ag imeacht le craobhacha.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	rampage
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
<hr/>	
ID	4661108
BUNFHOIRM	ag imeacht le gaoth
CEANNFHOCAL	gaoth
CEANNFHOCAL	imigh
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba dhóich leat gur ar cheann de's na h-aontaighibh a bhíodh sa n-áit trí fichid blian ó sin a bhíomair go léir, bhí oiread san Gaeluinne ann i mbeulaibh daoine agus ag imtheacht le gaoith.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	33
SAMPLA CORPAIS	<i>5. Ó, nách maith an rud chun síothchána gan labhairt ar dhaoineibh eile; gan gach aon rud a chreideamhaint; gan sgéal a dh'aistiriú; gan an aigne do nochtadh d'á lán; teacht ag triall ort-sa i gcómhnuidhe, ó's Tú sgrúduightheóir an chroidhe; gan imtheacht le gaoith gach cainte, ach a dh'iarraidh go raghadh gach nídh, laistigh dinn agus lasmuich dhínn, chun cinn do réir do thóile naomhtha-sa!</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	189
SAMPLA CORPAIS	<i>Tadhg: Seadh, is maith é sin. An Ghaeluinn atá i mbéulaibh na ndaoine agus ag imtheacht le gaoith, siní an Ghaeluinn cheart. Siní an Ghaeluinn bheo. Siní an Ghaeluinn a mhairfidh.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	33
CUR SÍOS	Ag dul i léig; ag meath.
SAMPLA BREISE	<i>3. Imeacht le gaoth, le sruth, to go with the wind, with the current; to be lost, to vanish.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	imigh le
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
<hr/>	
ID	4661103
BUNFHOIRM	ag ligean na gaoithe isteach
CEANNFHOCAL	gaoth
CEANNFHOCAL	isteach
CEANNFHOCAL	lig
SAMPLA CORPAIS	<i>Ná bí ag leigint na gaoithe isteach.</i>
FOINSE	Mion-Chaint (Cuid I)
LEATHANACH	27
SAMPLA CORPAIS	<i>Ag leogaint na gaoithe isteach</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	57
CUR SÍOS	Caint sheafóideach; caint áiféiseach.
SAMPLA BREISE	<i>Ná bí ag leigint na gaoithe isteach. Don't be letting the wind in, i.e., don't be talking absurdly.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid I (Ua Laoghaire 1902)

LEATHANACH	29
SAMPLA BREISE	<i>Ag leogaint na gaoithe isteach, talking volubly and foolishly.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	gaoth
SAMPLA BREISE	<i>2. (a) Air. Caithfear an ghaoth a ligean tríd an scéal, the matter must be aired.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	gaoth
SAMPLA BREISE	<i>311. What is this understanding between themselves and Bruadar, a hint of which they are unwilling should reach you? Cad é an sgéal é seo atá idir iad féin agus Bruadar agus nách maith leo aon ghaoth dhe do leigint chughat-sa?</i>
FOINSE	Cruinneas cainte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	64
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha

ID	4585526
BUNFHOIRM	ag oibriú as láimh a chéile
CEANNFHOCAL	lámh
CEANNFHOCAL	oibrigh
SAMPLA CORPAIS	<i>Cairéiridhthe do thug leo é mar iongnadh shaoghail agus mar chúrsaí cainte eatartha, go raibh Cormac an Chaincín sa bhaile mhór leis, agus gur oibrigh sé féin agus Sadhbh a' láimh a chéile chun beirthe ar an mbitheamhnach.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	183
CUR SÍOS	Ag oibriú i gcomhar le, i bpáirt le duine nó le daoine eile.
SAMPLA BREISE	<i>6. (Of association, influence) Oibriú as lámh duine, to work in partnership, in collusion, with someone.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA BREISE	<i>2. To act in consort with someone, dul i gcomhar le duine; oibriú as lámh duine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	consort
SAMPLA BREISE	<i>Bhíodar ag obair as lámhaibh a chéile. Bhíodar ag tabhairt congnaimh dá chéile; ag obair i gcómhpháirt le chéile. Bhíodar i gcomhar le chéile.</i>
FOINSE	Cortha Cainte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	17
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha

ID	5177985
BUNFHOIRM	ag rith lena anam
CEANNFHOCAL	anam
CEANNFHOCAL	rith
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí cúis mhírbhúilteach leis. B' é toil Dé, na daoine a tugadh anall chun na tíre d'áitreabh i n-inead na ndaoine a marbhuigheadh go dtáinig droch h-aicíd uathbhásach ortha a mhairbh iad 'na míltibh go mb'éigíon d'ár fhan beó acu ruith le 'n-anam as an dtír.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	54
CUR SÍOS	Ag imeacht, ag teitheadh le dithneas.
SAMPLA BREISE	<i>Rith sé lena anam; rith sé i mbarr, i dtánaiste, ar theann, a anama, he ran for his life.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	anam
SAMPLA BREISE	<i>He ran for dear life, rith sé lena anam.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)

CEANNFHOCAL	dear
SAMPLA BREISE	<i>ag rith le n-anam, running for bare life;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	anam
SAMPLA BREISE	<i>Do rith sé le n-a anam. Do rith sé chomh mear agus dob fhéidir leis. Do rith sé an fhaid a bhí 'na chosaibh. Chuir sé dhe ins na feilimeintíbh-reatha. Bhain sé as na cosa é.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	98
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (rith) den nath seo a idimhalartú le hainm briathartha eile: teitheadh.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha

ID	4644664
BUNFHOIRM	ag sá a dhá ladhar (i)
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	ladhar
CEANNFHOCAL	sáigh
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní féidir dúinn choídhche chur chun aon bhlúire gnótha dhéanamh gan an bastún do theacht ag sádh a dhá ladhar sa ghnó agus 'ghá lot orainn.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	38
CUR SÍOS	Ag baint le gnó nach mbaineann leis.
SAMPLA BREISE	<i>5. (a) (Clawed) hand. Do ladhar a chur sa lathach, to dirty one's hands, to engage in menial work.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	ladhar
SAMPLA BREISE	<i>Ná sáidh do ladhar i gcúrsa ná baineann leat. Ná bí ag cur isteach ar ghnó dhuine eile. Glac bog cúram dhuine eile.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	18
SAMPLA BREISE	<i>1. He has a finger in every pie, tá a ladhar i ngach aon ghnó aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	finger
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	lámh (a chur) i

ID	5171981
BUNFHOIRM	ag séideadh faoi
CEANNFHOCAL	séid
SAMPLA CORPAIS	<i>Dhein an namhaid gach aon dícheal, le feall agus le h-éitheach agus le cleasaidheacht, ag séideadh fé gach taobh i gcoinnibh an taoibh eile; ag tabhairt na leath-bhfabhar uatha, na neithe do thógfadh taobh agus ná tógfadh an taoibh eile, go dtí gur mhó an fuath a bhí ag uaislibh na Cómhairle agus ag taoiseachaibh na síógh d'á chéile 'ná mar a bhí ag aon taoibh acu do'n namhaid.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	3
SAMPLA CORPAIS	<i>Dúbhraís dhá uair nó trí, a Dhuinn," arsa Brian, "gur daoine anso i n-Éirinn atá ag séideadh fé mhuintir na ndúthaí iasachta so go léir agus 'á ngríosadh i n-ár n-aghaidh.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	224
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí mioscais agus formad idir an dá chúige agus idir an dá rígh, feuchaint ciacu Cathal nó Feargal a bhéadh i n'árdrígh ar Éirinn, agus bhí beirt chailleadh, cailleadh Ultach agus cailleadh Muimhneach, a biodh coitichianta ag séideadh fútha.</i>

FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	2
CUR SÍOS	D'anáil a chur faoi dhuine; duine a ghríosú chun gníomh a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	<i>Séideadh faoi dhuine, to rouse, incite, someone; to needle, chaff, someone Níl siad ach ag séideadh fút, they are only trying to rile you.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	séid
SAMPLA BREISE	<i>ag séideadh fá, inciting, prompting, inspiring,</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	séideadh
SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé ag séideadh fútha. Bhí sé dá ngríosadh chun an gníomh do dhéanamh. Bhí sé dá gcur suas.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	134
SAMPLA BREISE	<i>To egg someone on (to do something), séideadh faoi dhuine (rud a dhéanamh); duine a spreagadh (chun rud a dhéanamh).</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	egg
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite

ID	4628262
BUNFHOIRM	ag stracadh na bpíobán as a chéile
CEANNFHOCAL	píobán
CEANNFHOCAL	srac
SAMPLA CORPAIS	<i>Bheadh an donas ar an sgéal nú do thiocfadh leó luath nú mall, an bior leighe do chur sa ndlúth-cheangal a bhí déanta ag Ó Domhnaill ar na cinéalaibh sin agus iad do chur an arís ag stracadh na bpíobán as a chéile.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	108
SAMPLA CORPAIS	<i>ag stracadh na bpíobán as a chéile</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	86
CUR SÍOS	I gcochall a chéile; ag iomrascáil le duine.
SAMPLA BREISE	<i>Píobán, the windpipe. The phrase ag stracadh na bpíobán as a chéile is commonly used as the equivalent of "tearing each other like dogs."</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	píobán
SAMPLA BREISE	<i>Cuireadar an parróiste a' stracadh a chéile = i gcochallaibh a chéile - go mbeidís a' troid le chéile a's ag ithe a chéile.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	stracadh
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	na píobáin a bhaint (as)
CROSTAGAIRT	i gcochall a chéile
EOLAS BREISE	<i>Ag coimheascar go fíochmhar, ag sárú a chéile.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Ag troid/ag argóint go dian.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Ag marú a chéile.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Ag stracadh na muineál, ag troid, bruíon.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh

ID	4585550
-----------	---------

BUNFHOIRM	ag tarraingt uisce chun a mhuilinn féin
CEANNFHOCAL	muileann
CEANNFHOCAL	uisce
CEANNFHOCAL	tarraing
SAMPLA CORPAIS	<i>"B'éigean do Chormac a sligh féin do thabhairt di. Ní dóich liom go raibh aon chur 'na choinnibh aige. Bhí sé ag tarang uisce chun a mhuilinn féin sa ghnó. Bhí a fhios aige pé duine bhéarfadh ar an mbitheamnach agus thabharfadh chun lámha é go mbéadh a thuasdal dó go maith as."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	190
CUR SÍOS	Ag tochas ar a cheirtlín féin; ag obair ar son a leasa féin.
SAMPLA BREISE	<i>Ag iarradh uisce chun a mhuilinn féin a bhí sé = ag obair dó fein a bhí sé a' tochrais ar a cheirtlín féin a bhí sé.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	muileann
SAMPLA BREISE	<i>He has an axe to grind, ag tarraingt uisce ar a mhuileann féin, ag tochas ar a cheirtlín féin, atá sé.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	axe
SAMPLA BREISE	<i>He was actuated by self-interest, ag tarraingt uisce chun a mhuilinn féin a bhí sé.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	self-interest
SAMPLA BREISE	<i>Ag tarrac chun a mhuilinn féin a bhíonn sé. A d'iarraidh tairbhe dhéanamh dhó féin a bhíonn sé; ar mhaithe leis féin.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	43
SAMPLA BREISE	<i>Ba mhaith leis uisce a tharraing chun a mhuilinn féin: adeirtear é faoi dhuine a bhíonn ag tocas ar a cheirtlín féin nó ag déanamh rud chun a thairbhe féin ar nós an chait a ghníos cronán ar mhaithe leis féin.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	36
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha

ID	4923247
BUNFHOIRM	ag titim ar a chosa (le)
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	tit
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a chonnaic Sanchó na daoine, dar leis, agus na léinteacha geala ortha do chrom a fhiacala ar bheith ag bualadh ar a chéile, agus bhí sé i riocht tuitim ar a chosaibh le neart eagla.</i>
FOINSE	Don Cíochóté (Cuid I)
LEATHANACH	70
SAMPLA CORPAIS	<i>Thug sé aghaidh amach fé'n bhfásach. Bhí sé ag cur de ag siubhal tríd an bhfásach go dtí go raibh sé ag tuitim ar a chosaibh le tuirse agus leis an ocaras.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	509
SAMPLA CORPAIS	<i>Chomh luath agus do tháinig an focal san is amhlaidh a bhí a raibh láithreach ag tuitim ar a gcosaibh le sult ag magadh fé Sheán mhac an Iarla.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	21
CUR SÍOS	Lagar a theacht ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Thit sé i mbun a chos, he collapsed.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bun
SAMPLA BREISE	<i>tuitim i gceann mo chos (or ar mo chosaibh, as mo sheasamh), I collapse on my feet</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)

CEANNFHOCAL	tuitim
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
<hr/>	
ID	4585516
BUNFHOIRM	ag titim i gceann a chos
CEANNFHOCAL	ceann
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	tit
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bhí a fhaoisín déanta aige, agus iad 'ghá bhreith suas chun na croiche, bhí sé ag tuitim i gceann a chos le sgannradh. Ní fhéadfadh sé siúbhal ná seasamh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	122
CUR SÍOS	Titim go talamh.
SAMPLA BREISE	<i>Thuit sé i gceann a chos = Tháinig lagachar air a's thuit sé na phlést.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA BREISE	<i>Thit sé i gceann a chos, he fell down (Lit.in the direction of his feet), collapsed.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cos
SAMPLA BREISE	<i>Thit sé i gceann a chos: Thit sé síos. Thit sé i laige. (He collapsed)</i>
FOINSE	Foclóir agus nótaí do "Mo Scéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970)
LEATHANACH	46
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
<hr/>	
ID	4585495
BUNFHOIRM	aghaidh bhéil a thabhairt (ar)
CEANNFHOCAL	aghaidh
CEANNFHOCAL	béal
CEANNFHOCAL	tabhairt
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuir an t-amadán béic eile as ba threise agus dob' aoirde 'ná an chéad bhéic. D'iompuigh an sagart agus do labhair sé. Thug sé aghaidh bhéil ar an bpobul go fíochmhar agus go feargach. Do chas sé leo an peacadh a bhí acu 'á dhéanamh le gan iad féin d'iompar istigh i dtigh Dé agus an t-Aifreann ar siubhal.</i>
FOINSE	Ag Séideadh agus ag Ithe
LEATHANACH	7
SAMPLA CORPAIS	<i>D'á éaghmais sin tá sé nímhneach, teasaidhe, droch mhiotalach, tartmhar, ocrach, neamhfhothneach, agus mura bhfriotáiltear chun a thoile é, agus i n-am, sa teaghlach 'na dtéidhean sé, tugan sé aghaidh bhéil ar mhuintir an teaghlach sin agus ní fearrde iad é an chuid eile d'á saoghal.</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	86
SAMPLA CORPAIS	<i>Bíodh gur chuir Bharus na stiúrthóirí chun báis agus gur thug sé an aghaidh bhéil chruaidh úd ar Iúdaigh na catharach níor chuir san aon tsuaineas ró mhór ar an dtír ná ar an gcathair.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	252
CUR SÍOS	Íde béil; aghaidh a chraois a thabhairt ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Thug sé aghaidh-béil air = thug sé an teanga go tréan do – thug sé cabhais troda dho.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	aghaidh
SAMPLA BREISE	<i>aghaidh béil, a great scolding</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	aghaidh

SAMPLA BREISE	<i>Thug sé dhó ó thalamh é. Thug sé íde na muc is na madraí air. Thug sé aghaidh béile dó. Do labhair sé go feargach agus go faobhrach leis. Níor fhág sé thoir ná thiar é.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	28
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	aghaidh na muc agus na madraí a thabhairt (ar)
<hr/>	
ID	4585509
BUNFHOIRM	aghaidh na muc agus na madraí a thabhairt (ar)
CEANNFHOCAL	aghaidh
CEANNFHOCAL	muc
CEANNFHOCAL	madra
CEANNFHOCAL	tabhair
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bhíos ag déanamh ar thigh Dhiarmuda d'airigheas Sadhbh ag callaireacht, aghaidh na muc agus na madraí aici d'á thabhairt ar chómharsain éigin.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	82
SAMPLA CORPAIS	<i>Siúd amach í agus dhírigh sí ortha. Thug sí aghaidh na muc a's na madraí ar Shéadna airís mar nár labhair sé i n-am, sul a raibh a cuid airgid imthighthe ag an Síogaidhe úd.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	146
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan thug sí aghaidh na muc a's na madraí ar an dtíncéir, mar gheall ar bheith ag magadh fúithi.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	146
CUR SÍOS	Íde béil; aghaidh a chraois a thabhairt ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>thug sé íde na muc is na madraí orm, he treated me like a pig or a dog, i.e. he abused and scolded me severely</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	íde
SAMPLA BREISE	<i>Thug sé dhó ó thalamh é. Thug sé íde na muc is na madraí air. Thug sé aghaidh béile dó. Do labhair sé go feargach agus go faobhrach leis. Níor fhág sé thoir ná thiar é.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	28
SAMPLA BREISE	<i>Íde na muc is na madraí a thabhairt: drochbhail thabhairt do dhuine: bail na muc.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	43
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	aghaidh bhéil a thabhairt (ar)
<hr/>	
ID	4587627
BUNFHOIRM	ainm in airde
CEANNFHOCAL	ainm
CEANNFHOCAL	airde
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí ainim Thaidhg i n-áirde le méid a nirt ó'n lá úd a ghabh sé ar an móirsheisear a lean ó Sráid an Mhuilinn é chun a mharbtha.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	38
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba ró ghearr go raibh a ainim i n-áirde sa dúthaigh le feabhas agus le saoire a bhróg.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	47
CUR SÍOS	(Duine a bhíonn) i mbéal an phobail; duine iomráiteach.

SAMPLA BREISE	<i>Tá a ainm in airde, he is being talked about; he is well-known.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	in airde
SAMPLA BREISE	<i>Bhí a ainm i n-áirde. Bhí cáil mhór air. Bhí trácht air i bhfus agus thall. Duine tábhachtach dob eadh é.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	44
SAMPLA BREISE	<i>To keep the flag flying, ainm (teaghligh, etc.) a choimeád in airde (os comhair na ndaoine).</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	flag
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4628611
BUNFHOIRM	airgead fola
CEANNFHOCAL	airgead
CEANNFHOCAL	fuil
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhíodh sé ansúd 'n-a measg, sáidhte ins gach cómhairle leó ba dhiamhaire agus ba dhisgréidíge 'ná 'chéile; a n-ainimneacha go léir curtha síos go Baile Átha Cliath aige agus fiacha a gcod' fola geallta dhó, agus a lán de'n airgead fola 'n-a phóca aige an uair sin féin!</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	118
SAMPLA CORPAIS	<i>B' fhéidir go mbéarfí ort agus go gcurfí isteach i n-asílium tú ar feadh tamail. Ní baoghal go dtuillfadh aoinne airgead fola ort. Donchadh: Ní baoghal. Agus rud eile, ní baoghal go ndéanfinn aon tairbhthe d' Éirinn ná aon díobháil do chómhacht Shasana i n-Éirinn.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	169
SAMPLA CORPAIS	<i>An t-é a labhair ar an gcuma san, i gcómhnuíge riamh, is é a thóg airgead na fola chómh luath agus tháinig an t-am chuige. Agus an tarbh úd adúbhart, is tapaidh a rithfadh sé leis féin dá mbéadh tarbh ba threise 'ná é i n-inead na túrtóige.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	165
CUR SÍOS	Airgead a íocann na húdaráis, nó duine eile, mar chúiteamh leis an té a ghabhann coirpeach nó duine ar a theitheadh ó fhórsaí an dlí.
SAMPLA BREISE	<i>2. airgead fola, blood-money.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	airgead
SAMPLA BREISE	<i>Airgead fola: (blood money). Airgead a fhaightear as duine a dhíol.</i>
FOINSE	Foclóir agus nótaí do "Mo Scéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970)
LEATHANACH	52
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4585545
BUNFHOIRM	allas an bháis
CEANNFHOCAL	allas
CEANNFHOCAL	bás
SAMPLA CORPAIS	<i>Peig. – Is dócha nár chuid ba lúgha 'ná a fhonn a bhí ar Shéadna an rud ceudna do rádh leis, nuair a tháinig sé chuige féin agus fuair sé é féin 'na aonar. Bhí allus an bháis air agus sgáird 'na dhá shúil, ach 'na thaobh san, pé rud adúbhairt sé, is é ceud rud a dhéin sé 'ná a lámh a chur 'na phóca feuchaint an raibh an sparán aige, agus ambas a bhí.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	29

CUR SÍOS	Cuma mhíshláintiúil ar dhuine; scanradh anama air.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	dath an bháis
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Ag dul chun báis.</i> Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Allas fuar, fuar-allas.</i> Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>(Seana nath cainte) Scannradh. The perspiration of death.</i> Dónal Ó hÉalaithe
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Scannradh, eagla, petrified, an frás ar fad – alltacht air, terror-stricken.</i> Donnchadh Ó Luasaigh
<hr/>	
ID	4628420
BUNFHOIRM	allas na ngéag
CEANNFHOCAL	allas
CEANNFHOCAL	géag
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí taithighe acu ar bheith i bhfochair an rí, "a gcíos díolta agus díon ar a dtightheibh," agus a dtuarastal ag teacht chucha gan allus. B'éigean dóibh imtheacht abhaile agus a mbeatha bhaint a h-allus a ngéag. Bhíodar ar buile chun an rí.</i> Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7 87
FOINSE LEATHANACH	
CUR SÍOS	Obair fhisiciúil, diansaothar.
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>Allas na gcnámh a chur, to sweat from work, to work slavishly.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) cnámh
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>allus na gcnámh, the sweat of my bones, my sweat through exertion;</i> Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) allus
SAMPLA BREISE	<i>D'fhag sé mórán dá chuid allais orm = d'oibrigh sé go cruaidh ann = Dhein sé alán gnótha ann.</i> Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla) allas
FOINSE CEANNFHOCAL	
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	a chuid allais
CROSTAGAIRT	lena chuid alluis agus lena chuid fola
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Obair fhisiciúil le maireachtaint, the sweat of your brow.</i> Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Obair láimhe.</i> Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Ag obair ana-dhian.</i> Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Sweat of their brow.</i> Liam Ó hÉigeartaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Brí soiléir – 'sweat of my brow' sa Bhéarla.</i> Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Obair dheacair láimhe seachas obair chapaill nó daimh.</i> Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>"Allas na ngéag" = obair chruaidh láimhe.</i> Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4660211
BUNFHOIRM	am mharbh na hoíche
CEANNFHOCAL	marbh

CEANNFHOCAL	oíche
CEANNFHOCAL	am
SAMPLA CORPAIS	<i>Níor leogadh dóibh an codladh do chríochnúghadh. I n-am mhairbh na h-oidhche chuir duine des na mnáibh liach aiste. Do h-airigheadh an liach ins gach aon chúinne de'n tigh.</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	32
SAMPLA CORPAIS	<i>Do fuair a leanbh san bás i gcaitheamh na h-oidhche mar do throm luigh sí air agus í 'n-a codladh. Ansan d'eirigh sí i n-am mhairbh na h-oidhche agus tháinig sí agus thóg sí uaim-se mo leanbh agus mé am' chodladh agus chuir sí an leanbh marbh am' ucht chugham a gan fhios dom.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	478
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí beirt bhitheamhnach, athair agus a mhac, i n-a gcómhnuidhe sa chómharsanacht. Shocarúigheadar an oidhche sin go dtiocfidís agus go ngoidfidís caora ó Sheán an Leas a féin. Nuair bhí am mhairbh na h-oidhche acu, do ghluaisedar.</i>
FOINSE	Ár nDóithin Araon
LEATHANACH	26
CUR SÍOS	Ceartlár na hoíche.
SAMPLA BREISE	<i>Marbh na hoíche, the dead of the night. I n-am mhairbh na hoíche, at the hour of the dead of night.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	marbh
SAMPLA BREISE	<i>4. Inactive, motionless, slack. Am marbh, uair mharbh, na hoíche, the dead (hour) of night.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	marbh
SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé i n-am mhairbh na h-oidhche. Bhí sé déidheannach ins an oidhche i ndiaidh meán-oidhche.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	96
SAMPLA BREISE	<i>4. The dead hours, am marbh na hoíche.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	dead
AICME SÉIMEANTAICÉ	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4947772
BUNFHOIRM	amhaoil amháige
CEANNFHOCAL	maoil
CEANNFHOCAL	mang
SAMPLA CORPAIS	<i>Ar ball, nuair a bhí rud ithte ag Pádraig agus braon eile fíona ólta aige, dúbhairt Micil, a-bhaile-bháige dhó féin, mar 'dheadh: "A Phádraig," ar seisean, "nár bh'uathbhásach an ceól é siúd a bhí aréir againn!"</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	237
CUR SÍOS	Gan fáth gan ábhar; as a stuaim féin.
SAMPLA BREISE	<i>Ar seachrán, wandering aimlessly. There is another expression which is somewhat like this in sense. It is pronounced amhaoil amháige. I have never been able to find it in a book.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	seachrán
SAMPLA BREISE	<i>As maoil do chonláin; de mhaoil do mhainge; de mhaoil an bhaige, on the spur of the moment; on an impulse, for no apparent reason.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	maoil
SAMPLA BREISE	<i>de mhaol a mhainge (mhanga, bhainge, mháige, mhaige), of his own accord, when he was ready, at his leisure; ar mhaol a mhai(n)ge, at his leisure, on his own</i>

FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) maol
SAMPLA BREISE	<i>As mhaol an mháigh amach adubhairt sé é. Ní raibh aon choinne ag aoinne go ndéarfadh sé é. Dubhairt sé go h-obann an rud, gan smaoineamh ar cad a bhí le rádh aige, agus chuir an chainnt iongnadh ar na daoibh.</i>
FOINSE LEATHANACH	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 29
AICME SÉIMEANTAICE	Neamhfhocal sa nath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4591677
BUNFHOIRM	an anáil a bhaint (de)
CEANNFHOCAL	anáil
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach nuair a chonaic sé an chleith-ailpín, an tarainge crúdh, do bhris ar an stuaim aige, agus chuir sé sgeartadh gáire as a bhain a anáil dé, nó geall leis.</i>
FOINSE LEATHANACH	Eisirt 82
SAMPLA CORPAIS	<i>"Seadh," ar seisean, nuair a leig sé uaidh iad, "an beag libh de'n spórt?" "Mheasamair," ars a duine acu, "go mbéadh sé le rádh againn gur leagamair thú. Ach cad ba ghádh dhuir mé dh'fhásgadh chómh mór? Bhainis m'anál díom, agus is ar éigin atá ionam labhairt fós!"</i>
FOINSE LEATHANACH	Mo Sgéal Féin 96
CUR SÍOS	A bheith fágtha gan focal; balbhan a dhéanamh de dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>1. Baineadh an anáil díom, I lost my breath; I was dumbfounded.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) anáil
SAMPLA BREISE	<i>2. I was moonstruck when I heard it, baineadh an anáil díom nuair a chuala mé é.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) moonstruck
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4689584
BUNFHOIRM	an beag a chur ina mhór (ar)
CEANNFHOCAL	beag
CEANNFHOCAL	mór
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Do chuir sé an beag 'na mhór orm. Do chuiris an dubh 'na gheal orm. Do chuir sé an cam 'na dhíreach orm.</i>
FOINSE LEATHANACH	Papers on Irish Idiom 55
CUR SÍOS	An dallach dubh, an dallamullóg a chur ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Is féidir an focal céanna do ghlaca go fíor-mhinic 'na ní nú 'na mhódh, fé mar is rogha leis an gcainteoir é. Is módha ar an gcéad amharc iad so. i. maith, olc, beag, mór, dubh, geal, cam, díreach, ach is féidir gach focal díobh do ghlaca 'na ní, <e.g.> Níl maith mór ann. An t-olc do sheachna. Do chuir sé an beag 'na mhór orm. Do chuiris an dubh 'na gheal orm. Do chuir sé an cam 'na dhíreach orm.</i>
FOINSE LEATHANACH	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926) 55
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	an dubh a chur ina gheal (ar)
CROSTAGAIRT	an cam a chur ina dhíreach (ar)

CROSTAGAIRT	púicín a chur (ar)
ID	4662376
BUNFHOIRM	an cam a chur ina dhíreach (ar)
CEANNFHOCAL	cam
CEANNFHOCAL	díreach
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Do chuir sé an beag 'na mhór orm. Do chuiris an dubh 'na gheal orm. Do chuir sé an cam 'na dhíreach orm.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	55
CUR SÍOS	An dallach dubh, an dallamullóg a chur ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>2. An cam a chur ar an díreach, to distort facts.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	díreach
SAMPLA BREISE	<i>a bhfuil cam is díreach de, all of it, straight and crooked.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	díreach
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	an dubh a chur ina gheal (ar)
CROSTAGAIRT	an beag a chur ina mhór (ar)
CROSTAGAIRT	púicín a chur (ar)
ID	4586708
BUNFHOIRM	an ceann is measa den scéal
CEANNFHOCAL	ceann
CEANNFHOCAL	olc
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA CORPAIS	<i>"Gan rath ortha mar chathaoir agus mar mhealbhóig agus mar chrann ubhall! Is breagh na trí neithe do loiteadh indiú orm d'á mbárr," arsa Séadna. "Ní h-é sin an ceann is measa de'n sgeul," arsa 'n Fear Dubh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	15
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ní hé sin an ceann is measa de'n sgéal, dá olcas é. Tá ní eile ar aigne ag ár namhaid i dtaobh na síothchána so. Is bíodhbha báis Sasana ag rí na Spáinne.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	113
SAMPLA CORPAIS	<i>An locht san air! Fágtar ann í. Bris na geasa. Sgaoil an sluagh soir thar an áth d'aimhdheóin na ngeas agus feiceam cé aige go mbeidh an ceann is measa de'n sgéal!</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	73
CUR SÍOS	An chuid nó an taobh is measa den scéal; díogha ruda.
SAMPLA BREISE	<i>2. (d) (Figurative) Tá dhá cheann ar an scéal, there are two sides to the story.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA BREISE	<i>cuirim ceann ar an scéal, I finish the story;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	ceann
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
ID	4588207
BUNFHOIRM	an chraobh a bheith (ag)

CEANNFHOCAL	craobh
SAMPLA CORPAIS	<i>Am briathar mhóide, a Neans Ní Chathasa, ar s eisean, go bhfuil an ceart agat! Is é é biadh is deise d'ár bhlaiseas riamh é. Tá an chraobh agat.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	257
SAMPLA CORPAIS	<i>Is iongantach an bhean Méibh seo! Tá an chraobh aici. Ní'l aon teóra lé.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	14
SAMPLA CORPAIS	<i>Thugas uachtaránacht chughat. Thugas réim chughat. Thugas an chraobh chughat; agus mórán sóghluistí. Bhís mór i s úilíbh daoine mar gheall orm, bhí cáil agus oirdhearcas ort trém ' bithinn.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	119
CUR SÍOS	An gradam is airde; an bua a bhreith leis.
SAMPLA BREISE	<i>Tá an chraobh agat, you have the branch, i.e., you take the palm of victory. Béidh an chraobh aige, he will have the palm.</i>
FOINSE	Fodóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	craobh
SAMPLA BREISE	<i>1. (f) Tugadh an chraobh dó, he was awarded the palm, declared the winner.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	craobh
SAMPLA BREISE	<i>Rug sé an chraobh leis, he came out on top, won.</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	craobh
SAMPLA BREISE	<i>2. Rug sé an chraobh leis (tá an chraobh aige). An chraobh labhrais a thugtaí sa tseanaimsir mar luach a bhua don laoch mar chomhartha feabhais.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	198
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha

ID	4744563
BUNFHOIRM	an chú is an cat is an giorria ar aon úrlár
CEANNFHOCAL	cat
CEANNFHOCAL	cú
CEANNFHOCAL	giorria
CEANNFHOCAL	úrlár
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí tuairim agam ná féadfadh sé a bhéal do choimeád dúnta, ach níor mheasas go dtiocfadh an sgéal amach chomh mór chun mo thoile agus a tháinig. Seadh! Tá an chú 's an cat 's an giorrhiadh ar aon úrlár agam anois, pé cuma 'na dtiocfar as.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	22
SAMPLA CORPAIS	<i>Oilill. – Am briathar, a Mhéibh, gur b' eagal liom go mbeidh an chú agus an cat agus an giorrhiadh agat ar aon úrlár nuair aireóchaid righthe Mumhan sgéala an chleamhnais. Pé rud a gealladh dóibh ná nár gealladh dóibh, ní'l fear acu gan an sgéal socair i n-a aigne aige gur dó féin atá Fionnabhair le tabhairt mar mhnaoi.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	142
SAMPLA CORPAIS	<i>Tadhg: B'fhéidir gur dhéanamair éugcóir ar mhuintir Chorcaíge. Tá oiread s an rudaí 'ghá gcur amú le tamal go mb'fhéidir gur b'amhlaidh nár chuimhnighdar ar an bhFeis i n-aon chor. Bhí an cur-anáirde (Exhibition) mór acu, agus cuaird an rígh, agus na teidil mhaitha so a fuaradh, agus fiche rud. Bhí "an chú 's an cat 's an giorrhiadh ar aon úrlár" acu.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	44
CUR SÍOS	An áit ina chóir thuathail; an phraiseach ar fud na mias; an scéal go léir scaoilte amach.

SAMPLA BREISE	<i>8. An chú is an cat is an giorria ar aon urlár acu. Roinnt buartha is scléipe sa teach acu mar a bheadh i dteach nuair a bheadh cú agus cat agus giorria ar aon urlár ann. Síí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)</i>
FOINSE	198
LEATHANACH	
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
EOLAS BREISE	<i>Sgéalta pearsanta/príomháideach a scaipeadh ar a bpobal. Speaking/referring to a persons character, especially in a critical or hostile manner.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
EOLAS BREISE	<i>Bheadh sé ana dheacair an tsíocháin a choimeád eatarthu. Tá an scéal go léir scaoilte amach.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>An lasair sa bharrach, an leite ar fud na mias, an phraiseach ar fud na mias.</i>
FAISNÉISEOIR	Liam Ó hÉigeartaigh
EOLAS BREISE	<i>An praiseach ar fuaid na méas, easpa suaimhnis, síocháin.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Beidh raic ann pé scéal é.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
<hr/>	
ID	4585480
BUNFHOIRM	an dá lá agus an fhaid a mhairfidh sé
CEANNFHOCAL	dá
CEANNFHOCAL	fad
CEANNFHOCAL	lá
CEANNFHOCAL	mair
SAMPLA CORPAIS	<i>"B'fhéidir go ndéanadh Cormac an gnó go maith dá mbéadh sé pósta le mnaoi éigin chiúin fhadaradhnach, do thabharfadh a shliogh féin dó ar gach aon tsaghas cuma. Ach an bheirt sin! Má póstar iad béidh sé n-a chogadh dhearg acu an dá lá 's 'n fhaid mhairfid."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	184
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba cheart mé chrochadh mar gheall ar leigint dó a leithéid d'amadán a dhéanamh díom! Feall ab eadh an cion a bhí aige orm! Ó! Ní chuirfeadh náire an sgéil díom an dá lá 's 'n fhaid a mhairfeadh! Dá mairinn céad ní chuirfinn díom é. A Niamh, caithfir-se agus m' athair dul siar abhaile.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	148
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá leanadh is fada ó'n áit seo bheadh sibh anois, agus ní fheicfeadh aoinne agaibh an áit seo an dá lá 's 'n fhaid a mhairfeadh sé. Ach do bhuaidh Caillin orm, agus bhog sé an fhearg a bhí agam chúghaibh.</i>
FOINSE	Guaire I, II
LEATHANACH	206
CUR SÍOS	Tréimhse fhada; go deo na ndeor.
SAMPLA BREISE	<i>An dá lá 's an fhaid a mhairfeadh sí, "the two days and as long as she should live," i.e., all the rest of her life and two days longer, "for ever and ever".</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	faid
SAMPLA BREISE	<i>Ní dhéanfaidh sé é an dá lá saoghail a's do mhairfidh sé. = díolfaidh sé as so go raghaidh sé san úir.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focail ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	saoghal
SAMPLA BREISE	<i>Ní raghad ann an da lá déag agus an fhaid a mhairfeadh. Ní raghad ann go deo; go deo na ndeor. Tá deire agam ann.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	97
SAMPLA BREISE	<i>186. I'll feel the shame of it as long as I live. Ní chuirfeadh náire an sgéil díom an dá lá 's an fhaid a mhairfeadh!</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)

LEATHANACH	50
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	ó Shamhain go Bealtaine
<hr/>	
ID	4629599
BUNFHOIRM	an dá thrá ag teacht (le)
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	trá
CEANNFHOCAL	tar
SAMPLA CORPAIS	<i>Seachain tu féin, a Taidhg. "Ní thagan an dá thráig leis an ngobadán," agus ní lúgha 'ná mar a thiocfadh an dá thráig leat-sa. Do cháinis muintir Corcaighe anso an lá déanach. Ní raibh focal agat le rádh 'na dtaobh ach an focal ba mheasa a thiocfadh chun do bhéil. Ansan dúbhairt duine éigin leat go raibh an t-airgead ag teacht isteach, agus anois ní' focal agat le rádh 'na dtaobh ach focal is fear 'ná chéile. Sgothbhualadh I, II</i>
FOINSE	45
LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuir sé teachtaireacht 'ghá hiaraidh ach ba theachttaireacht é nár bh'fholáir diúlta dhó. Diúlta iseadh do theastaigh ó Chonchobhar. Cheap sé go mbeadh an dá thráigh ag teacht leis nuair a bheadh iarthar aige agus ná glacfaí é. Is dóich liom go raibh ana-dhúil aici go n-iarfaí í ar chuma 'na bhféadfadh sí é ghlacadh.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	5
CUR SÍOS	Dílseacht a athrú de réir na gcúinsí.
SAMPLA BREISE	<i>"Ní thagan an dá thráig leis an ngobadán." The gobadán (a sort of sea-bird) cannot fish the two strands; i.e., the two sides of the estuary. While the gobadán is devouring the fishes at one side those at the other side are escaping, and if he tries to do the two sides he loses time rushing from one side to the other.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	63
SAMPLA BREISE	<i>Fear idir dhá uisce = fear a thugan an dá thráigh leis : go mbíon lámh thall aige is lámh i bhfus : go mbíon lámhuíocht aige le gach taobh.</i>
FOINSE	Réilthíní Óir (Cuid II) (Mac Clúin 1922)
CEANNFHOCAL	uisce
SAMPLA BREISE	<i>trialim an dá thrá a thabhairt liom.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	tergiversate
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (tar) den nath seo a idirghalartú le briathar eile: tabhair.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	teanga liom leo
CROSTAGAIRT	Tadhg an dá thaobh
<hr/>	
ID	4631042
BUNFHOIRM	an diabhal buí
CEANNFHOCAL	buí
CEANNFHOCAL	diabhal
SAMPLA CORPAIS	<i>Cuirid siad-san riocht an éithigh ar an bhfírinne sin láithreach agus cuirid siad 'na luígh ar an muintir thall ná fuil aon éagcóir acu féin d'á dhéanamh, nú má tá éagcóir 'á dhéanam i n-aon chor gur sinne atá ag déanamh na h-éagcóra orthas an. Donchadh: Ach, 'sé an diabhal buidhe é. Tadhg: Sin mar atá an sgéal, biodh sé buidhe nú breac agat.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	34

CUR SÍOS	Bheith i bhfeirg le duine nó le rud.
SAMPLA BREISE	<i>6. (Disparagingly) An gadaí, diabhal, buí, the yellow, ugly-looking, thief, devil.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	buí
SAMPLA BREISE	<i>as a disparaging epithet, like ugly, dirty, bad</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	buidhe
SAMPLA BREISE	<i>Ní' de locht air ach é bheith buidhe. His only fault is that he is yellow.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	25
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'bui' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4592653
BUNFHOIRM	an domhan (mór) braonach
CEANNFHOCAL	braonach
CEANNFHOCAL	domhan
CEANNFHOCAL	mór
SAMPLA CORPAIS	<i>"Feuch anois tú, a Shiobhán," ar sise, "tar fhearaibh an domhain mhóir bhraonaigh, cé chuimhneóchadh go mbéadh ceangal de'n tsórd san ar Shéadna?"</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	102
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá gníomh agam le déanamh annso, gníomh a chuirfidh i mbéalaibh daoine ar fuaid an domhain mhóir bhraonaigh mo chlú agus mo cháil, ar chuma nár cuireadh clú ná cáil aon ridire fáin riamh fós.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	233
CUR SÍOS	An saol mór fairsing.
SAMPLA BREISE	<i>4. (In phrases) Ar feadh an bheatha, an domhain, an tsaoil, bhraonaigh, throughout the whole wide world.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	braonach
SAMPLA BREISE	<i>an domhan braonach, the sad world: the moral world (in the sense of "the world, the flesh and the devil")</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA BREISE	<i>2. There was a tremendous crowd there, bhí an saol braonach ann.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	tremendous
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	an saol mór
CROSTAGAIRT	os comhair an domhain

ID	4668566
BUNFHOIRM	an donas thiar
CEANNFHOCAL	donas
CEANNFHOCAL	thiar
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach ní fhéadfadh an t-athair, agus a dhítheal a dhéanamh, oiread airgid a thabhairt do'n mhac agus a theastóchadh uaidh chun an óil. Ansan ní foláir an gabhar do ghuid. Imthighean an mhaoin. Bristear an t-athair. Curtar an líntighe le fuacht agus le fán, agus gheibhean an t-ól a thrí míliúin déag! Donchadh: Tá an donas thiar air mar sgéal! Ólachán. Tadhg: Is fíor dhuith sin, a Dhonchadh. Tá an donas thiar air mar sgéal.</i>

FOINSE LEATHANACH	Cómhaire ár Leasa 118
CUR SÍOS	Drochscéal; an donas dearg.
SAMPLA BREISE	<i>Is é an diabhal thiar é = Tá an donas air mar scéal. Is é an diabhal thiar é mar scéal = Is é an donas é mar scéal. Tá an diabhal thiar ort = Tá an donas ar fad ort – Is mór a' seo tu!</i> Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla) thiar
FOINSE CEANNFHOCAL	Leathnath
AICME SÉIMEANTAICE	
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Droch-sgéal ar fad ar fad. An donas dearg air. Do leighste nó geall leis.</i> Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Drochscéal, beyond hope, he's gone to the pot.</i> Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Is olc an scéal é.</i> Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Is drochscéal, sceal uafásach, is olc an scéal é.</i> Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Tán sgéal go dona, fadhb tubaisteach pearsanta/a pityful story.</i> Dónal Ó hÉalaithe
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Ana olc. Is ana olc an rud é an t-ólachán.</i> Domhnall Ó Loingsigh

ID	4585561
BUNFHOIRM	an dubh a chur ina gheal (ar)
CEANNFHOCAL	dubh
CEANNFHOCAL	geal
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní staonfaidh sí ó aon tsaghas fill chun díoghaltais a dhéanamh, má 's dóich lé go bhféadfaidh sí an feall a cheilt, nó má bheartuighean sí 'na haighe go dtiocfaidh lé an dubh a chur 'na gheal ar dhaoineibh nuair a bheidh an feall déanta agus Cú Chulainn curtha chun báis aici.</i> Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma 109
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí an buadh ag an Sasanach sa chaint. Ní fhéadfadh gan a bheith. Bhí a a chumas an dubh a chur 'n-a gheal ar an Éireanach, i n-Éirinn agus i Sasana agus ós cómhair an domhain go léir.</i> Sgothbhualadh I, II 51
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan iseadh bhí cead a dteangan acu. Ansan iseadh bhí caoi acu ar an ndubh a chur 'n-a gheal ar dhaoine. Bhí a rian air. Thugadar agaidh láithreach ar na páipeuraibh.</i> Cómhaire ár Leasa 769
CUR SÍOS	An dallach dubh, an dallamullóg a chur ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Is féidir an focal céanna do ghlaca go fíor-mhinic 'na ní nú 'na mhódh, fé mar is rogha leis an gcainteoir é. Is módh ar an gcéad amharc iad so. .i. maith, olc, beag, mór, dubh, geal, cam, díreach, ach is féidir gach focal díobh do ghlaca 'na ní, <e.g.> Níl maith mór ann. An t-olc do sheachna. Do chuir sé an beag 'na mhór orm. Do chuiris an dubh 'na gheal orm. Do chuir sé an cam 'na dhíreach orm.</i> Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926) 55
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	<i>1. (a) An dubh a chur ina gheal ar dhuine, to persuade someone that black is white, to bamboozle someone.</i> Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) dubh
FOINSE CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	<i>Cuirim an dubh ina gheal ar, buailim bob ar (dhuine).</i> English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) gammon
FOINSE CEANNFHOCAL	

SAMPLA BREISE	<i>Chuirfeadh sé an dubh ina gheal ort. Fear maith áitímh.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Sióchfhradha 1926)
LEATHANACH	49
SAMPLA BREISE	<i>440. A man's mind is a perverse thing, Donagh, when he sets out to hoodwink us. Is cam an rud aigne an duine, a Dhonnchadh, nuair a cheapan an duine an dubh a chur 'na gheal orainn.</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	78
SAMPLA BREISE	<i>17. An dubh a chur ina gheal ar dhuine. Dealramh na gile a chur ar an dubh (an bhréag a chur i riocht na fírinne) d'fhonn duine a mhealladh.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	200
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	an cam a chur ina dhíreach (ar)
CROSTAGAIRT	an beag a chur ina mhór (ar)
CROSTAGAIRT	púicín a chur (ar)
<hr/>	
ID	4922764
BUNFHOIRM	an dúradán i súil (duine)
CEANNFHOCAL	dúradán
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad chuige dhuít an dúradán d'fheisgint i súil do bhráthar, agus ná feiceann tu an tsail atá ad' shúil féin?</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	17
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad uime, ámhthach, go bhfeiceann tú an dúradán i súil do bhráthar, agus ná tugann tú fé ndeara an tsail atá ad' shúil féin?</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	158
CUR SÍOS	Locht i nduine eile a thabhairt faoi deara ach gan an locht céanna ionat féin a aithint.
SAMPLA BREISE	<i>Cidheann an duine an dubhradán i suil an chléirigh a's ní fheiceann sé an míol mór ina shúil féinig.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Rioga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA BREISE	<i>3. Figuratively: Black bile, spleen. Bhain siad an dúradán (dubh) dá gcroí le cabaireacht, they relieved their tedium with chatter.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dúradán
SAMPLA BREISE	<i>chíonn tú an dubhradán beag fé 'm shúil-se agus ní fheiceann tú an tsail fé t' shúil féin, you see the speck in my eye but not the beam in your own,</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	súil
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	an tsail i súil (duine)
<hr/>	
ID	4660316
BUNFHOIRM	an focal deireanach
CEANNFHOCAL	focal
CEANNFHOCAL	deireanach

SAMPLA CORPAIS	<i>Ní h-é an chéad fhocal é a dubhradh ad' choinnibh, ná ní focal é ná dubhradh riamh roimis seo ad' choinnibh, mar ní h-é an focal dheirineach é a déarfad ad' choinnibh, má mhaireann tú abhfad.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	224
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ach, a dhuin'uasail," arsa Sanchó, "nách cuimhin leat s úd? Ní ridire mise, a dhuin'uasail, agus ní réidhtigheann an balsam ach le ridire. Ní beag liom de'n bhalsam! Cimeád agat féin é i n-ainim an diabhail dó!" Dubhairt sé an focal deirineach san fé n'fhiacalaibh.</i>
FOINSE	Don Clochóte (Cuid II)
LEATHANACH	144
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní déanfar aon cheataighe do riaghaltaibh ná do ghnóthaibh an chreidimh mar ní corrófar oiread agus aon chloch amháin de'n tseana theampul go dtí go mbeidh an uile bhlúire d'adhbhar an teampuil nua anso ar an bhfód. Do chuir an focal deirineach san suaineas aigne ortha.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	195
CUR SÍOS	Focal scoir; an rud deiridh a deirtear i gcomhrá nó in argóint.
SAMPLA BREISE	<i>Fág an focal deireanach aici, let her have the last word.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fág ag
SAMPLA BREISE	<i>Gobán, focal scoir, focal deireanach.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	clinch
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4585519
BUNFHOIRM	an lámh uachtair
CEANNFHOCAL	lámh
CEANNFHOCAL	uachtar
SAMPLA CORPAIS	<i>Ans an do bhéadh an lámh uachtair ag Lochlanaigh agus bhéadh mac Ghormfhlaith i n'Árdrígh ar Éirinn.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	53
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mba agat-sa bhéadh an lámh uachtair agus neart agat ar na h-ingnibh sin d' imirt orm bhogfá dhíom!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	265
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuir sé córacha cogaidh isteach ionnta, bíodh ná raibh aoinne sa tír chun aon chogaidh a chur air ná chun aon nídh dhéanamh 'n-a choinnibh. Bhí an lámh uachtair fachtá ar na righthibh go léir aige.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	831
CUR SÍOS	An ceann is fearr a fháil ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Lámh láidir i n-uachtar! The strong hand on top! or, uppermost.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	59
SAMPLA BREISE	<i>12. (a) (Of might, oppression, etc.) An lámh in uachtar, an lámh uachtair, a fháil ar dhuine, to get the upper hand of someone</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA BREISE	<i>An lámh uachtair (or in uachtar), the upper hand;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA BREISE	<i>Fuair eadar an lámh uachtair. Bhuadhadar. Rugadar buadh.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	17

SAMPLA BREISE	2. <i>To get, gain, have, the upper hand, of someone, an lámh in uachtar a fháil ar dhuine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	upper
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4585467
BUNFHOIRM	an leabhar a thabhairt
CEANNFHOCAL	leabhar
CEANNFHOCAL	tabhair
SAMPLA CORPAIS	<i>"Thabharfainn féin an leabhar" arsa'n fear, "gur airigheas préamhacha mo chluaise dá mbriseadh nuair a bhí sí ag teacht liom amach óm' cheann, agus annsan thabharfainn an leabhar go raibh sí im' láimh agam agus gur mhothuigheas a croiceann agus a féithleóg, go dtí gur bhuail sé buille dhá bhais sa leath-cheann orm.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	58
SAMPLA CORPAIS	<i>"Cé h-é sin?" ar sise. D'aithnigheas í laithreach. D'innseas di cé 'r bh' é mé. Cailín de mhuíntir Luasa ab eadh í. Nuair a bhíos ag dul isteach sa chlós san thabharfainn an leabhar gur isteach i gclós Mhichíl Bhreathnaig thoir ar Gleann Daimh a bhíos ag dul.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	72
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí leac bhreagh mhór leathan sa n-úrlár ann, ar aghaidh na teine amach, agus dá mbéitheá thíos sa tseómra ag éisteacht leis an obair thabharfá an leabhar gur cith bróg a bhí ag tuitim ar an líc sin i gcaitheamh na h-oídhche, ach go bhfreagraidís na bróga an ceól.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	231
CUR SÍOS	A bheith lánchinnte; dearbhú.
SAMPLA BREISE	<i>Túir an leabhar ann! You may take your oath on it.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	túir (tabhair)
SAMPLA BREISE	<i>1. (c) (Of Bible, oath) An leabhar a thabhairt (i rud), to swear by the book (to something). Tabhair an leabhar ann, (you may) take your oath on it. Thug sé lán an leabhair (go), he swore volubly (that).</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	leabhar
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	fágaim le huacht
CROSTAGAIRT	lámh is focal
<hr/>	
ID	5082576
BUNFHOIRM	an leaca eile a iompú
CEANNFHOCAL	leaca
CEANNFHOCAL	iompaigh
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach deirim-se libh-se gan cur i n-aghaidh uilc; ach má bhuaileann duine thú ar an leacain ndéis, iompuigh an leaca eile chuige, leis.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	13
SAMPLA CORPAIS	<i>Is breágh í an fhoidhne, acht is maírg a leigfadh d'aoinne gabháil de chosaibh ann. "Nuair a buailfar ar leacain tu iompuig an leaca eile."</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I)
LEATHANACH	12
CUR SÍOS	Neamhaird a thabhairt ar mhaslaí; gan díoltas a bhaint amach.
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.

AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4585468
BUNFHOIRM	an mac mallachta (ar)
CEANNFHOCAL	mac
CEANNFHOCAL	mallacht
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá an mac mallachtain le fuair ar an lá.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	23
SAMPLA CORPAIS	<i>D' imig an mac mallachtain ar an lá, tá sé chó fuar san.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	23
CUR SÍOS	Aimsir an-fhuar.
SAMPLA BREISE	<i>Tá an mac mallachtain le fuair ar an lá. The deuce is in the day for coldness. 2. D' imig an mac mallachtain ar an lá, tá sé chó fuar san. The deuce is in the day, it is so cold.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	23
SAMPLA BREISE	<i>Mac mallachta, limb of Satan, son of perdition.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	mac
SAMPLA BREISE	<i>mac mallachtan, a child of malediction, a scapegrace, the devil.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	mac
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	5162666
BUNFHOIRM	an mór is fiú
CEANNFHOCAL	fiú
CEANNFHOCAL	mór
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ní'l aon daoine eile beó i n-Éirinn ach muintir Chorcaighe féin do chuimhneóch' ar a leithéidh de rogha thabhairt do dhuine. Ach beirtear thar n-ais mé go labhrad le maithibh Chorcaighe, agus go gcuiread raint ceistean chuca. D'iaras aisge. Chuaidh maith Chorcaighe i n-urudhas air go raibh an aisge le fághail agam. Ní mór dom a fhios a bheith agam uatha féin an mór is fiú an t-urudhas. Beirtear thar n-ais mé."</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	34
SAMPLA CORPAIS	<i>"A mhaithe agus a mhór uaisle Chorcaighe," arsa Mac Conglinne, "do tugadh aisge dhom ó Mhainchín. B'é mo cheart ó dhlíghthibh na h-Éirean an aisge sin d'fhághail sar a gcrochfaí mé. Chuadhabhair-se, a mhaithe Chorcaighe, i n-urudhas air go bhfaghainn an aisge sin. Ba mhaith liom anois a fhios a bheith agam uaibh-se féin, an mór is fiú an t-urudhas san."</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	36
SAMPLA CORPAIS	<i>Tháinig árd-mheas aige air féin láithreach, agus is ar éigin fhéachfadh sé i n-aon chor ar aon ghadhar eile, bhí sé chómh mór san os a gcionn, dar leis. Chonaic an chuid eile an mór-is-fiú go léir, agus bhí ana-spórt acu air.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach II)
LEATHANACH	87
CUR SÍOS	Mórtas; éirí in airde.
SAMPLA BREISE	<i>(In phrases) An mór is fiú, something of great account; grandeur, pomposity. Tá an mór is fiú ann, he has a high regard for himself.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fiú

SAMPLA BREISE	<i>Duine mór is fiú iseadh é. Is dóigh leis gur duine mó é. Tá meas an domhain aige air féin.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	40
SAMPLA BREISE	<i>To lord it, bheith ag déanamh mustair, mór is fiú.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	lord
SAMPLA BREISE	<i>mór is fiú, self-esteem, conceit</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	mór
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4672135
BUNFHOIRM	an phingin rua
CEANNFHOCAL	pingin
CEANNFHOCAL	rua
SAMPLA CORPAIS	<i>Is gnáth linn féin, dá n-airighmís céad, nó trí nó ceathair de chéadaibh púnt a bheith ag duine, a rádh go mbéadh pigin mhaith airgid ag an nduine sin. Dá mb'í an phingin ruadh féin í, ní mar a chéile an luach a bhíon inti i gcómhnuighe.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	100
SAMPLA CORPAIS	<i>Go dtí so ba bheag agat, b'fhéidir, leathchoróinn i dtigh an tabhairne agus ba mhór agat an phingin ruadh thabhairt do'n mhnaoi bhocht. Atharuigh an sgéal san as so amach.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	102
CUR SÍOS	Aon airgead, airgead beag.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
EOLAS BREISE	<i>An bonn airgid is ísle luach.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Aon airgead, airgead beag.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>"A red cent"</i>
FAISNÉISEOIR	Liam Ó hÉigeartaigh
EOLAS BREISE	<i>Níl pioc aige, tá sé beo bocht.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Ní hé an luach ceadhna a bhíonn ar an bpinghin rua i gcómhnaí. Brathann san, ar an té gur leis é.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4938259
BUNFHOIRM	an port (céanna) (ag)
CEANNFHOCAL	port
SAMPLA CORPAIS	<i>Ó aimsir Dhómhnaill Uí Chonaill anuas níor labhradh focal poibilidhe 'n-a dtaobh 'ná gur 'ghá moladh a bhíothas, agus níor sgríobhadh focal 'n-a dtaobh ach focal a bhí gá moladh. Thug Dómhnaill Ua Conaill, "The finest peasantry in the world" ortha, agus tá an port céadna ag an uile chainnteoir agus ag an uile sgríbhneoir d'ár labhair nú d'ár sgríbh focal ó shin anuas ortha.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	121

SAMPLA CORPAIS	<i>Is amhlaidh atáim bodhar, ó thusnuigh an obair seo na Gaeluinne, ag éisteacht le daoine ag caint agus 'á dhéanamh amach ar gach aon tsaghas cuma ná fuil aon bhreith i n-aon chor ag an obair ar dhul chun cinn. Ní'l ciscéim ar aghaidh d'ár thug an obair ó'n gcéad chiscéim a thug sí ná dúbhradar láithreach gur bhí sin an chiscéim dhéanach a thabharfadh sí ar aghaidh. Ansan, nuair a thabharfadh sí ciscéim eile, déarfídis airís gan aon dabht gur bhí sin an chiscéim dhéanach. Tá an port san ar siúbhal acu ó thusach.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	142
SAMPLA CORPAIS	<i>Do thosnuigh Iónas i dtaobh di agus bhí sé ag siubhal ar aghaidh tríthi agus i n-aghaidh gach cúpla ciscéim d'á siubhlúigheadh sé deireadh sé go h-árd: Dachad lá eile agus dísgéofar an chathair seo Ninibheh! D' éist na daoine leis ar feadh tamail. Bhídis ag cruinniú 'n-a thimpal agus ag sgaípe agus ag cruinniú airís, agus eisean ag siubhal go breágh réidh tríd an gcathair agus an port céadna ar siubhal aige, go h-árd agus go ceólmhar agus go bagarthach.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	562
CUR SÍOS	An seanscéal céanna; rud a chur i bhfadscéal.
SAMPLA BREISE	<i>1. Tá aon phort amháin agat i gcónaí, you are always harping on the same string. D'athraigh sé a phort, he changed his tune.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	port
SAMPLA BREISE	<i>sin é an port do bhíonn agat i gcómhnaidhe, you are always harping on that string, níor airigheas riamh a mhalairt de phort agat</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	port
SAMPLA BREISE	<i>He is always harping on the same string, tá aon phort amháin i gcónaí aige; an seamsán céanna atá i gcónaí aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	harp
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	an seanscéal i gcónaí
<hr/>	
ID	4585543
BUNFHOIRM	an saol mór
CEANNFHOCAL	saol
CEANNFHOCAL	mór
SAMPLA CORPAIS	<i>"An chéad phuinte 'ná a chéile dhe, a mháthair, ní'l meas mór agam ar chaint an tsaoghail mhóir. Is cuma leis an saoghal mór, ach bheith ag caint, cad é díobháil nó tairbhe na cainte a dhéinean sé go minic.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	81
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuirfeadh sé 'na luighe ar an saoghal mór nár bhaoghal go dtiocfadh aoinne de ríghthibh Mumhan choidhche ar an slógadh mara mbeadh an chuma ' nar bhuail sé féin an bob ortha.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	214
SAMPLA CORPAIS	<i>An t-é atá curtha ag an bhfírinne fé n-a smacht féin, ní fhéadfaidh an saoghal mór é spriocadh chun baoise. An t-é go bhfuil a mhainighin go léir as Dia aige ní bhainfidh guth daoine, 'ghá mholadh, fillleadh ná feacadh as.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	127
CUR SÍOS	Gach uile dhuine; an pobal ar fad.
SAMPLA BREISE	<i>8. All people. An saol mór, the whole world, everybody</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	saol
SAMPLA BREISE	<i>Everyone knows that, tá a fhios sin ag an saol mór</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)

CEANNFHOCAL	everyone
SAMPLA BREISE	<i>Bhí an saoghal mór ann = Bhí gach aoinne ann. Dúbhairt sé os comhair an t-saoghail mhóir é = I bhfiadhnis a raibh de dhaoine ann.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Rioga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	saoghal
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	an domhan (mór) braonach
CROSTAGAIRT	os comhair an domhain
<hr/>	
ID	4707923
BUNFHOIRM	an seanscéal i gcónaí
CEANNFHOCAL	scéal
CEANNFHOCAL	cónaí
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan tháinig an dlígh; na prís únaigh; an chúirt; na trialacha; agus - an seana sgéal i gcómhnuighe - an t-informer. Agus cé r' bh' é an t-informer, an dóich leat? Duine des na cinn uraid. Fear go raibh eólus agus fios a ngnóthaí go léir aige!</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	117
SAMPLA CORPAIS	<i>An seana sgéal i gcómhnuidhe, "Divide et impera." Na Rómhánaigh 'ghá dhéanam an uair sin go dtí go raibh an domhan fé smacht acu, agus muinntir Shasana 'ghá dhéanamh ansa i n-Éirinn le seacht gcéad blian.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	56
SAMPLA CORPAIS	<i>Innstear, ámhthach, an seana sgéal i gcómhnuidhe, gur shleamhuigh clann Israél i leithtaoibh, isteach in sna seana dhroch bhéasaibh, agus gur leog an Tighearna dhóibh tuitim fé smacht na bhPhilistíneach ar feadh dachad blian.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	293
CUR SÍOS	Scéal nó iompar mar is dual; scéal fadálach atá doiste cheana.
SAMPLA BREISE	<i>An seana-sgéal i gcómhnaí! The old story always!</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	44
SAMPLA BREISE	<i>1. Seanscéal is meirg air, a hoary old tale.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	meirg
SAMPLA BREISE	<i>1. It's the (same) old story, is é an seanscéal arís é.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	story
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
CROSTAGAIRT	an port (céanna) (ag)
<hr/>	
ID	5172005
BUNFHOIRM	an t-aer agus an talamh ag titim ar a chéile
CEANNFHOCAL	aer
CEANNFHOCAL	talamh
CEANNFHOCAL	tit
SAMPLA CORPAIS	<i>Do sgread na daoine beaga a bhí lastiar dé agus do ritheadar uaidh siar. Do sgread na daoine beaga a bhí lasmuich agus do ritheadar uaidh amach. Shíl gach aoinne nuair a h-airigheadh an liú a chuir Aodh as gur b'amhlaidh a bhí an t-aer agus an talamh ag tuitim ar a chéile.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	95

SAMPLA CORPAIS	<i>Ní mór s'gála do chur amach láithreach go bhfuil beirthe air agus gan fir bhochta do bheith 'ghá marbhadh féin níos sia ag ruith 'na dhiaigh, agus gan é ann le fághail."</i> <i>"Go réidh, a bháille," arsa 'n rígh, "ní deirim ná go bhfuil iaracht de dhearmhad ort."</i> <i>"Ó, ní'l, a rígh" arsa Cormac. "Measaim," arsa 'n rígh, "go bhfuil, mar ní h-ort atá an t-aer agus an talamh do choimeád gan tuitim ar a chéile."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	197
CUR SÍOS	Cúinsí tromchúiseacha.
SAMPLA BREISE	<i>I came all over funny, bhraitheas an t-aer agus talamh ag titim le chéile orm.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	funny
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
<hr/>	
ID	4585541
BUNFHOIRM	an t-anam (tur te) a thitim (as)
CEANNFHOCAL	anam
CEANNFHOCAL	tit
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bhíodar imthighthe thairis d'éaluigh sé 'na ndiaigh agus tharaing sé an tsrian ortha fé mar a bhéadh sé chun a mbuailte, ach ní baoghal gur bhuail, ná gur mhothuigheadar é, ach ba dhóigh leat go dtuitfeadh an t-anam tur te as na daoine a bhí ag feuchaint ar an spórt. Ní bhfuair Séadna aon tsult ann. Bhí iomarca iongnadh air.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	135
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba dhóich le duine go dtuitfeadh an t-anam tur teith a' cuid des na fearaibh a bhí láithreach nuair airighdar an gníomh mór, an feóchadán do leagadh le h-aon bhuille chlaidheamh, agus neart uathbhásach an fhir a bhí suas le seacht n-órlach ar aoirde.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	52
SAMPLA CORPAIS	<i>Gheall Sitric go dtabharfadh sé thusa do'n Iarla. Ansan, nuair a bhí sé ag caint le Bruadar, gheall sé dhó go dtabharfadh sé thusa dhó! Taoín tú geallta dhóibh araon, a mháthair. Má gheibhid siad araon amach é beidh spórt againn! Chaith sí í féin i gcathaoir agus ba dhóich leat go dtuitfeadh an t-anam aisti le neart gáirí. Do gháir sí, agus do gháir sí airís.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	289
CUR SÍOS	Áibhéil chun treise an mhothúcháin a léiriú.
SAMPLA BREISE	<i>Do thuit an t-anam as, he dropped dead. Bainfad an t-anam as, I will kill him.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	anam
SAMPLA BREISE	<i>Thit an t-anam aisti, she died on the spot; lit., "the life fell out of her."</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go h-Éirinn (Cnuasach II) (Ua Laoghaire 1931)
LEATHANACH	71
SAMPLA BREISE	<i>Thit an t-anam as, d'fhág an t-anam é, he got the fright of his life.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	anam
SAMPLA BREISE	<i>I nearly died with laughter, dóbair nár thit an t-anam asam leis an ngáire</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	die
SAMPLA BREISE	<i>1. b. He will have a fit when he knows, titfidh an t-anam as, tiocfaidh an lí buí air, ach go mbeidh a fhios aige é.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	fit
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'tur teith' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4659183
BUNFHOIRM	an t-anam a bhaint (as)
CEANNFHOCAL	anam
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>D'á bhrígh sin, ní'l ar chumas an duine, as a ghustal nádúrtha féin gníomh aithrighe a dhéanamh as a bhfaghadh sé maitheamhnachas i bpeacadh. Ní'l aon rud iongantach ansan. D'fhéadfadh duine, cuir i gcás, an t-anam a bhaint a' duine eile. Ansan do thiocfadh cathughadh air, b' fhéidir.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	202
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus bhí féile an toirbheartha i n-Ierúsalem, agus sa gheimhreadh ab eadh é. Agus bhí Íosa ag siubhal sa teampul, i bpóirse Shalomóin. Agus tháinig na Iúdaigh 'n-a thimpal, agus bhíodar 'ghá rádh leis: An fada a leanfair ag baint an anama asainn? Má's tú Críost, innis dúinn é go soiléir.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	255
SAMPLA CORPAIS	<i>"Tar agus deinimís araon socarú eadarainn féin. Tógfad m'inghean ó Alesandar so agus tabharfad duit-se í, agus beidh tú ad' rí ar rígeacht t'athar. Tá cathú orm í thabhairt riamh dó. Thug sé iarracht ghrána féin anam a bhaint asam."</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
CUR SÍOS	Duine a mharú; áibhéil chun treise an mhothúcháin a léiriú.
SAMPLA BREISE	<i>Do thuit an t-anam as, he dropped dead. Bainfad an t-anam as, I will kill him.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	anam
SAMPLA BREISE	<i>2. Life. Bhain tú an t-anam asam, you frightened the life out of me.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	anam
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	a chroí agus a ae a chur trína bhéal amach
CROSTAGAIRT	ag crith ina chraiceann

ID	4922755
BUNFHOIRM	an tsail i súil (duine)
CEANNFHOCAL	sail
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad chuige dhuit an dúradán d'fheis gint i súil do bhráthar, agus ná feiceann tu an tsail atá ad' shúil féin? Nó cad chuige dhuit a rádh led' bhráthair: Leig dom an dúradán a bhaint as do shúil; agus sin sail ad' shúil féin?</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	17
SAMPLA CORPAIS	<i>A chlunaire, bain an tsail as do shúil féin ar dtúis, agus ansan chífir conus an dúradán a bhaint a' s'úil do bhráthar.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	17
CUR SÍOS	Locht i nduine eile a aithint ach gan an locht céanna ionat féin a thabhairt faoi deara.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) (Biblical) An tsail i do shúil féin, the beam in one's own eye.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
SAMPLA BREISE	<i>chíonn tú an dubhradán beag fé 'm shúil-se agus ní fheiceann tú an tsail fé t' shúil féin, you see the speck in my eye but not the beam in your own;</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	súil
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach

AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	an dúradán i súil (duine)
ID	4743548
BUNFHOIRM	an tseamróg a bheith (ag)
CEANNFHOCAL	seamróg
SAMPLA CORPAIS	<i>Dob'áluinn an tseóid an chailís sin. Dar leis an mbeirt ní raibh seóid eile mar í le fághail sa domhan an uair sin. Nuair a bhí tamal beag caithte acu ag feuchaint uirthi agus ag déanamh iongnadh dhi do thóg Gormfhlaith léi í agus chuir sí i gcoimeád í. Agus, ar sise, beidh an tseamróg ag an t-é a gheóbhaidh amach as mo láimh-s-e airís í!</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	107
SAMPLA CORPAIS	<i>B'fhéidir dá gcuirte go mbeadh an buadh aici sa n-obair sin fé mar atá ins na h-oibreachaibh eile. Donchadh: B'fhéidir é. Ach bheadh an tseamróg agat dá bhféadfá an méid sin a chur 'na luíge ar chuid de mhuíntir Chorcaighe. Tadhg: Ní thabharfad féi.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	44
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí, nídh nár bh'iongna, uathbhás agus iongna agus alltacht ortha-san. Chuadar abhaile go dtí cathair Tuire, agus bheadh an tseamróg ag an té fhéadfadh iad a mhealladh, as san amach, chun páirt a ghabháil le h-aon treabhchas daoine, i gcoinnibh Héróid.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	107
CUR SÍOS	An chraobh; dea-thoradh.
SAMPLA BREISE	<i>Tá seamróg na gceithre gcluas agat. Tá rath ort, tá an t-ádh id bhóthar. Tá buadh agat. Tá an tseamair Mhuire agat.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	78
SAMPLA BREISE	<i>94. Agus, ar sise, beidh an tseamróg ag an t-é a gheóbhaidh amach as mo láimh-s-e airís í. The person who will take it from me again will have something to boast of.</i>
FOINSE	Cruineas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	38
SAMPLA BREISE	<i>1. Bheadh an tseamróg agat. Chreidtí an té a gheobhadh seamróg na gceithre chluas go mbeadh fios aige agus go mbeadh gach rath agus séan air. Mar sin nuair a thugann duine faoi rud thar a chumas, deirtear leis "níor mhór an tseamróg a bheith agat chun é sin a dhéanamh".</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	200
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	an chraobh a bheith (ag)
ID	4660678
BUNFHOIRM	an tsrathair a chur ar an gcapall cóir
CEANNFHOCAL	srathair
CEANNFHOCAL	capall
CEANNFHOCAL	cóir
SAMPLA CORPAIS	<i>Do thuig lucht seirbhíseach do lorg ná beadh aon ghnó i n-aon chor acu d'á leithéidí agus tháinig amach go tur an fógra, "No Irish need apply." Curtar an tsrathar ar an gcapall gcóir!</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	12

SAMPLA CORPAIS	<i>Cé fé ndeár é? Isiad na sgoileana gan sgoilugheacht fé ndeár an t-ainbhíós agus an daille inntinne atá ar ár ndaoine, ach cé fé ndeár sgoileana gan sgoilugheacht do bheith againn? Curtar airis "an tsrathar ar an gcapall gcóir." Sinn féin fé ndeár é.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	14
SAMPLA CORPAIS	<i>Eirigh siar nú ódheas nú óthuaidh anois go h-áit éigin 'n-a bhfuil Gaeluinn dhá labhairt agus labhair Gaeluinn le duine ann agus feiceam cad é an freagra gheóbhair. Cuirimis an tsrathar ar an gcapall gcóir.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	164
CUR SÍOS	An milleán a chur ar an duine ceart.
SAMPLA BREISE	<i>Cuir an tsrathar ar a gcapall cóir = An milleán a chuir ar a' nduine ceart.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	capall
SAMPLA BREISE	<i>An tsrathair a chur ar an gcapall cóir, to put the saddle on the right horse.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	srathair
SAMPLA BREISE	<i>Cuir an tsrathar ar an gcapall cóir. An milleán ar an duine ceart.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Sióchfradha 1926)
LEATHANACH	145
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4689421
BUNFHOIRM	anáil a tharraingt
CEANNFHOCAL	anáil
CEANNFHOCAL	tarraing
SAMPLA CORPAIS	<i>Tar éis rainnt aimsire do buaileadh mac na mná san breóite, agus do thruimigh ar an mbreóiteacht go dtí gur tharraig sé an anáil. Ansan do labhair an bhean le h-Eilias :- "Cad é an bhaint atá agam-sa leat-sa, a fhir Dé?" ar sisi. "An chun go gcuimhneófi ar mo pheacaíbh a tháinís agus chun mo mhic do chur chun báis!"</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	503
SAMPLA CORPAIS	<i>I dtaobh na n-uasal úd a bhí fé ghlas aige agus go raibh an t-órdú dian tabhartha aige do Shalóme agus d'Alegsís iad a chur chun báis chómh luath agus tharraiceóchadh sé féin an anáil, is é rud a dhein Salóme agus Alegsís ná dul, chómh luath agus tharraig sé an anáil, go dtí an circus, mar a rabhadar fé ghlas, agus na dóirse dh'os gailt agus na h-uaisle sin do leogaint amach.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	235
SAMPLA CORPAIS	<i>Mhair sé go dtí amáireach a bhí chúghainn. Bhí na sagairt i n' aice sa n-áit 'n-ar thuit sé, anuas ar mhac rígh na h-Ioruaidhe. D'fhan sagart i n'fhochair go dtí gur tharaing sé an anáil.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	338
CUR SÍOS	Bás a fháil.
SAMPLA BREISE	<i>Luigh sé siar agus tharraig sé an anáil. He drew the (last) breath; he breathed his last.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	anáil
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4689410
BUNFHOIRM	anáil fhónta a chur (faoi)
CEANNFHOCAL	anáil

CEANNFHOCAL	fóna
SAMPLA CORPAIS	<i>Anál fhóghanta, influence for good; droch anál, evil influence.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	6
CUR SÍOS	Dea-thionchar ag duine ar dhuine eile.
SAMPLA BREISE	<i>Anál, breath. The word is used figuratively to express "influence." It means the influence, whether for good or evil, of mere presence, apart altogether from words or actions. Anál fhóghanta, influence for good; droch anál, evil influence.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	anál
SAMPLA BREISE	<i>3. Influence. D'anáil a chur faoi dhuine, to influence someone. Faoi anáil an Bhéarla, under the influence of English.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	anáil
SAMPLA BREISE	<i>Téigheann anáil Sheáin fán dtighearna, John's influence affects the lord; ní'l aon anál ag dul fé, he is under no influence; droch-anal, foul breath, evil influence.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	anáil
SAMPLA BREISE	<i>To exert an influence, to bring influence to bear, on someone, anáil a chur faoi dhuine; oibriú ar dhuine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	influence
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4687908
BUNFHOIRM	anonn agus anall (1)
CEANNFHOCAL	anonn
CEANNFHOCAL	anall
SAMPLA CORPAIS	<i>Dúbhairt sé liom gur fheuch sé go cruinn chuige sin sa triail seo agus nár ghá dhom aon cheist a bheith orm mar gheall air. Gur thriail sé gach duine de'n aos óg i mbrígh na cainte agus gur chas sé an chaint anonn 's anall ortha i dtreo nár bh'fhéidir dóib gan a thaisbeáint go soiléir cé 'cu thuigeadar cad a bhí acu dh'á rádh nú nár thuigeadar.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	120
CUR SÍOS	Cor, casadh a chur i scéal, in insint.
SAMPLA BREISE	<i>Ní ró mhaith a thuigeas an sgéal mar bhí sé a' gabháil anonn a's anall air nuair a bhí sé á innsint. Ná bíodh aon anonn ná anall agat air ach abair go ndéanfair é nó ná déanfair é. = Ná bíodh aon siar ná aniar agat air.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Rioga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	anall
SAMPLA BREISE	<i>Ná bí anonn ná anall leis an scéal, don't shilly shally over it. Ná bíodh anonn ná anall ann, let there be no two ways about it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	anonn
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath dobhriathartha

ID	5162352
BUNFHOIRM	anonn agus anall (2)
CEANNFHOCAL	anall
CEANNFHOCAL	anonn

SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a chonnaic na gráséirí an capall iasachta tagaithe amearg a gcapall féin, chromadar ar chaint go h-árd; agus iad ag easgainí agus ag liúirigh, agus iad ag rith anonn 's anall amearg a gcapall féin, a d'arraidh an chapall iasachta do dheighilt amach uatha agus do dhíbirt.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	117
SAMPLA CORPAIS	<i>"Tá go maith!" arsa'n stracaire. "Seo ag imtheacht uaibh me, a ghallóglacha Uí Dhomhnaill. Cimeádaidh me! Cimeádaidh me!" Bhí sé ag rinne anonn 's anall agus an chaint sin ar siubhal aige.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	10
SAMPLA CORPAIS	<i>'Cá bhfuil an fear d'inis an sgéal san?' arsa mise. "Tá sé anso istigh," ar siad. Chuadh mair isteach. Ní raibh a thuairisg ann. Do ritheadar anonn 's anall 'ghá chuardach. Ní raibh sé le fághail ach mar shloigfeadh an talamh é.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	155
CUR SÍOS	I ngach treo; go fánach.
SAMPLA BREISE	<i>anonn 's anall, backwards and forwards, hither and thither</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	anonn
SAMPLA BREISE	<i>Anonn agus anall, to and fro.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	anonn
SAMPLA BREISE	<i>To flit about, to and fro, bheith ag scinneadh anonn agus anall.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	flit
SAMPLA BREISE	<i>Hither and thither, anonn agus anall.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	hither
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	rith mhadra an dá cháis
CROSTAGAIRT	soir siar

ID	4585462
BUNFHOIRM	aon duine beo
CEANNFHOCAL	beo
CEANNFHOCAL	duine
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mbeadh mór-shluagh na Gaedhal ann agus Ó Domhnaill féin ní raghadh aon fhear acu beó isteach sa mhainistir.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	167
SAMPLA CORPAIS	<i>Éist liom, a Shanchó," ar seisean, "go n-innsead mo sgéal duit; ach ní foláir dom ar dtúis an leabhar a chur ort ná tráchtfir choidhche amach as so bheal le h-aon duine beó ar an rud atá agam le h-innsint duit, go dtí tar éis mo bháis." "Tá go maith, a mháighs tir," arsa Sanchó, "dar an leabhar so ní thráchtfad!"</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	132
SAMPLA CORPAIS	<i>Tháinís annso ar dtúis, a Mharbháin, chun díoghaltais a dhéanamh orainne. Nuair iarrais sgéal na Tána orainn bhí fhios agat go maith ná raibh an sgéal le fághail ó aon duine beó. Bhainis ár ndán dínn agus chomáinis ar fán sinn tré dhúthaighibh iasachta - ar lorg sgéil ná raibh le fághail ins na dúthaighibh iasachta san.</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	207
CUR SÍOS	Aon duine in aon chor.
SAMPLA BREISE	<i>Ná h-innis d'aoinne beó é. = Ná h-innis do duine ar bith é.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	beo

SAMPLA BREISE	3. (<i>Of persons</i>) (<i>d</i>) <i>Aon duine beo, any man alive.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	duine
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (duine) den nath seo a idirmhalartú le roinnt ainmfhocal eile: bean, Críostaí, fear.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	mac máthar
CROSTAGAIRT	neach faoi ghrian

ID	4585496
BUNFHOIRM	ar a bhéal agus ar a aghaidh
CEANNFHOCAL	aghaidh
CEANNFHOCAL	béal
SAMPLA CORPAIS	<i>Do chaith sé é féin sa phlásóig sin ar a bheul agus ar a aghaidh, agus ní dócha go raibh ar thalamh tirim na h-Éirean an lá san fear eile chómh brúigte chómh bas gaithe aigne leis.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	91
SAMPLA CORPAIS	<i>Ar maidin amáireach a bhí chughainn d'eirighdar agus thánadar chun an teampuil. Fuaradar Dágon ar lár, ar a bheul a's ar a aghaidh, os comhair na h-airce. Chuireadar suas airís é i n'inead féin.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	334
SAMPLA CORPAIS	<i>Chómh luath agus d'airigh an triúr Aspol an guth tháinig sgannradh ortha agus thuiteadar ar an dtalamh ar a mbéal a's ar a n-aghaidh. Ansan tháinig Íosa agus chuir sé a lámh ortha agus chuir sé misneach ortha, agus nuair fheuchadar suas bhí sé i n'aonar.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	141
CUR SÍOS	Tite éadan le talamh, béal faoi.
SAMPLA BREISE	<i>Ar a bheul agus ar a aghaidh, on his face; face downwards; lit., on his mouth and face.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	beul
SAMPLA BREISE	<i>Thuit sé ar a bhéal a's ar a aghaidh = Caitheadh amach ar a lámha agus ar a chliabh é.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	aghaidh
SAMPLA BREISE	<i>Chaitheadar iad féin ar an dtalamh ar a mbéal agus ar a n-aghaidh. Why not ar a mbéalaibh? For the same reason that it would be ridiculous to say in English "they cast themselves faces downwards," instead of "face downwards." The singular is the usage in both languages.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	126
SAMPLA BREISE	<i>1. (a) Thit sé ar a bhéal is ar a shrón, (a aghaidh, a fhiacra), he fell flat on his face.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	béal
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

ID	4630051
BUNFHOIRM	ar bhiorán buí
CEANNFHOCAL	biorán
CEANNFHOCAL	buí

SAMPLA CORPAIS	"Dar an ngréin sin thuas, ar bhiorán bhuidhe go gcuirfinn an tsleagh so tréd" chroidhe anonn a chuirphigh! Díol a thuaras dal leis láithreach gan a thuilleadh cainte, nó bainfad-sa an t-anam asat-sa! Bain an ceangal san de an neómat so!" Don Cíochóté (Cuid I) 36
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	Ar bhiorán buidhe go mbeidhinn ag gabháil ort an fhaid a bheidheadh ionam seasamh os do chionn! Mion-Chaint (Cuid III) 36
FOINSE LEATHANACH	
CUR SÍOS	Rud a dhéantar gan mórán gríosú.
SAMPLA BREISE	Ar bhiorán buidhe go mbuailfinn é! A brass pin would make me strike him! Ar bhiorán buidhe go mbeidhinn ag gabháil ort an fhaid a bheidheadh ionam seasamh os do chionn! A brass pin would make me be beating you while I could stand over you. Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902) 36
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	1. Ar bhiorán buí bhuailfinn é, for two pins I'd strike him. Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) biorán
FOINSE CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	biorán buidhe, a yellow brass pin, a trifle; ní fiú biorán buidhe é, it is valueless; ní mó biorán is é, it is only a trifle; Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) biorán
FOINSE CEANNFHOCAL	
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	ní fiú biorán (gan tóin) é
<hr/>	
ID	4662426
BUNFHOIRM	ar bhóthar na fírinne
CEANNFHOCAL	bóthar
CEANNFHOCAL	fírinne
SAMPLA CORPAIS	I nbhúr gcaint agus i nbhúr nósaihb féin atá creideamhaint le fághail agaibh agus ní h-i gcaint ná i nósaihb iasachta? Cad 'n-a thaobh nár labhair duine éigin agus na daoine chur ar bhóthar na fírinne? Sgothbhualadh I, II 153
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	Go dtugaidh Dia dhúinn go léir taithighe dhéanamh ar an gcuma san de'n úmhlugheacht. Is fírinne an úmhlugheacht agus is bréag an t-uabhar. Go gcoimeádaidh Dia ar bhóthar na fírinne sinn. Amen. Seanmóin agus Trí Fichid I 169
FOINSE LEATHANACH	
CUR SÍOS	Duine a threorú i dtreo a leasa.
SAMPLA BREISE	He is heading for disaster, tá sé ar bhóthar a bhasctha. English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) disaster
FOINSE CEANNFHOCAL	
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (fírinne) den nath seo a idimhalarú le roinnt ainmfhocal eile: eolas, foghlaim, oic, síocháin.
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
<hr/>	
ID	4662351
BUNFHOIRM	ar bogmheisce
CEANNFHOCAL	bog
CEANNFHOCAL	meisce

SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan d'eirigh na seirbhísigh agus do rainneadar bia agus do dháileadar deoch ar na h-uaislibh iasachta san go dtí go raibh a a ndóithin mór ithte agus ólta acu agus go rabh-adar go suairc agus go súgadh, ar bog mheisce.</i>
FOINSE	Cath Ruis na Rí For Bóinn
LEATHANACH	16
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní fhéadaim gan dranagháire dhéanamh nuair a chím duine acu ar bog mheisce agus gan an tarna focal ag teacht as a bheul ná bíon "Dhrink is a curse!" aige thiar leis.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	156
SAMPLA CORPAIS	<i>An Ceathramhadh Radharc. Mac Roth agus a naonbhar eachlach 'na suidhe ag bórd. Glainí leanna ar a n-aghaidh amach. Iad ar bog mheisce. Cuid acu ag amhrán agus cuid acu ag caint.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	12
CUR SÍOS	Leath ar meisce.
SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé ar bog-mheisce = "Maith go leór". D'aitheofá rian an óil go maith air. Bhí sé idir a' bhog sa chruaidh. = Mar a raibh sé ar meisce ach nár bhfada uaidh é.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	bog
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

ID	5084785
BUNFHOIRM	ar chúil cinn
CEANNFHOCAL	cúl
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA CORPAIS	<i>Ó, am briathar 's ambasa, go ndeachaidh sé suas, de shiúbhal a chos, go tigh Shéadna, agus gur cheap sé, cóir cam díreach, Séadna do thabhairt leis anuas ar chúil cinn agus é phósadh, láithreach bonn baill, le Sadhbh, d'áimhdheóin a chúil-fhiacal!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	55
CUR SÍOS	Ar ais nó ar éigean.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite

ID	4591587
BUNFHOIRM	ar cosa in airde
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	airde
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan, nuair a bhí an margadh déanta agus é daingean fé bhrígh na mionn, do bhí uain a dhóithin aige chun machtnaimh. Bhí an aimsir ag imtheacht ar cos i n-áirde, agus ní raibh aon fhreagra fágalta aige ar an gceist úd, "Cá raighmíd an uair sin?"</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	58
SAMPLA CORPAIS	<i>Is uathbhásach an chuma 'na bhfuil an sgéal againn, a Thaidhg. Na daoine ag imtheacht a' h-Éirinn ar cos anáirde chun beatha níos fearr a dhéanamh amach dóibh féin thall 'ná mar is dóich leó is féidir dóibh a bheith acu i n-Éirinn.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	109
SAMPLA CORPAIS	<i>Dheineas, agus geallaim duit gur imthigh sé go tapaidh as an slighe, ar cos anáirde. Ní baoghal gur fhan sé leis an tarna buille.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	226
CUR SÍOS	Ar luas lasrach.
SAMPLA BREISE	<i>an cos anáirde, the gallop</i>

FOINSE CEANNFHOCAL	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926) d'aon ghnó
SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>Tá sé ag imtheacht ar cos anáirde. He is going at a gallop.</i> Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902) 39
SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>Capal agus é ar cos anáirde. A horse going at a hand-gallop.</i> Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902) 21
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>B'iúd iad ag imeacht ar cosa in airde, off they went at a gallop.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) ar
SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>Tá an capall ar cos i n-áirde. Bíonn sé ag rith níos mire ná nuair a bhíonn sé ag sodar.</i> Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 20
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>1. To gallop away, imeacht ar chosa in airde.</i> English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) away
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	ar nós na gaoithe
<hr/>	
ID	4585506
BUNFHOIRM	ar deargbhuile
CEANNFHOCAL	buile
CEANNFHOCAL	dearg
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>Agus go deimhin ní foláir duit féin a dh'admháil, má thuigean tú i n-aon chor cad é an saghas tu, gur ar dearg bhuile a bhíd siad agus bheith ag rith i ndiaidh do leithéid le grádh dhuil!</i> Lúcián 94
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>"Is é m' Athair é agus táim-se ag obair coitichianta mar aon lem' Athair." Chuir an méid sin ar dearg bhuile iad. Ba ró mhian leo é mharbhú.</i> Críost Mac Dé (Cuid II) 185
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>Bhí an fuath marbhuightheach acu dhó féin agus d'á theaghlach go léir. Níor stadadar ach ag gríosadh na ndaoine 'n-a choinnibh. Fé dheire bhí an gríosadh déanta chómh maith san acu go raibh an pobul go léir ar dearg bhuile chuige!</i> Sgéalaidheacht na Macabéach I, II 29
CUR SÍOS	Bheith ar mire; an-fhearg a bheith ar dhuine.
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>Stark madness. Bheith ar, le, deargbhuile, to be raging mad. Chuir siad ar deargbhuile é, they drove him frantic. Bhí sé ar deargbhuile liom, he was furious with me.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) deargbhuile
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>To be furious with someone, bheith ar deargbhuile le duine.</i> English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) furious
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'dearg' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	dubh le fearg
CROSTAGAIRT	dúil ina chraiceann (ag)
<hr/>	
ID	4585547

BUNFHOIRM	ar do bhás
CEANNFHOCAL	bás
SAMPLA CORPAIS	"Aon rud a déarfaidh sé leat a dhéanamh, ar do bhás ná déin é. Ná déin aon nídh a déarfaidh sé leat a dhéanamh."
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	252
CUR SÍOS	Ag impí go láidir ar dhuine gan rud a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	1. <i>Ar do bhás (ná déan é), on your life (don't do it).</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bás
SAMPLA BREISE	<i>ar do bhás, as if your life depended on it</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	bás
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach

ID	4628007
BUNFHOIRM	ar domhan (ar thalamh an domhain)
CEANNFHOCAL	domhan
CEANNFHOCAL	thalamh
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach cad 'tá againn le rádh leis an nduine a bheidh 'n-a dhiabhal ó ifrean a gan fhios do'n tsaoghal, agus a bheidh 'ghá leigint air os cómhair na poiblidheachta gur naomh é! Ní'l aon dabht ar domhan air ná go raibh daoine de'n tsórd san amearg na n-Iúdach i n-aimsir ár Slánuightheóra.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	123
SAMPLA CORPAIS	<i>Do labhair Seancha. "A ríghthe agus a uaisle Uladh," ar seisean, "ní fheicim-se go bhfuil le déanamh agaibh ach an t-aon nídh amháin, 's é sin, an fear a dhein an tigh do chamadh a iarraidh air a dhíriughadh arís. Mura ndéinidh Cúchulainn an tigh a dhíriughadh ní'l an fear san beo ar thalamh an domhain a dhéanfaidh é dhíriughadh."</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	29
SAMPLA CORPAIS	<i>Chonnaic sé an buille do leag an Biscáich; agus thuig sé láithreach, i n'aigne, ná raibh an fear san beo ar thalamh an domhain a d'fhéadfadh seasamh os cómhair a mháighstir agus é throid.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	81
CUR SÍOS	In aon chor; dá laghad.
SAMPLA BREISE	6. <i>Total extent of land; territory, country. Níl sé ar, faoi, thalamh an domhain aon fhear a dhéanfaidh é, there is not in all the world a man who could do it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	thalamh
SAMPLA BREISE	1. <i>a. The best man alive, an fear is fearr ar thalamh an domhain.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	alive
SAMPLA BREISE	<i>there's nothing in the world worse than that - níl dada ar domhan is measa ná é sin, níl dada ar thalamh an domhain is measa ná é sin.</i>
FOINSE	New English-Irish Dictionary (www.fodoir.ie)
CEANNFHOCAL	world
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'thalamh' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	ar thalamh (tirim) na hÉireann
CROSTAGAIRT	ar fud na hÉireann

ID	4585477
BUNFHOIRM	ar fud na hÉireann
CEANNFHOCAL	Éire
CEANNFHOCAL	fud
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad a bheadh le rádh acu nuair a sgaoilfeadh Marbhán an méid sin sgéil ar fuid na h-Éireann! Cad í an chosaint a bheadh acu le déanamh ortha féin!</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	170
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba mhaith liom a thaisbeáint go poiblídh annso gur b'é Cúchulainn an laoch is fearr ar an dtriúr. Ar ball, nuair a h-aireófar ar fuid na h-Éireann cad í an bhreith a thugamair leis na trí cuachaibh, aontóchaid ár ndaoine féin annso leis an mbreith, mar beidh siad tar éis gníomhartha na dtrí gcuradh a dh'fheisgint le n-a súilibh féin.</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	58
SAMPLA CORPAIS	<i>Do h-innseadh an sgéal san ar fuid na h-Éireann agus go chrithnighdar trí tonna Éireann mar gheall ar an sgéal. Chuir Tonn Rudhraighe búirt aisti agus do h-airigheadh an bhúirt sin ins gach aon pháirt d'Éirinn.</i>
FOINSE	Cath Ruis na Rí For Bóinn
LEATHANACH	22
CUR SÍOS	Gach uile áit; timpeall na tíre ar fad.
SAMPLA BREISE	<i>Chuaigh a chlú ar fud na tíre, his fame spread throughout the land.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fud
SAMPLA BREISE	<i>Over the length and breadth of the country, ar fud na tíre; ó cheann ceann na tíre.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	length
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	na trí phobal
CROSTAGAIRT	na cúig aird
CROSTAGAIRT	ó chúig cúigí na hÉireann

ID	4644285
BUNFHOIRM	ar iompáil na boise
CEANNFHOCAL	bas
CEANNFHOCAL	iompáil
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní h-áthas iomlán an t-áthas san. D'fhéadfadh droch ghaoth, nó coiscéim anacair, nó lán béil de bhiadh ná béadh foláin, an t-áthas san do lot ar iompáil na baise. Is fada ó áthas iomlán an t-áthas is féidir a chur chun siúbhail chómh h-uiriste sin.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	228
CUR SÍOS	Láithreach bonn baill.
SAMPLA BREISE	<i>ar iompáil na baise, at the turn of the hand, in an instant</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	iompódh
SAMPLA BREISE	<i>Ar iompódh na baise bhí se déanta aige. Bhí sé déanta aige gan aon mhoill i n-aon chor; an fhaid a bheifeá ag iompódh do láimhe; i n-ala na h-uaire; ar crapadh na súl.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	115
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	ar nóiméad na boise
CROSTAGAIRT	ar leagadh na súl

ID	4585524
BUNFHOIRM	ar láimh shábhála
CEANNFHOCAL	lámh
CEANNFHOCAL	sábháil
SAMPLA CORPAIS	"Ní raibh uaim ach a fhios a bheith agam cár thug sí a h-aghaidh. Is dócha go bhfanfair-se anso go dtí go mbéidh an duine seo ag teacht chuige féin, nó an chuid is lúgha dhe, ar láimh shábhála."
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	164
SAMPLA CORPAIS	Ní mór dhom a dh'innsint duit, a dhuin'uasail, go raibh an port ar an dtaobh thall de'n abhainn ana-fhluich, ana-shalach, lán de dhraoib; agus go mbíodh an bádóir bocht ana-fhada a d'iarraigh gach aon ghabhair do chur suas ar an bport ar láimh shábhála.
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	179
SAMPLA CORPAIS	Go dtí go dtabharfar na cainteoirí isteach ní bheidh an obair ar siúbhal i gceart. Cad chuige an righneas mar sin? Dá mbeadh na cainteoirí istig sa n-obair, ag múine na Gaeluinnne, bhí an obair ar láimh shábhála. Go dtí go mbeid siad istig ní bheidh an obair ar láimh shábhála.
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	28
CUR SÍOS	Rud a chur in áit shábháilte, slán ó chontúirt.
SAMPLA BREISE	<i>Ar láimh shabhála, on the safe hand, out of danger, on the safe side.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA BREISE	<i>2. Tá sé ar lámh shábhála, it is in safe keeping.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	sábháil
SAMPLA BREISE	<i>lámh shábhála, a rescuing hand; ar láimh shábhála, safe;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA BREISE	<i>Cuirim ó bhaol, ar láimh shábhála. To secure someone from something.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	secure
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite

ID	4922850
BUNFHOIRM	ar leagadh na súl
CEANNFHOCAL	leag
CEANNFHOCAL	súl
SAMPLA CORPAIS	<i>Ar leagadh na súl, sin imthighthe an saidhbhreas go léir úd a bailigheadh chómh cruaidh, 'n-a chodaibh beaga, i ndiaidh ar ndiaidh, le leabhraibh éithigh agus le gníomharthaibh gadaidheachta agus eugcóra nár bh'fhéidir a chómhreamh.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	113
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fhan an cat mar a raibh aige go dtí go raibh cuid mhaith acu thíos. Ansan do sgaoil sé uaidh an bacán agus ar leagadh na súl bhí leath-dosaon acu marbh aige.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach II)
LEATHANACH	81
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí an t-ubhall san 'na bhéal agus ithte ag Mac Conglinne ar leagadh na súl.</i>
FOINSE	Guaire I, II
LEATHANACH	61
CUR SÍOS	Láithreach bonn; ar an toirt.
SAMPLA BREISE	<i>Ar leagadh na súl, in the twinkling of an eye. – The pl. is used in Irish: "of the eyes." Leagadh, act of dropping; letting fall, as the eyelids.</i>

FOINSE	Aesop a Tháinig go h-Éirinn (Cnuasach II) (Ua Laoghaire 1931)
LEATHANACH	67
SAMPLA BREISE	<i>ar leagadh na súl, in the twinkling of an eye</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	leagadh
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	ar iompáil na boise
CROSTAGAIRT	ar nóiméad na boise
<hr/>	
ID	4628277
BUNFHOIRM	ar muin mairc a chéile
CEANNFHOCAL	céile
CEANNFHOCAL	muin
CEANNFHOCAL	marc
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach tugaimís aire gan an obair a dhéanamh ró chaol agus sinn ag dul chómh h-árd ar fad léi, le h-eagla go dtuitfimis féin agus an obair ar muin mairc a chéile agus go mbeadh h-Ómér 'n-a Ghobán Saor theinn againn nuair a bheadh ár bplaois geana briste.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	51
SAMPLA CORPAIS	<i>Do thuit an beithidheach agus an túr agus na fir anuas ar an dtalamh ar muin mairc a chéile. Do marbhuigheadh Eleásar, mar bhí sé istigh féin mbeithidheach.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	769
CUR SÍOS	Gach uile rud ar dhroim a chéile, i mullach a chéile.
SAMPLA BREISE	<i>Muin, the junction of the neck and the back. "On the pig's back" as a synonym for success is slang in English. In Irish it is not slang. The foundation of the Irish expression is the fact that saddles are made of pigskin. Ar muin mairc a chéile, in a confused mass on top of each other.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	muin
SAMPLA BREISE	<i>Bhíodar ar muin mairc a céile = Caithte anuas sa druim ar a chéile.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	muin
SAMPLA BREISE	<i>2. (In phrase) Ar mhuin mhairc a chéile, thrown on top of one another, higgledy-piggledy.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	marc
SAMPLA BREISE	<i>Everything was in a tumble, bhí gach uile shórt trína chéile, ar muin mairc a chéile.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	confusion
SAMPLA BREISE	<i>i gclab a chéile .i. ar muin mairc a chéile nú caite ar gach aon saghas treo i gclab,</i>
FOINSE	Tráchtas MA: Nótaí do Scéal mo Bheatha le Domhnall Bán Ó Céileachair (Ó Céileachair 1950)
LEATHANACH	155
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
<hr/>	
ID	4628741
BUNFHOIRM	ar muin na muice
CEANNFHOCAL	muin
CEANNFHOCAL	muc

SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bhí an méid sin déanta is dócha gur thuig Alesandar go raibh gach níd chun a thoile aige; go raibh sé "ar muin na muice"; nár bhaoghal dó feasta Demétrius óg, bhí a leithéid sin de threasgairt fágáil aige féin agus agá mhór shluagh ó Iónatan agus ó sna Iúdaigh.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	801
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mbeadh an Béarla againn chom maith agus atá an Ghaedhluinn againn bheimís ar muin na muice.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	22
CUR SÍOS	(Duine a bhíonn) an-sásta; ar a sháimhín só.
SAMPLA BREISE	<i>Táid na Breathnaig ar muin na muice ó fuaradar a gcuid tailimh. The Walshes are on the pig's back since they got their land.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid II (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	10
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé ar muin na muice. He is on the pig's back.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	33
SAMPLA BREISE	<i>1. Tá tú ar mhuin na muice, you are on the pig's back, in luck.</i>
FOINSE	Focóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	muin
SAMPLA BREISE	<i>ar muin na muice, on the pig's back, well-off, doing well, alright</i>
FOINSE	Focóir Gaeilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	muin
SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé ar muin na muice: bhí sé ina shuí go te: ar rothaí an t-saoil: caoi mhaith air.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	43
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
ID	4585528
BUNFHOIRM	ar nóiméad na boise
CEANNFHOCAL	bos
CEANNFHOCAL	nóiméad
SAMPLA CORPAIS	<i>Ar neómat na baise bhí fiche lámh os a gcionn agus claidheamh lomracha ins gach lámh díobh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	195
CUR SÍOS	Láithreach bonn; ar an toirt.
SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé ann ar neomat na baise = ar a' neomat ceadna san.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	nóimeint
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	ar iompáil na boise
CROSTAGAIRT	ar leagadh na súl
EOLAS BREISE	<i>I bpreabadh na súl, all of a sudden.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>I bpreabadh na súl, láithreach bonn baoill - "at the critical moment".</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Ar iompú boise, ar an toirt, ar an bpointe boise, ar thob na boise.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Ar an dtoirt.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Láithreach bonn baill, ar phreabadh na súl.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Fíor thapaidh/In a split second.</i>

ID	4661109
BUNFHOIRM	ar nós na gaoithe
CEANNFHOCAL	gaoth
CEANNFHOCAL	nós
SAMPLA CORPAIS	<i>An t-é atá leat indiu b'fhéidir go mbéadh sé ad' choinnibh amáireach, agus an t-é atá ad' choinnibh indiu b'fhéidir go mbéadh sé leat amáireach. Iompuighid siad go minic, ar nós na gaoithe.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	61
CUR SÍOS	Ar luas lasrach.
SAMPLA BREISE	<i>1. Imeacht ar nós na gaoithe, mar a bheadh an ghaoth (Mhárta) ann, to go like the wind.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	gaoth
SAMPLA BREISE	<i>Scinneann thart, téann thart ar nós na gaoithe.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	fly by
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	ar cosa in airde

ID	4585469
BUNFHOIRM	ar ór na cruinne
CEANNFHOCAL	ór
CEANNFHOCAL	cruinne
SAMPLA CORPAIS	<i>Chómh siúrálta agus tá bianna ar mhaide bacaigh, tá sí imthighthe síos go tigh Dhiarmuda Léith ag críochnughadh an chleamhnais! Agus cad a dhéanfad? Ní cheadóchainn ar ór na cruinne Séadna d'á phósadh leis an ansgian mná san.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	75
CUR SÍOS	Rud nach ndéanfar riamh; rud nach féidir a chur ina luí ar dhuine é a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	<i>1. Ar ór na cruinne, (not) for all the gold in the world.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	ór
SAMPLA BREISE	<i>7. Not if I know it! baol orm! ar ór na cruinne!</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	know
SAMPLA BREISE	<i>ar ór na cruinne, I wouldn't go there for love nor money, ní rachainn ansin ar ór ná ar airgead</i>
FOINSE	New English-Irish Dictionary (www.foclóir.ie)
CEANNFHOCAL	love
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	d'ór agus d'airgead

ID	4658723
BUNFHOIRM	ar shála
CEANNFHOCAL	sáil

SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí na daoine as a meabhair nách mór le neart áthais. Tháinig, ar shálaibh an sgéil sin, an tarna sgéal, go raibh beirthe arís air agus go raibh sé istigh níos daingne ná bhí sé riamh.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	22
SAMPLA CORPAIS	<i>Do tháinig as an gcainnt sin gur eirigh na Fairisínigh go léir ar buile, gur las cogadh uathbhásach, ansan gur tháinig gorta i ndiaidh an chogaidh agus pláig i ndiaidh an ghorta; agus go raibh cogadh agus gorta agus pláig ag teacht ar shálaibh a chéile go dtí gur imireadar íde ghlan ar náisiún na nIúdach.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	229
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní raghaidh sé as a taithighe mar a théidhean daoine anois as a taithighe, mar beidh meas uirthi agus beidh sí d'á labhairt ins gach áit 'nar féidir í labhairt, agus beid na leabhair Ghaeluinne ag teacht amach coitchianta, ar shálaibh a chéile, agus caoi aige ar iad do léighe.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	67
CUR SÍOS	Díreach i ndiaidh a chéile.
SAMPLA BREISE	<i>1. Tá siad ag teacht go tiubh ar shála a chéile, they are coming in rapid succession.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	sáil
SAMPLA BREISE	<i>In rapid succession, go tiubh ar shála a chéile.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	succession
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
EOLAS BREISE	<i>Díreach 'na dhiaidh, ceann i ndiaidh an chinn eile.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Anuas sa mhullach air.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiread Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Díreach ina dhiaidh.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Ar thóir, láithreach bonn baill, díreach i ndiaidh, go luath.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Díreach ina dhiaidh.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4683186
BUNFHOIRM	ar shlí na fírinne
CEANNFHOCAL	fírinne
CEANNFHOCAL	slí
SAMPLA CORPAIS	<i>Cuir i gcás go ndéanfaid na buanaidhthe an obair ar an gcruthneacht aibigh, agus go mbeidh Brian agus Dál gCais "ar slígh na fírinne," mar adéarfadh Colla, cad a thuitfidh amach?</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	294
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá sé ar slígh na fírinne, gur a' maith an mhaise dhó é!</i>
FOINSE	Mion-Chaint (Cuid I)
LEATHANACH	24
CUR SÍOS	Marbh.
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé ar slígh na fírinne, gur a' maith an mhaise dhó é! He is gone to the other world, may he be happy in the matter!</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid I (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	26
SAMPLA BREISE	<i>9. (b) Tá siad ar shlí na fírinne, they are gone to their eternal reward.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	slí
SAMPLA BREISE	<i>tá sé ar shlighidh na fírinne, he is dead;</i>

FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	fírinne
SAMPLA BREISE	<i>1. a. Imithe. I won't be long gone, ní fada a bhead amuigh. b. Marbh, caillte, ar slí na fírinne.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	gone
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite

ID	4585475
BUNFHOIRM	ar thalamh (tirim) na hÉireann
CEANNFHOCAL	Éire
CEANNFHOCAL	talamh
SAMPLA CORPAIS	<i>"Dá mbeadh aon phioc dá fhios agat-sa cad a bhaineann le ceól, bheadh 'fhios agat nár bh'fhéidir d'Ó Domhnaill ná d'aon Ó eile ar thalamh na hÉireann lucht ceóil ab fhearr 'ná an lucht ceóil seo do bheith aige," ar seisean.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	5
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí bog-fheaduól na bhfear, agus mion-bhuillí na gcasúr mbeag, agus tarang agus fásghadh an tsnátha chéaraigh ar siúbhal chómh dian agus dá mba ná béadh bróg ná buatais d'á dhéanamh i n-aon bhall eile ar thalamh tirim na h-Éirean.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	84
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní dóich liom go bhfuil an fear san beó indiu ar thalamh tirim na h-Éirean do bhainfeadh ceart de Shadhbh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	184
CUR SÍOS	Áit ar bith.
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'tirim' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite

ID	4628913
BUNFHOIRM	ar thalamh ná in ifreann
CEANNFHOCAL	ifreann
CEANNFHOCAL	talamh
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní' cómhacht ar thalamh ná i n-ifrean nách féidir dó mé chosaint air má's maith leis é.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	69
CUR SÍOS	In aon áit.
SAMPLA BREISE	<i>Fíoríocht ar ifrinn, the lowest pit of hell. Gabhadh sé go hifrinn! Let him go to blazes!</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	ifreann
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach

ID	4947723
BUNFHOIRM	athair agus máthair
CEANNFHOCAL	athair
CEANNFHOCAL	máthair

SAMPLA CORPAIS	<i>Do thuig lucht s eirbhíseach do lorg ná beadh aon ghnó i n-aon chor acu d'á leithéidí agus tháinig amach go tur an fógra, "No Irish need apply." Curtar an tsrathar ar an gcapall gcóir! Isiad sgoileana "Náisiúnda" na h-Éireann is athair agus máthair do'n fhógra mhillteach mhifhoirtíúnach san.</i>
FOINSE	Cómhaire ár Leasa
LEATHANACH	12
CUR SÍOS	Foinse nó bunús ruda.
SAMPLA BREISE	<i>2. a. Máthair chointinne, chogaidh, source of contention, of war.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	máthair
SAMPLA BREISE	<i>máthair an uilc, the source of mischief, the cause of an abscess,</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	máthair
SAMPLA BREISE	<i>Source of infection, máthair aicíde.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	source
SAMPLA BREISE	<i>Máthair an oilc. Préamh agus tús na trioblóide. "Is lú ná fríd máthair an oilc": tubaist mhór as rud beag.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	44
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4585456
BUNFHOIRM	áthas an domhain
CEANNFHOCAL	áthas
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ní mór dhom an chailís a thabhairt chúgat, a rígan, chómh luath agus d'fhéadfad é, agus ansan bheith ag faire chúgham." Bhí áthas an domhain ar Ghormfhlaith. Ní raibh aon chuimhneamh aici go ndéanfadh an buachail sin a leithéid de ghníomh, agus é dhéanamh chómh ciúin, chómh gasta.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	103
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair ná glacfí aon díoluigheacht eile uaithi do bhronn sí an brat ar an inghín. Bhí áthas an domhain ar an inghín. Chimeád sí an brat i bhfolach chómh maith agus d'fhéad sí é. Ní thabharfadh sí ar ór ná ar airgead é.</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	59
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad é mar obair dom' dhuine féin labhairt liom ar an gcuma san! Nár chóir go mbéadh 'fhios aige go bhfuil daoine ag éisteacht leis agus go mbéadh áthas an domhain ortha leathsgéal maith a dh'fhágail chun eiríghe as an obair?</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	113
CUR SÍOS	Ríméad; gliondar croí.
SAMPLA BREISE	<i>1. Bhí áthas, iontas, an domhain orm, I was extremely glad, surprised</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA BREISE	<i>He is jubilant (over it), tá áthas an domhain air (faoi).</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	jubilant
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (áthas) den nath seo a idirmhalartú le roinnt ainmfhocal eile: áilleacht, buíochas, ciall, cúis, dabht, éad, fearg, fióch, fuadar, mearbhall, móráil, neart, ocras, saibhreas, scanradh, sólás, uraim.
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'domhan' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4588126
-----------	---------

BUNFHOIRM	Baile Átha Cliath a fhágáil ar an mbóthar (ag)
CEANNFHOCAL	Baile Átha Cliath
CEANNFHOCAL	bóthar
CEANNFHOCAL	fág
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní chuirfeadh sé blúire iongnadh orm, dá mba rud é go dteipfeadh an gnó so uirthi, dá ráineóchadh go bhfágfadh an duine uasal so Baile Átha Cliath ar an mbóthar aici, í theacht os cómhair na dúithe airís chómh dána agus bhí sí riamh, 'ghá chur 'na luíge orainn go léir go raibh fhiachaibh ar Shéadna í phósadh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	131
CUR SÍOS	Duine a fhágáil san abar.
SAMPLA BREISE	<i>Fágfadh sé Baile Átha Cliath ar an mbóthar aici, he would go off and leave her. Said also of a man going off without paying his bills.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	Baile Átha Cliath
SAMPLA BREISE	<i>1. Baile Átha Cliath a fhágáil ar an mbóthar ag duine, to leave someone in the lurch.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bóthar
SAMPLA BREISE	<i>To leave someone in the lurch, duine a fhágáil in áit a chartaidh, san abar; Baile Átha Cliath a fhágáil ar an mbóthar ag duine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	lurch
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4585525
BUNFHOIRM	banlámh den fhirinne
CEANNFHOCAL	banlámh
CEANNFHOCAL	fírinne
SAMPLA CORPAIS	<i>"Is dócha go 'neósfaidh an aimsir, agus nach fada go dtí san. Ní'l aon sgéalaidhe is fearr 'ná an aimsir. Ní bhéadh aon iongnadh orm féin dá dtuiteadh amach go mbéadh beann-lámha de'n fhirinne ann, mar ráfla."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	184
CUR SÍOS	Blas na fírinne ar an scéal.
SAMPLA BREISE	<i>1. Prov: Tabhair banlámh don bhodach agus tabharfaidh sé féin slat leis, give him an inch and he'll take an ell. Bhí banlámh dá theanga amuigh aige, his tongue was sticking out a yard. Prov: Is fearr banlámh den lá ná dhá bhanlámh den oíche, it is better to start early than to work late.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	banlámh
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4652911
BUNFHOIRM	barr a theanga
CEANNFHOCAL	barr
CEANNFHOCAL	teanga
SAMPLA CORPAIS	<i>"Is 'mó duine nách é gur dhein Brian droch bheart air," arsa Amhlaoibh. "Bhí sé ar bhara mo theangan dhá uair a dh' fhiafraighe dhé cad a dhein Brian air, ach bhí eagal orm go samhlóch' sé go raibh cúis éigin agam leis an gceist a chur chuige," arsa Sitric.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	203

SAMPLA CORPAIS	<i>Níor chuir aoinne eile an cheist chéadna, bíodh go raibh sí ar bhárr a theangan ag an uile dhuine d'á raibh láithreach. Bhíodar go léir, idir fhearaibh agus mnáibh, chómh ciúin agus ab fhéidir dóibh a bheith, féachaint cad 'déarfadh Cúchulainn.</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	33
CUR SÍOS	Ag iarraidh, ar tí rud a rá.
SAMPLA BREISE	<i>1. Bhí sé ar bharr mo theanga agam, I had it on the tip of my tongue, I was about to say it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	barr
SAMPLA BREISE	<i>3. a. To be ready with an answer, freagra a bheith ar bharr do theanga agat.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	ready
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4643473
BUNFHOIRM	barr méire a chur (ar)
CEANNFHOCAL	barr
CEANNFHOCAL	méar
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí na geinte deimhnightheach, nídh nár bh'iongna, go dtógfadh na Iúdaigh chucha féin pé saidhbhreas saoghalta a bhí ag na daoine a marbhuigheadh. Níor thógadar. Níor chuireadar bara méire ar aon phioc de chuid na ndaoine a marbhuigheadh. Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7</i>
FOINSE	641
LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>"Á, a 'nghín," ar seisean, "ní thuigeann tusa an sgéal i n-aon chor. Sar a mbearraidh aoinne acu mise, beárrfad agus stracfad as na préamhchaibh an uile ruipe féas óige d'á bhfuil ar aoinne acu do mheasfadh barra méire do chur ar aon ruipe liom!"</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid I)
LEATHANACH	55
SAMPLA CORPAIS	<i>"Seachain tú féin, a dhuine mhacánta!" ar seisean. "Is caol an rud an dlígh. Ná cuir barra méire orm, nó is duit is measa."</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	32
CUR SÍOS	Gan teagmháil ar bith a dhéanamh le rud nó le duine.
SAMPLA BREISE	<i>1. Ná leag barr méire air, don't lay a finger on him.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	méar
SAMPLA BREISE	<i>Ná buail bárr méire air. Ná bain leis. Ná leag do lámh air, ar aon rud. Ná dein aon chur isteach air.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	18
SAMPLA BREISE	<i>1. I forbid you to lay a finger on him, crosaim ort barr méire a leagan air.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	finger
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4630323
BUNFHOIRM	béal gan scoth
CEANNFHOCAL	béal
CEANNFHOCAL	scoth
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus an é sin Cú Chulainn! Ach aidhe! Mheasas ó d'chaint, a Fhearghuis, gur cheart a dhá oiread eile, ní headh ach a thrí oiread eile, bheith ann. Féach! Ní'l ruipe ar a ghial! Is eagal liom gur le béal gan sgoth a thánamair chun cainte.</i>

FOINSE LEATHANACH	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma 91
SAMPLA CORPAIS	<i>Sin é an fear go bhfuil a chrann-tabhail ag dísgíú do mhór-shlógh, a Mhéibh. Má 's béal gan sgoth é ní béal gan binneas é, má 's binn béal 'na chomhnuidhe. Chífir go bhfuil sé chomh deas ar a chaint agus atá sé ar a ghníomh.</i>
FOINSE LEATHANACH	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma 91
CUR SÍOS	Béal scaoilte ag duine.
SAMPLA BREISE	<i>Béal gan sgoth, a wisp-less mouth, i.e. a mouth not protected by a beard. The phrase has a secondary meaning. A person who speaks with a foolish want of caution is called béal gan sgoth, because his mouth does not show the wisdom which ought to be expected behind a beard.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926) sgoth
SAMPLA BREISE	<i>Is é a bhéal san an béal gan scoth. = Ná coingeobhachadh sé aon rún.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Lámhscribhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla) scoth
SAMPLA BREISE	<i>"Sgoth" = "a strick of flax," which has been shaken free from hulls; a wisp of beard. "Béal gan sgoth" = "a wispless mouth," i.e., "a mouth which speaks without the discretion which a beard should indicate." "Sgoth" = "the pick and choice of something," hence, "béal gan sgoth," may mean "a mouth which does not pick and choose its words," "sgoth na bhflath" = "the flower of princes," "sgoith" is dative case.</i>
FOINSE LEATHANACH	Alt: "Explanation of some words occurring chiefly in a letter in the first number of Fáinne an Lae." Irisleabhar na Gaedhilge VIII (Ua Laoghaire 1898) 182
SAMPLA BREISE	<i>béal gan scoith, an over-communicative person</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) scoth
SAMPLA BREISE	<i>béal gan scoth (scáth (Uladh)), a blab, a tactless speaker</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) béal
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Ní raibh aon bhrí leis, caint gan éifeacht.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Scéal ná h-éisteadh éinne leis. Béal scaoilte, Béal mór, gan tor, gan stop.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Caint gan éifeacht/Talk without eloquence/an overcommunicative person.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe

ID	4585571
BUNFHOIRM	beo bocht
CEANNFHOCAL	beo
CEANNFHOCAL	bocht
SAMPLA CORPAIS	<i>"Tuille 'n donas chun Diarmuda," arsa Séadna, "nár fheuch roimis. D'fhágadar beó bocht é féin agus Sadhbh." Agus d'inis sé dhóibh tríd síos, ó thusach go deire, an sgéal, díreach fé mar thuit sé amach.</i>
FOINSE LEATHANACH	Séadna 145
SAMPLA CORPAIS	<i>An méid nár cuireadh chun báis díobh dob' éigean dóibh teitheadh le n-a n-anam as na sean áiteanaibh cómhnuighthe sin, beó bocht, agus imtheacht ar fuid an tsaoghail.</i>
FOINSE LEATHANACH	Mo Sgéal Féin 5
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní bhíon an fear saidhbhir choídhche gan lán a chroídh d'eagla air go mb'fhéidir go dtiocfadh sóins eail éigin sa tsaoghail, agus go sgaipfí an saidhbhreas, agus go mbéadh sé beó bocht.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I

LEATHANACH	228
CUR SÍOS	Gan mórán airgid; ar an anás.
SAMPLA BREISE	<i>3. Livelihood. Tá beo bocht orthu, they are living in poverty.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	beo
SAMPLA BREISE	<i>To be penniless, bheith beo bocht;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	beo
SAMPLA BREISE	<i>beo bocht, miserably poor;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	bocht
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé beo bocht ón ól. Tá sé ana-bhocht ar fad de dheascaibh an óil. Tá sé a d'iarraidh déirce aige.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	55
SAMPLA BREISE	<i>1. a. As poor as a church mouse, beo bocht, chomh bocht leis an deoir.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	poor
SAMPLA BREISE	<i>beo bocht: an-dealbh; an-bhocht ar fad.</i>
FOINSE	Foclóir agus nótaí do "Mo Scéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970)
LEATHANACH	5
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4628541
BUNFHOIRM	bior ar a chluais
CEANNFHOCAL	bior
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bhí gach aon rud socair aige agus an chuideachta ag éisteacht leis agus bior ar chluais gach aoinne do tharraig sé amach an leitir a fuair sé ó'n Róimh, ó Achme, agus do léigh sé í go breágh soiléir.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	226
SAMPLA CORPAIS	<i>Beirean sé greim docht orm, agus eagla na laincisí air fós, agus má airighean sé fothram fuipe tagan bior ar a dhá chluais.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	112
CUR SÍOS	Éisteacht ghéar a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	<i>1. Bhioraigh sé a chluasa, he cocked his ears.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bioraigh
SAMPLA BREISE	<i>Cluasa bioracha, pointed ears.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	biorach
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'dá' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	cluasa ar na claíocha

ID	4585507
BUNFHOIRM	bior ar a shúile
CEANNFHOCAL	bior
CEANNFHOCAL	súil

SAMPLA CORPAIS	<i>D'fheuchas amach, agus cad do chífínn ach an t-aonach ag déanamh ar an ndorus i n-aon tsluagh amháin. An báille ar tosach agus a chlaideamh ar tarang aige 'na láimh dheis agus a bhata draighin 'na láimh chlé, bior ar a dhá shúil agus fásghadh 'na bheul.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	139
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí Bricriu 'na ghrianán, agus a shrón leis an bhfuinneóig, agus bior ar a dhá shúil, agus dob' fhuiriste aithint air go raibh súil aige nár bh'fhada go mbeadh toirmeasg go tiugh aige 'na thigh nua, pé séan eile bheadh ar an dtigh ná ná beadh.</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	24
SAMPLA CORPAIS	<i>"Do ghéireadar na h-uaisle go léir. D'fheuch Cormac 'na thimpal ortha agus do leath a bhéal air agus tháinig bior ar a shúilibh, mar ní fheidir sé cad do chuir ag gáirídhe iad."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	197
CUR SÍOS	Féachaint fheargach; bheith ag faire go dlúth.
SAMPLA BREISE	<i>Bhí bior nimh ar a dhá súil. = Bhí féachaint an diabhair aige, mara bheadh ag an ndiabhal féin.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	neimh
SAMPLA BREISE	<i>Bhí bior ar a dhá shúil a' faire = É bheith a' faire go dlúth.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	bior
SAMPLA BREISE	<i>2. Bior a chur ar do shúile le rud, to look sharply, piercingly, at something. Tháinig bior ar a shúile liom, his eyes flashed anger at me. Tá bior nimhe ar a shúile, there is a venomous look in his eyes.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bior
SAMPLA BREISE	<i>Tá a dhá shúil ar bior. Tá sé ag féachaint go géar.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	10
SAMPLA BREISE	<i>He looked daggers at me, bhí bior nimhe ar a shúile ag amharc orm.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	dagger
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'dá' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	coinneal ina shúile
CROSTAGAIRT	nimh a shúl
<hr/>	
ID	5151584
BUNFHOIRM	bior leá
CEANNFHOCAL	bior
CEANNFHOCAL	leá
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá ndeintí an tsíothcháin bheadh, dar leó, caoi acu, mar ba ghnáth, ar uisge fé thalamh a dhéanamh idir na cineálaihbh Gaedhlacha. Bheadh an donas ar an sgéal nú do thiocfadh leó luath nú mall, an bior leighe do chur sa ndlúth-cheangal a bhí deanta ag Ó Domhnaill ar na cinéalaibh sin agus iad do chur an arís ag stracadh na bpíopán as a chéile.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	108
CUR SÍOS	Gné dealaithe, dínasctha, scartha.
SAMPLA BREISE	<i>Bior-leighe, or bior-a-leighe, an iron bar used for the purpose of melting tallow, in order to make wicks for lighting. When an action, or a course of action, has a disintegrating effect, whether morally or physically, upon what it comes into contact with, it is called a bior-a-leighe. Some people seem to have a talent for ruining anything they put their hands to. That talent is known as bior-a-leighe.</i>

FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	12
SAMPLA BREISE	<i>leighe: a form of leaghadh; bior leighe, a soldering iron; fig. a disintegrative element.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	leighe
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Bior chun iad a scaradh óna chéile; díng.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh

ID	4743496
BUNFHOIRM	blas ná cuma ná cruth
CEANNFHOCAL	blas
CEANNFHOCAL	cuma
CEANNFHOCAL	cruth
SAMPLA CORPAIS	<i>Sa n-áit 'n-a n-abradh Eibhlín "Mo ghrádh go daingean tu!" chuireadh an bhean uasal Béarla ar an gcaint mar seo:- "Beloved of my steadfast heart! "Ní fhéadfainn-se blas ná cuma ná crot fhághail air sin. Is dócha, ámhthach, go raibh sé go maith mar Bhéarla. D'airigheas daoine tuisgionacha 'ghá mholadh.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	196
CUR SÍOS	Rud intuigthe, nach féidir diall a bhaint as.
SAMPLA BREISE	<i>Níl crot ná cuma air. Ní fhéachann se go maith i n-aon chor. Níl aon deallramh maith air.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	34
SAMPLA BREISE	<i>30. Ní fheadfainn-se blas ná cuma ná crot fhághail air sin. I could make no sense whatsoever of that.</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	32
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath trínómach

ID	4585485
BUNFHOIRM	bob a bhualadh (ar)
CEANNFHOCAL	bob
CEANNFHOCAL	buail
SAMPLA CORPAIS	<i>"Mura mbéadh mé 'ghá bhfeiscint ag déanamh chómh dána ar thigh Dhiarmuda Léith ní bhuailfidís an bob san orm." "Siní an chaint!" arsa duine eile, agus fearg 'na ghlór. "Do buailleadh an bob céadna orm-sa, agus mura mbéadh Diarmuid Liath agus Sadhbh ní buailfí!" "Tuille 'n donas chun Diarmuda," arsa Séadna, "nár fheuch roimis. D'fhágadar beó bocht é féin agus Sadhbh."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	145
SAMPLA CORPAIS	<i>Tadhg: Ní cúrsaí tuisgiona 'ná neamh-thuisgiona é, a Dhonchadh, ach cúrsaí an ruda a thaithean le duine. Ní'l aoinne gur b'us a bob a bhualadh air 'ná an t-é go dtaithean an bob leis. Ní'l aon fhonn ar mhuintir Shasana ceart do chur i bhfeidhm do Chaitlicighibh na h-Éirean i gcoinnibh an "Ghairisiúin."</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	94
SAMPLA CORPAIS	<i>"Bhí fhios aige cá raibh an chailís i gcoimeád, agus bhí fhios aige cá raibh an eochair, agus bhí fhios aige cé r'bh' é an gabha a dhein an eochair. Is iongantach an bob a bhuail sé ort, a Mheargaigh!" ar seisean, ag cur sgeartadh gáire as.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	124

CUR SÍOS	Cleas a imirt ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>2. (In phrases) bob a bhualadh ar dhuine, to play a trick on someone. Buaileadh bob orm, I was had.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bob
SAMPLA BREISE	<i>bhuail sé bob orm, he took me in, played me false;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	bob
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4630650
BUNFHOIRM	bodhaire Uí Laoghaire
CEANNFHOCAL	bodhaire
CEANNFHOCAL	Laoghaire
SAMPLA CORPAIS	<i>Dhe mhaise, bodhaire Uí Laoghaire ort!</i>
FOINSE	Mion-Chaint (Cuid II)
LEATHANACH	36
CUR SÍOS	Ag ligean air go bhfuil sé bodhar.
SAMPLA BREISE	<i>Dhe mhaise, bodhaire Uí Laoghaire ort! Muna baoghlaigh ataoi. Yeh, wisha, O'Leary's deafness on you! How much fear there is of you! (Lit., It is not in danger you are!). This bodhaire Uí Laoghaire ort is quite a common form of good-humoured imprecation. I do not know the origin of it.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid II (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	36
SAMPLA BREISE	<i>Tá bodhaire Uí Laoghaire air = Ná h-airigheann sé (ná leogfadh sé air go n-aireochadh sé) ach an rud is maith leis – go leogann sé air bheith bodhar.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	bodhaire
SAMPLA BREISE	<i>1. (a) Deafness. Bodhaire Uí Laoire, feigned deafness.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bodhaire
SAMPLA BREISE	<i>deafness; mental confusion; stunning noise; bodhaire Uí Laoghaire ort, is a common imprecation.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	bodhaire
SAMPLA BREISE	<i>Bodhaire Uí Laoire nó Bodhaire Mhic Mathúna. Ag ligean air a bhíonn a leithéid de bhodhrán.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Sióchfradha 1926)
LEATHANACH	19
SAMPLA BREISE	<i>Bodhaire Uí Laoghaire a bhíonn air. bíonn sé ag leigint air a bheith bodhar, acht níl sé bodhar dáiríribh. Bodhaire bréige is eadh í. Deirtear leis, bodhaire Mhic Mhathamhna.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	72
SAMPLA BREISE	<i>Bodhaire Uí Laoghaire: ag ligint ort go bhfuil tú bodhar.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	49
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	cluas bhodhar
<hr/>	
ID	4585463
BUNFHOIRM	braon fónta a bheith (i)
CEANNFHOCAL	braon
CEANNFHOCAL	fónta

SAMPLA CORPAIS	"Gan amhras, a Sheághain," arsa 'n sagart, "bíon grástamhlacht i ndaoibh seachas a chéile, agus bíon an braon fóghanta i ndaoibh seachas a chéile, agus an droch bhraon. Ach mar sin féin, chómh fada agus a théidhean an choitchantacht, is fíor é an sean-fhocal agus ní sáróchar é, "Ní bhíon an rath ach mar a mbíon an smacht.""
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	132
CUR SÍOS	Mianach maith.
SAMPLA BREISE	<i>Tá braon fóghanta ann, he inherits good qualities;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	braon
SAMPLA BREISE	<i>Tá braon foghanta ann. Tá dúthchas maith ann.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	40
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	drochbhraon a bheith (i)
<hr/>	
ID	4728039
BUNFHOIRM	brille bhreaille
CEANNFHOCAL	brille
CEANNFHOCAL	breall
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach pé iarracht a dheinidís ar an nduan ní thagadh leo a dhéanamh ach bhrille bhreaille. Bhí an sgéal go breac acu.</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	185
CUR SÍOS	Caint gan chiall; ráflaí gáirsiúla.
SAMPLA BREISE	<i>Bhrille bhreaille, nonsensical drivel; trash.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	bhrille bhreaille
SAMPLA BREISE	<i>(i) duine nea-thuisgineach, duine gan puinn céile (éifeacht) le n-a chainnt; ést (est) do bhéal, a bhriulla (nó a bhrealláin)</i>
FOINSE	Cnósach Focail ó Bhaile Bhúirne (Ó Cuív 1947)
CEANNFHOCAL	briulla
SAMPLA BREISE	<i>Bhí brille breaille éigin cainnte ar siúbhal aa = Sgéalta ná raibh ao' bhrigh mhór leo. Níl ann ach sgéal bhrille bhreaille. = sgéal gan ghús. Níl ann ach cainnt bhrille bhreaille = Cainnt gan bhun gan bharr leis.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focail ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	brille-breaille
SAMPLA BREISE	<i>1. (In phrase) Brille bhreaille, nonsensical talk; vulgar gossip.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	brille
SAMPLA BREISE	<i>brille breaille, nonsensical gossip; tá sé 'ina bhrille bhreaille eatortha, it is a topic of vulgar gossip amongst them.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	brille breaille
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé 'na scéal bhriolla-bhrealla, Níl aon chiall leis. Ní tón ná ceann air. Níl ann acht ráiméis gan éifeacht.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	29
AICME SÉIMEANTAICE	Neamhfhocal sa nath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	scéal scéil
CROSTAGAIRT	cogar mogar
CROSTAGAIRT	d'inis bean dom gur inis bean di
CROSTAGAIRT	dúirse dáirse

ID	4631065
BUNFHOIRM	buí nó breac
CEANNFHOCAL	buí
CEANNFHOCAL	breac
SAMPLA CORPAIS	<i>Donchadh: Ach, 's é an diabhal buíde é. Tadhg: Sin mar atá an sgéal, bíodh sé buíde nú breac agat. Donchadh: Is amhlaidh ba cheart iad do sguabadh, 'dir chorp ceart, amach as an oileán!</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	94
SAMPLA CORPAIS	<i>"Is cuma liom-sa," arsa Meadhbh, "cad é an dath a bheidh ar an sgéal acu nuair a raghaid siad abhaile go h-Eamhain. Bíodh sé breac nó buíde acu an fhaid a bheidh siad abhfad uainn agus nà beidh aon bhaoghal go dtiocfaid siad thar n-ais."</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	57
CUR SÍOS	Bíodh aige; ar a rogha slí.
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach
EOLAS BREISE	<i>Have it whatever way you like. Ní athraíonn sé an bunrud pé crot a chuireann tú air.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Sin mar atá an scéal – take it or leave it; a bheag nó a mhór de.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Sin é an fhirinne pé dath atá air.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Is cuma cén croth, cén dath atá orthu.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Dein do rogha rud leis. These are the facts but have it your way.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
EOLAS BREISE	<i>Pé slí a fhéachfá air.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh

ID	4629036
BUNFHOIRM	buille faoi thuairim
CEANNFHOCAL	buille
CEANNFHOCAL	tuairim
SAMPLA CORPAIS	<i>Fuil agus ionathar daoine, agus cuirp 'na srathanaibh, do chur ar áthaibh agus ar bhántaibh, ar mhaghaibh agus ar bhearnaibh, ó Shionainn go hEamhain Mhacha! Ní raibh ach buille fé thuairim ann nuair a dubhart leis an eachlach mara dtugtaí an tarbh ar ais go mbéarfaí ar éigin é.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	22
SAMPLA CORPAIS	<i>An chaint sin agat 'á rádh anois tá sí d'á caitheamh amach agat do réir buille fé thuairim. Ní'l bac orainn í ghreamú ar a lán, agus brígh fé leith a bhaint aisti fé mar a dh'oireamhnfidh sí duine fé leith.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	132
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba ghnáth leis an rígh nuair a bhíodh caint ar siubhal idir é féin agus na hÉireannaigh ag imirt na gcluichí fithchille dhóibh nó ag comhrádh dhóibh ar neithibh coitichiana, ceist do chaitheamh amach ar ócáidíbh, i bhfuirm buille fé thuairim, 'gá fhiafraighe cad é an saghas catha cath Chinn Abhrad; nó cé bh'iad na maithe móra a bhí sa chath nó cé bh'iad a thuit sa chath; nó ce'cu b' fhearr d' fhear, Lughaidh Mac Con nó Eóghan Mór. Ba ghnáth leis a lán ceistiúcháin de'n tsórd san a dhéanamh.</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	32
CUR SÍOS	Crann tomhais.
SAMPLA BREISE	<i>Buille fé thuairim. A blow given with only a guess at the direction of the object. This phrase is applied to the practice of trusting to guesswork when certainty cannot be acquired.</i>

FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	49
SAMPLA BREISE	<i>1. Buille faoi thuairim, random stroke, guess.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	buille
SAMPLA BREISE	<i>On, at, a rough estimate, mar bhuille faoi thuairim.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	estimate
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4585511
BUNFHOIRM	bulla báisín
CEANNFHOCAL	báisín
CEANNFHOCAL	bulla
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a chonaic Séadna an t-athrughadh agus nuair airigh sé fuaim agus neart na búirthe sin ag borradh agus ag árdughadh, do dhéin an tigh bullabáisín 'na thimpal, tháinig sgamal os cómhair a shúl agus do thuit sé 'na chnaipe ar an úrlár gan aithne gan úrlabhra.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	25
CUR SÍOS	Meadhrán i gceann duine; gluaiseacht rothlach.
SAMPLA BREISE	<i>do dhin bula báisín don tig 'na thimpeall; do dhin an tig bula báisín 'na (sc. duine) thimpeall; bhí bula báisín againn á dhéanamh.</i>
FOINSE	Cnósach Focail ó Bhaile Bhúirne (Ó Cuív 1947)
CEANNFHOCAL	bulla báisín
SAMPLA BREISE	<i>5. Bulla (bó) báisín, whirling, revolving motion....Tá mo cheann ina bhulla báisín, my head is spinning. Rinne sé bulla báisín de féin ag ól, he drank himself dizzy.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bull
SAMPLA BREISE	<i>Bhí mo cheann 'na bhulla báisín. bhí sé tré n-a chéile. Bhí sé 'na chíor-tuathail.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	24
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4630270
BUNFHOIRM	bull
CEANNFHOCAL	bull
CEANNFHOCAL	dall
CEANNFHOCAL	déan
SAMPLA CORPAIS	<i>"A thoice gan áird," ar sise, "mara n-éistfá do bhéal dhéanfinn bula dall ar lár an bhóthair díot le Béarla!" "Ní raibh aon fhocal Béarla ag an mnaoi eile. Tháinig eagla uirthi roimis an mBéarla agus d' éist sí."</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	45
SAMPLA CORPAIS	<i>Do sgairt a raibh láithreach ar gháirí agus cheap an bhean gan Béarla gur fúithi féin a bhíodar ag gairí. Chuimhnigheas ar Shile bheag nuair a chonac conus mar a dhéin Mac Uí Dhómhnaill bula dall de'n Speaker i bhfeis na Sacsan. Chuir an sgéal a lán smaointe am' aigne.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	45
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mbeadh sé 'na ghiúistís againn gheabhadh sé do chosaibh sa dlígh fé mar a ghabh sé do chosaibh sa bhfírinne anois, agus dhéanfadh sé bula dall díotsa féin sa n-obair sin, d'á fheabhas tú chuige. An Giúistís. – Cad deir sé? What does he say? Bula dall, a blind bully! How dare you, sir, call me a blind bully! Seághan Mh. Ní Th. – Mhuise daig an diabhail ionat, a cheann cipín!</i>

FOINSE	An Sprid
LEATHANACH	15
CUR SÍOS	Meascán mearaí; duine a chur amú.
SAMPLA BREISE	<i>bulla dall, a blind ball, i.e., a ball that does not score; said of a person who is puzzled. "Dhéinfinn bulla dall díot le Béarla," I would confound you with English.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	bullá
SAMPLA BREISE	<i>bullá dall, a blind ball, one that does not count, fig. a confused person</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	bullá
SAMPLA BREISE	<i>bullá dall, duine nú ainmhi go mbeadh a mheabhair bainte dhe le sceon nú le feirg nú le batráil,</i>
FOINSE	Tráchtas MA: Nótaí do Scéal mo Bheatha le Domhnall Bán Ó Céileachair (Ó Céileachair 1950)
LEATHANACH	147
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	ag dul sa mhuileann (ar)

ID	4585567
BUNFHOIRM	bun agus barr
CEANNFHOCAL	bun
CEANNFHOCAL	barr
SAMPLA CORPAIS	<i>Cheapadar go raibh bun agus bárr an sgéil go cruinn agus go baileach acu nuair a bhí fios na geallamhna acu, agus is iad a bhí go h-athtruaghach agus go dubrónach de bhárr an mhí-ádh a bhí ar Shéadna, agus an chuma i n-a raibh Sadhbh ag déanamh toirmisg dó.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	117
SAMPLA CORPAIS	<i>Is fíor dhuit é, a Dhonchadh. Is chuige sin díreach a bhíos ag teacht, agus is gasta bhainis as mo bheul é. Siné díreach bun agus barr an sgéil.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	60
SAMPLA CORPAIS	<i>Is chuige sin díreach a bhíos ag teacht, agus is gasta bhainis as mo bheul é. Siné díreach bun agus barr an sgéil. Ní indiu ná amáireach a déanfar meas cruinn ar mhéid na díoghbhála atá déanta i n-Éirinn ag na sgoileanaibh mí-ádhbharacha san!</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	60
CUR SÍOS	Croílár ruda.
SAMPLA BREISE	<i>bun agus bárr an sgeil, ins and outs of the business</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	bun
SAMPLA BREISE	<i>1. Is é a bhun is a bharr é go, the fact of the matter is that. Is é sin bun agus barr mo scéil, that is the whole of my story.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bun
SAMPLA BREISE	<i>2. The matter boils down to this . . ., seo bun agus barr an scéil . . .</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	boil down
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
CROSTAGAIRT	ó bhaithis go bonn

ID	4627734
BUNFHOIRM	cá luíonn an bhróg (ar)
CEANNFHOCAL	bróg
CEANNFHOCAL	luigh

SAMPLA CORPAIS	<i>Níor chlos fós gur dhian tú 'ghá éileamh ortha. Do chlos go minic gur bh'olc an díol ar chuid acu puinn chomaoine do chur ortha. Ní féidir liom a dhéanamh amach – a' dtuigean tú mé? – cad é an chúis gur shaoire dhí bás d'fhaghail 'ná tusa 'ghá pósadh." "Ná déan a thuille taighde ar an sgeul, a Athair," arsa Séadna. "Is ag duine féin is fearr a fhios cá luighean an bhróg air.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	88
CUR SÍOS	Deacrachtaí, trioblóidí an duine féin (nach dtuigean an duine eile).
SAMPLA BREISE	<i>Níl a fhios ag aon duine cá luíonn an bhróg ar an duine eile, one never knows what someone else's troubles may be.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bróg
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4662059
BUNFHOIRM	caoch ar meisce
CEANNFHOCAL	caoch
CEANNFHOCAL	meisce
SAMPLA CORPAIS	<i>Thánamair go dtí an áit. Bhí Conchúbhar sínte i ndíg an bhóthair agus é caoch ar meisge, agus an gadhar 'n-a shuidhe ar an gclaidhe ag tabhairt aire dho!</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	101
SAMPLA CORPAIS	<i>É i gcómhnuidhe go doshásta, ag brath air gur bh' é féin a gheóbhadh an ciste slán, nú an mhuc, nú pé sóghluist eile a shanntuighean craos ocarach. É caoch ar meisge, ní h-amháin chómh fada le h-amhrán agus le ceáfruiol, ach fós chómh fada le bheith droch-bhéalach, feargach.</i>
FOINSE	Lúcán
LEATHANACH	128
SAMPLA CORPAIS	<i>Ans an tiocfaidh troma-chroíde agus dólás agus buairt aigne ar an nduine sin, agus caithfidh sé ruith agus é féin do chur caoch ar meisge airís nó do thabharfadh sé anchor éigin dó féin le neart buartha aigne.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	216
CUR SÍOS	An-iomad ólta; ar deargmheisce.
SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé caoch (ar meisce, ar na cannaí), he was blind drunk.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	caoch
SAMPLA BREISE	<i>1. a. He was blind drunk, bhí sé dalta, caoch ar meisce.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	drunk
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4672256
BUNFHOIRM	caora i measc faolchon
CEANNFHOCAL	caora
CEANNFHOCAL	faolchú
SAMPLA CORPAIS	<i>"Go deimhin adeirim libh is saoire a bheidh an sgéal ag tír Shodoim nú ag tír Ghomorra lá an bhreitheamhantais 'ná ag an gcathair sin." "Feuch táim ag bhúr gcur amach ar nós cearach amearg faolchon; bídhidh, dh'á bhrígh sin, chómh glic leis na h-aitreachaibh nímhe agus chómh símplidhe leis na colúraibh."</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid II)
LEATHANACH	246

SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair adubhairt Íosa an focal táim ag bhúr gcur amach ar nós caerach amearg faolchon dubhairt Peadar, Conus a bheidh an sgéal, a Thighearna, má ithid na faolchoin na caoire? Nuair a bhíon an t-uan marbh, arsan Tighearna, Ní bhíon a thuille eagla aige roimis an machtaire.</i>
FOINSE	Criost Mac Dé (Cuid II)
LEATHANACH	246
CUR SÍOS	Dainséar, baol os comhair an duine.
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Íobartach, a target, a maggie, to be devoured.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Taim bhúr gcur ar misean ana dhainséarach.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Duine simplí i measc drochdhaoine a bhainfeadh drochúsáid as.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Mar chaoire imeasc na mactíre/like a sheep and wolves together.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4585568
BUNFHOIRM	carbhat caol a chur (ar)
CEANNFHOCAL	caol
CEANNFHOCAL	carbhat
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Má's 'na dhiaigh atá sí imthighthe, agus iseadh, dá dtéidheadh sé isteach i bpoll tráthair i bhfolach uaithi ní dhéanfaidh sé an gnó dhó. Tiocfaidh sí siúd suas leis agus cuirfidh sí carabhat caol air, chómh siúrálta agus atá sgórnach air. Bain an chluas anuas ó'n gceann díom mura gcuiridh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	163
CUR SÍOS	Duine a theanntú, a chur i sáinn cheart. Gad a chur ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Cuirfidh sí carabhat caol air, she will put a narrow necktie on him, i.e., she will get him hanged.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	carbhat
SAMPLA BREISE	<i>carabhat caol, a hangman's noose</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	caol
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4658848
BUNFHOIRM	casadh ar a sháil
CEANNFHOCAL	sáil
CEANNFHOCAL	cas
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá bhféadainn-se breith ar dhá chluais air agus a cheann a thógáilt anáirde agus a aghaidh do thabhairt ar an bhfírinne agus a chur fhiachaint air i bhreithniú go cruinn, dá bhféadainn a thiomáint isteach i n'aighe gur tarcuis ne agus míchlú agus droch-mheas ó íseal agus uasal atá aige dhá thabhairt air féin, i n-inlead aon ghalántachta, ba dhóich liom go gcuirfadh an dúil chéadna úd fhiachaint air casadh ar a sháil agus dul i ndiaidh na fíor uaisleachta.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	138
SAMPLA CORPAIS	<i>Iompuigh, a Chríosaide, iompuigh ó'n bhfuadar atá fút. Cas ar do sháil. Cas an fhaid atá ar do chumas casadh. Cas sar a' mbéidh sé ró dhéanach. Ní fheadaraís ná go dtiocfadh an bás ort sar a dtagaidh an oídhche ort.</i>

FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	98
CUR SÍOS	Athrú intinne; cúl a thabhairt do rud.
SAMPLA BREISE	<i>1. Chas sé ar a sháil, he turned on his heel.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cas
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	cúl a thabhairt (le)
<hr/>	
ID	4585501
BUNFHOIRM	cead a chinn
CEANNFHOCAL	cead
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuaidh Scaurus thar n-ais go Damascus. Bhí mianach Alegandair i n-Aristóbulus. Ní túisge a bhí cead a chinn agus a chos aige 'na mar a chruinnigh sé sluagh agus do lean sé Arétas.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	55
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní h-ós na neithibh seo a loirgeann lucht baoise an tsaoghail chómh dian a dh'iarraim ort mé chimeád, ach ós na mí-fhortiúnaibh seo a thug easgaine choitchean an bháis ar an nduine, agus a bhíonn am' brúghadh síos agus am' tharrang i ndiaigh mo chúil, agus ag cosg m'aigne ar chead a cinn a bheith aici i neithibh spioradálta nuair is áil liom é.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	157
SAMPLA CORPAIS	<i>Is tú an stéad is fearr d'ár leath ridire fáin a chosa riamh air. B' fhéidir, a dhuin' uasail, arsa Sancho, gur bh'fheárr gan cead a chinn a thabhairt do Rósínanté indiu.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	239
CUR SÍOS	Saoirse gníomhaíochta; ligean do duine a rogha rud a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	<i>Thug sé a cheann don chapall = Bhog sé téid na sriannach chuige – thug sé cead a chinn do. Ní bhfaghaidh sí cead a cinn ar a' gcuma san nó mar is dóigh léi é = Ní bhfaghaidh sí a toil mar sin.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA BREISE	<i>1. Cead a chinn a thabhairt do dhuine, to let someone go free.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	caoch
SAMPLA BREISE	<i>cead cinn, one's own way</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cead
SAMPLA BREISE	<i>3. a. To give someone a free hand, cead a chinn a thabhairt do dhuine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	free
SAMPLA BREISE	<i>1. c. He gets his own way, tugtar cead a chinn dó.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	get
SAMPLA BREISE	<i>Cead cinn agus cos: lán-chead a thabhairt.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	46
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4585517
BUNFHOIRM	cead a chos

SAMPLA CORPAIS	<i>Is mór an truagh cead a chos agá a leithéid. Is olc ó fhearaibh na cathrach mura dtigid siad suas leis anois agus a ainim i n-áirde ar fuid na h-Éirean ó'n mbeart so.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	156
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus b' fhéidir ná beadh aon ghádh le cead a chos a thabhairt an uair sin dó, mar b' fhéidir go mbeadh an focal fóghanta agam ag teacht thar n-ais dom.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	239
SAMPLA CORPAIS	<i>D'órduigh maithe Chorcaighe an cochal do chur ar láimh an Easboig agus é fhágaint ar a láimh go dtí go bhfeicfí cad a thiocfadh. Nuair a bhí an socarughadh san déanta do tugadh cead a chos do Mhac Conglinne, agus dúbhradh leis dul agus an aisling a dh'innsint i láthair Chathail mhic Finguine, righ Mumhan.</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	55
CUR SÍOS	Ligean do dhuine imeacht agus a rogha bealach a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	<i>Cead a chos a thabhairt do dhuine, to let someone go his way. Tá cead na coise leis, he can go where he pleases.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cos
SAMPLA BREISE	<i>Cead a choise a thabhairt dó, to let him move about, go where he pleases.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cead
SAMPLA BREISE	<i>cead cos, liberty to go</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cead
SAMPLA BREISE	<i>Fuair eadar cead a gcos. Sgaoileadh saor iad. Ní raibh a bhac ortha imtheacht pé áit ba mhaith leo.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	19
SAMPLA BREISE	<i>1. Scaoilim, ligim amach, tugaim cead a chos do (mhadra, phríosúnach, etc.)</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	let out
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
ID	4652910
BUNFHOIRM	cead a theanga
CEANNFHOCAL	cead
CEANNFHOCAL	teanga
SAMPLA CORPAIS	<i>Leog dom, a Iúpiteir, mo chainnt a dhéanamh gan chosg, do réir mo thoile féin, mar ní fhéadfinn cainnt a dhéanamh i n-aon chor mara bhfaighinn cead mo theangan.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I)
LEATHANACH	131
SAMPLA CORPAIS	<i>Do dhruid Don Cíochóte is teach eatortha: "Bhíodh foidhne agat," ar s eisean le fear an ghunna. "Ní ceart é bhualadh agus é ceangailte chómh cruaidh. Ní'l sgaoilte aige ach a theanga. Ní miste roinnt de chead a theangan a thabhairt dó."</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	203
CUR SÍOS	Ligean do dhuine a rogha rud a rá; deis cainte.
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (teanga) den nath seo a idirghalartú le hainmfhocal eile: béal.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
ID	4629961
BUNFHOIRM	ceangal na gcúig gcaol
CEANNFHOCAL	ceangal

CEANNFHOCAL	cúig
CEANNFHOCAL	caol
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach is é rud a chuirean ar deargbhuile me 'ná an chuma 'n-a mbíon aicme daoine ag gabháil de chosaibh ionam, am ithe agus am' idiú, agus aicme eile ag cur ceangail na gcúig gcaol orm mar a curfí ar chuirptheach fánaidhe n-a mbeadh rian an iarainn dhirig air.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	110
SAMPLA CORPAIS	<i>Na daoine a bhí beó i n-Éirinn an uair sin agus gan acu ach an Ghaeluinn, is amhlaidh a bhí ceangal na gcúig gcaol ar a n-aighe chómh fada agus chuaidh gnóthaí saoghalta.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	212
CUR SÍOS	Ceangal daingean docht a chur ar dhuine (go fisiciúil nó go meafarach).
SAMPLA BREISE	<i>Ceangal na gcúig gcaol, the binding of the five slenders, the neck, the two wrists and the two ankles. Any narrow channel of water connecting two large pieces of water; a strait. The word is also applied to a long green narrow marsh.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	caol
SAMPLA BREISE	<i>1. (a) (of body, limb) Ceangal na gcúig gcaol a chur ar dhuine, to bind someone hand and foot.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	caol
SAMPLA BREISE	<i>Cuireadh ceangal na gcúig gcaol air. Cuireadh ceangal daingean do-sgaoilte air; ceangal nárbh fhéidir a sgaoileadh.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	87
SAMPLA BREISE	<i>1. a. He was bound hand and foot, bhí ceangal na gcúig gcaol air.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	bind
SAMPLA BREISE	<i>6. Ceangal na gcúig gcaol. Ceangal ar chaol an mhuiníl, ar chaol an dá lámh, agus ar chaol an dá chos. Ceangal cos agus lámh, ceangal docht daingean doscaoilte.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	198
SAMPLA BREISE	<i>Ceangal na gcúig gcaol: ceangal daingean docht a chur ar dhuine: ceangal na lámh, na gcos, srl.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	44
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4586716
BUNFHOIRM	ceann a bhaint den scéal
CEANNFHOCAL	ceann
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA CORPAIS	<i>Do bhog sí a béal chun labhartha fé deire agus do labhair sí. "Tá sé chómh maith agam an ceann a bhaint de'n sgéal duit," ar sise. "Tá oiread anso agus chrochfadh thú seacht n-uaire dá bhfaighfí amach ort é."</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	207
SAMPLA CORPAIS	<i>Dúbhairt sé leis féin ná raibh aon rud dob' fhearra dhó 'ná an ceann a bhaint de'n sgéal agus an fhirinne d'innsint. Bhí a fhios aige go raibh sé féin ag déanamh na h-éagcóra ar an reachtaire, ach ní raibh aon choinne aige go raibh an reachtaire ag déanamh na h-éagcóra air.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	14

SAMPLA CORPAIS	<i>"Is é céad aitheasg a dhéanfainn-se, a Athair," arsa Seághan, "dul soir go tigh Dhiarmud" Léith agus an ceann a bhaint de'n sgeul láithreach dó féin agus do Shadhbh, agus a innsint dóibh lom díreach ná fuil aon tairbhe sa gheallamhaint, ná fuil ann ach díth céille dhóibh bheith ag brath air go bhféadfaidís í chur i bhfeidhm ar an nduine."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	125
CUR SÍOS	Tús a chur le scéal iomlán a insint; fírinne an scéil a nochtadh.
SAMPLA BREISE	<i>Bhain sé an ceann den sgéal = Bhí síthe seatha éigin ar súibhal, ach d'innis sé amach an sgéal fé mar a bhí sé – ní raibh ao cheilt aige mar gheall air.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA BREISE	<i>2. (d) (Figurative) An ceann a bhaint de scéal, to begin a story; to broach a subject.</i>
FOINSE	<i>Bhain sé an ceann den chomhrá, he introduced the conversation.</i>
CEANNFHOCAL	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
	ceann
SAMPLA BREISE	<i>Bainim an ceann de'n scéal, I come to the main part of the story</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA BREISE	<i>Bain an ceann den sgéal. Tair go dtí corp an sgéil. ná bíodh a thuille sall ná anall agat leis, acht innis amach díreach é.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	12
SAMPLA BREISE	<i>1. a. To start, set, the ball rolling, an ceann a bhaint den scéal; tús a chur ar an obair.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	ball
SAMPLA BREISE	<i>Bhuail sé a mhéar go cruinn ar an scéal: bhain sé an ceann den scéal gan seoraí cainte.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	36
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4630722
BUNFHOIRM	ceann cipín
CEANNFHOCAL	ceann
CEANNFHOCAL	cipín
SAMPLA CORPAIS	<i>Bula dall, a blind bully! How dare you, sir, call me a blind bully! Seághan Mh. Ní Th. – Mhuise daig an diabhail ionat, a cheann cipín!</i>
FOINSE	An Sprid
LEATHANACH	15
CUR SÍOS	Amadán; duine dúr.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) ceann cipín, maide, máilléid, blockhead.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA BREISE	<i>Duine éaganta, ceann cipín.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	feather-brain
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4947141
BUNFHOIRM	ceann faoi (ar)
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhíodh ceist agus náire agus ceann fé air nuair chíodh sé an chuid eile agus na sguaba breághtha troma ag tuitim agus ag luasgadh laistiar díobh, agus a dheire féin gan tuínte air, an fear bocht!</i>

FOINSE LEATHANACH	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I) 33
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuarar isteach. Do rugadh i láthair an ríogh iad. Bhí uabhar agus bochtaineacht agus ceann fé ar Sheanachán mar gheall ar an saghas reacaire a bhí aige, ach b' éigean dó a chuid cancair do bhrúth chuige. Bhí aon adhbhar sólais amháin aige.</i>
FOINSE LEATHANACH	Guairé I, II 190
SAMPLA CORPAIS	<i>Deirim-se ná fuil cailín óg ná bhuachaill óg i n-Éirinn indiu gan uabhar agus bochtaineacht agus ceann fé ortha toisg gan an líntighe i n-ar tógadh iad do bheith níos galánta.</i>
FOINSE LEATHANACH	Cómhairle ár Leasa 168
CUR SÍOS	Ísle brí, díomá ar dhuine.
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>Móráil, exaltation of mind. The opposite is ceann fé. Tá ceann fé air, he is crestfallen.</i> Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926) móráil
SAMPLA BREISE	<i>Bhí ceann faoi air i dtaobh a raibh déanta as a' slighe aice = Bhí náire air ní fhéacfadh sé cruinn díreach san aghaidh ort ach a cheann cromtha aige.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla) ceann
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>1. (a) Tá ceann faoi, ceann síos, air, he is downcast, ashamed.</i> Focóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) ceann
SAMPLA BREISE	<i>ceann faoi, hanging head, dejection, shamefacedness; tá ceann faoi orm, I am in great dejection, agus a ceann fúithe, she in dejected mood</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Focóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) ceann
SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>Bhí ceann fé air. Bhí náire air.</i> Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 12
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>Náire, ceann faoi.</i> English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) shamefacedness
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4667905
BUNFHOIRM	ceithre hairde an domhain
CEANNFHOCAL	aírd
CEANNFHOCAL	ceithre
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a fuair an Don é féin amuich ar an mbóthar mór, agus é 'n-a ridire fáin gan mhearathal ar bith, agus cheithre h-árda an domhain ós a chómhair, agus gan bac air aghaidh a thabhairt soir nó siar, ó-dheas nó ó-thuaidh, agus gan ar chumas aoinne beó, dá mb'é an rí féin é, aon chosg do chur leis.</i>
FOINSE LEATHANACH	Don Ciochóté (Cuid I) 33
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach chun an cheapadh san do chur i ngníomh cad a deineadh? Ar soláthruigheadh a' cheithre h-árdaibh an domhain sgoláirí a bhéadh níos léigheanta, níos eólguisighe, níos tuisgionaghe, níos deagh-labhartha, níos géire intleacht, 'nā sgoláirí móra na Gréige agus na Rómha?</i>
FOINSE LEATHANACH	Seanmóin agus Trí Fichid I 92
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach nuair a dhéanfir-se mé ghairm ar maidin amáireach, bead im' ridire i gceart as san amach; agus ní bheidh bac orm aghaidh a thabhairt ar cheithre h-árdaibh an domhain, agus tíoránaigh do smachtughadh, agus éagcóir do chosg, agus an lag macánta do chosaint ar an láidir mí-mhacánta.</i>
FOINSE LEATHANACH	Don Ciochóté (Cuid I) 22

CUR SÍOS	I gcéin agus i gcóngar.
SAMPLA BREISE	<i>As ceithre hairde an domhain, na cruinne, from the four quarters of the earth.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	aird
SAMPLA BREISE	<i>2. a. The cardinal points, na ceithre hairde.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	point
SAMPLA BREISE	<i>2. Fógraíonn (rud) os ard, sna ceithre hairde.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	trumpet
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4592642
BUNFHOIRM	ceithre shaol duine a fháil
CEANNFHOCAL	ceithre
CEANNFHOCAL	saol
CEANNFHOCAL	faigh
SAMPLA CORPAIS	<i>"Tá, a rígh," arsa Iubhdán, "an t-é go mbeidh an dabhach so aige agus do dhéanfaidh é féin do nighe ann casfaidh a óige trí h-uair air. Gheabhaidh sé cheithre saoi ghil duine sar a dtiocfaidh an bás air."</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	82
CUR SÍOS	Saol fada; duine a mhairfidh an-chríonna.
SAMPLA BREISE	<i>Like 3 and 9 treated as a potent and formal number; 7 crosses were used for consecrating altars, and groups of ecclesiastical ruins are called "seven churches"; 7, as also 4, was a favourite Celtic number in public organisation.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	seacht
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>B'fhéidir saol iomlán (7 Ages of Man - Shakespeare. Gaolainn: 20 bliain ag fás, 20 bliain fé bhláth, 20 bliain ag meath, 20 bliain gan mhaith/gur cuma é ann nó as).</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Saol iomlán.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Mairfidh sé abhfad.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Mairfidh sé i bhfad (cúpla céad bliain?).</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Mairfidh sé ana chríonna.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Mairfidh sé ana chríona.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe

ID	4585466
BUNFHOIRM	ceo a thógáil dá chroí
CEANNFHOCAL	ceo
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	tóg
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí nídh agam tamall ó shoin a thógadh an ceó dem' chroidhe, agus is le crónán a dheineadh sé é. Thagadh an ceó ar mo chroidhe go minic agus go trom. Annsan do déintí an crónán dom, agus do thógadh an crónán san an ceó dem' chroidhe.</i>
FOINSE	Guaire I, II
LEATHANACH	155

SAMPLA CORPAIS	<i>Sa n-am 'n-a mbíodh a dritháir agus Amhlaoibh ag teacht ó mhainistir Ínse Cathaigh go tigh a h-athar bhí sí seacht mbliana déag, agus deirti go dtógfadh sé an ceó de chroidhe dhuine feuchaint uirthi, bhí a sgéimh chómh h-áluinn sin.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	27
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní raibh aon bhuidhean ag teacht sa tslígh ar bhuidhin eile, 'ná oiread agus aon duine amháin ag teacht sa tslígh ar dhuine eile. Thógfadh sé an ceó de d' chroidhe bheith ag féuchaint ortha ag gluaiseacht chómh breágh, chómh daingean, chómh stuama.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	7
CUR SÍOS	Croí, meanma an duine a ardú.
SAMPLA BREISE	<i>2. Bhí ceo ar a croí, her heart was clouded with sorrow.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	ceo
AICME ÚSAIDE	Is féidir comhpháirt amháin (croí) den nath seo a idirmhalartú le hainmfhocal eile: dearcadh.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4818354
BUNFHOIRM	ceo ar radharc a aigne
CEANNFHOCAL	aigne
CEANNFHOCAL	ceo
CEANNFHOCAL	radharc
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí a dtuisgint ró mhaol. Bhí ceo ar radharc a n-aigne. Dá mb'iad na deisgiobuil féin iad bhí a dtuisgint maol agus bhí an ceó ar radharc a n-aigne.</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid II)
LEATHANACH	281
CUR SÍOS	Intinn chorrach; tuiscint mhaol.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Tuiscint mhaol. Scamall ar a intinn.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Bhí rud éigin á choimeád ó léirthuisicint.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Tá radharc a shúl lochtach (d'aon ghnó). His vision was impaired (put on).</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe

ID	4588240
BUNFHOIRM	ceol a bhaint (as)
CEANNFHOCAL	ceol
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuir sé brígh na mionn orm, ach bheirim-se brígh gach miona agus gach móide dhuit-se, a sparáinín, go mbainfear ceól asat! – Slán beó agat-sa!" ar seisean leis an bhFear nDubh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	14
SAMPLA CORPAIS	<i>Bainfead ceól as an sparán fós, bíodh a's nach ar an gcuma i n-ar cheapas ar dtúis é.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	62
CUR SÍOS	Pléisiúr agus siamsaíocht.
SAMPLA BREISE	<i>1. Bhain sé ceol as an airgead, he spent the money freely.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	ceol
SAMPLA BREISE	<i>bainfead-sa ceol as, I will make it "hum", use it to the full, beat it soundly</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)

CEANNFHOCAL	ceol
SAMPLA BREISE	<i>Bhain sé ceol as an airgead. Níor spáráil sé é. Bhain sé an méid suilt a d'fhéad sé as an airgead. Thug sé gaoth don airgead.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	67
SAMPLA BREISE	<i>1. b. To have a run for one's money, ceol a bhaint as do chuid airgid.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	run
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	5093498
BUNFHOIRM	chomh beag dath (le)
CEANNFHOCAL	dath
CEANNFHOCAL	beag
SAMPLA CORPAIS	<i>Ambriathar, a Dhiarmuid, go bhfuil an sgéal san chomh beag dath leis an sgéal eile. Ní headh ach níos lugha.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	224
CUR SÍOS	Easpa dealraimh idir dhá rud.
SAMPLA BREISE	<i>d) (Of semblance) Dath na fírinne a chur ar rud, to give something a semblance of truth. Tá dath ar do scéal, your story is plausible.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dath
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
CROSTAGAIRT	scéal gan dath
<hr/>	
ID	4668192
BUNFHOIRM	ciall cheannaigh
CEANNFHOCAL	ceannach
CEANNFHOCAL	ciall
SAMPLA CORPAIS	<i>An Críosa daidhe n-a mbéadh sé de dhíth céille air beartughadh de'n tsórd san a dhéanamh i n'aigne, ní fada a ruithfeadh leis nuair a múiní ciall dó, agus is ciall cheannaigh a múiní dhó.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	157
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus gan agat de bhárr do shaothair ach an t-olc. Is mór é t'eólus. Is mór í do chiall. Is ciall cheannaigh agat í, nó an chuid is mó dhi. Tá inntleacht ghéar agat. Tá an aigne go h-aibh agat.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	284
SAMPLA CORPAIS	<i>Chun é dheimhnughadh ní raibh le déanamh ach breith, 'n-a nduine agus 'n-a nduine, ar na h-uaislibh Gaedhlacha agus iad do bhreith anonn go Lúnduin agus iad do thriail thall, agus dá dtabharfaí ciontach iad, an chroch a thabhairt dóibh. Do thuig na h-uaisle Gaedhlacha an cleas san. Bhí ciall cheannaigh fágálda acu go daingean um an dtaca san.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	3
CUR SÍOS	Críonnacht tar éis an bhirt.
SAMPLA BREISE	<i>ciall cheannaigh, bought sense; sense bought by experience. Má's ciall cheannaigh féin í, even if it bought sense (and not your own natural sense).</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	ceannach
SAMPLA BREISE	<i>3. Ciall cheannaithe, the teachings of experience. Tá ciall cheannaithe aige, he has learned his lesson.</i>

FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	ciall
SAMPLA BREISE	<i>Ta ciall cheannuigh anois agat. D'fhoghlaimighis ciall. Fuairis ciall de bhárr na mbotún a dhéinis.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	22
SAMPLA BREISE	<i>2. He has learnt from bitter experience, tá ciall cheannaithe aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	experience
SAMPLA BREISE	<i>Sí an chiall cheannaí an chiall is fearr: múineann taithí seift.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	39
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4628023
BUNFHOIRM	cleití a bhaint
CEANNFHOCAL	cleite
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní'l aoinne gur chuaidh an ainim sin, staigín i bhfeidhm air ná déanfidh a chroidhe díthil ar ainim éigin eile thuilleamh dó féin chómh luath i n-Éirinn agus d'fhéadfidh sé é. Níor bhainamair cleití fós as an ngaige gan éifeacht, ach tá breith againn air.</i>
FOINSE	Cómhaire ár Leasa
LEATHANACH	217
CUR SÍOS	Leagadh a bhaint as duine; béim síos a thabhairt do dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Dheineas é lagú ins na cleití; nó, na cleití a bhaint, nó a statha, as = thógas, mhaoluigheas, anuas é</i>
FOINSE	Réilthíní Óir (Cuid I) (Mac Clúin 1922)
CEANNFHOCAL	cleite
SAMPLA BREISE	<i>Níor baineadh cleite as, he didn't lose a feather, he was uncathed.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cleite
SAMPLA BREISE	<i>Figuratively: covering, dress,</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cleite
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>Níor bhaineamar siar fós as an ngallmhaire gan mhaith. We didn't knock a feather off his cap yet - the worthless dandy - discharge his battery.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>"Clip his wings, bring him down in the world."</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Níor thugamar fé fós as an duine gan tairbhe agus é ina bhodhaire.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh

ID	4585490
BUNFHOIRM	cloch a bhaint as a chliabh
CEANNFHOCAL	cloch
CEANNFHOCAL	cliabh
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mbéadh an radharc seacht n-uair níos aoibhne, ní bhainfeadh sé an chloch as a chliabh ná ní thógfadh sé an sgamal d'á cheann.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	91
CUR SÍOS	Dobróin; croí trom.
SAMPLA BREISE	<i>Do dhein san stalcadh dá chroidhe = Ná raibh ach mar a bheadh cloch ina chliabh.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)

CEANNFHOCAL	croidhe
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>An cruas, an duifean.</i> Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Bhí croí trom aige le náire agus eagla ana mhór.</i> Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>An dú-bhrón as a chroí ná an bhuairt as a chroí.</i> Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Ní bhainfeadh sé an bhuairt as do chroí (an chloch = buairt agus briseadh croí).</i> Dónal Ó hÉalaithé
<hr/>	
ID	4751698
BUNFHOIRM	clocha ceangailte agus madraí scaoilte
CEANNFHOCAL	cloch
CEANNFHOCAL	madra
CEANNFHOCAL	ceangail
CEANNFHOCAL	scaoil
SAMPLA CORPAIS	<i>"Tá sé ag cur ar Mhac Uilliam agus ní foláir d'Ó Domhnaill dul agus Mac Uilliam do chosaint air. Sos comhraic ceangailte orainne agus sibh-se 'ghá bhrise! 'Clocha ceangailte agus madraí sgaoilte.' Ní dhéanfaidh san an bheart, a ridire."</i>
FOINSE LEATHANACH	Aodh Ruadh (Cuid II) 174
SAMPLA CORPAIS	<i>Níor bh' fhéidir é an fhaid a bhí an éagcóir chómh trom chómh tiubaisteach san nár bh' fhéidir le daoine macánta i dh'fhulang gan iaracht éigin a dhéanamh fé cheilt 'n-a coinnibh, agus ansan, an t-airgead chómh flúirseach ag lucht na h-éagcóra do dhéanamh, chun na breibe thabhairt go fial do'n informer. Ba thruagh an sgéal é! Clocha ceangailte agus madraí sgaoilte! Éagcóir i riocht cirt. An bhréag i riocht na fírinne. Cos-ar-bolg i riocht dlíge.</i>
FOINSE LEATHANACH	Mo Sgéal Féin 109
CUR SÍOS	Baol ann agus gan aon rud chun cosc a chur leis.
SAMPLA BREISE	<i>Clocha ceangailte a's madraí sgaoilte a's Eibhlís dá leagadh chomh minic a's d'eirigeadh sí. Clocha ceangailte a's madraí sgaoilte = Ná beadh leigheas do bhruide agat ar an tóir a bheadh ort.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
SAMPLA BREISE	<i>Is mairg a théann go Baile na bhFaoiteach – Bíonn clocha ceangailte is madraí scaoilte ann. Duine éigin nár cuireadh an fháilte cheart roimhe ann lá crua seaca. Nuair a cuireadh na madraí leis ann ní raibh na clocha féin mar chosaint aige air féin ach iad greamaithe sa sioc.</i>
FOINSE LEATHANACH	Seanfhocail na Mumhan (Ó Sióchfhadha 1926) 92
SAMPLA BREISE	<i>Bhí clocha ceangailte agus madraí sgaoilte. Bhí cead uilc agus maitheasa ag aon dream amháin, agus bhíodar ag luighe ar an gcuid eile, agus gan neart ag an cuid sin aon chosaint a dhéanamh ortha féin.</i>
FOINSE LEATHANACH	Cortha Cainte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 76
SAMPLA BREISE	<i>"Clocha ceangailte agus madraí scaoilte": ("Stones stuck and dogs aloose") Baol ann agus gan aon rud chun cosc a chur leis.</i>
FOINSE LEATHANACH	Fodóir agus nótaí do "Mo Scéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970) 50
SAMPLA BREISE	<i>Clocha ceangailte is madraí scaoilte: cead a gcas ag cladhairí gan smacht orthu ag daoine macánta.</i>
FOINSE LEATHANACH	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952) 52
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe

AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
ID	4585457
BUNFHOIRM	cluas a bhaint (de)
CEANNFHOCAL	cluas
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>Déin, a Pheig, agus bain an chluas díom má bhíon gíocs ná míocs as aoinne againn.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	28
SAMPLA CORPAIS	<i>An Múineadh. "Brisean an dúchas tré shúilibh an chait." Seachain-se, a mheic ó, agus ná pós cat i riocht mná óige, dá bhreághthacht i, nó bain an chluas díom go leagfar an bórd agus go mbrisfar na miasa lá éigin.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I)
LEATHANACH	29
CUR SÍOS	Ráiteas áibhéile chun an fhírinne a chur in iúl.
SAMPLA BREISE	<i>Bain se barra na cluaise díom-sa mara ndíolfair-se liom-sa as an méid sin fós. = A chead agat barra na cluaise a bhaint díom-sa, etc.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA BREISE	<i>1. Mura fíor é bain an chluas díomsa, bain barr na cluaise díom, you may take it from me that it is true.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cluas
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
ID	4857424
BUNFHOIRM	cluas a thabhairt (do)
CEANNFHOCAL	cluas
CEANNFHOCAL	tabhair
SAMPLA CORPAIS	<i>Mar is mór agus is maith an chiall gan lasadh le gaoith gach cainte, ná cluas a thabhairt do bhéal an bhladair.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	156
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach ní thugan sé cluas do chogar de'n tsórd san. Fanan an cogar istig i n'aighe, amhthach, agus nuair a théidhan sé anonn faghan sé amach, nuair a bhíon sé ró dhéanach aige, gur sa chogar a bhí an fhírnine, agus nách sa mhustar agus sa bhladhman, agus ins na tuairisgibh móra ar an saidhbhreas a bhí le déanamh thall i n-America, mar dh'eadh.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	62
SAMPLA CORPAIS	<i>Cuid de sna droch Iúdaigh a bhí tar éis cúl a thabhairt le n-a gcreideamh ab eadh iad. Ach níor thug an rí aon chluas dóibh. Ach dhein sé rud eile. D'órduigh sé an t'éadach a bhí ar Iónatan a bhaint de agus éadach corcra do chur uime, éadach ríoga, agus chuir sé fhiachaint air suidhe i n'aice féin.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	797
CUR SÍOS	Éisteacht; aird a thabhairt ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>1. Cluas a thabhairt do rud, to give ear, listen, to something.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA BREISE	<i>1. To give ear, lend an ear, lend one's ear, to someone, cluas a thabhairt do dhuine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	ear
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4630647
BUNFHOIRM	cluas bhodhar
CEANNFHOCAL	cluas
CEANNFHOCAL	bodhar
SAMPLA CORPAIS	<i>An gobán atá anois i mbeulaibh na leanbh tá sé tar éis a ghnótha do dhéanamh, go beacht agus go h-iomlán, i mbeulaibh na n-athar agus na máthar. Ní féidir an neamhsuim do thuisgint ar aon chuma eile. Is bocht an gnó bheith ag glaothach ar chluasaibh bodhra.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	12
CUR SÍOS	Neamhaird a thabhairt ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>1. Thug sé an chluas bhodhar, éisteacht na cluais e bodhaire, dom, he turned a deaf ear to me.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA BREISE	<i>cluas bhodhar, a deaf ear, indifference</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA BREISE	<i>To turn a deaf ear to someone, cluas bhodhar a thabhairt do dhuine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	deaf
SAMPLA BREISE	<i>1. To close one's ears to the truth, cluas bhodhar a thabhairt don fhírinne.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	ear
SAMPLA BREISE	<i>Bíonn cluas bodhar ar dhear na foghla. Bodhaire Uí Laoire, gan dabht, agus ní fhanfaidh leis an té a bhíonn ag glaoch ina dhiaidh ag lorg a choda féin thar n-ais air.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Siochfhradha 1926)
LEATHANACH	19
SAMPLA BREISE	<i>Thugas an chluas bhodhar air: Ligeas lem chluais é: níor chuireas spéis ann: níor thugas aird air.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	32
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	bodhaire Uí Laoghair

ID	4627947
BUNFHOIRM	cluasa ar na claíocha
CEANNFHOCAL	claí
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA CORPAIS	<i>Go réidh, a Aréis. Bíonn cluasa ar na clathachaibh. Ní h-é a mheasas a rádh ach, ar na sgamalaibh. B'fhéidir nách tairbhthe thiocfadh dúinn a' caint de'n tsórd san.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	140
CUR SÍOS	Ag éisteacht le comhrá faoi choim.
SAMPLA BREISE	<i>Bíonn cluas ar an gcraoibh = labhair réidh. Ní fheadraís cá mbeadh duine ag éisteacht linn.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA BREISE	<i>1. Bíonn cluasa ar na claíocha, ar an gcoill, walls have ears.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA BREISE	<i>1. Walls have ears, bíonn cluasa ar na claíocha; tá poll ar an teach.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	ear

SAMPLA BREISE	<i>Bíonn cluasa ar na claitheacha agus súile ar an machaire. Ní bheadh a fhios agat cá mbeadh duine ag éisteacht leat nó ag faire ort.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Siochfhradha 1926)
LEATHANACH	19
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	bior ar a chluais
<hr/>	
ID	4585551
BUNFHOIRM	cnoc (ar)
CEANNFHOCAL	cnoc
SAMPLA CORPAIS	<i>Conus tá Neill, a Cháit? Cáit. – Tá sí go h-ana mhaith, a Pheig, agus tá an leanbh go maith leis. Agus ó, go deimhin agus go dearbhtha, a Pheig, is é an leanbh is deise agus is gleóidhte agus is gile a chonaicís riamh ad' shúilibh cinn é, agus is mise a mháthair. Peig. – Tusa! Cheapas gur bhí Neill a mháthair. Cáit. – Airiú cnoc air mar sgeul! dar ndóigh isí leis. Ach is mise a bhaist é.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	18
CUR SÍOS	Scéal nach gcreidtear; mí-adh a tharraingt ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>cnoc air mar scéal, bad manners to it for a story</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	cnoc
SAMPLA BREISE	<i>Cnoc ort! Bad luck to you!</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cnoc
SAMPLA BREISE	<i>cnoc ort, woe be thine; cnoc air mar airgead, bad luck to money</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cnoc
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4668572
BUNFHOIRM	codladh an tsicín sa charn
CEANNFHOCAL	carn
CEANNFHOCAL	codladh
CEANNFHOCAL	sicín
SAMPLA CORPAIS	<i>Dar fiadh, a chailleach, is truagh nách ad chodladh bhís! Nára' fada go dtuitidh do chodladh ort dáiríribh, agus nuair a thuitfidh ní'll agam-sa le rádh leat ach, "codladh an tsicín sa charn chughat!"</i>
FOINSE	Cómhaire ár Leasa
LEATHANACH	10
CUR SÍOS	Codladh fada sámh.
SAMPLA BREISE	<i>43. 'Colla an tsicín sa charn ort!' Do bhíodh an sicín a' piuca as an gcarn. Ní raibh aon easnamh air; ach i ndeire bárra do shleamhnaigh an carn anuas air: bhí bertha air fé, agus d'fhan ann chun gur múchag é.</i>
FOINSE	Seanchas Amhlaoibh Í Luínse (Ó Cróinín 1980)
LEATHANACH	344
SAMPLA BREISE	<i>2. Codladh an tsicín (sa bharrach), an traonaigh, na Caillí Béarra, protracted sleep.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	codladh
SAMPLA BREISE	<i>Codladh an tsicín sa charn chugat = Codladh an traona chugat. Le codlatánach a deirtear.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Siochfhradha 1926)
LEATHANACH	76
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
ID	4585537
BUNFHOIRM	codladh grifín
CEANNFHOCAL	codladh
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	grifín
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí a fhios ag Micil go maith ná raibh ann ach an mhealbhóg, ach mar sin féin do choruih a chuid fola agus do sheasaimh a ghruaig agus do ghluais colgrithfin fan chnámha a dhroma.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	73
SAMPLA CORPAIS	<i>Is dóich liom gur chrith an t-adhmad i láimh Chormaic i dtreo gur chuir sé codla grifín sa láimh.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	50
SAMPLA CORPAIS	<i>Ar ball do shamhluigheas go rabhas ag tuitim am' chodla. Le n-a a linn sin do mhothuigheas mar a bhéadh codla grifín ag ruith tréam' ballaibh go léir.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	75
CUR SÍOS	Ball den cholainn gan mhothú.
SAMPLA BREISE	<i>3. (Used in reference to numbness.) Codladh driúraic, gliúragáin, grifín, pins and needles.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	codladh
SAMPLA BREISE	<i>2. My foot is asleep, tá codladh gliúragáin, codladh grifín, i mo chois.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	asleep
AICME SÉIMEANTAICE	Neamhfhocal sa nath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4930237
BUNFHOIRM	cogadh dearg
CEANNFHOCAL	cogadh
CEANNFHOCAL	dearg
SAMPLA CORPAIS	<i>Má thugan Brian aon chluas do chómhairle na n-uasal san aireófar láithreach é ar fuaid na h-Éirean go léir. Glacfaid cáirde Mh'Is heachlainn arm. Glacfaid cáirde Bhriain arm. Beidh se 'n-a chogadh dhearg againn.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	65
SAMPLA CORPAIS	<i>D'á fheabhas aireachas a dhéanfad uirthi, tiocfaidh duine éigin dom' lom deirig aimhdheóna, agus suidhfídh sé inti, agus béidh an dúthaigh 'na chogadh dhearg am' thimpal! Mairbheóchar ar lic mo thinteáin féin mé gan truagh gan taisé!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	22
SAMPLA CORPAIS	<i>Fé dheire do bhris ar an bhfoidhne acu, agus bhí gach aon deabhramh gur gearr go mbeadh an sgéal 'n-a chogadh dhearg arís acu.</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	35
CUR SÍOS	Troid fhíochmhar.
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé 'na chogadh dhearg. It has come to red war.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid II (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	27
SAMPLA BREISE	<i>Beidh sé ina chogadh dearg eatarthu, there will be out and out war between them.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cogadh

SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>Regular set-to, cogadh dearg.</i> English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) regular
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'dearg' béim bhreise ar an nath.
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (cogadh) den nath seo a idirmhalartú le roinnt ainmfhocal eile: díoltas, náire, teasnach.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	ina bhrúion chaorthainn
<hr/>	
ID	4689394
BUNFHOIRM	cogar mogar
CEANNFHOCAL	cogar
CEANNFHOCAL	mogar
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>Ní'l ann ach cogarmogar.</i> Mion-Chaint (Cuid III) 25
CUR SÍOS	Scéal scéil; ráfla.
SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>Ní'l ann ach cogarmogar. It is all mere whispered story-telling.</i> Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902) 25
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>1. (c) cogar mogar, hugger-mugger.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) cogar
SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>Bíonn cogar mogar ann. bíonn cainnt agus glór ann. Bíonn siad a d'iarraidh eolas na cainte do choimeád acu fein, acht gheibheann na daoine eile, leis, eolas air.</i> Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 28
AICME SÉIMEANTAICE	Neamhfhocal sa nath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	dúirse dáirse
CROSTAGAIRT	scéal scéil
CROSTAGAIRT	brille bhreaille
CROSTAGAIRT	d'inis bean dom gur inis bean di
<hr/>	
ID	5136355
BUNFHOIRM	coimeádaí ar a dheartháir
CEANNFHOCAL	coimeádaí
CEANNFHOCAL	deartháir
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>"Ca bhfuil do dhritháir?" arsa Dia le Cain. "Ní fheadar-sa san," arsa Cain, "an cimeádaidhe ar mo dhritháir mise?" ar seisean.</i> Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7 9
CUR SÍOS	Freagrach as gníomhartha duine eile.
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Freagrach as an duine eile</i> Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>'Brothers keeper' sa Bhearla</i> Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Táid neamhspleách óna cheile (an Soiscéal).</i>

FAISNÉISEOIR	Liam Ó hÉigearthaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>An bhfuil orm aire a thabhairt don duin' eile chomh maith liom féin.</i> Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Níl éinne freagrach as gníomhartha dhuine éigin eile.</i> Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Is é an coinsias atá a' caint annso le Cain nuair ata an droch-ghníomh déanta aige. Tuigean Cain go bhfuil fhios ag Dia cad a tharla. Freagraíonn Cain an coinsias le breag eile ach filleann an breag ar an bhfeallaire. Ceacht = ní leighfidh breag don droch-ghníomh.</i> Dónal Ó hÉalaithe
FAISNÉISEOIR	
ID	4585505
BUNFHOIRM	coinneal ina shúile
CEANNFHOCAL	coinneal
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA CORPAIS	<i>Duine réidh chun a phósta, agus é ag dul chun cainte leis an mnaoi óig, agus é tar éis bheith ag caint leis an sagart, gan casóg gan hata air, aprún gréasaidhe air, céir ar a mhéireanaibh, agus coinneal 'na dhá shúil!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	89
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba ghearr gur sgiúrd Seághan chúca isteach agus sgeón ann agus coinneal 'na shúilibh le sgannradh agus le h-anfha.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	177
CUR SÍOS	Bheith an-chrosta, ar mire.
SAMPLA BREISE	<i>Coinneal 'na dhá shúil, a candle-flame in his two eyes; his two eyes blazing.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	coinneal
SAMPLA BREISE	<i>3. Light, glint. Tháinig coinnle ar a shúile, ina radharc (le lúcháir, le fearg), his eyes lit (with joy), blazing (with anger).</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	coinneal
SAMPLA BREISE	<i>A frenzied expression, gealach, coinneal, s na súile.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	frenzied
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	tine chreasa ag teacht as a shúile
CROSTAGAIRT	bior ar a shúile
ID	4587845
BUNFHOIRM	cóir cam díreach
CEANNFHOCAL	cam
CEANNFHOCAL	cóir
CEANNFHOCAL	díreach
SAMPLA CORPAIS	<i>Ó, am briathar 's ambasa, go ndeachaidh sé suas, de shiúbhal a chos, go tigh Shéadna, agus gur cheap sé, cóir cam díreach, Séadna do thabhairt leis anuas ar chúl cinn agus é phósadh, láithreach bonn baill, le Sadhbh, d'aimhdheóin a chúil-fhiacal!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	55
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach cad na thaobh nár toghadh chun na h-oibre an fear a fuair an Ghaeluinn mar bhainne cí? Níor toghadh, mar ní foláir le muintir Shasana, nuair a bhíon obair na h-Éirean acu 'á dhéanamh, an tuathal a dhéanamh, cóir, cam, díreach!</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	35

SAMPLA CORPAIS	<i>Iad ceapaithe, cóir cam díreach, ar shlighe éigin a dhéanamh amach dóibh féin ar dhul ó bheul na ndaoine agus nách féidir leo cuimhneamh ar aon tslighe eile ach beul na ndaoine do líonadh agus do dhúnadh leis an ól.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	84
CUR SÍOS	Láithreach bonn; ceann ar aghaidh.
SAMPLA BREISE	<i>cóir cam díreach, "right go wrong"; lit., right, crooked, or straight.</i>
FOINSE	Focóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	cóir
SAMPLA BREISE	<i>Cóir cam díreach, right go wrong; by hook or by crook</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	cóir
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath trínómach

ID	4744542
BUNFHOIRM	Conchubhar mór sa chúinne
CEANNFHOCAL	Conchubhar
CEANNFHOCAL	cúinne
CEANNFHOCAL	mór
SAMPLA CORPAIS	<i>Thabharfadh san bliain ghanachúiseach do dhaoineibh. Bhéadh "Conchubhar Mór sa chúinne" agá lán. Ní fhanadh puinn d'aon tsaghas eile bídh sa tír. Pé gráinne arbhair a saothruighití do caithití é dhiol, nó an chuid ba mhó dhé, chun an chíosa dhéanamh.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	19
CUR SÍOS	Easpa mhór; ganntanas bia.
SAMPLA BREISE	<i>Tá Conchubhar mór Ua Mathúna (Mathghathnna) sa chúinne aige = Tá learai sa drom aige (gobh) = An diomhaointeas.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	Conchubhar
SAMPLA BREISE	<i>bheadh "Conchubhar Mór sa chúinne" ag a lán: Bheadh easpa mhór ar a lán.</i>
FOINSE	<i>Conchubhar Mór = an gorta, an t-ocras.</i>
LEATHANACH	Focóir agus nótaí do "Mo Sgéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970)
	12
SAMPLA BREISE	<i>Tá Conchubhar mór sa chúinne aige. Tá easba gus gádhatar air.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	72
SAMPLA BREISE	<i>3. Conchúr mór sa chúinne acu. Gátar agus uireasa bia acu.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	198
SAMPLA BREISE	<i>Conchubhar Mór sa chúinne: gátar nó ganntanas a bheith ann mar bhí ag daoine bochta aimsir an ghorta.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	43
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte

ID	4627977
BUNFHOIRM	cor in aghaidh an chaim a thabhairt (do)
CEANNFHOCAL	cam
CEANNFHOCAL	cor
CEANNFHOCAL	tabhair
SAMPLA CORPAIS	<i>Cheap sé an éagcóir a dhéanamh ar an asal agus thug an t-asal "cor i n-aghaidh an chaim" dó.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	92

SAMPLA CORPAIS	<i>Ní'í againn ach cor i n-aghaidh an chaim a thabhairt do Dhubhthach. Ná leog aon ní ort le haoinne beó ach cruinnigh a bhfuil oireamhnach chuige de d' mhuintir agus déanfad-sa an rud céadna agus sleamhnuighimis amach agus luighimis i n-aice phubail Chú Chulainn go bhfeicimid cad a thuitfidh amach.</i>
FOINSE LEATHANACH	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma 183
SAMPLA CORPAIS	<i>Sar a raibh fhios acu cad a bhí chucha bhí greim daingean aige ar dheichneabhar agus dachad acu agus chuir sé an uile dhuine acu chun báis. Sin mar a fuaradar san "cor i n-aghaidh an chaim."</i>
FOINSE LEATHANACH	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7 785
CUR SÍOS	Slat dá thomhas féin a thabhairt.
SAMPLA BREISE	<i>Cor, a twist, a state. Tabhair do rogha cor dóibh, give them your choice turn, i.e. give them whatever treatment you like. Féach an cor atá orm, look at the state of me. The fundamental meaning is a turn, a bend, a twist. Its secondary meanings are various and numerous; e.g. cor cainte, a turn of expression; cor iomrasgála, a bout of wrestling; cor i n-aghaidh an chaim, a clever trick to meet a clever trick, or, as it is said in English, "the biter bitten."</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926) cor
SAMPLA BREISE	<i>2. (a) Cor in aghaidh an chaim a thabhairt, to play someone at his own game, to give tit for tat.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Focóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) in aghaidh
SAMPLA BREISE	<i>Bíodh cor i n-aghaidh an chaim agat. Nuair a dhéanfar feall, nó cleas a dh'imirt ort, déin-se an rud céadna leis an nduine a dhéineann é. Bí maith do dhóthain dó. Ná leig leis a chuid cleas.</i>
FOINSE LEATHANACH	Cortha Cainte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 48
SAMPLA BREISE	<i>9. b. He gave her as good as he got, thug sé cor in aghaidh an chaim di; thug sé slat dá tomhas féin di.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) give
SAMPLA BREISE	<i>An cor in aghaidh an chaim: an lámh uachtar d'fháil ar.</i>
FOINSE LEATHANACH	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952) 50
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4659604
BUNFHOIRM	corp na fírinne
CEANNFHOCAL	corp
CEANNFHOCAL	fírinne
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach do dheabhrochadh an sgéal go raibh an t-airgead níos galánta 'ná aon taobh acu. Tadhg: Tá corp na fírinne agat, a Dhonchadh, a mhic. Bhí an t-airgead níos galánta 'ná aon taobh acu an uair sin, agus tá an t-airgead níos galánta 'ná aon taobh acu anois leis.</i>
FOINSE LEATHANACH	Cómhairle ár Leasa 185
SAMPLA CORPAIS	<i>Caithfar cainteoirí cluas a dhéanamh des na léightheoiribh súl, nú an taobh eile dhé, léightheoirí dhéanamh des na cainteoiribh, sar a dtiucfidh mo thaibhreamh amach 'na thaibhream súl osgalta. Donchadh: Tá corp na fírinne sa méid sin agat, a Thaidhg. Caithfar nídh éigin de'n dá nídh sin a dhéanamh.</i>
FOINSE LEATHANACH	Sgothbhualadh I, II 19
SAMPLA CORPAIS	<i>Donchadh: Is deacair an lámh uachtair fhághail ar sheana bhéas aibh an Mhister pé ' n-Éirinn é. Is cam an aigne atá aige! Bhainfadh sé corp an tuathail amach a' corp na fírinne. Chuirfadh sé 'n-a gheal ar dhuine an dubh is duibhe, agus chuirfadh sé 'n-a dhubh ar dhuine an geal is gile.</i>

FOINSE LEATHANACH	Sgothbhualadh I, II 87
CUR SÍOS	An fhirinne ghlan.
SAMPLA BREISE	<i>Ní raibh sa bhféasta mór ach corp maoidheamh as a shaidhbhreas agus as a ghradam, downright boasting. The word corp in this sense is very common. An intensified form is aon chorp.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926) corp
SAMPLA BREISE	<i>Tá corp an éithig agat! You are telling a downright lie! Tá an dearg-éitheach agat! You are telling a downright lie!</i>
FOINSE LEATHANACH	Mion-chaint: Cuid II (Ua Laoghaire 1902) 33
SAMPLA BREISE	<i>Síd í corp na fírinne agat = Bolg lár na fírinne - an fhirinne ghlan.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla) corp
SAMPLA BREISE	<i>6. (Expressing totality) Is é corp na fírinne é, it is perfectly true.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) corp
SAMPLA BREISE	<i>Is é corp na fírinne a bhí agat. An fhirinne amach is amach; lom lár na fírinne.</i>
FOINSE LEATHANACH	Cortha Cainte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 16
SAMPLA BREISE	<i>209. They used to assert boldly they would drive them out of Ireland "body and bones." Deiridís go dána go gcomáinfaidís amach as oileán na h-Éirean iad idir chorp ceart.</i>
FOINSE LEATHANACH	Cruineas cainte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923) 52
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (fírinne) den nath seo a idimhailtú le roinnt ainmfhocal eile: éagóir, olc, tuathal.
AICME SÉIMEANTAÍCE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4659761
BUNFHOIRM	corplár an oilc
CEANNFHOCAL	corp
CEANNFHOCAL	lár
CEANNFHOCAL	olc
SAMPLA CORPAIS	<i>Sin mar atá an mac mallachtain riamh ag déanamh an uilc agus Dia na glóire, moladh go deó leis, ag tarrac na maitheasa amach a' corp lár an uilc.</i>
FOINSE LEATHANACH	Aodh Ruadh (Cuid I) 15
SAMPLA CORPAIS	<i>B'shin maitheas ana mhór ag Dia na glóire, moladh 's buidheachas leis, d'á tharrac amach a' corp lár an d'á olc, olc na bpeacáí a bhí d'á ndéanamh thiar sa bhaile ag na Iúdaigh, agus olc na págánachta a bhí 'n-a dtímpal thoir nuair a bhíodar sa bhraighdineas.</i>
FOINSE LEATHANACH	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7 643
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní fheicim go bhfuil puinn tairbhe i gcainnt de'n tsórd san. Nách shin é díreach corp an uilc!</i>
FOINSE LEATHANACH	Cómhairle ár Leasa 94
CUR SÍOS	I lár an oilc.
SAMPLA BREISE	<i>Maitheas a' corp lár an uilc good (coming) out of the very midst of evil. A' corp lár an dá olc. Note the gen. of the dual. It is not an dá uilc, nor na ndá olc; cf. Tadhg an dá thaobh.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926) olc

SAMPLA BREISE	<i>I gcorplár an chruinnithe, in the very midst of the gathering. Is é corplár na fírinne é, it is perfectly true. I gcorplár an lae, in the middle of the day; in broad daylight.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	corplár
SAMPLA BREISE	<i>the very middle; the centre; corp-lár na fírinne, the very truth.</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	corp-lár
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (olc) den nath seo a idirghalartú le roinnt ainmfhocal eile: ceart, cúige.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4744765
BUNFHOIRM	cos a chur i dtalamh
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	talamh
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach má tugtar le tuisgint dóibh go bhfuiltear lán-cheapaithe ar iad d'ídiú idir fhaobhar agus uisge, níor bh'iongna liom dá ndéanfaidís cos a chur i dtalamh agus an cath do thosnú arís ó bheadh a n-anam air.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailinge 'na Dhráma
LEATHANACH	239
SAMPLA CORPAIS	<i>Donchadh: Deir sé fiche rud. Deir sé ná fuil aon chiall ag an muintir seo atá 'ghá cheapadh anois cos a chur i dtalamh i n-aghaidh an nóis sin ar a dtugtar "tréitáil." Gur b'amhlaidh a bheid na daoine ag magadh fútha, agus i n-inead an nóis do bhrise gur b'amhlaidh a neartóchar é.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	154
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní h-ag brath ar spionadh de'n tsórd san a bheidh na daoine atá 'ghá cheapadh anois cos a chur i dtalamh i n-aghaidh an ólacháin, a Dhonchadh.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	155
CUR SÍOS	Seasamh go diongbháilte.
SAMPLA BREISE	<i>Cuir sé a chos i dtalamh gan é dhéanamh = Cuir sé suas de é dhéanamh – ná déanfadh sé é.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	talamh
SAMPLA BREISE	<i>1. Cos a chur i bhfeac, i dtaca, i dtalamh, i dteannta, to get a firm foothold, dig one's feet in.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cos
SAMPLA BREISE	<i>Chuir sé cos i dtalamh. Ní chorróchadh sé. Bhí sé ceanndána. Chuir sé stailc suas.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	20
SAMPLA BREISE	<i>14. Cos a chur i dtalamh. A bheith dána ceanntréan i gcoinne rud a dhéanamh, mar a dhéanann an t-asal nuair a thagann stailc ann.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	199
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4631149
BUNFHOIRM	cos ar bolg
CEANNFHOCAL	bolg
CEANNFHOCAL	cos

SAMPLA CORPAIS	<i>Annsan do tháinig ceilt aigne agus éitheach agus marbhughadh daoine, agus goid agus fuadach agus éagcóir, agus éigean agus lámhláidir agus cos ar bolg.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	93
SAMPLA CORPAIS	<i>Dhein na Sasanaigh cos ar bolg ar na daoine bochta, agus i n-inead aon chosaint a dhéanamh ar na daoine is amhlaidh a thóg an dlighe páirt leis an eugcóir agus leis an gcos ar bolg.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	155
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní béas liom-sa, ar seisean, ná le rígh Sacsan, ná le rígh Breatain, éagcóir agus ansmacht agus cos ar bolg a dh'fheisgint 'á dhéanamh ar aon treabhchas daoine, uasal ná íseal, gan gach ní bheadh ar mo chumas do dhéanamh chun cosg do chur le héagcóir, chun láidir do leagadh agus lag do thógáil.</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	46
CUR SÍOS	Ansmacht.
SAMPLA BREISE	<i>Cos-ar-bolg, a trampling of people under foot.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	29
SAMPLA BREISE	<i>Is maith é an smacht gan amhras. Ní smacht atá agat-sa d'á dhéanamh ámhthach, ach cos ar bolg. Control is a good thing, certainly; but it is not control you are exercising, but downright oppression.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	26
SAMPLA BREISE	<i>1. Cos ar bolg, oppression.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cos
SAMPLA BREISE	<i>Déineadh cos ar bolg ar na Gaedhil taréis cath Chionntsáile. Déineadh leathtrom ortha. Déineadh géirleanmhaint ortha.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	19
SAMPLA BREISE	<i>To tyrannize over someone, cos ar bolg, ansmacht, a imirt ar dhuine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	tyrannize
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	gabháil de chosa
<hr/>	
ID	4743594
BUNFHOIRM	cosa a bhaint (ó)
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fhéadfadh sé a rádh, "Bion feóil le n-ithe agaibh-se gach aon ts eachtmhain. Tais beánan san go bhfuil mo chuid tailimh-se agaibh ró shaor. Caithfidh sibh tuille cíosa thabhairt dom." Ach nuair ná raibh ag an leanbh le maoidheamh ach gur ith sé smut de ghé fadó nuair a bhí an Nodlaig ann, do baineadh na cosa glan ó aon leath-sgéal chun cíosa d'árdughadh.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	23
SAMPLA CORPAIS	<i>Is ar fhirinne agus ar dhílse an bhreithimh a bhíonn gach aoinne ag brath chun cirt dlighe dh'fhághail. Nuair a ghlacan an breitheamh an bhreab baintear na cosa ón gceart. Deintear éagcóir i riocht cirt.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach II)
LEATHANACH	96
CUR SÍOS	Bonn a bhaint de rud.
SAMPLA BREISE	<i>baineadh na cosa glan ó aon leathscéal: cuireadh deireadh glan le haon leathscéal.</i>
FOINSE	Foclóir agus nótaí do "Mo Scéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970)
LEATHANACH	13

SAMPLA BREISE	<i>130. Do baineadh na cosa glan ó aon leath-sgéal chun cíosa d'árdú. The bottom was completely knocked out of any excuse for raising the rent.</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	42
AICME SEIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4744618
BUNFHOIRM	cosaint an bhroic a dhéanamh (ar)
CEANNFHOCAL	broc
CEANNFHOCAL	cosaint
CEANNFHOCAL	déan
SAMPLA CORPAIS	<i>An bhfuil aon amadán ar an dtalamh so is mó 'ná an Críosa daidhe go bhfuil an gheallamhaint sin aige agus 'n-a diaigh san a bheidh ag déanamh cosaint an bhrúic air féin a d'iaraidh gan maitheamhnachas a thabhairt ó chroíthe d'a chómharsain!</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	31
CUR SÍOS	Duine cosantach; bheith ar a chosaint.
SAMPLA BREISE	<i>4) When the badger is inside in his hole defending himself against the dogs he is a dangerous character. He defends himself against every foe. There are people who are like him, looking upon every person as an enemy and practicing cosaint an bhrúic against every person. I have met certain people who in their confessions are more bent on defending themselves. They are bent on giving the grace of God as little chance as the badger will give the dogs.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (An Leabharlann Náisiúnta): G1,277 (2)(26) (Ua Laoghaire)
SAMPLA BREISE	<i>13. Cosaint an bhroic a dhéanamh. Cur i gcoinne corraí go daingean ceanndána. Is ródheacair broc a chorraí ná a tharraingt as poll, mar cuireann sé a dhá chos tosaigh agus a dhá chos deiridh i dtalamh agus is tréan an gadhar a dhéanfadh é a tharraingt ná é a chorraí féin.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	199
AICME SEIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4627960
BUNFHOIRM	craiceann na caorach
CEANNFHOCAL	caora
CEANNFHOCAL	craiceann
SAMPLA CORPAIS	<i>D'órduigh an Slánuightheóir dúinn iad go léir do sheachaint, gan aon teangabháil a bheith againn leo, gur machtití craosacha iad. Go bhfeuchaid siad ana mhacánta, i gcroicean na caorach, ach go bhfuil na fiacala acu, agus mura gcoimeádaimid uatha amach go gcuirfid siad na fiacala go daingean ionainn lá éigin.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	95
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá a phort san seinnte nách mór. Ní baoghal dúinn plaoisg bhearrtha Chromeíl. Tá, gan amhras, raint de'n aigne sin beó fós agus croicean na caorach uirthi, agus an croicean ana thanaidhe.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	93
SAMPLA CORPAIS	<i>An t-é go bhfuil an focal fóghanta aige os cómhair an tsaoghail, agus ansan, an gníomh fill a gan fhios do'n tsaoghal, siné an droch chrann. Siné an machtití i gcroicean na caorach.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	89
CUR SÍOS	Duine a ligean air gur duine cineálta é ach bíonn rún mioscaise aige.
SAMPLA BREISE	<i>Sionnach i gcráiceann na caorach, wolf in sheep's clothing.</i>

FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	sionnach
SAMPLA BREISE	<i>A wolf in sheep's clothing, an sionnach i gcrailleann na caorach.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	wolf
SAMPLA BREISE	<i>An madra rua i gcrailleann na fóisce. Chuir sé craiceann na fóisce uime chun na caoirigh a mhealladh chuige chun iad a ithe ar a shástacht. Déanann an feallaire bithiúnaigh an rud céanna chun na daoine macánta a mhealladh agus a ithe.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	178
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SEIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4627924
BUNFHOIRM	Críostaí an Luain
CEANNFHOCAL	Críostaí
CEANNFHOCAL	Luan
SAMPLA CORPAIS	<i>Ar aon chuma, chomh luath agus thánadar chun na sráide níor dheineadar ach bualadh ceann ar aghaidh an tsráid amach go breágh réidh agus treas na an droichid, agus níor chuir Críosdaidhe an Luain aon spéic ortha!</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	32
SAMPLA CORPAIS	<i>Tháinig sé go dtí an tigh, ach má tháinig, ní raibh tásg ná tuairisg a mháthar ann roimis. Ní raibh críosdaidhe an Luain ann. Do chuarduigh sé mór-thímpal an tíghe.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	74
SAMPLA CORPAIS	<i>Chómh fada agus is féidir liom a dhéanamh amach ní'l críosdaighe an Luain ó Chonradh na Gaeluinn ag déanamh aon oibre sa n-áit.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	46
CUR SÍOS	Duine ar bith; duine ná deoraí ann.
SAMPLA BREISE	<i>Ní raibh Críostaí ann, there wasn't a soul there.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	Críostaí
SAMPLA BREISE	<i>Críosdaidhe (mhic) an Luain, with neg., nobody</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	Críosdaidhe
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SEIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4627754
BUNFHOIRM	crith cos agus lámh
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	lámh
CEANNFHOCAL	crith
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní dóich liom go bhfeadair sí cad a bhaineann le heagla. An rud a chuirfeadh eagla agus crith chos agus lámh ar mhnaoi eile is amhlaidh a chruadhan sé í agus chuireann sé fuinneamh inti.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	4
SAMPLA CORPAIS	<i>Ans an do thógadar a gceann agus d'fhéuchadar ar na bitheamhnaigh. Is é nádúr an bhitheamhnaigh go dtagan crith chos a's lámh air chómh luath agus a chídhtear é ag déanamh an bhitheamhantais.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II

LEATHANACH	85
SAMPLA CORPAIS	<i>Go h-oban, agus gan blúire coinne acu leis, do phreab chúcha isteach buidhean lucht airim, agus do gabhadh 'n-a bprísúnachaibh a raibh sa tseómra. Do ghluais an tuairisg sin ar fuaid na h-Éirean. Tháinig crith chos agus lámh ar a lán de mhuintir an Land League.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	168
CUR SÍOS	Scanradh nó an-fhaitíos.
SAMPLA BREISE	<i>2. Bhí crith cos is lámh air, he was trembling in all his limbs.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	crith
SAMPLA BREISE	<i>Tháinig crith cos is lámh orm. Bhí gach páirt dem chorp ag crith. Tháinig eagla agus faitchíos orm. Bhíos ar baille-chrith.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	19
SAMPLA BREISE	<i>He is quaking at the knees, tá crith cos air.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	quake
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	seasann a ghruaig

ID	4659142
BUNFHOIRM	croí a chur (i)
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>B' fhéidir, ag feuchaint air, go measfadh duine go bhfuil sé ag déanamh na h-oibre le fonn, ach má 'seadh is fonn d'á aindeóin an fonn a thaisbeánan sé. Ní bhíon a chroidhe sa n-obair. Ní bhíon a dhúthacht sa n-obair.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	19
SAMPLA CORPAIS	<i>Is ceart duit-se, ar an gcuma gcéadna, tú féin a thabhairt suas dómh-sa, i bhfuirm ídhbirte, go naomhtha agus go glan, gach aon lá, le linn an Aifrinn, agus is ceart duit do neart go léir agus do chroidhe go léir a chur san ídhbirt sin, an oiread agus is féidir é.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	259
CUR SÍOS	An-iarracht; seacht ndícheall a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	<i>2. (Heart as seat of emotions, etc.) Do chroí a chur i rud, to put one's heart into sth. Tá a gcroí san obair, san airgead, sna páistí, their hearts are set on work, on money, on the children.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	croí
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	de chroí dáiríre
CROSTAGAIRT	ó chroí

ID	4628062
BUNFHOIRM	croí briste
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	bris
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhíodar imighthe ó smacht a rí féin mar bhí sé ró aos da, ró lag agus nuair a rugadh uaidh a mhac, Aodh Ruadh, agus do cimeádadh i gcarcair Bhí Átha Cliath é, níor fhan aon mhisneach sa tseanduine bhocht chun dlighthe ná smacht do chur i bhfeidhm. Bhí a chroidhe briste, 'na spreas.</i>

FOINSE LEATHANACH	Aodh Ruadh (Cuid I) 35
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá mo chroí dhe briste ó bheith ag cuimhneamh ar an ropaire fill úd agus ar ghuid na cailíse agus ar an lámh a bhí agam féin sa ghadaigheacht san.</i>
FOINSE LEATHANACH	Niamh 173
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhíodh a gcroí dhe briste nuair ná féadaidís a dhóithín a thabhairt dó, agus nuair a chídís é, tar éis a mbíodh an tsaoghal acu bheith ithte aige, agus é ag gluaiseacht i n'aonar ar fuid na mbailte feuchaint cá bhfaghadh sé blúire aráin nó píosa feóla.</i>
FOINSE LEATHANACH	An Craos-Deamhan 10
CUR SÍOS	An-bhrón, an-díomá ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Tá mo chroí dhe briste agat. You have broken my heart. Tá mo chroí dhe briste agat. You have my heart broken. Tá mo chroí dhe briste agat. My heart has been broken by you.</i>
FOINSE LEATHANACH	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902) 40
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé ana-chroí dhe-bhriste = Tá sé buartha brónach – gur mór an briseadh ar a chroí dhe pé rud a bhí ag déanamh buartha is cathaigthe dho.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla) croí dhe-bhriste
SAMPLA BREISE	<i>2. Broken. Croí briste, broken heart.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) croí
SAMPLA BREISE	<i>A bleeding heart, croí brúite, briste, cráite.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) bleeding
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (briste) den nath seo a idirmhalartú le haidiacht bhriathartha eile: calctha.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4660793
BUNFHOIRM	croí crua
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	crua
SAMPLA CORPAIS	<i>Bíon deire leis an gcaismirt. Ach an fear go bhfuil an croí dhe cruaidh aige, an croí dhe calcaithe, agus an droch mheón, cuirean sé a cheann go dána agus go daingean i gcoinnibh an tSlánuightheóra.</i>
FOINSE LEATHANACH	Seanmóin agus Trí Fichid I 176
SAMPLA CORPAIS	<i>Dubhairt sé leó: Do cheaduigh Maois daoibh-se, toisg an croí dhe cruaidh a bheith agaibh, bhúr mná do chur uaibh; ní raibh an sgéal mar sin, ámhthach, ó thusach.</i>
FOINSE LEATHANACH	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua 53
CUR SÍOS	Seirgthe gan trua ná grá aige do dhaoine eile.
SAMPLA BREISE	<i>2. (Heart as seat of emotions, etc.) Croí crua, cloiche, hard, stony, heart.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) croí
SAMPLA BREISE	<i>He has a heart of stone, tá a chroí siúd chomh crua le cloch ghlas.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) heart
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (crua) den nath seo a idirmhalartú le roinnt aidiachtaí eile: láidir, mór.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4943720

BUNFHOIRM	croí ina spreas
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	spreas
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhíodar imighthe ó smacht a rí féin mar bhí sé ró aos da, ró lag agus nuair a rugadh uaidh a mhac, Aodh Ruadh, agus do cimeádadh i gcarcair Bhl'Átha ' Cliath é, níor fhan aon mhisneach sa tseanduine bhocht chun dlighthe ná smacht do chur i bhfeidhm. Bhí a chroidhe briste, 'na spreas.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	35
CUR SÍOS	Trína chéile; croí briste.
SAMPLA BREISE	<i>1. Dry twig, stick. 2. Effete, worthless, person.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	spreas
SAMPLA BREISE	<i>a twig or wicker, a dry branch, a useless person or thing, an article of lumber; im' spreas is im' spíonlach, (I) a worthless and worn thing</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	spreas
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4629411
BUNFHOIRM	croí leoin
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	leoin
SAMPLA CORPAIS	<i>Thuig sé go raibh an dul amú chómh tiubaisteach san, chómh coitchianta san, chómh ceapaithe sin, nár bh'fholáir do dhuine croidhe leoin a bheith aige chun aon iaracht a dhéanamh ar chosg a chur leis agus ar mhuintir na h-Éirean d'iompáil ar a leas.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	57
CUR SÍOS	Misneach, díongbháilteacht thar na bearta.
SAMPLA BREISE	<i>he has nerves of steel, tá croí leoin aige, ní chuireann rud ar bith eagla air</i>
FOINSE	New English-Irish Dictionary (www.foclóir.ie)
CEANNFHOCAL	nerve
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4644232
BUNFHOIRM	cuimilt bhoise
CEANNFHOCAL	bos
CEANNFHOCAL	cuimilt
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair airigh Sior Coneus Clifort Clann Donnchaidh bheith i seilbh sa dún tháinig ana-bhuairt air. Chrom sé ar an uile shaghas cuimilt bhaise dhéanamh ortha agus ar an uile shaghas saidhbhris agus fabhair a thairisgint dóibh ach an dún a thabhairt thar n-ais dó.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	156
SAMPLA CORPAIS	<i>Bi tuairim acu gur thug Héród, sar ar imthigh sé, órdú éigin 'n-a dtaobh do Shohémus, an fear a bhí ag tabhairt aire dhóibh. Bhíodar ag plámás choidhche air agus ag cuimilt bhaise dhe, go dtí gur mhealadar uaidh an t-órdú a tugadh 'n-a dtaobh.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	170
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní gá dhuit bheith ag cur plámáis am leith, 'ná ag cur cuimilt bhaise am leith. Má mholaim duine agus má tá an moladh tuilte aige ní plámás an moladh san. Má cháinim duine agus má tá an cáine tuilte aige ní dhéinim éugcóir air.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	45

CUR SÍOS	Plámás; pláibistéireacht a dhéanamh chun achainí nó fabhar a fháil.
SAMPLA BREISE	<i>Cimilt bhaise, coaxing; palavering</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	cimilt bhaise
SAMPLA BREISE	<i>2. Rubbing; stroking, fondling, wiping; friction. Cuimilt bhoise, a stroke of the palm, palm-stroking; coaxing.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cuimilt
SAMPLA BREISE	<i>cuimlim bas de, I stroke gently, soothe, flatter, I treat roughly (iron.); ag cuimilt bhaise leis an uaisle, toadying to the gentry.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cuimlim
SAMPLA BREISE	<i>1. He was seeking their favour, bhí sé ag cuimilt boise dóibh.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	favour
SAMPLA BREISE	<i>Fuair sé a sheacht ndothain den chimilt baise: moladh mór agus plámás leis.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	62
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4683577
BUNFHOIRM	cúl a thabhairt (le)
CEANNFHOCAL	cúl
CEANNFHOCAL	tabhairt
SAMPLA CORPAIS	<i>Ar an dtaobh eile de'n sgéal; má chuirean duine a dhúil i saidhbhreas saoghalta, ní foláir dó a chúl a thabhairt le Dia agus le grádh Dé. Tá taithighe mhaith againne anois ar an méid sin fírinne.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	146
SAMPLA CORPAIS	<i>Is daingean an greim atá agat orm! Thugas cúl le m' dhúthaigh féin tré ghráin ar an bhfeall a dhein Conchobhar. Sin feall níos caillte ná é agam féin dá dhéanamh anois. Cad é ' bhrígh feall Chonchobhair seachas an feall so!</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	42
SAMPLA CORPAIS	<i>Seachnann sé neithe cruthuighthe. Tugann sé cúl leis an saoghal. Bíonn gráin aige ar ainmhiantaibh na colna. Seachnann sé fánaigheacht. Is nár leis bheith 'ghá thaisbeaint féin os cómhair daoine.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	215
CUR SÍOS	Droim láimhe a thabhairt.
SAMPLA BREISE	<i>Daoine a thug a gcúl le n-a gcreideamh féin. Thugas mo chúl leis, I turned my back on him. Why not thugas mo dhrom leis? One answer is, usage. There is also another reason. Thugas mo chúl leis means I abandoned it, cúl being used in a secondary sense. Thugas mo dhrom leis, I turned my back to it, in a literal sense, but there is no idea of abandoning in the expression, e.g. thugas mo dhrom leis agus thógas liom ar mo dhrom é.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	cúl a thabhairt
SAMPLA BREISE	<i>Thug sí a cúl liom = a h-aghaidh uaim = Níor oir di m' aithint ná ao' mhuinntearas a dhéanamh liom.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cúl
SAMPLA BREISE	<i>1. (a) Do chúl a thabhairt do, le, rud, to turn one's back on something, to abandon something. Thug sé cúl lena mhuintir, he forsook his people. Thug sé cúl don spórt, he gave up sport, his sporting habits.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cúl

SAMPLA BREISE	<i>To cut (oneself) adrift from someone, cúl a thabhairt do dhuine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	adrift
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	droim láimhe a thabhairt (le)
<hr/>	
ID	4585476
BUNFHOIRM	dá bhfaigheadh sé Éire (ar)
CEANNFHOCAL	Éire
CEANNFHOCAL	faigh
SAMPLA CORPAIS	<i>B'é crích an sgéil é go dtáinig oiread san sgannra ar Chonn roimis an sprid úd ná feacaidh sé riamh, ná leigfeadh eagla dhó an Bóthar Leathan a ghabháil tar éis na h-oidhche a thuitim, dá bhfaghadh sé Éire air.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	115
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuir sé chun éirighthe ach do theip air éirghe. Dá bhfaghadh sé Éire air ní fhéadfadh sé éirghe. D'iomloisg sé é féin ar an mbóthar cúpla uair, a d'iarraidh teacht ar a bhonnaibh.</i>
FOINSE	Don Ciochóte (Cuid I)
LEATHANACH	43
SAMPLA CORPAIS	<i>Gormfhlaith agus Niamh isiad a bhí ann. Ó! Míle fáilte rómhat, a rígh! arsa Gormfhlaith go soilbhir. Is fada na feacamaí thu, ar sisé, agus shín sí a lámh chuige agus gáire 'n-a snua. Do rug sé ar an lámh, ach dá bhfaghadh sé Éire air ní fhéadfadh sé focal do labhairt.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	166
CUR SÍOS	Gníomh nach ndéanfar riamh, is cuma cén spreagadh a gheofar.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) Dá bhfaigheadh sé an domhan mór, if he were to gain the whole world.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA BREISE	<i>Dá bhfuigheadh sé Éire ní fhéadfadh sé, etc., were he to get Ireland he could not, etc.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	Éire
AICME ÚSAIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4631102
BUNFHOIRM	d'ainneoin a chúlfiacail
CEANNFHOCAL	ainneoin
CEANNFHOCAL	cúlfiacail
SAMPLA CORPAIS	<i>Ar airígh aoinne riamh a leithéid de sgéal! Creach na cúige beirthe chun siubhail os comhair a súl agus d'aindeóin a gcúlfiacail! D'fhan Aodh Ruadh agus a mhuintir go socair sa bhaile, ar a suaineas, go dtí go dtáinig tosach an tsamhraidh ortha.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	84
SAMPLA CORPAIS	<i>Ó, am briathar 's ambas, go ndeachaidh sé suas, de shiúbhal a chos, go tigh Shéadna, agus gur cheap sé, cóir cam díreach, Séadna do thabhairt leis anuas ar chúl cinn agus é phósadh, láithreach bonn bail, le Sadhbh, d'aimhdheóin a chúil-fhiacail!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	55
CUR SÍOS	Rud a dhéanamh lomainneoin tola duine.
SAMPLA BREISE	<i>D'ainneoin a chúlfiacail, in spite of him.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)

CEANNFHOCAL	cúlfiacail
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
<hr/>	
ID	5093932
BUNFHOIRM	dath a chur (ar)
CEANNFHOCAL	dath
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Do cimeádadh cúntas ó lá go lá ar an méid sin gnótha an fhaid a bhí an gnó ar siubhal, agus nuair a bhí an gnó déanta do cuireadh an cúntas anonn ag triall ar Eilís, agus do chuir Essecs leitir chúichí i dteannta an chúntais. Chuir sé an dath ab fhearr a dh'fhéad sé ar an obair.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	172
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus anois, b'shin é Sior Coneus Clifort marbh, comhacht na banríghne curtha fe chois i gcath an Chorrshléibhe, an taobh thiar d'Éirinn, ó'n Sionainn go faraige, ag Ó Domhnaill, cúig' Uladh soir ó thuaidh ar a 'thoil féin ag Ó Néill - agus an fiche míle fear imighthe fuar fánach. Ba ró-dheacair aon dath a chur ar an saghas san sgéil d'Eilís.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	170
SAMPLA CORPAIS	<i>"Is cuma liom-sa," arsa Meadhbh, "cad é an dath a bheidh ar an sgéal acu nuair a raghaid siad abhaile go h-Eamhain. Bíodh sé breac nó buidhe acu an fhaid a bheidh siad abhfad uainn agus ná beidh aon bhaoghal go dtiocfaid siad thar n-ais."</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	57
CUR SÍOS	Cur leis an gcuntas; an scéal a mhaisiú.
SAMPLA BREISE	<i>(d) (Of semblance) Dath na firinne a chur ar rud, to give something a semblance of truth. Tá dath ar do scéal, your story is plausible. Níl dath ná dealramh air, it hasn't the least appearance of probability. Scéal gan dath, an unlikely story.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dath
SAMPLA BREISE	<i>A plausible story, scéal a bhfuil dath air.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	plausible
SAMPLA BREISE	<i>embellish: cuirim dath, craiceann, ar (scéal)</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	embellish
SAMPLA BREISE	<i>embroider: cuirim dath, craiceann, ar scéal</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	embroider
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	scéal an chaipín deirg
<hr/>	
ID	4585546
BUNFHOIRM	dath an bháis
CEANNFHOCAL	bás
CEANNFHOCAL	dath
SAMPLA CORPAIS	<i>"Is leamh an gnó dom' mháthair teacht anso ag déanamh cleamhnais do Shadhbh Dhiarmud' Léith! Fan go dtéighead-sa abhaile anocht!" Le n-a linn sin do chonaic sé a mháthair ag déanamh air agus aghaidh bhán uirthi ar dhath an bháis. Phreab sé 'na coinne.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	70

SAMPLA CORPAIS	<i>Níor labhair an sgéaluidhe. Do las sé suas go bun na gcluas. Annsan do bhánuigh air, go dtí go raibh dath an bháis air. Annsan do las sé suas arís. Bí sé ag lasadh agus ag bánadh mar sin ar feadh tamaill.</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	175
SAMPLA CORPAIS	<i>Taidhg: Gan amhras, a Dhonchadh, ba ghrána an radharc Conchúbhar Dubh nuair a bhí sé sínte sa díg agus é clúdaithe le draoib agus le pluda agus dath an bháis air, agus an gadhar, nár thug Dia dhó ach ciall gadhair, 'n-a shuidhe ar an gclaidhe ag faire an duine, chómh maith agus chómh dílis agus thug a chiall gadhair dó an faire dhéanamh.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	104
CUR SÍOS	Aghaidh bhán mhílíteach.
SAMPLA BREISE	<i>Thainig dath a' bháis air = dath mílíteach.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	bás
SAMPLA BREISE	<i>1. (c) (Of complexion) Bhí dath an bháis, na húire, air, he had a deathly pallor.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dath
SAMPLA BREISE	<i>dath an bháis, the colour or appearance of death</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	dath
SAMPLA BREISE	<i>Bás úil; (dath, cosúlacht) an bháis.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	deathlike
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	allas an bháis
<hr/>	
ID	4585531
BUNFHOIRM	de chroí dáiríre
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	dáiríre
SAMPLA CORPAIS	<i>Cheapamar uile ná raibh ann ach magadh, ach am briathar gur ghlac s eisean de chroíde dháiríribh é.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	136
SAMPLA CORPAIS	<i>Nóra. - Ó! am briathar's ambas a, a Ghobnait, agus gan droch nídh ar mh'anam, gur de chroíde dháiríribh atáim, feuch!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	150
SAMPLA CORPAIS	<i>Is minic ó shin, a Thaidhg, a chonac an dlígh chéadna ar bun ameasg daoine a bhí imthighthe tamal maith ó n-a n-óige, agus nách ag spórt 'ná ag magadh 'ná ag caitheamh aimsire bhídís ach do chroíde dháiríribh, agus an focal céadna úd a bhíodh againn sa spórt, é acu go leir, cead agam féin mo phort feadúola bheith agam!</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	91
CUR SÍOS	A bheith an-ionraic faoi rud.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
CROSTAGAIRT	ó chroí
CROSTAGAIRT	croí a chur (i)
<hr/>	
ID	4591644
BUNFHOIRM	de dhroim
CEANNFHOCAL	droim

SAMPLA CORPAIS	"Á!" adeiridís le n-a chéile, "ní'l sprid ná púca gan fios a chúise aige féin." Micil agus a mháthair a bhí go troma-chroidheach de dhuim an sgéil.
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	115
SAMPLA CORPAIS	Dá dtuigeadh ríghthe i gceart an t-annró agus an cruadhtan a thagan ar dhaoibh de dhuim cogaidh ní fheadar an mbeidís chomh tugtha chun cogaidh do dhéanamh.
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	61
SAMPLA CORPAIS	Chimíd fear atá chómh saidhbhir le Démur, pé 'r bh'é féin, fear gur b'as an ólachán do fuineadh agus do fáisgeadh a chuid saidhbhris, chimíd an fear san 'n-a sheasamh anáirde ar chlár, agus é ag déanamh cainnte go tréan, ag spídiú agus ag aithisiú ar ól agus ar lucht ólacháin, ag áireamh na n-olc agus na n-aimhleas a thagan de dhuim ólacháin, agus 'ghá iarraidh, go bog a's go cruaidh, ar mhuinntir na h-Éireann a leas do dhéanamh agus eirighe as an ól.
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	80
CUR SÍOS	Mar (dhroch)thoradh ar rud.
SAMPLA BREISE	1. (a) Ar dhroim a chéile, on top of one another; one after another in quick succession.
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	droim
SAMPLA BREISE	4. He subjected me to a rapid fire of questions, bhí gach dara ceist aige orm de dhroim a chéile.
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	fire
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
<hr/>	
ID	4585534
BUNFHOIRM	dhá leath a dhéanamh den chroí
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	leath
CEANNFHOCAL	dhá
SAMPLA CORPAIS	'Na dhiaigh san, nuair a thuigeadh sí í féin, ba dhóich leat go ndéanfadh dhá leath d'á croíde le náire agus le ceannfé agus le cathughadh. Fé dheire chuir sí chúgat an bhaintreach, mar is eól duit.
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	279
CUR SÍOS	Rud a ghoileann go mór ar dhuine.
SAMPLA BREISE	Gearraim, brisim, roinnim (rud) ina dhá leath; déanaim dhá leath de (rud).
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	halve
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4628207
BUNFHOIRM	dhá shreang ar a bhogha
CEANNFHOCAL	bogha
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	sreang
SAMPLA CORPAIS	Bhí an sgéal ar do shuaineas agat an fhaid ná raibh aoinne ag féuchaint ad' dhiaigh. Bhí an dá shraing ar do bhogha agat. Bhí Caitilicthe na h-Éirean d'á robáil agus d'á gcreachadh agus bhís-se ag lútáil i láthair na mbitheamhnach ag brath air go gcaithfí blúire beag de'n bhia bhradach anois a's airís chúghat.
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	86

SAMPLA CORPAIS	<i>Is maith an rud do dhuine dhá shraing do bheith ar a bhogha aige, acht gan feall do dhéanamh ar aoinne leó.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I)
LEATHANACH	25
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní féidir do dhuine dhá shraing a bheith ar a bhogha aige i ngnó Dé. Tá daoine agus ba mhaith leó Dia do shásamh agus sa n-am gcéadna ba mhaith leó an saoghal do shásamh, leis.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	147
CUR SÍOS	Plean nó beart sa bhreis mar mhalairt cur chuige.
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Tadhg an dá thaobh</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
<hr/>	
ID	4667515
BUNFHOIRM	dhá thaobh ar an scéal
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	scéal
CEANNFHOCAL	taobh
SAMPLA CORPAIS	<i>Nách deas galánta creideamhnach an rud do mhac feirimeóra gníomh de'n tsórd san a dhéanamh mar gheall ar dhiugh! Donchadh: Sdó feuch anois, a Thaidhg, tá dhá thaobh ar an sgéal san féin, dá olcas é. Is eól dom mac feirimeóra. Tá sé suas le fiche bliain d'aois.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	118
SAMPLA CORPAIS	<i>Cothuighean sé go maith iad agus díolan sé go maith iad, ach má's eadh, bainean sé an obair asta, má baineadh asta riamh í. Idir cheardaidhthibh agus cómharsanaibh, do theip ortha glan dhá thaobh an sgéil a thabhairt d'á chéile, nó an cheist sin do réidhteach, .i. cad fé ndear do Shéadna bheith ag obair chómh dian chun airgid a dhéanamh, agus ansan ag sgaramhaint leis chómh bog?</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	50
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mbéadh fhios ag Tadhg cad a bhí déanta aige bhéadh sé ag cuardach na ndúthaí dhó agus ní h-ar mhaith leis é. Dá mbéadh fhios ag Niamh cad a bhí déanta aige níor bh'fhada an mhaill uirthi dhá thaobh an sgéil úd do thabhairt d'á chéile. Fuaradar araon amach 'n-a dhiaigh san cad a bhí déanta aige.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	108
CUR SÍOS	Insint eile ar an gcúram.
SAMPLA BREISE	<i>That cuts both ways, tá dhá thaobh ar an scéal sin.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	cut
SAMPLA BREISE	<i>There is something to be said on both sides, tá dhá thaobh ar an scéal.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	say
SAMPLA BREISE	<i>442. I don't think the two sides of the story hang together over well. Ní mheasaim go dtagan dá thaobh na cainnte le chéile ró mhaith.</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	80
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4689372
BUNFHOIRM	d'inis bean dom gur inis bean di
CEANNFHOCAL	bean

CEANNFHOCAL	inis
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní'l ann ach "d'inis bean dom gur inis bean dí."</i>
FOINSE	Mion-Chaint (Cuid III)
LEATHANACH	25
CUR SÍOS	Scéal scéil; comhrá béil.
SAMPLA BREISE	<i>Ní'l ann ach "d'inis bean dom gur inis bean dí." It is all mere hearsay (Lit., A woman told me that a woman told her.)</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	25
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	5177872
BUNFHOIRM	do ghlanmheabhair
CEANNFHOCAL	meabhair
SAMPLA CORPAIS	<i>"Léigh anois é," ar s eisean. Do léigh Dubhartán amach é go hárd agus go ceólmhar agus go bríoghmhar. "Sin é shamhluigheas!" arsa Seán ag tógaint an leabhair chuige agus 'á dhúnadh. "Tá an leabhar go léir do ghlan-mheabhair agat!" ar s eisean.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	21
SAMPLA CORPAIS	<i>"Tar annso chúgham, a ghiolla," ar s eisean, "go léighead an leitir seo dhuit. Léighfad duit í roinnt uaireanta, go dtí go mbeidh sí do ghlan-mheabhair agat; le h-eagla go mb'fhéidir go gcaillfá í ar an slighe.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	245
SAMPLA CORPAIS	<i>"Tá 'fhios agam conus é dhéanamh. Tá an riaghail agam do ghlan-mheabhair."</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	84
CUR SÍOS	Rud a thabhairt chun cuimhne; rud nár ligeadh chun dearmaid.
SAMPLA BREISE	<i>Rud a chur de ghlanmheabhair, to commit something to memory. Tá sé de ghlanmheabhair agam, I have it off by heart.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	glanmheabhair
SAMPLA BREISE	<i>I am letter-perfect in my part, tá mo pháirt de ghlanmheabhair agam focal ar fhocal.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldráithe 1959)
CEANNFHOCAL	letter-perfect
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé de ghlain-mheabhair agam, I have it off by heart</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	glan-
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

ID	4660138
BUNFHOIRM	do ló agus d'oíche
CEANNFHOCAL	lá
CEANNFHOCAL	oíche
SAMPLA CORPAIS	<i>Óir múineann Sé dhóibh neamhsuim i neithibh saoghalta agus greann ar neithibh na síoruidheachta; faillighe a dhéanamh de'n tsaoghal so, agus a ndúil go leir, do ló agus d'oídhche, do chur i n-aoibhneas na bhFlathas a bheidh acu ar an saoghal eile.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	103
SAMPLA CORPAIS	<i>D'imthigh an bhliadhain agus níor imthigh basgadh ná bárthan ar aon chapall acu, do ló ná d'oídhche, i gcaitheamh na bliadhna.</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	2

SAMPLA CORPAIS	<i>Ar bh' aon iongna searbhas a bheith i n'aigne, do ló agus d' oídhche, i gcoinnibh a athar agus a mháthar féin toisg nár dhéineadar iaracht éigin ar eólus a thabhairt dó ar shaghas éigin Béarla, a bheag nú a mhór, briste nú slán, agus gan é fhágáilt ar nós an bheithigh allta nách mór?</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	149
CUR SÍOS	Gan stad; an t-am go léir.
SAMPLA BREISE	<i>Bím ann do ló agus d'uíche. I am there by day and by night.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghair 1926)
LEATHANACH	11
SAMPLA BREISE	<i>Bion sé ar siúbhal do ló agus d'oídhche. It is going on by day and by night.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghair 1902)
LEATHANACH	18
SAMPLA BREISE	<i>ag obair is ló ist uíche=ag obair do ló agus d'uíche</i>
FOINSE	Cnósach Focail ó Bhaile Bhúirne (Ó Cuív 1947)
CEANNFHOCAL	lá
SAMPLA BREISE	<i>1. Á chásamh féin de lá agus d'oíche, bemoaning his lot day and night.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	casáigh
SAMPLA BREISE	<i>He works day and night, oibríonn sé de ló is d'oíche.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	day
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
CROSTAGAIRT	ó dhubh go dubh
CROSTAGAIRT	ó mhaidin go hoíche
CROSTAGAIRT	ó Luan go Satharn
<hr/>	
ID	4627771
BUNFHOIRM	d'ór agus d'airgead
CEANNFHOCAL	airgead
CEANNFHOCAL	ór
SAMPLA CORPAIS	<i>Dúbhairt sé liom gur bh'fearr leis 'ná a raibh d'ór agus d'airgead an tsaoghal aige go bhféadfadh sé Máire phósadh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	118
CUR SÍOS	Thar aon rud eile.
SAMPLA BREISE	<i>1. Ar ór ná ar airgead, not for any money.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	ór
SAMPLA BREISE	<i>Ní dhéanfadh sé ar ór ná ar airgead é. Is cuma cad é an luach saothair a thabharfaí dhó, ní dhéanfadh sé é. Ní bheadh lámh ná ladhar aige ann.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	116
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
CROSTAGAIRT	ar ór na cruinne
<hr/>	
ID	4628871
BUNFHOIRM	dreoilín spóirt
CEANNFHOCAL	dreoilín
CEANNFHOCAL	spórt

SAMPLA CORPAIS	<i>Mura dtaraigis do chlaideamh agus tú féin a chosaint orm béarfad liom tú i láthair Uí Dhómhnaill agus déanfidid dreoilín spóirt díot!</i>
FOINSE	An Bealach Buidhe
LEATHANACH	26
CUR SÍOS	Seó bóthair; ábhar seafóide.
SAMPLA BREISE	<i>2. Diminutive creature. Dreoilín spóirt, plaything, object of ridicule, silly person.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dreoilín
SAMPLA BREISE	<i>dreoilín spóirt, an object of ridicule</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	dreoilín
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé 'na dhreoilín spóirt. Tá seó agus spórt ag gach aoinne air. Tá sé 'na staicín áiféise.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	76
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4689417
BUNFHOIRM	drochanáil a chur (faoi)
CEANNFHOCAL	anáil
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Anál fhóghanta, influence for good; droch anál, evil influence.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	6
CUR SÍOS	Drochthionchar ar dhaoine eile.
SAMPLA BREISE	<i>Anál, breath. The word is used figuratively to express "influence." It means the influence, whether for good or evil, of mere presence, apart altogether from words or actions. Anál fhóghanta, influence for good; droch anál, evil influence.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	anáil
SAMPLA BREISE	<i>3. Influence. D'anáil a chur faoi dhuine, to influence someone. Faoi anáil an Bhéarla, under the influence of English.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	anáil
SAMPLA BREISE	<i>Téigheann anáil Sheain fá'n dtighearna, John's influence affects the lord; ní'l aon anál ag dul fé, he is under no influence; droch-anal, foul breath, evil influence.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	anáil
SAMPLA BREISE	<i>To exert an influence, to bring influence to bear, on someone, anáil a chur faoi dhuine; oibriú ar dhuine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	influence
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4585464
BUNFHOIRM	drochbhraon a bheith (i)
CEANNFHOCAL	braon
SAMPLA CORPAIS	<i>"Gan amhras, a Sheághain," arsa 'n sagart, "bion grástamhlacht i ndaoineibh seachas a chéile, agus bion an braon fóghanta i ndaoineibh seachas a chéile, agus an droch bhraon."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	132
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá, gan amhras, raint de'n aigne sin beó fós agus croicean na caorach uirthi, agus an croicean ana thanaidhe. Thabharfadh dealg spionnán amach an droch bhraon atá istigh.</i>

FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	93
CUR SÍOS	Drochthréithe dúchais.
SAMPLA BREISE	<i>Tá drochbhraon anns úd = Tréith nach foghanta a thug sé ó dhúthchas leis.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	droch-bhraon
SAMPLA BREISE	<i>Tá droch-bhraon éigin ann; he inherits badness from some quarter</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	braon
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
CROSTAGAIRT	braon fóna a bheith (i)
<hr/>	
ID	4630460
BUNFHOIRM	drochshúil a bheith (ag)
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA CORPAIS	<i>Nó an amhlaidh nach ceart dom an nídh is toil liom a dhéanamh? An droch shúil atá agat, óir is duine fóghanta mise? Sin mar a bheidh an lucht deirinach ar tusach agus an lucht tosaigh ar deire.</i>
FOINSE	An Soisgéal as Leabhar an Aifrínn
LEATHANACH	21
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá triúr ag cur ort, a mhic ó, agus ní maith an triúr iad; gorta agus uireasba agus bás. Táid siad ag sladadh an anama asat. D'fheuch droch shúil ort. Do thuit droch thaom ort. Ní h-iongnadh san.</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	93
SAMPLA CORPAIS	<i>Amach a' croidhe an duine a thagan droch s maointe, agus adhaltranas, agus gníomhartha drúise, agus dunmharbhú, agus goid, agus sainnt agus eugcóir, agus feall, agus míghéanmnaidheacht agus droch shúil, agus diamhasla, agus uabhar agus mí-chiall.</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid II)
LEATHANACH	269
CUR SÍOS	Drochfhéachaint mhallaithe a thabhairt ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>2. Evil eye. Drochshúil a thabhairt ar dhuine, to cast an evil eye on someone.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	drochshúil
SAMPLA BREISE	<i>Evil eye, súil mhíllte, drochshúil.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	evil
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
<hr/>	
ID	4642365
BUNFHOIRM	droim láimhe a thabhairt (le)
CEANNFHOCAL	droim
CEANNFHOCAL	lámh
CEANNFHOCAL	tabhair
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní foláir obair chiúin chruaidh a dhéanamh chun Gaeluinne d'fhoghlaim. Ní thaithean obair ciúin chruaidh leis na staigíní. Seachnaid siad an obair. Tugaid siad druim lámha léi. Fanaid siad sa bhaile uaithi.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	15
SAMPLA CORPAIS	<i>Go mór mór má iompuigh na daoine amach go h-olc, má thugadar cúl agus druim lámha le Dia agus le dlighe Dé, cad é an chúis ná tógfí uatha an talamh? Thug Dia dhóibh an talamh saidhbhir sin ar dtúis agus do b'olc an díol ortha é.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 2

LEATHANACH	112
SAMPLA CORPAIS	<i>An mhuintir a chuirfidh uatha, le grád dhuit-se, gach pléisiúr a bhaineann leis an gcolainn, tá sólas ró aoibhinn an Spioraid Naoimh le fagháil acu. An mhuintir a shiúbhlaíonn an bóthar cúmhanga, ar son t'ainime-se, agus do thugann druim lámha le cúram an tsaoghail, beidh a n-aighe saor ó cheangalaibh acu d'á bhárr.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	118
CUR SÍOS	Cúl a thabhairt le rud; rud a shéanadh.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) Droim láimhe a thabhairt le rud, to abandon, abjure, something.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	droim
SAMPLA BREISE	<i>11. (Of disposal, rejection) Droim, cúl, láimhe a thabhairt le rud, to reject, renounce, sth.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA BREISE	<i>druim mo láimhe leat, I renounce you</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	druim
SAMPLA BREISE	<i>Thug sé druim láimhe le socracht. Thug sé a chúl air. D'fhág sé 'na dhiaidh é. Thréig sé é.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	15
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	cúl a thabhairt (le)

ID	4706540
BUNFHOIRM	dubh le fearg
CEANNFHOCAL	dubh
CEANNFHOCAL	fearg
SAMPLA CORPAIS	<i>An triúr atá laistiar tigid chun an bhúird agus gnúis gach fir acu dubh le feirg. Buailid an biadh agus an lionn ar an mbórd agus imthighid gan labhairt. Tig tocht ar na heachlachaibh agus féachaid ar a chéile go hamadánta.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	14
CUR SÍOS	An-chrosta; ar mire.
SAMPLA BREISE	<i>2. (b) Angry, sinister. Amharc dubh a thabhairt ar dhuine, to give someone a black look.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dubh
SAMPLA BREISE	<i>He is bitter against it, tá sé go dubh ina éadan.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	bitter
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	dúil ina chraiceann (ag)
CROSTAGAIRT	ar deargbhuile

ID	4628259
BUNFHOIRM	dúil ina chraiceann (ag)
CEANNFHOCAL	craiceann
CEANNFHOCAL	dúil
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá sean fhocal againn i n-Éirinn agus deir duine an sean fhocal san nuair a bhíon buile feirge air chun duine eile. Tá dúil 'n-a chroicean agam! Bhí dúil i gcroicean Antipater ag Hérod.</i>

FOINSE	Sgéallaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	227
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí dúil i gcroicean an fhir sin ag Ó Domhnaill agus ní gan chúis é. Bhí sé ní ba namhdamhla go mór do mhuintir na hÉireann agus do'n Chreideamh agus dá threabhchus féin ná mar a bhí aoinne desna Gallaibh dá olcas iad.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	158
CUR SÍOS	Ar mire le duine.
SAMPLA BREISE	<i>Do thabharfaidís a bhfuil ó chroiceann amach acu ar an saoghal so, all they possess in the world. "Tá dúil 'n-a chroiceann agam" is said when one is furiously angry against a person.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	croiceann
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	dubh le fearg
CROSTAGAIRT	ar deargbhuile
<hr/>	
ID	4683302
BUNFHOIRM	dúirse dáirse
CEANNFHOCAL	dáirse
CEANNFHOCAL	dúirse
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní'l ann ach dúbhairsé-dáirtsé.</i>
FOINSE	Mion-Chaint (Cuid III)
LEATHANACH	25
CUR SÍOS	Scéal scéil; ráflaí.
SAMPLA BREISE	<i>Ní'l ann ach dúbhairsé-dáirtsé. It is all mere tittle-tattle.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	25
SAMPLA BREISE	<i>(In phrase) dúirse dáirse, gossip, tittle-tattle.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dúirse
SAMPLA BREISE	<i>2. b. Piece of gossip, dúirse-dáirse, ráfla.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	gossip
SAMPLA BREISE	<i>Dúirt-sé-dáirt-sé: cabaireacht ar nós na mban atá tugtha do chaint faoi dhaoine eile.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	43
AICME SÉIMEANTAICE	Neamhfhocal sa nath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	cogar mogar
CROSTAGAIRT	scéal scéil
CROSTAGAIRT	brille bhreaille
CROSTAGAIRT	d'inis bean dom gur inis bean di
<hr/>	
ID	4585512
BUNFHOIRM	éadan dána (ar)
CEANNFHOCAL	dána
CEANNFHOCAL	éadan
SAMPLA CORPAIS	<i>Do theip air a aigne do chur chun suaimhnis ná an oídhche do chodladh go dtí gur tháinig sé chun cainte le Séadna agus gur iar sé air gan gearán do chur isteach air. Dúbhairt Séadna ná déanfadh dá ngeallfadh Cormac dó gan breab do ghlacadh airís. Rud a gheall go fonnmhar. Síle. – Andaigh ba dhána an t-éadan a bhí air. Níor bhaoghal duit mise an fhaid ná raibh aon éagcóir agat d'á dhéanamh.</i>
FOINSE	Séadna

LEATHANACH	158
CUR SÍOS	Duine sotalach soibealta.
SAMPLA BREISE	<i>1. Is dána an t-éadan atá air! The cheek of him!</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	éadan
SAMPLA BREISE	<i>éadan an-dána bheith orm: aghaidh na dánachta a bheith orm ; (a bold front)</i>
FOINSE	Foclóir agus nótaí do "Mo Scéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970)
LEATHANACH	61
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4707932
BUNFHOIRM	fágaim le huacht
CEANNFHOCAL	uacht
CEANNFHOCAL	fág
SAMPLA CORPAIS	<i>Cáit: – Fágaim le h-uadhacht, a Shíle, go bhfuil an ceart agat. Ní fheadair cos liom cad a dhéanfaidh lámh liom, agus ní fheadar féin cad a dhéanfaidh cos ná lámh liom.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	19
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fheuch an beirt ar a chéile. Cad é an fuadar é seo fút anois ? arsa Amhlaoibh. Fágaim le h-uadhacht, arsa Sitric, ná feadar cad é an fuadar é seo fúm! Ní'l aon ghrádh ag Lonán do Bhrian, arsa Amhlaoibh. Tá an méid sin soiléir go leór, arsa Sitric.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	203
SAMPLA CORPAIS	<i>ÓLACHÁN. Tadhg: Fágaim le h-uadhacht, a Dhonchadh, gur chuiris i gcuimhne dhom sgéal a h-inns eadh dom, tá is dócha breis agus dachad blian ó shin ann.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	109
CUR SÍOS	Dearbhú sollúnta.
SAMPLA BREISE	<i>Fágaim le huacht ná fuil blúire agum. I protest I have not a morsel.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	44
SAMPLA BREISE	<i>(d) Fágaim le hudhacht "I leave by will," i.e. I solemnly declare.</i>
FOINSE	Alt: "Cearbhall Buidhe na n-Abhrán." The Gaelic Journal V (Ua Laoghaire 1894)
LEATHANACH	42
SAMPLA BREISE	<i>1. Fágaim le huacht (go), I solemnly declare (that).</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	uacht
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	an leabhar a thabhairt

ID	4683604
BUNFHOIRM	faobhar a imirt (ar)
CEANNFHOCAL	faobhar
CEANNFHOCAL	imir
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá a lán againn, i gcaitheamh na ndéich mbliain gcéadna san, ag imirt an fhaobhair iasachta ar ár gcainnt féin. An rud céadna díreach a dhein ár sínsear le faobhar an chlaoidhimh.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	66
SAMPLA CORPAIS	<i>Do ghluais Barac agus a dheich míle anuas ó'n gcnoc go h-oban agus d'ionsuighdar an namhaid. Chómh luath agus do tháinig an deich míle i dteangmháil le fearaibh Shisara d' imireadar an faobhar ortha chómh dian san go rabhadar ag tuitim chómh tiugh agus do buailtí iad.</i>
FOINSE	Sgéalaídeachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7

LEATHANACH	266
SAMPLA CORPAIS	<i>Níl orainne faobhar claidhimh a dh'imirt ar namhaid iasachta ach tá orainn faobhar aigne dh'imirt ar chainnt iasachta. Tá cuid againn ag imirt an fhaobhair sin ar an gchainnt iasachta san le deich mbliana.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	66
CUR SÍOS	Ag creimeadh; ag díothú.
SAMPLA BREISE	<i>D'imireadar an faobhar ortha, "they played the edge on them"; i.e. put them to the sword.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	faobhar
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4630482
BUNFHOIRM	faobhar ar a shúile
CEANNFHOCAL	faobhar
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA CORPAIS	<i>An fear go bhfuil míle púnt aige, sin sguibh ar a bhéal agus faobhar ar a shúilibh, agus é ag gluaiseacht ó chathair go cathair agus ó bhanc go banc feuchaint an bhféadfadh sé bob a bhualadh ar dhuine éigin, nó cleas deighleála dh'imirt ar dhuine éigin, agus dá mhíle dhéanamh de'n mhíle púnt.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	266
CUR SÍOS	Drochfhéachaint, drochshúil a thabhairt ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) Figuratively. Bhí faobhar ar a shúile liom, he looked daggers at me.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	faobhar
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4629540
BUNFHOIRM	faoi chosa
CEANNFHOCAL	cos
SAMPLA CORPAIS	<i>Spriósán ab eadh Séamus agus thug muintir na h-Éirean air an ainim ghrána a thuíl sé. Nuair a thuit Luimneach d'imthig fir armtha na h-Éirean anonn sa bhFrainc agus sa Spáinn agus do fágadh Éire fé chosaibh a namhad.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	26
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí oiread áthais an uair sin air agus a bhí de ghruaim agus de dhiombádh air i gcaitheamh na haimsire a bhí caithte aige sa Chruinne sa chúinne thair thuaidh de'n Spáinn, ag brise a chroidhe ag feitheamh leis an gcabhair ná raibh ag teacht, agus ag cuimhneamh, do lá agus d'oidhche, ar an gcuma 'na raibh muintir na hÉirean fé chosaibh a namhad agus gan ar a chumas féin teacht abhaile ag triall ortha ná aon mhaith á dhéanamh dóibh thall.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	238
SAMPLA CORPAIS	<i>Is ar thiubaist an lae seo a mhairfidh cuimhne i gcroidhthibh Ultach go deó deó, agus i n-aigne Gaedheal. Ní gan chúis é. Tá Cúige Uladh fé chosaibh namhad. Táid na tighthe dá losgadh cheana féin agus na daoine dá marbhadh! Tá fuil Ultach ag rith le fánaidh agus mise fé ndéar é.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	63
CUR SÍOS	Duine nó pobal a choimeád faoi smacht.
SAMPLA BREISE	<i>1. Faoi chois, underfoot. Rud a chur faoi chois, to trample on something; to suppress something. Bheith faoi chosa daoine, an tsaol, to be trampled on, oppressed.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)

CEANNFHOCAL	cos
SAMPLA BREISE	<i>Cuireadh fé chois iad. Claidheadh iad. Buadhadh ortha. Fuaradh an lámh uachtair ortha. Cuireadh ar lár iad. Fuarthas an fear maith ortha. Cuireadh síos iad. Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)</i>
FOINSE	20
LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	<i>1. a. Cuirim faoi chois, cuirim deireadh le (éirí amach, drochnós).</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	suppress
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	faoi láimh
CROSTAGAIRT	faoi chosa daoine agus beithígh
<hr/>	
ID	4631228
BUNFHOIRM	faoi chosa daoine agus beithígh
CEANNFHOCAL	beithíoch
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	duine
SAMPLA CORPAIS	<i>An fhaid a bhí an Ghaeluinn fé chosaibh daoine a's beithígh each bhí an sgéal maith go leór aige féin agus agá leithéidí.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	84
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad a thug anso thu, fé chosaibh daoine agus beithígh each?</i>
FOINSE	Mion-Chaint (Cuid III)
LEATHANACH	48
CUR SÍOS	A bheith brúite faoi chois.
SAMPLA BREISE	<i>Cad a thug anso thu, fé chosaibh daoine agus beithígh each? What brought you here under the feet of people and cattle?</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	48
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	faoi chosa
CROSTAGAIRT	faoi láimh
EOLAS BREISE	<i>Á satailt, being trampled upon, oppressed/subjugated.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Ísle brí, trampled on.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Gnáth dhaoine na tuaithe fé smacht.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Bruighthe fé choise, trampled/neglected.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithé
<hr/>	
ID	4706174
BUNFHOIRM	faoi chré
CEANNFHOCAL	faoi
CEANNFHOCAL	cré
SAMPLA CORPAIS	<i>"Dheineas níba mhó 'ná san. Thugas mé féin di chómh h-íomlán san gur dóich liom dá bhfanadh sí abhfhad eile anso go mbéadh sí curtha fé 'n gcré agam!" "Airiú, cad a chuirfeadh fé'n gcré í, a mháthair? Ar nóin ní h-amhlaidh a thabharfá dhi féin an rud n-a raibh sí ag faire ort sar a dtabharfá do Bhrian é!" ar seisean.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	195

SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mbéadh an Ghaeluinn féin gcré amáireach agus ná béadh le saothrú ' againn ach Béarlagar na Saor bhéadh an gleó céadna díreach ag na daoine sin. Bhéadh a nglór go h-árd agus go ceólmhar 'á chur 'n-a luíge orainn go léir, gur cheart dúinn Béarlagar na Saor do shaothrú ' ar aon dul leis an léighean is uaisle sa Bhéarla!</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	126
SAMPLA CORPAIS	<i>An tír 'n-a bhfaighir-se bás ann is ann a gheóbhad-sa bás agus is ann a curfar fé chré me. Go ndeindh an Tighearna so agus súd liom má sgaraim leat choidhche go sgaraidh an bás me leat!</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	317
CUR SÍOS	Marbh; adhlactha.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) Under the surface of, within. Faoi chré, beneath the clay, buried.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	faoi
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	faoin bhfód
<hr/>	
ID	4588009
BUNFHOIRM	faoi dheireadh thiar thall
CEANNFHOCAL	thall
CEANNFHOCAL	thiar
CEANNFHOCAL	deireadh
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní innsean an seanachaidhe conus aithnighdar an bosca. Ach deir sé gur thuig Héród fé dheire thiar thall an eugcóir agus an feall caillte a bhí déanta ag Antipater ar Héród féin agus ar a bheirt mhac eile.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	212
SAMPLA CORPAIS	<i>Thuig na h-Éireanaigh a bhí ann go ndéanfaidís díoltas ar Bhrian agus ar Chlainn Chais fé dheire thiar thall.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	20
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí Sadhbh sásta 'n-a h-aighe. Fé dheire thiar thall ba chuma léi cad iad na cleamhnaistí a brisfí 'ná a slánóchfí.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	228
CUR SÍOS	I ndeireadh na dála.
SAMPLA BREISE	<i>Fé dheire thiar thall. At length and at last. At long last</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	50
SAMPLA BREISE	<i>2. (Of position, time) Faoi dheireadh, ar deireadh, thiar (thall); faoi dheireadh is faoi dheoidh, at long last.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	faoi
SAMPLA BREISE	<i>2. c. At last, at long last, faoi dheireadh (thiar thall); i ndeireadh na dála.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	last
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	thoir thiar thall
<hr/>	
ID	4629467
BUNFHOIRM	faoi láimh
CEANNFHOCAL	láimh

SAMPLA CORPAIS	<i>Tá an mór-sluaigh ag gluaiseacht 'na dtrí treanaibh, trian acu fé láimh Mhéibh féin ag tabhairt aghaidh lom díreach ó thuaidh ar Dhún Sobhairce, trian fé láimh Oiliolla ag tabhairt aghaidh soir ó thuaidh ar Ráth Ciombaoith, agus an trian eile fé láim Cheit mhic Mághach ag gabháil siar ó thuaidh i dtreo Ailigh.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	122
SAMPLA CORPAIS	<i>Is dóich liom féin gur b'é rud is ceart dúinn a dhéanamh ná dul fé láimh árdriogh sin nó an impire sin. Annsan do chífi do ghníomhartha, agus do molfi iad, agus do churfi i leabhraibh iad, agus bheadh daoine 'ghá léigheadh agus ag déanamh iongnadh dhíobh.</i>
FOINSE	Don Ciochóte (Cuid II)
LEATHANACH	193
SAMPLA CORPAIS	<i>Taoiseach airm ab eadh an duine eile sin. Do thaisbeánfadh san gur fé láimh Iúdáis nú fé láimh Shímoinn ba cheart dó san agus d'á bhuidhean fear a bheith.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	748
CUR SÍOS	Faoi stiúir.
SAMPLA BREISE	<i>9. (Of control, care) Bheith faoi lámh duine, to be subject to the authority of someone.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA BREISE	<i>fá láimh, under the power of control of, signed by, at the command of</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	lámh
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	faoi chosa
CROSTAGAIRT	faoi chosa daoine agus beithgh
<hr/>	
ID	4688099
BUNFHOIRM	faoi shíneadh méire
CEANNFHOCAL	méar
CEANNFHOCAL	síneadh
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus ó's rud é go bhfuilir fé smacht, agus ná leómhfá cur i n-aghaidh an úghdaráis atá os do chionn, mothuigheann tú gur cruaidh an rud bheith ag gluaiseacht fé shíneadh méire duine eile ar fad, gan do thoil féin a leanmhaint i n-aon chor.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	201
CUR SÍOS	Bheith faoi shotal do dhuine; ina hoibín host, ina ghiolla turais ag duine.
SAMPLA BREISE	<i>fá shíneadh méire duine, at a person's beck and call;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	síneadh
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
<hr/>	
ID	4819290
BUNFHOIRM	faoi shúil
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní dheineann sé aighneas, ná ní chuireann sé a bhreitheamhantas féin roim bhreitheamhantas daoine eile. Ach ins gach brígh agus ins gach tuisgint fágann sé é féin fé shúil agus fé bhreith Dé.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	216

SAMPLA CORPAIS	<i>Do chuir sé an bheirt mhac san siar go dtí an Róimh i dtreo go gcurfí oileamhaint agus tabhairt suas ortha fé shúil an ímpire féinig. Bhí duin' uasal sa Róimh an uair sin agus bhí sé cáirdeamhail le Héród.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	187
SAMPLA CORPAIS	<i>As san amach ní fheicean an Eaglais iad ach nuair a thagaid siad chun faoisdine dhéanamh agus chun Comaoine ghlacadh. I gcaitheamh na h-aimsire sin go léir tá an chlann san fé shúil agus fé láimh a n-athar agus a máthar. Má théighean an chlann san ar strae, má dhéinid siad a n-aimhleas, má imthighid siad ar fán ó'n Slánuightheoir a cheannuigh le n-a chuid fola ró naomhtha iad, cé h-é is mó a chaithfidh freagairt ionta?</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	150
CUR SÍOS	Faoi choimirce; faoi stiúir.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
ID	4630755
BUNFHOIRM	faoin bhfód
CEANNFHOCAL	fód
SAMPLA CORPAIS	<i>Do leanfadh an galar díot go dtí go gcuirfeadh sé fé'n bhfód thú, agus go deimhin féin, ní ró fhada a raghadh leat sar a' mbeidhfeá fé'n bhfód aige. Is é galar é is meas a bhí ar aon Chríosdaidhe riamh.</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	95
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí a leithéid sin d'fhuath aici do Mhurchadh gur thúisge léi í féin agus ar bhain léi bheith sínte fé'n bhfód 'nà é dh'fheisgint i n' Árdriogh. Bhí gach aon tsúil aici go dtuigfeadh sé féin agus Brian i gcath Ghleanna Mháma agus go mbéadh buadh ag na Lochlanaigh ann.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	52
SAMPLA CORPAIS	<i>"Má thógan sibh uaim é seo eile agus go n-imtheóchaidh aon droch nídh air, cuirfidh sibh mo cheann liath fé'n bhfód le neart buartha."</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	100
CUR SÍOS	San uaigh (tar éis bháis); caillte curtha.
SAMPLA BREISE	<i>Cuirfidh sibh mo cheann liath fé'n bhfód le neart buartha. Ye will bring my grey hairs with sorrow to the grave. Fé'n bhfód is a very common expression for death and burial.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	fód
SAMPLA BREISE	<i>6. (Of grave) Bheith faoi fhód, to be under the sod, buried.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fód
SAMPLA BREISE	<i>fán bhfód, buried</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	fód
SAMPLA BREISE	<i>1. a. He is dead and gone, dead and buried, tá sé faoin bhfód.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	dead
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
CROSTAGAIRT	faoi chré
ID	4628170
BUNFHOIRM	faoina anáil
CEANNFHOCAL	anáil

SAMPLA CORPAIS	<i>Thug an bhean abhrais fé ndeara iad go léir ag bagairt ar a chéile agus ag gáiridhe fé n-a n-anáil. Níor leig sí aon nídh uirthi.</i>
FOINSE	Ag Séideadh agus ag Ithe
LEATHANACH	28
SAMPLA CORPAIS	<i>Chonac bean 'na suighe ar shuíghistín ar aghaidh na teine amach agus í 'ghá suathadh féin anonn 's anall mar a bhéadh bean a bhéadh ag déanamh buartha, agus í ag gol go fuigheach, fé n-a h-anáil.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	207
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair chonnacadar ag déanamh an díthnis í, bhí ana bhagairt acu ar a chéile agus ana gháiridhe ar siubhal acu fé n-a n-anáil.</i>
FOINSE	Sliabh na mBan bhFionn agus Cúán Fithise
LEATHANACH	22
CUR SÍOS	Os íseal; go ciúin.
SAMPLA BREISE	<i>1. Labhair faoi d'anáil, speak low, in a whisper.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	anáil
SAMPLA BREISE	<i>He said under, below, his breath, dúirt sé faoina anáil, i gcogar, faoina fhiacail.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	breath
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
CROSTAGAIRT	faoina fhiacail
ID	4660261
BUNFHOIRM	faoina fhiacail
CEANNFHOCAL	fiacail
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní gádh dhó labhairt amach. Ní beag dó an focal do rádh fé n' fhiacailaibh. Ach tá ceangailte air, do réir dlíthe na ridireachta, focal de'n tsórd do rádh léi.</i>
FOINSE	Don Ciochóte (Cuid II)
LEATHANACH	106
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan do mharbhuighmair na caoire agus do dhoirteamair an fhuil isteach sa pholl agus tímpal air agus an fhaid a bhiomair á dhéanamh san bhí Mitróbarsánés ag duanaireacht agus ní féin' fhiacailaibh é ach ag búirthigh chómh h-árd agus d'fhéad sé é, agus an tóirse ar lasadh aige 'n-a láimh, agus é ag glaothach ar na deamhnaibh go léir, ar chómhachtaib na bpian, agus ar na fíochaibh, ar Hechaté na h-oidhche, agus ar an Peirsephoné uathbhásach; agus focail éigin fhada iasachta dothuisgionta aige 'á mheasgadh ar a chainnt.</i>
FOINSE	Lúcán
LEATHANACH	92
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní beag liom de'n bhalsam! Cimeád agat féin é i n-ainim an diabhail dó! Dubhairt sé an focal deirineach san fé n' fhiacailaibh. Thog sé an crúsca ó Mharitornés agus chuir sé chun a bhéil é.</i>
FOINSE	Don Ciochóte (Cuid II)
LEATHANACH	144
CUR SÍOS	Monabhar íseal cainte.
SAMPLA BREISE	<i>Rud a rá faoi d'fhiacail, to mutter something.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fiacail
SAMPLA BREISE	<i>He said under, below, his breath, dúirt sé faoina anáil, i gcogar, faoina fhiacail.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	breath
SAMPLA BREISE	<i>labhram fá'm fhiacailaibh (or fhiacail), I speak almost inaudibly;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	fiacail
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
CROSTAGAIRT	faoina anáil

ID	5084203
BUNFHOIRM	fiacha fola (agus feola)
CEANNFHOCAL	fiach
CEANNFHOCAL	fuil
SAMPLA CORPAIS	<i>Fearghus. - Andaigh ní fheadar, mara fiacha éigin a bhí aige le díol le duine éigin sar a bhfaghadh sé bás. Ach tá a chuid fiach go léir díolta anois ag an bhfear mbocht agus is fiacha fola agus feola dhosan iad!</i>
FOINSE LEATHANACH	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma 144
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan do chaith sé na píosáí airgid isteach sa teampla agus d'fhág sé an áit: Agus d' imigh sé agus do chroch sé é féin le téid. Agus do thóg uachtaráin na sagart na píosáí airgid, agus dúbhradar: Ní ceart iad do chur sa Chorbona mar is fiacha fola iad.</i>
FOINSE LEATHANACH	An Soisgéal as Leabhar an Aifrinn 43
CUR SÍOS	Airgead nó praghas a chur ar bheatha an duine.
SAMPLA BREISE	<i>To set a price on someone's head, fiacha a chuid fola a chur ar dhuine.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) price
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Fiacha troma.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh

ID	5136272
BUNFHOIRM	filleadh ná feacadh a bhaint (as)
CEANNFHOCAL	feacadh
CEANNFHOCAL	filleadh
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>An t-é atá curtha ag an bhfírinne fé n-a smacht féin, ní fhéadfaidh an saoghal mór é spriocadh chun baoise. An t-é go bhfuil a mhainighin go léir as Dia aige ní bhainfidh guth daoine, 'ghá mholadh, filleadh ná feacadh as.</i>
FOINSE LEATHANACH	Aithris ar Chríost 127
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí s crugal caol ar an gcrúsca. D'fhéuch an príochán síos ann. Chonaic se an t-uisge thíos ácht bhí an scrugal ró chaol agus ní fhéadfadh sé a cheann do chur síos. Chuir sé chum an chrúsca do leagadh acht ní fhéadfadh sé filleadh ná feacadh bhaint as.</i>
FOINSE LEATHANACH	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I) 35
SAMPLA CORPAIS	<i>"Tá óigbhean ansan thiar," arsa 'n Fear Dubh, "agus ó'n lá a baisteadh í go dtí an lá atá indiu ann tá teipithe orm glan filleadh ná feacadh bhaint as a toil 'ná as a h-aighe."</i>
FOINSE LEATHANACH	Séadna 278
CUR SÍOS	Rud nach féidir bogadh a baint as.
SAMPLA BREISE	<i>Ní thig liom filleadh ná feacadh, feacadh ná fiaradh, a bhaint as, I can't bend it in the least; I can't make him budge.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) feacadh
SAMPLA BREISE	<i>níor fhéadas filleadh ná feacadh bhaint as, I could not twist it or turn it.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) feacadh
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4631085
BUNFHOIRM	fíor fear a thabhairt
CEANNFHOCAL	fear
CEANNFHOCAL	fíor
CEANNFHOCAL	tabhair
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá ceangailte orainn fíre fear a thabhairt dó. Is bocht an cás é mara bhfuil fear ar Fhearaibh Éirean d' fhéadfadh seasamh os a chomhair!</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	141
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní 'neósfad conus mar a chlaoidhídh sé muintir na h-Iodáile. Ní le neart a dhein sé é ar aon chuma. Le malluightheacht agus le feall agus le h-éitheach a dhein sé é, gan fíre fear do thabhairt riamh uaidh.</i>
FOINSE	Lúcán
LEATHANACH	33
SAMPLA CORPAIS	<i>Innis do Mhéibh agus d'Oilill agus d'fhearaibh Éirean, a ghiolla, gur thug Cú Chulainn fíre fear domhsa, - agus go dtabharfaidh sé fíre fear dóibhsin, - agus nâch maith a thiocfaid siad as.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	81
CUR SÍOS	Cothrom na Féinne a thabhairt do dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Fíre fear, "the truth of men," i.e. the laws of honourable combat. Thug C. fíre fear domh-sa, gave me "fair play."</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	fíre fear
SAMPLA BREISE	<i>3. Fíor fear, fair play.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fíor
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4938668
BUNFHOIRM	fíios ag an talamh
CEANNFHOCAL	fíios
CEANNFHOCAL	talamh
SAMPLA CORPAIS	<i>"Feuch, a Shéadna," ar seisean, "tá a fhios ag an dtalamh nár itheas biadh agus nár ólas deoch ó mhaidín indé! Ba mhór an déirc dhuít rud éigin le n-ithe thabhairt dom."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	49
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ó!" ar seisean, "tá a fhios ag an dtalamh gur fhágas mo bhosga úirlisí thall am' dhiaidh i mBóthar na Sop! Ní mór dhom dul anonn láithreach 'ghá iaraidh."</i>
FOINSE	Ár nDóithín Araon
LEATHANACH	21
CUR SÍOS	Is eol do chách, don saol mór.
SAMPLA BREISE	<i>Tá 's ag an dtalamh dromfhóideach (diromfhóideach) é = Tá 's ag an saoghal san.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	talamh
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4683029
BUNFHOIRM	fíios fáil ná rún (ag)
CEANNFHOCAL	fáil
CEANNFHOCAL	fíios
CEANNFHOCAL	rún

SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí an tsluagh go léir, nách mór, cruinnighthe ar bruach na faraige i nAlbain, agus an chabhlach mhór loingeas agus bád agus curach anns úd ar uisge, ollamh chun na slógh thabhairt anall go hÉirinn, sar a raibh fios fáil ná rún ag Eóghan Mór ná ag Art mac Cuinn ar cad a bhí chucha.</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	50
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní raibh fios fáil ná rún agam air.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	44
CUR SÍOS	Easpa eolais.
SAMPLA BREISE	<i>Ní raibh fios fáil ná rún agam air. A common expression for the purpose of declaring one's absolute ignorance of a thing. Equivalent to the English "I hadn't the remotest idea of it." "I knew nothing whatever about it."</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	fáil
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath trínómach

ID	4662613
BUNFHOIRM	fios fátha an scéil
CEANNFHOCAL	fáth
CEANNFHOCAL	fios
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA CORPAIS	<i>Méibh. – Munar dhéin Aodh mac Duach éugcóir ar Dhallán do dhéin Dallán éugcóir ar Aodh mac Duach. Siné a dúbhairt Dallán féin. Tá fios fáth an sgéil anois ag an dtromdháimh go léir. Deir siad gur iar Dallán an Dubhghíolla ar Aodh mac Duach agus gur eitig Aodh mac Duach é.</i>
FOINSE	Bás Dhalláin
LEATHANACH	6
CUR SÍOS	Na sonraí uile.
SAMPLA BREISE	<i>1. Tá fios fátha an scéil anois agat, you now have the ins and outs of the story.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fáth
SAMPLA BREISE	<i>Fios fátha ruda a fháil, to ascertain the cause of, get to the bottom of, sth.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fáth
SAMPLA BREISE	<i>Tugadh fios fátha an chúrsa dhom. Fuaireas gach eolas mar gheall ar an gcúrsa. Dubhradh liom cad é an bun a bhí leis, agus gach rud mar gheall air. Fuaireas bun rúta an sgéil.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
SAMPLA BREISE	<i>He fancies he knows everything, ceapann sé go bhfuil fios fátha gach uile ní aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	fancy
SAMPLA BREISE	<i>Thug sé méar an eolais dom: fios fátha an sceil, an t-eolas uilig.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	36
SAMPLA BREISE	<i>fios fátha sceil: an scéal tríd síos agus tríd suas.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	51
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	bun agus barr

ID	5084182
BUNFHOIRM	fiuchadh fola
CEANNFHOCAL	fiuchadh

CEANNFHOCAL	fuil
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mbéadh an sgéal mar sin, agus gur sa Ghaeluinn a déanfí an fhlíidheacht, ní túisge bhéadh dán di le léighe sa phápeur 'ná mar a bhéadh an dán san, 'n-a lán bhrígh agus 'n-a lán chumas agus 'n-a lán chómhacht, i mbéal agus i n-aighe agus i gcroíde an uile dhuine i n-Éirinn, uasal agus íseal, óg agus aosta, léigheanta agus gan léighean; agus an neart, agus an fuinneamh, agus an dásacht, agus an fiuchadh fola, agus an fuadar chun gníomh, ag comáint na ndaoine go léir do thoil a chéile ar aon bhóthar amháin.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	145
SAMPLA CORPAIS	<i>Donchadh: Do chuir an chaint a dhéinis an lá déanach, i dtaobh "fiuchadh fola," ag machtnamh mé.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	145
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuirfadh ceann d'abhránaibh Eóghain Ruaidh, nú d'abhránaibh Sheághain Chláraighe, a gcuid fola ag fiuchaigh dos na daoine sin agus ag gluaiseacht tré n-a mballaibh beatha 'n-a caisibh ar buile.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	144
CUR SÍOS	Racht feirge.
SAMPLA BREISE	<i>(b) (Of emotions) Ebullience. fiuchadh feirge, surge of anger. Fiuchadh foinn, eager longing, enthusias m.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fiuchadh
SAMPLA BREISE	<i>To foam with rage, bheith ar fiuchadh le fiúnach.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	foam
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>An fhuil ag preabadh ina chroí.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh

ID	4631089
BUNFHOIRM	focal ina phluc
CEANNFHOCAL	focal
CEANNFHOCAL	pluc
SAMPLA CORPAIS	<i>Do chonac féin cigire go minic ag rástáil isteach i sgoil agus a hata ar a cheann aige, agus gan aige do'n mhúinteóir, os comhair na leanbh, ach an focal ba tharcuiní níghe 'n-a phluic. Thugas cheithre bliana i gCill Úird an uair sin.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	145
SAMPLA CORPAIS	<i>Go dtí gur eirigh an t-amadántacht so ar a dtugtar "Connradh na Gaedhilge," ní raibh Éireanach ná bádhfadh é féin níos túisge 'ná leigfadh sé air focal Gaedhluinne bheith 'na phluc.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	10
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní fhéadaim gan bheith míchéadtach, cancarach, feargach, nuair a chím fós iad, ar leacachaibh na sráide, gach aon ghaige gan éifeacht acu agus a phlaoisgín folamh anáirde aige agus gan oiread agus aon fhocal amháin Gaeluinne 'n-a phluc!</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	217
CUR SÍOS	Ina bhéal, mar urlabhra aige.
SAMPLA BREISE	<i>2. Thug sé an focal is measa ina bhéal, ina phluc, dom, he made a vile remark to me.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	focal
SAMPLA BREISE	<i>2. Níl aon fhocal Gaeilge ina phluc, he does n't know one word of Irish.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	pluc

SAMPLA BREISE	79. <i>An cigire... agus gan aige do'm mhúintéir ach an focal ba tharcuisnigh 'n-a phluic. The inspector...using to the teacher only the most contemptuously insulting language at his command.</i>
FOINSE	Cruinneas cainte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	36
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4702087
BUNFHOIRM	fód an bháis
CEANNFHOCAL	bás
CEANNFHOCAL	fód
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus dá mbéadh aon fhear chómh meathta san agus go dtaraingeóch 's é siar ó fhód a bháis, do sheasóch ' bean ar an bhfód san agus tabharfadh sí aghaidh ar an namhaid agus do ghlacfadh sí an bás a sheachain seisean.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	214
SAMPLA CORPAIS	<i>Cuimhnigheadh gach fear againn ar an méid sin agus ná taraigeadh aon fhear siar ó fhód a bháis! Bás uasal iseadh bás ar son na h-Éirean. Bás níos uaisle 'ná san féin iseadh bás ar son an Chreidimh.</i>
FOINSE	An Bealach Buidhe
LEATHANACH	26
SAMPLA CORPAIS	<i>Dar le gach aoinne d'fhuilingeóch ' gach fear de'n triúr a mharbhadh seacht n-uaire ní ba thúisge 'ná mar a theithfeadh sé ó fhód a bháis. Bhí rud éigin 'sa sgéal, dar leo, nár bh'fhéidir a thuisgint i gceart.</i>
FOINSE	Briciu
LEATHANACH	93
CUR SÍOS	An áit a bhfuil sé i ndán do dhuine bás a fháil.
SAMPLA BREISE	<i>5. Spot of ground, place. Fód an bháis, place where one is fated to die.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fód
SAMPLA BREISE	<i>fód an bháis, where he died or is destined to die</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	fód
SAMPLA BREISE	<i>28. Fód an bháis. Deirtear go bhfuil áit faoi leith i ndán do gach éinne ag Dia chun bás a fháil ann, agus má bhaineann drochthionóisc do dhuine agus ná maraítear é, deirtear leis an duine ansan "ní ann a bhí fód do bháis".</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	202
SAMPLA BREISE	<i>Fód an bháis: níorbh ann a bhí fód a bháis adeirtear ag trácht ar dhuine a tháinig slán ó chontúirt báis.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	47
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4585535
BUNFHOIRM	fuil a chorraí
CEANNFHOCAL	fuil
CEANNFHOCAL	corraigh
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí a fhios ag Micil go maith ná raibh ann ach an mhealbhóg, ach mar sin féin do choruih a chuid fola agus do sheasaimh a ghruaig agus do ghluais colgrithfín fan chnámha a dhroma.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	73

SAMPLA CORPAIS	<i>Bhíos i Mágh Chromdha lá i n-aonfheacht le Neill, agus thaisbeáin sí dhom é, agus am briathar, nuair a chonac é, gur choruigh mo chuid fola. Bhí sé ansúd go liath láidir ag siúbhal na sráide, chómh dána agus dá mba ná béadh a leithéid déanta aige.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	123
SAMPLA CORPAIS	<i>Mar ní thagann ar dtúis ach an smuíneamh. Ansan tagann samhloidheacht láidir. Ansan taithneamh. Ansan corruighe na fola. Agus ansan toil. Mar sin, i ndiaigh ar ndiaigh, gheibheann an namhaid mhalluighthe seilbh go h-iomlán, toisg ná cuirtear 'n-a choinnibh ó thosach.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	22
CUR SÍOS	Bíogadh nó spreagadh (chun feirge).
SAMPLA BREISE	<i>2. Duine a chorraí (chun feirge), to move a person (to anger). Is furasta é a chorraí, he is easily roused, vexed.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	corraigh
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	5078908
BUNFHOIRM	fuil a dhoirteadh
CEANNFHOCAL	fuil
CEANNFHOCAL	doirt
SAMPLA CORPAIS	<i>Na taoisigh Ghaedhlacha agus na slóighte Gaedhlacha ba cheart a bheith i gcoinnibh na nGall, sin iad agat iad ag déanamh a ndíthil chun na nGaedhal do chur fé chosaibh na nGall! Tá breis agus trí chéad bilan ó dheineadar súd an t-aimhleas úd. Tá an t-aimhleas céadna dá dhéanamh fós, go dian agus go díthealach; bíodh nách le harm agus le slóighte agus le dortadh fola é.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	106
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá díoltas ag an dTighearna 'á dhéanamh ort fé dheire mar gheall ar ar dhoirtis d'fhuil theaghligh Shaul.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	444
SAMPLA CORPAIS	<i>Laogh. – Is dóic liom gur b'é Reochaidh agus na Muimhnigh is túisge dhoirtfidh fuil.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	229
CUR SÍOS	Duine a mharú, a ghortú le foréigean.
SAMPLA BREISE	<i>Fuil a dhoirteadh, a tharraingt, to shed, draw, blood.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fuil
SAMPLA BREISE	<i>To shed, spill, blood, fuil a tharraingt, a dhoirteadh.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	blood
SAMPLA BREISE	<i>beidh fuil aca, there will be a fight; doirtfear fuil, blood will be spilt, there be carnage</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	fuil
SAMPLA BREISE	<i>he was prepared to shed blood for the cause, bhí sé sásta fuil a dhoirteadh ar son na cúise; a lot of blood will be spilled, doirtfear go leor fola, beidh sé ina chogadh dearg</i>
FOINSE	New English-Irish Dictionary (www.foclóir.ie)
CEANNFHOCAL	blood
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	5079421
BUNFHOIRM	gabháil de chosa
CEANNFHOCAL	cos

CEANNFHOCAL	gabh
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan, an cigire ag teacht agus ag gabháil de chosaibh ins gach aon rud; ag spídiúchán ar na múinteoiribh, os comhair na leanbh go minic, nuair nā cuiridís Béarla cruinn i mbéalaibh na leanbh, agus ag spídiúchán ar na leanbhaibh nuair a déarfadh leanbh acu, "I do be," nó, "We does be."</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	144
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní'l bac ar gach aon ghiola-mo-leithéid gabháil do chosaibh inti.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	53
SAMPLA CORPAIS	<i>Siné an creideamh a mhúin muintir na h-Éirean airís do náisiúnaibh na h-Eórpa, nuair a bhí na slóighte fiadhaine a tháinig as na tíorthaibh thuaidh tar éis gabháil do chosaibh i gcómhacht na Rómha agus tar éis an chreidimh a mhúchadh ins gach aon bhall, ó'n Almáinn go dtí an Spáinn agus ó chríochaibh Lochlan soir go dtí an áit 'n-a raibh Cathair na Trae lá éigin.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	35
CUR SÍOS	Rud nó duine a chur faoi chois.
SAMPLA BREISE	<i>Gabháil de chosa i nduine, to use the feet, trample, on someone.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cos
SAMPLA BREISE	<i>Gabhaim de chosaibh ann, I trample it under foot;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	gabhaim
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	cos ar bolg
<hr/>	
ID	4744796
BUNFHOIRM	gabhar a ghoid
CEANNFHOCAL	gabhar
CEANNFHOCAL	goid
SAMPLA CORPAIS	<i>Caithfidh sé rud éigin a dhéanamh chun an airgid d'fhágáil le díol as an ndigh. Imtheóchaidh sé agus guidfidh sé gabhar. An bhfuil a fhios agat, a Dhonchadh, cad é an rud an gabhar? Donchadh: Ambriathar go bhfuil fhios agam go maith cad é an rud é. Mála coirce, nú mála cruithneachtan, nú rud éigin de'n tsórd san, do ghuid ó n-a mhuinntir agus do thabhairt do dhuine éigin a cheannóchaidh uaidh é, ar leath an méid is fiú é.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	118
CUR SÍOS	Earraí a ghoid agus é a dhíol do dhuine éigin ar leath an méid is fiú é.
SAMPLA BREISE	<i>a bundle; misappropriated or smuggled goods.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	gabhar
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>Rud luachmhar, rud a thuigtear go mbeadh luach leis áit éigin a dhíol.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Rud luachmhar.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Gabhar bán = poitín, uisce beatha ná fuil dleacht díolta air (bíonn sé i bhfad níos saoire).</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Isé an mála coirce nú cruitneachtan an gabhar. Stealing a bag of oats from his family and then selling it for half its value.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	5136317

BUNFHOIRM	gach (aon) ré sholais
CEANNFHOCAL	aon
CEANNFHOCAL	ré
CEANNFHOCAL	solas
SAMPLA CORPAIS	<i>Léigheadh aoinne tuairisg an troda san agus chífídh sé go soiléir nách fiú trácht ar an bhfeallaire Éireanach seachas na feallairí a bhí tímpal ar Washington gach aon ré sholuis, ag dul isteach 'n-a bhéal le dílse dhó, mar 'dh eadh, agus sa n-am gcéadna na breabana móra 'n-a bpócaibh acu ar é thabhairt suas, beó nó marbh, do chómhacht Shasana.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	111
SAMPLA CORPAIS	<i>Is iongnadh linne a rádh gur shéan Peadar an Slánuightheóir tar éis an radhairc, agus ní h-aon iongnadh linn sinn féin a bheith ag séanadh an tSlánuightheóra chéadna, gach aon ré sholuis, agus an t-eólus go léir againn!</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	142
SAMPLA CORPAIS	<i>An fhaid a bhí sé anso bhí an eascú san Thaidhg Mhoir ag faire orm ins gach aon chúinne gach aon rae sholuis. Ní fhéadfaínn cor a chur díom gan mé féin a chur i gcontabhairt.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	194
CUR SÍOS	Go rialta; moch is déanach.
SAMPLA BREISE	<i>Gach ré sholais, regularly; at every opportunity.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	ré
SAMPLA BREISE	<i>gach aon ré solais, late and early, at all hours</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	ré
SAMPLA BREISE	<i>Bíonn sé ann gach aon ré soluis. Bíonn sé ann ana-mhinic; moch déidheannach. Ní fhágann sé an áit. Tugann sé a shaoghal ann.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	96
AICME SÉIMEANTAÍCE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4947731
BUNFHOIRM	gach aon fhocal ar a fhaobhar (agus ar a chúinne) (ag)
CEANNFHOCAL	faobhar
CEANNFHOCAL	cúinne
CEANNFHOCAL	focal
CEANNFHOCAL	aon
SAMPLA CORPAIS	<i>Gach aon fhocal ar a fhaobhar agus ar a chúinne aige.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	45
CUR SÍOS	Caint ghéar; teanga bhearttha.
SAMPLA BREISE	<i>Gach aon fhocal ar a fhaobhar agus ar a chúinne aige is said of a person who with unnecessary emphasis – as if putting each word first on its edge and then on the corner of its edge.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	faobhar
SAMPLA BREISE	<i>Bhí faor maith ar a fhiacra ag Seán á rá = fonn maith air á rá: á rá go géar. Bhí faor ar m'fhiacra chun é rá amach go maith = fonn, fuinneamh.</i>
FOINSE	Réilthíní Óir (Cuid I) (Mac Clúin 1922)
CEANNFHOCAL	faobhar
SAMPLA BREISE	<i>faobhar ar gach focal aige, his every word was barbed, gach aon fhocal ar faobhar aige, bhí faobhar ar a ghuth, he spoke in angry tones.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)

CEANNFHOCAL	faobhar
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
ID	4942281
BUNFHOIRM	gaige gan éifeacht
CEANNFHOCAL	éifeacht
CEANNFHOCAL	gaige
SAMPLA CORPAIS	<i>Donchadh: Ní h-ag gluaireán atáim, ná ag camhrán, ná ag lochtúchán, ach nuair a chuimhnighim ar an gcluiche, agus ar an gcliipe, agus ar an bhfiach atá déanta againn i gcaitheamh na bliana, ar na staiginibh, agus ar na meisgeoiribh, agus ar gach aicme galánta eile acu, ní fhéadaim gan bheith míchéadtach, cancarach, feargach, nuair a chím fós iad, ar leacachaibh na sráide, gach aon ghaige gan éifeacht acu agus a phlaoisgín folamh anáirde aige agus gan oiread agus aon fhocal amháin Gaeluinne 'n-a phluc!</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	217
SAMPLA CORPAIS	<i>Tháinig na leabhair. Tá leabhair a dhóithin anois ag aoinne gur maith leis úsáid a dhéanamh díobh. Ach tá lucht an mhustair agus an díomhaoitis chómh fada ó aon úsáid a dhéanamh agus bhíodar riamh. Tá an bhréid ortha fós chómh cluthar agus bhí sé ortha nuair a bhídís 'ghá mhaoidheamh nár bh'fhios cad é an t-éirleach a dhéanfidís ag foghluiú Gaeluinne dá mbeadh cothrom Leabhar acu. Ní fheadar an tsaothal, a Thaidhg, cad déanfar leo. Thugamair staiginí ortha. Thugamair rudaí Gallda ortha. Thugamair gaigí gan éifeacht ortha. Ní fheadar an bhfuil aon mhaith dhúinn ann.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	226
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá obair mhór mhaith déanta i gcaitheamh na bliana. Do dheinamair féin cion beirte dhe. An gaige gan éifeacht úd a dubhraís, is lugha an meas atá anois air 'ná mar a bhí air bliain an taca so.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	217
CUR SÍOS	Staigin nó duine gan fuaimint; rud nach mbaintear úsáid as.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Gallamhaisire gan mhaith.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Duine gan tairbhe agus é ina bhodhaire.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
ID	4627874
BUNFHOIRM	gáire Sheáin dóite
CEANNFHOCAL	dóite
CEANNFHOCAL	gáire
CEANNFHOCAL	Seán
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí gáire Sheán Dóighte aige nuair a fuair [sé] an dá Aodh thuaidh roimis go teann. Ní raibh aon choinne aige go n-iompóch Aodh Ruadh thar n-ais soir agus a thír féin dá sgrios thiar.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	87
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach nuair ná raibh ag an leanbh le maoideamh ach gur ith sé smut de ghé fadó nuair a bhí an Nodlaig ann, do baineadh na cosa glan ó aon leath-sgéal chun cíosa d' árdughadh. Siné an rud a chuir ag gáirí iad go léir. Do gháir an duin'uasal féin, ach is dóich liom gur bh' i "gáire Sheághain dóighte" an gháire a dhein sé.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	23
CUR SÍOS	Gáire leamh.

SAMPLA BREISE	2. <i>Laugh. Gáire dóite, tur, wry, dry, smile.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	gáire
SAMPLA BREISE	<i>gáire dóighte, a sarcastic laugh</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	gáire
SAMPLA BREISE	1. <i>a. He laughed on the wrong side of his face, ba é gáire Sheáin dóite aige é.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	laugh
SAMPLA BREISE	<i>"gáire Sheáin dóite": gáire searbhasach; an gháire a dhéanann duine nuair a ghortaítear é agus nuair thosaíonn gach duine ag gáire faoi.</i>
FOINSE	Foclóir agus nótaí do "Mo Scéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970)
LEATHANACH	14
SAMPLA BREISE	5. <i>Is é gáire Sheáin Dóite a rinne sé. Gáire leamh nach ó chroí - ar nós an gháire úd a rinne Seán nuair a dódh é is é á ligeann air "nár bh aon ní é, arú!"</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	198
SAMPLA BREISE	<i>Gáire Sheáin dóite: leamh-gháire ó dhuine gan fonn gáire air.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	46
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4728052
BUNFHOIRM	gal soip
CEANNFHOCAL	gal
CEANNFHOCAL	sop
SAMPLA CORPAIS	<i>Admhuighim duit nuair a bhíos ar an slighe, ag dul ann, go raibh sórd eagla orm ná beadh sa tabhairt amach ach gal suip.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	149
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní'l aon fhocal Gaeluinne aige féin ach tá sé 'ghá foghluiam go tiuigh. Cheap sé ar dtúis, nídh nár bh'iongna, ná beadh i n-obair na Gaeluinne ach gal suip. Go mbeadh bladham ar feadh tamail bhig, agus raint fothraim, agus ansan go raghadh gach nídh chun suainis.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	31
SAMPLA CORPAIS	<i>An feall a bhí ceapaithe, beartuighthe, acu chómh deas chómh gasta chómh géar-chúiseach, dar leó féin, do thuit sé as a chéile os cómhair a súl. Dhein gal suip dé an túisge 'n-ar labhair an Slánuightheóir. Bhí sgéal nua ag muintir Heróid ag dul a bhaile.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	210
CUR SÍOS	Rud nach maireann i bhfad; rud neamhbhuan.
SAMPLA BREISE	3. <i>(a) Puff, whiff (of smoke, of hot air). Gal soip, smoke from a wisp of straw; transitory thing. Ní raibh ann ach gal soip, it was only a flash in the pan.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	gal
SAMPLA BREISE	<i>gal suip, the flame or smoke from a wisp, fig., anything transitory, a "flash in the pan," a fad, gal suip tirim tuighe,</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	gal
SAMPLA BREISE	1. <i>A flash in the pan, gal soip.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	flash
SAMPLA BREISE	1. <i>(Of project) It ended in smoke, ní raibh ann ach gal soip.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	smoke

SAMPLA BREISE	<i>Gal soip. Rud nach maireann ach tamaillín gearr.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Sióchfhradha 1926)
LEATHANACH	150
SAMPLA BREISE	<i>342. He thought at first, very naturally, that the Irish language movement would prove a flash in the pan. Cheap sé ar dtúis, nídh nár bh'iongna, ná beadh i n-obair na Gaeluinne ach gal suip.</i>
FOINSE	Cruinneas cainte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	68
SAMPLA BREISE	<i>38. Gal soip. An ghal a eiríonn as sop féir nuair a bhíonn sé tais, .i. gal nach aon tine faoi deara é. Mar sin deirtear ná bíonn in obair nó i saothar a lán daoine ach gal soip, nuair ná bíonn aon tine (aon dúthracht) leis an obair nó leis an saothar agus mar sin ní leanann an obair i bhfad.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	203
SAMPLA BREISE	<i>Gal soip: an rud is annamh is iontach. Deirtear é faoi rud iontach a thitim amach.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	50
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4706948
BUNFHOIRM	gan (aon) chlóic a chur (ar)
CEANNFHOCAL	aon
CEANNFHOCAL	clóic
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach i dtaobh na feóla, sgéal eile ar fad ab eadh an fheóil. Ní chuireadh ithe na feóla aon chlóic ar a choinsias. Bhí cait cheann-fhionna ar na Iúdaigh go tiugh an uair sin. Táid cait cheannfhionna le fágáil fós, leis, sa tsaothar.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	162
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí 'fhios acu conus mar ná goilleadh fuacht ná fliuchra air nuair a bhí sé sa bhaile i nÉirinn; conus mar a chodladh sé fe spéir na hoidhche agus gur chuma leis samhradh nú geimhre ann, fearthainn nú sneachta nú sioc, agus ná cuireadh aon taobh acu aon chlóic air. Ní áiteóch an saoghal ortha ná gurbh amhlaidh a tugadh nimh dó.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	239
SAMPLA CORPAIS	<i>Chun Dé atá triall na h-intinne atá díreach. Beireann an croíthe glan greim ar Dhia, agus blaiseann sé Dia. Ní chuirfidh aon ghníomh fóghanta aon chlóic ort má bhíonn do chroíthe istigh glan ó ghrádh chlaon.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	67
CUR SÍOS	Gan lagmhisneach a chur ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>The loss of energy caused by hardships or exertion. When a person is found full of energy after some laborious feat, people say:- níor chuir an méid sin aon chlóic air.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	clóic
SAMPLA BREISE	<i>Níor chuir sé clóic ná cailm air, it didn't bother him one bit.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cailm
SAMPLA BREISE	<i>Nothing daunted, gan a dhath mairge, gan aon chlóic.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	daunt
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4591654
BUNFHOIRM	gan (aon) chnámh a fhágáil slán ina chorp
CEANNFHOCAL	aon
CEANNFHOCAL	cnámh
CEANNFHOCAL	corp
CEANNFHOCAL	slán
CEANNFHOCAL	fág
SAMPLA CORPAIS	<i>Má theipean ar Chormac teacht suas leó, – an mhuintir go bhfuil a gcuid caillte acu tar éis an lae, má's filleadh anso dhóibh agus a gcuard i n-aistear acu, déarfaidh gach aoinne gur mise fé ndear é, mura mbéadh gur thugas rabhadh dhóibh ná bédís imthighthe chómh tapaídh. Ní fágfar cleith os cionn mo chinn, ná aon chnámh slán am' chorp.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	142
CUR SÍOS	Brúite, basctha ina chorp.
SAMPLA BREISE	<i>I am sore all over, níl aon bhall slán i mo chorp.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	sore
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>Gach ball ann gortaithe, leointe.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Buafar glan air.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Briste brúithe bascaithe.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Do fuair sé bataráil uathbhásach.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe

ID	4585515
BUNFHOIRM	gan (aon) chos de an áit a fhágáil
CEANNFHOCAL	aon
CEANNFHOCAL	áit
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	fág
SAMPLA CORPAIS	<i>"Deirim leat ná fágfaidh aon chos díom an áit seo go dtagaidh sí amach," ar s eisean. "Agus deirim rud eile leat, agus creid uaim é, nach gádh dhuit bheith ag caitheamh do bhalcaisí dhíot nuair ná pósfaidh Séadna thú.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	76
CUR SÍOS	Gan chorraí.
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>Níor chorraigh sé, ní chorródh as an áit seo.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Ní bhogfaidh se ón áit.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>He didn't leave the place.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe

ID	4592341
BUNFHOIRM	gan (aon) dá chuid a dhéanamh dá dhícheall
CEANNFHOCAL	cuid
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	dícheall
CEANNFHOCAL	déan
SAMPLA CORPAIS	"Ní fhéadfá é," arsa Tadhg. "D'fhéadfainn," arsa Micheál. "Ná déin aon dá chuid ded' dhícheal," arsa Tadhg.
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	38
SAMPLA CORPAIS	Aodh D. – Éirig as, a Dhalláin. Ní bhfaighir ar sgiath. Dallán. – Aoirfadsa thusa. Aodh D. – Ná déin aon dá chuid de d'dhíthchioll. Tá cómhachta Dé agus na naomh liom ad choinnibh, ó dhéin Colum Cille an tsíothcháin idir sibhse, aois ealadhan Éirean, agus sinne, ríghthe Éirean.
FOINSE	Bás Dhalláin
LEATHANACH	3
SAMPLA CORPAIS	D'inis sé do gach aoinne cad é an tarcuisne a tugadh dó i gCeann Cora, conus mar a caitheadh Gleann Mháma ins na súilibh air féin agus ar Laighneachaibh, agus conus mar adúbhairt Murchadh, mac Bhriain, leis féin agus leis na Laighneachaibh gan aon dá chuid a dhéanamh d'á ndícheal.
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	232
CUR SÍOS	Leathiaracht a dhéanamh.
SAMPLA BREISE	Ná déin dá chuid ded dhícheall. Do your worst (lit. don't make two parts of your endeavour).
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	déin nú din
SAMPLA BREISE	Dhá leath a dhéanamh de do dhícheall, to do things by halves. Ní dhearna sé dhá leath dá dhícheall leis, he spared no pains to do it.
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dícheall
SAMPLA BREISE	He does not grudge his efforts, ní dhéanann sé dhá chuid dá dhícheall.
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	grudge
SAMPLA BREISE	To spare no pains, gan dhá leath a dhéanamh de do dhícheall.
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	spare
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SEIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4630800
BUNFHOIRM	gan (ionga ná) fiacail a chur (i)
CEANNFHOCAL	fiacail
CEANNFHOCAL	ionga
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	Do bhuail sé tríotha isteach gan ionga ná fiacal do chur i n-aoinne acu. Do bhuaileadar é ach níor chuaidh faobhar ná rinn i bhfeidhm air.
FOINSE	Guaire I, II
LEATHANACH	141
CUR SÍOS	Gan cur isteach ar aon duine; gan teagmháil a dhéanamh le haon duine.
SAMPLA BREISE	níor chuir sé aon fhiacal ann, he did not mince his words.
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	fiacal

SAMPLA BREISE	<i>To be quite frank with you..., gan aon fhiacail a chur ann...</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	frank
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4629993
BUNFHOIRM	gan a bhéal a bhogadh
CEANNFHOCAL	bog
CEANNFHOCAL	béal
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhíodar ag feuchaint an doras amach. Cia gheabhadh thar an ndorus ach Séadna! D'fhéach sé isteach ar an mbeirt. Níor bhog sé a bhéal. Níor dhéin sé ach feuchaint ortha. Ba dhóigh leat gurab amhlaidh a cheangail an fheuchaint sin de'n talamh iad. Níor stad sé d'á shiúbhal.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	89
CUR SÍOS	Scéal a choimeád faoi rún.
SAMPLA BREISE	<i>Ná bog do bhéal ar a' méid sin (ar a' s géal san) = Ná h-abair focal amach as do bhéal mar gheall air.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	béal
SAMPLA BREISE	<i>2. Move, loosen (b) Ná bog do bhéal air, don't open your lips about it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	béal
SAMPLA BREISE	<i>Ná bog do bhéal ar an s géal. Ná h-abair aon rud mar gheall air. Coimeád rún ar an rud san.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	9
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4630571
BUNFHOIRM	gan a chluasa a oscailt le tarathar
CEANNFHOCAL	cluas
CEANNFHOCAL	tarathar
CEANNFHOCAL	oscail
SAMPLA CORPAIS	<i>A dhuine mo chroidhe 'stigh, ní fheadaraís cad é an greim atá ag ainbhíof agus ag dul amú ortha. Ní fhéadfá a gcluasa dh'osgailt le tráthar, táid siad chómh stupaithe sin acu le céir, fé mar a stup Odusséus cluasa a chualachta le h-eagla go n-áireóchaidís na Suiréana.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	63
CUR SÍOS	Duine nach mbíonn ag éisteacht; duine nach mbíonn fonn éisteachta air.
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4592373

BUNFHOIRM	gan aithne gan urlabhra
CEANNFHOCAL	aithne
CEANNFHOCAL	urlabhra
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a chonaic Séadna an t-athrughadh agus nuair airigh sé fuaim agus neart na búirthe sin ag borradh agus ag árdughadh, do dhéin an tigh bullabáisín 'na thimpal, tháinig s gamal os comhair a shúl agus do thuit sé 'na chnaipe ar an úrlár gan aithne gan úrlabhra.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	25
CUR SÍOS	Titim i laige, i bhfanntais; gan aon dé ann.
SAMPLA BREISE	<i>gan aithne gan urlabhra, without consciousness or power of speech</i>
FOINSE	Fodóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	aithne
SAMPLA BREISE	<i>2. Recognition; act of recognizing. Gan aithne gan urlabhra, comatose; dead.</i>
FOINSE	Fodóir Gaelige-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	aithne
SAMPLA BREISE	<i>gan aithne gan urlabhra, in a state of speechless unconsciousness</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	aithne
SAMPLA BREISE	<i>Thuit sé gan aithne gan urlabhra. Thuit sé ar an dtalamh, agus níorbh fhéidir leis aoinne a dh'aithint, ná labhairt. Thuit se i bhfanntais. Thuit sé 'na phleist; maol marbh gan mothú.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	103
SAMPLA BREISE	<i>1. I knocked him senseless, d'fhág mé ina luí gan aithne gan urlabhra é.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	senseless
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

ID	4658929
BUNFHOIRM	gan anam gan anáil
CEANNFHOCAL	anam
CEANNFHOCAL	anáil
SAMPLA CORPAIS	<i>Thugadar deoch eile d' fhíon an rígh dhó agus bhíodar ag tathant air choídhche go dtí go mb'éigean dó géilleadh. Ghleus sé an phíb. Theann sé an mála. D'éist an chuideachta fé mar bhéidís gan anam gan anáil. Ba ghearr gur h-airigheadh mar bhéadh gnúsachtach bhreagh bhog réidh ag gluaiseacht mór-thimpal an tíghe lasmuich.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	232
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bhí sé tamall ag seinnt bhí an fhearg soir siar agus an chuideachta go léir fé mar a bheidís fé dhraoidheacht aige, agus iad mar bheidís gan anam gan anáil, ag éisteacht leis an gceól.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	10
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba ghearr go raibh an uile dhuine de'n chuideachtain chómh ciúin agus dá mbéidís gan anam gan anáil, ag éisteacht le ruith bhfocal, agus le h-aoibhneas an ghutha, agus le brígh na cainte.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	20
CUR SÍOS	Ciúin; airdeallach.
SAMPLA BREISE	<i>gan anam, gan anáil, without life, without breath</i>
FOINSE	Fodóir d'Eisirt (Knott 1910)
CEANNFHOCAL	anam

SAMPLA BREISE	<i>Ariú rud gan mhaith iseadh é. Níl anam ná anáil ann. = Déarfí é seo i dtaobh dhuine ná beadh aon tapa ann a's ná beadh ar fóghnamh chun rud a dhéanamh.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	anáil
SAMPLA BREISE	<i>1. Breath. Fear gan anam gan anáil, a man without spirit or strength.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	anáil
SAMPLA BREISE	<i>gan anam gan anáil, fainting fit</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	anam
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
<hr/>	
ID	5079250
BUNFHOIRM	gan barr méire a chur (chun)
CEANNFHOCAL	barr
CEANNFHOCAL	méar
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus dubhairt sé leis: Agus is mairg daoibh-se féin, a lucht eóluis ar an ndlígh, óir cuireann sibh ar na daoine ualaí nách féidir dóibh a dh'iompar, agus ní chuireann sibh féin bara méire chun na n-ualaí.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	179
CUR SÍOS	Gan chuidiú le duine.
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
<hr/>	
ID	4823645
BUNFHOIRM	gan bhun gan bharr
CEANNFHOCAL	barr
CEANNFHOCAL	bun
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí an léirsgrios ag dul chun cinn. Bhí an Ghaeluinn ag imtheacht. Bhí drabhuíol cainnte a bhí gan bhun gan bharr ag teacht 'n-a h-inlead. Bhí éirim na ndaoine ag caolú agus ag lagú.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	208
SAMPLA CORPAIS	<i>Gnóthí gan bhun gan bhárr.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	40
CUR SÍOS	Gan aon chríoch.
SAMPLA BREISE	<i>Gnóthí gan bhun gan bhárr. Aimless proceedings.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	gnó
SAMPLA BREISE	<i>Caint gan bhun, baseless talk.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bun
SAMPLA BREISE	<i>Gan bhun, gan dúshraith; (scéal) gan údar.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	baseless
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

ID	4585500
BUNFHOIRM	gan cleith os cionn a chinn a fhágáil
CEANNFHOCAL	ceann
CEANNFHOCAL	cleith
CEANNFHOCAL	fág
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní fágfar cleith os cionn mo chinn, ná aon chnámh slán am' chorp</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	142
CUR SÍOS	Fágtha gan faic, gan díon os comhair a chinn.
SAMPLA BREISE	<i>Ní fágfar cleith os cionn mo chinn, there will not be a stick left over my head; they will pull the house down on me.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	cleith
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

ID	4689831
BUNFHOIRM	gan cor (ná lúb) ina chroí
CEANNFHOCAL	cor
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	lúb
SAMPLA CORPAIS	<i>Nách uathbhásach an ara í! Cad é mar fhéadan sí caint agus sult agus gairí dhéanamh, gur dhóich le duine ná fuil cor ná lúb 'n-a croidhe ach oiread leis an leanbh! Do bhuaidh sí ar a bhfeaca riamh! Ní fheadaraís a leath, a Thaidhg.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	167
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ag magadh athaoín tú, a mháthair!" ar seisean. "Ní h-eadh, a mhic mo chroidhe!" ar sise. "Lom dáiríribh atáim. Ní'l cor 'n-a croidhe ná 'n-a h-aighe ná fuil 'fhios agam."</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	196
SAMPLA CORPAIS	<i>Chonac ag cur na súl tríom í, agus bhí 'fhios agam go raibh an t-amhas aici orm, ach d'fheuchas suas uirthi chómh símplidhe, chómh neamhthuairmeach san gur dhóich leat ná raibh cor am chroidhe.</i>
FOINSE	An Sprid
LEATHANACH	3
CUR SÍOS	Duine nach bhfuil cleasach nó glic; gan aon tréithe folaithe ann.
SAMPLA BREISE	<i>1. (a) Is iomaí cor is lúb ann, it is full of twists and turns; (of person) he is full of wiles. Níl aon chor ina chroí gan fhios dom, I can anticipate his every thought; I know all his tricks.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cor
SAMPLA BREISE	<i>9. Craft, deceit. Tá lúb ina chroí, he is deceitful at heart. Sionnach na lúibe, the cunning fox. Is iomaí cor is lúb ann, he is a very tricky person. Aithním gach cor is lúb dá bhfuil ann, I am up to all his dodges.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lúb
SAMPLA BREISE	<i>Níl aon chor 'na chroidhe ná fuil a fhios agam, I know every trick of his,</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cor
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (croí) den nath seo a idimhalarú le hainmfhocal eile: aighe.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

ID	5079852
BUNFHOIRM	gan dul orlach i ndiaidh a chúil
CEANNFHOCAL	orlach
CEANNFHOCAL	cúl
CEANNFHOCAL	téigh
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí fhios aige, agus ba chuimhin leis é go dian mhaith, nár chuaidh Héród órlach i ndiaidh a chúil ó'n ngeallmhaint sin an fhaid a mhair sé.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	156
CUR SÍOS	Gan dul siar ar ghealltanas.
SAMPLA BREISE	<i>Ní raghainn orlach i ndiaidh mo chúil uait = Nil eagla ar bith orm romhat – do throidfinn tu dá mbadh ghá san.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cúl
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4818284
BUNFHOIRM	gan leithead bonn a dhá chos
CEANNFHOCAL	bonn
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	leithead
CEANNFHOCAL	talamh
SAMPLA CORPAIS	<i>Mise an fear a dhíbir thu ó thalamh do shinsir agus nár fhág leithead bonn do dhá chos de thalamh Uladh agat.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	234
CUR SÍOS	Puinn den talamh.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) (b) Area, space, of certain width. Bhí leithead ár mbonn, ár gcos, de thalamh na hÉireann againn, we had planted our feet on Irish soil.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	leithead
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
EOLAS BREISE	<i>Do sciobas do chuid tailimh go léir uait. Thógas a bhfuil agat.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Níor fhág rian den talamh.</i>
FAISNÉISEOIR	Liam Ó hÉigeartaigh
EOLAS BREISE	<i>Gan aon talamh.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Níor fhág se oiread agus troigh ceámach de thalamh Uladh agat.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithé

ID	4585479
BUNFHOIRM	gan poll ná póirse a fhágáil gan chuardach
CEANNFHOCAL	póirse
CEANNFHOCAL	poll
CEANNFHOCAL	cuardaigh

CEANNFHOCAL	fág
SAMPLA CORPAIS	<i>Má creachadh mé i n-ainim an rígh nach é is lúgha is gann do'n rígh cead agus congnamh agus caoi do thabhairt dom ar an mbitheamhnach d'leanmhaint agus d'fhiadhach chun go mbeiread air? Ní fhágfad poll ná póirse i n-Éirinn gan cuardach dó. Beir i láthair an rígh mé, ar sise.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	190
SAMPLA CORPAIS	<i>An fhaid a bhí Don Cíochóte ag éisteacht le caint an aodhaire, do cheap sé i n'aigne féin go raghadh sé ag cuardach an fhir bhuile agus ná fágfadh sé poll ná póirse gan cuardach dó.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	221
CUR SÍOS	Gach uile áit.
SAMPLA BREISE	<i>Níor fhág siad poll ná póirse gan chuardach, they searched every nook and cranny</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	poll
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	poll francaigh

ID	4588152
BUNFHOIRM	gan teacht chun baile (do)
CEANNFHOCAL	baile
CEANNFHOCAL	tar
SAMPLA CORPAIS	<i>"A phlubaire na gcorcán mbriste!" ar sise, "níor tháinig sé chun baile dhuit féin ná d'aoinne a bhain leat ins na seacht síns earaibh a rádh go mbeitheá ag magadh fúm-sa."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	146
CUR SÍOS	Gan cead cainte.
SAMPLA BREISE	<i>1. Níor tháinig sé chun baile chugat, duit (a leithéid sin a rá, a dhéanamh), you had no right (to say, do, a thing like that).</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	baile
SAMPLA BREISE	<i>Níor tháinig sé chum baile dhuit go mbeinn-se ag lot mo chainnte leat, you have not inherited the privilege of my wasting my speech on you (al. 'a bhaile' for 'chum bhaile' in such phrase)</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	baile
SAMPLA BREISE	<i>Ní tháinig sé chun baile dhó é rádh loim. Níl aon cheart aige é rádh liom.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	108
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4585486
BUNFHOIRM	gaoth a bheith (i)
CEANNFHOCAL	gaoth
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní raibh ann, dar leó, ach gréasaidhe mar aon ghréasaidhe, agus ní raibh i gcaint Chormaic ach gaoith.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	214

SAMPLA CORPAIS	<i>Mar tá a fhios acu ná fuil sa chainnt ach gaoth agus nách baoghal go gcaithfid siad an chómhairle do ghlacadh.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	80
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus ná fuil in sna gníomharthaibh móra gaile agus gaisge ach gaoth, agus ná fuil 'san oileán úd a gheallais dom ach gaoth.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	236
CUR SÍOS	Caint nó gníomh áibhéile, gan bhunús.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) Níl ina chuid cainte ach gaoth (mhór), he is only ranting.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	gaoth
SAMPLA BREISE	<i>Níl agat ach gaoth = cainnt gan bhun, gan mhaith, gan deárthamh.</i>
FOINSE	Réilthíní Óir (Cuid I) (Mac Clúin 1922)
CEANNFHOCAL	gaoth
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SEIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
<hr/>	
ID	4585560
BUNFHOIRM	gaoth a thabhairt don sparán
CEANNFHOCAL	gaoth
CEANNFHOCAL	sparán
SAMPLA CORPAIS	<i>Conus a thaithin leat ar dhéineas de mhaitheas le d' chuid airgid? Thugas gaoth do'n sparán, nár thugas? Ar tháinig leat-sa puinn de'n tairbhe do lot?</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	267
CUR SÍOS	Airgead a chaitheamh.
SAMPLA BREISE	<i>Thugas gaoth do'n sparán, I aired the purse; i.e. did not keep it closed up</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	gaoth
AICME SEIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4660631
BUNFHOIRM	gaoth an fhocail
CEANNFHOCAL	focal
CEANNFHOCAL	gaoth
SAMPLA CORPAIS	<i>Fuair Héród gaoth an fhocail ó dhuine éigin 'ghá innsint dó go raibh an feall déanta ar Phasael agus go rabhthas chuige féin go mear. Bhí mórán saidhbhris aige agus muinntir líonmhar, agus buidhean láidir lucht airm.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	119
CUR SÍOS	Leid, moladh; is leor nod don eolach.
SAMPLA BREISE	<i>1. (e) Hint, suggestion. gaoth an fhocail a fháil, to get wind of the word. Ní raibh uaidh ach gaoth an fhocail, he only needed the slightest hint.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	gaoth
SAMPLA BREISE	<i>gaoth an fhocail, a hint, a mere suggestion</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	gaoth
SAMPLA BREISE	<i>Níor bheag dó gaoth an fhocail. Dá bhfaghadh sé aon bheagán eolais i n-aon chor mar gheall ar an rud, thabharfadh sé tuairim don gcuid eile. "Ní beag nod don eolach."</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	26

SAMPLA BREISE	311. <i>What is this understanding between themselves and Bruadar, a hint of which they are unwilling should reach you? Cad é an sgéal é seo atá idir iad féin agus Bruadar agus nách maith leo aon ghaoth dhe do leigint chughat-sa?</i> Cruinneas cainte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
FOINSE	64
LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	<i>Gaoth an fhocail: ní raibh uaim ach gaoth an fhocail: níorbh aon rud do b'fhearr liom ná...</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	45
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4585458
BUNFHOIRM	gíog ná míog (as)
CEANNFHOCAL	gíog
CEANNFHOCAL	míog
SAMPLA CORPAIS	<i>Déin, a Pheig, agus bain an chluas díom má bhíon gíocs ná míocs as aoinne againn.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	28
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair thuit an tsail sa loch do stealladh an t-uisge sa spéir agus do baineadh a leithéid sin de gheit as na froganaibh gur shádhadar iad féin d'aon tsádh amháin síos ins a' draoibh a bhí i mbun an locha, agus ná raibh gíocs ná míocs asta go ceann abhfad.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I)
LEATHANACH	8
SAMPLA CORPAIS	<i>Chonaic sé nár chuireas-sa gíocs 'ná míocs asam nuair a rugadh ar chrománaibh orm. Dar leis ní raibh blúire eagla orm.</i>
FOINSE	An Sprid
LEATHANACH	9
CUR SÍOS	Gan chorraí, gan fothram nó ghleo.
SAMPLA BREISE	<i>Níl gíog ná míog as, there is not a peep out of him</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	gíog
SAMPLA BREISE	<i>Gíocs na míocs, a mere sound phrase to signify that they did not utter the slightest sound. It is a very common phrase.</i>
FOINSE	Pamphlets: Léighean Éirean series (Borthwick 1902)
LEATHANACH	16
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	húm ná hám
<hr/>	
ID	5079493
BUNFHOIRM	giolla um a leithéid
CEANNFHOCAL	giolla
CEANNFHOCAL	leithéid
SAMPLA CORPAIS	<i>Níl bac ar gach aon ghiola-mo-leithéid gabháil do chosaibh inti.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	52
CUR SÍOS	Masla dímhneasúil.
SAMPLA BREISE	<i>Giolla um a leithéid, ordinary, insignificant, fellow.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	giolla

SAMPLA BREISE	<i>Giolla mo leithéid, a "fellow," uncomplimentary term, esp. of a small person engaged with others much bigger;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	giolla
SAMPLA BREISE	<i>Giolla um a leithéid. Deirtear "ní haon ghiolla um a leithéid mise agat". Ní haon amadán mé.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Siocfhradha 1926)
LEATHANACH	130
SAMPLA BREISE	<i>Ní h-aon ghiolla mo leithéid é. Ní h-aon amadán é. Ní féidir bheith ag magadh fé.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	43
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Gnáthdhúine; sclábhái.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
<hr/>	
ID	4629507
BUNFHOIRM	gnó an fhir thall
CEANNFHOCAL	fear
CEANNFHOCAL	gnó
CEANNFHOCAL	thall
SAMPLA CORPAIS	<i>An t-é ná féadan a ghnó féin do dhéanamh is deacair a rádh go bhféadfaidh sé gnó an fhir thall do dhéanamh.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I)
LEATHANACH	3
SAMPLA CORPAIS	<i>Ná tarraing ort gnó an fhir thall, agus ná h-eirigh i n-achran i ngnóthaibh na n-uasal.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	40
SAMPLA CORPAIS	<i>Gnó an fhir thall.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	40
CUR SÍOS	Cúraimí daoine eile.
SAMPLA BREISE	<i>Gnó an fhir thall. Other people's affairs.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghair 1926)
CEANNFHOCAL	gnó
SAMPLA BREISE	<i>2. (a) An fear thall, the man across the way, one's neighbour. Ná bac leis an bhfear thall, (i) leave other people's affairs alone, (ii) don't mind what other.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	thall
SAMPLA BREISE	<i>1. An fear thall, the other fellow; one's neighbour. Súil ag an bhfear thall ar an bhfear abhus, everybody watching everybody else.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fear
SAMPLA BREISE	<i>an fear thall, "the other fellow," the neighbour, a stranger, any one outside the family; ag dul fá láimh an fhir thall, going to service, going under subjection</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	fear
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4629020
BUNFHOIRM	go bán
CEANNFHOCAL	bán

SAMPLA CORPAIS	<i>Dheinis do ghearán liom-sa mar gheall ar na neithibh sin agus dubhraís go rabhais ad' mhúchadh leis an ndoircheacht mór. Ar an adhbhar san d'fheuchais go bán am' shúilibh féin, agus lán de bhuaire, agus bhí do mhéireana crapaithe, mar gheall ar an síor-chómhaireamh.</i>
FOINSE	Lúcán
LEATHANACH	108
CUR SÍOS	Cuma fhiáin ar dhuine; scéin ina shúile.
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé imithe bán geal as a mheabhair = ar buile: chun an chnuic.</i>
FOINSE	Réilthíní Óir (Cuid I) (Mac Clúin 1922)
CEANNFHOCAL	bán
SAMPLA BREISE	<i>Ta se imthighthe bán. Tá sé imthighthe as a mheabhair. Tá sé imthighthe le báinidhe.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	24
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
EOLAS BREISE	<i>100 blian ó shoin deirí "Tá sé imithe bán" fé dhuine ná beadh a chiall ceart aige. Imithe bán = Gone silly, mad, wild.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4662355
BUNFHOIRM	go bog agus go crua (ar)
CEANNFHOCAL	bog
CEANNFHOCAL	crua
SAMPLA CORPAIS	<i>I gcás nár bh'aon bheart shaoráideach dúinn é thabhairt linn. Uaireanta bhíodh sé ag tathant go bog a's go cruaidh orm leogaint dó imtheacht ar feadh tamail bhig agus 'ghá gheallamhaint go dtabharfadh sé tuarastal mór dom as.</i>
FOINSE	Lúcán
LEATHANACH	69
SAMPLA CORPAIS	<i>Chimíd fear atá chómh saidhbhir le Démur, pé 'r bh'é féin, fear gur b'as an ólachán do fuineadh agus do fáisgeadh a chuid saidhbhris, chimíd an fear san 'n-a sheasamh anáirde ar chlár, agus é ag déanamh cainnte go tréan, ag spídiú agus ag aithisiú ar ól agus ar lucht ólacháin, ag áireamh na n-olc agus na n-aimhleas a thagan de dhruim ólacháin, agus 'ghá iarraidh, go bog a's go cruaidh, ar mhuinntir na h-Éireann a leas do dhéanamh agus eirighe as an ól.</i>
FOINSE	Cómhairle ar Leasa
LEATHANACH	79
SAMPLA CORPAIS	<i>Do dhaoradar chun báis í, ach d'iaradar go bog a's go cruaidh air gan í chur chun báis láithreach ach í chur isteach i bpríosún agus rainnt aimsire do leogaint thairis, le h-eagla go mb'fhéidir go n-atharóchadh a aigne 'n-a taobh agus ansan gur bh'fhearr fhearr leis beó í.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	174
CUR SÍOS	Gach iarracht a dhéanamh rud a áitiú ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>1. Chuaigh sé go bog agus go crua orm, he tried to persuade me by all means.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bog
SAMPLA BREISE	<i>bog nó cruaidh, by any means</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	bog
SAMPLA BREISE	<i>3.a. To press someone hard, dul go bog is go crua ar dhuine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	press
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
<hr/>	
ID	4630603

BUNFHOIRM	go bun na gcluas
CEANNFHOCAL	bun
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA CORPAIS	<i>Dh'fheuch síse air, agus má fheuch ní baoghal ná gur bhog sé dhi láithreach iad. D'fheuch sé síos ar an dtalamh, agus do las sé go bun na gcluas nuair a thuig sé an tuathal a bhí déanta aige.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	75
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fhéach an chuideachta go léir ar Chonall nuair a chonnacadar an fear mór ag féacaint air. Do las Conall suas go bun na gcluas. Annsan do bhánuigh sé chómh bán le cailc. Annsan do ghormuigh sé.</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	91
SAMPLA CORPAIS	<i>Cheapas ná raibh sráidín i n-Éirinn leath chómh Gallda leis an sráidín sin. Mheasas dá mbeadh an Ghaeluinn suas go bun na gcluas ar mhuintir na sráide bige sin go ndéanfídis iaracht ar a mbéal do chur suas os cionn na Gaeluinne agus Béarla do labhairt.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	30
CUR SÍOS	Go hiomlán.
SAMPLA BREISE	<i>1. Dhearg sé go bun na gcluas, he blushed up to the ears.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dearg
SAMPLA BREISE	<i>Dhearg sé go bun na gcluas. Tháinig luisne dearg ar a aghaidh air fad.</i>
FOINSE	Cortha Cainte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	15
SAMPLA BREISE	<i>1. He blushed to the roots of his hair, las sé go bun na gcluas.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	blush
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

ID	4652807
BUNFHOIRM	go cnámh agus go croí
CEANNFHOCAL	cnámh
CEANNFHOCAL	croí
SAMPLA CORPAIS	<i>Do ghearr an focal san, go cnámh agus go croidhe, an uile dhuine de'n Tromdháimh. Do ghearr an focal san Seanachán níba dhoimhne 'ná mar a ghearr sé aon duine eile d'á raibh ar an dTromdháimh.</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	169
CUR SÍOS	Go smior.
SAMPLA BREISE	<i>Cuaidh an sgéal go mór i gcnámh aige. – Go ndeaghuidh sé i n-achrann go maith ann – go ndeaghuidh sé ar a chroidhe – gur chéim chruaidh leis é.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cnámh
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
EOLAS BREISE	<i>Do chuir na focail san scannradh uathbhás agus eagla ar gach aoinne / These words generated awe & terror to the core in everybody who heard them.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaíthe
EOLAS BREISE	<i>Ghortaigh sé go mór é, téann buille go cnámh ach téann focal go smior.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Chuir sé isteach orthu go mór.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh

EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Do ghortaigh sé go mór iad.</i> Máiréad Uí Lionáird
ID	4585573
BUNFHOIRM	go liath láidir
CEANNFHOCAL	liath
CEANNFHOCAL	láidir
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí sé ansúd go liath láidir ag siúbhal na sráide, chómh dána agus dá mba ná béadh a leithéid déanta aige.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	123
CUR SÍOS	Go dána; gan eagla.
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'liath' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Neamhspleách.</i> Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Slí chun tú féin a chur in iúl (a matter of expression), go dána, go misniúil, chomh maith a bhí sé riamh - "as strong as ever was".</i> Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Gan náire ar bith air.</i> Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Bhí sé ansúd go neamhspleách/independent as if he wasn't guilty.</i> Dónal Ó hÉalaíthe
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Gan eagla, dána.</i> Domhnall Ó Loingsigh
ID	4630799
BUNFHOIRM	gob le gob
CEANNFHOCAL	gob
SAMPLA CORPAIS	<i>Táim gob le gob le cheithre fichid chun na Bealtaine.</i>
FOINSE	Mion-Chaint (Cuid III)
LEATHANACH	45
CUR SÍOS	A bheith cothrom le duine nó cóngarach do rud.
SAMPLA BREISE FOINSE	<i>Cad é an t-aos tu anois, a Dhiarmuid? What age are you now, Darby? Táim gob le gob le cheithre fichid chun na Bealtaine. I am point to point to eighty come May next.</i>
LEATHANACH	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902) 45
SAMPLA BREISE FOINSE	<i>2. Tip, point; projection. Tá siad gob ar ghob, gob le gob, they are neck and neck.</i>
CEANNFHOCAL	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) gob
SAMPLA BREISE FOINSE	<i>gob le gob, neck and neck, close together, tête-à-tête</i>
CEANNFHOCAL	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) gob
SAMPLA BREISE FOINSE	<i>3. b. To be even, bheith cothrom, gob le gob.</i>
CEANNFHOCAL	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) even
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
ID	4672169
BUNFHOIRM	gobán i mbéal (duine)
CEANNFHOCAL	béal

CEANNFHOCAL	gobán
SAMPLA CORPAIS	<i>Do thuig lucht seirbhíseach do lorg ná beadh aon ghnó i n-aon chor acu d'á leithéidí agus tháinig amach go tur an fógra, "No Irish need apply." Curtar an tsrathar ar an gcapall gcóir! Isiad sgoileana "Náisiúnda" na h-Éireann is athair agus máthair do'n fhógra mhillteach mhífhoirtiúnach san. Tá an gobán fós daingean i mbeulaibh ár n-aos óg.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	12
CUR SÍOS	Ceacht foghlamtha.
SAMPLA BREISE	<i>2. Gag. Cuirfidh mise gobán ann, ina bhéal, I'll stop him from talking. Familiar: Is é an chéad ghobán a cuireadh ina bhéal é, it was the first lesson he was made to learn.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	gobán
SAMPLA BREISE	<i>Is é an céad-ghobán a cuireadh 'na bhéal é, that was the first teaching or example (good or bad that he got).</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	gobán
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4628054
BUNFHOIRM	gol an gháire
CEANNFHOCAL	gáire
CEANNFHOCAL	gol
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach "gol an gháire," na pianta a thagann ó thoil a thabhairt dos na míanaibh sin, síníad na neithe a chuireann fhiachaint ar dhaoine fuath a thabhairt do'n tsaoghal agus gráin a bheith acu air.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	139
SAMPLA CORPAIS	<i>Droch-chómharsanacht is eadh bheith ag magadh agus ag fonomhaid fé dhaoine. Ní raibh an rath riamh ar a leithéid. Ná dein-se indiu gáire nách ceart duit a dhéanamh, le heagla go ndéanfá gol an gháire sin amárach.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach II)
LEATHANACH	135
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhíodar ag gáiridhe nuair a bhíodar ag imtheacht agus mo chlébhin acu. Do réir an fhuadair atá fé Ó Conchubhair anois measaim nách fada go mbeidh gol an gháire sin acu.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	38
CUR SÍOS	Gáire a ndíolfar as sa todhchaí.
SAMPLA BREISE	<i>Gol an gháire a bhí aige, etc., the cry of [i.e., belonging to] the laugh that he had a week ago. The expression seems to assume a sort of law of compensation, as is every laugh should be balanced sooner or later by tears.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go h-Éirinn (Cnuasach II) (Ua Laoghaire 1931)
LEATHANACH	91
SAMPLA BREISE	<i>Beidh gol an gháire a bhí anuraidh agat (ó ciainibh agat) = Goilfir de mar gheall ar sin fós.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	gol
SAMPLA BREISE	<i>Beidh gol an gháire a bhí anuraidh agat = atá déanta agat - díolfair as san fós.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	gáire
SAMPLA BREISE	<i>2. Laugh. Tá gol a ngáire acu anois, the laugh is against them now.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	gáire
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Díol as an spórt - beidh brón ort dá bharr "fileann an feall." Hoist on your own petard.</i>

FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Go bhfillfeadh sé air féin.</i> Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Ní cóir bheith ag magadh fé dhaoine.</i> Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Ní fada ón ngáire an gol, leanann gol gáire.</i> Liam Ó hÉigearthaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Toradh an gháire, d'iompódh cúrsaí amáireach agus bheadh ábhar goil agat.</i> Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>An té a bhíonn ag gairí agus ag magadh fé dhuine tá baol ann go mbeidh sé féin ag gol le brón amaireach.</i> Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Úsáidtear an nath seo, an gáire, as taitneamh agus toil a bhaint as droch-mhianta an t-saoil agus, an gol, as na pianta, an féin-locht agus an dochar a leanann é.</i> Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4702088
BUNFHOIRM	greim an bháis
CEANNFHOCAL	bás
CEANNFHOCAL	greim
SAMPLA CORPAIS	<i>Machtnuighmís anso ar conus mar a rug ár Slánuightheóir buadh ar an mbás nuair ais éirigh sé lena chómachtaibh féin as an uaigh agus greim an bháis briste aige, greim nár briseadh riamh go dtí san, agus nárbh fhéidir a bhriseadh ach le cómhachtaibh Dé.</i> Mo Shlighe Chun Dé 110
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach fuair sé an duadh céadna do fuair Elias. Ba léir nách le cómhacht a thóile féinig a dhein aoinne de'n bheirt buchtaint ar an mbás, greim an bháis do bhogadh. Do chonaic na deisgiobuil, agus chonaic na daoine go léir a bhí sa tsochraid, gur bhuaidh Críost Mac Dé ar an mbás le neart a thóile féinig.</i> Críost Mac Dé (Cuid II) 216
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá sé chómh fíor anois agus a bhí sé an lá san gur dhein ár Slánuightheóir an mhírbhuilt sin, gur bhog sé greim an bháis de'n fhear óg san, gur thug sé an fear óg san thar n-ais ó'n mbás agus gur thug sé d'á mháthair é.</i> Seanmóin agus Trí Fichid II 159
FOINSE LEATHANACH	
CUR SÍOS	Cumhacht an bháis.
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>3. (c) (Of sharp pain) Tháinig greim an bháis air, he felt the pangs of death.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) greim
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	5078130
BUNFHOIRM	greim dúide
CEANNFHOCAL	dúid
CEANNFHOCAL	greim
SAMPLA CORPAIS	<i>Bíon greim diúid éigin ag anam an duine ar a leithéidí sin, fé mar a bheadh bainne-cí-éan éigin gha chimeád ortha, agus ní go bog a sgarán an t-anam leó tar éis bheith abhfad sáidhte ionta.</i> Lúcán 77
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Mo ghrádh mo Thighearna Íosa Críost! Le n-a mhór chómhacht do bhog sé greim diúid an bháis de'n duine i dtreo ná béadh an bhaintreach ag gol.</i> Seanmóin agus Trí Fichid II 157
FOINSE LEATHANACH	

SAMPLA CORPAIS	<i>Deinean sé feall air féin, feall ar a bhreitheamhantas, feall ar a choinsias, díreach mar a dhein Heród. Coimeádan sé an greim diúid ar chuid a chómharsan.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	44
CUR SÍOS	Greim docht daingean.
SAMPLA BREISE	<i>Greim dúide a fháil ar dhuine, to grasp someone by the neck, to fasten on someone.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dúid
SAMPLA BREISE	<i>greim dúide, a throttling, an inextricable grip.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	dúid
SAMPLA BREISE	<i>dúid i 'gréim dúid' amháin .i. greim daingean do-scaoilte</i>
FOINSE	Tráchtas MA: Nótaí do Scéal mo Bheatha le Domhnall Bán Ó Céileachair (Ó Céileachair 1950)
LEATHANACH	181
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4688114
BUNFHOIRM	gualainn le gualainn
CEANNFHOCAL	gualainn
SAMPLA CORPAIS	<i>Bheadh a dhaoine sa bhaile gan rí, gan ruire, gan chosaint, gan treóir, dá ndíbirt a' talamh a sínsear agus dá gcur le fuacht agus le fán ar fuid na hÉirean, agus gan aoinne acu d'fhéadfadh iad do chruinniú guala le gualainn agus gléas agus cóir chosanta chur ortha i n-aghaidh a namhad.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	14
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bhí an obair ag tosnuhadh agus na cainteoirí ag dul suas ar an árdán, chuas féin s uas air. Cé chífínn guala le gualainn liom ar an árdán ach fear na nótaí. Do h-iaradh cead dó agus do fuaradh, agus bhí sé ansúd thuas agus gan aon chur isteach ag aoinne 'a dhéanamh air.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	207
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach má bhíon beirt, nú fiche duine, nú míle duine, guala le gualainn, agus an chainnt bhríghmhar bhunúsach, uasal, ghunta chéadna 'n-a mbeul acu feiceam cé dhéanfidh aon chimilt leó, ná mheasfidh aon tarhuisne thabhairt dóibh! Feiceam cé mheasfidh eugcóir a dhéanamh ortha!</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	178
CUR SÍOS	An fód a sheasamh; tacú le chéile.
SAMPLA BREISE	<i>1. Seas amh ar ghualainn duine, to stand at someone's shoulder, side by side with someone. Gualainn ar ghualainn, shoulder to shoulder.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	gualainn
SAMPLA BREISE	<i>2. To present an unbroken front, seas amh gualainn ar ghualainn, gualainn le gualainn.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	front
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4728040
BUNFHOIRM	húm ná hám
CEANNFHOCAL	hám
CEANNFHOCAL	húm
SAMPLA CORPAIS	<i>Chómh luath agus d' aithnígheas é do labhras leis ach ní fheadfinn húm ná hám a bhaint as.</i>

FOINSE	An Sprid
LEATHANACH	10
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní fheaca féin riamh aon duine breóite chómh glan as a mheabhair agus bhís i gcaitheamh na h-aimsire go léir. Ní raibh thúm ná thám ionat.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	293
CUR SÍOS	Gan fothram; gan drud ná drandal as.
SAMPLA BREISE	<i>Ní raibh húm ná hám ann. Ní raibh drud as – nó aon chorraighe as.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	húm
SAMPLA BREISE	<i>(In phrase) Ní raibh húm ná hám as, there wasn't a sound, a move, out of him.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	húm
AICME SÉIMEANTAICE	Neamhfhocal sa nath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	gíog ná míog (as)
<hr/>	
ID	4628837
BUNFHOIRM	i gcohall a chéile
CEANNFHOCAL	céile
CEANNFHOCAL	cohall
SAMPLA CORPAIS	<i>Gur bheart conntabharthach dó a leithéid a dhéanamh. Gur bheag sa mbreis, b' fhéidir, a chuirfadh an dá chinéal i gcohall a chéile mar a bhíodar i gcaitheamh na gcéadta blian roimis sin.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	186
SAMPLA CORPAIS	<i>Iad féin agus a mná agus a gclann ag dul i gcohall a chéile gur dhóigh leat go maireóbhaidís a chéile, agus 'na thaobh san ná marbhuighdís.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	133
SAMPLA CORPAIS	<i>"Cad é an toirmeasg a dhéanfair?" arsa Conchubhar. "Déanfad," arsa Bricriu, "toirmeasg a chuirfidh ríghthe agus taoisigh agus curaidh agus ceithearnaigh Uladh i gcohall a chéile, go dtí go marbhóchaid siad a chéile siar go deire."</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	2
CUR SÍOS	In adharca a chéile; in achrann argóna; plé theasaí.
SAMPLA BREISE	<i>Chuaigh siad i gcohall a chéile, they attacked, argued hotly with, each other.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cohall
SAMPLA BREISE	<i>dul i gcohall a chéile, to tear one another's heads</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cohall
SAMPLA BREISE	<i>Téighid i gcohall a chéile. Téighid ag bruighean, nó ag troid le chéile. Téighid i gcírín a chéile.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	30
SAMPLA BREISE	<i>1. To set people by the ears, daoine a chur i gcohall a chéile.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	ear
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	na píobáin a bhaint (as)
CROSTAGAIRT	ag stracadh na bpíobán as a chéile

ID	4744023
BUNFHOIRM	i gcoinne an fhionnaidh
CEANNFHOCAL	fionnadh
SAMPLA CORPAIS	<i>Dob usa go mór Éire do bhainistíge ar an gcuma san 'ná le bheith ag gabháil i gcoinnibh an fhiona ins gach aon rud mar a táthar ag gabháil riamh ó tháinig muintir Shasana chugainn anall, go mór mór ó thugadar an creideamh nua leó.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	158
SAMPLA CORPAIS	<i>Do mealladh a n-éirim anso i n-Éirinn pé cuma ' nar éirigh leó i n-áiteanaibh eile. I gcoinnibh an fhiona atá an uile rud acu á dhéanamh anso. Tá a rian air. Leighe agus lot agus meath agus mí-rath atá ar Éirinn acu riamh.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	158
SAMPLA CORPAIS	<i>"Do mealladh a n-éirim," ars a tusa, "mar tá gach nídh acu d'á dhéanamh i gcoinnibh an fhiona agus tá meath agus mírath curtha ar Éirinn acu." Níor mealladh a n-éirim, a Dhonchadh, mar an rud a chuireadar rómpa do dhéineadar é.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	158
CUR SÍOS	In aghaidh an tsrutha; in aghaidh nós na coitiantachta.
SAMPLA BREISE	<i>4. (In phrases) (a) Rud, duine, a chuimilt in aghaidh, i gcoinne, an fhionnaidh, to rub something, someone, against the grain, the wrong way.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fionnadh
SAMPLA BREISE	<i>i gcoinne an fhionnaidh, against the grain</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	fionnadh
SAMPLA BREISE	<i>3. a. Against, across, the grain, in aghaidh an fhionnaidh, an dola, an stuif.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	grain
SAMPLA BREISE	<i>425. It would be much easier to manage Ireland thus than to be rubbing against the grain in everything. Dob usa go mór Éire do bhainistíge ar an gcuma san 'ná le bheith ag gabháil i gcoinnibh an fhiona ins gach aon rud.</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	78
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite

ID	4661997
BUNFHOIRM	i gcroí
CEANNFHOCAL	croí
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí sgannra 'na gcroidhe agus i gcroidhe mhuíntir Shasana go léir roimh Ó Domhnail agus roim Ó Néill, agus ba chuma leó cad é an gníomh a dhéanfidís na fir sin, nú aoinne acu, do chur as an saoghal.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	243
SAMPLA CORPAIS	<i>"Feuch," ar seisean, "do tugadh an t-airgead thar n-ais domh-sa. Feuch anso é i mbéal an mhála agam." Tháinig sgannra agus eagla ortha agus sgeit 'n-a gcroidhe. "Ó," ar siad le n-a chéile: "Cad é an nídh é seo atá déanta ag Dia orainn!"</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	91
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuidh an chainnt sin isteach i gcroidhe na ndaoine agus do mholadar an chainnt agus bhí áthas ortha. Chuidh an chainnt isteach i gcroidhe na n-uasal, leis, agus do ghearr sí an croidhe acu. Níor fhág sí focal le rádh acu.</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid II)
LEATHANACH	299
CUR SÍOS	Ionad neadaithe na mothúchán.

SAMPLA BREISE	<i>Sgeit 'n-a gcroidhe, a terror that seems to make the heart stand still.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	sgeit
SAMPLA BREISE	<i>3. (a) Secret. Na smaointe is uaigní i gcroí an duine, the inmost thoughts of a human being.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	uaigneach
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
<hr/>	
ID	4823696
BUNFHOIRM	i láimh
CEANNFHOCAL	láimh
SAMPLA CORPAIS	<i>De bhárr na gabhála s o atá déanta agat orm-sa anocht beidh tusa féin bliain i láimh i n-Eamhain Mhacha agus ní thiocfair as gan rogha do shéad agus do mhaoine fhágáilt ad' dhiaigh ann.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	6
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a thánadar i bhfochair a chéile dubhairt sé leó: A fheara, a bhráithre, do tugadh mise gabhtha, ó Ierúsalem, i lámhaibh na Rómhánach, agus gan aon nídh agam 'á dheanamh i gcoinnibh na ndaoine ná i gcoinnibh nós ár sínsear.</i>
FOINSE	Gníomhartha na n-Aspol
LEATHANACH	369
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach tá 'fhios again cad a thuit amach. Nuair a bhí sé i lámhaibh a namhad, gabhtha, agus é ag fulang na páise, chun na cine daona do shaoradh, do chaill na deisgiobuil go léir air.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	141
CUR SÍOS	Gafa; faoi smacht ag duine.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
<hr/>	
ID	4585460
BUNFHOIRM	i mbéal
CEANNFHOCAL	béal
SAMPLA CORPAIS	<i>Má géilltear anois dos na maithibh seo atá tagaithe anso ó Chúig 'Uladh raghaid siad abhaile agus neósfaid siad do gach aoinne gur géilleadh dóibh. Beidh sé i mbéal gach aoinne go bhfuil Brian le bheith i n' Árdrígh.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	66
SAMPLA CORPAIS	<i>Do bhuail sé an buille tiubaisteach ortha. Do sgaip sé iad díreach niar a sgaipfí pobul nár sheasaimh riamh i gcath. Bhí iongna ar gach aoinne, agus bhí ainm Héróid i mbéal an uile dhuine.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	108
CUR SÍOS	Ábhar cainte nó plé.
SAMPLA BREISE	<i>To battle against public opinion, dul thar bhéal na ndaoine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	battle
SAMPLA BREISE	<i>270. The poor fellow did not escape public comment in regard to the matter. Níor chuaidh an duine bocht ó bhéalaibh na ndaoine sa ghnó.</i>
FOINSE	Cruinneas cainte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	60
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
CROSTAGAIRT	scéal scéil

CROSTAGAIRT	ó bhéal go béal
CROSTAGAIRT	i súil
ID	4689872
BUNFHOIRM	i mullach an chinn
CEANNFHOCAL	ceann
CEANNFHOCAL	mullach
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan, nuair a fuaradar na cíosana troma buailte anuas i mullach an chinn ortha, ní h-é mo thuairim gur fhan aon phioc de'n áthas gan imtheacht díobh. Do thuigeadar um an dtaca san nár bh'ionan dul isteach i dtigh an rí agus teacht as.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	259
SAMPLA CORPAIS	<i>AN NODLAIG. Donchadh: Seadh! a sheana bhuachaill, sin Nodlaig eile anuas i mullach an chinn ort! Tadhg: Tá, moladh le Dia! Tá bliain eile imthighthe. Ní'l ach aon locht amháin agam le fághail uirthi.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	215
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad is féidir do dhuine dhéanamh ach géille nuair isiad na déithe atá ag órdú. Ach feuch a bhfuil de thrioblóid agat á thabhairt anuas i mullach an chinn orm. Tá mo shaoghal caithte fé áthas agam go dtí so.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	120
CUR SÍOS	Ualach a leagtar ar dhuine dá lomainneoin.
SAMPLA BREISE	<i>Ar mhullach a chinn, head first; lit., on the top of his head.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go h-Éirinn (Cnuasach II) (Ua Laoghair 1931)
LEATHANACH	70
SAMPLA BREISE	<i>1. a. His guilt be on his own head, ar mhullach a chinn féin go dtite sé.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	head
SAMPLA BREISE	<i>ar mhullach a chinn ag obair: ag obair go dian dícheallach.</i>
FOINSE	Foclóir agus nótaí do "Mo Scéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghair (Ó hAodha 1970)
LEATHANACH	51
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
ID	4628639
BUNFHOIRM	i ndeireadh an anama
CEANNFHOCAL	anam
CEANNFHOCAL	deireadh
SAMPLA CORPAIS	<i>Gan againn ach beagán capal agus an méid sin féin ag tuitim ar a gcosaibh leis an ocras. Bhíomair i ndeire an anma gan aon tsúil le fuasgailt ach ag feitheamh féachaint a dtiocfadh Niall garbh.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	197
SAMPLA CORPAIS	<i>Do dhún sé isteach sa longphort iad, chómh dúnta san nár bh'fhada go rabhadar i ndeire an anama le tart agus le h-ocras. Tharraigeadar dó caogad talant ach leogaint dóibh imtheacht uaidh.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	159
SAMPLA CORPAIS	<i>D'árduig Dómhnaí leis é, agus i gceann tamail tháinig Dómhnaí chúghainn abhaile agus é i ndeire an anama le sgannra agus gan aon tuairisg ar an dtáiliúir aige ach gur rug an sprid léi é.</i>
FOINSE	An Sprid
LEATHANACH	15
CUR SÍOS	Spíonta; ar leac an bháis.

SAMPLA BREISE	<i>1. (b) Limit, extremity. Rith sé i ndeireadh an anama, he ran for dear life.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	deireadh
SAMPLA BREISE	<i>i ndeireadh an anma, quite exhausted, at the point of death</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	anam
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	leaba a bháis
<hr/>	
ID	4630348
BUNFHOIRM	i súil
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba neamhnídh iad 'n-a súilibh féin, agus bhíodar gan mheas i súilibh an tsaoghail, ach ba mhór le rádh iad i súilibh Dé agus ba ghrádhmhar.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	31
SAMPLA CORPAIS	<i>Thugas an chraobh chughat; agus mórán sóghluistí. Bhís mór i súilibh daoine mar gheall orm, bhí cáil agus oirdhearcas ort trém 'bithinn.</i>
FOINSE	Lúcán
LEATHANACH	121
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus dubhairt sé leo: Is sibh-se a dheineann sibh féin fíoraonta i súilibh daoine, ach is eól do Dhia bhúr gcroidhthe; agus an rud atá árd i súilibh daoine, tá gráin ag Dia air.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	194
CUR SÍOS	I dtuairim an duine sin; dar leis.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
<hr/>	
ID	4923760
BUNFHOIRM	idir an dá shúil
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fheuch Mac Conglinne idir an dá shúil air. "Seachain tú féin, a dhuine mhacánta!" ar seisean. "Is caol an rud an dlígh. Ná cuir barra méire orm, nó is duit is measa."</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	32
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní'í aon lá i gcaitheamh na seacht gcéad blian san ná raibh ar a gcumas do mhuintir na h-Éirean, dá dtagaidís go léir ar aon aigne agus bualadh i n-aonfheacht, buille, mar a deirir, do bhualadh idir an dá shúil ar Shasana, buille a dhéanfadh í chur seacht slata i ndiaigh a cúil ar fleasg a droma.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	162
SAMPLA CORPAIS	<i>D'éach sé idir an dá shúil orm agus sult ar lasadh 'n-a shúilibh féin. Dar fiadh, a Athair, ach siné an sgéal is greannmháire d'ár airigheas-sa de sgéaltaibh greannmhara riamh!</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	139
CUR SÍOS	Ag díriú ar dhuine nó ar rud go lom díreach.
SAMPLA BREISE	<i>1. Amharc idir an dá shúil ar dhuine, to look someone straight in the eye.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	súil
SAMPLA BREISE	<i>2. a. To look someone (full, straight) in the face, in the eyes, féachaint, stánadh, idir an dá shúil ar dhuine.</i>

FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	look
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
<hr/>	
ID	4585520
BUNFHOIRM	idir lámha
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA CORPAIS	"Dómhaise go deimhin," arsa Micil, "agus ní'l aon mhaith dhuit bheith 'ghá cheilt orm, is cleamhnas a bhí idir lámhaibh agat ar maidin indé." "Agus cá bhfios duit-se cad a bhí idir lámhaibh agam?"
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	81
SAMPLA CORPAIS	Do léim Micil, agus chaith sé uaidh an bhróg a bhí idir lámhaibh aige, agus siúd fá a thighe féin é ar sodar
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	84
CUR SÍOS	Rud a bhíonn ar na bacáin, fós ar siúl ag duine.
SAMPLA BREISE	3. (Of dealing, engagement) (a) Rud a bheith idir lámha agat, to be engaged in something
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA BREISE	Ba dheacair an obair do ghabhas idir lámhaibh. Ba dheacair an obair a tharraingeas orm féin.
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	17
SAMPLA BREISE	2. c. I have a piece of work in hand, tá obair idir lámha agam.
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	hand
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
<hr/>	
ID	5151628
BUNFHOIRM	in ainneoin a dhíchill bháis agus bheatha
CEANNFHOCAL	ainneoin
CEANNFHOCAL	bás
CEANNFHOCAL	beatha
CEANNFHOCAL	dícheall
SAMPLA CORPAIS	Ní bhítí ró dhian choídhche air i dtaobh cíosa. Ach nuair a bhíodh raint blianta caithte aige sa n-áit bhíodh, i n-aimhdeóin a dhíchil bháis agus bheatha, cheithre chéad púnt eile sa leabhar 'n-a choinnibh.
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	192
CUR SÍOS	D'ainneoin a iarrachtaí ar fad.
SAMPLA BREISE	I could hardly make myself heard, ainneoin mo dhíchill ar éigean a bhí mo chuid cainte le cloisteáil.
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	hear
SAMPLA BREISE	in ainneoin a dhíchill bháis agus bheatha: d'ainneoin gach dhíchill a rinne sé.
FOINSE	Foclóir agus nótaí do "Mo Sgéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970)
LEATHANACH	76
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
EOLAS BREISE	Ainneoin e bheith traochta ag an obair, buailte amach.
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
<hr/>	

ID	4591111
BUNFHOIRM	in Éirinn
CEANNFHOCAL	Éire
SAMPLA CORPAIS	"Má 'seadh, cad chuige dhuit a rádh le Báb an Leasa, an lá úd a bhí sí anso, ná pósfadh Séadna aon bhean i n-Éirinn ach Sadhbh?" ar seisean.
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	81
SAMPLA CORPAIS	Chómh luath i n-Éirinn agus bhios ar an dtaobh abhus de'n drochad d'imthig an t-eagla dhiom glan, do phreib. Tháinig mo neart agus mo mhisneach chugam.
FOINSE	An Sprid
LEATHANACH	5
SAMPLA CORPAIS	Chómh luath agus bhí na h-ubhla ithte ag Cathal chuir an teachtaire a bhóthar dé chómh tiugh i n-Éirinn agus d'fhéad sé é.
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	4
CUR SÍOS	Áibhéil chun béim a chur ar a dtagann roimhe sa nath.
SAMPLA BREISE	Pé i n-Éirinn é, "whatever in Ireland it be." Said for emphasis as "in the world," "on earth," etc.
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	Éire
SAMPLA BREISE	Ambasa acht gur dóich liom go bhfuil dearmhad ort sa mhéid sin pé i n-Éirinn é. Sin magadh nár deineadh riamh fós fút. Well, now, I believe you are mistaken in that much, at all events. That is a sort of fun that has never yet been made at your expense.
FOINSE	Mion-chaint: Cuid II (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	35
SAMPLA BREISE	Chomh luath in Éirinn (agus is féidir leat), as soon as ever (you can).
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	Éire
SAMPLA BREISE	Cibé, pé, in Éirinn é, whoever he may be; whatever it may be.
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	Éire
SAMPLA BREISE	2. The very first day, an chéad lá in Éirinn; an chéad lá riamh.
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	very
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

ID	4588258
BUNFHOIRM	in íochtar ifrinn
CEANNFHOCAL	ífreann
CEANNFHOCAL	íochtar
SAMPLA CORPAIS	Agus tú féin, ní h-amháin ag admháil an ghnímh, ach ag maoidheamh as! Níor mheasas go raibh do leithéid thíos i n-íochtar ifrinn féin. Gráin ort!
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	284
CUR SÍOS	An áit is cráite agus is ainnise ar eolas ag daoine.
SAMPLA BREISE	I n-íochtar ifrinn, in the lowest depth of hell
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	íochtar
SAMPLA BREISE	1. (a) Lower part, bottom. Íochtar ifrinn, the lowest pit of hell.
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	íochtar
SAMPLA BREISE	Íochtar ifrinn, the lowest hell.
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	íochtar
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach

AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
ID	4585569
BUNFHOIRM	in uachtar na bhflaitheas thuas
CEANNFHOCAL	flaitheas
CEANNFHOCAL	thuas
CEANNFHOCAL	uachtar
SAMPLA CORPAIS	<i>Deirtear go rabhais -se lá ar an aingeal dob' áilne agus ba ghile agus dob' uaisle agus dob' aoirde cáil d'á raibh i n-uachtar na bhFlathas thuas!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	284
CUR SÍOS	An áit is aoibhne ar eolas ag daoine.
SAMPLA BREISE	<i>Uachtar na bhflaitheas.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	empyrean
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	in íochtar ifrinn
EOLAS BREISE	<i>In uachtar neimhe - chómh fada suas agus tá suas ann. Couldn't be better off.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>I mbarr na bhflaitheas (ar neamh). Brí leathan.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Do bhís sa rannóg is aoirde ar neamh.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
ID	4744494
BUNFHOIRM	ina bhrúion chaorthainn
CEANNFHOCAL	brúion
CEANNFHOCAL	caorthann
SAMPLA CORPAIS	<i>Tharaing an cara a chlaidheamh agus mhairbh sé an fear ar a raibh an t-amhras aige. Leis sin do tharaing fear eile agus do mhairbh eisean. Do tharaing fear agus fear agus fear eile. Tá sé 'na Bhrúighin Chaorthainn acu!</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	86
SAMPLA CORPAIS	<i>Bruighean chaorthainn,</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	147
CUR SÍOS	Argóint nó troid fhíochmhar.
SAMPLA BREISE	<i>Bruighean chaorthainn, a murderous fight; a disastrous row.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	bruighean chaorthainn
SAMPLA BREISE	<i>3. (In phrase) Bhí an teach ina bhrúion chaorthainn, chanainn, acu, they had the house in an uproar.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	brúion
SAMPLA BREISE	<i>Bhí sé 'na bhrúighin Chaorthainn. Bhí gach aon rud tré n-a chéile; 'na ré rásaigh: nó bhí comhrac fuilteach marbhuightheach ann.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	72
SAMPLA BREISE	<i>9. Ina bhrúion chaorthainn. Teach buartha suaite mar a bhí an Bhrúion Chaorthainn an uair úd a chuir Míodach mac Colgáin draíocht ar an bhFiann agus ceanglaíodh iad go léir d'úir thalún na brúine.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	199

AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	cogadh dearg
<hr/>	
ID	4662167
BUNFHOIRM	ina mhála timpeall (ar)
CEANNFHOCAL	mála
CEANNFHOCAL	timpeall
SAMPLA CORPAIS	" <i>Taom beag slao dáin!</i> " ar sise. " <i>Tháinig droch bhreóiteacht éigin ort, agus mura mbéadh go dtáinig ní bhéadh an driuch san ort. Feuch!</i> " an sise, " <i>tá an t-éadach 'na mhálaibh timpal ort!</i> "
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	203
CUR SÍOS	Éadaí rómhór do dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Tá do bhríste ina mhála agat, you have your trousers all baggy.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	mála
SAMPLA BREISE	<i>The trousers are baggy, tá an bríste ina mhála.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	baggy
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
<hr/>	
ID	4585529
BUNFHOIRM	ionadh a chroí
CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	ionadh
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí iongna a chroidhe ar an Rómhánach nuair a chonaic sé an seasamh a dhein na sagairt sin, gach sagart acu ag déanamh na h-ídhbirte go breágh réidh stuama go dtí gur thuit sé le buille ' chlaidheamh ó láimh Rómhánaigh nú ó láimh Iúdaigh de'n aicme eile.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	69
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a tháinig Atenóbius go dtí Ierúsalem leis an dteachtaireacht san do chonaic sé uaisleacht na catharach, agus an tabhairt amach ríoga a bhí ar Shímon, agus a ghradam, agus an armáil a bhí 'n-a thimpal, agus bhí iongna a chroidhe air.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	839
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí iongnadh a chroidhe ar Ghuaire nuair a chonnaic sé na sméara breághtha móra ciardhubha, agus an driseóg ag lúbadh go talamh fútha, bhíodar chómh trom san.</i>
FOINSE	Guaire I, II
LEATHANACH	67
CUR SÍOS	An-iontas ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>croidhe: used intensively of the emotions; tá eagla mo chroidhe orm, I am greatly afraid, tháinig ionadh mo chroidhe orm, I became greatly astonished</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	croidhe
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (ionadh) den nath seo a idimhalarú le roinnt ainmfhocal eile: eagla, grá, neart, searc.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhodach
<hr/>	
ID	4659895
BUNFHOIRM	ionadh saoil
CEANNFHOCAL	ionadh

CEANNFHOCAL	saol
SAMPLA CORPAIS	<i>Chrom na daoine a bhí i n'áice ar é cheistiú 'i dtaobh na n-iongnaí saoghail a chonaic sé i gCúig 'Uladh.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	38
SAMPLA CORPAIS	<i>Dhein sé a chion de'n spórt chomh maith le duine, ach níor dhein sé aon iongnaí saoghail. Do lean sult agus pléisiúr, agus ithe agus ól, agus comhrádh agus caitheamh aimsire, i dtigh ríogh Alban, ar feadh ocht lá agus ocht n-oidhche.</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	44
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí an bhliain deirineach de'n chéad blian geall le bheith caithte agus bhí an long mhór críochnuighthe. Iongna shaoghail ab eadh an long san le méid.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	13
CUR SÍOS	Rud suntasach ar fad; rud a chuireann alltacht ar aon duine.
SAMPLA BREISE	<i>Iongna shaoghail, a world's wonder. But iongnaí saoghail.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	iongna shaoghail
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4668553
BUNFHOIRM	is cuma leis an domhan
CEANNFHOCAL	cuma
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA CORPAIS	<i>Ón lá so amach ní tharraiceó 'd-sa claidheamh i gcoinnibh aon duine go deó, maithim anois dóibh go léir é, ó chroidhe; bídis uasal nó íseal, saidhbhir nó bocht. Is cuma liom an domhan cad é an saghas iad!</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	120
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá mo smacht-sa chomh daingean san ar Mhacaibh Mághach agus ar na slóightibh atá fútha, agus tá a leithéid sin d'iontaoibh agam asta gur cuma liom an domhan conus a dhéanfaid Ultaigh iad féin d'iomchar annso.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	19
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba chuma le Séadna an domhan cé bhí chuige, ná cá raibh an namhaid, an fhaid a bhí sé ag feuchaint suas uirthi agus ag éisteacht léi, agus a lámh ar a cheann aici, agus mar bhara ar gach áthas gur thuig sé i n-a aigne gur le báigh agus le h-ionmuine agus le grádh dó féin a tháinig sí ag triall air, agus a thaisbeáin sí i féin dó.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	249
CUR SÍOS	Mar a chéile dó; easpa spéise ag duine i rud.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) World, universe, (with neg.) nothing, at all. Is cuma liom den domhan, I don't care in the least.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA BREISE	<i>It is a matter of perfect indifference to me, is cuma liom ar thalamh an domhain; is róchuma liom.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	indifference
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
<hr/>	
ID	5131631
BUNFHOIRM	is maith an áit a rabhais
CEANNFHOCAL	áit
CEANNFHOCAL	maith

CEANNFHOCAL	bí
SAMPLA CORPAIS	"Maith an áit i rabhais, a Lughaidh, a mhic!" arsa Ailill. "Is dóich liom gur maith an bhail ar Eóghan tu bheith ag dul i n-aoinfheacht leis."
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	96
SAMPLA CORPAIS	Bhí "a chuid a's a chlú aige" ag imtheacht dó. Cáit. – Ciacu clú, a Ghobnait, clú na macántachta nó clú na diablaidheachta? Gobnait. – Maith an áit go rabhais, a Cháit. Creidim go raibh an dá chlú aige ag imtheacht dó.
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	150
SAMPLA CORPAIS	"Tá píos a airgid anso agam-sa agus tabharfimid dó é," ansan buachaill (Fisidhe a tugtí fadó ar dhuine go mbíodh eólus, nú fios, ó Dhia aige, fáig a tugtar anois air.) "Is maith an áit 'n-a rabhais," arsa Saul leis an mbuachaill. "Téanam agus raighmíd ag triall air."
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	345
CUR SÍOS	Duine a mholadh go haer.
SAMPLA BREISE	<i>Is maith an áit 'n-a rabhais. This is the equivalent of the English "Well done!" or, "Bravo!" The phrase is applied not only to a well-timed remark, but also to a well-timed action of any description, an adroit move in a game, for example. Sometimes, maith an áit i rabhais, or go rabhais. The expression is used in a bitterly satirical way when a person attempts to be clever and only succeeds in making a blunder.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	4
SAMPLA BREISE	<i>Maith an áit go rabhais! "You were well there" (i.e., you were equal to the occasion).</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	21
SAMPLA BREISE	<i>is maith an áit go rabhais, well said, well observed (of a witty repartee), lit., you were in a good position</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	áit
SAMPLA BREISE	<i>Is maith an áit a rabhais! le duine a chuirfeadh saiteán cliste isteach i gcaint, nó a labharfadh thar láimh, agus gan choinne lena chuid na puinn fáilte roimpi. Aire dhuit anois, is ea é, is maith an áit a rabhais, nó gheofá do dheasabhaidí.</i>
FOINSE	Seanhocail na Mumhan (Ó Siocfhradha 1926)
LEATHANACH	137
SAMPLA BREISE	<i>Is maith an áit a rabhais. Sin cainnt mhaith ráidhte agat. Sin gníomh maith déanta agat.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	63
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte

ID	4683020
BUNFHOIRM	is olc an beireatas é
CEANNFHOCAL	beireatas
CEANNFHOCAL	olc
SAMPLA CORPAIS	<i>Is olc an beireatas é.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	11
CUR SÍOS	Drochthoradh ar rud; toradh gan tairbhe.
SAMPLA BREISE	<i>Beireatas, the resulting advantage of a course of action. When the thing gained is a disadvantage people say Is olc an beireatas é, it is a "white elephant."</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	beireatas
SAMPLA BREISE	<i>Is olc an beireatas é. = B'olc an tógaint é - B'olc a' caitheamh anairde é. - B'olc an luasgadh i gcliabhán é.</i>

FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	beireatas
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
EOLAS BREISE	<i>Níorbh fhiú é a dhéanamh.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Níorbh aon bhronntanas é.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Rud gránna gan tairbhe.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Is olc an brontannas é.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4628304
BUNFHOIRM	Lá an Luain
CEANNFHOCAL	lá
CEANNFHOCAL	Luan
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus mheasas leis go mbeidhfí ag éisteacht leis an bhfothram san go lá an Luain sar a bhfaghfí an breac.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	30
CUR SÍOS	Go brách; go Lá an Bhrátha, Lá an Bhreithiúnais.
SAMPLA BREISE	<i>Ní déanfar go Lá an Luain é = go bráth, go lá na breithe.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	luan
SAMPLA BREISE	<i>lá an tSléibhe, the Day of Doom, lá na mbreath (an bhreitheamhantais, an Luain, an chunntais, etc.)</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	lá
SAMPLA BREISE	<i>2. The Day of doom, Lá an Bhrátha, Lá an Luain.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	doom
SAMPLA BREISE	<i>till the cows come home; go Lá an Luain, go Lá an tSléibhe, go brách na breithe</i>
FOINSE	New English-Irish Dictionary (www.fodoir.ie)
CEANNFHOCAL	cow
SAMPLA BREISE	<i>24. Lá an Luain. Luan an tSléibhe, lá an bhreithiúnais. Lá deiridh an tsaoil.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	201
SAMPLA BREISE	<i>Lá Philip an Chleite, Lá an Luain; Lá an t-sléibhe; Lá San Dic. An lá deireannach: adeirtear ag tagairt do rud nach dtitfidh amach go deo.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	35
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	Lá Philib an Chleite
<hr/>	
ID	4683254
BUNFHOIRM	Lá Philib an Chleite
CEANNFHOCAL	cleite
CEANNFHOCAL	lá
CEANNFHOCAL	Pilib
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ach, ar nóin, má bhíonn t'onóir ag cur isteach orm agus ag teacht rómham gach aon neómat ar an gcuma san beidh lá Philib an chleite ann sar a mbeidh an sgéal críochnuighthe agam!"</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	98

SAMPLA CORPAIS	<i>Donchadh: Deir sé rud is fíor dó, nídh nach iongna, dá mbeidhfí ag lorg na ngamhan i n-andóich go dtí lá Philib an Chleite, pé h-é féin, ná fuil aon bhreith ar iad d'fhágáil.</i> Sgothbhualadh I, II 12
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní baoghal go leighisfidh cainnt de'n tsórd san olc an ólacháin, a Thaidhg. Ní leighisfidh dá mbeadh sí ar siubhal go lá Philib an chleite, pé h-é féin. Ní'l aon nídh chun an uilc sin do leigheas ach an t-aon nídh amháin, 'sé sin diúltú do'n digh.</i> Cómhairle ár Leasa 89
FOINSE LEATHANACH	
CUR SÍOS	Go brách; go Lá an Bhrátha, Lá an Bhreithiúnais.
SAMPLA BREISE	<i>Go lá Philib an chleite. Until Tib's Eve.</i> Mion-chaint: Cuid II (Ua Laoghaire 1902) 20
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	<i>1. (d) Particular festival, etc. Lá an Bhreithiúnais, the Day of Judgment. Lá Philib an Chleite, Lá Thaidhg na dTadhgann, Lá Sheoin Dic, Tibb's Eve.</i> Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) lá
FOINSE CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	<i>Lá Philib an chleite, Tibb's eve,</i> Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) lá
FOINSE CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	<i>Ní thiocfaidh sé go lá Philip a' Chleite. Sin lá ná tiocfaidh go deo; lá Thadhg na dTadhgann.</i> Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 73
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	<i>7. Lá Philip an Chleite. Lá an Luain, lá éiginnte, nár tháinig riamh agus gur fada go dtiocfaidh.</i> Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923) 30
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	<i>Lá Philip an Chleite, Lá an Luain; Lá an t-sléibhe; Lá San Dic. An lá deireannach: adeirtear ag tagairt do rud nach dtitfidh amach go deo.</i> Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952) 35
FOINSE LEATHANACH	
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	Lá an Luain

ID	4642373
BUNFHOIRM	lámh (a chur) i
CEANNFHOCAL	lámh
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá aithne agam-sa air, mar is uaidh mé, agus is é féin a chuir uaidh mé. Ansan bhíodar a d'iarraidh beirthe air, ach níor chuir aoinne lámh ann mar ní raibh a thráth tagaithe fós.</i> Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua 246
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba ró mhaith le n-a lán de s na daoineibh a bhí ar aon aigne le h-uaislibh an tSanhedrim an rud céadna dhéanamh. Ach níor chuir aoinne aon lámh ann. Deir duine éigin gurbh' é chúis nár chuir aoinne aon lámh ann ná le h-eagla roimis an bpobul.</i> Críost Mac Dé (Cuid II) 301
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus, gan amhras, cuirfidh rí Sacsan a lán ceisteanna i dtaobh na hoibre seo, sar a dtoilighidh sé chun na hoibre, go mór mór, sar a gcuirfidh sé aon lámh san obair.</i> Lughaidh Mac Con 48
FOINSE LEATHANACH	
CUR SÍOS	Do ladar a chur isteach i rud.
SAMPLA BREISE	<i>2. (Of action with hands, share in action, etc.) (b) Lámh a bheith agat i rud, to have a hand in something. Bhí lámh ar leith aige ann, he played a special part in it.</i>

FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) lámh
SAMPLA BREISE	<i>cuirim lámh i, I meddle with; níor cheart duit aon lámh do chur 'sa díleachtaidhe sin, you should have nothing to do with that orphan.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) lámh
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	ag sá a dhá ladhar (i)
EOLAS BREISE	<i>Níor bhaineadar leis - níor chuir aon duine lámh ann. Lámh a chur ann - gabhadh é (comhartha gafa).</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Níor threascair/bhuaigh éinne air.</i> Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Níor bhaineadar leis.</i> Máiréad Uí Lionáird
<hr/>	
ID	4585523
BUNFHOIRM	lámh is focal
CEANNFHOCAL	focal
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA CORPAIS	<i>Is iomdha cleas glic do dhéin sé i gcaitheamh a shaoghail, ach bheirim mo lámh a's mh'fhocal dó gurab é cleas is teinne dhó d'ár dhéin sé riamh an bob a bhuail sé ar Shadhbh lá an aonaigh.</i>
FOINSE LEATHANACH	Séadna 163
SAMPLA CORPAIS	<i>"Nuair a bheidh an codladh san déanta agam, agus mo thuirse curtha dhíom agam, aon fhear gur maith leis cómhrac fhághail uaim bheirim-se mo lámh agus m'fhocal dó go mbeidh an cómhrac le fághail aige, lán a chroidhe dhe."</i>
FOINSE LEATHANACH	Bricriu 34
SAMPLA CORPAIS	<i>Táid na h-uaisle 'n-a gcodla. Ní thaithean fothram leó. Ach mo lámh agus mh'fhocal duit go bhfuil an fothram ag teacht.</i>
FOINSE LEATHANACH	Cómhaire ár Leasa 42
CUR SÍOS	Dearbhú sollúnta.
SAMPLA BREISE	<i>Mo lámh a's mh'fhocal fhocal duit má gheibhim-se greidhm ort go n-díolfair as. My hand and my word for you, if I catch you you'll pay for it.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghair 1902)
SAMPLA BREISE	<i>5. Promise, assurance. Lámh is focal, solemn pledge.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) focal
SAMPLA BREISE	<i>He promised us faithfully to come to-morrow, thug sé lámh is focal dúinn go dtiocfadh sé amárach.</i>
FOINSE CEANNFHOCAL	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) faithful
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	an leabhar a thabhairt
CROSTAGAIRT	fágaim le huacht
<hr/>	
ID	4631254
BUNFHOIRM	lámh láidir
CEANNFHOCAL	láidir

CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba leamh an leath-sgéal é sin. Ná raibh lón a ndóithin sa tír ach é bhaint amach le lámh láidir, mar ba ghnáth a dhéanamh?</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
SAMPLA CORPAIS	<i>Nídh iseadh é a thuiteam amach uaireanta, an rud ná sgarfadh duine i n-aon chor leis nuair a bheidhfí 'ghá bhaint dé le lámh láidir, go mb' fhéidir go sgarfadh sé bog go leór leis nuair ná béadh aoinne 'ghá bhaint dé.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
SAMPLA CORPAIS	<i>Níor fhéad se aon iontaobh a bheith aige a thuille a' saighdiúiríbh Iúdacha, daoine a bhí iompuighthe 'n-a choinnibh chómh mór san nár bh'fhéidir iad a mhealladh le míne ná iad do smachtú le lámh láidir.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
CUR SÍOS	Foréigean; ansmacht a imirt ar dhuine nó ar phobal.
SAMPLA BREISE	<i>Lámh láidir i n-uachtar! The strong hand on top! or, uppermost.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghair 1902)
LEATHANACH	60
SAMPLA BREISE	<i>12. (a) (Of might, oppression, etc.) An lámh láidir, the strong hand.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA BREISE	<i>lámh láidir, might without right, force majeure</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA BREISE	<i>Le láimh láidir a bhuadhadar. Bhíodar níos treise, agus fuaireadar buadh leis an neart ar an ndream eile. Le treise lámh a bhuadhadar.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	18
SAMPLA BREISE	<i>5. c. I am not going to be forced, ní imreoidh aon duine lámh láidir ormsa.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	go
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4923176
BUNFHOIRM	lámha folmha
CEANNFHOCAL	folamh
CEANNFHOCAL	lámh
SAMPLA CORPAIS	<i>...nách ag gabháil páirte le cómhachtaibh Shasana a bhíomair ach ag gabháil páirte le n-ár ndaoine féin, le muintir na h-Éirean, a d'iaraidh iad do choimeád ó dhul isteach i n-imreas le cómhachtaibh Shasana an fhaid a bhí an t-arm go léir acu san agus gan ag muintir na h-Éirean ach lámha folmha.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	163
SAMPLA CORPAIS	<i>Beidh sibh araon i láthair an Bhreithimh; eisean agus a dhá láimh lán des na deagh-oibreacha a dhein sé i gcaitheamh a shaoghail. Tusa agus do dhá láimh folamh. Cé h-é an t-amadán an uair sin? "Mar a thómhaisis uait a tómmas far chúghat."</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	35
CUR SÍOS	Easpa; gannchuid.
SAMPLA BREISE	<i>3. Níor tháinig tú folamh, you did not come empty-handed.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	folamh
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4592355
BUNFHOIRM	lán a chroí (de)

CEANNFHOCAL	croí
CEANNFHOCAL	lán
SAMPLA CORPAIS	<i>Tar éis bhriseadh Chionntsáile, bíodh gur ag na Gallaibh a bhí an buadh, bhí lán a gcroíde d'eagla acu roimis na Gaedhlaibh.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	3
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí lán a chroidhe de sgannra ar an uile dhuine acu aon fhocal do labhairt i gcoinnibh na h-oibre le h-eagla gur bh'as a thigh féin a bainfí an tsail úd, agus gur bh'é féin a tárnálfí uirthi.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	704
SAMPLA CORPAIS	<i>D'athruigh an bhuaidhirt láithreach, agus bhí lán a chroidhe d'áthas ar gach aoinne: ach ní raibh aon teora le n-ar deineadh de mhagadh fé Laoghaire mar gheall ar an sgeon a ghlac sé, agus mar gheall ar an rith adhein sé le n'anam, agus go mór mór mar gheall ar a leithéid de sgannradh theacht air ná feidir sé cé'cu beo nó marbh a bhí an bheirt eile.</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	65
CUR SÍOS	Treise an mhot húcháin a chur in iúl.
SAMPLA BREISE	<i>Lán bhúr gcinn d'éad, "the full of your heads of jealousy."</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go h-Éirinn (Cnuasach II) (Ua Laoghaire 1931)
LEATHANACH	69
SAMPLA BREISE	<i>Lán mo chroidhe, as much as I could desire, plenty.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	lán
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (croí) den nath seo a idimhalartú le roinnt ainmfhocal eile: ceann, súil.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	le haon chorp

ID	4940876
BUNFHOIRM	le haon chorp
CEANNFHOCAL	aon
CEANNFHOCAL	corp
SAMPLA CORPAIS	<i>Táid na págánaigh seo go léir cruinnighthe i dteannta chéile agus iad ceapaithe, le h-aon chorp droch aigne, ar sinn a chur as an saoghal amuich 's amach.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	823
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ní mar mhaithe leat, "Ach le h-aon chorp eagla."</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	28
CUR SÍOS	Treise an mhot húcháin a chur in iúl.
SAMPLA BREISE	<i>Do léim sí na suidhe a's do chuir sí liúgh aisti le h-aon-chorp athais nuair a chonnaic sí cuiche an doras isteach mé. = le neart athais; le barr áthais. Ní fheicinn an spéir le h-aon-chorp mearthail = le neart mearthail.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	aon-chorp
SAMPLA BREISE	<i>Le h-aon chorp droch aigne, through sheer downright bad mind. Droch aigne, bad mind; corp droch aigne, the essence of bad mind; aon chorp droch aigne, the sole essence of bad mind.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	corp
SAMPLA BREISE	<i>6. De chorp, d'aon chorp, le haon chorp, eagla, through sheer terror.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	corp
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach

AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	lán a chroí (de)
ID	4658804
BUNFHOIRM	le sála
CEANNFHOCAL	sáil
SAMPLA CORPAIS	<i>Tuille againn agus é socair i n-ár n-aighe againn nárbh fhearr riamh é. Cuid againn 'á rádh má imthighean an Ghaoluinn ná beidh ionainn choidhche ach maidiríní laithighe ag sodar le sálaibh Shasana.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	65
SAMPLA CORPAIS	<i>Tar éis an chatha san tháinig Essecs go Cill Mo-cheallló, agus na Gaeraltaigh le n-a shálaibh go teith.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	155
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí a chualacht féin ag gluaiseacht le sálaibh gach Críost bhréagaigh acu agus cualacht mhór líonmhar ab eadh gach cualacht díobh, agus bhí fuath fíochmhar idir gach dá chualacht díobh.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	272
CUR SÍOS	Leanúint ghéar; dul ina dhiaidh.
SAMPLA BREISE	<i>le n-a sálaibh, at his heels, pursuing him, ag a sháil,</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	sáil
SAMPLA BREISE	<i>I. 1. a. To follow someone about, bheith i gcónaí sna sála ag duine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	follow
SAMPLA BREISE	<i>to follow at somebody's heels (also to follow on somebody's heels): bheith le sála duine; bheith sna sála ar dhuine.</i>
FOINSE	New English-Irish Dictionary (www.foclóir.ie)
CEANNFHOCAL	follow
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
ID	4585562
BUNFHOIRM	le fuacht agus le fán
CEANNFHOCAL	fán
CEANNFHOCAL	fuacht
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a curtar baintreach amach agus nuair a curtar í féin agus a páistí bochta le fuacht agus le fán, má chuirean sí a toil le toil Dé is gníomh uasal é.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	270
SAMPLA CORPAIS	<i>Níor airigheadar a leithéid d'obair riamh. Dílgh, agus prísún, agus caitheamh amach, agus tógáilt sealbha, agus imtheacht le fuacht agus le fán iseadh cheapadar a thiocfadh a' díultughadh do'n chíos a dhiol, agus b'shin coróinn fé'n bpúnt tagaithe as dóibh siúd, agus cheithre sgíllinge fé'n bpúnt dóibh siúd eile!</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	168
SAMPLA CORPAIS	<i>Is 'mó tigh cluthar compórdach atá sgartáltha ar fuid na h-Éireann acu le fiche bliain, agus is 'mó líntighe chreideamhnach atá curtha acu le fuacht agus le fán, agus iad ar a gcroidhe díthil, ba dhóich le duine, ag lorg an leighis.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	98
CUR SÍOS	Imeacht ina bhochtán gan dídean; ag siúl roimhe.
SAMPLA BREISE	<i>D' imthígheadar le fuacht agus le fán. They scattered away in cold and hunger.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	19

SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>D'imthígheadar le fuacht a's le fán. They went away to cold and to wandering.</i> Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghair 1902) 61
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>4. Fig. Imeacht le fuacht agus le fán, to wander off alone in the world.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) fuacht
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>imtheacht le fuacht is le fán, to become an aimless vagrant</i> Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) fuacht
SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>Le fuacht is le fán: d'imigh sé le fuacht is le fán, le h-aer an tsaoil: 'un drabhláis.</i> Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952) 51
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
<hr/>	
ID	4660008
BUNFHOIRM	leaba a bháis
CEANNFHOCAL	bás
CEANNFHOCAL	leaba
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>D'órd Naoimh Próinséis, agus ó mhainistir Í Dhomnaill féin, i nDún na nGall, ab eadh an tAthair Muiris Ultach. Thug an bheirt sin aire mhaith d'Ó Domhnaill an fhaid a bhí sé ar leabaidh a bháis.</i> Aodh Ruadh (Cuid II) 239
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>"Chuaidh mé tríd an trímhadh leabhar de Eúclid. D'fhreagair mé na ceistean do'n mháighistir agus do'n cheistineoir, agus dá mbeinn ar leabaidh mo bháis, a Thaidhg, d'fhéadfinn a rádh leat ó mo chroidhe amach, nár thuig mé aon fhocal de'n méidh a bhí mé a rádh ach an oiread leis an naoidhean a rugadh aréir!"</i> Cómhairle ár Leasa 41
CUR SÍOS	I riocht bháis; ar an dé deiridh.
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>1. Tá sé le bás, ina luí le bás, ar leaba an bháis, he is near death, on his deathbed.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) bás
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>Leaba an bháis.</i> English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) death-bed
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	i ndeireadh an anama
<hr/>	
ID	4628298
BUNFHOIRM	leanbh ó aréir
CEANNFHOCAL	aréir
CEANNFHOCAL	leanbh
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>Ní leanbh ó 'réir me agut.</i> Papers on Irish Idiom 11
CUR SÍOS	Duine neamhurchóideach soineanta.
SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>Ní leanbh ó 'réir me agut. I was not born last night.</i> Papers on Irish Idiom (Ua Laoghair 1926) 11
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>Ní leanbh ó aréir mé, I am not as simple as all that.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) aréir

SAMPLA BREISE	<i>leanbh ó aréir, a babe born last night, an unsophisticated person</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	leanbh
SAMPLA BREISE	<i>Ní leanbh ó aréir mé chun rud mar sin a dhéanamh. Tá mo dhóthain céille agam.</i>
FOINSE	Cortha Cainte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	22
SAMPLA BREISE	<i>1. f. He is not so green, ní haon leanbh ó aréir é.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	green
SAMPLA BREISE	<i>Ní leanbh ó aréir é. Ní rud bocht simplí é.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Siochfhradha 1926)
LEATHANACH	10
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4585484
BUNFHOIRM	leathphingin rua
CEANNFHOCAL	leath
CEANNFHOCAL	pingin
CEANNFHOCAL	rua
SAMPLA CORPAIS	<i>Neós fídh sé an t-éitheach duit agus ní bhéidh náire air nuair gheabhfar amach é.</i>
FOINSE	<i>Bris fídh sé a fhocal leat ar leathphinne ruadh.</i>
LEATHANACH	Sgothbhualadh I, II
	81
SAMPLA CORPAIS	<i>"An bhfuil aon airgead sa tigh?" arsa Séadna leis an mnaoi fhriotháilte. "Oiread a's leathphingin ruadh!" ar síse.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	168
CUR SÍOS	An tsuim airgid is lú.
SAMPLA BREISE	<i>Éire ar leathphingin, ach cá bhfuil an leathphingin? 'Ireland (everything) to be had for a halfpenny, but where is the halfpenny?'</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	Éire
SAMPLA BREISE	<i>He has n't a stiver, níl leathphingin rua aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	stiver
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'rua' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	5080013
BUNFHOIRM	lena chuid alluis agus lena chuid fola
CEANNFHOCAL	allas
CEANNFHOCAL	cuid
CEANNFHOCAL	fuil
SAMPLA CORPAIS	<i>Má deineadh ríghthe agus uaisle móra de chuid acu mar gheall ar an ngníomharthaibh, do thuilleadar go cruaidh é, le n-a gcuid alluis agus le n-a gcuid fola.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	105
CUR SÍOS	Obair chrua; dianobair.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath sealbhach

CROSTAGAIRT	a chuid allais
CROSTAGAIRT	allas na géag
ID	4585570
BUNFHOIRM	lúb ar lár
CEANNFHOCAL	lár
CEANNFHOCAL	lúb
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a fuaradar go léir go raibh sé 'na shuídhe agus ag teacht chuige féin go tiugh, agus a chaint aige, go h-áluinn agus go bríoghmhar, agus gan lóipín ná lúb ar lár ar a chiall ná ar a mheabhair.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	295
SAMPLA CORPAIS	<i>Déin an cur i bhfeidhm feasda i dtreo ná féadhfídh an namhaid is gunta aon lúb ar lár fhághail ad' ghnó 'ná aon pholl fhághail lastiar díot chun an éithigh a chur isteach ad' choinnibh.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	90
SAMPLA CORPAIS	<i>D'á bhrígh sin níor bh'fholáir dóibh cómhacht a dh'fhághail ó'n Slánuightheóir chun na h-oibre dhéanamh. Níor fhág an Slánuightheóir, moladh go deó leis, aon lúb ar lár sa sgéal. Thug sé dhóibh an chómhacht. Chuir sé a anál fútha. Glacaidh an Spioraid Naomh, ar seisean leó.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	197
CUR SÍOS	Dearmad nó easnamh.
SAMPLA BREISE	<i>1. (a) Tá lúb ar lár san argóint, there is a defect in the argument.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lár
SAMPLA BREISE	<i>lúb ar lár, a defect, a flaw or weak-point</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	lúb
SAMPLA BREISE	<i>There is some mistake, tá lúb ar lár in áit éigin</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	mistake
SAMPLA BREISE	<i>1. Flaw in a scheme, lúb ar lár i scéim</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	flaw
SAMPLA BREISE	<i>Lúb ar lár is gearr go mbeidh ina pholl. Le cniotáil, agus le gnóthaí eile chomh maith.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Sióchfhradha 1926)
LEATHANACH	109
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (lúb) den nath seo a idimhailtú le hainmfhocal eile: lóipín
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
ID	4629120
BUNFHOIRM	mac máthar
CEANNFHOCAL	mac
CEANNFHOCAL	máthair
SAMPLA CORPAIS	<i>Tugaidh an faobhar dóibh. Gabhaidh do chosaibh ionta! Ní h-é an chéad uair agaibh é. Ná téidheadh aon mhac máthar acu beó uaibh. Ná cuiridh suim 'n-a gcótaibh iarainn.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	321
SAMPLA CORPAIS	<i>Ans an d'eirigh fear d'ár bh'ainm Sambrí i gcoinnibh Ela agus mhairbh sé é agus ghaibh sé chuige féin an rígeacht agus chómh luath agus bhí sé 'n-a rí do dhein an íde chéadna ar shliocht Bhaas a a dhein Baas a ar shliocht Ierobóam. Níor fhág sé mac máthar acu gan marbhú.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	499

SAMPLA CORPAIS	<i>Tabharfad-sa olc ort agus déanfad íde ar do shliocht. Ní fágfar mac máthar acu beó. Déanfad do theaghlach ar nós teaghlaigh Ierobóaim mhic Nabait, agus ar nós teaghlaigh Baasa mhic Ahias, mar gheall ar a bhfuil déanta agat, ag gríosadh m'fheirge agus ag cur Israél suas chun an pheaca dhéanamh.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	14
CUR SÍOS	Oiread is duine amháin.
SAMPLA BREISE	<i>3. Boy; (young) person; fellow. Aon mhac máthar acu, any mother's son of them.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	mac
SAMPLA BREISE	<i>gach mac máthar (or mná) aca, every mother's son of them;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	mac
SAMPLA BREISE	<i>c. Every man Jack of them, gach mac máthar acu.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	every
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	aon duine beo
CROSTAGAIRT	neach faoi ghrian
<hr/>	
ID	4629483
BUNFHOIRM	mac na míchomhairle
CEANNFHOCAL	mac
CEANNFHOCAL	míchomhairle
SAMPLA CORPAIS	<i>D'innis sé dhóibh i dtaobh an mhic úd na mí-chómhairle a dh'imthigh ó'n athair agus do sgaip a chuid i ndúthaigh iasachta, agus a bhí ag fághail bháis leis an ocras go dtí go ndubhairt sé i n'aighe, "Raghad thar n-ais ag triall ar m'athair agus luighfad isteach am' s'heirbhíseach aige."</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid III)
LEATHANACH	341
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí sgéal mhic na mí-chómhairle oireamhnach go maith do sna Iúdaigh uaisle, do sna Fairisínigh agus do sna Sgríbhneoiribh, agus d'á leitheidibh. Thug Maois dóibh an saidhbhreas spirideálta.</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid III)
LEATHANACH	346
SAMPLA CORPAIS	<i>Do thaisbeáin an sgéal dóibh cad ba cheart dóibh a dhéanamh chun an bhídh spirideálta d'fhághail, gur cheart dóibh déanamh mar a dhein mac na mí-chómhairle, teacht thar n-ais chun an Athar Síoruidhe. Agus do b'athbhásach an sampla ar thrócaire an Athar Síoruidhe athair an mhic sin na mí-chómhairle.</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid III)
LEATHANACH	346
CUR SÍOS	Seachránaí nó duine a mbíonn drochthionchar aige ar dhuine eile.
SAMPLA BREISE	<i>Mac na míchomhairle, the erring son; contrary fellow, scapegrace.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	míchomhairle
SAMPLA BREISE	<i>mac na míchomhairle, a wilder, a lad of erring ways</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	mac
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	5086740
BUNFHOIRM	maidrín lathaí
CEANNFHOCAL	lathach

CEANNFHOCAL	maidrín
SAMPLA CORPAIS	<i>Tuille againn agus é socair i n-ár n-aighe againn nárbh fhearr riamh é. Cuid againn 'á rádh má imthighean an Ghaoluinn ná beidh ionainn choidhche ach maidiríní laithighe ag sodar le sálaibh Shasana.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	65
CUR SÍOS	Duine a dhéanann tláithineach le boc mór; giolla turais; ag lútáil.
SAMPLA BREISE	<i>2. Fig: Maidrín lathaí, (i) gutters nipe; menial, (ii) bedraggled person.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	maidrín
SAMPLA BREISE	<i>maidrín laithighe, a menial, a cringer;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	maidrín
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé 'na mhaidrín lathaighe acu. Tá sé 'na amadán acu. Caitheann sé gach aon tsaghas oibre a dhéanamh dhóibh.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	76
SAMPLA BREISE	<i>He licks the landlord's boots, tá sé ina mhaidrín lathaí ag an tiarna.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	lick
SAMPLA BREISE	<i>To toady to someone, bheith ag lútáil ar dhuine, i do mhaidrín lathaí ag duine, ag cuimilt leidhbe do dhuine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	toady
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4628318
BUNFHOIRM	margadh an Luain
CEANNFHOCAL	Luan
CEANNFHOCAL	margadh
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní imthighean an seirbhíthean go mbíon dó nú trí dheochaibh ólta agam. As san amach sloigim é mar a shloigfadh gamhain leamhnacht agus ní chuimhnighim choidhche ar "Mhargadh an Luain." Ach, mar a deir an sean amhrán, "Margadh an Luain sé chráidh mé 'm chroidhe!""</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	159
CUR SÍOS	Drochmhargadh; margadh gan ádh gan amhantar.
SAMPLA BREISE	<i>margadh an Luain, a Monday bargain (considered unlucky)</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	luan
SAMPLA BREISE	<i>Lomadh an Luain, unlucky undertaking, misfortune.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lomadh
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4585539
BUNFHOIRM	meáchan ribe
CEANNFHOCAL	meáchan
CEANNFHOCAL	ribe
SAMPLA CORPAIS	<i>Tráth éigin sa n-oidhche do mhothuigh sé mar a bhéadh lámh duine ar a cheann, agus d'imthigh imigh a chodla dhé. D'imthigh a chodla dhé chómh glan san gur mheas sé ná raibh meaghchaint ruibe i n-aon bhall d'á bhallaibh beatha.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	248

CUR SÍOS	An rud is éadroime ar domhan (mar a bheadh brobh nó cleite).
AICME ÚSAÍDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>An-éadroim</i> Liam Ó hÉigearthaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Weightless.</i> Donnchadh Ó Luasaigh
ID	4643703
BUNFHOIRM	méar a bhualadh (ar)
CEANNFHOCAL	méar
CEANNFHOCAL	buail
SAMPLA CORPAIS	<i>"Siní díreach an fhírinne," arsan duine'uasal. "Bhuailis do mhéar ar an bhfírinne. Dhein an fear san, go dtugtar Íosa air leigheas ná féadfadh aoine dhéanamh ach Dia, ach do leog sé air, ar dtúis gur mhaith sé peacaí, rud ná féadfadh aoine dhéanamh ach Dia."</i> Críost Mac Dé (Cuid II) 174
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>"Cúis ghéire chúgainn, a rígh," arsa Niamh, agus go ghéir sí féin, "is cruinn díreach a bhuailis do mhéar air!"</i> Niamh 93
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad é an bac atá air breith orm agus córda leis féin do chur ar mo mhuineál? Tadhg: Bhuailis do mhéar ar bhun-phréimh an sgéil, a Dhonchadh. Daoine iseadh muintir Shasana nách féidir leo aon rud a dhéanamh ach do réir dlíge éigin.</i> Sgothbhualadh I, II 168
FOINSE LEATHANACH	
CUR SÍOS	Croílár ruda a aithint.
SAMPLA BREISE	<i>1. Leag, bhuail, tú do mhéar air, you have put your finger on it, pointed precisely to it.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) méar
FOINSE CEANNFHOCAL	
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
ID	4947634
BUNFHOIRM	meascán mearaí (ar)
CEANNFHOCAL	mearaí
CEANNFHOCAL	meascán
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá Méibh géarchúiseach a dóithin chun an sgéil a thuisgint ach deirtear gur tháinig measgán mearaidhe éigin ar a haighe agus ar a hinntinn nuair a eirigh an liú uathbhásach úd, agus go bhfuil a ciall ag leathadh uirthi ó shin.</i> Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma 246
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Babel a tugadh mar ainm ar an dtúr. Cialluighean Babel measgán mearaidhe, nú cur thré chéile. Ní gan fáth a tugadh an ainm. Do chur an measgadh urlabhra úd measgán mearaidhe agus cur thré chéile i gceart ar an muinntir a bhí ag déanamh an túir, agus níor bhréag túr Babel a thabhairt air. Mírbhúilt mhór ó Dhia ab eadh an measgadh urlabhra san.</i> Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7 18
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí an sgoil chómh maith san go dtagadh sgoláirí chúichi ó'n ndúthaigh go léir mór-thímpal. Is cuimhin liom go maith go raibh an measgán mearaidhe céadna ar an máighistir sin a bhí ar Chormac ua Luasa i gCaraig an Ime, i dtaobh cad é an rang sa sgoil 'n-ar cheart mé chur.</i> Mo Sgéal Féin
FOINSE	

LEATHANACH	59
CUR SÍOS	Mearbhall intinne; meadhrán.
SAMPLA BREISE	<i>Mearthall aigne, mystification of mind. Measgán mearaidhe is a hallucination. Ar mearaidhe, bewildered; beside oneself.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	mearthall
SAMPLA BREISE	<i>2. Mixture; jumble, muddle. Meascán mearaí, bewilderment, confusion; hallucination. Meascán mearaí a chur ar dhuine, to bewilder someone. Chuir sé meascán mearaí i mo cheann, it fuddled my brain.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	meascán
SAMPLA BREISE	<i>Bhí meascán mearaidhe air. Bhí mearbhall aigne air. Bhí a mheabhair tré n-a chéile. Bhí neamh-meabhair air.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	25
SAMPLA BREISE	<i>I am bewildered, tá meascán mearaí orm.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	bewildered
SAMPLA BREISE	<i>Meascán mearaí: meabhán: mearbhall id cheann: bulla báisín: ré roilleachán.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	44
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	scamall os comhair a shúil
<hr/>	
ID	4631067
BUNFHOIRM	muc ar gach mala
CEANNFHOCAL	mala
CEANNFHOCAL	muc
SAMPLA CORPAIS	<i>D'ollamhóchaidís an biadh go h-áluinn, ach 'na dhiaigh san ní leigfidís do'n bhiadh aon tairbhe dhéanamh duit mar do loitfidís do ghoile ort nuair a chídheá iad, agus muc ar gach malainn acu, agus faobar ar a gcaint, agus iad ag cnáimhseáil agus ag gluaireán agus ag spriúchadh.</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	98
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí "Remember Mitchelstown!" againn níos déanaíge 'ná san nuair a bhí cuid des na seóinínibh beaga bréana atá sa tsráid sin le fada, ag gluaiseacht agus a gcaincíní anáirde agus muc ar gach malainn acu, agus iad ag cneadaigh agus ag séide le corp droch mheas ar an nGaeluinn agus ar an uile dhuine a bhí 'á labhairt nú 'á foghluiim.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	140
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí Dónal Buí thall agus cos a phíopa idir a fhiacailbh aige, a cheann i n-áirde aige, agus muc ar gach malainn leis, agus uiread mo dhurainn ins gach aon chnapóig deataig a bhí aige dá thumáint amach as a bhéal,</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	47
CUR SÍOS	Scamh nó gruig ar éadan duine le míshásamh.
SAMPLA BREISE	<i>5. Scowl. Muc ar mala, beetling of brow, scowl. Tháinig muc ar gach mala aige, he frowned darkly</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	muc
SAMPLA BREISE	<i>muc ar gach malainn aige, his brows wrinkled, wearing a gloomy look.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	muc
SAMPLA BREISE	<i>Tá muc ar gach malainn leis. Tá cuma ana-fheargach ar a aghaidh.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	74
SAMPLA BREISE	<i>He frowned at, (up)on, me, bhí muc ar gach mala aige chugam.</i>

FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	frown
SAMPLA BREISE	<i>Muc ar gach malainn. Cnapáin le mallaitheacht, tormas nó dúire os cionn a shúl.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Siochfhradha 1926)
LEATHANACH	180
SAMPLA BREISE	<i>Tháinig muc ar gach malainn air: gothadh nó cosúlacht feirge ar dhuine.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	43
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4585522
BUNFHOIRM	muirín a dhá lámh
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	lámh
CEANNFHOCAL	muirín
SAMPLA CORPAIS	<i>Féach an mheadhachaint atá san adhmaid! Tá muirighean mo dhá lámh ann!</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	73
SAMPLA CORPAIS	<i>Le neart an anaithe a bhí uirthí, agus mar gheall ar an gcreathán, do shleamhnuigh an fáinne as a méireanaibh agus do thuit sé ar an mbórd. Do ghluais sé go breagh réidh, fan an bhúird anonn, go dtí gur stad sé ag cosaibh Bhébó. Thóg Bébo suas an fáinne. Bhí muirighean a dhá lámh ann go maith.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	50
SAMPLA CORPAIS	<i>ÓLACHÁN. Donchadh: Is dóich liom, a Thaidhg, go bhfuil muirighean do dhá lámh d'obair curtha rómhat agat.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	129
CUR SÍOS	Ualach le hiompar ag duine; cúram a dhóthain idir lámha aige.
SAMPLA BREISE	<i>Muirighean mo dhá lámh, as much as my two hands could carry.</i>
FOINSE	Fodóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	muirighean
SAMPLA BREISE	<i>Muirighean mo dhá lámh, as much as I can lift with both arms</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	muirighean
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4585554
BUNFHOIRM	ná codail ar an gcluais sin
CEANNFHOCAL	cluas
CEANNFHOCAL	codail
SAMPLA CORPAIS	<i>"Pé deire bhéidh ar an ngnó so, tá deire le caint Shadhbh i dtaobh aon éilimh a bheith aici ar Shéadna. Pé 'cu bhí greim geallamhna aici air nó ná raibh, go dtí seo, ní féidir dí a leigint uirthi níos mó go bhfuil, ná go raibh riamh. Is olc an ghaoth ná séidean do dhuine éigin." "Ná codail ar an gcluais sin, a Sheághain," arsa 'n sagart. "Ní'l aithne cheart agat ar Shadhbh. Isí bean is dána d'ár bhuail riamh umam í."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	131
SAMPLA CORPAIS	<i>Dubhairt Eóin leó gan codla ar an gcluais sin; mara ndeinidís an aithrighe go dtiocfadh díbhfeirg Dé ortha agus go ndísgeóchadh an díbhfeirg sin iad go léir, agus ná fágfadh san Ábraham gan sliocht air, mar go bhféadfadh Dia daoine dhéanamh de sna clochaibh a bhí ansúd fé chosaibh an phobuil agus iad a thabhairt mar shliocht d'Ábraham.</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid I)
LEATHANACH	88

SAMPLA CORPAIS	<i>Seachain! B' fhéidir go mb'fhearra dhuit gan codladh ar an gcluais sin. An t-é a chreidean rud, deinean sé beart do réir mar a chreidean sé.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	238
CUR SÍOS	Gan an leagan sin den scéal a chreidiúint.
SAMPLA BREISE	<i>Ná codail ar an gcluais sin de = Ná ceap gurb í an fhírinne ar fad atá sa sgéal sin agat.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA BREISE	<i>1. Ná codail ar an gcluas sin, don't content yourself with that version of the story, don't delude yourself.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA BREISE	<i>ná codail (luigh) ar an gcluais sin, don't take that for granted</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cluas
SAMPLA BREISE	<i>Ná codail ar an gcluais sin. Ná meas gur mar sin atá an sgéal. Ná déin deimhin de sin.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	15
SAMPLA BREISE	<i>3. Don't bank on that, ná codail ar an gcluais sin.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	bank
SAMPLA BREISE	<i>25. Ná codail ar an gcluas sin. Ná ceap i d'aigne gur mar sin atá an scéal. Ná beir leat gur mar sin atá an sceal agus tú ag dul a chodladh.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	201
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4585493
BUNFHOIRM	na cúig aird
CEANNFHOCAL	aird
CEANNFHOCAL	cúig
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus do ceapadh lucht brath agus cuireadh amach iad ins na chúig árdabha feuchaint an bhféadfaidís teacht suas leis an Síogaidhe macánta, pé h-é féin nó pé ball 'na bhfuil sé, agus é thabhairt chun lámha.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	155
CUR SÍOS	Gach uile áit.
SAMPLA BREISE	<i>As cúig hairde na hÉireann, from the five corners, from all parts, of Ireland... Sna ceithre hairde (fichead), in all directions.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	aird
SAMPLA BREISE	<i>i gcúig áirdibh na hÉireann, to all points of the compass, all over Ireland</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	áird
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	ar fud na hÉireann
CROSTAGAIRT	ó chúig cúigí na hÉireann
<hr/>	
ID	4662488
BUNFHOIRM	na greamanna dubha a chur
CEANNFHOCAL	dubh
CEANNFHOCAL	greim

CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	"Ní'l an margadh ann fós," ar seisean. "Bíodh 'na mhargadh," arsa mise. Ní bhéadh sé ásta leis an méid sin. Níor mhór dó na greamana dubha a chur ann.
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	61
SAMPLA CORPAIS	Tais beánan an leitir sin nár fhan Careú i dtúrtaoibh le geallamhnaibh an Bhlácaigh ná leis na greamanaibh dubha a chuir an Blácach air féin go ndéanfadh sé na geallamhna do chomhlíonadh.
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	243
CUR SÍOS	Móideanna móra, rabhadh láidir a thabhairt do dhuine.
SAMPLA BREISE	1. Na greamanna dubha, dark clutches, evil influences.
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	greim
SAMPLA BREISE	greamanna dubha, dire injunctions
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	greim
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha

ID	4743598
BUNFHOIRM	na hoirc agus na hairc
CEANNFHOCAL	airc
CEANNFHOCAL	orc
SAMPLA CORPAIS	Bhí Don Cíochóté ag tathant air dul i n-aonfheacht leis 'n-a ghiolla ridire. Bhí bean agus clann ag an nduine mbocht, agus níor mhaith leis imtheacht uatha. Do gheall Don Cíochóté na huirc a's na h-airc dó ach dul leis.
FOINSE	Don Cíochóté (Cuid I)
LEATHANACH	56
CUR SÍOS	Gealltanais thaibhsiúla.
SAMPLA BREISE	Do gheall sé na huirc a's na h-airc dom ach é thabhairt do. = Do gheall sé seo agus súd a's súd ná chéile dhom.
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	airc
SAMPLA BREISE	2. (In phrase) Gheall sé na hoirc is na hairc dom, he promised me the moon and the stars.
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	orc
SAMPLA BREISE	Gheall sé na huirc is na hairc dam, he promised me the world and all.
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	airc
SAMPLA BREISE	Dhéanfadh sé 'na huirc agus 'na hairc é ar a bhéal. Dhéanfadh sé gach aon rud. Níl aon rud ró-mhaith dhó. Dhéanfadh sé cat agus dá earball air. Raghadh sé tré chró na snáthaide. Dhéanfadh sé so súd.
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	61
SAMPLA BREISE	237. Do gheall Don Cíochóté na huirc a's na h-airc dó ach dul leis. Don. C. promised him "the world and all" if he would only go with him.
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	66
SAMPLA BREISE	Na h-uirc is na h-airc; gheall sé na h-uirc is na h-airc dom: gheall sé mórán.
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	51
AICME SÉIMEANTAICE	Neamhfhocal sa nath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

CROSTAGAIRT (fut fat agus) cat is dá eireaball a dhéanamh	
ID	4588311
BUNFHOIRM	na píobáin a bhaint (as)
CEANNFHOCAL	píobán
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bhí Cormac ag dul isteach sa chóiste chaith sé mām mion-airgid imeas g na mbacach. Ba dhóich leat go mbainfidís na píopáin as a chéile a d'iaraidh teacht ar an airgead. An fhaid a bhíodar ag sgríobáil agus ag brúth agus ag únfairt a chéile do ghluais an cóiste.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	227
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan is eadh dh'fhéadfadh sluagh Gall teacht ortha agus gach aon chongnamh a thabhairt dóibh chun bpíopán a bhaint as a chéile. Ansan is eadh bheadh an sgéal ar a dtail ag daoine de shaghas Bhiongon agus Sior Seón.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	108
CUR SÍOS	Ag troid go fíochmhar.
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	ag stracadh na bpíobán as a chéile
CROSTAGAIRT	i gcochall a chéile
EOLAS BREISE	<i>"Tear each other asunder"</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Dhéanfaidís ao' rud chun teacht air (airgead).</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Go ngortódís a chéile, go ngoinfidís a chéile (sean nath cainte é seo).</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
EOLAS BREISE	<i>Ag stracadh na muineál ag troid, bruíon.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Scata ag brú agus ag sáthadh agus ag stracadh (gach duine ag iarraidh an rud (m.sh. sliotar i gcluiche) a fháil do féinig. Contending.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
ID	4591125
BUNFHOIRM	na trí phobal
CEANNFHOCAL	pobal
CEANNFHOCAL	trí
SAMPLA CORPAIS	<i>Um an dtaca go dtáinig an Domhnach ní raibh duine óg ná aosta 's na trí pobalaibh ná raibh an sgeul go léir aige agus a thrí oiread curtha leis.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	54
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bhíodar uile imthighthe abhaile i gcóir na h-óidhche agus bhí sé i n'aonar 'na shuidhe sa chathaoir shúgáin, bhí an sgeul ag ruith tré n-a aigne ar an gcuma so: I mbeulaibh na dtrí bpobal! Ní mise chuir i mbeulaibh na dtrí bpobal é.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	55
CUR SÍOS	An ceantar agus na daoine máguaird.
SAMPLA BREISE	<i>2. (People of) parish; congregation. Ar fud an phobail, throughout the parish.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	pobal
SAMPLA BREISE	<i>Like 3 and 9 treated as a potent and formal number; 7 crosses were used for consecrating altars (5 acc. to L. B.), and groups of ecclesiastical ruins are called "seven churches"; 7, as also 4, was a favourite Celtic number in public organisation.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)

SAMPLA BREISE	<i>Ní raibh Críostaidhe ó dhuine liath go leanbh i dtrí pobal eabhra nach, etc. not a person young or old in three parishes but, etc.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	pobal
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'trí' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
ID	5086741
BUNFHOIRM	neach faoi ghrian
CEANNFHOCAL	neach
CEANNFHOCAL	grian
SAMPLA CORPAIS	<i>"Má's mar sin atá an sgéal agat, a fhir dhuibh," arsa Bébó, "is focal baoth an focal a dúbhraís go minic thall sa bhaile nuair a deirthá ná féadfadh neach fó ghréin cosg ná ceangal do chur ort i gcoinnibh do thoile féin."</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	41
CUR SÍOS	Duine ar bith.
SAMPLA BREISE	<i>Níl a shárú faoi rás, faoi rothaí, faoi luí, na gréine, there's nothing better than it under the sun.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	grian
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	mac máthar
CROSTAGAIRT	aon duine beo
EOLAS BREISE	<i>Éinne in aonchor.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
ID	4588193
BUNFHOIRM	néal codlata
CEANNFHOCAL	codladh
CEANNFHOCAL	néal
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba chuimhin leis, annsan, gur léigh se i gceann d'á leabhraibh gur ghnáth, go minic, le ridiribh, nuair a bhíodh oidhche acu 'á thabhairt mar sin i gcoill éigin uaigneach, gan aon néal codlata do thuitim ortha; ach bheith ag cuimhneamh, fan na h-oidhche, ar a spéir-bhean.</i>
FOINSE	Don Cíochóté (Cuid I)
LEATHANACH	66
SAMPLA CORPAIS	<i>Tháinig creathán orm agus tháinig fuairthneamh im' ballaibh beatha agus do stad m' anáil orm. Níor fhéadas néal a chodla an oidhche sin.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	176
SAMPLA CORPAIS	<i>Do ghoill an sgéal chómh mór san ar Chonchobhar nár fhan aon dúil aige i mbia ná i ndígh agus ná féadadh sé aon neul de'n oidhche do chodladh.</i>
FOINSE	Cath Ruis na Rí For Bóinn
CUR SÍOS	Suan dá laghad.
SAMPLA BREISE	<i>4. Nap, snooze. Néal codlata, wink of sleep.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	néal
SAMPLA BREISE	<i>2. a. Snatch of sleep, néal codlata.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	snatch
SAMPLA BREISE	<i>he didn't sleep a wink all night ní bhfuair sé néal codlata an oíche ar fad</i>
FOINSE	New English-Irish Dictionary (www.fodoir.ie)
CEANNFHOCAL	wink

AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	ag baint codladh na hoíche (de)
<hr/>	
ID	4585540
BUNFHOIRM	ní bhainfeadh an diabhal an bhearna (de)
CEANNFHOCAL	bearna
CEANNFHOCAL	diabhal
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fheuch an bheirt ins na súilibh ar a chéile ar feadh tamaill. "Is tú an diabhal!" arsa Séadna, fé dheire. "Ní bhainfeadh an diabhal féin an bhearna dhíot-sa!" arsa 'n Fear Dubh. "Cheapas go gcuirfeadh an t-airgead amú' thú. Is anamh duine a gheibhean é ná déinean aimhleas dó féin agus b'fhéidir d'á lán eile, mar gheall air.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	273
CUR SÍOS	An ceann is fearr a fháil ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Ní bhainfeadh an diabhal an bhearna de, the devil himself wouldn't get the better of him</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bearna
SAMPLA BREISE	<i>ní bhainfeadh an diabhal an bhearna díot, you beat the devil;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	beárna
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4585513
BUNFHOIRM	ní fheadar cos leis cad a dhéanfaidh lámh leis
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	lámh
CEANNFHOCAL	feadair
SAMPLA CORPAIS	<i>Cáit: - Fágaim le h-uadhacht, a Shíle, go bhfuil an ceart agat. Ní fheadair cos liom cad a dhéanfaidh lámh liom, agus ní fheadar féin cad a dhéanfaidh cos ná lámh liom. Dá bhfeicfeá é, a Shíle, bhéadh árd-chion agat air. Tá oiread-san ceana agam-sa air gur dóigh liom go n-íosfad é!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	19
CUR SÍOS	A bheith trína chéile; mearbhall a bheith ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Ní fheadair cos leis cad a dhéanfaidh lámh leis = Ná fheadair sé cad dob fhearr dho a dhéanamh.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cos
SAMPLA BREISE	<i>Ní fheadar cos liom cad a dhéin lámh liom. Ní raibh fhios agam cad a bhí dá dhéanamh agam. Bhíos tré n-a chéile.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	20
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
EOLAS BREISE	<i>Ní féidir léi a hagne a dhéanamh suas, dithering, doddering.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Ní féidir leis a aigne a dhéanamh suas.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe

EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Tá sí trína chéile buartha, bhí mearbhall uirthi.</i> Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Meascaithe/trína chéile.</i> Domhnall Ó Loingsigh
ID	4585558
BUNFHOIRM	ní fheadar den saol
CEANNFHOCAL	saol
CEANNFHOCAL	feadair
SAMPLA CORPAIS	<i>Geallaim duit ná raibh céad luasgadh cómhrichthe agam nuair a shleamhnuig luasgadh uaim os cómhair mo shúl! Ní fheadar an tsaoghal cad d'imthig orm. Geallaim go raibh maga fúm i dteanta an airgid do bheith chailte agam.</i>
FOINSE	Tadhg Saor
LEATHANACH	13
SAMPLA CORPAIS	<i>Táim réidh anois murab ionan a's riamh. Ní fheadar an tsaoghal ná an domhan le chéile cad 'tá le déanamh agam. Ní fheadar ó Chúig Árdaibh na Naoi bhFionn cad a dhéanfad.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	22
SAMPLA CORPAIS	<i>"Dá marbhuighinn duine fiche uair ní fhéadfadh an dlíge baint liom, an fhaidh is ridire fáin mé." "Ní fheadar an tsaoghal, a dhuin'uasail," arsa Sanchó, "cad a bhaineann le dlíge na ridireachta. Ní'l aon tuisgint agam ann.</i>
FOINSE	Don Ciochóte (Cuid II)
LEATHANACH	83
CUR SÍOS	Níl tuairim dá laghad aige.
SAMPLA BREISE	<i>9. Ní fheadar den saol, I don't know from Adam.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	saol
SAMPLA BREISE	<i>Ní fheadar 'en tsaoghal, I do not know in the least, ní fheadar i nÉirinn</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	feadar
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (saol) den nath seo a idirghalartú le hainmfhocal eile: domhan.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	ó chúig aird na naoi bhfionn
ID	4585489
BUNFHOIRM	ní fiú biorán (gan tóin) é
CEANNFHOCAL	biorán
CEANNFHOCAL	fiú
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fheuch sé go géar orm. Cuirfir díot an méid sin, a mhic ó, ar seisean. Ní fiú biorán gan tón an méid sin. Tá galar ort, ámhthach, is measa dhuit chugat go mór 'ná é. Tá dath mí-lítheach ar t'aghaidh, dath an bháis.</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	93
SAMPLA CORPAIS	<i>Níor b'fhiú biorán an fhearg a bhí ar an ridire ag tosnuigh an chatha dhó seachas an bhuile feirge a tháinig air nuair a chonnaic se an fhuil, a chuid fola féin, agus í síos go cromán agus go h-iallait leis.</i>
FOINSE	Don Ciochóte (Cuid II)
LEATHANACH	79
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ag ruith ag cur aistir ar shagart gan ghádh gan riachtanas! Feuch air sin!" "Ní fiú biorán a's é," arsa 'n sagart. "Do thiocfaínn féin anall ar aon chuma feuchaint an raibh aon sgéala agat ó Shadhbh nó an raibh aon bhunús leis an ráfla so ar siúbhal."</i>
FOINSE	Séadna

LEATHANACH	183
CUR SÍOS	Gan mórán luacha.
SAMPLA BREISE	<i>Ní fiú biorán agus é. Lit., a pin and it are not a value, i.e., it does not come up to the value of a pin, i.e., it is not worth a pin.</i>
FOINSE	Pamphlets: Léighean Éirean series (Borthwick 1902)
LEATHANACH	64
SAMPLA BREISE	<i>1. Ní fiú biorán é, it is worthless.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	biorán
SAMPLA BREISE	<i>Ní fiú biorán as é. Ní fiú labhairt air. Is beag an scéal é.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	66
SAMPLA BREISE	<i>It is valueless, ní fiú biorán é.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	valueless
SAMPLA BREISE	<i>It is not worth a hang, a scrap, ní fiú biorán é</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	worth
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
CROSTAGAIRT	ar bhiorán buí
<hr/>	
ID	4631233
BUNFHOIRM	ní raghaidh aon chos (de)
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	téigh
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad a dhéanfam anois? Duine acu. - Déanfam an rud atá ceapaithe againn. Ní rachaidh aon chos díom-sa órlach i ndiaidh mo chúil go dtí go mbeidh ceann Mhéibh agam nó mo cheann aici.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	152
SAMPLA CORPAIS	<i>Téanam, a Dómhnaí. Tá sé chómh maith agats a teacht leis, a Sheághain, ó aithnighean tú an srian san. Máire Ní Th. - Ní raghaidh aon chos de Sheágan leat, a Dhiarmuid.</i>
FOINSE	An Sprid
LEATHANACH	13
CUR SÍOS	Gan bogadh ó áit.
SAMPLA BREISE	<i>1. An rachaidh tú leis? Ní rachaidh ná mo chos. Will you go with him? No, not a foot.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cos
SAMPLA BREISE	<i>Ní raghainn faid mo choise chun é dh'fheiscint. Ní chorróchainn mo chos. Ní raghainn ón dtroigh go dtí an tsáil chun é dh'fheiscint.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	19
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4585518
BUNFHOIRM	ní stadann cos (de)
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	stad

SAMPLA CORPAIS	<i>"Is dócha," ar seisean, "nach foláir nó gur airigh sí siúd rud éigin de'n ráfla so ar siúbhal i dtaobh Shadhbh, nár stad cos di ó fhág sí an áit seo go ndeachaidh sí síos go dtí an baile mór."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	181
CUR SÍOS	Siúl gan staonadh.
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>Stop ná staonadh níor dhin sí.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Níor dhein sí stad ná staonadh.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Níor stad sí. Chomáin sí léi gan stad.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Lean sí gan stop.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Níor stop sí de shiúl a cos.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	5139324
BUNFHOIRM	níl spide fí (ar)
CEANNFHOCAL	fí
CEANNFHOCAL	spide
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ó!" ar sise, "airiú cad d'imthigh ort ó shin!" ag cur a dhá láimh timpal a mhuiníl agus ag tabhairt cúpla póg dó. "Airíú, a dhaid" ar sise, "níl spide fí ort! Cad d'imthigh ort i n-aon chor!"</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	203
CUR SÍOS	Duine tanaí; gan mórán meáchain air.
SAMPLA BREISE	<i>Níl spide fí air, he is nothing but skin and bone.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
SAMPLA BREISE	<i>spide fí, little or nothing; ní'l spide fí (or fiatha) air, he is worn to a thread (cf. fí, small, early), ní'l spide air</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	spide
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4591540
BUNFHOIRM	nímh a shúl
CEANNFHOCAL	nímh
CEANNFHOCAL	súil
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Do theip orm gan nímh mo shúl do chur 'na láimh dheis.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	123
CUR SÍOS	Drochfhéachaint a thabhairt do dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Bhí bior nímh ar a dhá súil. = Bhí féachaint an diabhail aige, mara bheadh ag an ndiabhal féin.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	neimh
SAMPLA BREISE	<i>2. Point. Tá bior nímh ar a shúile, there is a venomous look in his eyes.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)

CEANNFHOCAL	bior
SAMPLA BREISE	<i>He looked daggers at me, bhí bior nimhe ar a shúile ag amharc orm.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	dagger
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	bior ar a shúile
CROSTAGAIRT	coinneal ina shúile
EOLAS BREISE	<i>Súil nimhe, i.e. le fuath, le fearg.</i>
FAISNÉISEOIR	Liam Ó hÉigearthaigh
EOLAS BREISE	<i>Theip air griomhú tar éis rud éigin gránna d'fheiscint.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Fearg.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
<hr/>	
ID	4662236
BUNFHOIRM	nua gach bia agus sean gach dí
CEANNFHOCAL	nua
CEANNFHOCAL	bia
CEANNFHOCAL	sean
CEANNFHOCAL	deoch
SAMPLA CORPAIS	<i>Annsan do hollmhuigheadh dinnéar mór dos na Gaedhealaibh. Do tugad "nua gacha bídh agus sean gacha díghe" dhóibh i dtreo gur baineadh blas na luch as a mbéalaibh agus cuimhne an chruadhtain 'n-a rabhadar as a n-aighe.</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	41
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí cuideachta de'n tsórd san cruinnighthe ann lá, uaisle móra ó chian agus ó chomhgar, "nua gacha bídh agus sean gacha díghe" dá roinnt ortha gan dochma agus Aodh Dubh féin ag ceann cláir ann.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	1
SAMPLA CORPAIS	<i>An fhaid a bhí san d'á dhéanamh do tugadh "nua gacha bídh agus sean gacha díge" ag triall air féin agus ar Bhébó, agus do tugadh an uile shaghas onóra agus urama dhóibh, agus do dhein Feargus agus an uile dhuine de'n chuideachtain an dícheal ba mhó b'fhéidir chun áthais do chur ar an mbeirt agus chun aoibhnis a thabhairt dóibh.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	48
CUR SÍOS	Béile den chéad scoth.
SAMPLA BREISE	<i>nua gacha bídh agus sean gacha dígh, the "new" of every food and the "old" of every drink, i.e. the food of the freshest, the wine of the oldest</i>
FOINSE	Fodóir d'Eisirt (Knott 1910)
CEANNFHOCAL	nua
SAMPLA BREISE	<i>Nua gach bia agus sean gach dí, fresh food and mature drink (are best).</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	nua
SAMPLA BREISE	<i>nua gach bia, fresh food</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	nua
SAMPLA BREISE	<i>A first-rate meal, nua gach bia agus sean gach dí.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	first-rate
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
<hr/>	
ID	4689312
BUNFHOIRM	nuair ba é toil Dé glaoch air

CEANNFHOCAL	Dia
CEANNFHOCAL	glaoch
CEANNFHOCAL	toil
SAMPLA CORPAIS	<i>"Is é rud atá uainn 'ná a cosg do chur leis an éagcóir sin le dlígh."</i> Níor chuir an dochtúir an tarna ceist chúgham. Ní rabhas ach dhá bhliain sa pharóiste nuair ab é toil Dé glaothach ar an seana shagart.
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	188
SAMPLA CORPAIS	<i>Is áthas iomlán, ámhthach, ar an saoghal so féin, an t-áthas a bhíon ar chroidhe agus ar aigne an duine nuair a bhíon, cuir i gcás, faoisín mhaith déanta aige agus síothcháin ar a choinsias, agus nuair is féidir dó feuchaint suas agus a rádh, i láthair Dé, "Má s é toil Dé glaothach orm tá súil le Dia agam go bhfuilim ollamh."</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	229
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní féidir obair léighinn a choimeád buan ar siúbhal, ó shliocht go sliocht, gan teighlach éigin de'n tsórd san go bhféadfadh daoine óga bheith ag teacht isteach ann agus ag foghlaim na h-oibre agus 'ghá gcur féin i dtreo chun cúraim na h-oibre do ghabháil ortha féin nuair ab é toil Dé glaothach chuige ar na sean daoine.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	22
CUR SÍOS	Bás a fháil.
SAMPLA BREISE	<i>Nuair ab é toil Dé glaothach air; a usual Irish way of saying "when he died."</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	glaothach
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
EOLAS BREISE	<i>Nuair a fuair sé bás.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Nuair a fuair sé bás, nuair a cailleadh é. Nuair a d'imigh sé ar shlí na fírinne, imithe chun na Flaithis. D'éag sé.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Nuair a fuair sé bás.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe

ID	4644041
BUNFHOIRM	ó bhaithis go bonn
CEANNFHOCAL	baithis
CEANNFHOCAL	bonn
SAMPLA CORPAIS	<i>Do mhol sí a cheann agus a ghuailne agus neart a ghéag, a ghnúis áluinn, a dheabhramh agus a dhealbh agus a dhéanamh; conus mar a bhí sé córach, cumasach, cruaidh, calma, ó bhathas a chinn go bonn a choise.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	25
CUR SÍOS	An corp ar fad; ó bhun go barr.
SAMPLA BREISE	<i>Top, crown (of head). Ó bhaithis (an chinn) go bonn (na coise), from head to foot, all over.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	baithis
SAMPLA BREISE	<i>Ó mhullach cinn go bonn coise; ó sháil go rinn.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	cap-à-pie
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
CROSTAGAIRT	ó bharr go bun
CROSTAGAIRT	ó mhullach (go) talamh

ID	4938722
BUNFHOIRM	ó bharr go bun
CEANNFHOCAL	barr
CEANNFHOCAL	bun
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí file éigin sa n-áit agus tháinig eud air chun an bhráthar agus dhein amhrán, nú aiste filidheachta, ag magadh fé 'n mbráthair agus fé n-a chuid ime agus ag áireamh gach datha fé leith agus gach baluith fé leith d'á raibh le fágáil ar im an leastair ó bharr go bun.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	47
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus do ghlaoidh Íosa do ghuth árd, agus d'éag sé. Agus do stracadh brat an teampail 'n-a dhá chuid ó bharr go bun.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	133
CUR SÍOS	An rud ar fad.
AICME ÚSAIDE	Is féidir comhpháirt amháin (bun) den nath seo a idirnhalartú le hainmfhocal eile: bonn.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	ó bhaithis go bonn
CROSTAGAIRT	ó mhullach (go) talamh
EOLAS BREISE	<i>Ó bhaitheas go bróig, ó sháil go ceann, from top to bottom: an rud ar fad.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Ó bhaitheas go sáil.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh

ID	4630117
BUNFHOIRM	ó bhéal go béal
CEANNFHOCAL	béal
SAMPLA CORPAIS	<i>"Pé áit 'n-a bhfuil Amhlaoibh tá fhios aige go raibh bosca folamh an oídhche sin. Neósfaidh Amhlaoibh an sgéal san. Raghaidh an sgéal ó bhéal go béal. Cad 'déarfai? Cad a bheidh le rádh ach, 'Ní raibh aoinne chun na cailís e thógaint ach fear an érdaim.'"</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	112
SAMPLA CORPAIS	<i>An uair sin díreach is eadh bhí an cheist úd, "Cá bhfuil Cathal Ó Céin? Cá bhfuil Cathal Ó Céin?" ag dul ó bhéal go béal thoir ag teaghlach Mhic Eochaidh i gCúige Laighean agus Cathal Ó Céin ag imtheacht 'n-a lán rith de dhruim an chnocáin fé mar a bheadh gadhair an bhaile 'n-a dhiaidh.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	39
SAMPLA CORPAIS	<i>Le n-a linn sin do ghluais ráfla ó bhéal go béal ar fuaid na catharach go raibh Héród tar éis bháis, go raibh Antónius tar éis é chur chun báis agus gur imir sé pionós ana ghéar air, fé mar a h-imireadh ar Antigonus.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	151
CUR SÍOS	Scéala á scaipeadh.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) (In reference to speech, rumour, etc.) Chuaigh an scéal ó bhéal go béal, the story was reported from mouth to mouth.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	béal
SAMPLA BREISE	<i>D'imthigh an sgéal ó bhéal go béal. D'imthigh sé ó dhuine go duine.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	9
SAMPLA BREISE	<i>2. (Of news) Leathann; téann ó bhéal go béal. get about: téann ó bhéal go béal.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	get about

SAMPLA BREISE	251. "Pass the word along," said he, "that Bruadar has slain Brian!" "Sgaoiltear an focal ó bhéal go béal, ar seisean, "gur mhairbh Bruadar Brian!"
FOINSE	Cruinneas cainte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	58
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	i mbéal
<hr/>	
ID	4630693
BUNFHOIRM	ó cheann ceann (de)
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA CORPAIS	"Thuígeas am' aigne, as méid bhúr n-eoluis agus bhúr dtuisgiona agus a 'fheabhas na faire do dhéanfadh sibh ar ghnóthaibh mo righeachta, ná féadfadh olc ná maith teacht orm, ó cheann ceann de'n bhliain, a gan fhios daoibh-se: Go mbeadh sibh ag seóladh gach maith-easa chugham agus ag cimeádh gach uilc uaim."
FOINSE	Cath Ruis na Rí For Bóinn
LEATHANACH	12
SAMPLA CORPAIS	Is 'mó an t-airgead a théidhean chun aon tighé tabhairne amháin do choimeád suas ó cheann ceann de'n bhliain 'ná mar a tugtar do Chonnradh na Gaedhilge sa bhliain, ó cheann ceann de'n oileán so!
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	39
SAMPLA CORPAIS	Agus feuch gur ' mó Críosaide a bhíon ag briseadh a chroíde le trioblóidibh an tsaoghail ó mhaidin go h-oidhche, agus ó Luan go Satharn, agus ó cheann ceann de'n bhliadhain, agus ná cuimhnighean choídhche ar ghreim a bhreith ar láimh Dé, i lár na dtrioblóidí, agus ar an ngreim a choimeád go daingean!
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	119
CUR SÍOS	Ó thosach go deireadh; an áit uile.
SAMPLA BREISE	Ó cheann ceann de'n tír. Ó cheann ceann na tíre would not be correct. The full expression is, ó cheann de'n tír go dtí an ceann eile de'n tír. In ceann na tíre there is question of only one end, whereas in the text there is question, not of the country's end, but of two ends of the country.
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA BREISE	Ní' s uighe suainis aige ó cheann ceann de'n bhliagh-ain. He has not a moment's rest from year's end to year's end.
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	64
SAMPLA BREISE	From year's end to year's end, ó cheann ceann na bliana.
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	year
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	ó thaobh taobh
<hr/>	
ID	4652611
BUNFHOIRM	ó chraiceann amach
CEANNFHOCAL	amach
CEANNFHOCAL	craiceann

SAMPLA CORPAIS	<i>Féach! do thabharfidís na súile amach as a gceannaibh, do thabharfidís a bhfuil ó chroicean amach acu ar an saoghal so, agus ba chuma leó cad a dhéanadh an saoghal eile, ach go bhféadfídís seilbh an dá chúige sin d'fháil agus do chimeád agus sinne do mharbhrú nó do dhibirt.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	111
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí fhios againn go dian mhaith, dá mbéadh a sheacht n-oiread armála ag muintir na h-Éirean agus a bhí acu an uair sin, dá mbéadh oiread armála acu, agus oiread saidhbhris, agus oiread nirt slógh, agus go bhféadfídís an ghleic do choimeád ar siúbhal i gcoinnibh Shasana ar feadh fiche blian, go gcaillfeadh Sasana a raibh an tsaoghal aici, ó chroicean amach, go gcaillfeadh sí an croicean féin, go gcaillfeadh sí an t-anam, níba thúisge 'ná mar a leigfeadh sí do mhuintir na h-Éirean an lámh uachtair a dh'fhágáil.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	164
SAMPLA CORPAIS	<i>Do thabharfaidís a bhfuil ó chroiceann amach acu ar an saoghal so.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	30
CUR SÍOS	Gach a bhfuil ag duine a thabhairt uaidh.
SAMPLA BREISE	<i>Do thabharfaidís a bhfuil ó chroiceann amach acu ar an saoghal so, all they possess in the world.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	croiceann
SAMPLA BREISE	<i>Dá mbeadh sé ó chroiceann amach agam [(2) orm?] do thabharfaínn duit é = Dá mbeadh sé i n-aon bhall agam gheobhfá é.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	croiceann
SAMPLA BREISE	<i>bhéarfainn duit é dá mbeadh sé ó chroiceann amach agam (orm), I would give it to you if I had it at all.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	croiceann
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

ID	4585533
BUNFHOIRM	ó chroí
CEANNFHOCAL	croí
SAMPLA CORPAIS	<i>Deirim ó chroíde leat, go gcúitightheat do shaothar leat!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	277
SAMPLA CORPAIS	<i>"Agus bheirim-se buidheachas ó chroíde leis an dTighearna," arsa Dáibhid léi, "tois g gur cuireadh tusa am' choinnibh anso indiu.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	404
SAMPLA CORPAIS	<i>Gan amhras ba chostasamhail an aicme iad ag teacht isteach i dtigh aoinne, agus is minic go mbíodh an chóir a gheibhdís níos fearr go mór 'ná an fháilte a bhíodh rómpa. Is minic leis a thuigidís féin an méid sin, agus nách ó chroíde a dheinidís an moladh.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	110
CUR SÍOS	Le lántoil; go lom dáiríre.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) Ó chroí agus ó intinn, in heart and mind.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	intinn
SAMPLA BREISE	<i>Croíúil, ó chroí.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	whole-hearted
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach

CROSTAGAIRT	de chroí dáiríre
CROSTAGAIRT	croí a chur (i)
ID	5135282
BUNFHOIRM	ó chúig aird na naoi bhfionn
CEANNFHOCAL	cúig
CEANNFHOCAL	aird
CEANNFHOCAL	naoi
CEANNFHOCAL	fionn
SAMPLA CORPAIS	"Táim réidh anois murab ionan a's riamh. Ní fheadar an tsaoghal ná an domhan le chéile cad 'tá le déanamh agam. Ní fheadar ó Chúig Árdaibh na Naoi bhFionn cad a dhéanfad. D'á fheabhas aireachas a dhéanfad uirthi, tiocfaidh duine éigin dom' lóm deirig aimhdheóna, agus suidhfidh sé inti, agus béidh an dúthaigh 'na chogadh dhearg am' thimpal!"
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	22
CUR SÍOS	Gan fhios, gan tuairim ar bith.
SAMPLA BREISE	<i>Ó Chúig Árdaibh na Naoi bhFionn, from the five heights of Heaven (?) – The origin of the saying is obscure. I n-árd a chinn 's a ghutha, at the top of his voice, lit., at the top, or height, of his head and of his voice.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	árd
SAMPLA BREISE	<i>4. (In phrases) Níl a fhios agam ó thalamh na (naoi) bhfionn cárb as é, céir leis é, I don't know where on earth he comes from, who on earth owns it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	fionn
SAMPLA BREISE	<i>ó chúig áirdibh (sometimes árdaibh) na naoi bhFionn, from all directions</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	áird
SAMPLA BREISE	<i>Something of indefinite meaning, e.g. i gcúig áirdibh na naoi bhfionn, in every direction; teallach na bhFionn, Ireland;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	fionn
SAMPLA BREISE	<i>Thángadar ó Chúig Árdaibh na Naoi bhFionn. Thángadar ó gach áit; ó gach aon treo; ó gach árd.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	93
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
ID	4585478
BUNFHOIRM	ó chúig cúigí na hÉireann
CEANNFHOCAL	cúig
CEANNFHOCAL	cúige
CEANNFHOCAL	Éire
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a chífir-se Béarla den tsórd so, féach: ná habair-se as Gaেলাing "Do freagradh é le guth glan airgeadaí ón mbád"; nú má abhair a leithéid sin, geallaim-se dhuit go mbeig "guth árd gáirí" umut ó chúig cúigíbh na hÉireann.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	94
CUR SÍOS	An tír uile; timpeall na tíre ar fad.
SAMPLA BREISE	<i>1. Historical: One of five divisions of Ireland. Cúig cúigí na hÉireann, the five fifths, the whole, of Ireland</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cúige
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach

AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
CROSTAGAIRT	na cúig aird
CROSTAGAIRT	ar fud na hÉireann
<hr/>	
ID	4942801
BUNFHOIRM	ó Dhomhnach Daoi go Tigh Mhóire
CEANNFHOCAL	daoí
CEANNFHOCAL	Domhnach
CEANNFHOCAL	Móire
CEANNFHOCAL	teach
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba chuma liom an tsaoghal, a rígan, arsa Dúlainn, ach go bhfeicfinn tu féin thíos i dTeamhair ad'Árdrigain ar Éirinn go léir ó Dhonchadh Dí go Tigh Mháire!</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	52
SAMPLA CORPAIS	<i>Níor thuig aoinne an léirs grios marbhuightheach a bhéadh déanta ar an aigne Ghaedhlach nuair a bhéadh an Ghaeluinn imthighthe, agus gan i gcroíde ná i mbéal an Éireanaigh, ó Dhomhnach Diagh go Tigh Mháire, ach Béarla briste.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	213
SAMPLA CORPAIS	<i>Chídhinn buachaillí agus cailíní ag teacht ó Bhaile Mhúirne agus ó Bhéal-ath-an-Ghaothraig agus aniar ó Uibhráthach agus iad ag gluaiseacht isteach ins na dúthaibh Béarla agus sgoileana d'á gcur ar bun acu agus aon gheóin amháin Gaeluinne ar siúbhail ar fuid na h-Éirean go léir ó Dhonchadh Díghe go Tigh Máire.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	18
CUR SÍOS	Achar mór; dhá áit i gcéin ó chéile.
SAMPLA BREISE	<i>Ó Thigh Mháire go Donnchadh Dí – Ó bhall i gCiarraighe go ball i n-Aondroma.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla) Donnchadh
CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	<i>Ó Thigh Mhóire go Donncha Dí. Cheapaidís gurbh in iad an dá áit ba shia ó chéile in Éirinn. I nDún Chaoin atá ionad tí Mhóire – tugtar Bundún Mhóire ar an áit go minic – agus in oirthear an Dúin atá Donncha Dí (Domhnach Dia). De réir an tseanscéil bhí Mór agus Donncha pósta ach bhí sise chomh máistríúil géarchainteach sin leis gur éirigh sé tuirseach dá shaol. D'fhulaing sé léi go raibh Dia buíoch de, agus chuir sé aingeal chuig Donncha agus thug trí ghuí dó. Leis an deithneas a bhí ar Dhonncha ag breith an dea-scéil abhaile chun a mhná mhill sé guí acu. Nuair a thuig sise é sin thug sí sciúirseáil teanga dó. Chuir sin fearg ar Dhonncha. "A Bhraobaire, b'fhearr liom leithead na hÉireann eadrainn" ar seisean. Tógadh leo araon san aer – ise go Tigh Mhóire agus eisean go Donncha Dí.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Siocfhradha 1926)
LEATHANACH	88
SAMPLA BREISE	<i>"Ó THIGH MHÓIRE GO DONNCHADH DÍ." An uair is mian le Gaedhil a rádh go raibh dhá áit nó dhá rud i bhfad i gcéin ó chéile, adeirid do ghnáth – "Táid chomh fada ó chéile is atá Tigh Mhóire is Donnchadh Dí"; agus ní beag leo an méid sin de shlighe idir aon dá rud... Tá Tigh Mhóire ar bruach na mara i nDún Chuinn i nIarthar Chorca Dhuibhne i gcrích Chiarraighe, agus is é an tigh is giorra i nÉirinn do'n Domhan Thiar é. Tá Donnchadh Dí i Conndae an Dúna thoir thuaidh agus is é an baile is giorra d'Albain é de bhailtíbh Éireann.</i>
FOINSE	An Baile Seo 'gainn-ne. Cnuasach Sgéal n-Úmua (Ó Siocfhradha 1921)
LEATHANACH	140
SAMPLA BREISE	<i>Donnchadh Dí (Domhnach Dí ó cheart), baile mór i gContae an Dúin; deirtear i gCiarraighe gurab í an áird is sia soir i nÉirinn í, acht ní hí, acht Rinn Bheara i n-Ard Uladh i gContae an Dúin.</i>
FOINSE	Cath Fiontrágha (Ó Siocfhradha 1925)
LEATHANACH	126
SAMPLA BREISE	<i>Tá gach scéal ann ó Domhnach Dia go Tig Máire. Tá gach scéal ann ó Neamh go h-Arainn.</i>

FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	37
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
EOLAS BREISE	<i>Ó thuaisceart na tíre go áit éigin i ndeisceart na tíre. Ó cheann ceann na tíre.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
<hr/>	
ID	4662581
BUNFHOIRM	ó dhubh go dubh
CEANNFHOCAL	dubh
SAMPLA CORPAIS	<i>Na daoine ar mhullach a gcinn ag obair ó dhubh go dubh agus ó cheann ceann de'n bhliain, agus an uile bhlúire de thoradh na sglábhaidheachta go léir agus de thoradh an alluis go léir ag imtheacht sa chíos.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	165
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhíodar sásta, agus ba chreideamhaint leo é, bheith ag obair ó dhubh go dubh ar bheagán bídh agus fé bheagán éadaig, ach go bhféadfidís an cíos a dhéanamh.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	56
SAMPLA CORPAIS	<i>Is eól dúinn go léir gur minic le feisgint Críosdaidhte fóghanta, daoine macánta, diadha, agus iad ag obair ó dhubh go dubh agus ó Luan go Satharn, agus pé cor a thabharfaidís dóibh féin ná féadfaidís aon rud i bhfuirm saidhbhris do chnuasach ná chur le chéile.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	110
CUR SÍOS	Ó mhaidin go hoíche; ó éirí go luí na gréine.
SAMPLA BREISE	<i>3. (a) Darknes s. Ag obair ó dhubh go dubh, working from dawn to dusk.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dubh
SAMPLA BREISE	<i>From morning to night, ó dhubh go dubh.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	morning
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	do ló agus d'óiche
CROSTAGAIRT	ó mhaidin go hoíche
CROSTAGAIRT	ó Luan go Satharn
<hr/>	
ID	4628321
BUNFHOIRM	ó Luan go Satharn
CEANNFHOCAL	Luan
CEANNFHOCAL	Satharn
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá neart an chreidimh ar lasadh ins gach aon chor d'á gcuirean Críosdaidhte de'n tsórd san díobh ó mhaidin go h-oídhche, ó Luan go Satharn, ó thusach saoghail dóibh go dtí go dtagan an bás ortha.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	240
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus feuch gur ' mó Críosdaidhe a bhíon ag briseadh a chroídh le trioblóidibh an tsaoghail ó mhaidin go h-oídhche, agus ó Luan go Satharn, agus ó cheann ceann de'n bhliadhain, agus ná cuimhnighean choídhche ar ghreim a bhreith ar láimh Dé, i lár na dtrioblóidí, agus ar an ngreim a choimeád go daingean!</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	197

SAMPLA CORPAIS	<i>Chíd siad, ins na h-áiteanaibh 'na bhfuil an Ghaeluinn beó, an uile dhuine, óg agus aos da, 'ghá labhairt gach aon ré sholuis, ó mhaidin go h-oídhche agus ó Luan go Satharn.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	21
CUR SÍOS	An tseachtain ar fad.
SAMPLA BREISE	<i>1. Ó Luan go Satharn, from Monday to Saturday.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	Luan
SAMPLA BREISE	<i>ó Luan go Satharn, from Monday till Saturday, all the week</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	Luan
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	ó mhaidin go hoíche
CROSTAGAIRT	ó dhubh go dubh
CROSTAGAIRT	do ló agus d'oíche
<hr/>	
ID	4938218
BUNFHOIRM	ó mhaidin go hoíche
CEANNFHOCAL	maidin
CEANNFHOCAL	oíche
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá oiread san le déanamh agam agus bíon oiread san daoine ag glaothach orm ó mhaidin go h-oídhche nâch féidir dom teacht ar iad go léir do fhriothálamh.</i>
FOINSE	Tadhg Saor
LEATHANACH	11
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá neart an chreidimh ar lasadh ins gach aon chor d'á gcuirean Críosaídhthe de'n tsórd san díobh ó mhaidin go h-oídhche, ó Luan go Satharn, ó thusach saoghail dóibh go dtí go dtagan an bás ortha.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	240
SAMPLA CORPAIS	<i>Chíd siad, ins na h-áiteanaibh 'na bhfuil an Ghaeluinn beó, an uile dhuine, óg agus aos da, 'ghá labhairt gach aon ré sholuis, ó mhaidin go h-oídhche agus ó Luan go Satharn. Iad 'á labhairt i sult agus i bhfeirg, i magadh agus i ndáiríribh, i n-aighneas agus i síothcháin.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	21
CUR SÍOS	An lá uile.
SAMPLA BREISE	<i>1. Ó mhaidin go hoíche, from morning till night, all day long.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	maidin
SAMPLA BREISE	<i>4.a. (Of time) From morning to night, ó mhaidin go hoíche.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	to
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	do ló agus d'oíche
CROSTAGAIRT	ó dhubh go dubh
CROSTAGAIRT	ó Luan go Satharn
<hr/>	
ID	4661498
BUNFHOIRM	ó mhullach (go) talamh
CEANNFHOCAL	mullach

CEANNFHOCAL	talamh
SAMPLA CORPAIS	<i>Tig Cú Chulainn isteach agus brat ceóigh agus cré agus fola air, ó mhullach go talamh.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	190
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fhéachadar go léir air. Annsan do fhreagair an rí é. "Go mbeannuighidh Dia 's Muire dhuit, a fhir mhaith," ar seisean, agus d'fhéach sé ar an stracaire ó mhullach talamh.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	50
SAMPLA CORPAIS	<i>Bí culaith salachair air ó mhullach talamh, i dtreo ná h-aithneóch ' a mháthair féin é dá bhfeicfeadh sí é.</i>
FOINSE	Bricriu
LEATHANACH	27
CUR SÍOS	Ó bhun go barr.
SAMPLA BREISE	<i>Tá culuith éadaig uasail ó mhullach talamh air. He is clad from head to foot in a suit of broadcloth.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	64
SAMPLA BREISE	<i>4. Surface of ground. (a) Ó mhullach go talamh, from top to bottom.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	talamh
SAMPLA BREISE	<i>ó mhullach (go) talamh, from head to foot</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	mullach
SAMPLA BREISE	<i>2. a. To look someone up and down, duine a scrúdú ó mhullach talamh.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	look
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodach
CROSTAGAIRT	ó bharr go bun
CROSTAGAIRT	ó bhaithe go bonn

ID	4585548
BUNFHOIRM	ó Shamhain go Bealtaine
CEANNFHOCAL	Samhain
CEANNFHOCAL	Bealtaine
SAMPLA CORPAIS	<i>"Is fada go dtánaís," arsa Diarmuid. "Is é an cleamhnas ó Shamhain go Bealtaine agat é. Bhéadh leath na dúithe pósda an fhaid atáir ag gabháil dó."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	167
SAMPLA CORPAIS	<i>Is é an t-ólachán ó Shamhuin go Bealtaine againn é, agus is é an t-ólachán ó Shamhuin go Bealtaine é ag daoine nách sinn.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	94
CUR SÍOS	Tréimhse fhada.
SAMPLA BREISE	<i>Is é an gnó ó Shamhain go Bealltheine é = Gnó go mbeithfí tamall mór a' gabháil do a's go bhféadfí é dhéanamh i mbeagán aimsire.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	Bealtaine
SAMPLA BREISE	<i>2. Narrative; tale, anecdote. Scéal an chaipín deirg, an ghamhna bhuí, mhadra na n-ocht gcós; scéal ó Shamhain go Bealtaine, long-drawn-out story, rambling tale.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé 'na Sgéal an Chaipín Deirg. Adéarfaí é le sgéal fada leadaránach, gan bun gan bárr; Sgéal Madra na n-Ocht gCos; Sgéal ó Shamhain go Bealtaine.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)

LEATHANACH	73
SAMPLA BREISE	<i>I. 1. A very long story, scéal ó Shamhain go Bealtaine.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	long
SAMPLA BREISE	<i>22. Scéal ó Shamhain go Bealtaine. Scéal fada fánach leadránach. Um Shamhain is ea a thosaíodh na scoraíochtaí i dtithe comharsan sa tseanaimsir agus d'insítí scéalta cois tine gach aon oíche le linn na n-oícheanta fada ó Shamhain go Bealtaine; b'fhada liosta leadránach tuirsiúil an scéal a bheadh á insint ó Shamhain go Bealtaine nuair a thagadh an aimsir bhreá arís agus na laethanta fada chun coisíochta in ionad a bheith istigh i dtithe ag scoraíocht.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	200
SAMPLA BREISE	<i>Scéal ó Shamhain go Bealtaine: scéal fada leadránach.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	57
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
CROSTAGAIRT	an dá lá agus an fhaid a mhairfidh sé
<hr/>	
ID	4689488
BUNFHOIRM	ó thaobh taobh
CEANNFHOCAL	taobh
SAMPLA CORPAIS	<i>Dhein sé bóithre móra ó thaobh taobh agus ó cheann ceann d' oileán na h-Éirean, agus dhein sé drochaid bhreaghtha leathana láidire ins na h-áiteanaibh 'n-a dtéidheadh na bóithre sin treasna aibhní, i dtreo gur dhein sé tairbhthe ana mhór do'n phoiblidheacht, mar gur chuir sé ar chumas daoine dul ar chuardaibh fada gan an iomad trioblóide.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	126
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá tológ Chú Raoi ag brúth soir ar fhearaibh Uladh. Tá an dá shluagh, ó thaobh taobh ag cur an chatha. Táid na céadta corp ar lár, agus tá ceó fola ag eirghe os cionn an chomhraic mar a bheadh ceó ar abhainn maidean foghmhair.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	230
SAMPLA CORPAIS	<i>Dubhairt sé, agus shiubhluigh sé tríd an gcathair ó thaobh taobh 'ghá dheimhniú dhúinn go dtí go raibh píoparnach i n-ár gcluasaibh ó bheith ag éis teacht leis, go ndísgeofí Ninebheh i gcionn dachadh lá. Siniad an dachadh lá imthighthe agus gan dísgeiú ná cuid de dhísgeiú tagaithe ar Ninebheh!</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	563
CUR SÍOS	Ó gach treo.
SAMPLA BREISE	<i>Táim ó thaobh taobh de'n bhail ó mhaidin, ar do lorg. I am going from one side of the land to the other since morning, looking for you.</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghair 1902)
LEATHANACH	64
SAMPLA BREISE	<i>1. Ó thaobh (go) taobh an tí, from one side of the house to the other.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	taobh
SAMPLA BREISE	<i>Thug se an t-aighneas dom ó thaobh taobh. Thug sé an t-aighneas ó thalamh dhom; go dóighte. Níor spáráil sé mé.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	29
SAMPLA BREISE	<i>He reeled out, amach leis ag imeacht ó thaobh taobh.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	reel
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach

AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
CROSTAGAIRT	ó cheann ceann (de)
ID	4941212
BUNFHOIRM	ó thigh an deamhain go tigh an diabhair
CEANNFHOCAL	deamhan
CEANNFHOCAL	diabhal
CEANNFHOCAL	teach
SAMPLA CORPAIS	<i>B'fhearra dhúinn bheith ag tabhairt aire d'ár ngnó 'sa bhaile 'ná bheith ag gluaiseacht mar seo ó ait go háit, ag dul ó thigh an deamhain go tigh an diabhair.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	146
CUR SÍOS	Ag dul ó droch-chás amháin go droch-chás eile; rogha an dá dhíogha.
SAMPLA BREISE	<i>Is é dul ó thigh a' diabhair go tigh a' deamhain é. = Dá olcas an chéad chás ag duine gur mheasa ná sin an tarna cás aige.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	teach (tigh)
SAMPLA BREISE	<i>1. Ó thigh (an) deamhain go tigh (an) diabhair, out of the frying-pan into the fire.</i>
FOINSE	Focóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	deamhan
SAMPLA BREISE	<i>To jump out of the frying-pan into the fire, dul ó theach an diabhair go teach an deamhain.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	frying-pan
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach
CROSTAGAIRT	rogha an dá dhíogha
ID	4689251
BUNFHOIRM	obair theampaill
CEANNFHOCAL	obair
CEANNFHOCAL	teampaill
SAMPLA CORPAIS	<i>Obair theampaill.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	41
CUR SÍOS	Obair fhadálach gan chríoch.
SAMPLA BREISE	<i>Obair theampaill. Church work, i.e. the work of church-building, i.e. "There is no knowing when it will be finished."</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	obair
SAMPLA BREISE	<i>Is é an obair theampaill bheith a gabháil do = Obair throm mall.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	teampaill
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Beidh sé leadránach, an obair.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
ID	5136091
BUNFHOIRM	ón gcliabhán
CEANNFHOCAL	cliabhán
SAMPLA CORPAIS	<i>Má tugtar Gaeluinn do'n leanbh sa chliabhán, agus ó'n gcliabhán go dtí go mbeidh sé chúig bhliana déag, beidh Gaeluinn go deo aige. Beidh sí aige gan blúire trioblóide.</i>

FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	68
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhéadh an fhuaim cheart acu ó'n gcliabhán agus níor ghá dhóibh féuchaint an tarna h-uair ar an bhfocal sar a béadh 'fhios acu go raibh sean aithne acu air.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	76
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mb' iad na daoine iad is fearr a thuig an Béarla i n-Éirinn an uair sin agus is mó gur rug an philidheacht úd an Nation greim ar chróidhe ortha, do béarfí an greim ar an gcroídhe acu níos daingine go mór dá mba Gaeluinn a bhéadh 'n-a mbéal acu ó'n gcliabhán agus ansan gur sa Gaelunn a déanfí an philidheacht sa Nation.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	145
CUR SÍOS	As a naíocht, as a óige.
SAMPLA BREISE	<i>Bhí Gaolainn ón gcliabhán aige = Go raibh sí óna óige aige; gur léi a tógadh é.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cliabhán
SAMPLA BREISE	<i>1. Cradle. Ón gcliabhán, from the cradle, from infancy. Ó chliabhán go cróchar, from the cradle to the grave.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cliabhán
SAMPLA BREISE	<i>He was born to fortune, bhí saibhreas ón gcliabhán aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	fortune
SAMPLA BREISE	<i>ón gcliabhán, from the cradle, from infancy.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cliabhán
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach

ID	4682955
BUNFHOIRM	óna bhéal agus faoina láimh
CEANNFHOCAL	béal
CEANNFHOCAL	láimh
SAMPLA CORPAIS	<i>Do thugais an gheallamhaint dó ód' bhéal agus féd' láimh.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	10
CUR SÍOS	Gealltanais i scríbhinn agus ó bhéal.
SAMPLA BREISE	<i>14. (b) Signature. Do láimh a chur le rud, to sign sth. Gheall sé faoina láimh (go), he signed a promise (that). Faoi mo láimh, signed by me.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	láimh
SAMPLA BREISE	<i>cuirim fá 'm láimh é, I sign it</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	láimh
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach

ID	5136067
BUNFHOIRM	os cionn an chliabháin
CEANNFHOCAL	cliabhán
SAMPLA CORPAIS	<i>Féuch aleith orm, a Dhonchadh. Béarla briste os cionn an chliabháin is eadh dhein an donus ar an nGaeluinn ar dtúis. Is é 'tá 'ghá dhéanamh fós. Gaeluinn bhreágh bhog bhlasta do chur dh'á labhairt os cionn an chliabháin is eadh do leighisfidh an donas san anois.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	67

SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí idir Bhéarla agus Gaeluinn agam os cionn mo chliabháin. Mura mbéadh an áit 'n-ar rugadh agus 'n-ar tógadh mé, ámhthach, ní bhéadh an Ghaeluinn agam, agus mura mbéadh an mháthair a tugadh dom ní bhéadh an Béarla agam.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	36
CUR SÍOS	An teanga a labhraítear sa teach; teanga an teaghlaigh
SAMPLA BREISE	<i>Bhí Gaolainn ón gcliabhán aige = Go raibh sí óna óige aige; gur léi a tógadh é.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cliabhán
SAMPLA BREISE	<i>1. Cradle. Ón gcliabhán, from the cradle, from infancy.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cliabhán
SAMPLA BREISE	<i>ón gcliabhán, from the cradle, from infancy.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cliabhán
SAMPLA BREISE	<i>He was born to fortune, bhí saibhreas ón gcliabhán aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	fortune
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite

ID	4668552
BUNFHOIRM	os comhair an domhain
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus b' shiné anois an páipéar Éireanach so 'ghá innsint os cómhair an domhain go rabhas am' charaid ag an Sasana céadna san agus am' namhaid ag Éirinn!</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	115
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá n-imthigheadh droch nídh ar an sanctuárium bheadh náire fágalta aige os cómhair an domhain go léir.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	136
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá sí ar dearg-bhuile mar gheall ar an gcuma 'n-a bhfuil stáicín áiféis déanta dhi os cómhair an domhain.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	251
CUR SÍOS	Don saol mór.
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (domhan) den nath seo a idirghalartú le hainmfhocal eile: saol.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhocail chomhsuite
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhodlach
CROSTAGAIRT	an domhan (mór) braonach
CROSTAGAIRT	an saol mór

ID	4585564
BUNFHOIRM	osna a bhaint ón gcloch
CEANNFHOCAL	cloch
CEANNFHOCAL	osna
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>É tamall i n-a árd-ghol agus tamall i n-a ochlán bróin, gur dhóich leat go mbainfeadh sé osna ón gcloch</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	234
CUR SÍOS	An croí is crua a bhogadh.

SAMPLA BREISE	<i>Bhainfeadh se' deora nó gol as na clocha glasa = sgéal truaighmheileach.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	clóch
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>Chorródh sé (bhogfhadh sé) croí, croí do chorraithe (do bhogtha), tear the heart out of a stone.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Ana-thruamhéileach.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE	<i>Truamhéileach.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Dúbhron a bhrisfeadh do chroí, gol uafásach dúbhronach.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Buairt agus brón uathbhásach do-dhéanta.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4661076
BUNFHOIRM	paidir ná cré
CEANNFHOCAL	cré
CEANNFHOCAL	paidir
SAMPLA CORPAIS	<i>Dubhradh liom aghaidh do thabhairt go dian agus go díthealach ar mhuinntir na h-Éireann d'fhuasgailt agus do shaoradh ó'n sean chreideamh a bhí agá sínsear; an sean chreideamh cruaidh daor dochma a bhí 'ghá mille le trosgadh agus le tréighneas agus le smacht; agus iad do mhealladh, i ndiaidh ar ndiaidh, chun an chreidimh nua; an creideamh breágh bog saor sochma, ná cuirean trosgadh ná tréighneas orainn, paidir ná cré orainn, smacht ná dlighe orainn, ach adeir linn go breágh réidh ciallmhar deagh-chroidheach, creideamh gach duine bheith do réir a thoile agus a thuisgeana féin.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	9
CUR SÍOS	Bunmhíreanna an chreidimh.
SAMPLA BREISE	<i>Níl paidir ná cré aige, he is ignorant of the tenets of the faith.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	cré
SAMPLA BREISE	<i>níl paidir ná cré 'na béal ag Síle, Julia has neither Pater nor Credo on her lips;</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	cré
SAMPLA BREISE	<i>16. Gan phaidir gan chré - gan aon phaidreacha in aon chor acu. Gan aon eolas ar an gCreideamh acu ná aon duine acu ann.</i>
FOINSE	Sílí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	199
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4668554
BUNFHOIRM	pé ar domhan é
CEANNFHOCAL	domhan
CEANNFHOCAL	cibé
SAMPLA CORPAIS	<i>I gCuilinn Uí Caoimh a bhíodh Diarmuid 'n-a chómhnuighe, agus is dócha gur thug sé fé ndeara na daoine óga ag caitheamh na Gaeluinne uatha agus ag a labhairt an Bhéarla ghrána bhriste. Bhí ana sheans orm-sa pé 'r domhan é. Bhí idir Bhéarla agus Gaeluinn agam os cionn mo chliabháin.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	35

SAMPLA CORPAIS	<i>B'fhéidir gur minic a dhéanfadh sí níos mó 'nà righneas. Dá n-íartí an ais ge cheart b'fhéidir gur minic a thabharfadh sí an fhirinne chun soluis agus go saorfaí an neamhchiontach ó'n gcroich. Pé 'r domhan é, bhí an nós ann, agus do thuig ár sinnsear a thairbhe.</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	67
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá an cnocán ann fós, pé 'r domhan é, agus cnocán na droch chómhairle an ainm atá air. Bhí daoine ar an ndroch chómhairle, ámhthach, agus níor thugadar toil do ' na heaca úd.</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid III)
LEATHANACH	353
CUR SÍOS	Ar aon nós; pé scéal é.
SAMPLA BREISE	<i>4. (f) Cíbé ar domhan de, but howsoever.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	de
SAMPLA BREISE	<i>pé 'r domhan (sa' domhan) de and pé ar domhan é, however it be, in any case</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	domhan
SAMPLA BREISE	<i>Somewhere or other, in áit éigin, cibé ar domhan é.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	somewhere
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte

ID	4672127
BUNFHOIRM	pingin dheas
CEANNFHOCAL	pingin
CEANNFHOCAL	deas
SAMPLA CORPAIS	<i>Donchadh: Is milis dhá ól é agus is searbh dhá dhíol é; andaigh ní fheadar, a Thaidhg. Is dócha go bhfuil pingin dheas ann. Tadhg: Tá trí míle dhéag de mhíltibh púnt airgid dhá dhíol a' h-ólachán i n-Éirinn, a Dhonchadh, an uile bhliain d'á n-eirighean uirthi!</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	55
CUR SÍOS	Go leor airgid.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Tá airgead (maith) á dhéanamh as.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Roint mhaith airgid (It cost a nice penny).</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>A lán airgid, cnuba.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Cosnóidh sé airgead mór.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe

ID	4672142
BUNFHOIRM	póca trom
CEANNFHOCAL	póca
CEANNFHOCAL	trom
SAMPLA CORPAIS	<i>Abair leis gach aon rud do bheith i dtreó mhaith aige rómhainn. Má tá póca trom aige seo gheabhaidh sé éadtromúghadh sul a'm beiridh an oidhche amárach air. Imthig-se, a Chroist, agus féuch an bhfeicfá airís é agus tabhair chugam isteach é.</i>
FOINSE	Tadhg Saor
LEATHANACH	11
CUR SÍOS	An-chuid airgid; saibhreas.

AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Sparán teann aige, fuíollach airgid, saibhreas.</i> Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Bhí sé saibhir.</i> Liam Ó hÉigearthaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>A lán airgid.</i> Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Bhí a lán airgid ina phóca, bhí sé saibhir go maith, cam airgid, cnuba.</i> Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>A lán airgid ina phóca, saidhbhir.</i> Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4585552
BUNFHOIRM	poll francaigh
CEANNFHOCAL	francach
CEANNFHOCAL	poll
SAMPLA CORPAIS	<i>Conus gheabhadh sí éolus tríd an gcathair sin, ná raibh sí riamh i ngioracht céad míle dhi? Agus gur dócha ná fuil oiread agus poll francaigh ná go bhfuil aithne aige siúd air, i n-aon bhall sa bhaile mór.</i>
FOINSE LEATHANACH	Séadna 164
CUR SÍOS	An cúinne is lú; spás bídeach.
AICME ÚSAIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	gan poll ná póirse a fhágáil gan chuardach
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Níl áit ná go bhfuil aithne aige air (fiú na háiteanna is lú).</i> Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Bhí ana aithne aige ar an áit.</i> Máiréad Uí Lionáird
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>"Every nook and cranny"</i> Liam Ó hÉigearthaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Gach áit beag agus mór ar eolas aige.</i> Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Bhí aithne aige ar gach sráid, lána agus tigh sa bhaile mór.</i> Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4923781
BUNFHOIRM	púicín a bhaint (de)
CEANNFHOCAL	púicín
CEANNFHOCAL	bain
SAMPLA CORPAIS	<i>Feuch chúghat féin, d'á bhrígh sin. Bain an púicín de d' bhreitheamhantas. Leig do d'choinsias labhairt agus éist le n-a ghlór.</i>
FOINSE LEATHANACH	Seanmóin agus Trí Fichid I 45
CUR SÍOS	Daille; ceilt eolais nó eolas míchruinn.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	súile a oscailt
<hr/>	
ID	4628956
BUNFHOIRM	púicín a chur (ar)

CEANNFHOCAL	púicín
CEANNFHOCAL	cuir
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí seana thaithighe acu ar bheith ag cur i gcoinnibh na fírinne pé uair ná taithneadh an fhírinne leó, ach dheinidís an nídh sin ar chuma ná tuigí cad a bhíodh ar siúbhal acu. Chuiridís an púicín ar an bpoibílidheacht. Nídh nách iongnadh, bhí radharc ag an Slánuightheóir ar an aigne a bhí laistigh de'n phúicín acu.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid I
LEATHANACH	170
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach is é a mheasaim-se, agus déarfad led' bhéal é, 'ná gur cleasaidheacht éigin a dheinean tú sa sgéal, agus gur b' amhlaidh a chuirean tú púicín ar chuma éigin ar shúilibh na ndaoine a bhíon ag feuchaint ort agus ná deinean teine dhíot i n-aon chor, dáiríribh.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	55
SAMPLA CORPAIS	<i>F. - Is gasta a chuir sí púicín ar dhaoine leis an dtarbh. Ní hé an tarbh ná triúcha céad Cuailnge atá uaithi, bíodh go mbeid siad aici. Cúige Uladh ar fad atá uaithi.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	43
CUR SÍOS	An fhírinne a cheilt; an dallamullóg a chur ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>1. (c) Fig: púicín a chur ar dhuine, to hoodwink someone. Bain an púicín de do shúile, open your eyes, stop fooling yourself.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	púicín
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	an dubh a chur ina gheal (ar)
CROSTAGAIRT	an cam a chur ina dhíreach (ar)
CROSTAGAIRT	an beag a chur ina mhór (ar)

ID	4744580
BUNFHOIRM	réabadh reilige
CEANNFHOCAL	réabadh
CEANNFHOCAL	reilig
SAMPLA CORPAIS	<i>Cialluighean an chaint an ghráin a chuirean sé ar dhuine lot nó léir-sgrios a dh'fheisgint déanta ar áit éigin naomhtha. Raobadh roilge a tugtar i n-ár gcaint féin ar lot nó ar léir-sgrios de'n tsórd san. Do deineadh léir-sgrios, nó raobadh roilge de'n tsórd san nuair a leag na Rómhánaigh cathair Ierúsaleim.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	225
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus deinid muinntir Ilíon ídhbirt chun Hectoir, agus chun Prótesilaís, ar an dtaobh thall, sa Chersonéis. Ach ó chuamair i líonmhaire tá mionna éithigh agus raobadh roilge tar éis dul i méid. Ní'l aon mheas orainn ná aon eagla ag daoine rómhainn i n-aon chor, nídh nách iongna.</i>
FOINSE	Lúcián
LEATHANACH	136
CUR SÍOS	Léirscrios nó ár; treascairt uaigneanna.
SAMPLA BREISE	<i>Raobadh is the term always applied to the desecration of graves. Hence the word for any description of sacrilege is raobadh roilge.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	raobhadh
SAMPLA BREISE	<i>2. Réabadh reilige, violation of graveyard; violation of the memory of the dead; violent upheaval.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	réabadh
SAMPLA BREISE	<i>réabadh reilge, violation of a churchyard or grave, said to incur Divine vengeance, al. any secretive opening of a grave not necessarily disrespectful, al. violent upsetting of anything;</i>

FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	réabadh
SAMPLA BREISE	<i>10. Réabadh reilige. An-scaipeadh is an-chur trí chéile, mar a dhéanadh lucht réabtha reilige sa tseanaimsir nuair a dhéanadís coirp na marbh a fhuadach as na huaigheanna.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	199
SAMPLA BREISE	<i>Réabadh reilige: an-chur trí chéile: treascairt is creachadh: cosair easair.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	52
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4628226
BUNFHOIRM	rí ná rath (ar)
CEANNFHOCAL	rí
CEANNFHOCAL	rath
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí aon rud amháin, ámhthach, ag teacht 'n-a choinnibh. Ní raibh rí ná rath ar an saghas balcaisí éadaigh a bhí air. Ní raibh ionta ach uail ghiobal.</i>
FOINSE	An Cleasaidhe
LEATHANACH	228
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí sé daingean 'n-a n-aighe ná beadh rí ná rath ar an dtigh, ná ar aoinne ann, an fhaid a bheadh na leabhair draoidheachta san ann.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I)
LEATHANACH	53
SAMPLA CORPAIS	<i>Dubhairt an bhean úd Bhaile Mhúirne nár fhan aon rath ar an saoghal ó imthigh bruigheanta agus ólachán, ach deirim-se nár fhan rígh ná rath ar an saoghal ó tháinig arán a's té chughainn!</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	72
CUR SÍOS	Dea-chríoch nó slacht ar bith.
SAMPLA BREISE	<i>1. (b) (In phrase) Níl rí ná rath, rath ná ríocht, orthu, nothing is right with them; neither luck nor grace attends them.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	rath
SAMPLA BREISE	<i>to be a waste of space; he's nothing but a waste of space – leoiste ceart é, níl ann ach toirt gan tairbhe, níl rí ná rath air</i>
FOINSE	New English-Irish Dictionary (www.foclóir.ie)
CEANNFHOCAL	waste
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4923366
BUNFHOIRM	rian a chuid fola (ar)
CEANNFHOCAL	cuid
CEANNFHOCAL	fuil
CEANNFHOCAL	rian
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fhág na Rómhánaig rian a gcod 'fola ar thíorthaibh an domhain, ach d'fhágadar rian a lámh leis ar na tíorthaibh sin.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	61
SAMPLA CORPAIS	<i>Chuireadar a smacht ar na tíorthaibh sin agus thugadar leó abhaile saidhbhreas agus olmhathas na dtíortha san. Ní mar sin dúinne. Má tá rian ár gcod 'fola ar thíorthaibh an domhain is ag tíorthaibh an domhain atá a thoradh agus ní h-againne.</i>

FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	61
CUR SÍOS	Lorg an bháis a fhágáil ar phobal nó ar chultúr.
SAMPLA BREISE	<i>Thál sé a chuid fola ar ár son, he shed his blood for us.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	tál
SAMPLA BREISE	<i>beidh fuil acu, there will be a fight; doirtfear duil, blood will be spilt, there will be carnage</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	fuil
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	5079606
BUNFHOIRM	rian a gcos
CEANNFHOCAL	cos
CEANNFHOCAL	rian
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá rian a gcos súd le feisgint fós agus taisbeánann an rian gur dhaoine fíoraonta, naomhtha iad, agus gur throideadar go seasamhach, agus sa troid sin dóibh gur ghabhadar de chosaibh sa tsaoghal so.</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	31
CUR SÍOS	Lorg a fhágáil ar áit.
SAMPLA BREISE	<i>Is iomaí tír ar fhág siad lorg a gcos inti, they left their footprints in many lands.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	lorg
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	rian a lámh (ar)
<hr/>	
ID	4923813
BUNFHOIRM	rian a lámh (ar)
CEANNFHOCAL	lámh
CEANNFHOCAL	rian
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fhág na Rómhánaig rian a gcod 'fola ar thíorthaibh an domhain, ach d'fhágadar rian a lámh leis ar na tíorthaibh sin. Chuireadar a smacht ar na tíorthaibh sin agus thugadar leo abhaile saidhbhreas agus olmhathas na dtíortha san.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	61
SAMPLA CORPAIS	<i>"Beidh ár sluagh-na agus do shluagh-sa, a ríogan, ag iomaidh agus ag formad le chéile feuchaint cé'cu is tréine dhéanfid an troid agus is mó chuirfidh rian a lámh ar na h-Ultaibh," arsa Fídash. D'á ghasacht é Fídash ní raibh tairbhthe 'n-a chainnt.</i>
FOINSE	Cath Ruis na Rí For Bóinn
LEATHANACH	33
SAMPLA CORPAIS	<i>Is cuma liom ceocu rómpa nó 'na ndiaidh nó 'na lár a thiocfad ortha, ach mara gcuiread rian mo lámh ortha indiu ní bheidh mé beó!</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	66
CUR SÍOS	Lorg nó marc a fhágáil ar dhaoine.
SAMPLA BREISE	<i>2. Mark, trace, track. Tá rian a láimhe air, it shows his handiwork.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	rian
SAMPLA BREISE	<i>4. a. To leave one's mark upon something, do rian, lorg do láimhe, a fhágáil ar rud.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	mark
SAMPLA BREISE	<i>I leave traces of my influence on, fágaim rian mo láimhe ar</i>

FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	rian
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	rian a gcos
<hr/>	
ID	4743918
BUNFHOIRM	rith an ráis (le)
CEANNFHOCAL	rás
CEANNFHOCAL	rith
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí sé buailte isteach i n-aighe na muinntire a chuir ar bun an choláiste sin, dá mbeadh an léir-sgrios san déanta acu ar aighe agus ar chroidhe agus ar éirim agus ar thuisgint Gaedheal na h-Éireann go mbeadh rith an ráis leo as san amach chun an Chreidimh a mhúchadh i n-Éirinn. Bhí ag eirighe leo go h-áluinn. Bhí an léirsgrios ag dul chun cinn.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	208
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá ráineóch' go mbhéadh ruith an ráis thall leo agus go mbéadh raint mhaith saidhbhris curtha le chéile acu, ansan b' fhéidir go dtiocfidís go fonamhar. Tiocfidís ansan bh'fhéidir agus an tsláinte briste acu, casachtach árd agus múchadh ortha.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	112
CUR SÍOS	Bealach ar aghaidh gan bhac.
SAMPLA BREISE	<i>2. Run. (a) Tá rith an rása leat, you have a clear run ahead of you, have surmounted your difficulties.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	rith
SAMPLA BREISE	<i>Tá rith an ráis leat, you have won the race, acquitted yourself well, tided over the difficulties.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	rith
SAMPLA BREISE	<i>Tá rith an ráis leat anois = tán tu saor: tá na cosa tugtha leat agat - duine a d'eireóch as bhreóiteacht, nó go dtairiceóch an dochtúir fiacra piantacha dhó (go dtí go bpriocfadh ceann eile é): tá an bóthar réidh rómhat: an deacaracht tharat agat.</i>
FOINSE	Réilthíní Óir (Cuid II) (Mac Clúin 1922)
CEANNFHOCAL	rás
SAMPLA BREISE	<i>Ta rith an ráis leis anois. Tá se ag buadhachtaint anois. Éireochaidh leis anois. Tá an t-ádh leis. Tá an cluiche aige.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	78
SAMPLA BREISE	<i>1. a. To start, set, the ball rolling, an ceann a bhaint den scéal; tús a chur ar an obair. He has the ball at his feet, tá rith an rása anois aige.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	ball
SAMPLA BREISE	<i>378. If it so happened that they prospered over there, and saved a considerable amount of money, then perhaps they might come (home) willingly. Dá ráineóch' go mbéadh ruith an ráis thall leo, agus go mbéadh rainnt mhaith saidhbhris curtha le chéile acu, b'fhéidir go dtiocfidís go fonamhar.</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	72
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4628853
BUNFHOIRM	rith caillí le fána
CEANNFHOCAL	cailleach

CEANNFHOCAL	fána
CEANNFHOCAL	rith
SAMPLA CORPAIS	<i>Ruith caillí le fánaig.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	13
CUR SÍOS	Slí réidh rianta.
SAMPLA BREISE	<i>Ruith caillí le fánaig. An old woman's race downhill.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	13
SAMPLA BREISE	<i>Bhí ruith caillighe le fánaidh as san amach aici = Bhí slighe réidh rianta as san amach roimpi.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	fána (fánaidh)
SAMPLA BREISE	<i>Rith bodaigh le fána, random course; the easy way out.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	bodach
SAMPLA BREISE	<i>Rith na bó laige le fánaidh nó aghaidh na bó laige le fánaidh. An bealach is fusa i gcónaí.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Sióchfradha 1926)
LEATHANACH	168
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
EOLAS BREISE	<i>Rud gan tairbhe/ana fhuirist.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh

ID	4585481
BUNFHOIRM	rith mhadra an dá cháis
CEANNFHOCAL	cáis
CEANNFHOCAL	madra
CEANNFHOCAL	rith
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá gcurthá bean ná béadh chómh maith léi am' threó cá bh'fhios ná go n-eireóch' an cluiche leat níos fearr.' Neós fad-sa dhuit cad a mhill thú. Do sháruigh an t-olc ar an olc agat. Do bhuaidh droch thaobh de d' ghnó ar an ndroch thaobh eile dhé. "Ruith mhadra an dá cháis," is é a bhí ort. "Ní thagan an dá thráigh leis an ngobadán."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	282
SAMPLA CORPAIS	<i>Rógaireacht atá ag imirt air. Is dóich leis go ndéanfidh sé a phuínite féin amach níos fearr má thógan sé páirt leis an mBéarla. A ghnó féin is é atá ag déanamh buartha dhó, agus ní h-é gnó na Gaeluinne 'ná gnó na h-Éirean. Donchadh: Agus conus a bhéidh an sgéal ar ball aige nuair a bhéidh an buadh ag an nGaeluinn? Tadhg: Béidh ruith madra an dá cháis air. CEART DOM, CEART DUIT.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	88
CUR SÍOS	Ag dul anonn agus anall.
SAMPLA BREISE	<i>2. Run. (a) Bhí rith mhadra an dá cháis orm, I was running hither and thither to no purpose.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	rith
SAMPLA BREISE	<i>rith madra an dá cháis, the career of the dog with the two cheeses (fables)</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	rith
SAMPLA BREISE	<i>Galar mhadra an dá cháis. Ná feadair cad ba bheart dó a dhéanamh.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Sióchfradha 1926)
LEATHANACH	126
SAMPLA BREISE	<i>Rith Madra an Dá Cháis. Rith achrannach; gnó ná beadh cothrom chuige.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	75

AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
CROSTAGAIRT	anonn agus anall (1)
CROSTAGAIRT	siar ná aniar ar an scéal
ID	4628111
BUNFHOIRM	rogha an dá dhíogha
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	díogha
CEANNFHOCAL	rogha
SAMPLA CORPAIS	<i>Deirim-se leis, "Mise mar sin!" Téanaigh, a óga. Déanfaidh gach fear againn cion duine de dhíoghaltas ar ár namhaid. Is díg dúinn beatha agus is díg dúinn bás. Is é an bás rogha as an dá dhíg anois.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	152
SAMPLA CORPAIS	<i>"Is rógha a' dhá dhíg é!" arsa Mac Conglinne nuair a h-innseadh an sgéal dó. "Ní'l aon daoine eile beó i n-Éirinn ach muintir Chorcaighe féin do chuimhneóch' ar a leithéidh de rogha thabhairt do dhuine.</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	33
SAMPLA CORPAIS	<i>Is cruaidh an rogha a' dhá dhíg é, a Thaidhg. Má tá sé ábalta ar í dh'fhoghluim agus ná leogan an leisge dhó é, ní foláir staigín a thabhairt air.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	196
CUR SÍOS	An rogha is fearr de dhá dhrochrogha.
SAMPLA BREISE	<i>Rogha an dá dhíogha, a choice between two evils.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	díogha
SAMPLA BREISE	<i>2. a. The lesser of two evils, rogha an dá dhíogha.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	evil
SAMPLA BREISE	<i>Rogha an dá dhíogh: togha idir dhá ghabhar dall is bocht an togha é. Is olc an mhaise togha idir dhá rud suaracha.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	49
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'dá' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
CROSTAGAIRT	ó thigh an deamhain go thigh an diabhair
ID	4630028
BUNFHOIRM	scamall an bháis
CEANNFHOCAL	bás
CEANNFHOCAL	scamall
SAMPLA CORPAIS	<i>Sgaoil liom tamall beag, go ndeinead mo bhuaire d'éagcaoine, sar a n-imthighead chun na h-áite atá dorch, clúdaithe le sgamall an bháis. Cad é is mó atá agat le h-iarraidh ar an bpeacach atá ciontach, mí-fhortiúnach, ach go n-úmhlochadh sé é féin agus go ndéanfadh sé aithrige?</i>
FOINSE	Aithris ar Chríost
LEATHANACH	209
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan bhí "talamh Shabuloin agus talamh Nephtalí" agus "Gaililí na Geinte," 's é sin, an talamh lastoir de'n abhainn as ar tógadh chun siubhail an chéad chuid de chlainn Israéil, bhíodar "fé dhorchadas agus fé sgamall an bháis."</i>
FOINSE	Críost Mac Dé (Cuid I)

LEATHANACH	154
SAMPLA CORPAIS	<i>Talamh Sabulon agus talamh Nephtalim, fan na faraige las tál de Iórdan, Gaililí na ngeinte: Pobul a bhí suidhte i ndorchadas, chonacadar solus mór, agus d'eirigh solus do'n mhuintir a bhí suidhte sa n-áit ar a raibh sgamall an bháis.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	8
CUR SÍOS	Clóca duaircis ar áit.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Clócha duaircis ar an áit.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Rud dorchá - de ghnáth droch rud.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Dú-bhrón, brón, buaireamh.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Eagla an bháis, eagla marbhingteach/ terrible danger.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
<hr/>	
ID	4585491
BUNFHOIRM	scamall ar a cheann
CEANNFHOCAL	scamall
CEANNFHOCAL	ceann
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mbéadh an radharc seacht n-uaire níos aoibhne, ní bhainfeadh sé an chloch as a chliabh ná ní thógfadh sé an sgamal d'á cheann.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	91
CUR SÍOS	Anó an tsaoil; donas anuas ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Tá scamall éigin anuas ort = donas, mallacht éigin anuas ort. Is mó an scamall tú le crostáil.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	scamall
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4585503
BUNFHOIRM	scamall os comhair a shúl
CEANNFHOCAL	scamall
CEANNFHOCAL	súl
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a chonaic Séadna an t-athrughadh agus nuair airigh sé fuaim agus neart na búirthe sin ag borradh agus ag árdughadh, do dhéin an tigh bullabáisín 'na thimpal, tháinig sgamal os cómhair a shúl agus do thuit sé 'na chnaipe ar an úrlár gan aithne gan úrlabhra.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	24
CUR SÍOS	Mearbhall ar dhuine; meadhrán i gceann duine.
SAMPLA BREISE	<i>Tá scamall éigin anuas ort = donas, mallacht éigin anuas ort. Is mó an scamall tú le crostáil.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscaí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	scamall
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	meascán mearaí (ar)
EOLAS BREISE	<i>Tháinig meadhrán ina cheann.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird

EOLAS BREISE	<i>Mearbhall ina cheann (ón ngluaiseacht). Ar tí titim i laige. Chuir san isteach ar radharc na súl gan dabht (nó na baill bheatha eile chomh maith).</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Tháinig meabhrán agus scáth ar a shúile, meascán mearaí.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
<hr/>	
ID	4630659
BUNFHOIRM	scáth a gcluas
CEANNFHOCAL	cluas
CEANNFHOCAL	scáth
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá an leigheas ar siubhal agus é ag oibriú go dian. Tá an leigheas ag gluaiseacht ar fuid na h-Éireann anois, ar dearg lasadh, mar a ghluaiseochadh teine tré bhros na. Tá an t-óraing-útaing i gcruadhchás. Tá "sgath a chluas dhá ghearradh," agus ní dhá ghearradh atá sé ach dhá losgadh.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	127
CUR SÍOS	Tearmann nó ionad dídine.
SAMPLA BREISE	<i>Sgáth a gcluas, "a shelter for their ears," i.e. a place to take refuge in.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	sgáth
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Má bhíonn scáth ag an gcluais bíonn scáth ag an nduine. Seasann an chluas don gcorp iomlán, a déarfáinn.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Seán O'Duibhir a' Ghleanna - "Anois tá 'n choill dá gearra, Triallfaimid thar caladh, 'S a Sheáin Ó Dhuibhir a' Ghleanna, Chaill tú do chéim!, Is é sin m'uaigheas fada, Scáth mo chluais dá ghearradh, An gaoth aduaidh ag leathadh, 'Gus bás ins an aer."</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
<hr/>	
ID	4587678
BUNFHOIRM	scáth ná eagla
CEANNFHOCAL	eagla
CEANNFHOCAL	scáth
SAMPLA CORPAIS	<i>Do raghad sé soir go cúinne na roilge, agus ní bheadh sgáth 'ná eagla air roimis an sprid, dá mbeadh lúth a chos aige.</i>
FOINSE	An Sprid
LEATHANACH	7
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní bhíodh sgáth ná eagla orm féin an uair sin roim aon tsaghas duine, uasal ná íseal, murabh 'íonan a's roimis an ngandal úd.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	22
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní' de sgáth 'ná d'eagla agat rómham ach oiread agus bhéadh agat roimhe choileán gadhair!</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	263
CUR SÍOS	Easpa faitíos, scanraidh ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>scáth ná eagla: cuthaileacht (shyness) ná scanradh</i>
FOINSE	Fodóir agus nótaí do "Mo Scéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970)
LEATHANACH	13
SAMPLA BREISE	<i>1. Ná bíodh (scáth ná) faitíos ort, don't be (the least bit) afraid.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	faitíos
SAMPLA BREISE	<i>2. (a) Fear, dread. Scáth a chur ar dhuine, to frighten someone. Gan scáth gan eagla, without fear or dread; boldly, undauntedly. (b) Bashfulness, timidity. Ní raibh scáth ná náire air, he wasn't the least bit embarrassed.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)

CEANNFHOCAL	scáth
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (eagla) den nath seo a idirmhalartú le hainmfhocal eile: faitíos.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4662199
BUNFHOIRM	scéal an chaipín deirg
CEANNFHOCAL	dearg
CEANNFHOCAL	caipín
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA CORPAIS	<i>Sgéal an chaipín deirg.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom
LEATHANACH	35
CUR SÍOS	Scéal fada gan puinn brí leis.
SAMPLA BREISE	<i>Sgéal an chaipín deirg. A tiresome story.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA BREISE	<i>2. Narrative; tale, anecdote. Scéal an chaipín deirg, an ghamhna bhuí, mhadra na n-ocht gcos; scéal ó Shamhain go Bealtaine, long-drawn-out story, rambling tale. Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)</i>
FOINSE	scéal
CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	<i>Is é scéal a' chaipín deirg (dirig) é = Scéal fada a's gan puinn brígh leis – gan ao' bhunús leis.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA BREISE	<i>scéal an chaipín deirg, the tale of the redcap, a rambling tale, a disjointed or incredible account, scéal an ghamhna bhuidhe,</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA BREISE	<i>Tá sé 'na Sgéal an Chaipín Deirg. Adéarfaí é le sgéal fada leadaránach, gan bun gan bárr; Sgéal Madra na n-Ocht gCos; Sgéal ó Shamhain go Bealtaine.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	73
SAMPLA BREISE	<i>Scéal Mhadra na nOcht gCos nó Scéal Thaidhg nó Scéal an Chaipín Deirg. Aon scéal fada leadránach.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Siochfhradha 1926)
LEATHANACH	50
SAMPLA BREISE	<i>35. Scéal an chaipín deirg. Scéal fada, liosta leadránach.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	203
SAMPLA BREISE	<i>Scéal an chaipín deirg: scéal an ghamhna bhuí; scéal gan bun gan barr.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	37
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
CROSTAGAIRT	scéal gan dath
<hr/>	
ID	4662183
BUNFHOIRM	scéal gan dath
CEANNFHOCAL	dath
CEANNFHOCAL	scéal

SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a thuig lucht na leabhar do chumadh d'á uathbhás aighe na gníomhartha a h-innstí gur bh'eadh ba mhó an meas a bhíodh ortha, do thosnuighdar ar na gníomharthaibh a dhéanamh níb ' uathbhás aighe 'ná 'chéile; go dtí, fé dheire, gur chuardar thar na beartaibh ar fad leó, gan blúire suime acu 'sa deabhradh ba cheart a bheith le sgéal, ach gur chuma leó an domhan céicu ba sgéal gan dath é nó nár bh'eadh, an fhaid a creidí é.</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid I)
LEATHANACH	2
SAMPLA CORPAIS	<i>Diarmuid. - D'airigheas -sa an sgéal san leis, a Chormaic, ach sgéal gan dath iseadh é. Ceat mac Mághach do dhéanamh na gadaidheachta san ar eó óir! Níor dhein sé a leithéid.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	223
SAMPLA CORPAIS	<i>"Sgeal gan dath iseadh é. Is amhlaidh a mharbhuighis an duin' uasal agus do robáilais é! Siné a chapall agat 'a mharcuigheacht! Innis an fhírinne nó caithfimid tú tabhairt suas do'n dlighe. Cá bhfuil do mháighstir, a Shanchó?"</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	251
CUR SÍOS	Scéal nach gcreidtear; scéal gan dealramh.
SAMPLA BREISE	<i>Sgéal gan dath! A very unlikely story!</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	sgéal
SAMPLA BREISE	<i>Scéal gan dath air iseadh é. = Gan crot ná dealramh a bheith air.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA BREISE	<i>1. (d) (Of semblance) Scéal gan dath, an unlikely story.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	dath
SAMPLA BREISE	<i>Tá dath ar do scéal, your story is likely (often ironic)</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	dath
SAMPLA BREISE	<i>2. (Of excuse, story) Lame story, scéal gan dath, gan dealramh.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	lame
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	scéal an chaipín deirg
<hr/>	
ID	4941153
BUNFHOIRM	scéal ná duan
CEANNFHOCAL	duan
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA CORPAIS	<i>D'imthigh an samhradh fé mar a dh'imthigh an t-earrach, gan trácht ar shluagh ná ar ullmhúchán, agus d'imthigh an foghmhar 'na ndiaidh ar an gcuma gcéadna. Bhí Ó Domhnaill sa Bhruinne agus a chroidhe go cráidhte, agus gan sgéal ná duain ag teacht chuige ó'n rí.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid II)
LEATHANACH	232
SAMPLA CORPAIS	<i>D'imthigh dhá lá eile agus ní raibh sgeul ná duain ó Shéadna. Bhí iongnadh mhór ar Dhiarmuid. Bhí iongnad ba dhá mhó 'ná san ar Shadhbh.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	51
SAMPLA CORPAIS	<i>"Cá bhfuil sí?" arsa Diarmuid. "Nó cad 'tá 'ghá coimeád amuich? Nó cad fé ndeara dhí imtheacht agus gan sgéal ná duain do chur chúgam abhaile ans o go mbéadh a fhios agam ciacu beó nó marbh atá sí? Is olc a dhéin sí orm é."</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	173
CUR SÍOS	Tásc ná tuairisc.

SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAI	<i>Ní raibh scéal ná duain aige = an scéal beag i n-ao' chor</i> Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla) scéal
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAI	<i>Níl scéal ná duan agam, I have nothing to say or sing. Ní bhfuair mé scéal ná duan uaidh, I heard nothing from him; I have got neither tale nor tidings of him.</i> Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) duan
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SEIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	tásc ná tuairisc
<hr/>	
ID	4592686
BUNFHOIRM	scéal scéil
CEANNFHOCAI	scéal
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>Ní ráfla ná sgéal sgéil é, ach fírinne ghlan. An cairéir, Uilig de Búrc, is é d'inis dómh-sa é.</i> Séadna 188
CUR SÍOS	Ráfla béil; clostrácht.
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAI	<i>4. Piece of news, report. Scéal nua, news. Scéal scéil, hearsay.</i> Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) scéal
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAI	<i>I know it, have it, only from hearsay, níl agam ach mar a chuala mé, ach scéal scéil.</i> English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) hearsay
SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>Scéal scéil .i. ráfla</i> Tráchtas MA: Nótaí do Scéal mo Bheatha le Domhnall Bán Ó Céileachar (Ó Céileachair 1950) 217
SAMPLA BREISE FOINSE LEATHANACH	<i>Níl ann acht sgéal sgéil. Níl acht, "dubhairt bean liom go ndubhairt bean léi" ann. Ní bheifeá deimhnightheach don bhfírinne a bheith ann; mar an té a deireann leat é, is ó dhuine eile a fuair sé féin an sgéal. Níl ann acht, "dubhairt sé dábhairt sé."</i> Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 26
AICME SEIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	brille bhreaille
CROSTAGAIRT	cogar mogar
CROSTAGAIRT	dúirse dáirse
CROSTAGAIRT	d'inis bean dom gur inis bean di
<hr/>	
ID	4689066
BUNFHOIRM	scéal thairis
CEANNFHOCAI	scéal
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>Nílim as mo mheabhair, a dhuin'uasail, ach tá fearg orm, agus ní h-iongnadh dhom é. Ach féach, a dhuin'uasail; sgéal thairis sin. Cad a bheidh le n-ithe agat 'onóir go dtagad thar n-ais?</i> Don Cíochóte (Cuid II) 248
SAMPLA CORPAIS FOINSE LEATHANACH	<i>Sgéal thairis!</i> Papers on Irish Idiom 34
CUR SÍOS	Rud nach mbaineann le hábhar.

SAMPLA BREISE	<i>Sgéal thairis! Let us change the subject.</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	sgéal
SAMPLA BREISE	<i>2. By, past. Bíodh sé ina scéal thairis, let the matter rest at that. Scéal thairis anois é, it is over and done with now.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	thar
SAMPLA BREISE	<i>scéal thairis, a finished story, a matter that has been closed or discussed and put aside, as interjection, enough.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	scéal
SAMPLA BREISE	<i>(ii) That is a red herring, sin scéal thairis.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	hering
SAMPLA BREISE	<i>Claonadh, seachmall, scéal thairis.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	digression
SAMPLA BREISE	<i>Scéal thairis: scéal eile a chuireann isteach ort.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	38
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4668134
BUNFHOIRM	sciot scot a dhéanamh (de)
CEANNFHOCAL	sciot
CEANNFHOCAL	scot
CEANNFHOCAL	déan
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá an méid sin de shaoghal bhréige an óraing útaing bhoicht iompuighthe taobh síos suas. Tá sgiot sgot déanta de leath a chod' uaisleacht' ar an bhfear mbocht. Ní fhéadaim gan gáire dhéanamh nuair a chím anois é ghá mhaoidheamh go láidir go bhfuil an Gaeluinn aige go blasta agus go raibh sí riamh aige.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	132
SAMPLA CORPAIS	<i>Thabharfadh sé éolus agus teagasg agus tuisgint do'n chine daona, go dtí gur bhain Deirdre a mheabhair as glan. Dhein sí sgiot sgot dá chiall uasal. Ná bíodh ceist ort, a oide. Tháinig cara de m'cháirdibh sídhe chugham-sa le déanaighe agus do leighis sé mo chréachta.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	167
SAMPLA CORPAIS	<i>Níor thuig Gladstone go raibh fhéachaint ar aoinne congnamh a thabhairt dóibh chun an chíos a san do bhaint amach. Thaisbeánadar féin ná raibh aon uraim do dhlígh acu nuair a dheineadar sgiot sgot de'n dlígh úd an leórghnímh. Gan congnamh ó'n riaghaltas ní raibh aon bhreith acu ar aon tsaghas cíosa bhaint amach.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	175
CUR SÍOS	Neamhní a dhéanamh de rud.
SAMPLA BREISE	<i>Sgiot sgot, a breaking in bits and dissipating. Dheineadar sgiot sgot de'n dlighe sin, "drove a coach-and-four" through it, made "fritters" of it.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	sgiot sgot
SAMPLA BREISE	<i>2. (In phrase) sciot sceat, sciot scot, a dhéanamh de rud, to mess up something; to cut up something so as to leave only the worst parts.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	sciot
SAMPLA BREISE	<i>sciot scot, refuse, bits, waste; dhein sé sciot scot de, he turned it into refuse, culling the best things, etc.; al. sciot sceat</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	sciot scot

SAMPLA BREISE	<i>Dhein na tiarnaí sciot scot den dlí sin: Rinne siad neamhní de.</i>
FOINSE	Fodóir agus nótaí do "Mo Scéal Féin" a scríobh an tAthair Peadar Ó Laoghaire (Ó hAodha 1970)
LEATHANACH	72
SAMPLA BREISE	<i>478. The landlords "drove a coach and four" through that law. Dhein na tighearnaí sgiot sgot de'n dligh sin.</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	84
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4591526
BUNFHOIRM	seacht míle
CEANNFHOCAL	seacht
CEANNFHOCAL	míle
SAMPLA CORPAIS	<i>D'á ghéire thabharfá tuairim fé'n gcaint a bhéadh le teacht uaidh, nuair a thiocfadh an chaint bhéadh sí seacht míle ó'n dtuairim.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	126
CUR SÍOS	Tamall fada; i bhfad.
SAMPLA BREISE	<i>3. (Used as intensifying adjective) Rinne mé mo sheacht ndícheall leis, I did the very best I could with it.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	seacht
SAMPLA BREISE	<i>Like 3 and 9 treated as a potent and formal number; 7 crosses were used for consecrating altars (5 acc. to L. B.), and groups of ecclesiastical ruins are called "seven churches"; 7, as also 4, was a favourite Celtic number in public organisation (O' Leary).</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	seacht
SAMPLA BREISE	<i>2. Faoi sheacht, a sheacht n-oiread.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	sevenfold
SAMPLA BREISE	<i>335. Splendid as it was outside, it was far and away more so within. Má b'aluinn ó'n dtaobh amuich é ba sheacht n-áluinne 'ná san ó'n dtaobh istigh é.</i>
FOINSE	Cruinneas cainnte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	66
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'seacht' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	seacht n-oiread
CROSTAGAIRT	seacht n-uaire
<hr/>	
ID	4585565
BUNFHOIRM	seacht n-oiread
CEANNFHOCAL	seacht
CEANNFHOCAL	oiread
SAMPLA CORPAIS	<i>Pé daingneacht a bheidh sa chosg líonfidh an t-uisge lastuas de go dtí go mbrisfar é agus go sguabfar le fánaidh é. Ansan gluaiséochaidh an t-uisge le fánaidh agus beidh a seacht n-oiread fuinnimh leis agus bheadh dá leogtí dó féin ó thosach. Siné an údhála ag an ndlighe a bhíon bun os cionn le h-aighe agus le h-inntinn agus le toil na ndaoine.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	97

SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí fhios againn go dian mhaith, dá mbéadh a sheacht n-oiread armála ag muintir na h-Éirean agus a bhí acu an uair sin, dá mbéadh oiread armála acu, agus oiread saidhbhris, agus oiread nirt slógh, agus go bhféadfidís an ghleic do choimeád ar siúbhal i gcoinnibh Shasana ar feadh fiche blian, go gcaillfeadh Sasana a raibh an tsaothar aici, ó chroicean amach, go gcaillfeadh sí an croicean féin, go gcaillfeadh sí an t-anam, ní ba thúisge 'ná mar a leigfeadh sí do mhuintir na h-Éirean an lámh uachtair a dh'fhágail.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	164
SAMPLA CORPAIS	<i>Ambriathar, a Dhiarmuid, go bhfuil an sgéal san chomh beag dath leis an sgéal eile. Ní headh ach níos lugha. Dá mhéid droch-aighe atá ag Muimhneachaibh do Chonnachtaibh tá a sheacht n-oiread acu do ropairibh Uladh. Tá a chúis sin acu leis na seacht sinsireachaibh.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	224
CUR SÍOS	Áibhéil chun méid mhór a chur in iúl.
SAMPLA BREISE	<i>3. (Used as intensifying adjective) Rinne mé mo sheacht ndícheall leis, I did the very best I could with it.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	seacht
SAMPLA BREISE	<i>Like 3 and 9 treated as a potent and formal number; 7 crosses were used for consecrating altars (5 acc. to L. B.), and groups of ecclesiastical ruins are called "seven churches"; 7, as also 4, was a favourite Celtic number in public organisation.</i>
FOINSE	Fodóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	seacht
SAMPLA BREISE	<i>2. Faoi sheacht, a sheacht n-oiread.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	sevenfold
SAMPLA BREISE	<i>335. Splendid as it was outside, it was far and away more so within. Má b'aluinn ó'n dtaobh amuich é ba sheacht n-áluinne 'ná san ó'n dtaobh istigh é.</i>
FOINSE	Cruinneas cainte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	66
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'seacht' béim bhreise ar an nath.
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (seacht) den nath seo a idirghalartú le huimhir eile: trí.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	seacht míle
CROSTAGAIRT	seacht n-uaire
ID	4588296
BUNFHOIRM	seacht n-uaire
CEANNFHOCAL	seacht
CEANNFHOCAL	uair
SAMPLA CORPAIS	<i>"Tá an Tromdháimh go léir curtha as a meabhair aici. Is measa í 'ná Muirean seacht n-uaire. Tháinig mian di agus is eagal liom ná fuil ar chumas aoinne an mian a sholáthar di.</i>
FOINSE	Guairé I, II
LEATHANACH	65
SAMPLA CORPAIS	<i>Má deireann tú a mhalairt sin déarfir an t-éiteach! Agus dá ndéarfá é seacht n-uaire déarfinn leat seacht n-uaire gur thugais t-éitheach! Ná tabhair freagra orm anois!</i>
FOINSE	Don Clochóte (Cuid II)
LEATHANACH	209
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí fáinní óir agus clocha loghmhara agus órnáidí ríoga acu d'á gcur ar an mbórd i n'aice aice go dtí go raibh cruach acu ann a bhí seacht n-uaire níos aoirde 'ná Eisirt féin.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	21

CUR SÍOS	Áibhéil chun méid mhór a chur in iúl.
SAMPLA BREISE	<i>3. (Used as intensifying adjective) Rinne mé mo sheacht ndícheall leis, I did the very best I could with it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	seacht
SAMPLA BREISE	<i>Like 3 and 9 treated as a potent and formal number; 7 crosses were used for consecrating altars (5 acc. to L. B.), and groups of ecclesiastical ruins are called "seven churches"; 7, as also 4, was a favourite Celtic number in public organisation (O' Leary).</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	seacht
SAMPLA BREISE	<i>335. Splendid as it was outside, it was far and away more so within. Má b'aluinn ó'n dtaobh amuich é ba sheacht n-áluinne 'ná san ó'n dtaobh istigh é.</i>
FOINSE	Cruinneas cainte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	66
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'seacht' béim bhreise ar an nath.
AICME ÚSÁIDE	Is féidir comhpháirt amháin (seacht) den nath seo a idirghalartú le huimhir eile: naoi.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	seacht n-oiread
CROSTAGAIRT	seacht míle

ID	4585536
BUNFHOIRM	seasann a ghruaig
CEANNFHOCAL	gruaig
CEANNFHOCAL	seas
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí a fhios ag Micil go maith ná raibh ann ach an mhealbhóg, ach mar sin féin do chorúigh a chuid fola agus do sheasaimh a ghruaig agus do ghluais colgríthfín fan chnámha a dhroma</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	73
CUR SÍOS	An-fhaitíos, scanradh ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>(In phrase) Ina cholgsheasamh, standing erect, bolt upright. Bhí an ghruaig ina colgsheasamh, ar a cheann, his hair was standing on end.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	colgsheasamh
SAMPLA BREISE	<i>2. a. His hair sticks up, tá an ghruaig ina seasamh air.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	stick up
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	crith cos agus lámh

ID	4689160
BUNFHOIRM	seo agus siúd
CEANNFHOCAL	seo
CEANNFHOCAL	siúd
SAMPLA CORPAIS	<i>Ua Dómhnaill 'n-a cábán agus cuid d'á uaislibh i n'fhóchair. Ua Dómhnaill. - Táimid bodhar ag an bhfear so 'ghá mhaoideamh go ndéanfid sé so 's súd linn, ach ní'l aon chor aige 'á chur de chun so ná súd a dhéanamh.</i>
FOINSE	An Bealach Buidhe
LEATHANACH	16

SAMPLA CORPAIS	<i>D'á bhrígh sin níor ghádh do'n Lonán a tháinig amach puínn eagla bheith aige roimis an gcaint a bhí ar siúbhal idir an dtriúr, istigh i ríghtheighlach Sitric i n-Áth Cliath, nuair a bhíodar 'ghá mhaoideamh agus 'ghá dhearbhuighadh go ndéanfaidís so 's súd leis an Lonán a bhuail an bob ortha, chómh luath agus gheóbháis greim air.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	250
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a tháinig Sior Seón Norais go dtí an Ródhba níor stad sé ach 'ghá shior-mhaoideamh go ndéanfad sé so 's súd le muintir chúige Connacht. Nuair a chonnaic sé na slóighte sin ar an dtaobh eile de'n abhainn do stad an maoideamh.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
CUR SÍOS	Ní fios cad a dhéantar do dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Déanfad so 's súd leat. I'll do this and that to you, i.e., "There is no knowing what I won't do to you."</i>
FOINSE	Papers on Irish Idiom (Ua Laoghaire 1926)
LEATHANACH	13
SAMPLA BREISE	<i>Dhéanfad sé 'na huirc agus 'na hairc é ar a bhéal. Do réir a chuid cainnte ba dhóigh leat go ndéanfad sé gach uile rud, bog agus cruaidh. Dhéanfad sé cat agus dhá earball air ar a bhéal. Dhéanfad sé so s súd.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	43
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath dobhriathartha

ID	4660611
BUNFHOIRM	siar ná aniar ar an scéal
CEANNFHOCAL	aniar
CEANNFHOCAL	scéal
CEANNFHOCAL	siar
SAMPLA CORPAIS	<i>Táimid ar aigne féachaint romhainn féin. Má thuítean sé le Fear Diadh tá an sgéal socair. Ach má thuítean Fear Diadh leis-sean, – ní fearr bheith siar ná aniar ar an sgéal – caithfimid féin deire chur leis ar chuma éigin!</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	180
SAMPLA CORPAIS	<i>Míchéadtach go leór a bheidís de'n t-é ná labharfadh Béarla leó. "An amhlaidh is dóich leis ná fuil aon Bhéarla againn!" Ní fearr bheith siar ná aniar ar an sgéal, a Dhonchadh. Eirigh siar nú ódheas nú óthuaidh anois go h-áit éigin 'n-a bhfuil Gaeluinn dhá labhairt agus labhair Gaeluinn le duine ann agus feiceam cad é an freagra gheóbhair.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	164
SAMPLA CORPAIS	<i>Dubhairt Conall leis féin go raibh sé chómh maith aige aghaidh a thabhairt lom díreach ar an sgéal. "Má's chugham-sa ataoi, a fhir mhóir," ars a Conall, "ná bíodh a thuilleadh siar ná aniar agat air, ach innis dúinn cad 'tá uait."</i>
FOINSE	Briciu
LEATHANACH	91
CUR SÍOS	Ar an dá chuma; idir dhá chomhairle; cos thall agus cos abhus.
SAMPLA BREISE	<i>Dein é a's ná bíodh aon siar ná aniar agat air = Ná bí á rádh a thuille go ndéanfair é ach dein é.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	aniar
SAMPLA BREISE	<i>2. Back. (a) Ná bí siar is aniar leis; ná bíodh aon siar ná aniar agat leis, don't shilly-shally about it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	siar
SAMPLA BREISE	<i>caidé an siar is aniar atá agat leis, why are you toying with it (instead of doing it properly)</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)

CEANNFHOCAL	aniar
SAMPLA BREISE	<i>Ná bíodh a thuille siar ná aniar agat leis. Déin gan mhoill é. Ná bí ag cainnt a thuille mar gheall air, acht déin é. Ná bí idir dhá aigne mar gheall air.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	90
SAMPLA BREISE	<i>Ní bhíonn sé siar ná aniar sa scéal: baineann sé ceann de.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	38
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath dobhriathartha
CROSTAGAIRT	anonn agus anall (1)
CROSTAGAIRT	rith mhadra an dá cháis
<hr/>	
ID	4585556
BUNFHOIRM	sna trithí (dubha) gáire
CEANNFHOCAL	dubh
CEANNFHOCAL	gáire
CEANNFHOCAL	tritheimh
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba shuarach an taca an Calacholg i gcoinnibh do chlaidhimh-se, dá mbéadh sé agat. Chuir san an chuideachta airis ins na trithíbh gáirí. Níor labhair Eisirt focal.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	11
SAMPLA CORPAIS	<i>Fé dheire do phléasg an gháire amach d'á aimhdheóin. Chuaidh sé in sna trithíbh dubha ag gáirí. Nuair a bhíodh tritheimh curtha dhe aige thagadh tritheimh ba dhéine 'ná san air,</i>
FOINSE	Don Cíochóte (Cuid II)
LEATHANACH	183
SAMPLA CORPAIS	<i>Do chasadh sé agus do lúbadh sé an ceól i dtreó gur dhóich leat gur rud éigin beó a bhí ann agus bhíodar féin ag dul ins na trithíbh dubha ag gáiridhe nuair a chonnacadar an radharc,</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	12
CUR SÍOS	Sna harraingeacha ag gáire.
SAMPLA BREISE	<i>Sna trithí (dubha) gáire, convulsed with laughter</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	tritheimh
SAMPLA BREISE	<i>2. To be in fits of laughter, bheith sna trithí dubha le gáire, in arraingeacha ag gáire.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	fit
SAMPLA BREISE	<i>helpless with laughter, sna trithí gáire, everyone was in knots bhí gach duine sna trithí gáire, bhí gach duine sna harraingeacha ag gáire</i>
FOINSE	New English-Irish Dictionary (www.fodoir.ie)
CEANNFHOCAL	knot
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'dubh' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4588026
BUNFHOIRM	soir siar
CEANNFHOCAL	siar
CEANNFHOCAL	soir
SAMPLA CORPAIS	<i>Agus dá bhfeiceadh sé beirt i riocht tuitim amach le chéile, bhéadh an fhearg soir siar agus bhéidís ag gáiridhe sul a mbéadh dhá fhocal cainte déanta aige eatartha.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	222

SAMPLA CORPAIS	<i>Bhíodh cosg curtha aici le droch obair go minic sar a'm bíodh uain ag an ndroch obair ar theacht, agus an droch obair a bhíodh tagaithe, is minic a bhíodh sé curtha ar neamhnídh aici, curtha soir siar aici, sar a'm bíodh uain aige ar aon díobháil a dhéanamh, nó sar a'm bíodh uain aige ar phuinn díobhála dhéanamh.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	95
SAMPLA CORPAIS	<i>Do dheabhrochadh an sgéal gur chuir na h-oibreacha san go léir, go mór mór na daingean láidire, gur chuireadar an t-eirighe amach soir siar as aigne na ndaoine. Pé'r domhan é ní'l aon trácht sa tseanachas ar aon eirighe amach i gcaitheamh an dá bhliain déag san.</i>
FOINSE	Sgéalaidheacht na Macabéach I, II
LEATHANACH	184
CUR SÍOS	Scaipeadh ruda i ngach aon treo; deireadh a chur le rud.
SAMPLA BREISE	<i>1. Scaip siad soir siar, they scattered east and west, in all directions.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	soir
SAMPLA BREISE	<i>Cuirim soir siar é, I scatter it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	soir
SAMPLA BREISE	<i>Chaitheadar soir siar an scéal, they gave up discussing the matter.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	soir
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath dobhriathartha
CROSTAGAIRT	anonn agus anall (2)
<hr/>	
ID	4744718
BUNFHOIRM	sparán na scillinge
CEANNFHOCAL	scilling
CEANNFHOCAL	sparán
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba dhóich le duine ortha ná fuil aon duine bocht thall; ná fuil aoinne breóite ann agus ná bion choídhche; ná fuil aoinne dealbh ann, ach sparán na sgillinge 'n-a phóca féin ag an uile dhuine ann agus gan bac air tarac as chómh minic agus is maith leis é.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	111
CUR SÍOS	Sparán lán le hairgead; duine a mbíonn airgead aige i gcónaí.
SAMPLA BREISE	<i>Folklore: sparán na scillinge, (leprechaun's) inexhaustible purse; the widow's cruse.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	sparán
SAMPLA BREISE	<i>sparán na scillinge, the shilling purse, sparán na pinginne, the penny purse, are the two purses carried by the leprechaun (folklore)</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	sparán
SAMPLA BREISE	<i>The widow's cruse, sparán na scillinge.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	cruse
SAMPLA BREISE	<i>37. Sparán na scillinge (sparán na pingine). Chreidtí má bhéarfaí ar leipreachán go bhfeighfí scilling (i sparán na scillinge) nó pingin (i sparán na pingine) ann i gcónaí, agus dála an sparáin úd a thug an fear dubh do Shéadna, go mbeadh sé chomh teann an lá déanach agus a bhí sé an chéad lá. Mar sin deir daoine "níor mhór do dhuine sparán na scillinge a bheith aige ní chreachfaí é lena leithéid sin d'obair".</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	203
SAMPLA BREISE	<i>Sparán na scillinge: ar nós an sparáin a bhí ag Séadna, bheadh sé lán go béal i gcónaí.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	45

AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	sparán teann
<hr/>	
ID	4585574
BUNFHOIRM	sparán teann
CEANNFHOCAL	sparán
CEANNFHOCAL	teann
SAMPLA CORPAIS	"Dá mb'áil liom sgaoileadh leis an uair úd," ar seisean leis féin, "bhéadh trí cheud agam; ach ní dhéanan san deifirigheacht ar bith, mar d'airigheas 'ghá rádh é go leanfadh an sparán teann, d'aimhdheoin a mbainfí as."
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	29
SAMPLA CORPAIS	Cad é an tairbhe dhómh-sa sparán trom teann a bheith agam am' póca agus dá cheud púnt airgid.
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	40
CUR SÍOS	Sparán lán le hairgead; saibhreas.
SAMPLA BREISE	<i>Sparán lag, teann, light, well-lined, purse</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	sparán
SAMPLA BREISE	<i>Well-lined purse, sparán teann.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	lined
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	sparán na scillinge
<hr/>	
ID	4728058
BUNFHOIRM	speach ná spionnadh
CEANNFHOCAL	speach
CEANNFHOCAL	spionnadh
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a chífear Cú Raoi agus Muimhnigh ag imtheacht ó dheas abhaile ní fhanfaidh speach ná spiona i gConnachtaibh!</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	239
CUR SÍOS	Easpa misnigh; go lag.
SAMPLA BREISE	<i>2. Vigour, vitality; liveliness, animation. Spionnadh a chur i nduine, to liven someone up. Chuir an braon beag spionnadh iontu, the little drop cheered them up. Tá spionnadh ag teacht sa chuideachta, the company is getting lively.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	spionnadh
SAMPLA BREISE	<i>2. Vigour, vitality; liveliness, animation. Spionnadh a chur i nduine, to liven someone up. Chuir an braon beag spionnadh iontu, the little drop cheered them up. Tá spionnadh ag teacht sa chuideachta, the company is getting lively.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	kick
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Ní féidir leí a haigne a dhéanamh suas, dithering, doddering.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Easpa fuinnimh, go lag, gan fonn troda orthu.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne

EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Slán Cois Máighe: "gan sult gan seoid, gan spórt, gan spionnadh" = without vigour.</i> Liam Ó hÉigearthaigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Beidh siad in ísle brí.</i> Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE FAISNÉISEOIR	<i>Caillfidh siad a misneach (speech = a backward kick), (spionnadh = fonn troda).</i> Dónal Ó hÉalaithe
ID	4585494
BUNFHOIRM	suas lena bhéal
CEANNFHOCAL	suas
CEANNFHOCAL	béal
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ach i láthair Dé, a ridire uasail, agus mar is maith liom bheith im' beathaidh, tá an t-éitheach aige!" "An bhfuil sé de dhánaidheacht ionnat a leithéid sin dechaintdo labhairt liom, suas lem' béal, a chuirpthigh!" arsan ridire.</i> Don Cíochóté (Cuid I)
FOINSE LEATHANACH	36
SAMPLA CORPAIS	<i>Is beag 'ná go ndúbhairt sí suas le m' béal gur marbhuigheadh Sadhbh ar an mbóthar, lastuaidh i mball éigin, agus go bhfeacaidh sí marbh í.</i> Séadna
FOINSE LEATHANACH	204
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach ní shásóch' aon fhreagra acu é. Níor bh' fholáir leis dul agus a rádh linn, suas le n-ár mbéal: Do dhúnfinn mo dhorus Lá Féile Pádraig, i n-onóir do Naomh Pádraig, mura mbéadh aon nídh amháin. Ba chuma liom cad a dhéanfadh an t-airgead.</i> Sgothbhualadh I, II
FOINSE LEATHANACH	100
CUR SÍOS	Rud a rá go macánta, go díreach le duine.
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>6. Front, face. Dúirt mé (suas agus anuas) lena bhéal é, I said it to his face.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath dobhriathartha
ID	4818380
BUNFHOIRM	suí suaimhnis
CEANNFHOCAL	suí
CEANNFHOCAL	suaimhneas
SAMPLA CORPAIS	<i>Greadadh chúcha mar bháilíde! Táim ciapaithe acu. Ní thugaid siad suíge suainis dom. Is dóich leo gur ceart do dhuine airgead do bhaint as na clochaibh dóibh.</i> Tadhg Saor
FOINSE LEATHANACH	10
SAMPLA CORPAIS	<i>Níl suíge suainis aige ó cheann ceann de'n bhliaghain.</i> Mion-Chaint (Cuid III)
FOINSE LEATHANACH	64
CUR SÍOS	Scíth a ligean; sos a ghlacadh.
SAMPLA BREISE	<i>Níl suíge suainis aige ó cheann ceann de'n bhliaghain. He has not a moment's rest from year's end to year's end.</i> Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
FOINSE LEATHANACH	64
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>5. (b) Níl suí suaimhnis agam leo, they won't let me sit in peace.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	suí
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>suidhe suaimhnis, a cosy posture, a position of repose</i> Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	suidhe
SAMPLA BREISE FOINSE CEANNFHOCAL	<i>1. I have been on my legs all day, ní raibh suí suaimhnis feadh an lae agam.</i> English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
	leg

AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
ID	4630470
BUNFHOIRM	súil ar shúil, fiacail ar fhiacail
CEANNFHOCAL	súil
CEANNFHOCAL	fiacail
SAMPLA CORPAIS	<i>An rud a théigheann thairis sin is ó'n olc é. Do chualabhair conus mar adubhradh, Súil ar shúil, agus fiacal ar fhiacail. Ach deirim-se libh-se gan cur i n-aghaidh uilc; ach má bhuailéann duine thú ar an leacain ndeis, iompuigh an leaca eile chuige, leis.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	13
CUR SÍOS	Díoltas a bhaint amach as éagóir nó as masla.
SAMPLA BREISE	<i>an eye for an eye (also an eye for an eye, a tooth for a tooth): súil ar shúil, cam in aghaidh an chaim, buille ar an mbuille.</i>
FOINSE	New English-Irish Dictionary (www.fodoir.ie)
CEANNFHOCAL	súil
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
ID	4892031
BUNFHOIRM	súile a oscailt
CEANNFHOCAL	súil
CEANNFHOCAL	oscail
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fhreagair an fear agus dubhairt sé leó: Go deimhin is iongantach an sgéal é sin, gan a fhios a bheith agaibh-se cá dtáinig sé, agus d'osgail sé mo shúile dhómh-sa: Tá fhios againn, ámhthach, ná h-éisteann Dia le lucht peacaí dhéanamh; ach má thugann duine onóir do Dhia agus má dheineann sé toil Dé, éisteann Dia leis an nduine sin.</i>
FOINSE	Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua
LEATHANACH	253
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní foláir dom a admháil gur dhall do phearsa uasal agus do mhór-chlú me. Ach d'osgail an teachtaireacht mo shúile. Táim buidheach díot a Chonchobhair. Chuiris comaoine orm. Mhúinis ciall dom. Ní ceart é dhul níos sia gan a chúiteamh leat.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	6
SAMPLA CORPAIS	<i>"Ní raibh a leithéid d'iongnadh orm ó'n lá a rugadh mé. Geallaim dhuit," ar sise, "gur osgail sé mo shúile dhom. An fear san go ndeirid daoine ná fuil aon chreideamh aige, agus a leithéid sin de cheangal air i láthair Dé; agus mise go bhfuil ainim an chreidimh go léir orm ag briseadh mo chroíde a d'iaraidh teacht idir é agus Dia.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	102
CUR SÍOS	An fhírinne a nochtadh.
SAMPLA BREISE	<i>D'oscail sé a shúile dó, it opened his eyes.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	oscail
SAMPLA BREISE	<i>That was an eye-opener to him, d'oscail sin na súile dhó.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	eye-opener
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
CROSTAGAIRT	púicín a bhaint (de)
ID	4683170

BUNFHOIRM	Tadhg an dá thaobh
CEANNFHOCAL	dhá
CEANNFHOCAL	Tadhg
CEANNFHOCAL	taobh
SAMPLA CORPAIS	<i>Má thuigid muintir Chorcaíge gur plámás agus cimilt bhaise atá ar siúbhal indiu agat ní chuirfid siad puinn suime sa spídiúchán a dhéinis indé ortha. Tabharfid siad "Tadhg an dá thaobh" ort.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	45
SAMPLA CORPAIS	<i>Tadhg an dá thaobh</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	84
CUR SÍOS	Duine fealltach duanach; duine liom leat.
SAMPLA BREISE	<i>"Tadhg an dá thaobh," "double-faced Tim"; any person who favours two sides at once.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go h-Éirinn (Cnuasach II) (Ua Laoghaire 1931)
LEATHANACH	76
SAMPLA BREISE	<i>Tadhg an dá thaobh, two-faced person.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	Tadhg
SAMPLA BREISE	<i>Tadhg an dá thaobh, one who takes both sides, a double dealer</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	Tadhg
SAMPLA BREISE	<i>Tadhg an dá thaobh iseadh é. Duine a mholann le gach taobh. Bíonn sé a d'iarraidh caradas an dá dhreama a bheith aige, cé go mbeidís sin 'na ndearg náimhdibh dá chéile. "Teanga liom leat" iseadh a leithéid.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	46
SAMPLA BREISE	<i>2. A double-faced man, Tadhg an dá thaobh.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	double-faced
SAMPLA BREISE	<i>4. Tadhg an dá thaobh. Teanga liom leat. Duine a bheadh ag iarraidh "an dá thrá a fhreastal" chun dul ó fhearg an dá thaobh.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	198
SAMPLA BREISE	<i>Tadhg an dá thaobh: teanga liom leat: duine nach féidir iontaoibh a bheith agat as: ceirt ar gach tor.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	43
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
CROSTAGAIRT	teanga liom leo
CROSTAGAIRT	an dá thrá ag teacht (le)
<hr/>	
ID	4585504
BUNFHOIRM	taibhreamh na súl oscailte
CEANNFHOCAL	oscail
CEANNFHOCAL	súil
CEANNFHOCAL	taibhreamh
SAMPLA CORPAIS	<i>D'fheuch Diarmuid air idir an dá shúil. Níor staon Micil. Dá bhfaghadh Diarmuid Éire air ní fheudfadh sé a dhéanamh amach cia 'cu fírinne nó éitheach bhí ag Micil d'á innsint. Do stad sé ar feadh tamaill mhaith. Fé dheire dúbhairt sé: Tá eagal orm, a Mhicil, gur bh'é taidhreamh na súl n-osgalta agat é. Dómhaise go deimhin, arsa Micil, siné díreach an sgeul.</i>
FOINSE	Séadna

LEATHANACH	78
SAMPLA CORPAIS	<i>Do taidhbhrigheadh aréir dom go bhfeaca ár i ndiaidh mór-chatha. Na mílte corp agus gan aon bhraon fola leó. Is eagal liom go ndéanfaidh an oidhche seo taidhbhreamh na súl osgalta de m' thaidhbhreamh! An tríomhad F. - Seo! seo! Beidh sé 'na thaidhbhreamh súl osgalta agat féin agus ag an gcuid eile againn láithreach má fhanaimid annso puinn eile aimsire.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	60
SAMPLA CORPAIS	<i>Thagadh sé 'n-a thaibhreamh chúgham. Chídhinn buachailí agus cailíní ag teacht ó Bhaile Mhúirne agus ó Bhéal-ath -an-Ghaothraig agus aniar ó Uíbhráthach agus iad ag gluaiseacht isteach ins na dúthaibh Béarla agus sgoileana d'á gcur ar bun acu agus aon gheóin amháin Gaeluinne ar siúbhal ar fuid na h-Éirean go léir ó Dhonchadh Díghe go Tigh Máire. Donchadh: Ba bhreágh an taibhreamh é. Is truagh gan é 'n-a thaibhreamh súl osgalta againn. Dá mbeadh, níor bhaoghal do'n Ghaeluinn.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	18
CUR SÍOS	An taibhreamh mar réaltacht.
SAMPLA BREISE	<i>taidhbhreamh na súl n-oscailte, actuality, a surprise</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	taidhbhreamh
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

ID	4660922
BUNFHOIRM	taobh síos suas (agus taobh soir siar)
CEANNFHOCAL	síos
CEANNFHOCAL	suas
CEANNFHOCAL	taobh
SAMPLA CORPAIS	<i>Mura mbéadh an dubh a theacht ar na prátaí agus an droch shaoghal do theacht i ndiaigh an duibh, ní deirim 'nà go mbéadh sé ábalta ar an méid sgoilaidheachta a bhéadh riachtanach do thabhairt dom. Ach d'iompúigh an droch shaoghal gach aon rud taobh síos suas. Agus rud ab iongantach, isiad na feirmeoirí móra láidire do thuit ar dtúis.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	37
SAMPLA CORPAIS	<i>Deinean tú gnó saoghalta de ghnó Dé. Iompúigh an sgéal go léir, taobh síos suas, agus dein gnó Dé de gach gnó saoghalta, agus ansan beidh an gnó go léir agat d'á dhéanamh ar áilleacht agus gan ort ach an t-aon Mháighistir amháin.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	150
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a shrois na teachtairí na cúigí agus na catharacha ar fuaid na rígeachta agus nuair a thaisbeánadar na leitireacha, agus séala an rí ortha, agus iad ag bréagnú na leitireach a tháinig roimis sin ó Aman, bhí iongna ar na taoiseachaihb agus ar uachtaránaibh na gcatharach. Bhí gach aon rud iompúighthe láithreach taobh síos suas agus taobh soir siar.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	634
CUR SÍOS	Droim ar ais; bun os cionn.
SAMPLA BREISE	<i>6. (a) (With suas) Tá an áit síos suas acu, they have turned the place upside down. Thug siad an taobh síos suas do gach uile rud, they turned everything topsy-turvy.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	síos
SAMPLA BREISE	<i>Tá an taobh síos suas den dtír. Tá sé tré n-a chéile. Tá gach rud imthighthe bun ós cionn. Tá an tír tón thar ceann.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	92
SAMPLA BREISE	<i>To turn something topsy-turvy, rud a chaitheamh droim ar ais, taobh suas síos.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	topsy-turvy

AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath dobhriathartha
ID	4627785
BUNFHOIRM	tásc ná tuairisc
CEANNFHOCAL	tásc
CEANNFHOCAL	tuairisc
SAMPLA CORPAIS	<i>Má shiúbhluighdar ní bhfuadarar tásc ná tuairisc ar Mhárs éla. Shiubhluighdar cnocáin agus coillte agus gleannta eile mór-thimcheall, agus b'é an sgéal ceadna acu é.</i>
FOINSE	Don Ciochóte (Cuid II)
LEATHANACH	115
SAMPLA CORPAIS	<i>Tháinig sé go dtí an tigh, ach má tháinig, ní raibh tásc ná tuairisc a mháthar ann roimis. Ní raibh críosdaidhe an Luain ann.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	74
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a tháinig an lá ní raibh tásc ná tuairisc ar aon cheann des na capaillibh. Do cuarduigheadh ins gach aon bhall mór-thimcheall na dúthcha i gcian agus i gcomhgar. Ní raibh aon mhaith ann.</i>
FOINSE	Lughaidh Mac Con
LEATHANACH	2
CUR SÍOS	Gan rian de rud nó de dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Tásc ná tuairisc is equivalent to the English tale nor tidings.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	tásc
SAMPLA BREISE	<i>1. Report of death; death. Níl tásc ná tuairisc air, there are no tidings of him alive or dead; no trace of him is to be found.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	tásc
SAMPLA BREISE	<i>Níl tásc ná tuairisc le fagháil air. Níl aon eolas i n-aon chor le fagháil mar gheall air. Níl a thásc ná a thuairisc ann. Níl sgéal ná duain le fagháil air. Níl miath ná meath fiolair le fagháil air.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	104
SAMPLA BREISE	<i>2. b. There was no sign of him, ní raibh tásc ná tuairisc air.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	sign
SAMPLA BREISE	<i>Not a vestige of something, gan rian de rud, gan tásc ná tuairisc ar rud.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	vestige
SAMPLA BREISE	<i>329. He was on the qui-vive, hoping to hear "tale or tidings" of A. Bhí sé ag faire chuige gach lá feuchaint an aireóch' sé tásc nó tuairisc ar Amhlaoibh.</i>
FOINSE	Cruinneas cainte. Chúig céad abairt ó'n Athair Peadar féin agus a míniú sa Bhéarla (Ó Mahúna 1923)
LEATHANACH	66
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
CROSTAGAIRT	scéal ná duan
ID	4744610
BUNFHOIRM	teach amhas
CEANNFHOCAL	teach
CEANNFHOCAL	amhas

SAMPLA CORPAIS	<i>Tadhg: Dubhraís gur b' iad na buidheanta atá ar fuid na h-Éireann fé ndeára tigh amhas a dhéanamh de'n Mhór-Fheis úd a bhí i mB'I'Áth Cliath, óir nár chuireadar uatha tar a gceann chun na Feise sin daoine d' fhéadfadh iad féin d' iompar agus staonadh ó bhúirtheach.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	34
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad tá ag poibilidheacht na h-Éireann féin dhá dhéanamh, le deich mbliana agus breis, ach ag bladhma, agus ag búirtheigh nuair a bhíon aon ghnó poibilidhe idir lámhaibh acu! An rud céadna a deirir-se a dhein tigh amhus de sheómra na Feise, is é atá ar siubhal gach aon lá 'n tseachtmhain ar fuid na h-Éireann.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	34
CUR SÍOS	Teach gramaisce; teach garbh borb callóideach.
SAMPLA BREISE	<i>11. Teach amhas. An teach ina gcoimeádaí na hamhais, agus de réir na seanscéalta Fiannaíochta, abhaic ghránna éigialta agus lucht ite feola duine ba ea iad siúd; ag liúreach is ag béiceadh is ag troid le chéile, ag déanamh fothraim is callóide a bhídís i gcónaí. Mar sin is ionann teach amhas agus teach garbh borb callóideach.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	199
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Ruille buille - rí rá - tranglam bheith in áit.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
<hr/>	
ID	4628996
BUNFHOIRM	teacht aniar aduaidh (ar)
CEANNFHOCAL	aniar
CEANNFHOCAL	aduidh
CEANNFHOCAL	tar
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bheidh an t-eólas agus an neart agus an misneach aigne ag an ngaigidheach, is ' mó cuma n-a bhfeadfidh sé teacht aniar adtuaidh ar spriósán an phiosstail. Ní'l aoinne is fearr a thuigfidh an méid sin 'ná an spriósán féin, agus is tapaidh a chaithfidh sé uaidh an piostal.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	152
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní raibh aon lorg ag muintir Chorcaighe ar an saghas san ceistiughcháin. Ní raibh aon lorg acu ar shlóightibh de'n tsórd san do theacht aniar ná a-dtuaidh ná aniar-a-dtuaidh ortha.</i>
FOINSE	An Craos-Deamhan
LEATHANACH	41
CUR SÍOS	Rud a tharlaíonn gan choinne; rud nach mbítear ag súil leis.
SAMPLA BREISE	<i>Aniar-adtuaidh, from the north-west, has also the meaning of "unexpectedly."</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	aniar-adtuaidh
SAMPLA BREISE	<i>Tháinig sé aniar adtuaidh air = Tháinig sé air i ngan fhios do nó gan ao' choinne leis. "Tháinig sé aniar adtuaidh air mar a thagadh Tadhg na Cuaiche (Tuaithe) ar Chorcaigh" = Tháinig sé ana-ghasta tímcheall air.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Rioga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	adtuaidh
SAMPLA BREISE	<i>1. Teacht aniar aduaidh ar dhuine, to take someone unawares. Aniar aduaidh a tháinig an scéala, the news came from an unexpected quarter.</i>
FOINSE	Fodóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	aniar
SAMPLA BREISE	<i>Aniar adtuaidh a tháinig sé orainn. Ní raibh aon tsúil againn leis. Tháinig sé gan choinne orainn. Tháinig sé i gclab na coradh orainn; i mbéal na séibe.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	90
SAMPLA BREISE	<i>2. To take someone unawares, teacht ar dhuine gan fhios, aniar aduaidh.</i>

FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	unawares
SAMPLA BREISE	<i>Ní h-aon lámh aniar aduaidh é: ní fuiriste dalladh puicín a chur air: an dubh do chur ina gheal air.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	31
SAMPLA BREISE	<i>Teacht aniar aduaidh; teacht de phreib gan coinne ar dhuine.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	49
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
AICME COMHRÉIRE	Nath dohbriathartha
CROSTAGAIRT	(duine) a bhaint dá bhoinn

ID	4585538
BUNFHOIRM	teanga a bheith bog
CEANNFHOCAL	bog
CEANNFHOCAL	teanga
SAMPLA CORPAIS	<i>Cad a choimeád do bheul dúnta? Bhí do theanga bog go leór agat nuair a bhí sé ró dhéanach.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	142
CUR SÍOS	Sásta labhairt amach; dóthain cainte ag duine.
SAMPLA BREISE	<i>Bhí do theanga bog go leor, your tongue was loose enough.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	bog
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainm briathartha
EOLAS BREISE	<i>Dóthain (iomarca) cainte agat - that will loosen your tongue.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Go leor cainte nuair a bhí sé ródhéanach.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Mac Suibhne
EOLAS BREISE	<i>Ní raibh puinn le rá agat. Bhí cainnt bhog asat nuair a bhí sé ró dhéanach. Plámás.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Bhí do bhéal bog go leor = Bhís ciuin id thost nuair a bhí sé ró dhéanach.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe
EOLAS BREISE	<i>Níor labhairís in am.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Lionáird

ID	4652904
BUNFHOIRM	teanga liom leo
CEANNFHOCAL	teanga
SAMPLA CORPAIS	<i>"Séidean tú rud chum é théidh agus séidean tú rud chum é fhuaradh!" arsan duine fiadhain. "Imthig as so!" ar seisean. "Ní thaithean fear liom a shéidean fuar agus teith," agus thiomáin sé uaidh amach é. An Múineadh. "Seachain teanga liom, leó."</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach I)
LEATHANACH	28
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá teanga fé leith aige do gach duine fé leith. Is dóich leis féin gur duine ana ghasta é. Ní fada a théidhean leis, amh, nuair a h-aithnigh tear go maith é. Ansan curtar an ainim úd air, "Teanga liom leó."</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	15
SAMPLA CORPAIS	<i>An chuid acu ná raibh an gustal acu chun páipéir fé leith do chur amach, níor dheineadar ach cleite cheannach agus cromadh ar sgríobh. Is ortha ba ghiorra an mhoill na páipéir do líonadh le cainnt, agus dar ndóich ní raibh sa chainnt ar fad ach teanga liom leó.</i>

FOINSE LEATHANACH	Cómhaire ar Leasa 16
CUR SÍOS	Duine fealltach; duine ag breith dá thaobh leis.
SAMPLA BREISE	<i>Teanga liúm leo is eadh é sin = go mbeadh sé a' bualadh liúm-sa a's leis an ndream eile - go mbeadh sé a 'breith a' dá thaobh leis.</i> Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla) teanga
FOINSE CEANNFHOCAL	1. <i>Teanga liom leat, (i) double-talk, (ii) double-dealer.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) teanga
SAMPLA BREISE	<i>teanga liom leat, a double-dealer</i> Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) teanga
FOINSE CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	<i>Seachain teanga liom leat. Tabhair aire dhuit féin ar dhuine a mholann le gach aoinne. Má deirim-se gur dubh é, deireann seisean gurab eadh; agus má deireann duine eile gur bán é. molann sé leis.</i> Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940) 46
FOINSE LEATHANACH	
SAMPLA BREISE	2. <i>Lúbaireacht, teanga liom leat.</i> English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959) tergiversation
FOINSE CEANNFHOCAL	
AICME SÉIMEANTAICE	Fiomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
CROSTAGAIRT	an dá thrá ag teacht (le)
CROSTAGAIRT	Tadhg an dá thaobh
<hr/>	
ID	4585563
BUNFHOIRM	teaspach dearg
CEANNFHOCAL	teaspach
CEANNFHOCAL	dearg
SAMPLA CORPAIS	<i>Is dócha gur eól duit an sean fhocal: "Teasbach dearg nó fíor-riachtanas an dá nídh is fearr chun duine cur ar aimhleas."</i>
FOINSE LEATHANACH	Séadna 273
SAMPLA CORPAIS	<i>Is maith a rud teasbach dearg chun duine chur ar a aimhleas, agus is maith an rud fíor-riachtanas chun duine chur ar a aimhleas, ach tá rud is fearr chuige 'ná aon taobh acu, 'sé sin grádh, nó caradas, nó ionmhuine.</i>
FOINSE LEATHANACH	Séadna 276
CUR SÍOS	Duine lán le fuinneamh; duine spleodrach.
SAMPLA BREISE	3. <i>(Of person) Animal spirits, exuberance; uppishness, arrogance.</i> Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977) teaspach
FOINSE CEANNFHOCAL	
SAMPLA BREISE	<i>teasbach dearg nó fíor-riachtanas dhá nídh nach féidir a cheilt, two things which cannot be concealed are heat of the blood and utter indigence (considered as opposites);</i> Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927) teasbach
FOINSE CEANNFHOCAL	
AICME ÚSÁIDE	Cuireann 'dearg' béim bhreise ar an nath.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4660946
BUNFHOIRM	thall agus abhus
CEANNFHOCAL	abhus
CEANNFHOCAL	thall

SAMPLA CORPAIS	<i>Iad a bheith as a meabhair glan. Dá bhfanadh cuid acu sa bhaile bhéadh feabhas ortha thall agus abhus. An uile dhuine acu théidhean anonn anois ní'l sé ach ag leagadh an pháigh dó féin agus do'n mhunitir atá thall roimis, agus ag cur na h-oibre i ndéine.</i>
FOINSE	Sgothbhualadh I, II
LEATHANACH	108
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní raibh aon tuairisg thall orm ach gur thugas an oídhche ann agus ná feacaidh aoinne mé ag imtheacht ar maidin. Tháinig sé anall. Thall ná abhus ní raibh aon tuairisg orm. Cad a dhéanfad i n-aon chor! ar seisean.</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	84
CUR SÍOS	Gach áit; ar gach aon taobh.
SAMPLA BREISE	<i>thall is i bhfus, on either hand, on all sides</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	thall
SAMPLA BREISE	<i>1. He is ferreting about, tá sé ag piardáil, póirseáil, anseo is ansiúd, thall is abhus.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	ferret
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath dobhniathartha
CROSTAGAIRT	thoir thiar thall
<hr/>	
ID	4588047
BUNFHOIRM	thíos ná thuas
CEANNFHOCAL	thíos
CEANNFHOCAL	thuas
SAMPLA CORPAIS	<i>Ach ba mhar a chéile é, mar do theip air aon radharc dh'fhágáil air amuich 'ná i mbaile. Ní bhfuair sé a thásg ná a thuairisg thíos ná thuas, agus fé dheire d'imthigh an sgéal as a cheann.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	47
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní'l an gustal agat chuige agus is amhlaidh a beifar ag magadh fút. Déarfar gur ag rith i ndiaidh na h-uaisleachta a bheir. Déanfir éagcóir ort féin. Brisfar thu. Sgoiltfidh ort. Ansan ní bheidh truagh thíos ná thuas duit.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go hÉirinn (Cnuasach II)
LEATHANACH	93
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá an tuairisg sin go léir, go mion agus go cruinn, thíos sa tseanchus, ar an gcuma ' nar dhein Aodh Ruadh Ó Domhnaill an obair sin i gcúige Connacht, ag cur uasal i gceannas tíortha agus ag cur a thoile féin i bhfeidhm ar fhlathaibh agus ar dhaoine ins gach aon treó baill, agus ní'l aon fhocal, thíos ná thuas, i dtaobh Bhiongom ná cad a bhí ar siubhal aige i gcaitheamh na haimsire sin.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	102
CUR SÍOS	Aon áit in aon chor.
SAMPLA BREISE	<i>Ní bheidh truagh thíos ná thuas duit, there will be no pity for you, up or down; i.e., from those above or below you in situation.</i>
FOINSE	Aesop a Tháinig go h-Éirinn (Cnuasach II) (Ua Laoghaire 1931)
LEATHANACH	71
SAMPLA BREISE	<i>1. Níl siad le feiceáil thíos ná thuas, they are nowhere to be seen.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	thíos
SAMPLA BREISE	<i>Ní bhfuairéas thíos ná thuas é. Níor fhéidir liom a dh'fhágáil amach cad a bhí ar intinn aige. Ní raibh aon deallramh leis. Ní bhfuairéas aon éifeacht leis. Ní bhfuairéas thoir ná thiar é.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	91

SAMPLA BREISE	<i>(With neg. expressed or implied) It is nowhere to be found, níl sé le fáil thíos ná thuas.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	nowhere
AICME ÚSÁIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath dobhriathartha
<hr/>	
ID	4588016
BUNFHOIRM	thoir thiar thall
CEANNFHOCAL	thall
CEANNFHOCAL	thiar
CEANNFHOCAL	thoir
SAMPLA CORPAIS	<i>Dá mbeidhfeá ag caint léi ní fhéadfadh sí dhá fhocal a labhairt gan Éamonn óg thoir thiar thall aici.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	27
SAMPLA CORPAIS	<i>Cheap na mná láithreach gur droch nídh éigin a bhí tagaithe ar bhuaibh na Cúige agus go raibh an dúthaigh creachta. Ba ghearr ná raibh ar fuid na Cúige, thoir thiar thall, ach liúireach agus ologón agus bualadh bas.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	67
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí an longphort 'na chuilith guarnain rómpa, slóighte í Dhomhnaill ag teacht thoir thiar thall air agus nár thúisge bhídís imighthe ó thaobh dé ná mar a bhídís ag brise isteach ann ar thaobh eile.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)
LEATHANACH	130
CUR SÍOS	I ngach uile áit.
SAMPLA BREISE	<i>Thoir thiar thall, here, there and everywhere; "all over the place"; lit., east, west and over.</i>
FOINSE	Fodóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	thoir
SAMPLA BREISE	<i>Bíonn Seán thoir thiar thall aice. Bíonn Seán ins gach aon sgéal aice. Bíonn sí i gcómhnuidhe ag caint ar Sheán. Bhodharfadh sí le Seán tú. Ní fhágann sé a béal. Tá Seán 'na Dia beag aice.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	90
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath trínómach
AICME COMHRÉIRE	Nath dobhriathartha
CROSTAGAIRT	thall agus abhus
<hr/>	
ID	4585502
BUNFHOIRM	tine chreasa ag teacht as a shúile
CEANNFHOCAL	creasa
CEANNFHOCAL	súil
CEANNFHOCAL	tine
CEANNFHOCAL	tar
SAMPLA CORPAIS	<i>Nuair a bhíodh Eisirt 'ghá innsint sa dán conus mar a déintí na cathana móra do throid, do léimeadh sé 'n-a sheasamh agus shiúbladh sé anonn 's anall ar an mbórd, agus faobhar ar a ghuth agus teine chreasa ag teacht as a shúilibh fé mar a bhéadh sé i lár catha éigin agus namhaid cheódha aige d'á leagadh i n-aghaidh gach focail d'á labhradh sé.</i>
FOINSE	Eisirt

LEATHANACH	20
SAMPLA CORPAIS	<i>An dá ghaisgidheach ar aghaidh a chéile, agus an dá chlaidheamh anáirde acu; agus an teine chreasa ag teacht a' súilibh gach fir acu, agus stiúir nimhneach ar gach fear díobh chun an anama do bhaint as an bhfear eile leis an aon bhuille amháin sin!</i>
FOINSE	Don Ciochóté (Cuid I)
LEATHANACH	74
CUR SÍOS	Ar buile; faghairt i súile duine.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
EOLAS BREISE	<i>Faighirt.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Bhí lasair ina shúile le fearg.</i>
FAISNÉISEOIR	Máiréad Uí Liónáird
EOLAS BREISE	<i>Splanc dhearg thine, ar dearg bhuille.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh

ID	4817472
BUNFHOIRM	tinneas an Luain
CEANNFHOCAL	Luan
CEANNFHOCAL	tinneas
SAMPLA CORPAIS	<i>"Sé an Satharn agus an Domhnach céadna agat é" le ní fheadar cad é an fhaid, agus an cruadhchás agus an teinneas cinn céadna ar maidin Dé Luain. Is eól duit an seanfhocal, "duine bocht ar thoil Dé - agus duine bocht ar a thoil féin." Nú "duine breóite ar thoil Dé - agus duine breóite ar a thoil féin." Is uathbhasach an dúil é, Dé Satharainn agus Dé Domhnaigh, agus a rádh ná féadfadh teinneas an Luain é leigheas. "Bion eagal ar an leanbh a dóightear." Ach ní bhíon eagal ar an meisgeóir a dóightear.</i>
FOINSE	Cómhairle ár Leasa
LEATHANACH	158
CUR SÍOS	Breóite i ndiaidh an óil; tinneas póite.
AICME SÉIMEANTAICE	Leathnath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
EOLAS BREISE	<i>Tinneas óil, tinneas póite.</i>
FAISNÉISEOIR	Donnchadh Ó Luasaigh
EOLAS BREISE	<i>Bíonn a leithéid ar dhuine a théann thar fóir leis an 'mbuidéal'.</i>
FAISNÉISEOIR	Domhnall Ó Loingsigh
EOLAS BREISE	<i>Breóite i ndiaidh an óil, brónach i ndiaidh an airgid Dé Sathaim, Dé Domhnaigh.</i>
FAISNÉISEOIR	Peadar Ó Ceallaigh
EOLAS BREISE	<i>Tá an nath seo coitianta, fiú indiu, tar-éis ragaim na deire seachtaine. Ní tinneas pearsanta a bhíonn i gceist, ach go minic, tinneas aigne.</i>
FAISNÉISEOIR	Dónal Ó hÉalaithe

ID	5078886
BUNFHOIRM	titim i bhfeoil
CEANNFHOCAL	feoil
CEANNFHOCAL	tit
SAMPLA CORPAIS	<i>Óir tá croidhe an phobuil seo tuitithe i bhfeóil, agus le n-a gcluasaibh dheineadar éisteacht dhúr, agus do dhúnadar a súile, le h-eagla go bhfeicfidís le n-a súilibh agus go n-aireóchaidís le n-a gcluasaibh agus do dtuigfidís le n-a gcroidhe agus go n-iompóchaidís agus go slánóchainn iad.</i>
FOINSE	Gníomhartha na n-Aspol
LEATHANACH	369
CUR SÍOS	Meáchan a chur suas.
SAMPLA BREISE	<i>Titim i bhfeoil, chun feola, to grow fat, flabby.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	feoil

SAMPLA BREISE	<i>Tá sé ag tuitim chun feola. Tá cuid mhaith feola ag teacht air, níos mó na ba cheart. Tá sé ag dul i raimhre, nó i mbeathuightheacht.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	35
SAMPLA BREISE	<i>To get, grow, fat, titim chun feola, feoil a chur suas.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	fat
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4644334
BUNFHOIRM	tóin ná ceann a fháil (ar)
CEANNFHOCAL	ceann
CEANNFHOCAL	fáil
CEANNFHOCAL	tóin
SAMPLA CORPAIS	<i>"Cad deirir leis an sgéal?" arsa Sitric le h-Amhlaoibh. "Ní féidir liom tón ná ceann a dh'fhághail air!" arsa Amhlaoibh. D'imthigh Sitric agus chuir sé dírim marcach ar bóthar, agus ghluais sé chun siúbhail.</i>
FOINSE	Niamh
LEATHANACH	246
SAMPLA CORPAIS	<i>Ba dhóich le duine ortha gur bh'amhlaidh a fuaradar lasmuich i n-áit éigin í, agus í sa bhfanntais, agus gur thugadar léo isteach í chun í thabhairt as an bhfanntais. Sin mar a bhí an bhean abhrais ag machtnamh ar an sgéal, agus é ag teip uirthi tón ná ceann fhághail air.</i>
FOINSE	Sliabh na mBan bhFionn agus Cúán Fithise
LEATHANACH	111
CUR SÍOS	Gan chiall; gan bhun gan bharr.
SAMPLA BREISE	<i>2. (a) Lowest part, underside. Níl tóin ná ceann le fáil agam air, I can't make head or tail of it.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	tóin
SAMPLA BREISE	<i>níl tón ná ceann air, it is useless, muddled, etc.; ní féidir liom tón ná ceann do chur ar an scéal, I can make nothing of the story.</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	tóin
SAMPLA BREISE	<i>Tá an scéal 'na ré-bó-seárm agat. Níl bun ná bárr leis. Níl tón ná ceann air, acht é tré n-a chéile ar fad.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	28
AICME ÚSAIDE	Úsáidtear an nath seo san fhoirm dhiúltach amháin.
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath déthéarmach do-athraithe
AICME COMHRÉIRE	Nath briathartha
<hr/>	
ID	4629886
BUNFHOIRM	trína chroí
CEANNFHOCAL	croí
SAMPLA CORPAIS	<i>Ansan: "As dó, a Athair," ar seisean, "caithim-se bheith amuich sa n-oidhche fé fhuacht agus fé fhliuchra, agus do raghadh an fuacht tré m' chroidhe dá mba ná h-ólfainn braon biotáile nó braon de rud éigin teith mar sin."</i>
FOINSE	Mo Sgéal Féin
LEATHANACH	138
SAMPLA CORPAIS	<i>Do theip ortha Art do thabhairt thar n-ais. Bhí an fuacht tar éis dul tré n-a chroidhe, agus an buile a bhuail an chloch air nuair a bhí sé ag teacht amach as an gcarcair ba mhaith é a chongnamh chun é fhágáil ar bheagán misnigh nuair a bhí gádh le misneach aige.</i>
FOINSE	Aodh Ruadh (Cuid I)

LEATHANACH	26
SAMPLA CORPAIS	<i>Bhí duine uasal iasachta anso 'na theanta, agus níor airígheas blúire go dtí gur tháinig Bean an tíghe ainíos agus gur chuir sí liú aisti a raghadh tré d' chroidhe!</i>
FOINSE	Tadhg Saor
LEATHANACH	14
CUR SÍOS	Mothú fisiciúil nó mothálach a ghoileann go mór ar dhuine.
SAMPLA BREISE	<i>Bhí an chainnt sin a' gabháil tríd an gcroidhe (trí na gcroidhe) aca = a' déanamh scólthadh ortha.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	croidhe
SAMPLA BREISE	<i>2. Penetrate, pierce. Rachadh sé trí do chroí, it would pierce your heart.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	téigh trí
SAMPLA BREISE	<i>I felt a pang, chuaigh freang trí mo chroí.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	pang
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath réamhfhoclach

ID	4585510
BUNFHOIRM	troscadh an chait cheannfinn
CEANNFHOCAL	cat
CEANNFHOCAL	ceannann
CEANNFHOCAL	troscadh
SAMPLA CORPAIS	<i>B'fhéidir é. Ach ní mholaim iad, mar dhaoine gan náire. Is fearr go mór a thiocfadh sé dhó a bheul d'éisteacht, agus gan bheith ag déanamh trosgaidh an chait cheann-fhinn ar an mbitheamhantas.</i>
FOINSE	Séadna
LEATHANACH	165
SAMPLA CORPAIS	<i>Is dócha, a phobul, ná fuil aoinne agaibh nár airigh go minic an seanfhocal úd "Trosgadh an chait cheannfhinn; "Ithim feoil ach ní ólaim bainne." "B'é trosgadh an chait cheann-fhinn é ag na Iúdaigh i dtaobh na Sabbóide, nó, mar a deirimid-ne, i dtaobh na saoire.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	162
SAMPLA CORPAIS	<i>Ní chuireadh ithe na feóla aon chlóic ar a choinsias. Bhí cait cheann-fhionna ar na Iúdaigh go tiugh an uair sin. Táid cait cheannfhionna le fágáil fós, leis, sa tsaoghal. Tá an bhean, cuir i gcás, ná leigfeadh a coinsias di snáithín do chur i snáthaid agus poll cnaipe do dheisiúghadh maidean Domhnaigh, agus ná cuirfeadh sé aon bhuairt ar a coinsias bheith ag cúlchaint ar chómharsain éigin, fan bhóthair, agus í ag dul go dtí an t-Aifrean.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	162
CUR SÍOS	Troscadh bréagach; teanga liom leat.
SAMPLA BREISE	<i>Ag déanamh trosgaidh an chait cheann-fhinn, doing the abstinence of the white-headed cat. "Trosgadh an chait cheann-fhinn: ithim feoil agus ní ólaim bainne," "The white-headed cat's abstinence: I eat meat but I do not drink milk"; said of a person who expresses very righteous views as a cloak to his own wrong-doing.</i>
FOINSE	Foclóir do Shéadna (Borthwick 1908)
CEANNFHOCAL	trosgadh
SAMPLA BREISE	<i>Bhíodar ana dhian ar fad ar aon rud a dhéanfadh, dar leó, an tsaoire do bhriseadh, agus 'n-a dhiaigh san a's eile, dheinidís brús gar de dhliagh Dé ar shlightibh ba dhíobhálaighe go mór 'ná briseadh saoire. Díreach ar nós an chait cheann-fhinn. Bhí an cat ceannfhionn ana choinsiasach i dtaobh bainne dh'ól le h-eagla go mbrisfeadh sé an trosgadh. Ach i dtaobh na feóla, sgéal eile ar fad ab eadh an fheoil. Ní chuireadh ithe na feóla aon chlóic ar a choinsias. Bhí cait cheann-fhionna ar na Iúdaigh go tiugh an uair sin. Táid cait cheannfhionna le fágáil fós, leis, sa tsaoghal.</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II (Ua Laoghaire 1910)
LEATHANACH	162

SAMPLA BREISE	<i>Trosgadh an chait cheannfinn - ithim feoil a's ní bhlaissim bhainne = Go dtógfadh sé (duine) rud a bheadh coisgithe air a's ná bacfadh sé le rud go mbeadh flúirse dhe ann a's go mbeadh fáilte roimis na thaobh.</i>
FOINSE	Lámhscríbhinn (Acadamh Ríoga na hÉireann): M055 Cnuasach Focal ó Mhúscraí (Ó Buachalla)
CEANNFHOCAL	cat
SAMPLA BREISE	<i>troscadh an chait cheannainn d'íosadh sí feoil is ní ólfadh sí bainne, the white-headed cat's fast, eating meat and abstaining from milk (prov.)</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	troscadh
SAMPLA BREISE	<i>Troscadh an chait cheannainn - d'íosadh sé feoil ach ní ólfadh sé bainne. Agus ar ndóigh nuair a bheadh a dhóthain feola ite aige ba bheag air an bainne.</i>
FOINSE	Seanfhocail na Mumhan (Ó Siocfhradha 1926)
LEATHANACH	178
SAMPLA BREISE	<i>Troscadh an chait cheannfinn ab eadh é. Trosgadh bréige ab eadh é. Ní raibh sé dáiríribh.</i>
FOINSE	Cortha Cainnte na Gaedhilge (Mac Sithigh 1940)
LEATHANACH	75
SAMPLA BREISE	<i>Troscadh an chait cheannfinn: d'íosadh sí feoil is ní ólfadh sí bainne: is ait an troscadh é ag cat: troscadh bréagach atá i gceist.</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	47
AICME SEIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
AICME COMHRÉIRE	Nath abairte
<hr/>	
ID	4585487
BUNFHOIRM	uisce faoi thalamh
CEANNFHOCAL	uisce
CEANNFHOCAL	talamh
SAMPLA CORPAIS	<i>Is é rud a tháinig as an gcaint sin d'Fheargus fhearg ná gur buaileadh isteach i n'aighe gur inis Iubhdán an fhirinne dhó agus ná raibh aon uisge-fé-thalamh aige féin ná ag Eisirt 'a dhéanamh, agus ná raibh aon ghnó acu go Cúig ' Uladh ach an gnó a dúbhradar.</i>
FOINSE	Eisirt
LEATHANACH	46
SAMPLA CORPAIS	<i>Tá sé ar buile le héad ó shin agus tá uisge fé thalamh déanta aige chun Cú Chulainn do chur chun báis! Bhíos im' sheasamh ó chiainibh ar árdán agus me ag faire ar an gcomhrac.</i>
FOINSE	Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma
LEATHANACH	182
SAMPLA CORPAIS	<i>Má deir sé nách ceart cáin do dhíol le Caesar béarfair air agus crochfar é. Pé 'cu adéarfaidh sé gur ceart nó nách ceart beimid réidh leis Feuch air sin mar chamastuíol agus mar dhúbláil agus mar uisge-fé-thalamh!</i>
FOINSE	Seanmóin agus Trí Fichid II
LEATHANACH	210
CUR SÍOS	Duine a bhíonn i mbun comhcheilge; caimiléireacht.
SAMPLA BREISE	<i>Uisge fé thalamh. Conspiracy. Underhand dealing</i>
FOINSE	Mion-chaint: Cuid III (Ua Laoghaire 1902)
LEATHANACH	48
SAMPLA BREISE	<i>Uisge-fé-thalamh, secret plotting; a conspiracy. Ceilg, feall, and meabhal are used in a similar sense.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	uisge-fé-thalamh
SAMPLA BREISE	<i>3. Body of water. Figuratively: intrigue. Uisce faoi thalamh a dhéanamh i gcoinne duine, to intrigue against someone.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	uisce
SAMPLA BREISE	<i>2. It looks, sounds, fishy, tá uisce faoi thalamh éigin ann; tá boladh an mhadra rua uaidh.</i>

FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	fishy
SAMPLA BREISE	<i>41. Uisce faoi thalamh. Obair mhillte a dhéanamh gan fhios gan aireachtáil d'éinne - faoi mar a dhéanann uisce na habhann faoi phort na habhann, ag baint de i gcónaí go dtiteann se isteach san abhainn.</i>
FOINSE	Slí an eolais agus eagna an Ghaeil (Ó Cadhlaigh 1925)
LEATHANACH	204
SAMPLA BREISE	<i>Droch-obair i ngan fhios do mhórán daoine</i>
FOINSE	Lán-chúrsa na Gaeilge (Ó Riain 1952)
LEATHANACH	50
AICME SÉIMEANTAICE	Nath fáthchiallach
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach
<hr/>	
ID	4682891
BUNFHOIRM	úll na haithne
CEANNFHOCAL	aithne
CEANNFHOCAL	úll
SAMPLA CORPAIS	<i>Do bhriseadar an aithne. D'itheadar "ubhall na n-aithne," toradh an chrainn go ndubhairt Dia léo gan é dh'ithe, agus an lá a dh'íosfaidís é go bhfaighdís bás go deimhnightheach. Dheineadar an gníomh le n-a saor thoil féin.</i>
FOINSE	Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 1,3,4,5,6,7
LEATHANACH	2
SAMPLA CORPAIS	<i>Ubhall na h-aithne.</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages
LEATHANACH	4
CUR SÍOS	Dúil mór ag duine i rud ach ní féidir é a fháil ar chúiseanna moráltachta nó neamhdhlíthiúla.
SAMPLA BREISE	<i>(1) Knowledge – Chuir sí aithne ortha, she came to know them. (2) A commandment. Ubhall na h-aithne, "the forbidden fruit."</i>
FOINSE	Notes on Irish Words and Usages (Ua Laoghaire 1926)
CEANNFHOCAL	aithne
SAMPLA BREISE	<i>3. Biblical: Úll na haithne, the forbidden fruit.</i>
FOINSE	Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977)
CEANNFHOCAL	úll
SAMPLA BREISE	<i>ubhall na h-aithne, the forbidden fruit</i>
FOINSE	Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927)
CEANNFHOCAL	ubhall
SAMPLA BREISE	<i>1. The forbidden fruit, úll na haithne.</i>
FOINSE	English-Irish Dictionary (de Bhaldraithe 1959)
CEANNFHOCAL	fruit
AICME ÚSÁIDE	Comhthéacs reiligiúnda amháin aimsithe.
AICME SÉIMEANTAICE	Fíomath
AICME COMHRÉIRE	Nath ainmfhoclach

Aguisín B Doiciméadacht an bhunachair nathanna

B.1 <aicme comhréire>

Tá sonraí faoin aicme chomhréireach ann.

Maceilimintí

Ainm	Bunúimhreach	Cur síos
<teideal>	ceann amháin (aon)	<i>Teideal na haicme comhréirí.</i>

<teideal>

Is ionann é agus teideal na haicme comhréirí.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Teideal na haicme.</i>

B.2 <aicme séimeantaice>

Tá sonraí faoin aicme shéimeantach ann.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@ID ar scarbhileog	roghnach	teaghrán	<i>Aitreabúid inmheánach riaracháin.</i>

Maceilimintí

Ainm	Bunúimhreach	Cur síos
<teideal>	ceann amháin (aon)	<i>Teideal na haicme séimeantaí.</i>

<teideal>

Is ionann é agus teideal na haicme séimeantaí.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Teideal na haicme.</i>

B.3 <aicme úsáide>

Tá sonraí faoin aicme úsáide ann.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@ID ar scarbhileog	roghnach	teaghrán	<i>Aitreabúid inmheánach riaracháin.</i>

Maceilimintí

Ainm	Bunúimhreach	Cur síos
<teideal>	ceann amháin (aon)	<i>Teideal na haicme úsáide.</i>

<teideal>

Is ionann é agus teideal na haicme úsáide.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>An aicme úsáide.</i>

B.4 <faisnéiseoir>

Tá sonraí faoin bhfaisnéiseoir teanga ann.

Maceilimintí

Ainm	Bunúimhreach	Cur síos
<ainm>	ceann amháin (aon)	<i>Ainm an fhaisnéiseora teanga.</i>
<aois>	dada nó ceann amháin (aon)	<i>Aois an fhaisnéiseora teanga.</i>
<slí bheatha>	dada nó ceann amháin (aon)	<i>Slí bheatha an fhaisnéiseora teanga.</i>
<seoladh>	dada nó ceann amháin (aon)	<i>Seoladh an fhaisnéiseora teanga.</i>

<ainm>

Is ionann é agus ainm an fhaisnéiseora teanga.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Ainm an fhaisnéiseora.</i>

<aois>

Is ionann í agus aois an fhaisnéiseora teanga.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Aois an fhaisnéiseora.</i>

<slí bheatha>

Is ionann í agus slí bheatha an fhaisnéiseora teanga.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Slí bheatha an fhaisnéiseora.</i>

<seoladh>

Is ionann é agus seoladh an fhaisnéiseora teanga.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Seoladh an fhaisnéiseora.</i>

B.5 <foinse bhreise>

Tá sonraí faoin bhfoinse bhreise ann.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@ID ar scarbhileog	roghnach	teaghrán	<i>Aitreabúid inmheánach riaracháin.</i>

Maceilimintí

Ainm	Bunúimhreach	Cur síos
<teideal>	ceann amháin (aon)	<i>Teideal na foinse breise.</i>
<údar>	ceann amháin (aon)	<i>Údar nó tiomsaitheoir na foinse breise.</i>
<dáta>	ceann amháin (aon)	<i>Bliain foilsithe nó tiomsaithe na foinse breise.</i>

<teideal>

Is ionann é agus teideal na foinse breise.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Teideal na foinse.</i>

<údar>

Is ionann é agus údar na foinse breise.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Údar na foinse.</i>

<dáta>

Is ionann é agus bliain foilsithe nó tiomsaithe na foinse breise.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Bliain foilsithe nó tiomsaithe na foinse.</i>

B.6 <foinse chorpais>

Tá sonraí faoin bhfoinse chorpais ann.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@ID ar scarbhileog	roghnach	teaghrán	<i>Aitreabúid inmheánach riaracháin.</i>

Maceilimintí

Ainm	Bunúimhreach	Cur síos
<teideal>	ceann amháin (aon)	<i>Teideal na foinse corpais.</i>
<údar>	ceann amháin (aon)	<i>Údar na foinse corpais.</i>

<foilsitheoir>	ceann amháin (aon)	<i>Foilsitheoir na foinse corpais.</i>
<dáta>	ceann amháin (aon)	<i>Bliain foilsithe na foinse corpais.</i>

<teideal>

Is ionann é agus teideal na foinse corpais.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Teideal na foinse.</i>

<údar>

Is ionann é agus údar na foinse corpais.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Údar na foinse.</i>

<foilsitheoir>

Is ionann é agus foilsitheoir na foinse corpais.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Foilsitheoir na foinse.</i>

<dáta>

Is ionann é agus bliain fhoilsithe na foinse corpais.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>Bliain foilsithe na foinse.</i>

B.7 <nath>

Tá sonraí faoin nath ann.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@críochnaithe	riachtanach	'1' nó '0' Boole	<i>Aitreabúid inmheánach riaracháin. Má roghnaítear 1, is ionann é sin agus iontráil iomlán chríochnúil nach bhfuil breis oibre le déanamh uirthi.</i>

Maceilimintí

Ainm	Bunúimhreach	Cur síos
<bunfhoirm>	ceann amháin (aon)	<i>Bunfhoirm an natha. Cad í bunfhoirm an natha?</i>
<ceannfhocal>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Ceannfhocail an natha. Cad iad ceannfhocail an natha?</i>
<sampla corpais>	ceann amháin (aon) nó breis	<i>Samplaí den nath i gcomhthéacs ón gcorpas.</i>

<cur síos>	dada nó ceann amháin (aon)	<i>Brí an natha i bhfoirm mínithe fhoclaigh ar an nath.</i>
<sampla breise>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Samplaí den nath ó fhoinsí eile (foinsí foclóireachta, áitiúla, etc.) chun brí agus míniú an natha a shoiléiriú.</i>
<aicme úsáide>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Nótaí breise eolais chun úsáid cheart an natha a léiriú.</i>
<aicme séimeantaice>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Na haicmí séimeantacha ina bhfuil an nath.</i>
<aicme comhréire>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Na haicmí comhréireacha ina bhfuil an nath.</i>
<crostagairt>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Na nathanna eile atá nasctha leis an nath ós rud é go bhfuil cosúlachtaí eatarthu.</i>
<eolas breise>	dada nó ceann amháin (aon) nó breis	<i>Eolas breise ó fhaisnéiseoirí teanga.</i>

<bunfhoirm>

Is ionann í agus bunfhoirm an natha scríofa de réir rialacha an Chaighdeáin Oifigiúil.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>An bhunfhoirm.</i>

<ceannfhocal>

Is ionann é agus ceannfhocal an natha.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán	<i>An ceannfhocal.</i>

<sampla corpais>

Is ionann é agus sampla i gcomhthéacs ón gcorpas.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán il-línte	<i>An sampla den nath i gcomhthéacs ón gcorpas.</i>
@foinse	riachtanach	slánuimhir	<i>Tagairt chuig an bhfoinse sa chorpas ónar tógadh an sampla.</i>
@leathanach roghnach		teaghrán	<i>An leathanach ar a bhfuil an sampla san fhoinse.</i>

<cur síos>

Is ionann é agus míniú an natha.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	Riachtanach	teaghrán il-línte	<i>Míniú an natha.</i>

<sampla breise>

Is ionann é agus sampla breise ó fhoinse eile a thugtar chun brí, míniú, agus úsáid an natha a shoiléiriú.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán il-línte	<i>An sampla breise.</i>
@foinse	riachtanach	slánuimhir	<i>Tagairt chuig foinse an tsampla breise.</i>
@leathanach	roghnach	teaghrán	<i>An leathanach ar a bhfuil an sampla san fhoinse.</i>
@ceannfhocal	roghnach	teaghrán	<i>An ceannfhocal faoina liostaítear an sampla breise san fhoinse.</i>

<aicme úsáide>

Is ionann í agus nóta breise eolais faoi úsáid an natha.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	slánuimhir	<i>Tagairt chuig an aicme úsáide.</i>

<aicme séimeantaice>

Is ionann í agus an aicme shéimeantach.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	slánuimhir	<i>Tagairt chuig an aicme shéimeantach.</i>

<aicme comhréire>

Is ionann í agus an aicme chomhréireach.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	slánuimhir	<i>Tagairt chuig an aicme chomhréireach.</i>

<crostagairt>

Is ionann í agus crostagairt chuig nath cosúil.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	slánuimhir	<i>An chrostagairt chuig an nath.</i>

<eolas breise>

Is ionann é agus eolas breise ó fhaisnéiseoir teanga chun brí, míniú, agus úsáid an natha a shoiléiriú.

Aitreabúidí

Ainm	Inroghnaitheacht	Cineál	Cur síos
@default	riachtanach	teaghrán il-línte	<i>An t-eolas breise.</i>
@faisnéiseoir	riachtanach	slánuimhir	<i>Tagairt chuig faisnéiseoir teanga.</i>

Aguisín C Liosta nathanna (sampla)

C.1 Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977a)

Is ionann an liosta seo agus liosta samplach de na nathanna a aimsíodh faoin gceannlitir ‘M’ in *Foclóir Gaeilge-Béarla* (Ó Dónaill 1977a).

Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977a) s.v. M.

- Mac Uí Rudaigh
- Aon mhac máthar acu
- Ní raibh mac an aoine (an chadhain, an pheata, na sceiche) ann
- Bainfidh mé macalla as do cheann, (Seacht) máchailí an tsléibhe
- Madra draoibe a dhéanamh de dhuine
- Tá a fhios sin ag madraí an bhaile
- Tá an madra marbh
- Ag cur madraí i bhfuinneoga
- Is aici atá an maide leitean
- Maide measctha, maide in umar
- Tá sé ina mhaide in umar orainn
- Bhí bia go maidí sceana againn
- Maide marbh
- Rinne sé maide marbh de féin
- Dul ar na maidí (rámhá)
- Do mhaidí a ligean le sruth
- Dul sna maidí tosaigh, deiridh
- Tugadh amach ar na maidí é
- Lámh a chur i maide duine
- Maide as uisce a thógáil do dhuine
- Bíodh uisce ar do mhaidí agat
- Chuir sé a mhaide san fheamainn
- Ba mhór an maide air é
- D’ól mé mo mhaide pionta ar mo shuaimhneas
- Ceann, cloigeann, maide
- Níl ann ach fear maide
- Maidrín lathaí
- Gaige na maige
- Tá máilléad cinn air
- Chuirfeadh sé maise ar do shúile cinn
- Ní dhéanann sé buille maitheasa dá athair
- Ná habair maithín ná graithín ina thaobh
- Duine a thógáil as a mháithreacha
- Le hallas do mhaláí
- (Níl a fhios agam) ó mhala na glóire
- Mála an éithigh
- Tá sé i mála an tsnátha ghil
- Cuirfidh siad an mála (aniar) air
- Tá do bhríste ina mhála agat
- Mála bréag
- Mála eolais é
- Tá mála amhrán aige

- Ní raibh aon scéal ina mhála nár inis sé
- Cuir i do mhála é
- Tá mála mór aige le líonadh
- Is mó do mhála ná do sholáthar
- Ní thabharfá do sheacht mallacht air
- Dul ón rabharta go dtí an mhallmhuir
- Tá airgead ina mhámanna aige
- Rud a mhámáil isteach
- Ag máamáil airgid
- Níl sé le fáil ar mhámh ná ar dhrámh
- Mán mán a dhéanamh le leanbh
- Déan mán mán leis an gcat
- Ní maíomh ná mustar dó é
- Dul ó mhaoil go mullach
- Más olc maoil is measa mullóg
- Ag cur thar maoil le rud
- As maoil, ó mhaoil, do ghualainne
- As maoil do chonláin; de mhaoil do mhainge; de mhaoil an bhaige
- Níl maith ná maoin ann
- Tá airgead ina mhaoiseoga aige
- Ag gol in áit na maoiseoige
- Bhí sé maol marbh
- Tá sé maol tarnocht
- Shéid an stoirm maol gléigeal
- Ar maos in ól, i bpeaca
- Bhí siad ag troid is ag marú a chéile
- Béic a dhúiseodh na mairbh, a thógfadh na mairbh as an uaigh
- Ar mhuin mhairc a chéile
- Tá an lá i margadh na holla
- Rinneadh mart de
- Tá sé ina mhart
- Tá sé i Márta a trí
- Tá siad aige go mór másach
- I meá an bháis
- Idir dhá cheann na meá
- I meá Mhichíl
- Cuid Pháidín den mheacan
- Le meáchan fear
- Meáchan na mblianta
- Thit meáchan na hoibre orm
- Meáchan a chur ar fhocal
- Ní hé meáchan a chéille a bháfas é
- Ar ndoirteadh mheadhg na mailíse
- (Agus) an meall mór ar deireadh
- Tá meán oíche an chearrbhaigh, na gcártaí, ann
- An meanach a bhaint as rud
- Tá siad i riocht an meanach a bhaint as a chéile
- Ní bheidh mé dhá mheandar leis
- Tá sé ar bharra na méar aige
- Méar fhliuch a leagan ar dhuine
- Cuir do mhéar ansin

- Ná leag barr méire air
- Leag, bhuail, tú do mhéar air
- Rud a chur ar an méar fhada
- Méar a chur i súil duine
- Mura dtaitníonn sé leat cuir méar i do chluas
- Ná bíodh méar i gcluas agat
- Níor bhain sé méar dá shrón (go)
- Cuir méar i do bhéal anois
- An mhéar a thabhairt do lao
- D'ólfainn gan mhéar é
- Ná lig dó an mhéar a thabhairt duit
- Bhí sé ag ithe na méar de féin mar gheall air
- Chasfadh sí (thart) ar a méar (bheag) thú
- Méar ar eolas a dhéanamh do dhuine,
- Tá mearadh dearg air
- Faoi urchar méaróige de
- Níl meas madra acu air
- Is maith (an tsáith) an mheasarthacht
- Chuir sé meascán mearaí i mo cheann
- Bhí méid fathaigh ann
- Ní raibh meig as
- Ná bíodh meig asat
- Bhí sé ina mheig sa leaba
- Thit sé ina mheig
- Rinneadh meig díom
- Mheilfeadh airgead ina mhéara
- Tá do mhuileann ag meilt i gcónaí
- Meileann sé mín is garbh
- Gach aon mheill, gach meill bheo, acu
- Níor fágadh aon mheill beo acu
- Ní hionann méin do gach mac
- Tá meirg ar a chuid Gaeilge
- An mheirg a bhaint de rud
- Níl meisce ná mire air
- I mí mharbh na hoíche
- Mac na míchomhairle
- Bhí mil ar gach focal aici
- Mil a chuimilt de dhuine
- Mil mhear = moing mhear
- Tá na mílte aige
- Na mílte míle acu
- Rinne sé a mhíle dícheall
- Gach uile mhíle ball dá chorp
- Ba mhíle ab fhearr liom agam é
- Is míle is measa mar sin é
- Míle Éireannach, míle mór, míle gaelach
- Tá na milliúin aige
- An millteán mic
- Bheith ar do mhine ghéire
- Coinnigh ar a mhine ghéire é
- Míog chodlata

- Tháinig míog orm
- Ag cur míolta buí i gcoraíocht
- Dhéanfadh sé bia míoltóg díot
- Mionn ríoga
- I muinín a mhiota
- Bheith sna miotáin
- Rud a chur i míotar
- Mír Mhichíl
- An mhír mhullaigh a bheith agat
- Maíomh na mogall folamh; focail mhóra is mogaill fholmha
- Tabhair mol an tseoil mhóir di
- Mhol sé go spéir iad
- Níl sé thar mholadh beirte
- Ní moladh mairbh ar bith agam air é
- Is leor do, ó, Mhór a dícheall
- Bhí mórán Éireann acu ann
- Muc i mála (a cheannach)
- Muc ar mala
- Tháinig muc ar gach mala aige
- Mugadh magadh
- Ag tarraingt uisce ar do mhuileann féin
- Tá sé ag dul sa mhuileann orm
- Is fada ón muileann a leag tú an sac
- Tá tú ar mhuin na muice
- Chuir siad mo chiall ar mo mhuin dom
- Níor fhág siad cloch ar mhuin cloiche
- Tubaiste ar mhuin tubaiste
- Amach as na muineacha is isteach sna driseacha
- Dul sa mhuineál ag duine
- Tá siad sa mhuineál ar a chéile
- Ná gabh i muinín na mbréag
- Muir théachta
- Shíl sé go raibh an mhuir théachta aige
- Muir chlúmhach = Máirín an chlúimh
- Ar mhuirc mhairc = ar mhuin mhairc
- Níl muirín ná truillín air
- Bhí siad i mullaí ceann a chéile
- Chuaigh sé ar mhullach a dhá ghlúin
- Thit siad i mullach a chéile
- Rinne siad ar mhullach a chéile ar an doras
- Tá siad ag éirí sa mhullach orainn
- Tá an geimhreadh sa mhullach orainn
- Tá an obair sa mhullach orm
- Beidh siad isteach sa mhullach orainn
- Ná bí anuas sa mhullach air mar sin
- Tá gach uile rud anuas sa mhullach orm
- Shílfeá gurbh é múr na maidhme aige é
- Tá sé ina mhúr thar grian
- I maigh nó i múr
- Muranáin maranáin
- Fear a chonaic Murchadh

- Bheith gan Mhurchadh gan Mhánas
- Tá aois Mhurchaidh is Mheanchair aige
- Tá sé ina mhurdar dearg eatarthu
- Is mór an murdar é
- Chuir sé míle murdar as
- Bhí míle murdar acu ina dhiaidh
- Múta máta

C.2 Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927a)

Is ionann an liosta seo agus liosta samplach de na nathanna a aimsíodh faoin gceannlitir ‘M’ in *Foclóir Gaedhilge agus Béarla* (Dinneen 1927a).

Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927a) s.v. M.

- Gach mac máthair/mná acu
- Mac báis
- Mac mallachtan
- Ní fhágfad crúb it’ mhacha agat
- Seacht máchailí an tsléibhe
- Sá an mádh mór aige
- Ag brath bail na madadh thabhairt ar an saoghal mór
- Mí madradradh
- D’ólfadh sé an Mhágach
- Tá an dá cheann ar an magadh
- Deinimís maidí marbha dhe
- Maide ar maide
- Rug sé a mhaide leis go maith
- Fearrfallsa spadánta do leig a mhaidí le sruth
- Gaige na maige is gaige na feirce
- Ar muin mailc a chéile
- I mbéal a mhaitheasa
- Ná h-abhair maithín ná graithín (craithín) im thaobh
- Maithidhe ná graithidhe
- Tá sí ar a máithreacha fós
- Mála an tsnáith ghil
- Tá sé i mála an tsnáith ghil arís
- Ní fearr duit caith id' mhála ná min
- Malairt an dá ghabhar chaoch (riabhach)
- Sop i malairt na scuaibe
- Sailm na mallachta
- Scaoil an sparán, bain mám trasna as a chliabh
- Maoidheamh na glcoch (or bhfaighneog) bhfolamh
- Nár mhaidhidh an saoghal orm é
- Ar mo mhaoile mhainge
- Is maol guala gan bhráthaire
- De mhaol a mhainge (mhanga, bhainge, mháige, máige)
- Bheadh an diabhal istigh agat dá mbeitheá ar maothas i n-uisce choisricthe
- Ní dheárnadar stad, maradh ná cómhnaidhe
- Marbh le h-uabhas
- Tá sé ar na marbhtha maolaliom
- Tá marbhántacht im chnámhaibh
- I n-am mharbh na h-oidhche
- Turas marbhthach
- Ar muin mairc a chéile
- Ag marcaidheacht ar an scadán
- Margadh réidh

- Cleas margaidh
- Ní shiubhluigheann mart gan chnáimh
- Trí cinéala martra, bán-mhartra agus glas-mhartra agus dearg-mhartra
- An Déirdre mhascalach mhaordha
- Nár théighidh m'anam go meidh Mhichíl má
- Méad Mhichíl
- Meidh an bháis
- Idir dhá cheann na meadha
- Meidh ar meidh
- Na bí ag cur a thuille galair meadhráin im' cheann
- Thuit sé 'na mheaig
- Tá sé 'na mheaig
- Níl mala ná mealbhóg agam
- Amaideacht Mháire, ag ól cathbhruith le meanaidh
- Chuirfeadh sé méar im' shúil dá n-abrainn
- Mé chasadh ar a mhéireannaibh
- Tá S. casta ar do mhéar agat
- Cuirim rud ar an méar fhada
- Tá scríobhnóireacht 'san mhéar aige
- Bhuailis do mhéar air!
- Chómh minic is atá méireanna (coise agus láimhe) orm
- Chuir sé a mhéara fá m' shúilibh
- Fóidín mearbhaill
- Beidh na measa 'gá dtómmas dubh
- Is miste na cealla nár cailleadh i n-am thú
- Meascán mearaidhe
- Meascán mearbhaill
- An t-uan ag múineadh méighlighe dá mháthair
- Níl sé ar meisce ná ar mire
- Níor fhan mig ná meag ionnta
- Lá meala
- Cuimlim meala fá
- Míog codalta
- A d'iarraidh uisce na fairrge do chur isteach i bpoll miongáin
- Mionuighim an gual chum é chur 'san teinidh
- Do shuidheadar idir mhioth ná maith
- Mír Mhíchíl
- Gnáthughadh na míre Míchíl
- Fuair mír Éireann go hiomlán
- Lucht míre is mála
- Ag tuitim dá mogaill an focal dá bhfaighdís
- Do mhona 's do mhóirne
- Moirt gan subhachas
- Moladh go haer (go crannaibh na gréine)
- Mór is fiú
- Ag tógáil na maidí is na móran díom
- Muc i mála
- Éisteacht na muice bradaighe
- Muileann an ladhair
- Ná bí ag déanamh muilinn an ladair díot féin
- Chuaidh sé 'san mhuileann orm

- Ar muin na muice
- Gan mhaise gan mhúineadh
- Ní raibh sé i muinighin a chúig céadfadh
- Ní mhúinfeadh an saoghal é ná cogadh na bpiléar
- Táid mo shúile 'na muir théacht
- Muirear mo ghéag
- Muirighean mo dhá lámh
- Mullach lom ag béal na bréige
- Ar mhullach a chéile
- Maide mullaigh

Aguisín D Liosta minicíochta leamaí (sampla)

D.1 Foclóir Gaeilge-Béarla (Ó Dónaill 1977a)

<u>Leama</u>	<u>Minicíocht an leama</u>	<u>Leama</u>	<u>Minicíocht an leama</u>
bí	1143	tar	78
an	1094	téigh	78
a	1050	gan	77
ar	1010	in	76
ag	664	féin	75
sé	589	sean	75
le	480	bain	67
na	477	lámh	67
i	443	mór	66
do	336	diabhal	63
é	333	dul	59
is	283	scéal	58
cur	255	súil	58
ná	232	saol	58
duine	226	baint	58
nigh	208	lá	58
de	195	dubh	57
ina	184	níor	54
go	166	aon	53
dá	146	déan	52
as	133	cuid	52
rud	126	idir	52
mo	119	den	51
béal	117	ach	50
croí	116	cuir	49
siad	113	tú	48
déanamh	107	tabhairt	46
beith	103	craiceann	43
ó	102	maith	43
cos	97	sí	43
chomh	96	bás	42
mé	96	cúl	41
ceann	94	fuil	40
sa	88	dearg	40
faoi	88	cnámh	40
céile	86	focal	39
tabhair	86	cluas	38
agus	83	domhan	36

D.2 Foclóir Gaedhilge agus Béarla (Dinneen 1927a)

<u>Leama</u>	<u>Minicíocht an leama</u>	<u>Leama</u>	<u>Minicíocht an leama</u>
an	505	téigh	26
ar	327	ceann	26
bí	316	san	25
na	305	talamh	25
ag	236	Fear	24
i	201	Idir	23
le	199	acht	22
do	189	gach	21
a	163	bain	21
sé	153	diabhal	21
is	117	uisce	21
nigh	99	tú	20
é	92	mé	20
ná	79	bán	19
mo	78	fiú	19
dá	71	tóin	19
go	71	craiceann	19
de	63	dearg	19
ó	53	déanamh	18
chomh	52	domhan	18
cos	50	mar	18
aon	48	bás	18
agus	47	seacht	18
béal	45	dul	17
as	44	céile	17
cur	43	den	17
gan	42	sean	17
cuir	37	tine	16
scéal	35	fuil	16
duine	33	féin	16
fá	32	fág	16
súil	31	ard	15
lá	31	beith	15
lámh	30	cnámh	15
ur	30	tit	15
tar	29	maith	15
dubh	28	in	14
níor	27	airgead	14
saol	27	fios	14
tabhair	27	poll	14
croí	26	im	14
gaoth	26	nó	13
déan	26	cúl	13
faoi	26	cluas	13

Aguisín E Foinsí an chorpais

(A) *Téacsanna a sholáthair Acadamh Ríoga na hÉireann*

Teideal	Údar	Foilsitheoir	Dáta	Nod	Líon na bhfocal	Iomlán
Mion-Chaint Cuid I	Very Rev. Peter Canon O'Leary	Brún agus Ó Nóláin, Teor.	1902	LM173	11,607	
Mion-Chaint Cuid II	Very Rev. Peter O'Leary	The Irish Book Company	1902	LM174	8,345	
Mion-Chaint Cuid III	Very Rev. Peter O'Leary	The Irish Book Company	1903	LM175	17,717	
Papers on Irish Idiom	Peter Canon O'Leary	Browne and Nolan Limited	1926	LM176	18,625	
Notes on Irish Words and Usages	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nualláin	1926	LM088	40,879	
An Teagasc Críostaighe	An tAthair Peadar Ó Laoghaire	Mac an Ghuill	1920	A194	9,821	
Na Cheithre Soisgéil as an Tiomna Nua	Aistrithe ag an Athair Peadar Ua Laoghaire	Muintir na Leabhar Gaedhilge	1915	AM022a_4	94,702	
Gníomhartha na n-Aspol	Aistrithe ag an Athair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nóláin, Teor.	1921	AM022b_G	27,664	
Seanmóin agus Trí Fichid I	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Ó Nóláin, Teor.	1909	LM028	71,510	
Seanmóin agus Trí Fichid II	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	The Irish Book Company	1910	LM029	68,012	
Aithris ar Chríost	Aistrithe ag an Athair Peadar Ua Laoghaire	Muintir na Leabhar Gaedhilge	1914	AM006_AC	72,137	
Sgéalaidheachta as an mBíobla	An tAthair Peadar Ua	Brún & Ó Nóláin, Teor.	1922	LM026	216,369	

Naomhtha 1,3,4,5,6,7	Laoghaire				
Sgéalaidheachta as an mBíobla Naomhtha 2	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Ó Nólaín, Teor.	1923	LM026a	37,764
Sgéalaidheacht na Macabéach I, II	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Ó Nólaín, Teor.	1925	LM092	80,991
Séadna	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	The Irish Book Company	1904	LM019	82,823
Sgothbhualadh I, II	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Ó Nólaín	Gan dáta	LM027	59,932
Niamh	An tAthair Peadar Ó Laoghaire	Brún agus Ó Nualláin	1910	LM017	109,360
Sliabh na mBan bhFionn agus Cúán Fithise	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Muintir na Leabhar Gaedhilge	1914	LM172	6,529
Mo Sgéal Féin	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Nuallán	1915	LM016	61,982
Ag Séideadh agus ag lthe	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Nuallán	1917	LM018	7,565
Ár nDóithin Araon	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nualláin, Teor.	1919	LM031	8,799
Cómhairle Ár Leasa	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Ó Nólaín, Teor.	1923	LM030	74,017
An Craos- Deamhan	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nualláin, Teor.	1905	LM022	33,879
Eisirt	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nualláin, Teor.	1913	LM171	23,627
An Cleasaidhe	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nualláin, Teor.	1913	LM023	20,363
Lughaidh Mac	An tAthair Peadar Ua	Brún & Ó	1914	LM096	19,750

Con	Laoghaire	Nólaín, Teor.			
Bricriu	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nualláin, Teor.	1915	LM024	28,463
Guaire I, II.	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nualláin, Teor.	1915	LM021	47,027
Aesop a Tháinig go hÉirinn 1–5 (Cnuasach I)	Aistrithe ag Very Rev. Canon Peter O'Leary	The Irish Book Company	1909	AM012_A1	12,520
Don Cíochóité (Cuid I)	Aistrithe ag an tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Ó Nóláin	1922	AM007_DC	21,588
Lúcián	Aistrithe ag an tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Ó Nóláin, Teor.	1924	AM015	50,805
Tadhg Saor	An tAthair Peadar Ó Laoghaire	The Irish Book Company	1905	LM147	3,485
Bás Dhalláin	Rev. Peter O'Leary	The Irish Book Company	1905	LM146	2,905
An Sprid	Rev. Peter O'Leary	The Irish Book Company	1902	LM130	5,832
Táin Bó Cuailnge 'na Dhráma	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Nuallán	1915	LM020	6,7057
<u>Iomlán:</u>					<u>1,524,451</u>
(B) <u>Téacsanna a tras-scríobhadh</u>					
An Soisgéal as Leabhar an Aifrinn	Rev. Peter O'Leary	The Irish Book Company	1902	KNL_AS LA	17,742
Cath Ruis na Rí For Bóinn	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Ó Nóláin	1922	MR_CRRB	13,025
An Bealach Buidhe	An tAthair Peadar Ua	Brún & Ó Nóláin	1906	MR_ABB	6,137

Laoghaire					
Don Cíochóte (Cuid II)	Aistrithe ag an tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún & Ó Nóláin	1922	KNL_DCC2	50,825
Mo Shlighe Chun Dé	An tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nóláin	1921	KNL_MSCD	28,122
Críost Mac Dé (Cuid II)	Peadar Ó Laoghaire	Brún & Ó Nóláin	1923	MJM_CMC 2	45,221
Críost Mac Dé (Cuid III)	Peadar Ó Laoghaire	Brún & Ó Nóláin	1925	MJM_CMC 3	34,211
Aodh Ruadh Cuid I	Peter O'Leary	Brún & Ó Nualláin	1929	ENB_ARC1	48,462
Aodh Ruadh Cuid II	Peter O'Leary	Brún & Ó Nualláin	1931	KNL_ARC2	40,598
Catílina (Lgh 46–69)	Aistrithe ag an tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nóláin	1929	KNL_C4669	6,647
An Choróinn Mhuire	Peter O'Leary	Brún agus Nuallán	1917	DJW_ACM	2,512
Críost Mac Dé (Cuid I)	Peadar Ó Laoghaire	Brún & Ó Nóláin	1923	DJW_CMD 1	55,068
Aesop a Tháing go hÉirinn (Cnuasach II)	Aistrithe ag Very Rev. Canon Peter O'Leary	Brún agus Ó Nualláin	1931	DJW_AES2	12,220
Catlína (Lgh 1–46)	Aistrithe ag an tAthair Peadar Ua Laoghaire	Brún agus Ó Nóláin	1929	DJW_C1-46	13,350
<u>Iomlán:</u>					<u>374,140</u>
<u>Líon na bhfocal</u>					<u>1,898,591</u>